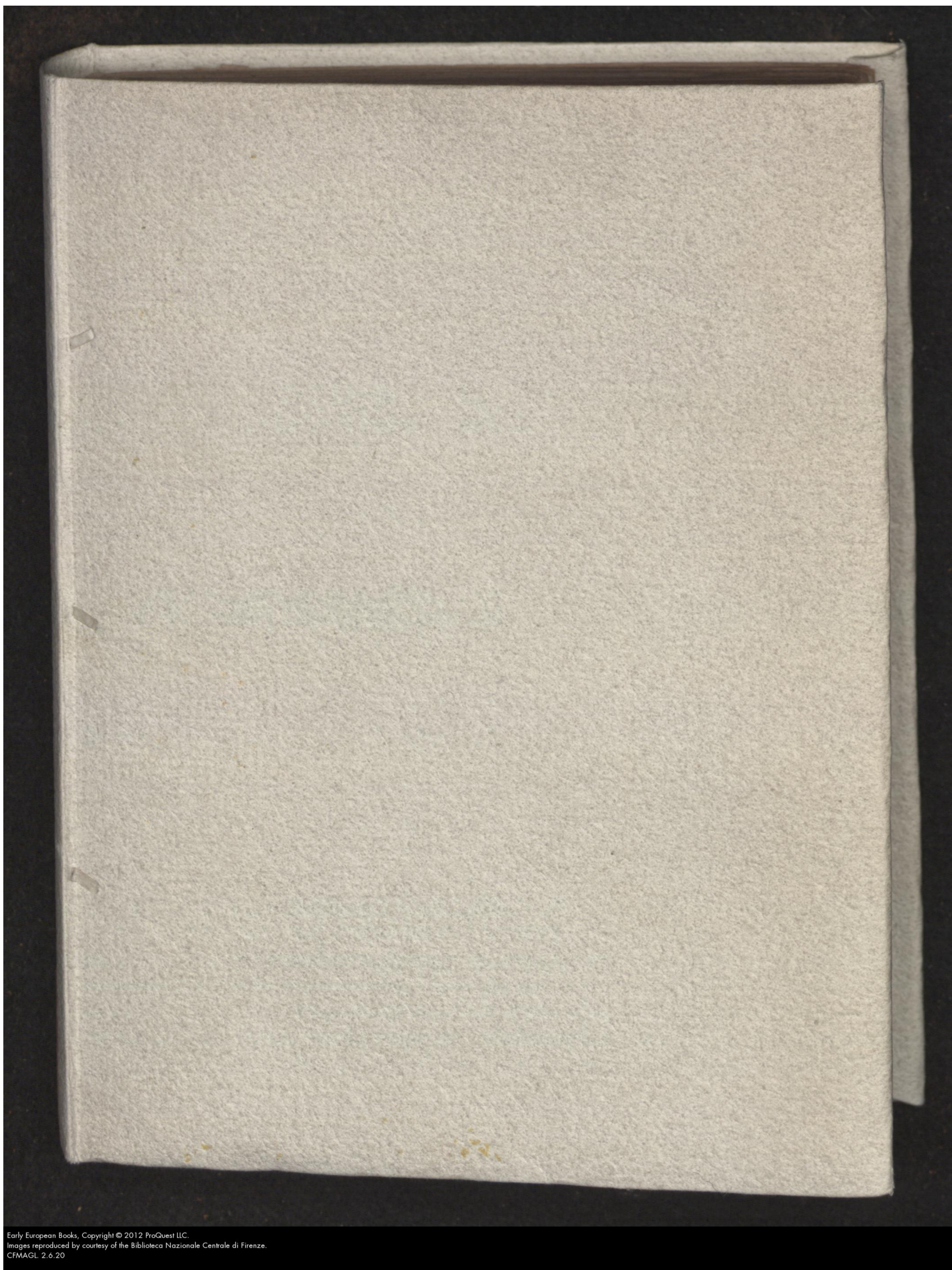
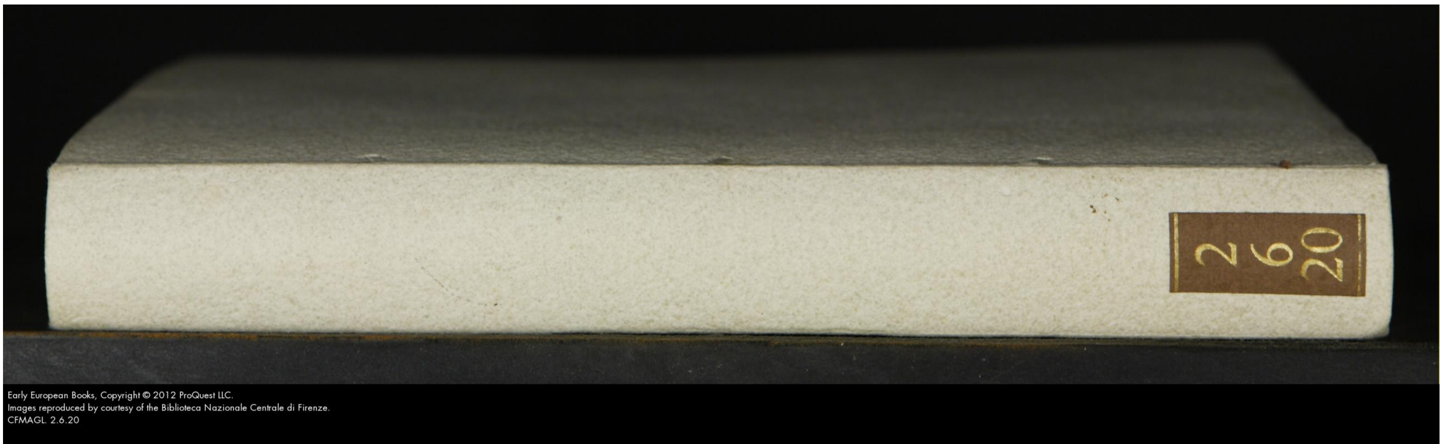
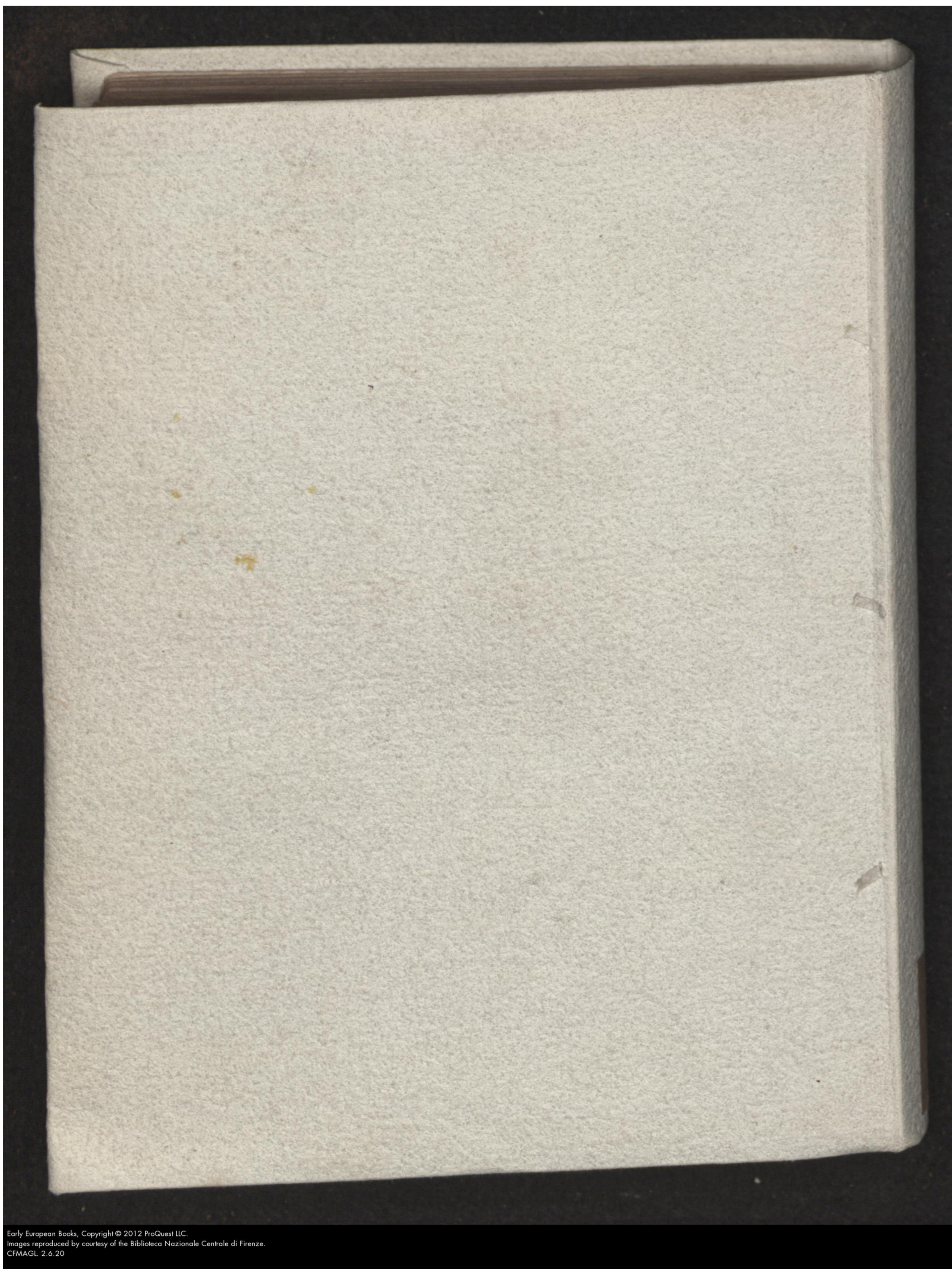

2
6
20

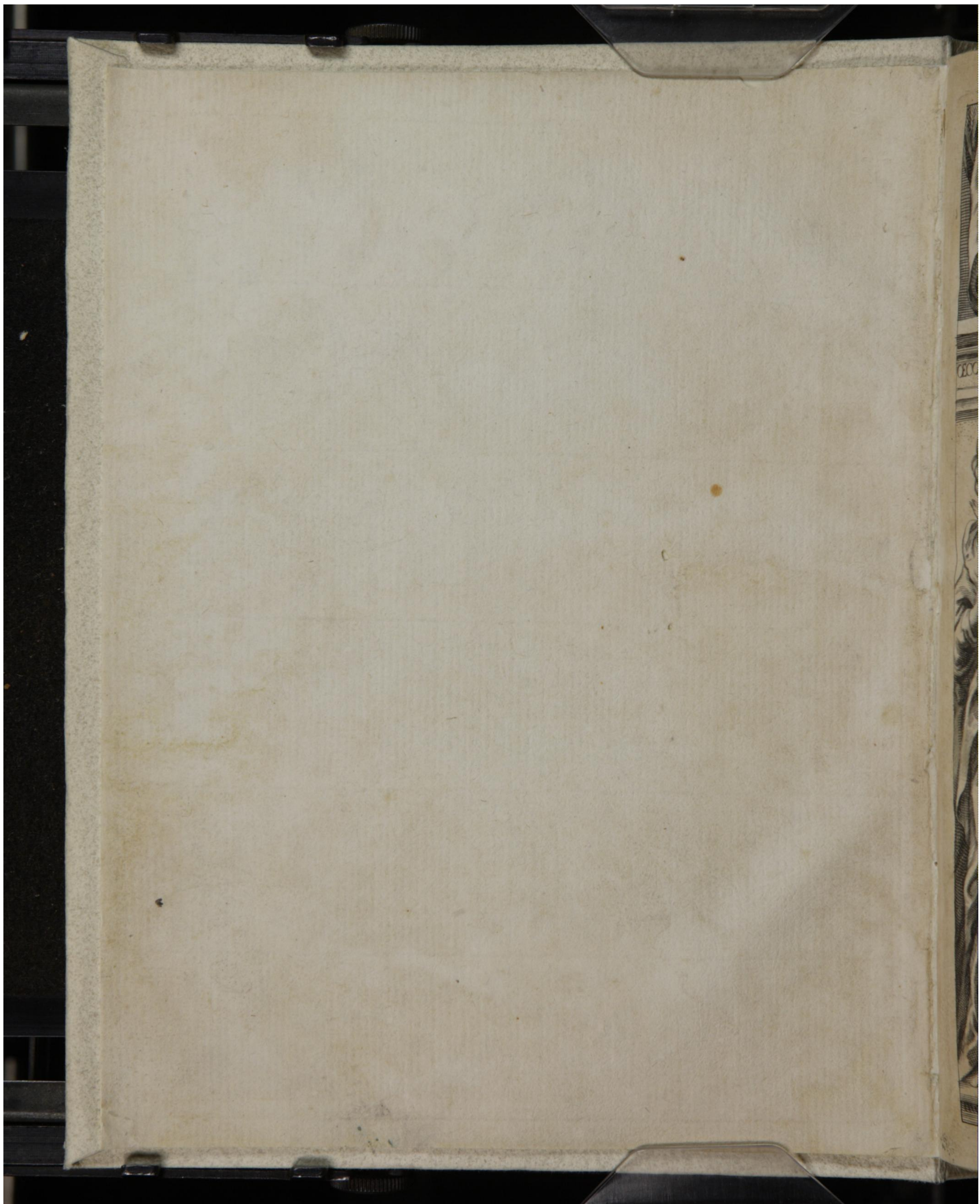

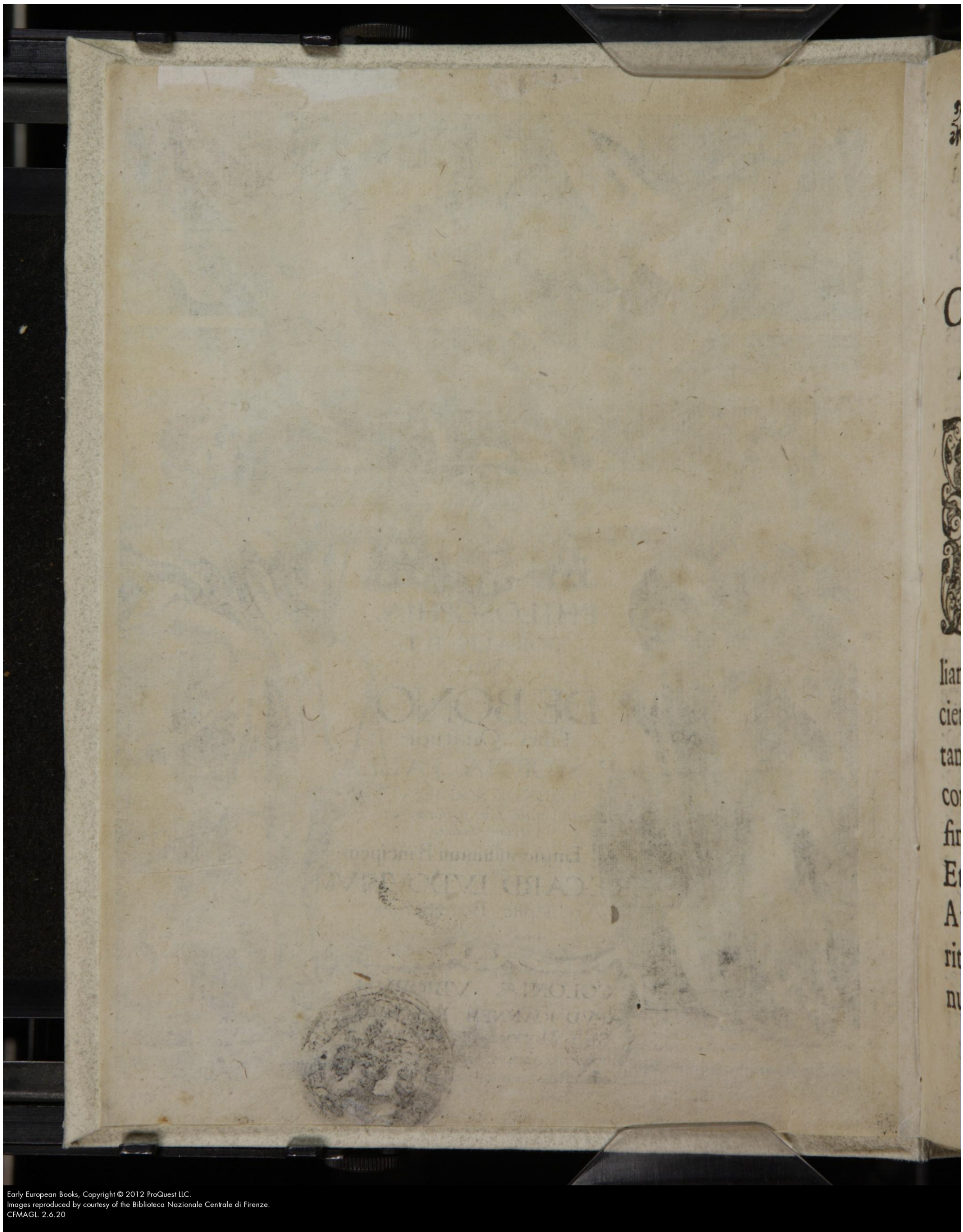

XXI
PALLAV.
de Bon.

664

POLITICA.
ŒCONOMICA.
MONASTICA
PHILOSOPHIÆ
MORALIS. P. I.
Seu
DE BONO
Libri Quatuor.
R.P. SFORTIÆ PALLA
VICINI E SOC. IESV.
Adiectis Vnicuiq; libro positionib, amploq;
rerum Indice.
Ad Eminentissimum Principem
S.R.E. CARD. LVDOVISIVM
Archiepisc. Bononiensem.
COLONIÆ VBIORVM
APVD IOANNEM KINCHIVM
Sub Monocerote MDCXLVI.
Permissu Superiorum et S.C.M. priuileg.
J. hulsman inuent.
Löffler Iunior sculpsit.

EMINENTISSIMO
ET
REVERENDISSIMO PRINCIPI

CARD. LVDOVISIO

ARCHIEPISCOPO BONONIENSI.

IVre queri de ſorte ſua poterat Orbis terrarum, EMINENTISSIME PRINCEPS, quòd Libri de BONO, à R. P. Sfortia Pallauicino, viro, antequam Religioni nomen daret, per Italiam ſatis celebri, nunc verò in Romano Societatis IESV Collegio Theologiæ Magiſtro, tam eleganter arguteque, quàm doctè paucorum ſpatio menſium lucubrati, vnius Italiæ finibus, eius linguâ conſtricti, coërcerentur. Et quanquam eam Patriæ ſuæ prærogatiuam Auctor ex recto charitatis ordine dare debuerit; non tamen erat reliquum humanum genus rei tam ſalutaris, tam expetitæ participa-

ã 2 tione

tione fraudandum. Quippe ſi BONVM appetunt omnia, ex oraculo Stagiritæ: Si natura ſua fuſile Bonum eſt, vti cum Areopagita Theologi docent; ęquiſſimum erat idem vniuerſis profuturum vniuerſitati communicari. Quamobrem Latinâ ornatum linguâ eiuſmodi opus vulgandum fuit, quæ tam latè pertinet, quàm mundi fines. Idem igitur Auctor nouum hunc laborem publico bono ſuſcepit. Cui verò priùs ac iuſtiùs, quàm Tibi, EMINENTISSIME PRINCEPS, hoc à me opus dedicandum? Beneuolentia id poſtulat in me Patrui tui, tunc maximè pluribus experimentis explorata, cùm Coloniæ Apoſtolici Nuncij munus tanta cum vtilitate Germaniæ, cum quanta ſua dignitate ſuſtineret. Poſtulat Fratris tui P. Fabij, è Societate IESV Hibernenſis Romæ Collegij Rectoris in me meumq; filium humanitas & beneficentia ſingularis, cæterorum demum ex iſta nobiliſſima ſtirpe beneficia in me meosq; vbertim collata poſtulant. Quin tum ipſimet Auctori Tibi Romana in aula, ſingulari neceſſitudine deuincto, tum vniuerſæ Societati

IESV

IESV tot Tibi promeritis obſtrictæ, nihil me facturum gratius exiſtimaui, quàm ſi EMINENTIÆ TVÆ doctos hoſce labores conſecrarem. Verùm, vt alia ſileam, quibus hoc Tibi debetur opus, iuſtiſſima nomina, BONVM cui meliùs offeratur, quàm optimo Principi, Patriæque, non tam Paſtori, quàm Patri? Accipe benignus, vt ſoles, me Tibi cum opere dedicatum: & ad publicam fœlicitatem diutiſſimè vale. Coloniæ Agrippinæ, die 2. Decembris S. Franciſco Xauerio ſacra, Anno ſalutis M.DC.XLV.

EMINENT.mæ REVEREND.mæ V. CELS.

Deuotus Cliens

IOANNES KINCHIVS
Ciuis & Bibliop. Colon.

MVTIVS VITELLESCVS
Societatis IESV Præpositus Generalis.

CVm quatuor Libros de Bono P. Sfortiæ Pallauicini nostræ Societatis Sacerdotis aliquot eiusdem Societatis Theologi recognouerint, & in lucem edi posse probauerint, facultatem concedimus, vt typis mandentur, si Illustrissimo & Reuerendissimo D. Vicesgerenti, ac Reuerendissimo Patri Magistro Sacri Palatij videbitur. Datum Romæ 2. April. 1644.

MVTIVS VITELLESCVS.

Imprimatur, si videbitur Reuerendissimo P. Mag. Sacri Palatij Apostolici.

Alphonsus Sacratus Episc. Comac. Vicesg.

Imprimatur.

Fr. Hyacinthus Serronus Mag. & Socius Reuerendissimi P. F. Michaëlis Mazzarini, Sacri & Apost. Palatij Mag. Ord. Præd.

LECTO-

LECTORI.

Quid, & qua Methodo scribere Auctori propositum sit.

E stylo ac formâ seuerioribus disciplinis accommodâ quid ipse mecum existimem, vt opinor, abundè satis disputaui, duplici dissertatione, quam eloquentissimo Præsuli Io. Baptistæ Rinucino Firmano Archiepiscopo inscripsi, præcipuo volumine in lucem quamprimùm euulgando comprehensâ. Quanti apud me sit Lectorum iudicium, argumento erit hic labor, quo illius ego gratiam inire tam sedulò accurateque contendi. Reus citiùs apud quempiam videbor, eas quòd præterierim leges, quibus ipse me volens incluseram. Ne tamen memoriâ illis excidat, non omnes qui optimè pollent oculis, arduum vt præcelsi montis callem aspiciant, eosdem etiam omnes confirmatis esse pedibus ipsius ad fastigium vt euadant.

Suscepti à me operis argumentum, moralis erit materies vniuersa. Meæ quidem habitudinis imbecillitas vix mihi diuturnæ vitæ salutisq; viaticum pollicetur, quod viæ tam longæ sit satis. Accessit præterea, quòd Maiorum me nuper imperium à Philosophica Theologicam vocauit in exedram; quod quàm impar meis est viribus onus, tam persequendo nunc operi aduersatur. Quare, vt laborem hunc aliqua ratione diuidendo minuerem, quartum huius Operis Librum ex Italico idiomate Latinè reddendum amico sodaliq; meo commisi. Cæterùm, quodcumque tandem ad littus impulsu mortis appulero, ibi mihi, Cœlum adituro, portus erit. Mihi certè abundè sic est: Quod pertinet ad Lectores; non æquè innodatum est opus hoc meum, ac esset dramaticum, Epicumve Poëma; quod integrum nisi fuerit, pretio atque vtilitate parum distat à nihilo: nam quæ pertinent ad Philosophiam, otiosa non habent initia, & si suo fine non constant, qui demum finis in ea occultæ vestigationis abysso nusquam ac nunquam inuenitur.

De Boni natura volumen hoc primum erit, quod vnus est nostrorum sc. opus affectuum, primumq; moralis scientiæ fundamentum.

Quid hoc Boni nomine intelligatur, indagabimus.

Quà

Qua illud in re positum sit.

Quænam ea sint rerum genera, ad quæ ipsum pertinet.

Quod nostræ menti concessum à Natura sit instrumentum, vt illud certissimè agnoscamus. Atq; hîc opportunè Scepticorum argumenta, præcipuè verò Sixti Empirici, discutiemus; qui vllis (præterquam ijs, quæ nostrum apud animum experimur in præsentia) rebus assentiendum à nobis esse penitus inficiabantur: nulla cùm ex parte, vt contendebant, præteritis exterioribusve rebus certam exploratamq; fidem possimus adsciscere.

An huius in structura & administratione Vniuersitatis summa quæpiam Causa sit intelligentiæ appetitionisq; compos, quæ alicuius gratia boni res agat: an potiùs, vt Epicurei censebant, huius Vniuersitatis opifex sit & moderator Casus.

Quænam illa sint bona, quibus sui ipsorum causa debetur hoc nomen, neque illud adnexis tantùm effectis acceptum debent.

De vltimo hîc cuiusque rei præcipuo fine quæretur: hoc est, An eiusmodi finis ipsum rei sit *esse*; adeo vt, quos eidem rei natura attribuit actus, ij mera sint omnino media, quorum ope ipsius rei *esse* seruetur; An potiùs à Natura esse ipsum tribuatur vt medium, rerum agendarum fini conducens: An verò res omnes sensus expertes veluti rerum cognoscentium adminicula à Natura solùm amentur: An hæ quoque rebus intelligentiâ præditis famulentur: Atque, an hæ pariter ab ipsa finis dignitate aliqua ratione deficiant, neque sibi amorem Naturæ concilient, nisi quia, vt arbitrati sunt aliqui, præpotentis Numinis, eiusdemque primi Principij, vltimiq; finis gloriæ ac maiestati conducant.

Neque verò de illo tantùm, cuius appetens est Natura, bono disseremus; at illud etiam, quod noster esurit appetitus, sedulò perquiretur.

Atque hîc; Quodnam illud bonum sit, quod suâ gratiâ nobis est optabile; vita ne, an cognitio, an delectatio, an horum vnum alterius causâ, an hæc tria se ipsis, an diuersum ab ijs aliud quippiam.

Quod verò de bono amoris ac desiderij ergo quæretur, de malo pariter odij ac fugæ causa disceptabitur.

Dein-

Deinceps, qua in re ſummum bonum, quod eſt *fœlicitas*, ſummumq; malum, quod eſt *miſeria*, collocetur. Examinabitur verò tum illa fœlicitas ac miſeria, quæ ad nos Naturæ ductu pertinere poteſt, ſingulis ijs, quibus vtraque conſtat bonis maliſq; ſingillatim expenſis; tum fœlicitas illa Cœleſtis, quæ Naturæ vires excedit, & illa calamitas, quæ præter Naturam apud inferos ſceleroſiſſimas animas cruciatibus affligat æternis.

An bonorum idem atque malorum ſit auctor; an potiùs ex Manichæorum ſententia, duo ſint auctores.

Cur mala tum naturalia, tum moralia neceſſe fuerit, vt in hac rerum vniuerſitate poſſent accidere.

Quo pacto Deus prauos ad efficiendos actus ſuas vires, vt effectrix cauſa communicet: neque tamen illos poſſit vnquam optare.

Has verò quæſtiones non eo exigam ordine, quo illas in præſentia enumeraui: Imò vt ad ſimilitudinem veri primùm accedam, & vt admiratione ac nouitate curioſitatem vehementiùs irritem, primo in Libro non multum de ſeueriore methodo laboraui, quam tamen methodum conſequentibus deinde tribus Libris accuratè ac ſedulò perſequutus ſum.

Meas porrò ſententias confirmare ita conabor, vt ad regendam orthodoxam fidem eius potiùs ſubiectæ ſint pedibus, quàm, vt ſe fulciant, ipſius fidei humeris innitantur: eapropter petitas à Natura rationes adducam; oſtendamq; deinde illis eminentiorem certè noſtram ſæpè fidem eſſe, nunquam tamen aduerſam: quinimò eas teſtes eſſe præcipuos, qui noſtræ mentis in foro pro ipſa vocantur in examen: eo, inquam, in foro, vbi de ipſo rerum omnium Procreatore Deo iudicium ſtatuitur, ſententia pronunciatur.

In loco erit ac tempore eruditio, ſaltantium inſtar in choro, non more ſe ſe prementium in tumultu. Hoc Virorum veterum ſumma eruditione pollentium exempla ſuadent; qui ſæpè ac multum alios legebant, citabant raro; quin potiùs ſucci plenos alijs ſe ſe commonſtrabant, quippe qui aliorum fercula in ſui alimenta vertentes facti erant perpetua lectione robuſti.

Quas ad conficiendum historias afferam, vel eæ peruulgatæ seipsis erunt, vel eas ego narratione ipsa euulgabo. Confirmatio siquidem, vt ex Dialectica nouimus, debet à notioribus peti. Præterea abstrusa quædam innuere tantùm, non exponere, alios cruciare potiùs, quàm erudire videtur; quo nimirum id tantummodo fit, vt ea qui legerit, ineruditioni suæ insultantem Auctoris videat eruditionem: atque in morem Tantali torqueatur, cui propositæ prohibitæq; sunt vndæ, sitim vt accendant, non vt restinguant.

Quæ à me in sermonem inducentur personæ, illæ quidem nostræ erunt ætatis eruditione, sanguine ac dignitate præstantissimæ. Inelegantes picturæ oculos & ipsæ delectant, cùm auro liberaliùs oblinuntur. Neminem verò virtutis amantem futurum esse arbitror, à quo reprehendar, si præuijs in elogijs, antequam personas inducam, earum identidem non Laconicè laudes exponam. Vna meritorum merces ac præmium laus est. Quicunque alijs illam iure merito tribui dedignatur, aut eam desperat, aut ad illam virtutibus non aspirat. Atque hi fortasse, qui aliorum laudibus, quanquam veris, offenduntur, satyris, etsi mendacibus, oblectarentur. Quid verò? cuiusque capitis fronti, qua de re agendum sit, argumentum inscribam. Abstineat à dulci, qui vinum amat acre. Lectorum nemini ea progrediendi ratio denegatur, quæ plerisque ab Auctoribus Angelis non conceditur; licet vtique Lectori, viâ mediâ relictâ, ex hoc in locum alium prosilire. Ne regiones illas intrauerit, ad quas vel curiositate vel vtilitate non ducitur.

Similem vt vero facerem dialogismum, compulsus aliquando sum ex communi aliorum exemplo, vt mutuas identidem laudes simularem in ea, quæ colloquentium alius ab alio audiebat. Neque verò aut deerrantem adeo quempiam futurum esse putauerim, qui secum ipse reputet, aut adeo amarulentum, qui asserat hanc mihi fuisse artem, vt me laudarem & mea: perinde quasi pro Scriptoris ambitiosi amplificationibus æstimare lectores opera consueuerint; cùm potiùs eius generis æs nummusq; sit laus, vt eum non exigentibus liberaliter erogetur, difficillimè verò ipsum iure quodammodo repetentibus exsoluatur. Fortasse quis-

quiſquam obijciat, fuiſſe à me viris illis notam aſſentationis inuſtam, quippe qui ſimile vero putauerim ſententijs tam vulgaribus laudes adeo egregias ab ipſis fuiſſe conceſſas, ea etiam veritatis amplificatione datâ, quæ tanquam innocens ab vrbanitate laudatur inuecta. At ęquius huius accuſationis caput eſſet (quamuis quocunque laudis à verbo abſtinuiſſem) quòd præcellentibus adeo ingenijs effata nihil ab humili excedentia, licet ex tempore, procul à decoro ac ſpecie dignitatis adſcripſerim. Verumtamen hoc demum Scriptoribus omnibus eſt commune: Quicunque ſui animi ſenſa euulgat in lucem, illa quidem alicuius apud ſe pretij eſſe oſtendit. Qui ſecùs arbitraretur, haud ciuiliùs cum eruditis ageret, ac ſi olentem peſſimè ſui viridarij florem præberet alteri odorandum. Quare malim fateri ingenuè, amoris in me mei commune veneficium incurriſſe, quàm ſimulare me falsò inurbanitatis amantem, à qua nulla mihi poſſit excuſatio veniam impetrare.

Illud verò mihi condonandum eſt, vt cùm ſententiam aliquam in medio attulero, quæ recentiorum ſit partus poſt inductorum colloquentium funus editus, adhibere mihi liceat quoddam anaconiſmi genus, aut eius ſententiæ auctoribus in margine adnotatis, ſi typis eorum impreſſa ſint opera; vel, ſi minùs, eam ſententiam tanquam alienam ijs, qui colloquuntur laudantibus: quare mentis meæ nubes non ſoles, at parelios eſſe intelligant vniuerſi; deq; me pronunciari poſſit, pauperis me inſtar alieno eguiſſe, non clam ſurripuiſſe illud, vt furem. Quam ego in hoc exordio veniam peto, ab ea me puto vituperatione abſoluet, qua Curionis in hac re obliuionem Tullius irriſit, eius dialogos criminatus.

Duplici opus hoc idiomate ſcribo, Latino atque Italo. Latino quidem, vt ſi fortè ad exteras nationes excurreret, qua poſſit eas alloqui linguâ, non careat. Diſceptationem Mutij non ignoro, quam eruditiſſimus Areſius expendit, & qua ille conficit Italicum Idioma Latino eſſe communius, cum illud Italici homines vniuerſi, prætereaq; tot exteri nouerint, qui vel ad vtilitatem, vel ad ornamentum Italicè ſciunt; quamobrem alterius notio tot ad homines non pertingit. Ita quidem ille diſputat. Quid tamen

 huic

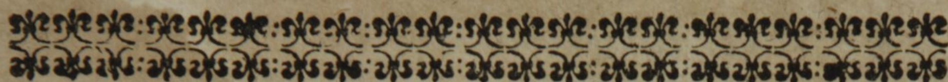
huic rationi reſponderi poſſet, tanti ingenij aciem præterijſſe non puto. Porrò Italica de rebus litterarijs eruditiſq; volumina, non vniuerſo Italiæ vulgo ſcribuntur: eorumq; Latinè qui neſciunt, pauci voluptatem ex ijs capiunt & vtilitatem: neque ijs pariter exterarum nationum mercatoribus deſtinantur, qui linguam Italicam neceſſitate condiſcunt: quapropter eos inter, qui vel ingenij acumine, vel aliquo doctrinæ rudimento in Orbe terrarum vniuerſo ea intelligendo proficere poſſunt, maior certè numerus hominum Latinè ſcit, quàm Italicè.

Idem etiam opus vernaculo Italiæ ſermone deſcribo, vt, quantum in me eſt, veterum Latinorum pietatem imiter in patriam, qui Græcæ ſapientiæ theſauros omnes in linguam patriam traduxerunt, quod tam ſæpe ſplendideq; inter cæteros Tullius gloriatur.

Non tamen verba verbis reddam, quippe qui partum vtrumque primum eſſe contendo, neque alterutri ſeruilem obijci ignobilitatem volo, & exemplar dici queat.

Si Deo volente ſic fiet, vt Lectorum alicui aliquam opus hoc afferat vtilitatem, id equidem meæ non magis gloriæ ducam, quàm æneum ſpeculum, quod ſuapte natura cùm frigidum obſcurumq; ſit, nihilominus acceptos à Sole radios in res ſibi obiectas reuerberando, mirum quantum caloris parit & lucis. Quòd ſi contrà ineptum illud acciderit & infructuoſum; haud ægriùs acerbiusq; id ego feram, quàm Colonus, qui Domino, non ſibi laborauerit fruſtrà, dum ille nullam præterquam paleæ meſſem cultis exercitiſq; colligens ab agris, eandem nihilominus ab hero mercedem refert, ac ſi fertilitas cum ſeptenni illa celeberrima Ægypti fœcunditate certaret. Ille quippe rerum omnium Auctor & moderator, qui ſucceſſu non indiget, ſed ſtudium amat, tantundem nobis veræ ſolidæque gloriæ ac fœlicitatis in patria elargitur, quantum irrito ſterilique deſiderio eidem nos in terris quęſiuimus, non acquiſiuimus.

R. P.

R. P.

SFORTIÆ PALLAVICINI

E SOCIETATE IESV

DE BONO

LIBER PRIMVS.

ADM. R. P. MVTIO VITELLESCO

SOCIETATIS IESV GENERALI PRÆPOSITO.

CAPVT PRIMVM.

1. NVLLVS *apud Iurisperitos validior titulus ad acquirenda naturali quadam lege rerum dominia, quàm effectio. Quocirca non ignobiliora tantùm corpora, & homini suopte ingenio addicta; in sui vel satoris vel opificis adeoq; effectoris ditione sua sponte nascuntur; sed homo ipse, quem sui iuris ac potestatis Deus & Natura condiderunt, iisdem ita sancientibus, à quo parente accepit vt esset, eiusdem subest potestati.*

2. *Verùm quantò cariores homini sunt ingenij, quàm corporis sui fœtus, quantoq; ea hominis portio, vnde illi fluxerunt, veriùs ac penitiùs est homo, tantò interiorem nescio quem magisq; indiuiduum nobis dominatum in priores illos, quàm in hosce posteriores Natura concessit. Ideo nec seruitute mancipium, nec bonorum publicatione damnatus Reus vsque adeo denudatur, quin vtrique liceat scriptas lucubrationes, & tanquam suas euulgare, & cui visum fuerit, genere quodam irreuocabilis donationis inscribere. Imò verò hæc ipsa confectorum librorum potestas ea vna demum est, quam nulla ne seuerissima quidem religiosæ disciplinæ paupertas adimere Scriptoribus consueuit.*

3. *Quando igitur aurea hæc nuditas, quam sponte indui, vt expeditior Christum sequerer, cunctis planè, quæ mea fuerunt, atque adeo me ipso me*

ipsum

ipsum exspoliauit; hoc tantummodo munusculi genus superest, quod offeram tibi; Tibi, inquam, cui iam antea ius & arbitrium omne contuli mearum rerum ac mei. Et verò donatio hæc mea, vtcunque pertenuis, vnicè tamen commoda visa est mihi, vt in hoc lucubrationum mearum initio, tanquam in primitijs quibusdam, reditus vniuersos ex literaria industria mihi obuenturos tibi ritè deuouerem & consecrarem; hac vtique significatione testaturus, nullam ex rebus meis aliâ gratiâ mihi placere posse, nisi vt per me tui iuris efficiatur. Quanquam, ne has quidem scriptiunculas tanquam dona deferre possum ad te, bona fide, & furti innocens. Haud leuia sunt nomina, quæ hoc mei operis, quodcunque est, tui iam veriùs quàm mei æris efficiunt. Huius nempe operis auctor non tam ipse fui studio, quàm tu potestate ac iussione; qui mihi, vt illud instituerem, auctor fuisti. Porrò autem tua etiam Humanitas id mihi otij & subsidiorum creauit, quo institutum commodè alacriterq; peragerem. Quidni ergo in eius confectura tu quidem principalis effector, & tanquam architectus, ego verò administer nescio quis, & veluti famulans instrumentum dicar?

Verùm vtcunque ius aliquod (quæ tua est largitas) in hasce pagellas 4. *mihi asperseris; ita vt easdem in tuum patrimonium non transcribat Iustitia, seuerior illa atque inexorabilis Domina rerum; easdem tamen tua in me beneficentia mitiore quidem, at non minore iure vindicat tibi. Mitto quantum ipse priuato nomine tibi debeam; tum quod me primùm ex liberioris vitæ vorticibus periculisq; in sinum tuum quasi in tranquillitatis portum exceperis; cuius sanè beneficij tantundem in me perpetuò crescat æstimatio necesse est, quantum æstimatio pariter crescet in me solidæ constantisq; perennitatis. Tum verò quòd me subinde tam prolixa perpetuaq; caritate complexus es, quantam vtique si antea sperassem, næ ego promeritum qualecunque apud Deum ex religiosarum amplexu compedum corrupissem. Mitto, inquam, hæc tua beneficia, quæ me nominatim contingunt. Nimirum, vti iam non ipse sum meus, sed Societatis vniuersæ, ita principem gratiam & habere, & referre debeo, non tam de me, quàm de Societate vniuersa benemerentibus. Manus certè non adeo satagit, vt gratam rependat operam ijs, ex quibus ad se quippiam boni emissum est, quàm ijs, qui corpus illud vniuersè, quod manum continet, roborarunt.*

Quid verò tam singulare, tam magnum excogitari potest super id, 5. *quod tibi debet, Parens amantissime, corpus hoc ex Ignatij filijs conflatum? Huic tu quidem Familiæ triginta propè annos summa cum potestate iam*

præs

praees; quin etiam huic eidem longè antè prudentiâ quàm Magistratu præfuisti; haud minus eandem tunc auctoritate consilij, quàm nunc imperij potestate moderatus. Vtroque tempore nemo est quin tibi concedat par illud laudum pœnè incoibile; strenuissimam religiosæ disciplinæ custodiam, placidissimam in subditorum alleuatione caritatem. Nullam ex nostri Ordinis legibus lenitas tua eneruauit. Nullum ex nostri Ordinis sodalibus seueritas tua subtristem dimisit. Quin castigationes ipsæ tuo ex ore natiuam amaritiem ascititiâ quadam dulcedine tam bellè condiebant, vt non suauitatis minus, quàm salubritatis haberent. Vnquamne aut curarum obsidio, aut animi lassitudo, aut horarum inopia ex tua facilitate id extorsit, vt cuiquam praecideres indefinitam illam facultatem te alloquendi, & quandiu liberet sollicitudinum, ac molestiarum suarum pondus in tuas aures exonerandi? Vnquamne per aliquam fastidientis iam animi significationem huiusce solatij synceritatem nobis infecisti? Quicunque ignorasset, quem scilicet locum Nostro in Ordine occupares, teque inspexisset aures dantem leuiculæ cuipiam vniuscuiusque nostrum curæ; putasset enimvero, id vnum negotij esse impositum tibi, cætera prorsus otioso. Ira quidem, dira illa sed frequens magnis potestatibus comes, ita semper exulare visa est tuo ex animo ac vultu, quemadmodum turbines ex monte illo prænobili, quem, vti proximum sibi, suam pœnè in familiam, & nomen Olympus adoptauit. Inter admirabiles auditiones memorantur motiunculæ nescio quæ duriusculæ oris, ac vocis, quas adnotauit quispiam adhibitas à te consultâ operâ, videlicet rato, nisi tunc eiusmodi nubibus assuetam Cœli tui serenitatem obduxisses, haud probam segetem tuis in agris extituram.

6. Nihil attinet recensere quam benè promeritus sis de Societate nostra per eximiam illam tuam Christianæ virtutis religionisq; præstantiam, quæ profectò in supremis moderatoribus valet supra omnem legem ad subditorum mores ritè conformandos: multis quippe graue est vitam suam ad imperantis vocem; perpaucis vero ad imperantis vitam effingere. Nihil itidem iuuat commemorare quantum illa tibi debeat fælicitatis suæ; quod te Præside viderit alumnos suos à Vicariâ Diuinitatis manu, quâ sacris honoribus condecoratos, quâ in triumphātium choro cælesti laureâ redimitos, quâ Sanctorum albo adscriptos: His porro ingentia delubra omniq; terrarum ambitu conspicua per insolitam quandam religionis festinationē erecta: sæcularem sui natalis memoriam incredibili populorum ac Regum plausu to-

aures, vel terrarum plagas, eosdem adeò per quodlibet Cœli signum, soliumque diuexit. Quorum sanè celebrationem haud Platonici anni ab eorum funere conuolutio morata est. Nempe Homerus altero post bellum Troianum sæculo, Duces illos, per quos gestum fuerat, æternitate, ac Cælo donauit. Quin etiam Epaminondam, Leonidam, Themistoclem inter Bellatores, Solonem, Pythagoram, Hippocratē interSapientes, aliosq; sexcentos, non prius vita deseruit, quàm noua eos vita suscepit, per cunctas Græcorum linguas, & paginas reflorescens.

Vide Petauium de Doct. Temp. to. 2. l. 1. c. 30

Iam Romani quàm magnificè de Romana virtute sentiebant? Historicorum conciones, confirmationes Oratorum, epistolæ, dissertationes quæcumque, alijs quàm Romanorum exemplis non vtuntur, excellentiam aliam non laudant, non memorant. Externorum facinora perrarò inibi recensentur; & eo fermè pacto, quo priscorum arma & vestes ostentari solent; nimirum vt ignotiora, atque adeo visu grata, non vt meliora, & præhabenda. Atque ipsos pariter inter Romanos præcellentium virorum palmæ, non post sæcularem sterilitatem gloriæ fructus ediderunt. Quin Deciorum, Fabiorum, Catonum facinora frequentissimum argumentum erant linguis, & scriptis illorummet, quorum oculis spectaculum fuerant.

Huius ætatis proprium videtur tam insolens domesticarum rerum fastidium; 4.
prorsus contrà quam Natura instituit mortales; quos nimirum suopte ingenio nulla sollicitat nausea ex eiusmodi rebus suis, quæ si alienæ essent, aspectu, non solùm tactu, stomachum cierent. Militarem virtutem nusquam vti heroicam suspicimus extra Hectoras, atque Achilles; quorum tamen facinora vel quæ fabulosa, non dicam iuxta Caroli V. Cæsaris, aut Henrici IV. Galliarum Regis, sed iuxta Piscarij Marchionis, vel Tillij Comitis palmas perinde vanescent, atque aranearum victoriæ cum leoninis comparatæ. Prudentiam quisquis nominat, Nestorem nominat. At enim quantò ingentiores Regnorum machinas, quantoque interiore consiliorum sapientia, vt recentes Reges prudentia inclytos præteream, Villeroius & Idiaquius ætate nostra versarunt! Verum hosce nostros, quos appellaui modò, non omnino incelebres tandem obliuiosa taciturnitas fecit, quippe qui fuere humanorum euentuum pars longè maxima. Multò deterius agitur cum recenti priuatorum virtute. Pudicitiam sanè in Lucretijs, ac Scipionibus tantum commendamus; dum interea tot Myriades nostrorum longè candidiores taciti præterimus. Quid fortitudo illa vsque adeo commemorata vel Socratis, vel Catonis cum ea, quæ nuper tot inuictos, sed indictos Heroas, quà in Angliæ, quà in Iaponiæ carnificinis coronauit? Nimirùm cælestis fidei lumen non splendidius est, quàm fœcundius: tantoque pulchriores per hæc sæcula virtutes parit, quàm veterum superstitio, quantò germanæ margaritæ, solaris lucis filiæ, pretio, ac nitore superant adulterinas, fumoso, impuroque ignis vapore concretas.

Mihi sanè certum est, pro eo ac possum, aduersus malignam huiusmodi con- 5.
suetu-

ſuetudinem obluctari. Eamque ob cauſam in quolibet ex dialogis noſtris adhibebuntur eiuſmodi loquutores, quorum præmiſſum elogium, breue illud quidem, ac veridicum oſtendat, immeritò ætatem noſtram maledico Scriptorum ſilentio incuſari quaſi effœtam, probæque ſobolis ſterilem. Atque eâdem operâ me primùm, meosque dein æquales monebo, morbos noſtros induſtriâ medicabiles eſſe, quippe qui noſtri ſunt non tempeſtatis; ita vt non perinde liceat nobis exclamare, *ô tempora!* ſicut, *ô mores!*

CAP. III. *Ad excitandam virtutem praſtat memorari egregia exempla recentiũ defunctorum, quã aut veterum, aut viuētiũ.*

1. ET verò non alio ſtimulo vehementiùs ad honeſtatem vrgemur, quàm per exempla recens defunctæ virtutis. Præſentium quippe, aut veterum laudibus, quà aſſentationis, quà ignorationis ſuſpicio eleuat fidem. Nempe conſtat, aliam eſſe oculorum, aliam animorum in cernendo naturam. Longinquitas apud illos extenuat veram rerum magnitudinem: eadem amplificat apud iſtos.

2. Quod ſi quis nihilò ſecius vereatur, ne verum magnificè aucturus ſim, eâ cauſa, quam narratoribus vniuerſis communem Ariſtoteles notat; ſcilicet in gratiam audientium, quibus ſemper, quod mirabilius, id iucundius; hac itidem ſuſpicione me ſtatim purgo. Viros namque hic reponam non paucis viuentium notos, ac viſos. Cum tamen vix aliquis credi poſſit in mentiendo tam peruicax, quin ſaltem oculati de veritate teſtis aſpectum reuereatur.

CAP. IV. *Eximiæ dotes Alexandri Cardinalis Vrſini.*

1. QVot, rogo, habet etiam nunc circumquaque Chriſtianus Orbis, qui proprijs ſenſibus experti ſunt quid viri fuerit Alexander Cardinalis Vrſinus? Nec adeò pertimeſco ne quiſpiam iſtorum ſit mihi refragaturus, dum aio, Naturam, Fortunam, ac Virtutem æmulas, quin conſpirantes fuiſſe in eo cumulatiſſimè perornando. Quæ vtique decora, dum expono, æquum ſanè mihi lectorem ſpero, ſi ſtudio exornandæ virtutis, tranſilire paululum videar inſtituti mei fines, modò non & veritatis.

Natura quidem os tribuit placidum, idemque prænobile: ingenium perſpicax, atque amplum. Tum verò memoriam planè ſingularem, ac retinentiſſimam. Non illam tantùm loquor memoriam, quam Ariſtoteles vt ingenij fructũ agnoſcit, & quæ rationis induſtriam continet, ac proinde res, non itidem verba quæritanti animo fideliter ſuggerit; ſed peræquè verborum memoriâ viguit, rara præſtantis ingenij ſociâ. Quæcunque tamen in familiari ſermone memoriter recitabat, ita non conquiſitè, ſed ſpontè fluere ex ipſo videbantur, quemadmodum dignoſcitur natiua è fontibus aquarum fluxio ab artificioſa, & ad ſpectaculorum oſtentationem paratâ. Lepidiſſimè loquebatur, in eoque hoc ipſo magis placebat cæteris, quoniam nihil ſe ſibi placere ſignificabat. Vox, geſtus, ſpecies, inceſſus, affatus, quæcunque tandem à naturâ in eo inerant, totidem videbantur hamuli per quos vtentium animi caperentur.

2. Nec tamen liberalior in Alexandrum natura, quàm fortuna. Hæc non modò ei ortum attribuit in apice Romanæ nobilitatis; ſed quà inter vetuſtiores quà inter recentiores, haud ita facilè inuenias Dynaſtam non ſupremæ poteſtatis tot

ſimul

ſimul ſupremis Principibns, Regibusq; ſanguine colligatum. Ex hac tam ſplendidâ origine ſortitus eſt Alexander educationem æquè ſplendidam in ſinu Ferdinandi Medicei Auunculi Magni, Magni quidem ditione, & cognomento, Principis, at prudentiâ longè maioris. Nec ita multò poſt florentem adhuc Alexandri iuuentam Paulus V. Romanus Pontifex purpurâ decorauit, adoptatâ fratris filio Sulmonenſium Principi ſponſa Camillâ Alexandri ſorore; quæ nunc vti Romanarum matronarum honos,atque exemplar digito monſtratur; & cui præclariſſima tum formæ,tum diuitiarum munera eò tantùm placuere,quò, eiſdem peſſumdatis, Deo lautius litaret.

Ex fortuna tam opipara quantum veniæ accepiſſent faſtus, otium, inanitas, voluptas,tantundem admirabilitatis accipiebant comitas, literarum ſtudia, religio, & pia corporis cruciamenta. Nihil aliud maieſtatis in conſuetudine retinebat niſi hoc vnum, vt maieſtatem ipſam grauiter exueret. Sed cùm ita quaſi priuatum ferebat ſe, hoc ipsò maius quiddam Principe videbatur. Corpori quidem ſomnum conciliant ventris plenitudo, ſitusque mollitudo; moleſtiæ, atque inedia vigilantiam cient. Sic & animum plerumque diuitiarum vbertas, opiparique ſtatus delitiæ torpore conſopiunt; pauperies, ærumnæque ad laborem excutiunt. Si eas inter quas memoraui Syrenes, quiſpiam inſomnis enauigat; adeò rarus hic eſt, vt meritò heros ille,cui hæc laus in fabulis tributa eſt, ſe NEMINEM vocari dixerit. Sed quò id rariùs eò præclariùs. Certè nulla tam obſtinata operariorum ſedulitas ad quęritandum ſibi victum,quam Vrſini Cardinalis ad congerendam ſibi doctrinam. Hęc verò ſedulitas in ſingularem ingenij fœlicitatem incidens tantis iuuenem adhuc litteris opulentauit, quantas ſub emeritâ Sapientum canitie non crebrò inuenias. Latinè iuxta, atque Italicè ſcribebat, quâ ſolutâ, quâ iunctâ oratione: eleganti eâ quidem, lepidâ, ſalsâ, magnificâ, efficaci. Ad hoc in omni librorum genere pereruditus. Memini eum conferre mecum de quodam opere, quod ſcriptitabat, & quo Regalis prudentiæ artem eruebat ab exemplis primorum quatuor Hieroſolymæ Regum; in Saule Regni primordium, incrementum in Dauide,ſtatum in Salomone, in Roboamo caſum commentatus; per meditationes adeò acutas,vt mihi ſemper memoriæ inſederint; easque alicubi forſitan opportunè ſubtexam. Sed quantacumque hominis virtus, humana tandem eſt; videlicet non exors vitij; ita Vrſinus Cardinalis,moræ impatiens, vni, & eidem operi diuturnum ſtudium inhærere nunquam eſt paſſus; paulo ſcilicet pronior ad nouitatis illecebras; conſuetum talis fortunæ atque ingenij vitium. Quare multos affecit libros,confecit nullum.

CAP. V.

Egregia eiuſdem Cardinalis religio, ac pietas.

AT non in operibus,vt literarum,ita & pietatis inconſtans. Orandi aſsiduitas,delicatus conſcientiæ ſenſus, diuinorum ſermonum feruor in eo vtiq; perpetua atque eximia vſque adeò, vt gaudium ſimul,ac pudorem afferrent religioſorum hominum ſanctiſsimis, quibus ille præ cæteris familiariter vtebatur. Nunquam expugnauit obſidentium curarum importunitas, nunquam eo peregrinan-

grinante, vel itineris defatigatio, vel templi distantia, vel tempestatis inclemētia, quò minùs ille quotidie sacra homologesi expiatus Diuinam hostiam sacrificaret. Quo quidem in sacrificio tantus in eo pietatis ardor eminebat, ipsos vt hæreticos adstantes aliquando permouerit, & catholicæ monuerit veritatis: Haud enim credibile videbatur abhorrere Deum ab ea Religione, cuius alumni adeo cernerentur Deo pleni. In reliquis pariter christianæ virtutis exercitationibus Romanæ Aulæ inclytum exemplar fuit: neutiquam passus, vt vestimentum illud, cui affusus Christi sanguis dignitatem illinit, pudorem sibi aduersus Christi crucem inijceret.

Iam de vitæ asperitate, ieiunijs, cilicinis, thoracibus, tandem de sancta quadam, sed acri in corpusculum inimicitia multa suppeterent: Sed enim constans, & communis opinio, quâ hæ ipsæ afflictationes de Alexandri morte culpantur, nimis flebile argumentum eas reddit nobis, quibus Alexandri mors nunquam satis fleta, nulli ea sanè flebilior accidit, quam Ordini nostro. Huic se viuentem Alexander mancipare peroptauerat. Verùm frequenter vsu venit, nulli vt minus ditionis habeant in se, quàm qui ampliùs dominantur in alios. Pio igitur voto frustratus, nobis tamen, quando conuictu non licuit, se beneuolentiâ sodalem copulauit. Quod vt luculentius testaretur, nos suimet cordis hæredes instituit, quin verius dominos enunciauit moriens, quo corde nos eosdem donauerat viuens. Tabulas equidem eiusce donationis proferre possem; hoc est literas eiusdem Cardinalis per id tempus Æmiliæ legati datas ad Generalem societatis nostræ Præpositum: quibus ipse literis per inenarrabilem quandam amoris, ac demissionis significationem se tum Præposito, tum Societati perpetuò addicit; sed eas non tam hisce paginis, quasi ad inanem iactantiam, quàm animo ad gratam beneuolentiam iuuat inscripsisse.

2. Aliqua tamen in eo fuere super corporis maceratione memorabilia, quæ hic locus omninò me præterire non patitur. In primis verò quis illaudatum relinquat ardentissimum illud studium in Seruatoris nostri cruciatus non meditamento magis, quàm experimento degustandos? Illos nempe & stylo celebrauit horarijs de CHRISTI PASSIONE precibus editis, & imitatione secum communicauit. Æreum crucifixi Numinis signum super nudo pectore continenter gestabat, clauorum cuspide in carnem versâ: quos ille clauos identidem vel inter Aulæ officia dissimulanter manu premebat ad pectus, vt suum cruentato pro se Domino cruorem redderet.

Hæc tamen in seipsum seueritas nihil natiuam eius hilaritatem, & comitatem asperabat. Quin & præcellentium ingeniorum familiaritate mirificè delectabatur.

1. ET quidem inter huius notæ viros cum paucis domi suæ carum habuit Gerardum Saracenum Equitem sancti Stephani; Senis ex vetusta, claraque fami- CAP. VI. *Ornamēta eximia*

in Gerardo Saraceno Cardinalis Aulico. familiâ editum; enimuerò tali Domino parem aulicum. Musice, Pictura, Poësis, adeoque ingenuæ Artes vniuersæ Gerardi adolescentiam in gremio educauerant, ac redimiuerant. Florentissimâ literarum amœnitate nituit in vtraque lingua; non sententiarum acumine, quàm orationis elegantiâ minor. Ad hæc sublimiorum disciplinarum fonte labra proluerat; in quibus profectò disciplinis ingenij perspicacitas eam supplebat diuturnioris studij sedulitatem, quàm Aulæ officia interdixerant. obijt ille paucis ab hinc annis, dum perhonorifico equitum Rectoris munere in Pisano Gymnasio fungeretur.

Nec eius meminisse vnquam possum sine dulci quadam amantis animi tristitiâ; anceps equidem, dum cogitatione reuoluo quanta in eo fuerit & virtutum dignitas, & iudicij auctoritas, de meane in illum, an de illius in me singulari beneuolentiâ glorier magis; atque itidem anceps, vtrum in hoc mutuo amore victorem, an victum profiteri me aut possim, aut malim.

CAPVT VII.

Multiplex, atq; insignis doctrina Antonij Querengi

HIc igitur suauioris diei horas eruditâ voluptate Cardinali condiebat; eo præsertim anno, quo Cardinalem ipsum è Germania reducem Italia recepit: cuius ille anni haud modicam partem in Bracchiani secessu, atque amœnitate consumpsit, vetusti, ac nobilis Vrsinorum oppidi. 1.

Duxerat forte secum tum Cardinalis Antonium Querengum Pontificiæ signaturæ Referendarium, eumdemqúe regnantis iam tum Pontificis Vrbani VIII. domesticum Præsulem: vt amicum honestissimum splendida rusticatione recrearet; non minus ipse tam lecto comite recreandus.

Et Querengus quidem vetus erat Vrsinorum cliens; non tantum quòd viridioribus annis Flauio Cardinali Vrsino ab epistolis fuerat; sed etiam quòd arctam postea necessitudinem egerat cum Virginio Alexandri Cardinalis parente, in paucis literarum amico, & literatorum patrono. Quos inter literatos vix profectò aliquem habuit Romæ Aula, Querengo ætate æqualem, doctrinâ maiorem: seu amplissimam, eamdemque lectissimam reputemus viri eruditionem, seu interioris cuiuslibet facultatis notitiam, seu Græcæ iuxta, Latinæque, atque Ethruscæ linguæ scientiam absolutissimam: in quo trium linguarum cumulo pares, reor sanè paucos, superiorem vix aliquẽ suo æuo Querengus vidit.

Fuit illi tamen in scribendo stylus (quem latina, atque Italica eius carmina præferunt) subtilis, gracilis, emunctus, sanior, quàm robustior, summè lautus, non summè splendidus. Ne multa; is fuit Querengi stylus, in quo plura cum laudes, vix tamen aliud suspicias, nisi hoc vnum, quod nihil in eo culpandum vel solertissimâ scrutatione deprehendas. Quo factum est, vt probatus magis fuerit, quàm lectitatus; suoque exemplo confirmauerit veritatem illius pronunciati, quod è Sauonensi Pindaro Gabriele Cabrera sæpius audiui. 2.
Poëseos officium esse, vt legentium supercilia in altum curuet. Atqui familiaris 3.

Que-

Querengi ſermo is verò fuit, in quo amares cuncta, deſiderares nihil; docebat ſemper, placebat ſemper; & lenitas illa dictionis, quæ in ſcripturis, præſertim poëticis, faſtidioſiſſimum ætatis noſtrę palatum non expleuit, quaſi non peregrini ſaporis; illa eadem in familiari conſuetudine aures paſcebat dulcedine quadam, quæ nec primò libata ſegniter delectabat, nec continenter hauſta citò faſtidium afferebat; non exquiſitior ea quidem, at neque fatua, paruiq; ſucci. Tum verò reſpergebat ille ſeueriores diſputationes quibuſdam facetijs adeo feſtiuis, vt, citra omnem dicacitatem aut licentiam, perinde ſeria condirent, ac limonum acor celebres illas Turcicorum Satraparum ſorbitiunculas. Ad ſummum, eiuſmodi erant, in quibus aliquod ſemper probi & plus quàm faceti ingenij lumen eluceret.

4. Patauij natus educatusq; fuerat Querengus: ibiq; à Speronio, ciue ſuo ac litteratorum per id ætatis facilè principe, inſtitutus; Ab eo propenſionem præcipuam hauſerat tum ad Platonicam doctrinam, tum ad moralem Philoſophiam, tanquam ad litteras inſignitæ venuſtatis, atque vnicè factas ad Poëſim valentiori ſanguine imbuendam; & ad Principum virorum familiaritates eruditè hilarandas. Eiuſmodi namque ſplendidiſſimis familiaritatibus ad vltimam vſque ſenectam Querengus floruit. Et huic vni, quantùm noui, ſummus qui regnat Pontifex Vrbanus VIII. coram ſe aſſidere permiſit, vbi Querengo ſenium ac valetudo ſtare iam non permittebant.

CAPVT VIII.

Cōſequētiū ſermonū inter memoratos viros fortuitū initium.

1. SAracenus ergo memorabat mihi; dum Brachiani tum degeret, fortè contigiſſe, vt ſimul Cardinalis, ſimul Querengus, ſimul ipſe, quem vnum Cardinalis ea die de Aulicis ſuis acciuerat, curru aduecti, contenderint ad piſcatum viſendum, quem oppidani parauerant in proximo Sabbatino lacu ad Cardinalis oblectamentum. Accidit porrò, vt piſcatores aliquando effusè plauderent ex iactu inſigniter opulento. Tum verò Cardinalis, qui, vt literatorum mos eſt, citò eiuſmodi popularium ſpectaculorum pertæſus, modò per adſtantes poſſet, ad eruditas collocutiones confeſtim auocabatur; occaſionem arripuit ita Querengum compellandi.

Si verè Pythagoras eam animo geſſit, quam famâ vulgauit, opinationem à Platone receptam in ſuis de Republica libris; ſcilicet animas promiſcuè omnes habere vnitatem naturæ; ſed eaſdem ex vnius in alterius generis corpus commigrare; & pro noxis in præcedenti corpore admiſſis, conſequentis corporis ſpeciem ſortiri; ſi, inquam, Pythagoras arcana hæc non tantùm ore venditauit, ſed animo tenuit, cui-nam potiſſimùm crimini eum tribuiſſe interpretemur, quòd aliquæ animæ ex hominis forma in piſcem degenerarent?

Illæ forſan, Querengus reſpondit, hac mulctâ dignæ videri poterant, quæ non pro eo, ac debebant, vocis munus Reipublicæ impendiſſent. Quandoquidem proprium eſt piſcium, nihil planè vocales eſſe, ſi marinum, quem

appellant, vitulum excipias; à quo inconditi nescio quî strepitus, & ne hi quidem intra aquam, efferuntur. Nihil planè, inquam, vocales esse, proprium est piscium: vtpote qui sunt non ijs tantùm vocibus expertes, quæ ab Aristotele dicuntur *sermo*, quęque, vt idem ait, ex hominum pacto significant id, quod propriè bonum aut malum vocatur, sed illis itidem vocibus, per quas belluæ natiuo instinctu internas affectiones demonstrant, quæq; iucundi aut molesti sunt argumenta.

1. Politic. c. 3.

Siquidem ex virtute prorsus opposita huic desidis taciturnitatis vitio, Socrates apud Platonem Phædro narrat post Musas exortas mortalium aliquos diuinâ illâ cantus dulcedine tam impotenter captos, vt assiduè cantitantes, cibum ipsum, atque aliam quamcunq; tum rei familiaris, tum corporis procurationem negligerent. Cuius studij pręmium à Musis accepêre, vt in cicadas, nihil cibo indigas, versi, perpetuò concinerent; & mortalium curas atque æstum alleuarent: simul, eorundem mortalium studijs & sermonibus obseruatis, referrent, quem potissimùm huius vel illius Musæ studijs deditum dignouissent. 2.

Plato in Phæd.

CAPVT IX.

Quæritur sitne bonũ honestum distinctũ à iucũdo? Rationes pro parte affirmãte

Platonis fabella, inquit Cardinalis, perlepida est, pro illius Philosophi more; qui, intelligens quàm imbecillæ humano ingenio sint vires ad concoquenda alimenta paulò grauiora, commodè temperat sublimiores meditationes, tanquam fumosa cretica, eiusmodi hilaritatibus, quasi oligophoro leni simul & mordicante. At mihi negotium facessit illud Aristotelis effatum, quod antea laudasti. Putas-ne tu, Querenge, si pressiùs loquendum sit, re ipsâ diuidi posse inuicem duo illa bonorum genera, quæ ab Aristotele ibi tanquam distincta numerantur? Ego enim, cùm sæpè rem hanc intentiore animo perpenderim, ægrè rationem inuenio secernendi prorsus bonum illud, quod sine exceptione *bonum*, seu quod *honestum* appellatur, à iucundo. Quod si nunc à te, in Ethicis tam erudito, quî hoc explicari possit, addiscerem, næ ego viderer mihi in hodierno piscatu cepisse mysticum illum Tobiæ piscem, qui diutinam cæcitatem meam lucis munere sanaret. 1.

Tum Querengus. Ipse potiùs, reor, cæcus ille Tobias fuerim; ei scilicet vt ætate, sic & morbo similior; eoq; magis cæcus, quòd hac in re meæ mihi tenebræ adhuc latent. Quandoquidem hominis natiuâ eâdemq; immedicabili cæcitate laborantis proprium est, hoc ipsum ignorare, quòd lux aliqua sibi inaspecta reperiatur; ni hoc cæcus homo ex alijs resciret.

Enimuero ambigere, num honestas ac iucunditas idem sint, perinde videtur mihi, atque in dubium vertere; num inter Epicuri hæresim, & Zenonis Porticum super natura Boni conueniret. Honestè tum agebat profectò Carolus V. Cæsar, cùm in se Protestantibus Germaniæ Dynastis bello furentibus, nullum mortis gradum extimescens, in prima fronte depugnabat, nihil repulsus horrore commilitonum vndique circum se fulmineis hostium tormentis repente defla- 2.

deflagrantium. Honeſtè tum agebat Alexander Farneſius, cùm in Antuerpienſi obſidione ſuper eo admirabili ponte, quo ille Scaldem occluſerat, veſtigium ſeruauit interritus; aduersùm Veſuuios illos natantes, vorantesqúe atrociter lectiſſima Catholicæ pubis robora, quin & Alexandrum ipſum proſternentes ſeminecem, nec aliâ ferè animâ, quàm ſuâ magnanimitate viuentem. Nec adeò ſuſpicabitur quiſpiam, hæc eadem facinora, perinde atque honeſtate præclara, ſic fuiſſe iucunditate ſuauia.

3. Quidni? Saracenus tum interceſſit; ea vſus libertate, quæ ſæpius imperata, non tantum conceſſa ſibi fuerat à Cardinali, miſcendi ſe, quoties videretur, literarijs collocutionibus: quippe tum ex innata Principis facilitate, tum vel maximè, quoniam in diuturna conſuetudine prægrauat Magnates ipſos reuerentia, quā alijs imponunt, haud leuiùs ac ſubiectos, quibus imponitur. Quidni? inquam, Saracenus interceſsit; An non putas plus iucunditatis inueniſſe iſtiuſmodi Heroas, dum facinora patrabant, plauſum è Cælo, admirationem ex ipſis hoſtibus, ex vniuerſæ poſteritatis fama immortalitatem receptura, quàm Sardanapalum dū in pudendæ voluptatis cœno volutabatur. Vulgatum eſt Lyrici dictum, qui *pro patria mori*, non *decorum* modò vocat, ſed etiam *dulce*. Meminiſti vtique, Solonem, hoc eſt Græcorum ſapientiſsimum, à Crœſo interrogatum quem ipſe potiſsimum fælicem cognouiſſet, Tellum Athenienſem incunctanter reſpondiſſe, Imperatorem ſcilicet in prælio pro victrice tum patria cæſum. Cuius fęlicitatis geminam (vt de priſco illo Epaminonda nunc ſileam) vidit ætas proxima in Anneo Momorantio; qui poſt prælongam clariſſimorum factorum ſeriem propter quæ à Ronſardo in Apotheoſi Henrici Regis ex copulata fortitudinis, & prudentiæ laude Neſtori coæquatur; obijt in ſinu Victoriæ ab ſe ad ſanctum Dyoniſium Chriſto, ac Regi partæ. Quem porrò exitum præ omni anteacta vita iucundiſsimum ſibi contigiſſe, ipſe tum geſtiens demonſtrauit. Nec verò mihi ſuadeam tantumdem ei iucunditatis tum obuenturum fuiſſe, ſi longiſſimam vel ceruorum vitam ex integro, ſed cum ceruorum timiditate coniunctam nactus eſſet, inter Adonidis hortos, aut Heliogabali delicias conterendam. *Herodot. lib. 1.*

Alia longè ſunt, Querengus occurrit, affirmare, poſitâ iam operis honeſtate, eius honeſtatis aſſequendæ cogitationē qualibet ſenſuum voluptate iucundiorem eſſe: atque affirmare bonum honeſtum à iucundo non diſtingui. Proculdubio, confodi, occumbere, non res iucundæ ſunt, ſed peracerbæ; & ni peracerbæ, non tantum laudis deberetur viris illis honeſtam ob cauſam iſta perpeſſis. Laus quippe aurum imitatur, quod plurimùm inter aſpera naſcitur. Vt ergo Tellus, ac Momorantius iucunditate fruerentur ex vulnerum ſenſu, & ex morte iam iam ingruente, prænoſcenda eis fuit eximia honeſtas rerum iſtiuſmodi propter attributa, ſiue, vt planius loquar, circumſtantias, in quibus ipſi tum verſabantur: ex qua ſubinde notione voluptatem decerperent,

dum se tam pulcræ honestatis luce coruscantes meditabantur. Itaq; oportuit, res huiusmodi acerbas eâ condecorari honestate, quæ nullâ ex voluptate penderet; sed ipsi postmodum honestati superuenientem voluptatem incumbere. Ita nimirùm, vt si fingamus viris nuper laudatis nullam ex ijs rebus gestis voluptatem emersuram; illas nihilominus virtutis, atque honestatis decus retenturas fatendum sit: at si contra nulla eisdem rebus inesset honestas, ac virtus, nullâ eædem pariter voluptate dulcescerent. Et verò hæc voluptas, quam haurit vir egregius ex commentatione partæ sibi virtutis, ea demum voluptas est, quam Horatius loquitur in versiculo quem laudasti. Hanc vtique voluptatem Cicero, Seneca, atque adeò Stoici omnes loquebantur, dum asseuerabant, virtutem per se affatim ad beandum sufficere, & virum fortem, vel equuleo impositum præ gaudio exclamaturum: *ô quàm bellè mihi est!* Atqui aliò spectabant nisi fallor, Illustrissimi Cardinalis verba, dum dixit sibi non satis liquere, honesti, iucundique discrimen. Indicauit enim aliquam sibi rationem occurrere communi sententiæ contrariam, quod neutiquam ita esset, si ei cum hac, quam explicaui, doctrinâ conueniret. Neque verò, si Cardinalem intus noui, quorundam ipse libidinem gerit; qui ab reliquis re cum nequeant, verbis certè discrepare gestiunt, & indecorum putantes approbare quod alijs placuit, incanas iam senio sententias iuuenilem in speciem personatas exponunt. Hæc postrema verba paulò viuidiùs, ac tantum non concitatè Querengus enunciauit; vtpotè qui more literatorum senum, iuuenes volebat non subscriptores tantum pedarios, sed religiosos pœnè cultores veterum sententiarum; tum eos vel maximè insectabatur, qui defectionem à veteribus falsâ vocabulorum specie sibi quasi laudem arrogabant.

CAP. X.

Rationes suadentes honestatē à iucunditate nihil distingui. Et primùm demōstratur, nullū bonū morale distingui à quolibet bono physico.

AT Cardinalis ingenua quadam modestiâ sic fermè sermonem resumpsit. 1.
Haud vtique falleris, Querenge. Pudet me, nedum glorier, vbi noua quæpiam sententia mihi animo innascitur; nempe damnem citiùs tunc ignorationem meam, quæ mihi rationes inobscurat doctrinæ diu iam probatæ in literatorum Academijs, quàm tot summa ingenia eidem doctrinæ suffragata. Equidem veritatem potiri præopto, quàm inuenire: proinde non displicet quin delectat, si quando, quod mihi obuersabatur, id ipsum à viris doctis, ita existimatum reperio. Hi enim videntur mihi tum, non aduersarij, qui adimant, sed testes, qui confirment nutantem antea possessionem meam. Non in verbis igitur, sed in re continetur dubitatio, quam indicabam. Et ne videar, non dicam indoctus, quem vltrò me fateor, sed adhuc temerarius, quem prorsus me nollem, permitte vt altiùs aliquantò repetam initia dubitationis meæ.

Principio id pono. Honestum Bonum, seu *morale* vt vocant, non esse 2.
quoddam bonorum genus secretum ab illis bonis, quæ suo nutu expetenda sunt, vel si nullo virtutis, atq; honestatis decore præfulgerent, & vel si, præter

omnem

omnem electionis, & arbitrij nostri operam, dumtaxat naturæ, aut fortunæ beneficio in mortales delaberentur, quæque ob id *bona physica* nuncupantur in scholis. Hoc vtique indubium reor. Etenim honesta bona sunt, exempli causâ, patriam tueri, ius suum cuique tribuere, benemerentibus beneficia rependere, miseris opitulari, & alia id genus. Iam quid est denique patriam tueri, nisi operam dare vt in ea libertatis bonum conseruetur? Quid est ius suum cuique tribuere, præterquam sic agere, vt per nos liceat vnicuique pecuniam, honorem, aut aliud quodpiam eiusmodi bonum sibi debitum vsurpare? Ad extremum, quid est, gratum se benemerentibus, vel misericordem calamitosis exhibere, nisi eis quippiam boni aspergere, veluti quippiam rei familiaris, aut honestamenti, aut solatij, aut rei cuiuspiam eiusdemmodi? Porrò quæcunque annumeraui, scilicet libertas, pecunia, honor, solatium, suâ vi possessori sunt amabilia, vel claritudine quacumque honestatis detractâ. Neque verò in honestis operibus esse id opus potest, quod nulla istiusmodi bona, vel ipsius operis auctori, vel alijs machinetur. Quis enim honestum vocet opus nemini proficiens, ac salutare? Quocirca indagandum antea est, quas vtique res complectatur hæc Boni appellatio infinitè accepta, & pertinens per omne id, quod esset optabile, licet arbitrij libertas inter mortales degeret nulla, nec ipsi mortales proinde virtutis, atq; honestatis nomen ipsum, nedum facultatem accepissent. Tum deinceps aliquæ eiusmodi rerum in quibusdam certis attributis deligendæ sunt, quæ honestatis titulo designentur. Dasne mihi hoc tu Querenge? Ni enim in re, vt arbitror, aperta dissentiamus, nihil opus est vt multus sim in ea confirmanda.

3. In hoc profectò consentimus, ille respondit; quin etiam cunctæ, quà veterum, quà recentiorum sententiæ in idem concordant. Græcis quidem proprium vocabulum huic nostro *honestum* (vtor hoc vocabulo non quatenus idem valet ac honorificum, sed quatenus bonum honestum ab Ethice consideratum significat) Græcis, inquam, vocabulum huic vocabulo respondens planè defuit. Rem verò huic vocabulo subiectam aliàs *bonum absolutè* dixerunt, veluti Aristoteles loco à me nuper laudato; quod suffragari videtur constituentibus naturam rei honestæ in exuperantia boni supra malum omne, quod rem illam comitetur. Aliàs vocitarunt *iustum* velut ibidem ipse Aristoteles, quasi ad eorum opinionem, qui substantiam honestatis volunt esse consensionem cum iure, ac lege, alij quidem cum exteriori lege humani, aut diuini Rectoris, alij cum lege illa interiore, quam in animi nostri Regno Rationis tabulæ promulgant. Aliàs denique nuncuparunt hoc idem *pulchrum*, seu *præclarum*; quæ appellatio ad eorum existimationem inflectit, qui honesta ponunt omnia, & sola bona tantæ nobilitatis, quæ meritò humani celsitatem animi in amorem rapiant.

4. Cæterum satis constat, quandoquidem in nobis natura est quid antiquius, ac no-

ac notius virtute, hanc ex illa tum re, tum notione pendere. Principio quidem exoritur homo, & in hoc terrarum domicilio alias atque alias reperit rerum classes. Aliquæ illarum suopte ingenio gratæ, amorem insinuant; aliæ inuisæ odium atque abominationem irritant. Illas proinde *bona*, istas mala denominat. Verùm hi duo inimicissimi latices è gemino illo apud Homerum cado vix dum elapsi protinus mutuo confunduntur, antequam de cœlo in hæc mortalia deuenerint, ac proin plerumque vni & eidem rei adhærent commixti. Idcircò quando in hisce regionibus sub Luna iacentibus nullum inuenire licet bonum cuiuslibet malitiæ purum, non quæuis malitiæ stillula odium illico in totum vasculum iure prouocat. Item quando plura sunt bona, quæ grauioris malitiæ virus infusum habent, haud itidem quælibet stillula bonitatis meritò sitim nostram, hoc est, amorem ac desiderationem irritat. Huc enimuero Virtutes, & scilicet Prudentia reliquarum magistra, subeunt; vt res illas nobis prodant & commendent, quas à nobis amari par est: quæ res *honesta bona* vocitantur.

Iliados lib. vlt.

CAP. XI

Explicatur nomẽ voluptatis. Ostenditur q̃ arduum sit dignoscere veros fines nostrarũ appetitionũ. Probatur nihil prater operationes animæ vt finem expeti.

QVando, Cardinalis ait, non tantùm quod rogabam, largitus es: hoc est, 1.
bonum honestum in eo bonorum agmine versari, quæ naturâ desiderabilia sunt, ante vllam honestatis notionem nobis exortam, sed præterea hoc idem tam luculenter, tamque eruditè comprobasti, perinde quasi volueris, id accipiam à te iure meo, non beneficio tuo: porrò pergam, idque euincere conabor, nihil esse naturâ desiderabile præter iucunditatem. Quod si obtinuero, ex hisce duobus primis necessariò tum erumpet illud tertium, quod moliebar, scilicet honestum bonum à iucundo minimè distingui.

Liquet duos esse bonorum ordines. Altera quidem bona *fines* nominan- 2.
tur, suo videlicet nomine optabilia, licet omni separato emolumento, quod ex ipsis manet. Altera dicuntur *media*, quæ ideo expetuntur, quia conducunt ad comparandum aliquod ex illis bonis, quæ sua sponte desiderabilia sunt, & quæ *fines* appellantur, vt dixi. Exemplum vulgò petitur ex bona valetudine ac pharmaco. Bona enim valetudo suo meritò à mortalibus appetitur: at pharmacum, quamuis interdum alio ex orbe requiratur per ingentes labores ac sumptus, non tamen alio titulo amabile est, nisi quia bonam valetudinem efficit. Quòd si hanc efficacitatem poneret, confestim non auidiùs quæreretur aut præcipuus Orientis Behazar, aut Africani Monocerotis cornu, quàm illa reiectanea, quæ Testaceum Romæ montem coagmentant.

Iam verò dum aio, solam iucunditatem esse naturâ bonam, optabilemque, sanè hæc nomina *bonum* atque *optabile*, intelligo tanquam finem, & gratiâ sui. Ex hoc enim probato confestim emergeret, rem nullam ne vt medium quidem esse optabilem ac bonam, nisi alicuius iucunditatis nomine, quam res illa moliatur.

Super

3. Super hæc, iucunditatem hîc intelligo vniuersim affectum quendam, & quasi complexum suauem & quietum (in quacunque demum appetente facultate ille sit) rei amatæ præsentis: qui vtique affectus in appetitu sentientis animæ, quem appetitum *inferiorem* vocant, voluptas dicitur: at verò in appetitu animæ intelligentis, qui *superioris* nomen sortitur, gaudium nuncupatur. Verùm in sermone, quem paro, indiscretæ mihi erunt tales voces; & illæ, iuxta ac *lætitia, delectatio*, aliæq; eiusdemmodi latiorem illam apud me significationem obtinebunt, quam prædixi. His positis rem ipsam aggredior.

4. Non ita in expedito est ea bona internoscere, quæ suo merito, ac tanquam votorum fines petuntur. Memini, Hyppocratem in prælonga ad Damagetam epistola denarrare, aduocatum se ab ciuibus Abderitis ad curandum Democritum; qui, vt erat quàm solitarius, risorq; perpetuus, vulgo insanus habebatur. Verùm postquam hoc præclarum Philosophorum par mutuo colloquio vsum est, memorat Hippocrates, repertam à se in Democrito non insaniam, cui mederetur, sed sapientiam, quam admiraretur: & nominatim risum illum Democriti, non modò non insanum, sed profectum è solertissima notatione vulgaris insaniæ, super qua Democritus tum scribebat, cùm Hippocrates ad eum adijt, quasi insanum sanaturus. Refert Hippocrates in rem nostram, Democrito cachinnos irritasse inter cætera, quòd homines tam anxiè multa conquirerent, nescij tamen ipsimet, quem denique tanta sollicitudine finem quærerent. Soli cuiuspiam dominus (aiebat ille) impenso labore humum exenterat, vt argentum ibi à natura consepultum exsuscitet, atque ex terra parente nostra terram nobis inimicam educat. Deinde permutat effossum argentum in aliud solum, ibiq; semen spargit, impendens operam, vt ex eo vberem tritici messem eliciat. Tum verò commutat demessum triticum in aliud argentum; quod iterum in aliud solum permutat; in quo subinde id ipsum præstat, quod in priore, & similiter deinceps. Iam quis, rogo (dicebat Democritus) finis ille est, cui huiusce hominis labores inseruiunt? Si solum; cur ergo solum ipse proscindit? Si argentum; cur argentum in aliud solum ipse permutat? Si triticum; cur hoc itidem permutat in aliud argentum? Ita Democritus disserebat.

5. Atqui hæc ratio demonstrat, re ipsa nullum ex ijs tribus finem esse sua sponte desiderabilem: Fingamus namque solum penitus infructuosum, vel tale, qualem agrum comminiscitur Plautini senis calliditas, in quo *frumenti cùm alibi messis maxima est, tribus tantis illic minùs redit, quàm obseueris.* Quis, rogo, istius agri possessionem desideraret; nisi, si fortè possent in eo conseri mores mali, vt sapiens ille Plautinus senex opportunè respondit? Post id fingamus, quemadmodum infante adhuc mundo, post ferrum habebatur aurum, quippe ferro inutilius, vt Lucretius est auctor; ita nunc homines vniuersos aurei, argenteique nummi æstimationem planè omnem abijcere, *Lib. 5. non lõge à fine*

 neque

neque iam aliquem inueniri, qui cum istiusmodi superuacuæ materiæ aceruo, vitiosam nucem permutare velit. Tum sanè demens videretur, si quis desudaret in pecunia congerenda, qua tantùm posset

Horat. li. 1. sat. 1. *pictis tanquam gaudere tabellis,*

vt Auaro Satyricus exprobrat. Ad hæc, fingamus homines, atque adeo animantes omnes pastos à Ioue nectare illo, quod, vt in fabulis est, immortalitatem inferebat, itáque nihil vltra eos cibo indigere; dic, amabo, an tum *Quidquid de Lybicis verritur areis*, Lybicis ipsis arenis optabiliùs videretur?

Veruntamen si consideratione discurramus per alia itidem bona, quæ humanis cupiditatibus adorantur, vix vlla comperiemus, quæ per se, & detracto quolibet fructu, non censerentur contemnenda. Nummus quidem, vt nuper dixi, quæritur duntaxat tanquam vtilis ad alia bona comparanda. Quocirca sapienter Poëta, decolorem eum prorsus ait, nisi temperato vsu splendescat.

Hoc loco Querengus, quippe Græca semper in promptu habens: Id, inquit, animaduertentes Græci, hoc eodem vocabulo, χρήματα *vtile* pariter, ac *pecuniam* notauêre. At perge, obsecro; nam si maximè aliud nihil per se expetendum esset, esset quidem, te sic disputantem audire.

Nihil ad laudes istas, Cardinalis ait, ne aliorsum eas interpretari videar, quàm tanquam argutias tibi suggestas ex materia, non ex forma orationis meę. Pergo igitur. Gloria ipsa, quæ certatim coëmitur præclarissimi mortalium 6.
sanguinis pretio, quàm nihili est, si sola spectetur? Lateant quempiam omnino laudes suæ, nullumq; à laudatoribus beneficium accipiat vnquam; an fœlicior videbitur, quàm si planè illaudatus? Non gloria ipsa vi sua, verùm gloriæ præsentis notitia, aut futuræ spes aliquid fœlicitatis aspergit. De cætero scitè Venerius vester cecinit, nihil posthumam gloriam conferre nunc Annibali, quippe suæ immortalitatis voluptati iam emortuo.

Perge porrò; Speciem ac decorem corporis aliqui extollunt quasi diui- 7.
nitatis radium in nos delapsum. Fac verò, species illa, quæ nunc vt decora oculos rapit, mutato repente oculorum ingenio, eosdem vt informis offendat. Fac vniuersis gentibus conuenire cum Commotinensium visu, quos oris nigritudo peræquè oblectat, atque Europæos candor. Quocirca Deos, vti pulcherrimos, ita & nigerrimos rati, Deorum simulacra identidem perungunt oleo, vt non atra sint modò, sed etiam tetra: enimuerò statim quilibet Æthiopem se desiderabit: carbones ori fucando medicamenta præstabunt; Dæmones tum ita candidi pingentur, sicuti nunc Angeli pinguntur. Ergo non color ille gratiâ sua nunc expetitur, sed gratiâ cuiuspiam emolumenti, quod nobis parit.

An integra valetudo, vitæq; diuturnitas ea bona sunt, quæ sua vi placent 8.
nobis? Nec illa quidem, vt reor. Integra valetudo nihil est tandem, nisi

humo-

morum temperatio apta ad vitam propagandam, & ad vitæ munera expeditè obeunda. Has igitur vtilitates ab ea secernamus; & putemus hominem, qui humoribus bellissimè, atque ad Galeni votum à natura sit temperatus, quàm citissimè enecandum; & quoad vixerit, continenter discruciandum; atque à vitæ muneribus inhibendum: an hic homo inter miserias numeraret, si deteriorem paulò corporis habitudinem sortiretur? Sit quispiam velocior pedibus quàm Achilles, sed ad perpetuas damnatus compedes; an cum eo melius actum interpretabimur, quàm cum claudo? Hæc de bona valetudine.

Iam de vita. Fac immortali vita quempiam donari, sed peragenda in perpetuo veterno, eoque tam ferreo, qui altricis tantùm facultatis functiones permittat. Hac enimuerò immortalitate denunciata, nihilo se fœliciorem ille censebit, quàm si funditùs deleretur.

9. Tum Querengus. At viuere est vitaliter agere, inquit Aristoteles, ita vt meritò in veternosos enunciauerit Plinius, *Vita vigilia est.* Iste igitur, si perpetuò dormiret, haud vtique viueret, quod tamen tu posuisti. Sed, quid sis responsurus, iam præsumo. *Plin in ep ad Vesp.*

Præsumeret id sanè, Cardinalis respondit, ingenium quoque longè segnius quàm tuum. Producto nuper argumento id solùm contendi, vt remouerem ex ordine bonorum suo merito expetendorum vitam illam consistentem, quam Philosophi vocant *in actu primo*, & quam viuere dicuntur mentes ho-
6. minum vel arctissimè dormientium. Nam altera quidem vita, quæ in singula momenta variatur, appellaturq; *in actu secundo*, quippe quæ in ipsis actionibus viuentium proprijs continetur, ea porrò est, quam mihi sepositeram postremo loco examinandam.

CAP. XII. Inter altricis, aut cognoscentis facultatis operationes nullã esse, quæ appetatur, vt finis.

1. Constat vitales operationes tripartitò diuidi. Aliquæ ad altricem facultatem attinent; ad cognoscentem alteræ; ad appetentem tertiæ. Quæ partitio in rem præsentem mihi aptiùs cadit, quàm si eas pro triplice vitæ gradu
7. distinguerem, hoc est, nutricationis, sensus, & mentis participe.

Altricis facultatis est enutrire, augere, progignere. Atqui functiones istæ vniuersæ, vt liquet, suo nutu referuntur ad vitam (loquor eam vitam, quam prædixi nuncupatam *in actu primo*) scilicet vel ad vitam illius animantis, à qua eiusmodi functiones peraguntur, ceu nutricatio, atque auctus, vel ad alienam vitam, ceu generatio. Media ergo non fines sunt. Quod si vita ipsa per se optari digna non est, sed in vlteriorem finem refertur, vt probare studui per exemplum illud immortalis hominis, sed æternùm consopiti; minùs adeo per se optabiles erunt functiones illæ, quæ nihil boni continent, nisi vt ipsi vitæ deseruiant. Quapropter in Angelis, vtpote naturâ immortalibus, iisdemq; à primo exortu perfectis, nec generi propagando idoneis, non ærumnam, quin fœlicitatem censemus absolutissimam, quam habent ab hisce altricis animæ functionibus immunitatem.

Aliud porrò genus vitalium operationum situm est in cognitione. 2
Cognitio autem omnis peragitur aut per externos sensus, aut per sensus interiores belluis etiam concessos, aut per incorporeas facultates vnius hominis proprias.

At nec ipsa cognitio suâ causâ optari videtur. Principio id in sensuum externorum cognitione perspicuum est. Animantes vtique aliâ gratiâ sensibus instructæ sunt, quàm vt sentiant modò. Id verò primùm ostendam in sensibus illis, qui latiùs pertinent per quodlibet genus animantium. Videmus quidem gustandi ac tangendi sensus vnicuique animantium tributos; quippe ad vniuscuiusque conseruationem necessarios. Cùm enim animal nullum sine alimento conseruari possit, cùmq; non singula peræquè alimenta singulorum naturæ congruant, opus fuit, vt antequam animal cibos aut potiones in viscera inferret, ex idoneo alicuius testimonio intelligeret amicos vtique se, non aggressores inferre. Id verò testimonium habetur à sapore, qui salubribus alimonijs iucundus, noxijs verò molestus inesse consueuit; quamuis in raro quopiam euentu, ac præter naturæ ordinem, & *per accidens*, vt aiunt, opposito modo res contingat. Siquidem Natura leges suas quidquam inuertere aut nequiuit, aut certè noluit, vt euentis illis consuleret, quæ per accidens existunt.

Nec minùs tangendi vis cuilibet animanti pernecessaria fuit. Res enim 3.
quæ tactu tenentur, sunt quatuor illæ principes qualitates, quibus animalis cuiuscunque vita continetur. Quare hic nominatim sensus sentientis vitæ fundamentum est; eoq; animal definitur, vt Aristoteles docet; obseruans, si quæ sensilia vehementiora in alios sensus incurrant, eorum duntaxat sensuum organa labefactari, veluti nimia lux visum, strepitus nimius auditum corrumpit; odor, si grauior fuerit, cerebrum ad munera odorationis obtusum reddit; sapor denique aut prædulcis, aut amarior præcedentis edulij, efficit ne palatum nobis sapiat ad consequentis ferculi saporem dignoscendum. At vehementius quoddam tactile, veluti acerrimus calor aut frigus, non modò vim ipsam tangendi, sed eâdem operâ animalis vitam funditùs perimit.

3. de anima c. vlt.

Gustationis igitur, tactionisq; vis ex causis nuper enumeratis peruagatur 4.
per animantia quæcunque, vel per ea, quæ saxis affixa, & veluti media quædam plantarum, animaliumq; confinia, Græcè Ζωόφυτα quasi *plantanimalia* nuncupantur; quibus natura solùm impertijt contractionis ac dilatationis spontaneum motum: quo motu à noxijs refugerent, proficientibus adhærescerent.

Alij verò sensus, videlicet visus, auditus, odoratus, ijs tantùm animalibus 5.
conceduntur, quorum incolumitati fuerant opportuni. Et hæc nominatim animalia illa sunt, quibus congruens pastus non ibi nascitur, vbi ipsa nascuntur; ideoq; ad illum parandum gressu indigent. Vt enim eiusmodi animantibus consuleretur, sensus aliquos Natura construxit, qui sensus non tantùm finitima perciperent, quemadmodum gustus & tactus; sed vtique remota. Tales enim

ſenſus eò dirigunt animantis greſſum, vbi concupitum nutrimentum eſſe conijciunt; & ea interpoſita corpora vitanda præmonent, quæ ni vitentur, animantem offendent. Hæc omnia, quæ dixi, teſtantur, ſenſuum operationes à Natura inſtitutas, non quia eas per ſe adamauerit, ſed quia tuendis animantibus accommodatas intellexit: ideoq; eaſdem in ſomno abrupit, quo tempore videlicet eundem naturæ finem non promouiſſent, ſed perturbaſſent.

6. Neque pariter (quantum coniectare nobis licet) in earum cognoſcentium facultatum internarum opificio, quas belluis etiam natura conceſſit, & quæ *ſenſus interni* dicuntur, aliud illa quæſiuit, quàm animantis vitam tueri; & quod vitæ finis eſt, voluptatem ac requietem ipſius animalis obtinere. Hi enim ſenſus toti ſunt in conferendis ſimul pluribus externorum ſenſuum notationibus, vt ex omnibus inter ſe compoſitis arguant, num res quæpiam ſalutaris an detrimentoſa cenſenda ſit, adeoq; num perſequenda an aſpernanda.

Hoc exemplo rem illuſtrabo. Oculus nunc interiori ſenſui renunciat, haud longè ex dextero latere adſtare quiddam lucidum, tenue, pyramidatum; alio nomine ignem. At verò tactus retulit aliàs eidem ſenſui interiori, rem eiuſdemmodi admotam corpori dolorem ciere. Quare ſimul ex recordatione talis præteritæ renunciationis à tactu delatæ, ſimul ex præſenti renunciatione, quam oculus defert, interior ſenſus colligit, ſatiùs eſſe haud progredi nunc dextrorſum; itáque imperat prodienti facultati, quam ſibi à natura ſubiectam & obſequibilem habuit. Quidni ergo conficiamus interiorum ſenſuum functiones animalibus à natura tributas non ſuâ ipſarum causâ & vt fines, ſed causâ conſeruationis, voluptatis & quietis, adeoq; tanquam media?

7. Occurrunt ergo iam cognitiones mentis, quarum duplex genus eſt, vt Ariſtoteles vidit.

Aliæ quidem *practicæ* dicuntur, quæ vox Græcè tantundem ſonat, ac apud Latinos actuoſæ. Et licet in practicæ cognitionis definitione Philoſophi diſſideant, eam hîc ſumo huius rei definitionem, quæ probabilior mihi eſt; quin ad litem omnem præcidendam denuncio eas tantùm cognitiones, quæ tali definitione continentur, mihi in præſentia practicas appellari. Hoc eſt illas, quæ cognoſcenti ſuggerunt, expedire vt ipſe aliquid ſuo ex arbitrio pendens vel ſumat, vel repudiet.

Et hæc pariter cognitionum ratio, quippe quæ ad opus tota refertur, medium non finem ſe indicat. Quæ proinde cognitiones ab Ariſtotele comparantur homini ſeruo, agenti nimirum quæcunque agit non ſua gratiâ, ſed domini. *lib.1.c.2.*

Aliud cognitionis genus *ſpeculatiuæ* nomen induit, quæ cognitio in ſola obiectæ veritatis contemplatione quieſcit. Hæc enimuerò neque conſeruationis gratiâ eſt, quippe data immortalibus quoque mentibus, adeoq; nullius rei indigis, vt conſeruentur, neque pariter eſt gratiâ cuiuſpiam actionis, quippe

ſpeculans plerumque immutabilia atque æterna, in quæ actio quæpiam noſtra non cadit.

Nihilominus hæ item cognitiones videntur alium quempiam finem reſpicere, nimirùm delectationem, qua ſublata ne illę quidem eſſent expetendæ.

Hoc vt planiùs intelligatur, reputemus, ſi placet, Phædram tum, cùm veſanæ perturbationis furijs agitata proponitur nobis ab Euripide vnum atque idem ſimul percupiens, ſimul peroſa, & ſexcentis inuicem pugnantibus cupiditatibus conflictata, vt lenimen aliquod impotentis mœroris exquirat; ſed per venenati animi toxicum linimenta quæcunque pari ſemper amaritie ſibi contaminans. Fac Palladem, hoc eſt Patronam illius Ciuitatis, quam Phædræ maritus truci ſanguinis vectigali exoluerat, ad Phædram deſcendere, eiq; reconditiſſima quæque philoſophiæ myſteria retegere, quin tamen interiores illæ animi Erynnes mitigarentur. An idcirco imminutam proſperitate aliqua Phædræ infœlicitatem interpretabimur? Id ſi eſſet, non minimam proſperitatis partem ipſi Dæmones delibarent; adeoque plus cæteris eorum nequiſſimus; qui vt naturâ, ita & cognitione reliquis præſtat. Et tamen liquet cum Oceano illo amariſſimo nullam dulcis aquæ guttulam admiſceri. Non igitur ſua vi cognitio partem vllam fœlicitatis continet, ſed optabilis eſt duntaxat illius oblectationis nomine, quam ſecum ducit. Sic amici beneficium habetur earum rerum cognitionem ab amico auertere, quæ cognitæ huius animum contriſtarent: atque id vtique in dolis bonis à Chryſoſtomo numeratur. Quid plura? Ipſimet Stoici, ac Tullius præcipuè, vbi efficere contendunt, mortem contemnendam, vel ab alijs, qui moriente homine ipſam animam funditùs tolli arbitrarentur; id maximè inculcant, vitam moleſtijs conſitam, voluptatum inopem eſſe; ita vt vitæ amotio plus lucri afferat in moleſtiarum detractione, quàm damni in voluptatum iactura. Ergo vel ab ipſis Stoicis voluptas ac moleſtia ſupremæ illæ regulæ ſtatuuntur, quibus deſideria vel auerſationes vniuerſas ritè metiamur. Nec ijdem detrimento apponunt, orbari nos cognitionibus viuentium proprijs, ſi hæ huiuſcemodi ſunt, quæ permittant plus moleſtiæ, quàm voluptatis in viuentium conditione verſari.

8. *Eurip. in Hippol. act. 1. ſc. vlt.*

De Sacerdotio lib. 1

CAP. XIII.

Inter operationes quoq; appetentis facultatis atq; adeo inter omnia vnam volupta-

EN vobis amotas ex cenſu illorum, quæ vt fines, & ſuo nutu amabilia ſunt, res quaſcunque præter appetitiones. Has verò nihil opus arbitror oſtendere in vnam delectationem ſuapte natura collineare. 1.

Hoc vtique apertum eſt, ſubiecit Querengus; miſſis enim argumentis aliquantò longioribus, ita id breui concludi poteſt. Motiones cuiuſcunque facultatis, quæ poſſit quieſcere, quietem ipſam, vt finem reſpiciunt: veluti deſcenſus lapidis & volatus flammæ id contendunt, vt ille in terræ centro, hæc iuxta Lunæ orbem conquieſcat. Atqui cæteræ omnes appetitiones ſunt motiones

tiones

tiones animæ, & vna delectatio est animæ requies. Delectatio igitur appetitionum est finis. *tē gerere bonitatem finis.*

Tum Saracenus. Huc fortasse Apuleius respexit, non minor in philosophia, quàm in fabulis, per mysticum illud commentum de Psyche, humanam animam significante, ceu nomen ipsum declarat. Cum enim ille Psychen in Deorum concilio post multos exantlatos labores Amori despondeat; fabulam concludit, memorans ex eo connubio puellam editam, quæ *Voluptas* est appellata. Amor quidem affectus eiusmodi est, qui per affectus vniuersos pertinet, vt Aquinas obseruat: quandoquidem vel ipsum odium habet implicitum in se amorem eius boni, cui repugnat malum odio inuisum. Ergo si vnus fœtus amoris, qui concessis hymenæis & plaudentibus Superis animæ nupserit, voluptas tandem est; quid aliud efficitur, nisi affectus vniuersos, quippe amore semper imbutos, tanquam lineas esse, quæ in vnam voluptatem, quasi in idem punctum ac centrum suopte ingenio ferantur. *1.2.q.28. ar.6.ad2. & q.29. art.2.in corpore.*

CAP. XIV.

Argumēta quæ pbant honestū distingui à iucundo, & quāti sit ad cuiuspiam sententiæ firmitatem euersiones cōtrariorum afferre nō tātum inuictas, sed probabiles & luculentas.

1. AT verò cùm tu, Cardinalis Illustriss. bonis quidem pluribus dignitatem finis antea detraxeris, vnus adhuc de virtute locus restare videtur. Virtus enim & à delectatione differt, & sola est quæ à Stoicorum vocibus bona salutatur.

Quid aliud virtus demum est, subijt Cardinalis, quàm amor, aut selectio boni honesti? Si ergo planum feci, nullum bonum honestum à delectatione secerni, apparet vtique finem quoque virtutis esse delectationem.

Tum Querengus: Græci profectò ipsum Virtutis nomen à delectando traxerunt.

2. Veruntamen probè nosti, ad sententiam quampiam stabiliendam, haud satis esse grauissimis eam rationum ponderibus confirmare, nisi præterea contrariorum argumentorum momento, quæ illam eleuant, liberetur. Non enim is Imperator vincet, quicunque pro se validum exercitum habet, sed qui aduersò validiorem. Tu quidem ingeniosè adhuc disputasti, delectationem esse finem omnium humanarum operationum, ac proinde esse id, quod per se duntaxat est hominis bonum. At è contrario nec Religio, nec sapientum auctoritas, nec insitæ naturâ notiones ambigere sinunt nos, quò minùs bonum frequenter sit placitis delectationibus abstinere; & in biuio Herculis aliam esse mollem illam semitam, ad quam Voluptas pellicit; aliam porrò arduam, ad quam Virtus inuitat. Indicant se mihi profectò multa, per quæ his resisti posset. Eas tamen defensiones audire gestio, quas ediderit ingenium tuum, quod hac vna in re nunquam expectationem fallit, vt semper inexpectatum aliquid proferat.

3. Querengo plura dicere aggresso, Cardinalis, quasi proprijs laudibus vltra ferendis impar, sic est interfatus.

O quàm

O quàm verè ais, Querenge, ad sententiam aliquam statuendam plus momenti esse in enodandis quibusdam oppositis rationibus, quæ primùm conspectæ illicò mentem capiunt, quàm in subtilibus conclusiunculis architectandis; quarum fallaciam, etiamsi mentes nostræ vbinam latitet, ignorent, non adeo illas vtcunque fallaces esse ignorant, quin eò acriùs easdem auersantur, quò falsitatem veri specie callidiùs personatam intuentur. Nullus etenim Vero, hoc est humanæ mentis amicissimo infensior hostis, quàm Verisimile, vt Cognatus ille meus acutè ait. Idcirco præclaris ingenijs consuetum fuit non eò deserere sententias, in quibus veritatem agnoscebant, quò aliquo aduerso argumento sese vix explicarent. Id vtique præstat Aristoteles, vbi de corporum mole ac motione disserit: castigatq; ibi Zenonem, aliosque repudiantes in ea re sensuum experimenta & mathematicam euidentiam, quia oppositas rationes expedire non possent. Quam pariter laudem vir quidam pereruditus aliquando me audiente agnoscebat in Francisco Suario & Gabriele Vasquio. Ambo enim in arcanissima illa disputatione de libera Dei voluntate ad eam partem se adiecère, quæ primis naturæ notionibus magis consona visa est: nec interim fateri despuduit, se contrarijs diluendis impares. Et verò haud satis scio, insigniorne dementia sit, an audacia, id luctari vt rerum veritas ad intelligentiæ nostræ modulos contrahatur: perinde quasi, quidquid mens humana nequeat intelligere, hoc idem natura nequiuerit architectari; ibique illa nostræ ignorationis primum fixerit limen, vbi effectrici potestati sua circumscribitur extremitas. Veruntamen, quod spectat ad ea, de quibus quærimus, rationes à te modò contortæ, licet fortasse præ meis primore aspectu assensionem sibi concilient, si tamen obseruatè curiosèque rem putemus, non omnem planè probabilibus defensionibus aditum occludere mihi videntur. Quas defensiones eò alacriùs producam, quoniam si erunt illæ eædem, quas tibi obuersari dicis, næ ego tam fidelis coticulæ experimento synceri auri certam mihi possessionem gratulabor: sin aliæ fuerint, ac illæ à te adinuentæ, meliores istas à te condiscens, adulterinum vero auro permutabo; quocirca nonnisi diues à te vtcunque discessero.

Marchio Virgilius Malue-zius in Tarquin.

CAP. XV.

Primùm occurritur suprà dictis, collocata honestate electionis in hoc, vt præhabeatur vberior delectatio futura, tenuiori licet instāti

AGe igitur, relegam exempla, quæ ipse protulisti, atque in illis duplicem aduersitatem expendam inter delectationem & honestatem. In vtraque verò enitar ostendere aduersitatem istam reipsa tantùm intercedere inter alias, aliasque delectationes, non autem inter delectationem vniuersam, & aliud quippiam boni, quod delectatio non sit. c.

Ingrediar illud primùm, in quo tu postremò constitisti, scilicet Herculis biuium, non tam inani fabula, quàm sapiente allegoria propositum ab antiquis.

Ita omnino est, confirmauit Querengus; id enim commentum, ex Prodico sumptum, à Socrate aduersus Epicureos apud Xenophontem contorquetur.

Memo-

2. Memorant igitur, perrexit Cardinalis (quamquam ni memoria me fallit haud integra ibi fabula recenſetur à Xenophonte) Herculem, hoc eſt, virum fortem ac ſtudioſum, repudiata ſiniſtrorſum ſemita permolli & floribus hilari, ad quam Voluptas inuitabat, dexteram inijſſe ſalebroſam ac præruptam, quam Virtus monſtrauerat. Eam tamen ſemitam, quò interius in ea pergebatur, plus vſque amœnitatis explicaſſe, donec belliſſimam florentiſſimamque planitiem in præcelſi montis faſtigio Hercules tenuit; cuius oræ delicijs quid apponeret, non haberet fortunatarum inſularum fortunatiſſima. Iam vides, non hic Virtutem proponi vt Voluptati generatim inimicam, ſed tantùm id Virtutem ſuadere, vt contemnatur inſtans quædam Voluptas, ea ſcilicet quæ in ſenſibus continetur, quæque frequentiùs Voluptatis vocabulo ſignificatur; quò factum eſt, vt infamiam contraxerit id genus rei, quod vnicè bonum eſt in rerum vniuerſitate. Hortatur nos (inquam) Virtus, vt inſtantem hanc ſenſilem voluptatem, quæ inſulſa eſt ac doloribus fœta, negligamus; quò futuram aliam dulcioremque voluptatem, quæque ad nobiliorem animæ partem ſpectat, emercemur; cum aliquo tamen laboris pretio. Nec enim ſine exceptione verum eſt Horatianum illud, *lib. 2. de reb. memorab. Socr.*

Nocet empta dolore voluptas;

ſed tunc modò nocet, cùm pretij magnitudo mercis tenuitatem exuperat. Quin hoc exertè colligitur ex eadem parænesi, quam idem Auctor Virtuti loquenti affingit. Hæc enim non aliter Herculem hortatur, ſibi vt potiùs, quàm æmulæ Voluptati ſe dedat, niſi, quoniam Voluptas iuuentam elumbat, ſenectam morbis conficit, quique ſibi mancipantur homines, in omnium auerſationem & contemptum deducit; vno verbo, quia Virtus longè beneficentior eſt, quàm Voluptas, in alumnis ſuis & iucunditate reficiendis & moleſtia liberandis. In quam ſententiam conuenit id, quod Xenophon ipſe proximè præmiſerat ab Heſiodo deſumptum; hoc eſt, Deos præſidem ſudorem ſtatuiſſe in Virtutis via, initu aſpera, exitu peramœna. Enimuerò quis tam infœliciter inſaniret, vt eiuſce viæ tranſitum cariſſimo & exprimendo è ſuamet fronte pretio depaciſceretur, niſi hæc ipſa via tandem ad limen adduceret nobilis otij: quod otium illud vnicè eſt, quod Deos rogat, vel nauta inter fluctus, vel miles inter arma, vt Lyricus eleganter canit? *Xenophō vbi ſuprà* *Horat. li 2. ode 16*

3. Neque ratio hæc Ariſtotelem fugit. Hic nempe 3. de Anima libro diſertè docet, litem omnem inter ſenſum ſeu appetitum ac mentem in eo poſitam eſſe, quòd ſenſus approbat, tamquam plenè bonum & delectans id, quod in præſentia bonum eſt ac delectat; at mens examinat etiam atque æſtimat bonum vel malum, delectationem vel moleſtiam, quæ impoſterum aut imminent aut amouentur, ſi res illa in præſens eligatur. Ita verò ægrotus prudenter tolerat & ſiti torreri & à medentibus excarnificari: eâ enim breui moleſtiâ ſimul redimit diuturnos angores morbi, ſimul eam comparat inæſtimabilem *text. 54*

voluptatem, quæ integræ valetudinis assecla est. Et quoniam vti delectatio 4. sola illud bonum est quod propter se quæritur, sic molestia sola illud malum est quod propter se reijcitur: is demum laudabiliter agit, qui sensus, dementis nimirum consiliarij, suasiones aspernatus, ea deligit, quæ vberiorem importent, & delectationis opulentiam, & molestiarum leuationem, non præsentis modò, sed etiam futuri temporis calculis ritè subductis. Fateor verò hac in re, numquam meditatione me penitus explorasse, cur mortales ad futurum tempus sic afficiantur, vt eius ærumnas metu, eius gaudia spe diu ante præsumant; præterita interim negligentes: quamuis æquè futura, sicut præterita, nulla planè sint, si ad præsens tempus comparentur.

CAPVT XVI.

Expenditur Senecæ dictum p̃ futuro bono præteritum habentis. Probaturque, secus voluisse naturam: & cur ita voluerit.

MEministi, arbitror, Saracenus occurrit, Senecam non in eo stetisse, vt 1. futuris præterita coæquaret, sed insuper vel cum præsenti bono præteritum bonum commisisse, vtpote certius; *quia*, inquit, *de illo ne desinat non est timendum.*

Hæc Senecæ commentatio, Querengus intercessit, enimuero non tam conueniret Philosopho ad veritatem, quàm Sophistæ ad ostentationem disputanti. Perinde mihi videtur, dum ipse per istiusmodi scitamenta vberiorem affectus nostri portionem exactis euentis, quàm futuris, adeoque quàm instantibus asserit; ac si quis dialectica quadam subtilitate vellet mihi in animum inducere, amaritiem dulcedine suauiorem esse; dum palatum, æstimator nimirum in hac re summus, oppositum clamat. Sic enim pariter experimur, insito nobis naturâ sensu, vix, aut ne vix quidem nos ad mœrorem, vel gaudium impelli ex ijs quæ funditus præteriere: adeóq; nullum præsentis angoris aptius lenimen est, quàm hæc meditatio, *præteribit*, ex qua meditatione statim concludit animus, *non modò non anget, sed iuuabit meminisse.* Scilicet quando hæc notio mortalibus vix dum exortis tacito naturæ documento inhærescit; quęnam petulantia est id luctari, vt fucatis ratiunculis voces naturę quasi mendaces arguamus, quæ natura liberaliter, & citra vllum disputationis negotium hanc nobis veritatem explanat? Poterunt vtcumque sophismata id propugnantia linguas vincire; mentes vincire nequaquam poterunt. Neque verò si aliquo in Templo tres aras tribus Parcis dicatas veteres illi superstitiosi homines inuenissent, expugnasset vnquam, reor, mirifica Senecæ eloquentia, vt quispiam vel tenuissimum thuris puluisculum adoleret Lachesi, cui nominatim præteritorum potestas assignabatur. Age verò; vis excutiamus imbecillitatem 2. illius argumenti, quod è Seneca recitasti? Vis ità intelligamus, quantò leuioris negotij sit, serta de speciosis argutiolis, tamquam de flosculis, Admirabilitati concinnare, vt frequenter Seneca; quàm è solidis rationibus, ac tamquam ex adamantibus, Veritati diademata excudere, vt in Ethicis suis consueuit Aristoteles? Præfert Seneca præsenti bono præteritum, quia de hoc *ne desinat, non est ti-*

De consolat. ad Polybiũ c. 29

Plato 10. de Repub.

est timendum, vti de illo. At rogo, vbi præſens bonum reipſa in hoc infortunium proruat, cuius infortunij vel ſolo diſcrimine tantopere attenuatur, vt nimirum *deſinat*, ſortieturne deteriorem aut diuerſam conditionem, ac habet præteritum? Minimè verò: Igitur Senecæ ratio veriùs oſtendit, præſentia bona vſque adeo præteritis antecellere, vt de illis nil calamitoſiùs formidandum ſit, quàm ne iſtis coæquentur.

Quid autem cauſæ naturam permouerit, vt hanc, & futurorum ſollicitudinem, & præteritorum ſecuritatem nobis indiderit; cogitaui equidem interdum: at non ità paucis expediri poſſet. Per has verò cogitationes meas præclaram Illuſtriſſimi Cardinalis diſputationem abrumpere, nihil opportuniùs fieret, quàm ſi Atrebatenſium picturarum egregiè inchoata textilia quis intercideret, vt ſtupea quædam fila eiſdem inneceteret.

Tum Cardinalis. Quin iſtuc potius fuerit, aureis fibulis tuis ſubnectere pannum cæteroqui vulgarem, qui à me contexitur. Age porrò; haud enim hîc exedræ legibus obligamur; ſed familiarium ſermonum licentiâ fruimur. Nec perficiendæ inchoatæ à me diſputationi tempus in hoc otio deficiet. Ad hæc obſequibili facie, Querengus ita diſſeruit. *Prius* ac *poſterius* (vt Ariſtoteles *in cathey. & alibi.*
3. monet) in loci tantùm ac temporis ſpacio propriè verſantur. Cæteris enim rebus hæc nomina non ita propriè conueniunt, ſed ab illis duobus in reliqua per quamdam proportionem transferuntur. Hoc verò inter locum ac tempus intereſt; quòd quæpiam loci pars nominatur alia prior, non tam ſua ſponte, quàm ex enumerationis noſtræ arbitrio. Poſſumus namque ad libidinem incipere (hoc eſt priori tempore gerere) vel motum vel dinumerationem in vtralibet duarum loci partium, itaque, vtram libuerit, priorem appellare. At in temporis perpetuitate tamquam in primæua ac natiua ſede iſtiuſmodi differentiæ continentur: temporis nimirum partes, extra omnem arbitrij noſtri ſelectionem, aliæ priores ſuopte ingenio ſunt, aliæ poſteriores. Hæc autem duo nomina in tempore ipſo non alio tandem attributo ſecernuntur à nobis, niſi quod *prius* valet naturâ id efficere, tanquam cauſa, quod *poſterius* eſt; cùm tamen *poſterius* careat naturali quacumque vi, per quam poſſit cum eo quod prius eſt, tamquam cauſa cum effecto comparari. *Cauſæ* hîc nomine illam quoque deſigno, quæ rem efficit per aliquid intermedium: qua ratione auus dicitur cauſa nepotis: idemq; vocabulum cauſæ protendo ad ea etiam conferentia attributa, ſeu *circumſtantias*, quæ verè non gerunt vim effectricem, ſed neceſſariæ ſunt vt effectum ab effectrice facultate dimanet: veluti propinquitas lignum inter atque ignem. Hæc enim non ea eſt, quæ in ligni materia excitat ſua vi nouum ignem: neceſſaria tamen eſt, vt à vetere igne nouus ignis excitetur. Haud verò hîc nuncupationem *cauſæ* finibus quoque ipſis impertio. Fines enim, ſi propriè ac ſignatè loquamur, in cauſis non ſunt, ſed modò per tranſlationem recenſentur in cauſis. Quippe id, quod verè in cauſa eſt, ex. gr.

vt auarus humum proſcindat, non eſt ipſe theſaurus, quippe qui fortaſſe in ea latebra nullus eſt, aut fuit vnquam, ſed opinio & deſideratio theſauri; quæ aliquid verum reipſa nunc ſunt, & ipſius auari animo verè inſident.

Iam quando expediui, quid cauſam appellem, paucis demonſtro, quod enunciaueram; ſcilicet id quod prius exiſtit, aliqua vi pollere vt cauſa ſit illius rei, quæ poſterius exoritur; at non è contrario, rem poſteriorem eſſe vmquam poſſe in cauſis rei antiquioris. Hoc vtar exemplo. Mea lectio heſterna conficiens eſſe poteſt huius mei ſermonis hodierni. At meus hic ſermo nihil conferre potuit ad meam heſternam lectionem tranſigendam. Sicut verò cauſæ naturâ præſtabiliores ſunt, quàm effecta, ita præcedens quoque tempus nobilius eſt conſequente. Quin promiſcuè inter omnia, alterum altero maius ac dignius eſſe, non alijs interdum vocibus explicamus, quàm ijs, quæ primatum ſonant. Hinc emerſit reuerentia illa, quæ Naturæ monitu ab omnibus populis antiquitati ac ſenectuti delata eſt, ijs toleratis ætatis noſtræ vitijs (ſe Querengus deſignabat, quippe qui poſtremum iam attigerat ſenium) quibus vitijs tamquam coloribus nimium ex vero ludicra ſcena nos fingit. Quando igitur 4.
exactum tempus cauſa, & tamquam genitor, futuri eſt, par eſt quoque vt naturâ propenſum ſit, quaſi bonus pater-familias, ad parandum poſthumo filio proſperitatis patrimonium. Et hæc ſanè propenſio, vtpote quæ efficax eſſe poteſt, magno mortalium bono data eſt à Natura. Quos vtique mortales nimium labefaceret illud Senecæ decretum exturbans ex animis metum prorſus ac ſpem, hoc eſt, vt ipſe ait, omnem futuri ſollicitudinem. Hoc enim decretum ſi reipſa ſeruaretur, breui extingueret humanum genus, quod continenter ex huiuſmodi ſollicitudine, ceu puer ex nutrice alimoniam ſugit. At enim, dicent, maneat in nobis futurorum prouidentia, perturbationes non maneant. Sed quî hoc efficiatur: quandoquidem timoris perturbatio, atque auerſatio ancipitis mali reciprocantur, itemq; ſpei ſollicitudo ac deſiderium ancipitis boni: ita vt hæ poſteriores illis prioribus neceſſariò adnaſcantur? Sapienti enimuero Naturæ induſtriâ, quò nimirum acriùs excitemur ad mala propulſanda, & ad bona conſectanda, vt eiuſmodi anxietatibus, quæ nos perturbant, ocyùs medeamur. Si ergo expedit vt deſideremus bona, & refugiamus mala futuri temporis, cuius exitum *caliginoſa nocte premit Deus*, neceſſe eſt itidem, vt ſpe ac timore ſollicitemur, ſollicitudine quidem moderata, & rationis imperio non refractaria.

Præſens verò tempus, vti dicebam, in præterita nihil valet; ideo expedit pariter, vt nihil velit. Nec enim aliter grauiùs lædi potuiſſemus à Natura, quàm ſi hæc vltra vires vota noſtra protendiſſet.

Quid eſt ergo, ſciſcitatus eſt Saracenus, cur exactæ voluptatis memoriâ 5.
lætemur, & lætitiâ quidem tantâ, vt illam reſpectans Epicurus aſſerere non dubitauerit, ab ea, quam ipſe docebat, philoſophia ſtabilem, perpetuamque fœli-

fœlicitatem mortalibus relinqui: etiamſi nullum ipſe bonum agnoſceret extra ſenſuum voluptatem,hoc eſt rem ſummè fluxam? Diſputabat enim, recordationem ſemel hauſtæ voluptatis quantumuis breuiuſculæ, perpetuum animo gaudium inſtillare.

Tum Querengus. Hac itidem recordatione triſtamur interdum. Quàm verò futilis ſit illa ad omnem vitam fœlicitas,quam venditat Epicurus: ex gaudiorum memoria dependens, latè demonſtrant & Cicero lib. 2. de finibus,
6. & Plutarchus lib.1. in Colotem. Cæterùm lætitia illa qualiſcumque,qua imbuit nos recordatio præteritorum bonorum, aut exiſtit ex aliquo conſtante adhuc illorum emolumento, quo fruimur, aut ex quadam viuida, neruoſaq; imagine, quæ menti obuerſatur, illarum rerum ſua ſponte iucundarum; quam imaginem præterita illarum experientia nobis infixit. Similiter enim vſuvenit, vt ſi intenſiùs acriusque delectationem quampiam, licet numquam re perceptam, meditatione fingamus, vel ſic efficta nos tamen vtcumque delectet. Qua de re ſubtiliter,obſeruateq; Ariſtoteles 1.Rhetoricorum. Verùm hic locus per ſe longior eſſet: ipſe verò ſiti quadam impatienti vror, donec animo exhauriam quidquid Illuſtriſſimus Cardinalis diſputare inſtituit: atque ille *pleno me proluat auro.* c.11.

CAPVT XVII.

Quid peccauerit Epicuri philoſophia circa virtutem. Et probatur, voluptatem in bonis eſſe.

1. HIc ſermonem repetens Cardinalis: Epicuræorum, inquit, mentio monet me, vt diluam, quod initio mihi obieciſti. Hoc eſt niſi honeſtas à voluptate ſeparari poſſit,neque verò Stoicos ab Epicuræis, inimiciſſimas ſcilicet philoſophantium nationes,poſſe diſtingui. Equidem,ſi hoc vno turpem ab honeſta deliberatione diuiderem,quòd nimirum illa,non hęc,expectationem quoque futuræ voluptatis, ac moleſtiæ in conſilium adhibeat, propiùs vtique ad Epicuræos accederem. Nempe hanc omnino rationem quaſi clypeum Torquatus Epicuræorum propugnator apud Tullium arripuit,vbi ſenſit peti ſe tanquam telis ſuorummet Torquatorum factis, non clarioribus, quàm triſtioribus; qui omnia poſt patriam habentes vitam ſuam toties armatis hoſtibus alacriter obiectauerant, & natorum vitam ſuâ ſibi vitâ cariorem in ipſo ætatis ac ſpei flore ſucciderant. Quo loco nihil attinet in memoriam tibi reuocare non apud omnes peræquè Stoicos malè audiſſe Epicurum. *1.de fin.*

Vera memoras,Querengus annuit.Quin Seneca de vita beata hæc omnino habet. *Mea quidem iſta ſententia eſt, recta Epicurum & ſancta præcipere.* Nec parciùs idem exornatur à Diogene, qui Athenæi etiam præclarum epigramma in Epicuri laudem adſcribit. Sed contra Cicero, Plutarchus, alijque complures, eumdem acriter damnauerunt. Certè id conſtat, Epicuri diſcipulos in eam turpitudinis proluuiem ſe demerſiſſe, vt illos immundiſſimo pecudum gregi Horatius,aliją; comparauerint. c.13.

2. Ergo (Cardinalis adiecit) Epicurus, adeóq, familia, quam Epicurus duxit,

in eo potissimùm decepti sunt, vt, cùm Aristippus in dulci sensuum motu, Hieronymus in indolentia finem bonorum statuissent, ipsi vtramque arripientes eiusmodi omnino fœlicitatem sunt architectati.

Primùm, vt omnis ærumnarum timor tum ante, tum post mortem futurarum depelleretur, quorum alterum sublatâ Deorum prouidentiâ, alterum animi statuta mortalitate conficere nitebantur.

Deinceps, vt sensus corporis dulciter titillarentur; ex quo corpore (vt Plutarchus loquitur libro per te laudato) tamquam ex vasculo pertuso, delectationis guttæ defluerent in animum, aut præsentium lætitiâ, aut præteritorum recordatione gestientem; qui si omni prorsus molestia atque angore simul cum sensibus vacaret, tum verò summâ hominem voluptate præditum dictitabant. Non ea quidem voluptate, quæ in motu est, & quæ suauiter sensus ciet, sed aliâ, quam stabilem & beatitatis conficientem nominabant.

Porrò hæc doctrina (vt idem Plutarchus euincit) hominem ipsa etiam delectatione dispoliabat, eumqúe infra omnium belluarum infœlicitatem abijciebat. Siquidem quod spectat ad superiorem illam Epicureæ fœlicitatis partem, quid ni ea in belluis, quàm in homine cumulatior existat? Numquam videlicet Epicuri doctrina quemlibet omnino metum Diuinitatis, aut viuentes aut defunctos vlturæ ita radicitùs euellet ex hominum animis, quin eo timore magis vacuæ sint belluæ, quas nulla vmquam vindicis Numinis suspicio tentauit. 3.

Quantùm verò ad alteram partem fœlicitatis Epicureæ, corpus nostrum longè diutiùs peracrem dolorem, quàm prædulcem voluptatem retinere potest, vt idem Plutarchus euincit. Relinquitur perinde, longè vberiorem nobis miseriam, quàm fœlicitatem pullulare, si harum vtraque non aliud sortitur natale solum, quàm corporis nostri sensus. Interea verò concludit idem Plutarchus, per Epicuræam disciplinam orbari hominem voluptatibus voluptatum omnium tum syncerissimis, tum liquidissimis, tum firmissimis, quarum voluptatum patria est animus, quarum genitrix sapientia est. Aspernabantur enim Epicuræi tamquam inane quippiam, meditamenta quælibet Geometriæ, Musicæ, atque adeo ingenuarum artium quarumcumque; vetabantqúe suis curæ esse, vt vel ab historijs addiscerent, pro Græcisne, an pro Troianis Hector depugnasset. Quanta autem gaudia hæc sint, quorum ieiuna est insulsa illa Epicuri fœlicitas, quis, inquit, non videat? Numquam enim aliqua voluptas corporis tam cumulatè perplacet, vt nomine illius à Dijs impetratæ, quispiam victimas immolauerit, quemadmodum immolauit Pythagoras, vbi geometricam illam rationem famâ nobilem adinuenit. Nec heluo, vel asotus quispiam Luculli aut Vitellij cœnas morte depacisceretur; sicut Eudoxus eam à Dijs expetebat conditionem, vt ad Solis orbem sublatus Phaëthontis instar, adeóq; de illius astri figura, magnitudine, specie, iam certior factus, extemplo item 4.

Phaë-

Phaëthontis ærumnam pateretur fulminatus. Hæc ad ſummùm ea ſunt,in quibus erratum eſt ab Epicuræis. De cætero ſi quis vniuersè voluptatem notaret vt malam, notaret is quidem vnà cum ea Naturam rerum, quæ vſque adeo in voluptatem nos inclinat, vt de nemine quæratur (inquit Ariſtoteles) cur voluptatem concupiſcat; notaret Deum ipſum, qui dum ſempiternam ineffabilemqúe voluptatem ſua mandata ſeruaturis pollicitus eſt, voluit proinde ab ea tamquam ab re expetenda mortales allici ad legem ritè ſeruandam. *1.Eth.c.2*

CAPVT XVIII.

Ratio cõmodior ne honeſtatẽ à iucunditate cogamur ſecernere.

1. AT enim ſi vniuerſam honeſtatem deliberationis cum Epicuræis concluderem in præponenda voluptate ampliore futura hominis deliberantis, alteri cuipiam eiuſdem hominis voluptati leuiori quamuis inſtanti, vtique patronus eſſem noxiæ philoſophiæ, vt antea indicaui, fidem, caritatem, atque adeo humanum commercium interimentis,quod cogit Cicero in libro nuper laudato. Quocirca vt propoſitam ſententiam inculpatè defendam, quæ nullum bonum prẹter voluptatem agnoſcit,inuenienda mihi eſt alia item voluptas, cui nitatur honeſtas rerum heroicè geſtarum per ſe triſtium, quas mihi obiectabas,Querenge.

2. Age igitur, duplex omnino eſt delectatio, per quam dulceſcit aut mori pro patria, aut patrare alia quæpiam huius notæ facinora,quæ in Tello,in Momorantio,in Carolo,in Farneſio recenſuiſti.

Altera quidem delectatio ea eſt, quam iſtiuſmodi facinora in mortalium vniuerſitatem important. Et ad hanc delectationem reuocandum eſt primordium honeſtatis; quando tum Ariſtoteles in Ethice, tum Cicero de Legibus, Iuſtum illud, & ſupremam illam Legem ipſius Naturæ manu mortalium animis inciſam, (quæ nomina cum honeſtate reciprocantur) docent nihil tandem eſſe, niſi humanæ vniuerſitatis bonum, populiq; ſalutem. Porrò, vt explicatiùs pateat,hæc vniuerſitatis delectatio, quam loquebar,ex honeſtis facinoribus profecta, animaduertamus oportet ad gentis humanæ tranquillitatem atque hilaritatem peropus eſſe,vt quilibet rei ſuæ imperturbatus potiatur, neque vis iuſtitiam opprimat, legumq; ac pactionum nexus reſcindat. Alioquin exulabunt perpetuò à mortalibus blandiſſimæ illæ parentes, atque altrices Fœlicitatis,Quies, Securitas, Caritas, & hoc humanum domicilium fiet continuò latrociniorum aſylum, iurgiorum campus, odiorum Tartarus. At verò per ſolam honeſtatis reuerentiam non ſatis conſuleretur huic malo. Nempe Honeſtas Dea eiuſmodi eſt, in cuius templo ingens plerumque ſolitudo. E contrario ad Vtilitatis, Fortunatioris vtique Numinis aras ſumma celebritas. Ideo mirificè ad mortalium fœlicitatem conferunt facta illa, quæ horum Numinum conſpirationem atque concordiam eſſe perſuadent; ita vt ad idem planè deligendum impellant deliberantium animos, & honeſtatis documenta, & vtilitatis illicia. Sic enim è contrario non grauiùs quàm iuſtiùs conque-

5. de offic. circa med. conqueritur Cicero, proditum esse genus humanum ab illis Philosophis, qui vtilitatem aliquam extra honestatem se videre professi sunt. Ergo vt hoc fœdus humanæ genti saluberrimum conciliaretur; humani quidem Legumlatores temporaria, Diuinus verò Legislator æterna quà præmia, quà supplicia protulêre. Id nimirum pro se quisque molientes, vt quæ honesta, hoc est, toti hominum generi plus voluptatis quàm doloris paritura, hæc eadem dignoscerentur vtilia, hoc est, plus itidem voluptatis quàm doloris paritura ipsi nominatim deliberanti atque agenti. Sed enim ea quæ post mortem rependuntur, apud multos fidem, æstimationem certè vix habent, quippe imperspicua & remota; quæ autem viuentibus paratur pœna vel merces, frænum aut calcar validum est mancipatis tantum iumentis inhibendis vrgendisque non leonibus imperiosis, fræniq; & calcarium nescijs. Quocirca aliud quodpiam adiumentum necesse fuit ad hoc conciliandum communis priuatiq; delectamenti fœdus, adeoq; ad constituendam eiusmodi tranquillitatem; quæ tamquam basis humanam fœlicitatem sustentat. Id verò adiumentum habetur ab eorum opera, qui vitam in acie deuouent iustis possessoribus tuendis, violentis raptoribus ac turbatoribus profligandis. Super hæc tranquilliùs ac beatiùs mortales degent, si patriam ciues, subiecti dominum in primis deamauerint, eorumq; incolumitatem priuato emolumento prætulerint. Igitur hoc etiam nomine honestiùs ac laudabiliùs est vitam pro Rege patriave profundere, quàm pro alienis, quantumuis pariter iure ac meritò defensis. Ex hoc fundamento communis delectationis importandæ excitatur honestas illa quam exosculamur, & in Carolo strenuè obiectante furentibus hostibus Augustum caput, tamquam non minus propugnatorem, quam possessorem Cæsarei diadematis, & in alijs fortissimis ducibus nuper collaudatis. Protinus verò ex honestate ac virtute iam constituta gloriæ decor existit, tamquam corona, quæ sola Virtutis fronte sustineri queat. 3. 4.

Neque enim (en illa altera voluptas quam in rebus honestè actis contineri dicebam, agnita itidem ab Epicuræis; quæ tamen haud stirps honestatis est, imò veriùs est germen illius) neque enim inquam, Natura quoque pro sua virili parte satagere neglexit, vt res honestę (hoc est illę quæ iucundiores, quàm tristiores cernuntur hominum vniuersitati) vtiles itidem sese ostentarent illi nominatim homini, penes quem foret electio. Ne alioquin in huius animo, tamquam in arena prælium illud committeretur, Vtilitatem inter atque Honestatem; cuius prelij exitus Honestati plerumque infortunatus. Id ergo vt assequeretur, geminam propensionem Natura ipsa nobis ingenerauit. Alteram ad ea facta prædicanda & suspicienda, quæ viderentur è re totius humanæ congregationis, quomodo exposui: atque inter hæc ad ea inprimis, quæ hominem illum, à quo geruntur, vehementiùs offendunt ac vexant. Horum enim factorum amarities, vt condiatur, plus mellis in eam ex remuneratione influat

-rat necesse est. Altera, quam Natura nobis ingenerauit propensio huic -riori propensioni apta & consentanea, eiusmodi fuit, vt hac aliena laude -que admiratione summopere homines mulcerentur ac gestirent; ita vt Annibali, exempli gratiâ, iucundum sit Alpium glaciem Cœlo immixtam non tam calido aceto, quàm infinitis sudoribus suis colliquefacere; dimidium mortis per vnius luminis iacturam obire, quin & solidam trucemq; mortem, peractâ trepidis in rebus vitâ, quolibet vestigio lacessere.

Vt placeat pueris, & declamatio fiat. Sat. 10.

Hinc verò scatet illud mel hyblæo suauius, cuius beneficio *dulce* pugnantibus redditur *pro patria mori*, vt Lyricus canit; quo melle resperſam Telli fortunam Solon contemplatus, eam vtique beatam continuò deputauit. Cùm enim Lethi non tarda necessitas cunctis impendeat, neque in imbellis quidem Iuuentæ sinu quisquam crastini securus viuat; compluribus proinde animus est lucis contemptor, qui benè credat emi perexiguo, incertoq; vitæ frustulo eam voluptatem, quâ Heroës, vt ita loquar, saginantur ex fiducia præclaræ immortalitatis in posterorum famâ retinendę. Ita enim omnino ratiocinatur primum quidem Sarpedon Glaucum alloquens apud Homerum, dein Pindarus ac Cicero; tum demum Horatius à te, Saracene, productus.

5. Intelligitis, opinor, quàm expeditum sit explicare, neque honestatem, neque adeò bonum vllum dispertitum esse à iucunditate, sed eas duntaxat iucunditates cum honestate pugnare, quæ aliam quampiam vberiorem se iucunditatem suffocant, veluti aut dum aliqua instans, at euanida & fluxa iucunditas, cuiusmodi est gelida ægrotantis potatio, aufert aliam cæteroqui obuenturam iucunditatem stabilem vtique ac diuturnam; ceu integræ valetudinis recuperationem; aut dum vnius cuiuspiam hominis propria iucunditas proficiscitur ab aliqua illarum rerum, quæ humani cœtus vniuersi iucunditatem inficiunt; ceu sunt proditiones, furta, & similia horum; grauiùs, leuiùs publicam fœlicitatem euertentia.

Hæc habui, quæ de honestate à voluptate non diuidenda proferrem. Et verò, Querenge, audaculus sim, si coram te omnium literarum viro, & in Ethicis nominatim regnante, de his disserere aggressus fuerim, alio animo, quàm discipuli, dubitatiunculas Magistro exponentis. Equidem & ab humanitate tua laudationes, & à doctrina tua monitiones, non ex vano mihi pollicear; sed quantò laudationum præ conditionis meæ fortunâ, maior mihi affluentia, tantò monitionum, quarum summa diuitibus inopia est, mihi optatior vtilitas. Beneficium hoc igitur non magis rarum, quàm salutare ex tua fide ac beneuolentia etiam atque etiam exigo. Quod si ex impotentiore, quo fortasse flagrare videar, mei ipsius studio, verearis ne sim corrigenti infensas aures præbiturus, scis tamen summum amicitiæ cumulum in eo versari, quòd vel ipsum amicum offendas, vt iuues.

CAPVT XIX.

Obijcitur in superiore disputatione indistinctos relinqui finē Naturæ, finémq́; appetitionum nostrarum.

TAm eximiâ peringenuæ modestiæ significatione Cardinalis hæc habuit, 1.
vt Querengus obstupefactus responderit, se in cætera quidem Cardinalis disputatione ingenium inter homines præaltum suspexisse, at in clausula isthac virtutem humanâ maiorem se venerari. Præstat ergo, inquit, vel per audaciam obsequi, quàm per dissimulationem refragari modestiæ tuæ; quæ in isto dignitatis & sapientiæ fastigio supra omnem magnanimitatem admirabilis, tot ac tanta cæterarum in te laudum decora cœlesti quodam minio bellissimè collustrat.

Haud blandiùs quàm veriùs enunciauero, si profitear hoc vno sermone tuo multa me vidisse in Ethices disciplina, quæ mihi sexaginta fermè annorum studium non patefecerat. Attamen ratio tua, quæ vtique plurimum habet acuminis, triplici potissimum loco vereor, vt satis habeat veritatis.

2. Primus quidem locus fuit vbi euincere studuisti, cognitionem illam, quæ in sensibus est, optabilem non esse tanquam finem, sed modo gratiâ incolumitatis, cui seruit. Hîc enim inter se confundere visus es naturæ atque appetitionis nostræ fines. Rem exemplis aperiam. Vetus Græcia in ludis illis nobilissimis per variam ac splendidam præmiorum pompam, quam cursorum aut palæstritarum victorijs exhibuit, finem sibi præfixit celebritatem eorum certaminum; quæ spectantibus solatium, pugnantibus robur, defunctis Ducibus (omnes enim initio ludi ab exequijs nati sunt) honestamentum afferebat. Hunc porrò finem persequuta est per exhibita illa munera, tanquam per media ad eum comparandum idonea. At contrario prorsus modo, quicunque seu luctatione, seu pedum pernicitate inibi contendebant, ad munera illa tanquam ad finem anhelabant; ad cuius finis adeptionem referebant vti medium quidquid laboris ac palæstræ in ea celebritate moliebantur. Neque in hoc tantùm euentu, sed vniuersè contingit, vna quidem ex parte præmium medij, opus verò finis vim gerere penes proponentem; contra verò præmium quæri ceu finem, & opus eligi ceu medium ab eo cui præmium proponitur. Igitur, quamuis concederetur, munitos fuisse nos à Natura sensuum cognitionibus non alia commendatione, nisi quia illæ sunt medium accommodatum ad vitæ custodiam, non continuò sequitur, easdem cognitiones finis gratiam non obtinere penes appetitum nostrum. Itâ fermè videtur Natura ipsa mandendi laborem delectatione mulsisse, apto scilicet medio quo inuitaremur ad subeundam eiusmodi sollicitudinem non minus operosam, quàm tuendæ vitæ necessariam. Sed hæc ipsa delectatio, quæ, si ad Naturam comparetur, medium, non finis fuerat, vtique finis interdum est appetitus nostri.

Buling. de veneratione Circi lib. vnic. c. 6.

CAP. XX.

An liceat delectationē vt finē appetere in comestura.

1. FInis quidem asotis, ventrique seruientibus, sed medium omnino est vniuersis qui honestè appetunt, ac secundùm naturam, Saracenus intercessit.

Vereor

Vereor vt vera prædices, Querengus occurrit. Primùm quidem, Natura non vni homini escam voluptate continxit, sed etiam belluis; quarum tamen cupiditates liquet ipsius Naturæ instinctu sensuum voluptate finiri. Neque verò miraberis, reor, me finis ac medij vocabula ad belluas transferre. Quippe Philosophi nec pauci verò nec ignobiles putant etiam in belluas conuenire, vt gratiâ finis moliantur ea, quæ ad finem conducunt. Idq; experimento perspectum esse autumant. Nempe hirundo (vt exemplum ab Aquinate mutuer) colligit paleas, non quia id operis per se hirundini placeat, sed quia vtile medium id nouit ad nidum architectandum. Item canis, cibo prospecto, pedes ciet, non vtique istiusmodi motionem expetens eiusdem motionis gratiâ, sed quia motio illa medium aptum est ad cibum ipsum ore comprehendendum. Perspicuum est igitur vel brutas animantes, quæ non propria libertate vigent, sed ab imperio Naturæ aguntur, multa expetere non vt extremum quid per se bonum, sed vt medium alicuius rei per se bonæ confi-
2. ciens. Hoc igitur de belluarum appetitionibus generatim posito, aiebam eas delectationem sequi non tanquam medium ad vitam conseruandam, sed tanquam suæ appetitionis extremum. Hac enim de causa Epicuræorum disciplina, quæ voluptate corporis fœlicitatem terminabat, belluarum disciplina cognominata est. Et Epigramma illud suo inscribendum sepulchro relictum à Sardanapalo ita incipiens, *Hæc habeo quæ edi*, dictum est ab Aristotele ac Tullio in bouem vtique, non in Regem conuenire. Vides iam aliqua esse *5. Tusc.* appetentia Naturæ ductu tanquam in finem inhiantia in eam voluptatem, quæ medium non finis est eidem Naturæ. Sed insuper aio vel ipsi homini fas esse amplexari tanquam finem voluptatem comesturæ.

3. Id enimuero mihi nec opinanti denunciatur, inquit Saracenus. Verum id iam nunc assensione probo; rationes quippe nullæ tam validæ oppositum antea suadebant, quin validiores ad sententiam vertendam tua mihi polliceatur auctoritas.

Aristoteles quidem 1. Rhetoricorum (Querengus perrexit) satis confirmari putauit, in hominum bonis esse voluptatem, eo argumento, quod nuper edidi; videlicet quia eandem Natura vt finem belluis proposuit. Verum hoc ipsum enitar apertiùs demonstrare. Non vtique id aio, integrum esse hominibus vna cibi titillatione, tanquam absoluta fœlicitate vota omnia finire. Insanirem quippe. Neque itidem asseuero, licere ipsam edendi functionem vniuersam dicare huiuscemodi voluptati licet insonti. Dedecet enim fortasse præstantiam Naturæ nostræ hunc finem, licet non prauum, certè abiectum, & belluis comunem vnicè sectari per eam operationem, per quam longè digniùs quæritur nobilior quispiam finis, & Naturæ præoptatus, nimirum vitæ conseruatio. At non hæc pugnant cum eo, quod molior efficere. Potest (quod tu minimè ignoras) in vna re plus vno finis quæri. Veluti splendidus

vestitus adhibetur simul ad frigus arcendum, simul ad circumspicientium oculos admiratione capiendos. Non secus fieri potest, vt in cibo & oblectamentum & nutricationem sequamur.

Porrò, etiam si magis cum Christiana virtute congrueret is, qui oblectamento eiusmodi nihil caperetur; tamen moderatè illud persequi, Christianæ legi (quippe quæ id prohibens condita est nulla) non aduersatur : multoque minùs hoc idem aduersatur legibus Naturæ. Quin eiusmodi affectus noster meditamentis Naturæ consonus est, nedum aduersus. Id verò, si rem attentè putemus, per idipsum demonstratur, vnde tu contrarium elicere contendebas. Age, Natura eum omnino finem persequuta est, vt homines dape reficerentur, nec edendi laborem repudiarent: tum verò huius finis ergò dapis oblectamentum adhibuit tanquam medium opportunum. Sed opportunitas & substantia medij in eo sita est, vt sit causa finis. In hoc igitur voluit Natura, vt eiusmodi oblectamentum, quo dapem respersit, sit causa comedendi. Perge 4.
porrò. Ni oblectamentum inuitaret nos ad comedendum, nullam id continuò causæ vim retineret, sed inutile quiddam ad hunc finem relinqueretur, adeoque excuti posset à cibo citra huius finis incommodum; Ergo per hoc ipsum quod Natura delectationem cibis instillet tanquam medium efficax nutricationis nostræ, voluit adeo eam delectationem esse illecebram atque inuitamentum, aut si cum Scholasticis loqui placeat, *motiuum*, quo ad nutrimenta capienda deducamur. At verò motiuum, quo ad aliquam rem explendam impellimur, non amatur à nobis tanquam medium vtile illi rei ad quam explendam nos monet, quin potiùs eiusmodi motiuum finis est, cuius bonitas rem illam nobis commendat. Ergo ex hoc ipso, quod Natura esum nostrum intendit vti finem; eademq; vt medium ad eum finem conducens instituerit ciborum suauitatem, concluditur, id Naturam animo agitasse, vt nos ipsam suauitatem ceu finem conquirentes, esum adeò eligamus, tanquam medium suauitatis eiusce conficiens.

Præacutam enimuero ratiocinationem; Saracenus ait; eiq; persimilem, 5.
nisi fallor, quà Theologos quosdam nobiles audiui, profligantes Lutheranum illud dogma, insimulans in hominis animo noxarum declinationem ceu seruilem atque insynceram, quæ sit in sempiterni supplicij depulsionem intenta. Hic, inquam, error eiusdemmodi argumento reuincitur. Idcirco enim Deus minatur supplicia, quò eorum timor nos à sceleribus cohibeat. At non aliter cohibere potest, quàm si gratiâ euitandi supplicia sceleribus parcimus. Igitur consentaneum, nedum repugnans, Diuinę voluntati est, hac nominatim gratiâ nos sceleribus parcere.

CAPVT XXI.

opponitur deinceps aduersus eandẽ ratiocinationem nõ id omne honestũ esse unde maior voluptas quàm molestia manabit ad hominum vniuersitatẽ.

1. TVm Cardinalis Querengum respiciens; Memini Plutarchum asserere suauiores esse Pheacum epulas in Homeri carminibus ab animo, quàm in Alcynoi mensis à palato degustatas. Ego verò id certissimè testor; nullum mihi Regale vnquam epulum tam conditos exhibuisse cibos, quales in tua disputatione mihi fuêre. At quoniam vnius appetitionis cibus, alterius illicò irritamentum est, propemodum fame vror, donec accipiam ex te alia porrò duo, in quibus labare indicasti rationem meam tumultuario quodam sermone vtcunque nuper coagmentatam super ingenio Boni.

2. Querengus verò. Tu quidem ingeniosè conatus es honestatis naturam reuocare in voluptatem, aut amplioris aut certè nobilioris partis earum partium, quibus constat humana Respublica. Atqui doctrina isthæc plus ad speciem, quàm ad veritatem præclara.

Si enim conquisitè rem expendamus, plura vtique inhonesta sunt, etiamsi plus solatij, quàm molestiæ in humanam Rempublicam inferant. Veluti si quis Magistratuum iniussu improbum enecet, aut si Regem stultè regnantem tollat, aut si magno aliorum bono mentiatur, & alia id genus, quæ vt multum prodessent, impermissa tamen sunt. *Lib. 1. in Colocen.*

3. Interfatus hic Saracenus. Interpretor, inquit, Illustrissimum Cardinalem in definitione quam posuit, id sibi voluisse, vt honesta sint, non quidem ea omnia, ex quorum patratione humanæ Reipublicæ voluptas existeret, sed vt ea sint honesta, quæ si honesta sint, ex hac earum honestate in humana Republica voluptas exister. Porrò in hac posteriore classe haud ea facinora sunt, quæ tu enumerasti. Nempe, si cuique honestum foret, eos priuata auctoritate interimere, qui interimenti videntur improbi; cuinam, rogo, perpetuum vitæ periculum non intentarent deprauata passim hominum vel ex odio vel ex temeritate iudicia? An latet nos, quam discrepantibus & oculis intueatur & linguis narret fama vel res gestas Heroum? Quis nescit quanta æstimationis iniquitate laborauerit aliquandiu per Europam Bernardus; hoc est, salutaris ille non operâ minùs, quàm ingenio Europæ Angelus? Quot homines vel sanctissimi damnarunt Chrysostomum illum, cuius vox Cœli tuba, cuius constantia Cœli propugnaculum per exortiuas Regiones fuit? Auertat Deus, vt sinistra quælibet aliorum persuasio, quæ linguas exacuit, & nostrorum transfigit nomen, enses quoque in nos exacuere possit, pectusque transfigere. Neque verò hîc statuere consilium est mihi, an in aliquo præsenti patriæ discrimine liceat per ius ipsum Naturæ seditiosi ciuis cruore minax incendium restinguere. Nasicæ quidem Scipioni laus pro supplicio ex Gracchi nece prouenit. Sed tum quoque anceps est, vtra occisori melior contigerit an causa, an fortuna. Id certè constat aut nunquam, aut non nisi rara quapiam rapidaque necessitate ex huiusmodi facinore prauitatem exuri.

Iam verò de Regibus quid attinet loqui? Nemo priuatorum sic hebes

 est,

est, vt Salomoni parem se ad regnandum sibi non iactet. Contra, ne si alter quidem è Cœlo demitteretur Salomon ad regnandum, idcirco non irrideretur quasi hebes à popello in vmbra priuatæ conditionis caligante. Quare fac honestum sit Regem malè administrantem interficere, enimuero in Regum vita describenda horæ non anni principatus adnotari poterunt, neque tanquam in rarissimo furentis audacię portento in Rauigliacchi nomine Fama obstupescet.

De mendacio tandem: nosti quantùm humana congregatio sermone iuuetur, quo sequestro ità scientiam cum alijs communicamus, eandem vt nobis integram retineamus. Adeoq; ex perexiguis radijs, qui singuli singulos nostrûm animos illuminabant collocutionis opera, ceu sol doctrinæ ingens coalescit, qui totidem in Parelia congeminatur, quot sunt homines, quos vel lingua, vel stylus in huius commercij communionem asciscit. Adde notitiam hanc, quæ ad nos ex alieno testimonio manat, eam tandem esse, qua parentes, qua liberos, qua cognatos, qua Principes, qua legatum nobis à maioribus patrimonium agnoscimus; vno verbo, qua reguntur deliberationes cunctæ, iudicia, distributio, cùm præmiorum, tum pœnarum; qua denique vniuersa mortalium rerum procuratio continetur. Præstat ergo, nullo vt euentu honestè mentiri liceat. Alioquin semper auditor iure verebitur, ne tum forte in eo euentu, in quo mendacium innocens est, loquutor aut re, aut opinione versetur. Quocirca nulla vel perspectissima loquentis probitas, omnem de re, quam loquitur, nec in assentiendo suspicionem, nec in deliberando hæsitantiam meritò difflabit ex audientium animis. Has ob causas Orthodoxæ Ecclesiæ iudicium (reiectâ Hieronymi, Cassiani, aliorumq; opinatione in aliquibus rerum attributis mendacium absoluente) Augustino subscripsit, qui aduersus mendacij genus vniuersum non Africanas profectò inimicitias (nosti enim bilinguium Africanorum agnomentum) est persequutus.

At Querengus. Næ tu, Saracene (vtor comparatione, quam Famianus noster in rem aliam vsurpauit) similiter facere mihi videris, atque aliqui Chimicorum, qui per suam solertiam arcana sanè pulcherrima reperiunt, sed non exquisitum illud auri semen, quod, si Augurellum audimus, illicò totum Oceanum ex aquoso aureum redderet. Sic enim ipse plura quidem retrusa bellè aperuisti, non tamen id ipsum quod vestigamus. 4.

Præclarè à te enucleatum est, quo merito aliqua opera, cæterùm Reipublicæ salutaria, regerantur nihilominus inter inhonesta. At penitus rimari primam quasi moralium actionum ac dogmatum stirpem physicis, hoc est, ex naturalibus tantùm notionibus compactam (ex quibus tamen solis compactam esse oportere Illustrissimus Cardinalis coëgit, & ipse confirmaui sub nostræ disputationis initium) hoc opus, hic labor est, cuius operis gratiâ iam diu plura, eáq; præstantissima ingenia incassum desudant. Præstantissima, inquam. Quippe vulgarium philosophantium grex ne eò quidem peruenêre, vt quæstio-

quæstionis difficultatem teneant, sed quoties docere aggrediuntur quid sit honestas, vnum alio eiusdem planè potestatis nomine, aut etiam obscuriore per confidentissimam linguæ celeritatem explicantes, ignorationem suam phaleratam exhibent bracteis sanè magnificis, hoc est, nescio quibus *diminutis entibus* (vt vocant) *ac relationibus rationis*, alijsque commentitijs rerum vmbris ac simulacris. Cauponantur hi nimirum interea per eiusmodi portentosas inanitates turbæ plausum; cui doctrinam credibilem facit, non tam rationis meritum, quàm audacia disputantis; & cui præpes verborum sententiâ vacantium glomeratio, nugarum Mangones ità præbet admirandos, perinde quasi sapientiæ Mystas. Socrati tamen atque adeo Apollini id potiùs visum est permissæ mortalib. sapientiæ culmen; scire te nescire quod nescias. Quò fateor me gloriatione magis quàm pudore tentari, quòd post semiseculare meditationem, non quidem hũc nodum explicauerim, sed inexplicabilem intellexerim. Id certè conabor, vt has ipsas tenebras meas dilucidè vobis ob oculos ponam.

Vulgatum est, in explanatione cuiuspiam nominis vetitum esse illud idem nomen efferre. Alioquin explanatio nihil obscuritatis minuet, adeóque non tam explanatio dicenda erit, quàm nugamentum. Quod præceptum
5. Aristotelis auctoritate comprobari à me ineptum duco. Nempe contemnitur quodammodo rerum Natura, dum mortalium sententijs fulcitur inter disputandum ea veritas quasi per se nutans, quam ipsa Natura nostris animis tacita quidem, sed luculentissima testificatione confirmat.

Hoc equidem vitium videor mihi videre in prædicta honesti definitione ita explicata, quemadmodum ipse proponis. Id, ais, honestum est, quod honestum esse è Republica est. An non hîc cernis idem per idem, hoc est, honestum honesto declarari? Quocirca alia quæpiam honesti patefactio exquirenda esset, quæ nullum ex moralibus vocabulis præferret, cuiusmodi sunt *Honestum, turpe, licitum, vetitum, dignum, indignum, laudabile, vituperabile*, & similia horum. Quippe super his omnibus recurrit quæstio, quidnam illa tandem naturalium rerum sonent, & ex quo Naturæ fonte primùm emerserint. Quando & consectarijs argumentis, & omnium disciplinarum calculis constitutum à nobis iam est, opus esse, vt moralis bonitas à naturali quopiam bono tum essentiam, tum notionem accipiat.

CAPVT XXII.

Intermittitur disputatio, describiturq; nauticum disputantiũ conuiuiũ.

INterim philosophandi voluptas lapsum temporis absconderat. Veruntamen dapifer Cardinalem admonuit rectissimis iam Solis radijs corporum vmbras non tam contractas, quàm deletas: ideo meridianæ horæ deberi po-
1. tiùs corporis vegetationem à cibo, quàm animi defatigationem à studio.

Præmiserat eò Cardinalis dapiferum, aliosq; mensæ administros, qui eo ipso in lacu prandium pararent, cui à nouitate atq; ingenio, non tantùm à ferculis esset gratia. Igitur in sericata cymba instruitur mensa, cui simul Cardinalis simul è regione Querengus accumbunt. In famulantibus deinceps lintribus multa eduliorum genera vectabantur. In alio quidem ingens copia ferarum,

quibus Bracchianus ager frequens eſt. In alio ſubinde piſces retibus nuper innexi, quos momento ex aqua in ignem lapſos ſubſilire etiam tum dixiſſes in lacuſculis illis, vtique patrio lacu dulcioribus, vbi eos coquorum ſolertia demerſerat; Ferculum ſanè pro talibus conuiuis eò conditius, quò ex natiua propenſione cuilibet animanti capta ab ſe præda præ alia quacunque dape ſuauior. Tertius inde phaſelus ferebat cruſtularias placentas graphicè laboratas; in quibus florere videbantur Gentiles Roſæ, ſed hortenſibus odoratiores, Vrſique geſtire, mites illi quidem pro ingenio Principis, & vorandi non voraturi.

Porrò in quarta cymba ſequebantur bellaria; poma ſcilicet, quæ floribus picta, niuibusq; candicantia, nouum neſcio quod fœdus Ver inter atque Autumnum & Hyemem conciliauerant. Huiuſmodi cymbæ aliâ aliæ pro opportunitate ſubibant, omnes quidem ex eodem latere phaſelum herilem aſſectantes. Altero autem ex latere adnabat protinus alia cymbula, in qua per Sabbatinas aquas multiplex peregrinusq; Bacchus vehebatur. Ex eo liquore aurea identidẽ & corallina ſigna excudi repente crederes, dum ingerebatur in calices mira varietate fuſos, quà in arboream, quà in ferinã effigiem lucernę artificis induſtriâ, à Paulo illo vitrario fuſore prænobili; in quo Florentia oſtẽtat Vulcanum ſuum. Quoties noua quępiam phaſelus ad Principalem acceſſit, toties conuiuas compellauit feſtiuâ cantiunculâ à Saraceno compoſitâ, illisq; dapib. cõmodâ, quas ea phaſelus importabat. At verò cùm aliquando Cardinalis vinũ potaret blãdè linguam cõpungens, Querengi quoq; nec opinãtis aures blandè cõpupugit canentium ſymphonia per eiuſmodi Epigramma, quod ipſe olim inter Vindemias ſcripſerat ad Cardinalẽ Segam, idemq; poſtea typis inter alia carmina ediderat.

Qui miſeri fatum Bacchi crudele tueris,
Magne pias Heros funde precor lacrymas,
Ille ego, qui domito duxi ex Oriente triumphum,
Progenies ſummi qui feror eſſe Iouis.
Poſtquam vite diu lentâ ſuſpenſus ad auras,
Vulnera, Solem, imbres, frigora, flagra tuli,
Ad prælum ſæuo infœlix damnatus ab hoſte
Torqueor indignis, dilaceror q; modis.
Dure negas fletum? mox cùm mea pocula ſumes,
Ipſa etiam inuitâ luce dabis lacrymas.

Sic hilariter pranſi ſunt, ſimul viſum exſaturantes ingenuis camporum ſcenis, atque inambitioſo vndarum argento ſimul auditum mulcentes identidem per vocum ac fidium melos; inprimis verò ingenium recreantes, quà decantatorum carminum lepore, quà intermixti ſermonis dulcedine. Ità ſanè, vt minimum hauſtæ inibi voluptatis ad palatum pertineret; quanquam menſa cunctos abſoluebat numeros lautitiæ citra epulum: quæ nimirum pompa inciuilis habetur, ni hoſpitum celſitas eam expoſcat.

LIBRI

LIBRI PRIMI
Pars Posterior.

1. Remotis mensis, donec Aulici subinde cibo reficerentur, horaria fermè collocutio Cardinalem detinuit cum Querengo; Apud quem Patauini fluminis Venetorumq; canalium solatijs innutritum, haud facile dictu est, quantum gratiæ habebat species illa patriæ voluptatis. Tum verò in duas rates digressi, suâ quisque super culcitrâ corio Turcico amictâ procubuêre, & breuiusculo laxoq; somno halitus à proxima dape ad cerebrum elatos discussêre. CAPVT XXIII. *Resumitur disputatio & alia proponitur definitio Boni honesti.*

2. At Saracenus, veri abditiq; sua sponte auidus, visus est in mensa, perpetuò noscitabundus, ita penè cibum sumere ac mandere, vt manus ac dentes vsu trahente potiùs cierentur, quàm animo in eam procurationem intento. Post mensam porrò haud minùs à Saraceno quietem auertit recordatio lectissimarum commentationum, quas nuper ex colloquentibus acceperat, quàm à Themistocle olim obuersantes animo Miltiadis palmæ. Tandem sibi visus est nescio quid minimè gregarium cogitatione peperisse. Quare aduocatus à Cardinali, quem paulò antè Querengus conuenerat, rogatusq; an super matutina quæstione quidquam occurrisset, in hunc modum respondit.

3. Nodum sanè perquam implexum video. Explicationem tamen aliquam, quam ingenium suggerit mihi, vobis tanquam iudicaturis sistam; quò saltem sapiens illa Socratis ignoratio paulò antè memorata creetur mihi inanitatem commentationis meæ ex vobis condiscenti. Definiri posset honestum, id *quod è Republica est, vt præmijs & laudibus afficiatur.*

Non dixi quomodo audisti: *vt laudabile ac præmijs afficiendum sit.* Hæc enim vocabula significarent *promeritum* laudis & præmij Iam verò promeriti nomen morale quid sonat; Adeoque, quod sequimur, non assequeremur, vt scilicet ex rebus tantùm physicis, & experimento notis primordia moralis rationis patefiant. Imò, si hæ ipsæ voces, *laus* & *præmium*, notionem quampiam moralem ante se petere fortasse dicantur (*præmium* namque sibi vult beneficium, quo meritos viros prosequimur, *laus* verò significat testificationem alieni promeriti ac virtutis) adeòq; si relabi videamur in vorticem illum, quem declinamus; si talis inquam nos dubitatio mordeat, hæc etiam vocabula semouere licebit; vel certè sic ea explicare, vt nihil non physicum, & nobis expertum designent. Ne multis: honestæ actiones ità planè definiri possent. *Actiones, quæ huiusmodi sunt, vt expediat humanæ communitati earum auctoribus bona rependi* (id enim modò in tota hac ratione *præmij* nomine significabo) *vtq; earundem auctores diligantur ac suspiciantur passim à mortalibus, qui*

exter-

externis etiam argumentis huiuſmodi affectus prodant; id enim pariter duntaxat *laudis* nomine ſubeſſe ſtatuo in hac mea diſputatione. Hæc autem omnia bonorum rependendorum genera, hoc eſt, beneficium, laus, admiratio, facile eſt ex iam diſputatis intelligere, quomodo vim trahant à ſola voluptate, quam generant; nihil vt inde labefactetur quod poſitum eſt: primordium bonitatis omnis in voluptatem referri.

Examinare iam libet definitionem allatam. Principiò: vides, quomodo 4.
in ea moralem voculam aſciui nullam, ſed vniuerſam definitionem honeſtatis mihi conflarunt nomina tantùm addicta naturalibus rebus, atque experimento perſpicuis. Quocirca nihil in ea peccatur, quantùm ad euidentiam verborum ſpectat.

Videamus iam de veritate, qua demonſtrata, nihil, opinor, vltra deſiderabitur.

Patet, quemadmodum ſapienter docebat Illuſtriſſimus Cardinalis, Na- 5.
turam, Naturaq; impellente Ciuilem Artem allaboraſſe, vt proficientia deprehenderentur ipſis auctoribus opera illa, in quæ publicè intererat pronos eſſe mortales; contra verò illa detrimentoſa, à quibus vt cuncti refugerent, expediebat. Quò per hanc induſtriam ſtudia priuati ac publici boni ſemper in idem amicè conſpirarent: quod erat ipſam generis humani beatitatem compendio architectari. Iam verò, vt vidimus, obfuiſſet Reipublicæ, procliues fieri mortales ad ea ſingula omnino, ac ſine vlla exceptione, quorum patratio plus commodi, quàm damni conferret. Quod abundè nuper comprobarunt exempla tum ſceleſti hominis, aut inepti Regis priuata auctoritate ſublati, tum mendacij ſalutariter editi. Ea igitur nominatim opera, ad quæ hominem inuitari, publica vtilitas exigebat per exquiſitam ſolertiam cùm Naturæ, tum Politicæ Artis afflata ſunt pellaci quadam illecebra, hoc eſt, ſpe ingentium bonorum ex alijs mortalibus eâ gratiâ percipiendorum.

Hæc verò bona ſunt duplicis generis. 6.

Altera quidem verſantur in reditibus, Magiſtratibus, atque alijs conſimilibus præmijs, quorum tributio eſt penes publici æris, publicæque poteſtatis adminiſtratorem, hoc eſt, penes Principem.

Huic autem inuitamento per ſe haud ſatis virium.

Primò quia, cùm huiuſce remunerationis largitio in vnius, aut certè paucorum arbitratu ſit, non raro accidit, vt hi temerè præmium abiudicent, quibus Natura ſuffragabatur. Secundò ex quadam ratione, quam audiui olim de Virgilio Comite Maluetio, adoleſcente doctiſſimo, cuius familiaritati, dum Senis commoraremur, debeo quidquid hiſce ſuper argumentis vtcunque balbutio. Ratio autem erat huiuſmodi. Munera nuper dicta non dantur citra iacturam, aut munerantis, aut certè aliorum, ad quos ea obueniſſent. Cùm è contrario multæ irrogentur, vel cum commodo, vel ſine verſura multantis,

& cæ-

& cæterorum. Ideo tum ſcripto iure, tum more tradito plurimum abundant maleficiorum multæ ſupra benefactorum remunerationes.

Accedit ad has cauſas, quod in Principes, vtpote legibus imperantes (& eos præ cæteris intereſt imbui propenſione hac mortalibus vtili) eiuſmodi præmiorum inuitamentum iners eſt, vt Illuſtriſſimus Cardinalis animaduertit. Quapropter, aliàs aliâ ex enumeratis cauſis, crebrò accidit præmia & pœnas non tam meritò à Iuſtitia, quàm inconſultè à Fortuna inter mortalium cateruas diſſipari. Benè Iuuenalis.

Ille crucem pretium ſceleris tulit, hic diadema. Sat. 13.

7. Et verò ſcelerum truculentiſſima ceu proditiones, conſpirationes, defectiones, cædes, ea nimirum ſunt, quæ à cæca illa rerum Domina identidem adoptantur ad faſtigia Regnorum: ex quibus Regnis rara vtique à principio innocenter quæſita. Artaces in Principem ſuum Aſſyriorum Regem conſpirans, herili ſanguine Medorum Imperium ſibi fundauit. Hoc ipſo Imperio Cyrus Auum diſpoliat, ſceptrumque in Perſidem transfert. Giges Candaulem prodit, & Lydiam occupat. Philippus perfidiæ ſuæ Græciam debet. Alexander inter coniuratos eſt, qui patrem eius Philippum tollunt; itaque viam ſibi munit ad Orientis dominatum. Romulus fraterna cæde ſceptrum confirmat. Cæſar per calcatam Patriæ libertatem, Auguſtus per proſcriptorum ciuium ſtragem ad Mundi ſolium conſcendunt. Contra verò non ſolùm aliquando *probitas laudatur & alget*, à præmijs videlicet nuda, ſed præterea, *conditione* Sen. de *temporum incidunt quædam, quæ poſſint laudata puniri.* Quid enim? Bal- clem. c. 2. thaſarem ſatraparum ſuorum timor adigit, vt in lacum Leonum detrudat Danielem hac vna flagrantem culpa, quod Regi ſuorum Idolorum inanitatem, Dan. c. 2. ſuorumque Sacerdotum fraudem patefecerat.

8. Alteram igitur bonorum claſſem Natura fabricata eſt, quæ bona validiùs propenſionem hanc ad honeſtè agendum Reipublicæ commodam in omnium animos inſinuarent: laudes loquor. Talium ſanè bonorum diſpenſandi poteſtatem abnuit Natura conferri in Principem quantumcunque ſupremæ atque abſolutiſſimæ dominationis, ſed eam poteſtatem ad perpetuum tempus commiſit toti vniuerſitati mortalium, non præſenti modò, linguasque proin timori ſæpè mancipantium; ſed poſterorum, adeoque vocem vſurpantium nullius imperio præterquam Veritatis addictam. Ita factum eſt, vt cuilibet vel deſpicatiſſimo ſeruulo mille poſt annos orituro ſubiaceat quicunq; nunc Regnantium potentiſſimus; in huius, vt ita dicam, congiarij partitione. Quemadmodum verò Natura palatum vniuerſarum animantium conciliauit eiuſmodi cibis, quos appeti proderat ad ſingulorum vitam; ſic illa pariter effecit, vt noſtri animi palatum (ſi fas eſt dicere) vehementer caperetur laudum ſapore, callidè à ſe ijs rebus inſperſo, quas ab homine appeti humanæ communitatis intererat.

Capvt XXIV.

Refelluntur negãtes gloriã esse in magnis bonis

Enimuerò nonnulli, qui vt præ cæteris sapientiam iactent, alienos labores laudis gratiâ exantlatos cauillantur, requiruntque cachinnantes: *Laus, fama, gloria quid prodest? cur exoptatur?* Si seriò loquuntur, næ ipsi iustioribus se cachinnis obijciunt. *Quid prodest hæc res?* tantundem sonat, & *cuinam bono quærendo hæc res est medium vtile?* Veruntamen, non quæcunq; meritò amantur, in medijs vtilibus censentur: quin potiùs eorum, quæ amantur, amabiliora sunt extrema seu *fines*. Quod nomen vsurpatur hîc à me non tam pressè, vt modò ab Illustrissimo Cardinali, sed *finem* intelligo quidquid per solam sui possessionem possessori notam placet, vel quacunque alia vtilitate separata. Scitari igitur, *quid prodest laus, vel gloria?* ad conficiendum, si nulli vsui prosint, expetendas non esse perinde est; ac pro certa sumere sententiam Epicuræorum negantium laudem & gloriam aliâ gratiâ desiderari, nisi vt medium ad aliud quidpiam boni ex laudatoribus decerpendum: Quod sanè tam falsum, quàm quod falsissimum: quando laudari exoptamus etiam à posteris, quibus nihil nostri præter nomen aderit, circa quod beneficia, vel iniuriæ versari possint. 1.

Quod si concedant, laudem, non tantùm vti medium, sed vti quid extremum appeti, stultissima illico apparet ea percunctatio, *Cur laus desideratur?* Vocula illa, *Cur?* causam petit; & verò in ea quæstione, quam habemus, petit causam ex eo nominatim genere causarum, quæ appetitum alliciunt. Verùm non quidquid appetitum allicit, vim suam trahit ex alia posteriore causa alliciente, ne infinitè procedatur, vt scitè concludit Aristoteles 2.lib.Physic. Quare in reddendis appetitionum nostrarum causis sistendum est in vltimis quibusdam inuitantibus, quæ sui amorem pariunt per seipsa; & hæc dicuntur *fines*. Quid ergo? Sciscitari, cur finis aliquis placeat, non absimilis inscitia est, ac requirere; cur sit hic omnino Deus potiùs, quàm alius. Perinde enim finis quilibet, qui per se appetitur, primum quid est inter causas eam appetitionem allicientes, vti Deus inter causas effectrices, atque adeo inter vniuersas. Quocirca in fine iuxta, atque in Deo nullum reperitur, *Cur*; nulla superior nimirum talis ordinis causa, ex qua vterque dependeat. Vel, vt exempla familiariora nobis producamus, nihilo sapientiùs rogatur cur laus tantopere delectet, quàm cur dulcedo præ amaritie complaceat. Cui nimirum interrogationi aliud responderi nequit, extra illud Aristotelis, *Nescio cur, sed placet.* 2.

2. magn. moral. c. 8

At si per eam interrogationem non alliciens sed efficiens quæritur causa; respondere tum licebit: *quia Natura sic voluit.* Deinceps verò, quo fine allecta fuerit Natura ipsa ad volendum, vt laudatio ita se haberet ad animum sicuti dulcedo ad gustum, iam à nobis est dictum. Quia nimirum vti dulcedo, ille saporum est, qui datur pabulis ad singulorum vitam fouendam idoneis (quippe omne alimentum debet esse dulce, si Aristoteli credimus) Ita laus tanquam blandulus quidam sapor est, quo contincta sunt opera,

quæ

quæ tuentur, vegetantq́ue quodammodo integram vniuersitatem gentis humanæ.

3. Cæterùm, quando videmus, Deum ipsum mirificè suis laudibus arridentem; quando videmus Dei Sponsam Ecclesiam decretas publicè laudes rependere, tanquam mercedem vel Superis non contemnendam; quando videmus ætates & nationes quascunque alacriter per infinitas laborum procellas ad huius tanquam aurei Velleris spolia connatasse: an non frigidissimæ dementiæ est eos ludere, qui laudem in pretio habent, hoc est, homines vniuersos, rerum Naturam, atque adeo ipsum Deum? Et verò, si laus despicabile quid esset, cur tantopere illorum sanctimoniam admirabundi prædicaremus, qui propriam laudem Dei studio proculcarunt?

4. Haud equidem nego etiam dempta qualibet inuitatione laudis & gloriæ, atque homine aliquo, aut in eiusmodi latebra constituto quæ vel Angelorum falleret visum, aut gerente annulum illum Gygis portentosum, annuli palâ eo modo conuersâ, vt gerentem aspectui subduceret vniuersorum; huic tamen homini honestè agendum, vel solo respectu honestatis. Veruntamen Persio sanè subscribo, quippe & præfato.

an erit qui velle recuset Sat. 4.
Os populi meruisse?

& subdenti,

Sed recti finemq́, extremumq́, esse recuso
Euge tuum, & bellè: nam bellè hoc excute totum.
Quid non intus habes?

Supremis igitur in muneribus laus & gloria numerantur, quarum spes ictus est ad agendum valentissimus.

Hoc ita constituto, promptum est allatæ à me definitionis veritatem demonstrare. Ita planè. Nullus tam sagax futuri vates, quàm præteritum Tempus; quocirca præiudicata hominum expectatio laudes ac præmia sperabit inposterum ab ijs nominatim factis, quorum factorum similia visa sunt passim aliàs laudibus ac præmijs exornata; Tum, quod huic proximum est, in hæc precipuè facta mortales procliues fient. Quapropter ea tantùm præstat præmijs ac laudibus ditari, ad quæ præstat quemlibet procliuem fieri. At hæc honesta duntaxat opera sunt. Igitur definitio, quam proposui, vera est: quandoquidem ipsa & res definita, honesta scilicet opera, reciprocantur.

CAPVT XXV.

Reijcitur suprascripta definitio. Non quia non vera, sed quia non prima.

1. Mirum quantum oratio tua vniuersa me delectauerit, Querengus ait; Tum verò inprimis eorum insectatio, qui non ex Christiana demissione, sed ex captiosis quibusdam scitamentis laudem aspernantur. Audio equidem nonnullos, qui aliquid humano maius fieri putant sapientiam suam, si cuncta hominum facta & vota castigent. At enim hæc non tam sapientia, quàm

quàm ſuperba ſtultitia eſt. Quorundam vtique hominum ex vitioſa conſuetudine deprauatus eſſe poteſt appetitus ; ſed vniuerſis generatim hominibus eæ demum appetitiones innaſcuntur, quas Natura proſeminauit. At gentilis Adami labes vniuerſum genus corrupit. Credo ; ſed ita, vt propria ſui bona quiſque auidiùs conquiramus; non autem, vt ea, quæ omnibus videantur bona, bonitatis gradum contineant nullum. Scilicet, quid aliud eſt tandem damnare tanquam perſonata bona res illas,quas cuncti ſuopte ingenio ęſtimant, admirantur, cupiunt, niſi damnare ſimul Naturam ipſam, quaſi in homine informando aut hebetem, aut nouercam? Dicatur potiùs, naturales cupiditates Religioni,quæ ſupra Naturam aſſurgit, mancipandas; dicatur,cunctis terrenæ vitæ fluxis , infectisque delicijs ne ſtillulam quidem æquari illius liquidiſſimæ voluptatis, in qua tanquam in nectareo quodam pelago fœlices animæ ad æternum tempus demergentur. Dicatur præterea,eiuſmodi cupiditates in animis noſtris excitas à Natura,etiam ex humanæ prudentiæ monitu refręnandas; ne fortè, dum bonum aliquod incitatiùs perſequimur, in aliquod ingentius malum temerè irruamus. Et hanc verò perniciem identidem creat iſthæc laudum immenſa cupido ; quæ iuxta deprauatas turbæ opiniones ita nos pertrahit, vt ſæpe in deliberando laudata vulgo vitia improbatis virtutibus præponamus. Solam ergo præſtat perſequi Honeſtatem ; quippe tutiſſimam ducem. At, ne interim inficiemur, bonum eſſe, quod vniuerſi mortales expetunt. Nempe, ſic demum ab Ariſtotele bonum ipſum definitur : *quod appetunt omnia*. Equidem notaui ſæpe viros aliquos, non malos vtique, nec doctos, confidentiſſimè vociferantes apud vulgus ; vt humanæ gloriæ inſatiabiliter quæſitæ perniciem,vel aliam ex iſto genere veritatem quampiam, ſed falſis argumentis,euincerent. Quippe in eo allaborabant,vt è bonis expungerent id, quod apertè bonum eſt, licet ſæpe illud idem prauitas bonitate grauior comitetur. Itáque hi,dum confuſis indiſtinctisq; vocabulis promiſcuè abutuntur, nihil efficiunt apud ſapientes auditores. Nec tamen ideo eos denique prorſus damnauerim : Quippe & imprudentes tandem ac neſcij fallacijs vtuntur, & ex ipſis argumentorum fallacijs veritatem vtcunque in conſecutionibus exprimunt. Quocirca & noxâ vacant, & fructu non vacant.

Nec minùs egregia fuere, quæ de præmio diſputaſti, quæ proportione valent etiam in pœnam. Cogitabam, quàm bellè per ea illuſtrari poſſit effatum Democriti memoràbile ; Præmium & Pœnam geminos eſſe mortalium Deos. Nullum decus Dei magis proprium apud mortales, quàm vt eius causâ honeſtum commodo præferatur. Iam verò huic diuino muneri obeundo videtur Deus hoſce in terris ſibi ſuffeciſſe vicarios: Præmium & Pœnam. 2.

Atqui vt hæc diſputationis tuæ quà ſubtegmina, quà lacinias mirificè probem, ipſum tamen textile (antiqua libertate perantiquus ipſe te alloquor) non perinde mihi probatur. Etiamſi honeſtum plana quadam ac vera illius proprietate

prietate ſignaueris, in iſta definitione tamen deſideratur, vt ex primis manet, quomodo Dialectici iubent. Et quoniam ingeniorum veſtrorum pernicitate vſque adeo proceſſimus in huius loci perquiſitione, iam faſtidioſus prætereo id ipſum, quod antea ne ſpe quidem auſus fuiſſem attingere. Quid mihi ſcrupuli adhuc hæreat, apertiùs ediſſeram. Si quis hominem definiret *animal implume bipes*, definiret quidem verè ac planè; haud tamen rectè. Nec enim exprimeret primum illud ac præſtantiſſimum hominis attributum, ex quo in homine pendent reliqua omnia; ſcilicet, duobus pedibus ingredi, non eſt operatio tam præclara, cuius titulo vindicare poſſet homo terrarum Regnum, & cæterarum animantium tanquam à Natura ſibi emancipatarum dominatum. Item eiuſmodi ingreſſus non illa operatio eſt, ex qua oriuntur proprietates hominis cunctæ; quin potiùs illa proficiſcitur ex Ratione, quæ antiquiſſima eſt humanarum proprietatum quaſi radix & vena. Natura enim cùm deſtinaſſet homini Rationis vſuram, adeoque vim contemplandi in cœleſti Theatro diuini Opificis admirabilitatem; cogitauit propterea, humanos oculos in Cœlum erigere; quod fieri non poterat, ſi homo quatuor æquè plantis vniuerſis innixurus erat, ceu reliquus implumium animantium grex. Hac de cauſa erectum edidit, ſatisq; duplici planta fulcitum.

At non ita Rationis in homine alia antiquior origo eſt. Quare, vt patefiat primum illud & præſtabiliſſimum, vnde exiſtit quidquid eſt belluarum diſſimile in nobis; vtique definiendi ſumus non tam *bipedes animantes*, quàm *Rationis compotes animantes*.

Ad hæc Saracenus. Ne graueris, quæſo, rurſus mei erudiendi gratiâ reſiſtere aliquantulum; meoq; ingenio humaniter parce, dum inſtar impotentioris canis auertitur à perſequenda fera illa, ad quam diu anhelauerat, vbi ex improuiſo obtuetur nouum ſpei & cupiditatis irritamentum. Videor mihi inaudiſſe irrideri à Galeno iſtiuſmodi cauſam, quam Ouidius adeóq; alij producunt, cur Natura effinxerit hominem rectum, & duobus tantùm pedibus inhærentem: ab eóq; aduerſus id obijci piſcem neſcio quem Vranoſcopum nomine apud Græcos, quaſi dicant *Cœli ſpectatorem*: qui, cùm oculos gerat in capitis vertice, haud paulò magis, quàm homo ad Cœli ſpectaculum erectus eſt. *De vſu par. l. 3. c. 3*

Eſt, vt dicis, Querengus ait; & cuilibet rem iſtam curioſiùs examinanti, ſitumque oculorum quà in homine, quà in reliquis animantibus reputanti, probabilis erit, vt reor, eiuſdem Galeni ſententia, affirmatiſſimè cenſentis, hominem ideo rectâ ſtaturâ præditum, quo expeditè vteretur manibus, hoc eſt, ſolertiſſimo cunctarum artium inſtrumento. Nam, quod attinet ad aſpectum Cœli, haud paucæ belluarum ſunt, quæ perinde ac homo & oppoſitam Cœli partem continenter cernant, & eam, quæ ipſarum capiti rectâ imminet, cùm viſum fuerit, reflexa paululum ceruice ſuſpiciunt. Ego tamen, vbi hoc exem-

exemplum adhibui, Aristotelis aliorumque Sapientum vestigia seruaui, qui non tam veritatem, quàm vulgarem approbationem in exemplis quærunt. Cùm enim res aliqua peculiaris in exemplum vsurpatur, non vt super eius rei natura philosophemur, & sententiam cernamus; sed vt quippiam aliud, de quo disputatio erat, explanetur: quis non videt, ad eiusmodi explanationem plus conferre in exemplis opinionem, quàm veritatem? Quid tamen? etiam si seueriùs à me hîc veritatem exigas, haud illa desideratur in exemplo, quod produxi. Do quod Galenus contendit; & deinceps ita disputo. Homo eâ gratiâ bipes procreatus est, vt hominis manus tot opificia mira æquè atque vtilia moliretur. Verùm, ideo præ alijs animantibus homo sortiri manum poterat eiusmodi opificiorum architectam, quia homo vnus omnium callebat industriam regendi opportunè motiones ac pulsiones manus: quippe vnus omnium ad id à Ratione instructus. En tibi, Rationis vsum illud tandem fuisse primordium, in quod respiciens Natura, hominem bipedem efformare satiùs habuit.

Id ipsum transfero ad rem nostram. Est quidem honestè factorum proprium, vt eorum laudatio ac remuneratio prosit humano generi. Veruntamen isthuc esse non potest attributum illud summum & antiquissimum, ex quo defluant omnes aliæ honesti boni proprietates. Enimuero amor ille Honestatis, quo nobiles animi exardescunt, aliud sanè quiddam pulchritudinis intuetur ac sequitur in diuina illa Honestatis forma, quàm hoc vnum, quod honestè factorum præmium & laudatio mortalibus conducat. Nimirum, ni aliud excellentiæ honestas præferret, an non quemlibet ingenui animi Ciuem Reipublicæ Caritas extimularet ad flagitiosi hominis cædem in publicum bonum; & si maximè præuideret facinus illud è re vtique gentis humanæ, è re itidem gentis humanæ vituperandum & plectendum? Præclarius nescio quid esse oportet iubar illud sanctissimum, quod ex ore Virtutis eminet, quodque, vt ait Plato, si oculis cerneretur, mirabiles sui amores passim excitaret. Iubar sanè vsque adeo fulgens ac decorum, vt quandocunque illius imago ad voluntates nostras repercussa est, toties vel ipsum contemplantem Deum non ita prorsus liberè in sui amorem ac voluptatem rapiat.

CAPVT XXVI.

Definitur honestũ, ꝗ Naturæ placet

AD id tempus alta meditatio Cardinalem occupauerat, simul tacitum, atque vno hærentem in obtutu, simul comitum sermonibus perattentum. Ecce tibi, excutitur improuisa quadam significatione lætitiæ; Qua de re Querengus id quod erat suspicatus, vt erat eruditè festiuus, Enimuero, inquit, assimilem gestum editum reor ab illo, cui primum Auroræ crepusculum affulsit, postquam Tyrij certatim tamdiu constiterant in eius expectatione defixi; vt in illo quiescentium, non currentium hominum stadio, oculorum, non pedum pernicitas diademate, non frondibus coronaretur. Quantò enim præstat

ſtat Dies, quæ animo, quàm quæ oculis *illuceſcit*, tantò ſcio apud te præſtare Regnum illud, quod Natura in Sapientia collocauit, quàm quod Fortuna in Potentiam profudit.

At Cardinalis, iocoſa tum auocamenta præteriens, & ad rem ipſam feſtinans, hæc habuit. Haud ſcio verumne teneam, an credula me cupiditas ludat; dum videor mihi adinueniſſe, quod aucupamur. Vtcunque non tam mihi, quàm vobis laus ceſſerit, qui & alas ingenio ad quærendum aptaſtis, & vbi quærere fruſtra eſſet, indicaſtis. Nempe vel bruto animali facilis eſt coniectura, in poſtrema ex triuij ſemitis feram perreptare, poſtquam ipſam à duabus alijs attenta ſagacitas odorationis auertit.

2. Sic exiſtimo. Prima Honeſti notio hæc eſt. *Id quod agi à nobis Naturæ placet.* Enitar oſtendere, definitionem hanc apertam eſſe, veram, & deſumptam ex primo, eodemq; præſtantiſſimo honeſtatis attributo. Hæc ipſa tria ſi euincam, ea, opinor, cumulatè perfecero, quæ tu, Querenge, in ea, quam venabamur, definitione meritò requirebas.

Primùm inter ea, quæ ſpopondi, primo loco aggrediar, ſcilicet propoſitæ à me definitionis perſpicuitatem; quod vnum omnino ex illis tribus anceps videri poteſt. Nam, de cætero, totus fermè Senatus Philoſophorum ponit Virtutem atque Honeſtatem in his, quæ ſunt *ſecundùm Naturam.* Neque id moleſtum accidit mihi, quaſi rancidulum quid exhibenti; quin pergratum, vtpote ex hoc ipſo veritatis fiduciam concipienti. Quodcunque verum eſt, id vtique longæuum ſcio; quippe ſempiternum ac Deo æquale: falſa duntaxat, quippe deerrantium ingeniorum fœtus, laſciuiunt ac feruent iuuentute, formoſiore quidem ætate, quàm ſapientiore. Quis neſcit, veritatem eum denique veluti magnetem eſſe, ad quem vnum mens noſtra ſuopte ingenio flectitur? Quare non poteſt aliqua veritatis fibra non ibi latere, quò videmus humanas paſſim mentes inclinaſſe. Nec adeo tenuis mihi labor fuerit in præſentia, dum contendam, vt explicatè appareat Veritas illa, quæ antea horum, quæ dixi, nominum inuolucris abdita potiùs à veteribus, quàm expoſita videbatur.

CAPVT XXVII.

Palàm fit euidentia prædictæ definitionis.

1. INcipe; Aio, duo hæc nomina, quæ vſurpaui, *placet* & *Natura*, ſi attentè reputemus, per ſe manifeſta eſſe. Sanè illud primum, hoc eſt, *placere* ipſum quid ſit, luculenter experimur vniuerſi: de altero ambigi poſſet. Quid tamen? An non id eſt Naturæ vocabulum, quod nulla philoſophantium diſciplina, nullus populus, ætas nulla neſciuit? Permulti quidem ſuper varijs huiuſce Naturæ attributis, quippe paulò obſcurioribus, deerrarunt. At verò quis pariter non errat, aut certè non hæſitat ſuper Cœli Solisve attributis; An propterea Cœli Solisve nomen luculentiori explicatione indiget, vt eius poteſtas intelligatur? Satis ergo elucet cuiuſpiam nominis euidentia, quoties aliquæ proprietates per illud expreſſæ, & nulli præterquam rei denominatę conuenientes,

euidenter liquent. Quod cùm ita sit; nemo ignorat esse in rerum vniuersitate vim quandam procreantem tot effecta iugi semper tenore fluentia & aptè inuicem nexa. Scilicet, vel ipsi Epicuræi, quas Mundi habenas eripuerunt Diuinitati, easdem commiserunt Naturæ, vt apud Lucretium constat, vtq; Iuuenalis tum significat, cùm eiusmodi Philosophorum insaniam refert.

Sat.13.
Sunt qui in Fortunæ iam casibus omnia ponunt;
Et nullo credunt Mundum Rectore moueri;
Naturâ voluente vices & lucis & anni.

Quanquam verò perpauci quidam non dubitarunt, supremam hanc perpetuò consimilium effectorum parentem orbare intelligentiâ & voluntate, tamen imprudentes hac de re in suis sibi rationibus repugnarunt. Id obseruare licet cùm in eodem Lucretio, tum in Balbo Atheorum patrono apud Tullium lib.3. de Natur. Deor. Hi enim vt ea declinent argumenta, quæ per hunc mirabilem Vniuersitatis ordinem, ordinantis cuiuspiam causę prouidentiam cogunt; respondent, eiusmodi causam non Deum aliquem, sed Naturam esse. Quare, velint, nolint, tacitè admittunt, prouidam aliquam procurationem, ac proinde intelligentiam & voluntatem, in quadam suprema causa: licet abnuant, eam secretum quid ac distinctum esse à Mundo ipso: quod opinor *Dei* vocabulo significarunt, vbi eum à Natura seiunxerunt. Atque vt quæstionis iugulum petam, palamq; demonstrem, à me hoc Naturæ verbo id proferri, quod 2.
apertissimum est ante omnem aut subtilioris philosophiæ, aut delapsæ Cœlo fidei lucem, Naturam hîc intelligo vim illam, quæcunque sit, qua impellimur ad aliquas res gestas etsi nihil nobis proficientes, vel in hoste commendandas, colendasque, ad alias, quantumuis nobis innoxias vel in amico auersandas ac detestandas. Vim illam intelligo, quæ beneuolentiam nobis insinuat aut erga humanitatem Alexandri captiuis Persarum Reginis filium sese præbentis non victorem; vel hoc vno victorem, quod se medios inter triumphos victarum formæ non mancipauerit: aut erga liberalitatem Pyrrhi repudiantis ex militum Romanorum liberatione pretium omne præterquam virtutis & laudis; aut erga temperantiam Publij Scipionis, ob id vnum summo loco æstimantis donatam sibi à militibus formosissimam Virginem, vt eam sponso Celtiberorum Principi intactam resignaret; aut erga Francisci Gallorum Regis magnanimitatem aspernantis fraudem illam pretiosissimam, sibique ab incuruis quibusdam animis vehementissimè ingestam, suadentibus vt hospitium in carcerem immutaret Carolo Cæsari, quem vnum bello ac potentiâ sibi æmulum videbat inter mortales. Tum contrà, vim illam intelligo, cuius instinctu incensus Cæsar exarsit in Ptolemæi proditionem, licet sibi mundi sceptra confirmantem. Eam vtique vim, quâ vel Tamerlanes ille tam barbarus factus est, vt perosus parricidium à Baiazete in maiore natu Solimanno fratre perpetratum, tam diras ex ipso pœnas exegerit implacabilis: Vim illam, quæ generosæ

Iouius in Elog. Baiazetis 1.

Fran-

Francorum indoli sic inuisum reddidit Bernardinum Curtium, qui eis Ticinensem arcem prodiderat, vt collusores, nescio quo in ludo, vbi lusoriam casulam proditoris effigie pictam appellari vsui erat, amaro cauillo Bernardinum Curtium appellarent; Illam, quæ vel fabularum spectatores non multis ab hinc annis in Romano Societatis IESV Collegio tam acriter exacuit aduersum scelestas Eunuchorum fraudes graphicè descriptas à Bernardino Stephonio, vt vbi eos iam flagitij manifestos, & quasi pœnam daturos efferebat scena, seriò populus conclamaret, *confode, confode.* Illam denique vim, quæ ob aliqua facinora, simul cunctis latentia, simul auctori percommoda, huius tamen animum illatis veluti furijs continenter discruciat. Nimirum præclarè Iuuenalis,

prima hæc est vltio, quod se Sat. 13.
Iudice nemo nocens absoluitur.

& paulò pòst,

diri conscia facti
Mens habet attonitos, & surdo verbere cædit,
Occultum quatiens animo tortore flagellum.

2. Vniuersi ergo, & eiusmodi affectiones experimur, earumque principium, quodcunque demum id sit, *Naturam* vocitamus. Iam res illas, quæ cum huius Naturæ nutu congruunt, agere, id tandem est honestè agere: eidem verò Naturæ inobsequentem sese agendo præbere, id omnino est agere turpiter, atque inhonestè.

CAPVT XXVIII

Super hac definitone concordãt vniuersæ philosophorũ sectæ. Eiusdẽ definitionis veritas probatur: & quanã sit regula dignoscendinũ aliquid Naturæ placeat.

1. ET hæc planè sententia fuit, sicut modò significabam, non Academicorum & Peripateticorum duntaxat, inter quos hac super quæstione conueniebat, sed item Stoicorum. Vt enim Tullius enarrat, Stoici ab alijs, quos antea memoraui, in hoc vno discesserant; quod superiores illi bonum & honestum posuere in ijs rebus, ad quas Natura nos inflectit. Stoici verò nullam in rebus ipsis bonitatem aut honestatem collocabant, sed boni rationem vniuersam concludebant in hoc solo, vt nos gratiâ eiusmodi rerum à Natura nobis commendatarum omnia faciamus; modò res illas, quas Naturæ gratiâ persequimur, assequamur, modò non. Atqui re ipsa, vt idem Tullius vidit, Stoici nominibus tantùm à reliquis abscedebant; nihil enim extra virtutem, nihil extra laudabilia opera, boni titulo dignabantur; vt sarta tecta custodirent magnifica illa dictata, *bonum vniuersum, atque adeo fœlicitatem, in nostra esse potestate extra omne arbitrium fortunæ.* Sed quoniam apertissimè constat, non aliâ tandem causâ bonum esse dare operam, exempli causâ, vt amicus valeat potiùs, quàm vt ægrotet, nisi quia sanitas amici præ illius ægrotatione aliquid præstantiæ habet; aiebant res illas, quibus assequendis virtutes operam impendunt, *præposita* & *expetenda* vocari posse, *bona* vocari non posse.

En quomodo voce tantùm à prioribus diſſidebant: quippe non extendentes (vti priores) boni vocabulum ad omnia ea, quæ appetitionem trahunt, quæq; delectant, ſicuti priores extenderunt; ſed modò ad ea, quæ ſunt digna laudibus, & quæ à Scholaſticis dictitantur, *Virtus & Honeſtas non obiectiua, ſed formalis*. Cæterùm hoc inter vtroſque conſtabat, bonum abſolutè, ſeu honeſtum, vel id eſſe, *ad quod Natura nos inclinat*, vel certè eſſe, *agere gratiâ illius, ad quod Natura nos inclinat*. Imò, non hæ tantùm, quas memoraui, diſciplinæ, ſed itidem Epicuræi & honeſtatem in agendo eſſe aliquam fatebantur, & illam docebant eſſe; *agere ſecundùm Naturam*. In eo quidem falsè, quod prædicabant ſecundùm Naturam eſſe, vt vnuſquiſque ſequatur vnicè voluptatem ſuam; ſed humanum cœtum ita eſſe comparatum, vt ex flagitijs Reipublicæ noxijs eiuſmodi flagitiorum auctor voluptatem ſperare prudenter non poſſit; ſed vel, Patriâ euersâ, ſuam pariter euerſionem, vel ea ſtante ſupplicium; adeoq; commune mortalium odium, communisq; odij ſocias vitæ calamitates. Quare conficiebant, vnum & idem eſſe hominibus iter tutiſſimum voluptatis atque honeſtatis. Nimirum igitur omnes Philoſophorum familiæ conſentiunt, id agendum, idq; honeſtum, quod à nobis Natura exigit. Et iure quidem. Cùm enim ab ipſa Natura in nos, & vita, & intelligentia, & inclinationes animi, & bona omnia deſcendant, naſcimur proinde huic parenti fataliter ſubiecti: noſtrarumquè actionum regulam ſortimur, non libidinem noſtram, ſed arbitrium Naturæ; illius monita ſeruaturi, tanquam Præceptricis; eiuſdem imperijs obtemperaturi, tanquam Dominæ; eidem verò munera repenſuri, tanquam benemerenti; eius denique votis morigeraturi, tanquam omnium, quas nouimus, rerum optimæ, atque obſequio digniſſimæ. 2.

Reſtat locus huic diſputationi vel maximè neceſſarius de norma illa, quæ nobis tributa eſt ad internoſcendum quid placeat, quid diſpliceat Naturæ, vt ad eius voluntates aptè conformemus noſtras. Locus, inquam, maximè neceſſarius; nempe haud ſuperbiùs, quàm periculoſiùs foret hominibus aſpernari ſuper factorum honeſtate quamlibet philoſophiæ normam, & interiorem duntaxat inſtinctum audire ac ſequi. Quis enim non ſentiat, quàm crebræ ſint, quàm inſidioſæ impotentium perturbationum offuciæ; quantisquè præſtigijs, ingenitum animis lumen obnubant. Profectò, niſi è cœlo philoſophiæ fida & renidens affulgeat animo lux, meritò vnuſquiſque noſtrûm ſæpe dubitaret cum Virgiliano adoleſcente. 3.

Virg. 9. Æneid.

Dij ne hunc ardorem mentibus addunt,
An ſua cuique Deus fit dira cupido?

Veruntamen eiuſmodi normam, quam venamur, ea quæ vos diſputaſtis, non obſcurè indicant. Id placet Naturæ, quod vt ei placeat, commodum eſt Vniuerſitati rerum ratione vtentium. Æquiſſima enim Parens affectiones ſuas ad commune liberorum bonum vnicè accommodat.

Quo-

Quoniam verò, vt obſeruaſtis, non expediret hominum vniuerſitati, honeſtum eſſe (hoc eſt, Naturæ gratum) facinus quodlibet infinitè, cuius patratio plus emolumenti, quàm labis importaret; ideo Natura non eiuſmodi omnia facinora infinitè probat, neque ijs infinitè omnibus laudes ac munera conferre nos monet: ſed ijs duntaxat operibus fauet, quæ opera ſi Naturæ placere, & paſſim laudibus ac præmijs decorari conſtiterit, idipſum è Republica erit.

CAPVT XXIX.

Docetur, hac definitione enucleari primã ac p̃ſtabiliſſimã Honeſti proprietatem.

1. HÆc honeſtatis notio, præterquam quod vera & plana eſt, vocibusque per ſe manifeſtis (naturalibus quippe, non moralibus) conſtat, eos inſuper numeros abſoluit, quos tu, Querenge, præſcripſiſti. Primùm enim, retegit altiſſimam honeſtatis radicem: hoc eſt, placitum illius Mentis, cui ab æterno tempore ineſt ineluctabilis atque abſolutiſſima noſtrorum omnium poteſtas. Hoc verò Mentis ſupremæ placitum ſuper vnaquaque re non temerarium, atque ad libidinem pono. Sed aptiſſimè accommodatum ad id, quod cedit in amplius bonum (hoc eſt, in amplius oblectamentum) Vniuerſitatis humanæ.

Ad hoc, per eandem definitionem cernitur, quid tantum ſit pulchritudinis in honeſtate. Quis enim non videat, quàm præclarum ſit, conſilio & voluntate Mentis mentium omnium ſapientiſſimæ & cœleſtiſſimæ noſtras appetiones metiri?

Protinus autem huic rationi complura conſequuntur non magis ad contemplandum eximia, quàm ad agendum opportuna.

CAPVT XXX.

Cuius momenti habenda ſit belluarũ voluptas ad expendendam rerum honeſtatem.

1. PRimum eſt: in committendis inter ſe oblectatione ac moleſtia, quæ mortalibus orirentur, ſi actio quæpiam honeſta eſſet (hoc eſt, Naturæ grata) vt dignoſcatur honeſta-ne ſit reipſa, nec-ne ſit, leuiſſimi momenti in hoc examine habendam delectationem, ac moleſtiam illam, quæ belluis ex eiuſmodi actione obueniret. Cùm enim illæ ſuperioris Naturæ notionem habeant nullam, indocileſq; ſint conformare ad Naturæ voluntatem potiùs, quàm ad propriam voluptatem appetitiones ſuas, nec ipſa viciſſim Natura voluntatem ſuam ſibi conformandam duxit ad belluarum bonum, ne nos in earum vtilitatem curandam obligaret eo fœdere, quo belluæ ipſæ in vtilitatem noſtram non obligarentur. Accedit ad hanc cauſam, quod cùm belluæ tam longè infra hominem iaceant, peræqua proportione infra illum amandæ fuerunt à Natura. Æqualitas nempe non niſi inter æquales æqua.

Dixi *leuiſſimi momenti*, non tamen, planè nullius. Nam placet Naturæ, vt quoſcunque tandem ipſa liberos genuit, hos ad iucunditatem, non ad ærumnas genuiſſe videatur. Quare ſanctiſſimis quibuſdam viris miſeratio belluarum peperit laudem; velut Blaſio, qui, dum inter Argæi montis nemora latitaret, ſyluestrium inibi ferarum curabat morbos. Contra verò, Areopagi Senatus

Quint. lib. 5. c. 9. natus puerum, cui in eruendis coturnicum oculis libido erat; morte damnauit. Et quamuis hi, vt Quintiliano placet, ſpectauerint potiùs quales immanitates ingenium adeo truculentum portendebat, quàm perpetrati maleficij pondus ac meritum; Theologorum tamen ſententia eſt, belluarum cruciamentum, ſi modò inutile crucianti ſit, non extra omnem leuioris notæ culpam eſſe.

CAPVT XXXI.

colligitur cur nullā vel tenuissimā culpā optari liceat, ex quantocūque bono. Quodnam ſit huius interdictionis fūdamentū penes effectas Mentes; & nū ea in Deū quoque pertineat

Alterum poſitæ definitioni conſentaneum eſt; nullum eſſe bonum tam ingens, cuius nomine liceat ne optare quidem, vt ab alio edatur, nedum edere appetitionem honeſto pugnantem. Dixi *ne optare quidem, nedum edere*: quia hoc poſtremum per ſe luculentius eſt, quàm vt verbis indigeat. Quando; *fas eſſe vt actio aliqua edatur, ac actionem illam honeſtati non repugnare, tantundem valent.* Sed illud alterum, quod primo aſpectu anceps videretur, ſcilicet nunquam licere appetitionem honeſto aduerſantem optari, ſic efficio. Quanquam Naturæ (hoc eſt, Dei) dignitatem infinitam eſſe, non ita per ſe notum eſt, quibuſcunque fidei lumen non affulget, palam certè eſt vniuerſis, bona omnia quæ trahere nos poſſunt, ſubdita eſſe Naturæ, quando ab ea & genita ſunt, & nobis permiſſa. Ideo æquè palàm eſt vniuerſis, nullo bono redimi poſſe prauitatem illius actionis, quæ Naturam ipſam offendat, atque adeo, eiuſmodi actionem nullius vnquam boni gratiâ deſiderari meritò poſſe. At de hoc aliàs fortaſſe vberiùs. 1.

Tertium conſequens eiuſcemodi eſto: honeſti officium, quo tenemur, pendere ex hoc vno titulo; quòd Dei, Naturæque opificia ſumus, & ab ipſis in ſingula momenta vitæ propagationem accipimus. Ex quo illud confeſtim naſcitur: ſi comminiſcamur, homines vel nulla ex cauſa, vel temerè effectos, eos tum quidem hoc iure honeſtatis abſoluendos fore. 2.

Quartum huic proximum eſt, Deo, extra lubentiam ſuam, honeſtatis legem præſcribi nullam. Etenim ipſa Dei lubentia prima honeſtatis regula eſt cæteris mentibus vniuerſis. Neque verò Deus vitam ſuam agendique vim acceptam alicui debet, quem proinde vereri debeat tanquam vitæ, actioniſque vniuerſæ modum; Hæc fortaſſe adſtipulari videbuntur, ſed immeritò, ſententiæ cuidam in magna iam diu patronorum ſolitudine iacenti, quæ affirmauit appetitionem nullam eſſe adeo ſua ſponte nefariam (ne Dei quidem odio excepto) quam Deus velle non poſſet. 3.

Liquet hoc, perperam affirmari, Saracenus ait, ſi enim Deo placeret edi à nobis appetitionem illam, ea confeſtim honeſtati (cuius nempe regula diuinum placitum eſt) conſentiret, non pugnaret.

Ratio iſthæc paſſim vſurpata, vereor ne non valida ſit, occurrit Cardinalis; Cur ita verear, paucis expono. Vt voluntas quæpiam inhoneſta ſit, ſatis erit, ſi volentis animus voluntatem ſuam Deo diſplicere interpretetur. 4.

Non

Non ergo ex hac parte ſic planum eſt, cur fieri nequeat, huiuſmodi voluntatem re ipſa optari à Deo, ſed ita, vt nos hanc eandem Deo diſplicere falsò credamus, adeoq; in ea emittenda verè peccemus. Potiùs igitur id confirmauerim tali ratiocinatione. Deo malum ſuum placere poteſt nunquam; non modò malum intrinſecum, hoc enim in Deum non cadit; ſed neque malum extrinſecum, ſcilicet res illæ extrinſecæ, quæ ſuopte ingenio diſplicent. Huiuſmodi ſunt odium, obtrectatio, contemptus. Hæc enim ſua ſponte moleſta ſunt, atque adeo mala, rebus intelligentiâ præditis: quomodo ſuapte natura placent amor, laus, honor, quæ proinde bona ſunt, vt ipſe nuper diſputaſti. Et quamuis ita Deo hæc poſteriora ſuopte ingenio placeant, & illa priora diſpliceant, nihil vt propterea creſcat vel decreſcat infinitum illud gaudium, quod ab eo ſeparari non poteſt; huiuſmodi tamen rerum ſuo nutu diſplicentium, vel placentium Natura id obtinet, vt Deus neceſſaria quadam inclinatione ad has propendeat, ab illis refugiat. Quæ porrò inclinatio libertatem Dei nihil imminuit circa honorem, amorem & laudationem ſuam re ipſa quęrendam, vel negligendam. Alioqui non ipſe ſibi ſufficeret, neque nulla extrinſeca re indigeret. Tantùm ergo hæc inclinatio efficit, vt Deus eiuſmodi laude, honore, amore, cùm exiſtunt, neceſſariò delectetur. Ita etiam naturalis illa Dei auerſatio à ſuo contemptu non permouet Deum neceſſario ad illum omni ope declinandum. Nullius enim creatæ rei aut poſſeſſione, aut vacuitate indiget diuini ſtatûs perfectio & beatitas cumulatiſſima. Hoc vnum natiua hæc Dei auerſatio præſtat, vt nimirum contemptus ille, vbi re ipſa ponitur, Deo ſit inuiſus. At nemini id poſſet eſſe inuiſum, quod ipſemet efficaci voluntate appetit. Non igitur Deus contemptum ſuum efficaci voluntate appetere poteſt. Perge porrò: quælibet inhoneſta voluntas contemnit Deum; ponit namque bonum aliquod creatum ante id, quod Naturæ (hoc eſt, ipſius Dei) nutum & placitum putat. Vides, reor, quomodo è ſuperioribus concludatur, nullam inhoneſtam voluntatem poſſe à Deo efficaci deſiderio appeti. Atque in hunc modum Caluini, aliorumq; hæreticorum ſacrilega inſania refellitur, qui mortalium peccata in Deum referunt Auctorem. Tametſi valentiora in eos tela è diuinis literis deſumantur.

Cardinali ſic diſſerenti Querengus interloquutus eſt in hunc modum. Sanè poſtremum hoc, quod diſputaſti, dubiam caligantemq; lucem mihi animo intulit. Quare id, obſecro, permittas, vt aliàs idipſum magis ad viuum reſecemus. Interim ſummè delector aureâ iſtiuſmodi catenâ, quam aptiſſimè nectis. Annuit tum Cardinalis, & concepta meditamenta promere cupidus, ita perrexit.

5. Iam verò quod ſpectat non ad appetitiones ipſas, ſed ad res externas, quæ expetuntur; Primùm quidem ea Deus velle non poteſt, quorum volendi poteſtas Dei perfectionem imminueret. Exemplo ſit: Poteſtatem non

habet

habet Deus, vt mentiri velit. Si enim id velle posset, itidem efficere id posset: In Deo enim velle & posse nil differunt. Veruntamen mentiendi potestas magno Deum honestamento priuaret: per eam quippe diuini auctoritas testimonij orbaretur hac dignitate, quam obtinet, vt exploratissimum sit rerum ab eo enunciatarum argumentum. Ad hoc, arbitror, eam esse Dei bonitatem, quæ nullum planè cruciatum velle possit rerum à se conditarum, nisi tanquam medium alicuius boni conficiens. Potest quidem eas delere: per hoc namque, si propriè ac signatè loquamur, malo aliquo non afficerentur, sed tantùm negaretur eis beneficium quoddam pro Naturæ ordine consuetum; quod sanè beneficium, in eo continetur, vt conseruationem posteram rebus illis elargiatur, quæ res ad proximum tempus durauere; si nihil attributa sint immutata; Beneficium porrò, cuius conferendi nulla vtique Deo necessitas, sed tantùm propensio & mos quidam liberrimus est. Ergo perinde nihil mali, si propriè loquamur, Deus infert in ea, quæ tollit, ac nil infert mali in tot Angelorum agmina, quos procreare non curat, cùm possit. Ipse quidem vitæ dominus absolutissimus: quam proinde vitam aliquibus quidem ex possibilibus rebus nullam impertit; eandem aliquibus precariò commodat. Inter has ergo res, quibus vitæ vsuram concedit, aliquæ sunt à quibus eam repetit nunquam; non quidem quia iure vllo, quin repetat, prohibeatur; sed solo suæ in eas liberalitatis nutu. Idem porrò alijs rebus post quippiam temporis commodatam vitam aufert; & hoc citra omnem iniuriam; imò verò cum beneficio pro ea temporis parte, qua precarium exigere liberaliter distulit. At nequit, opinor, Deus, vti prædixi, quempiam immerentem excruciare hac vna excruciandi gratia, & nihil aliud boni per cruciamentum illud intendens. Alioqui odisset Deus immerentem. Odisse namque, ac malum velle, idem sunt. At cruciatus & malum pariter idem sunt; vt nuper disputatum est. Igitur velle cruciatum suo nomine, & non causâ vlterioris cuiuspiam boni, est demum velle ipsum malum suo nomine, atque adeo est odisse.

Examinandum occurreret in hac à nobis constituta honestatis trutina, quænam iuris naturalis præcepta refigere Deo liceat, & quo pacto. Sed ne latiùs, quàm præstat, à proposito euagemur, his interim supersedere, satiùs habeo.

CAPVT XXXII.

Nequit quispiam honestè agere sine aliqua saltem tenui & subobscurâ Dei meditatione.

Qvintum, quod ex his iudicare licet, huiusmodi est. Homo nunquam honestè agit, nisi obscurè saltem ac tacitè id habeat consilij, vt Deo vel Naturæ obsequatur. En quomodo sapienter dictum à veteribus Ecclesiæ Patribus, Ethnicorum virtutes propemodum omnes adumbratas fuisse atque insynceras. Plura quidem Ethnici factitabant per se honestissima, sed per ea ad humanam gloriam vnicè anhelantes. Vnicè, inquam, scilicet hæc ipsa gloria posset honestè appeti, sicut vita, cæteraqúe appetentis bona non interdicta. Sed vt hæc appetitio gloriæ sit honesta, hoc vtique inuitamento moueri debet; 1.

debet: *quoniam congruit cum Naturæ nutu, vt nos gloriam ipsam adipiscamur, eiq́; moderatè studeamus.* Id verò quod nuper enunciaui, per cuncta hominis bona, vel per ipsum beatissimum Dei aspectum pertinet; quem si desideremus tantùm, quia nobis est bonus, & non simul, quia placet Deo, illum à nobis optari & quæri; honestas vtique ab hac desideratione aberit. Nec enim vt desiderium aliquod honestate splendescat, sufficit rem ipsam desideratam versari in bonis honestis, vti versantur ea, quæ nuper enumeraui: sed insuper necesse est, eiusmodi bona desiderari honestè, hoc est, honestatis gratiâ. Sicut pariter non quicunque iusta peraget, is confestim virtutem obtinebit; sed tum denique, cùm iusta peraget iustè, hoc est, illectus ab ipsa honestate iustitiæ, quam in eiusmodi operibus agnoscit ac diligit. Quæ satis protrita sunt Aristotelis & Aquinatis effata.
2. Quicunque igitur cœlestem cuperet beatitatem, quia eam sibi commodam nouit, & non simul, quia videt ad honestatis normam esse, vt ipse bonum eiusmodi sibi euenire desideret, innocenter vtique ageret, honestè non ageret; quemadmodum neque pueri honestè agunt, dum vitam tueri amant, rem sanè honestam: quoniam in ea re honestatem, quippe quam intelligentiâ non attingunt, amore non sequuntur.

Hæc verò comprobare sic licet. Id genus desiderationes, quibus ipse honestatem abiudico, remanere socialiter possent, vel si maximè suboriretur desiderantium animis ea persuasio, quæ in rebus hisce desideratis inhonestatem fingeret. Et tamen eiusmodi consociatio alienissima est à quacunque appetitione honesta: has enim appetitiones ipse inhonestatis aspectus non seciùs enecat, quàm homines crocodyli aspectu necari dictitantur.

CAPVT XXXIII.

Nota ad dignoscendas appetitiones inhonestas. Et Stoicorũ improbatio affirmantium omnia peccata esse æqualia.

1. NEc tamen quia honesta non erit, continuò turpis erit desideratio illa, vt prædixi. Tum enim tantummodo voluntas quæpiam fœdatur, cùm eius voluntatis auctori constat, vel rem voluntati propositam, vel ipsam voluntatis patrationem (*exercitium* dicunt) Naturæ ingratam esse. At verò quemadmodum Natura voluit, res tantùm illas esse dilectas sibi, honestas nobis, quas expediebat eiusmodi attributo decorari; sic eas tantùm esse voluit sibi odiosas, nobis turpes, quæ vt tales essent, Reipublicæ proderat. Noluit adeo prætermissionem cuiuslibet egregij facinoris, vt noxiam auersari. Noluit, quascunque noxas auersatur, peræquè auersari. Duriùs namque ageretur nobiscum, vel si Natura cunctos absolutissimæ virtutis numeros seueritate plusquam maternâ exigeret à mortalibus, vel si pari odio noxas promiscuè vniuersas insectaretur; itáque pariter vniuersas inhonestaret. Perinde ac perniciosum esset, si vel prætermissio cuiusquam præclari facinoris à Rege puniretur, vel si ab eo maleficia omnia indiscriminatim æquè plecterentur. Scitum sanè Poëtæ monitum.

Nec scuticâ dignum horribili sectère flagello. *Horat. li.1. Sat.3*

Qua de re non ſapientiores, quàm clementiores fuere Stoici peccata omnia coæquantes. Enimuerò quis non videt quàm ardua, quàm inſolens ſit inter mortales intacta candoris cuſtodia in contrectatione tot rerum ſuopte ingenio commaculantium? Quod ſi quæuis noxa æquè auctorem ſuum deformaret, ij, quibus non eſt conſtantia, vt innocentiſſimè viuant (hoc eſt, omnes vtique mortales) nullo iam ampliùs fræno à tetrioribus ſceleribus, publicoq; bono inimicioribus cohiberentur. Quapropter neceſſe fuit, vt fœdioris cuiuſpiam turpitudinis horror ſontes etiam abſterrere poſſet, ne in flagitiorum volutabrum ſeſe demergerent. Hæc autem turpitudinis exuperantia declaratur per grauiores peſtes, quibus illa peccantem afflat, hoc eſt, per grauiorem & prudentum vituperationem, & Præſidum punitionem. 2.

CAPVT XXXIV

Quæuis vel tenuiſſima delectatio corporea, modò non impermiſſa, eſt honeſtè amabilis gratiâ ſuâ.

EX ijs quæ initio quintæ huius conſecutionis poſui, erumpit ſexta eiuſcemodi. Quælibet leuicula oblectatio noſtra (modò conceſſa) honeſtè ac laudabiliter ſua vi amabilis eſt. 1.

Neque verò ſapientium quorundam virorum rationem ſatis teneo, qui ſic philoſophantur. Non res quælibet honeſtè amabilis eſt, quæ plus boni, quàm damni conferat, niſi adhuc eximia ſit, adeoque digna quæ diligatur ab appetitu noſtro prænobili, vtpote rationis compote; iuxta cuius nobilitatis fulgorem minuta quædam bona prorſus inobſcurantur. Quamobrem, in operibus virtutis negant eſſe oblectamenta quædam corporis, quamuis inſontia; veluti ciere digitum, aut floſculum contemplari. Atqui percunctor ex eiuſmodi Philoſophis, num ſit pro dignitate nobilitatis humanæ, beatitudinem conquirere. Scilicet. Ergo item quantulamcunque beatitudinis particulam, dummodo aliarum partium acceſſioni non officientem. Haud enim quis velle aut conquirere poteſt cumulum aliquem, quin velit conquiratque vnamquamque particulam eiuſdem cumuli. Beatitudo autem cumulus demum eſt bonorum omnium ac delectamentorum, quæ nobis inhoneſta non ſint; hoc eſt, quæ non ſint ingentioris boni ac delectationis obſtacula. Hæc igitur cuncta congruunt nobilitati noſtræ, ac digna ſunt, quæ amentur à nobis.

Veniam precor, ait Saracenus, paululum interpellandi te hoc loco. Inficiabitur-ne quiſpiam, honeſtum fuiſſe Parenti tuo dare operam, vt hoc ipſo 2.
in agro inueniret theſaurum illum, quem, veriùs iam acquiſitum, quàm inquiſitum, repentè vaneſcere, ac ſibi è manibus elabi ſenſit attonitus, per phanaticum neſcio quem ſui comitumq; ſtuporem: vt mihi ſæpius renarraſti? Neque tamen illico ſequitur, eius notæ Viro nil futurum fuiſſe indecorum, ſi operam dediſſet vt lucraretur denarium; hoc eſt, particulam, quæ ſæpius congeminata maximum quemque theſaurum tandem abſoluit.

Quod ſignificas euentum, id ita ſe habuit, Cardinalis reſpondit. Et ſanè vel anile ſomnium, vel circulatoris commentum putandum videretur, niſi

& nar-

& narrantis auctoritas, & rei euidentia fidem indubiam narrationi tribuissent. Verùm, quod spectat ad rationem tuam; putas-ne si parenti meo obtulisset occasio lucellum denarij sine vllo cogitationis, laboris, vel temporis pretio, futurum fuisse officium parentis mei, vt lucellum istuc repudiaret? Haud opinor: Alioqui, dum Dynasta in manu denarium habet, abijcere potiùs eum debebit, quàm in crumenam reponere. Quod si nonnumquam, eiusdemmodi negligentiæ inter magni animi argumenta celebrantur, id sanè vulgaribus erroribus imputandum; qui prodigentiam cum liberalitate permiscent. Quibus tamen erroribus morem gerere, identidem principalis est laus: nimirum vbi leuiculo incommodo parabilis est ea populi beneuolentia atque æstimatio, quæ longè plus conferat emolumenti. Tum verò, cùm denarius acquiri non posset absque industria molestiaque; vtique virum Principem dedeceret eiusmodi laboris perpessio, vtpote qua plus incommodi, quàm fructus contineretur. At enim non ita indecens foret, hunc ipsum laborem exhaurire, si labor iste decies centena millia denariorum conferret. Siquidem vnius denarij amabilitas toties conduplicata plus momenti habet suo merito ad impellendum, quàm eiusdem laboris exantlandi necessitas ad auocandum. Exemplum in promptu est. Eò numeratur inter bona ingens frumenti nauis, quò in bonis est quodcumque frumenti granum: nec enim vis illa frumenti maxima aliud tandem est nisi numerus eiusmodi granorum penè innumerabilis. Veruntamen quis inde colligat tantumdem pretij meritò impendendum in vnius granuli, ac in solidæ nauis emptionem? Et quoniam argumenta, quæ ab effectis eliciuntur, & vocantur *à posteriori*, apertiora sunt, quàm quæ deducuntur ex causis, & appellantur *à priori*. Rogo, num dare sitienti calicem aquæ frigidæ sit opus honestatis capax? Ipse Christus id in Euangelio testatur. Quamobrem? Credo, quia opus illud homini beneficum est. Beneficum-ne talis boni, quod humana nobilitate sit dignum, an quod ab eius claritudine inobscurationem patiatur? Si hoc postremum dixeris; igitur neque dignum erit homine illo, in quem beneficium confertur, quippe qui vnius naturæ nobiscum est: tum verò ne dignum quidem quod à nobis conferatur. Etenim quomodo honestum fuerit id boni in alium conferre, quod bonum accipiente dignum non sit, & quo bono gaudere sit infra dignitatem ipsius? Imò verò id, ne boni quidem nomen iure ac propriè apud accipientem nanciscetur: nempe bonum nostrum id omnes intelligimus tandem, quo prudenter, ac proinde honestè, nobis gaudere liceat.

Sin das bonum illud accipiente homine dignum esse, nec in eius fulgore velut stellulas in radio Solis obscurari; ergo & me dignum fuerit eiusmodi bonum, si acciperem mihi, vtpote qui accipienti nunc à me homini naturâ conuenio.

Neque inducere in animum queo, Naturæ arridere, vt ipse aliquid boni

in alterum conferam; vt verò in me conferam, non arridere. Quandoquidem accommodatissimè ad Naturam est, amorem sui ipsius in vnoquoque homine rerum cæterarum omnium amoribus antecellere.

Occurrit hîc iterum Saracenus. Minùs procliue ac pronum est alteri opitulari, quàm sibi. Idcirco illud Naturæ nostræ dignitatem æquat, adeóque Virtutem continet. Virtus enim Difficultatis progenies est, sed progenies eiusmodi, quæ dum nascitur, parientem enecat matrem.

CAPVT XXXV. *Difficultate sēper bonitatē rei eleuari, honestatē sæpe crescere. Et quonā tēpore incipiāt pueri ratiōis compotes fieri.*

CArdinalis contrà. Ita quædam aliquando sunt vera, vt ni curiosiùs cogitatione, vt ita dicam, perfricentur, quomodo ferrum inimicam sibi rubiginem, sic ea Vera inimicas veritati fallacias procreent. Atque in eiusmodi veris est planè illud effatum, quod ipse super difficultate producis. Sic enim veritatem continet, vt si aliorsum quàm debet, accipiatur, plurium captionum periculum instruat philosophantibus. 1.

Age, sic existimo, Rei animo propositæ difficultas nequit in re illa primum honestatis fundamentum excitare. At, positâ iam per se rei honestate, enimuero difficultas amplificat laudem, ac promeritum voluntatis rem illam per se honestam amplexantis.

Imò verò, audi quid asseram, difficultas ex se, ac sponte sua rei obiectæ bonitatem semper extenuat. Quid enim aliud tandem est difficultas, quæ à cuiuspiam boni electione animum absterret, nisi admixtio alicuius mali eâdem operâ tolerandi: malum verò quodcunque rei eligendæ naturâ huiusmodi est, vt quantò illud grauius fuerit in altera lance, tantò magis in altera bonitatis momentum eleuetur. Quocirca difficultas interdum rei obiectæ honestatem funditus tollit; nimirum dum efficit, plus vt in ea re mali, quàm boni deprehendatur. Idq; sibi volunt locutiones illæ protritæ, *Non est operapretium: Non est tanti.* Nec non illud Poëtæ dehortantis.

Horat. li. 2. sat. 2.

vnde laboris
Plus haurire mali est, quàm ex re decerpere fructus.

Expedit exemplo rem illustrare. Honestum erit bono viro ciuem suum ægrotatiunculâ liberare. At si ægrotus aliter sanabilis non sit, nisi popularis ille suus in Indiam transmittat, salutarem inde medicam herbam relaturus; vel nisi quantum possidet rei familiaris, in eximium aliquod pharmacum insumat; enimuero dehortatur Prudentia tunc, ne id per tam grauia incommoda peragatur; itáque difficultatis nomine operi abiudicat honestatem. Haud inficior, honestum esse imitandi Christi gratiâ ærumnosam vitam nobis adoptare, adeoq; honestius, cùm per eiusmodi ærumnas simul Christi imitamentum, 2.
simul aliorum beneficium machinamur: ceu D. Paulinus, mirificè à sacris Scriptoribus collaudatus, quòd Viduæ cuiuspiam atque inopis matris filium sua ipsius captiuitate à Barbaris redemerit. Illud nego, honestè præhaberi suo ipsius

ipſius bono tantumdem alieni boni, ſi nihil prætere a ſit, quod eiuſmodi boni ſui repudiationem ſuadeat.

3. Atqui (vt in viam redeam) quando, vt demonſtraui, rei propoſitæ bonitas, ſemper difficultate decreſcit; quis arbitretur, aliquod bonum tum eſſe honeſtum dilectumq́; Naturæ, cùm bonum illud exhauriendæ difficultatis pretio conſtat; hoc idem bonum, ſi paratum atque inemptum ſit, inamabile Naturæ confeſtim euadere. Id enimuerò perinde ad libidinem, non ad rationem fieret à Natura, ac, ſi vel ægrotus aſpernaretur ſanitatem à medico acceptam, niſi per bene longam ac moleſtam curationem; vel ſi patrifamilias potior eſſet ager vnus aliquis ex noſtratibus, vnde fructus per colonorum ſudores exprimatur, quàm ager quiſpiam ex illis famâ inclytis Saturnij Regni, vel fœlicium Inſularum, profundentibus liberaliter, ac nullo emercandam labore meſſem. Porrò difficiliùs aliquantò eſt calicem aquæ frigidæ largiri alieno, quàm filio. Neque propterea illud, quàm hoc melius, ac Naturæ congruentius. Quilibet enim reprehendet, qui poſitâ circumſtantiarum paritate alienum hominem in hac largitione filio prætaberet.

4. Sed, ecce tibi, nouum quid ac paulò ſubtilius proditur nobis. Et ſi idem bonum, vbi difficultatibus circumſeptum eſt, minoris boni vim retineat, minusq́; placeat Naturæ, tamen, ſi huiuſmodi bonum huic infenſo malorum comitatui, etiam tum prævalet, ita vt vel ſic Naturæ placeat; enimuerò illud bonum plus honeſtatis ac promeriti confert in eum hominem, à quo tum eligitur, eiusq́; boni ſelectio tum vehementiùs Naturæ placet, quàm ſi bonum illud nullis difficultatum malis eleuaretur. Huius rei cauſam ex patefactis iam fontibus haurire licet. Quemadmodum enim id opus noſtrum Naturæ gratum, non quod vtcumque ſatius eſt fieri, ſed quod ſatius eſt Naturæ gratum eſſe; ita eorum operum quæ Naturæ ſunt grata, id ei gratius (alio vocabulo honeſtius) non vniuerſim, cuius effectio magis expedit Reipublicæ, ſed quod Naturæ gratius eſſe, magis expedit Reipublicæ. Atqui expedit Reipublicæ, proba opera tum Naturæ gratiora eſſe, cùm pluribus difficultatum ſpinis horreſcunt, vt nimirum hac honeſtatis illecebra laboris aſperitatem redimant, & pernceſſariam aggredientibus alacritatem inſpirent. Ideo id mirabile accidit; vt ſcilicet ipſa bonitatis imminutio in rebus, quæ eliguntur, earumdem rerum electionem impenſiùs Naturæ commendet.

5. At enim, dices: ergo vbi nullum profligandum eſt difficultatis obſtaculum, nihil attinuit erogari à Natura honeſtatis & gratiæ ſtipendium aliquod. Adeoque, expedire quidem vt honeſtum ſit frigidæ ſorbitiunculâ ſitientem aliquem recreare, quò illicium honeſtatis vincat auocamentum difficultatis; At non æquè opus fuiſſe vt Naturæ arridentis gratia pelliceret hominem ad alleuandam frigidâ ſitim ſuam: ſatis enim ſuperque pellax ad hoc inſita cuique noſtrûm cupiditas delectamenti. Audio: ſed hoc propugnaculo ſe tueri non

licet illis Philosophis, quibus-cum res mihi nunc est. Siquidem, quò bonum ingentius fuerit, eò minùs externa commendatione ac remuneratione, vt amabile sit, indigebit. Ergo plus indiguerunt apud nos commendatione ac remuneratione Naturæ minuscula illa bona, à quibus isti Philosophi, quos refello, abiudicant honestatem, quàm alia bona amplissima ac præclarissima. Quando minus periculi erat ne bona hæc, tam eximia per se, ab hominibus contemnerentur.

Nimirum ergo; ne facile quidem atque expositum lucrum Natura dedignatur. Ac summo quidem iure. Quis enim non intelligat è re nostra esse, vt quæcumque expedit à nobis deligi, hæc eadem obsequendi Naturæ studio à nobis deligi possint; quò parentis optimæ beneuolentiam in cunctis operibus & sequi assuescamus, & assequi valeamus.

Ex his, quæ dicta sunt, constat, arbitror, sensiles quoque voluptates modò non impermissas, veluti nares aut oculos flosculo recreare; in bonis esse humana dignis nobilitate. Eò maximè, quòd compertum est, parari à Deo surrecturis Beatorum corporibus præmia etiam huius generis, hoc est, apta singulis sensibus oblectamenta. 6.

Atqui alia de causa dum id genus delectamenta nobis quærimus, haud honestè plerumque agimus. Quò enim nostromet compendio allicimur, illuc plurimùm, hoc vno inuitamento rapimur, neque ad alium finem minùs obuium ac propinquum aspiramus, hoc est, ad obsequendum Naturæ. Eademq; de causa interdum honestate ac merito vacui iuuamus cognatos ea ope, quam non sine hoc prouentu extraneis impertiremus; etiamsi illud primum sua vi meliùs & magis ad Naturam sit. Nam in extraneos nullo ictu ciemur, nisi honestatis: at in cognatos alio blandiore irritamento pellicimur. Cæterùm, fac, aliquis concessam quampiam delectationem sibi attribuat eâ gratiâ (saltem tacitè id obscureqúe secum agitans) quòd ipse in illa re sese conformat ad Naturæ Deive nutum, approbantis, refici mortales ea insonti iucunditate; is vtique honestamento ac promerito non vacabit; Quamuis eam ipsam delectationem repudiare Christianæ virtutis ergò, amplius quid honestatis ac promeriti contineret. Quemadmodum connubium in rebus honestis est, contra ac Manichæi pugnabant; sed celsioris est honestatis ac virtutis illibata virginitas, sicut à Tridentino Concilio pronunciatur.

Postremam consecutionem definitionis meæ sic breuissimè concludo. Tum illucescit mortalibus primum rationis crepusculum, cùm excitatur in ipsis notio hæc: pendere se ex quodam supremo principio, actiones quasdam ab ipsis expetente, alias auersante.

Habetis iam, quas mihi cogitationes in mentem excitauerit sermo, quem inter vos miscuistis. Eas verò tamquam æs vestro partum, vobis reddo, siquidem id vobis æs in arca reponendum, non potiùs purgamentum foràs abijciendum videatur.

Que-

QVerengus, qui ſuaui quadam admiratione delibutus, continenter ex Cardinalis ore immotus pependerat, cùm primùm is conticuit;

CAPVT XXXVI

Deinceps obijcitur aduerſus rationem illã bona omnia in iucũdita. te collocã. tẽ: perperam ab ea permiſceri confuſo indiſtinctóq; vocabulo finẽ qui, & finem quo.

1. Nos quidem, ſucclamat, dubitationibus noſtris obtulimus tibi puram ab omni colore tabulam. Tuum ſubinde ingenium Apellis inſtar fuit, inibi delineantis non Venerem illam celebrem Apellæam, ſed longè pulchriorem celſioremqúe Diuam, Honeſtatem, ſeu malis appellare Virtutem. Quare Ius nouum, quod antiquioris Iuris peruerſitatem emendauit, picturæ tuæ tabulam, non tabulæ noſtræ picturam cedere iubet. Nec tamen nullius erit nobis emolumenti eiuſdem picturæ contemplandæ conceſſus vſus. Sanctè affirmo, videri me mihi hodie Ethices elementarium, hæc ipſa elementa ex te condiſcentem.

2. At Cardinalis, vt ingratas ſibi laudes præcideret, ſic interfatus Querengo eſt. Certè vides, quantum ſit refragantis beneficium. Nempe, ſi mihi principio blanditus aſſeueraſſes, me calcem quæſitæ veritatis iam tum pertigiſſe, dum vix in carceribus eram, ſiſtere ſatiùs habuiſſem, quàm procurrere; neque coronam illam, quam tu (iudex adhuc fortaſſe facilior) mihi addicis, reportaſſem. Quamobrem perge porrò me tuis monitis erudire: ac doce tertium illud, quod in priore ſermone meo caſtigandum obſeruaſti.

Querengus ad hæc venerabundus ita diſſeruit. Tertium, quod animaduerti, fuit, promiſcuè aliquando bonum, boniqúe poſſeſſionem à te acceptas dum aiebas vitam ſine cognitione, cognitionem ſine delectatione nihil expetendas: quò ſic eas ex ordine finium eximeres. Et id ipſum, quod propono, vidiſſe aliquando viſus eſt Saracenus, dum ſuper gloriâ diſputauit.

Igitur bona illa, quæ fines dicuntur, quia deſiderij noſtri progreſſum finiunt, tripartitò diuidi ſolent.

3. Aliqua eorum vocantur *finis cui:* huiuſmodi verò ſunt homines illi, quibus bonum obuenire cupimus, veluti aut nos ipſi, aut amici. Ita enim conſtituta eſt ſuopte ingenio amicitia, vt hæc nos alteri voluntariè conglutinet eo genere beneuolentiæ, qua nos nobis ipſis Natura conglutinauit.

Alia ſunt bona, quæ appellantur *finis qui:* ea videlicet, quæ nobis, aut amicis deſideramus, vt vita, vt ſcientia, & ſimilia horum.

Tertium genus finium eos complectitur, qui à recentioribus nuncupantur *finis quo:* & à D. Thoma *poſſeſſio finis:* Fingamus, exempli causâ, pecuniam eſſe finem auaro. Non ideo ille continuò votum expleuit, ſi pecunia vtcumque ponatur in rerum vniuerſitate, ſed eam ſua in poteſtate, ſuaque in arca poni concupiſcit. Quocirca pecunia erit auaro *finis qui*, tum poſſeſſio pecuniæ *finis quo*.

4. Et hæc diuiſio Theologis percommoda eſt, vt explicent, quemadmodum Deus ipſa Beatitudo Cœlitum ſit; quod ſua ſponte non eſſet ita expeditum. Nam vna ex parte, ipſe Deus per ſe, &, ſi nihil addas, non id omne eſt,

ex quo

ex quo Cœlites absolutè beati sunt; alioquin, vel tum beati fuissent, cùm eum non intuebantur. Aliâ ex parte Cœlicolarum beatitudo non videtur esse ille obtutus clarissimus, quo Deum tenent. Obtutus enim ille creata res est, adeoq; finitum bonum. At beatitas est bonum infinitum, quod vnum par est implendis animis nostris, vt Ecclesiæ Patres passim edisserunt. Sed his occurritur per eam distinctionem, quam proposui inter *finem qui*, (seu mauis dicere bonum quod) & inter *finem*, seu *bonum quo*. Hoc posito, *Bonum quod*, Cœli indigenis Deus est. *Bonum quo*, est ipse visus, seu obtutus, quo Deum possident.

CAPVT XXXVII *Oritur occasio examinandi quo Cœlitũ beatitudo sit ipse Deus.*

Scrupulum, precor, mihi cursim auelle, inquit Saracenus. Placet tibi, vna voluptate possessionem boni prorsus contineri. Id enim modò significasti; animaduertens, argumenta Illustrissimi Cardinalis in sola voluptate bonum omne colligentia, ideo peccasse, quia identidem bono ipsi, boni possessionem supposuere. Atqui si voluptas orta ex claro Dei visu est possessio beatitatis, clarus proin Dei visus erit *bonum quod*, & porrò voluptas (aut fruitio vt vocant) *bonum quo*, nec Deus vlla pars erit beatitatem conflans, sed tantùm exterior causa, & beatitatis effector. Quæ similitudo inuenitur quoque in hac terrarum incola fœlicitate, ad quam Naturæ vires aspirant. Dum quippe syderum numerum ac motum, aliaq; eiusdemmodi scimus; in qua scientia naturalem fœlicitatem constituit Aristoteles; bonum, quod fœlices nos reddit, non sunt sydera ipsa, & cætera, quæ noscuntur, sed scientia, per quam noscuntur. 1.

Nodum vtique proponis ingenio tuo parem, & peritiore dignum vindice, quàm ego sum, Querengus respondit; certè implicatiorem, quàm hoc loci ac temporis, exsolui possit. 2.

Iam dies in vesperum pronus declinabat. Interim piscatores identidem ouantes detulerant Cardinali pisces, vtique, & copiâ innumeros, & mole prægrandes, quasi iucundissimi solatij materiem. Quando ea vulgò persuasio mortales occupat, vt vnusquisque arbitretur, cæteros omnes, perinde ac se, à rebus suæ ipsius arti subiectis recreari. Ex insita quadam, opinor, elatione animi, quæ vnicuique nostrûm persuadet, exploratissimam vniuersi boni regulam esse propensionem suam. At verò Cardinalis perinuitus per eam inanitatem abstrahebatur ab opulentiore longè piscatu: dum scilicet in pelago Philosophiæ veritatem ipsam, quasi nitidam abditamq; margaritam expiscabatur ingenio suo, reti videlicet longè præ Neronianis aureo; Attamen ratus, affabilitatem illud vtique vectigal esse, pro quo Magnates minorum stipendiarij sunt; ex hac ipsa molestia lætitiam simulabat, vt conferret; comiterque laudes ac dona studio veriùs, quàm operi solertium piscatorum rependebat. Inter hæc, horâ admonitus, adornabat reditum. Locus enim Bracchiano aberat tribus fermè passuum millibus. Tum ita Querengum compellat.

Tres

Tres istæ notationes tuæ profectò mihi etiam probantur. Et quamquam
5. de secunda satisfactum tibi significes, tamen, & super ea si aliud occurrerit; & scilicet super prima ac tertia tuum sit erudire crastinam ambulationem. Haud grauaberis, vt spero, nobis tradere commentationes tuas super natura boni; Quarum sanè commentationum nihil dubito quin ingenium istuc tam eximium, tamquè excultum lectissimam ediderit vbertatem. Quod interim spatij remigrantibus superat, quæstioni à Saraceno propositæ per te dissoluendæ ritè dicabitur. Age; ne cessa: Tuo munere id assequemur singulare, vt viatores beatitudinem teneamus.

4. Ad alterum sanè, quod in crastinum imponis mihi, Querengus ait, aptiùs me instruunt, quæ de te audiui hodie, quàm quidquid peritiæ bene longa studia mihi pararunt. Verumtamen existimatoris mihi tantùm partes adijcio, Iudicis tibi reseruo. Alterum interea, quod in præsens requiris, mox enitar vt peragam.

CAPVT XXXVIII.

Bifariam posse nos cognitione aliqua delectari. Cur beatitas naturalis sit cognitio ipsa; Cœlitũ verò beatitas sit res, quæ cognoscitur.

1. DVplici modo cognitione aliqua nos hilarari contingit. Vel dum ea cognitio animum certiorem reddit de re quapiam cognoscenti exoptata, veluti parentem de filij ægrotantis recepta valetudine; Vel dum, posito semel rem illam ita se habere, vtique placet id nosse; sed peræquè placeret oppositum nosse, si oppositum esset verius. Exemplo dictum explicabo. Recreat Mathematicum scire, plus viæ ingredientium caput, quàm pedes conficere; sed non minùs ille idem recrearetur, si deprehenderet, plus viæ re ipsa conficere pedes, quàm caput. Sic historiarum studiosis placet comperire, exempli causâ, Turcas è Scythia primùm exortos; at nihilo ingratius foret, si ex Mauritania, vel ex alia qualibet plaga exortos comperisset.

Huius distinctionis operâ internoscere nos docet D. Thomas fontem
2. ab insonti voluptate, ex rerum inhonestarum cogitatione perceptam. Si animus, inquit, non ex ingenio rei obiectę, sed tantùm ex illius meditatione voluptatem haurit, integer est. Quoniam vel Deus & Angeli talia meditantur, ac meditari se gaudent. At verò ea delectatio est praua, quæ ex ipsa inhonesta re obiectâ quasi ex venenato fonte defluit in animum, qui ab ea re blandiùs se commoueri permittit, quàm ab opposita commoueretur. *1.2.q.84. a.8.in corpor.*

3. Per hoc discrimen apparet, naturalem hominis fœlicitatem, vt probè Saracenus aiebat, non contineri in rebus ipsis, quas contemplamur. Illas enim nulla propensione diligimus. Verbi causâ, nihil magis lætamur, quia corpora caducis formis perficiuntur, vt Aristoteles auctor est, quàm si eadem corpora structilia essent atomis immortalibus, & solùm loco & positurâ dissolubilibus, vt Democrito, cæterisquè veteribus placuit. Quare id, quod vt bonum nostrum amplexamur, & quo delectamur, non sunt res ipsæ nobis obiectæ, sed earum parta notitia. Hæc ergo est *finis qui*, naturali nos fœlicitate perfundens.

Contrà verò, Cœlites non eò lætantur solùm, quòd summam Dei excellentiam norint, cum hac exceptione; *posito re ipsa inesse eam Deo;* sed scilicet, vehementiùs quàm de hac notitia, de re quam norunt gaudio triumphant. Citiùs enim visu illo beatissimo per quem id norunt, perpetuò se priuari optarent, quàm ex diuina excellentia tantulum detrahi.

CAPVT XXXIX

Variæ, discrepãtesq; sententiæ super Cœlesti beatitudine. Quo inuicem conciliari possint. Amicitiæ affectus cuiusmodi sit, enucleatur.

ATque vt interiùs penetremus in hanc admirabilem cœlestis beatitatis, quasi structuram; præstat animaduertere, eum omnino beatum esse, qui, vti definitur ab Augustino *a*, *habet omnia quæ vult, & nihil vult malè.* Hinc S. Thomas *b* acutè conficit, nullam voluntatem beatitudinem esse posse. 1.
Quælibet enim voluntas, de qua id quispiam affirmauerit, vel erit amor; videlicet impetus quidam in bonum, quod neque definitè tanquam absens, neque tanquam præsens animo tum obuersetur; vel erit desiderium boni absentis, vel erit gaudium præsentis. Duo illa superiora nequeunt fœlicitatem tribuere: neutrum enim sua vi nexam habet possessionem adamati boni, qua deficiente, amor ac desideratio torquent, nedum beent. Tertium verò, scilicet gaudium effluit in animo ex ipsa nota iam boni possessione. Quocirca bonum, seu fœlicitatem inuenit, non ponit in nobis.

Scotus *c* nihilominus Cœlestium beatitatem amori, Aureolus verò, alijq; *d* gaudio assignarunt.

Ego initâ iam viâ progrediens, in vnaquaque eiusmodi trium sententiarum veritatis plurimum versari suspicor. 2.

Quod vt explicem, primùm pono, amicitiæ caritatem qualis est amor ille, de quo nunc quæritur, re ipsa esse, *velle vt benè sit ei, quem amamus.* Deinceps obseruo; amorem, quo Cœlestes Deum prosequuntur, hoc est, affectionem illam, qua Dei præstantiam ac fœlicitatem enixè volunt, nihil distinctum esse à gaudio, quo huius voti se compotes videntes exultant. Id verò ita palam facio. Conuenit inter omnes, gaudium nihil aliud esse, quàm animi affectionem in amatum bonum præsens, quà præsens. Vbi enim bonum, quod amamus ac volumus, iam adesse intelligimus; non est quò per desiderationem progrediamur, adeoq; per gaudium in eo consistimus.

a 13. de Trinit.
b 1.2. q 3. n 4 in corpore
c In 4 dist 49. q. 5.
d Vide Vasq. in 1.2. disp. 21. c. 1 & 3

Hinc vniuersim efficio, quamlibet, qua alios complectimur, veræ amicitiæ caritatem, eandem vtique gaudij affectum aliquem necessariò esse. Id sanè indicatum à Scoto, & vulgò repudiatum ab alijs, ita euinco. Vacuas mihi, obsecro, aures date; huius namque rei probatio non est fortasse nimis trita. Quælibet veræ amicitiæ caritas, qua alios diligimus, inuitetur oportet ab aliqua præstantia, adeoq; ab aliqua bonitate, qua re ipsa iam tum cohonestatus amicus appareat; vt cum Aristotele omnes consentiunt. Igitur istiusmodi caritas est affectio animi in aliquod bonum præsens, quà præsens. Sed amici bonum est id, quod nos amamus ac volumus, (amicitiâ enim diligere aliquem,

loco cit.
9 Eth. c. 4

&c ei

& ei bonum velle reciprocantur, vt modò posui) Ergo totum hoc probatum est: *amicitiæ caritas est affectio in bonum quod amamus ac volumus, & quidem in illud præsens, quà præsens.* Ac proinde vindicat sibi modò statutam gaudij definitionem.

Porrò amicitia illa, quæ inter procreatas mentes intercedit, gaudium quidem est aliquod vt præmissa ratio cogit; sed plerumque simul nonnulla desiderij commotione sollicitatum. Gaudium quidem ipsa est illorum bonorum, quæ iam adesse amico noscuntur, desiderium est rursus aliorum bonorum, quæ amico desunt. Ea verò amicitiæ caritas, qua supernæ mentes Deum prosequuntur, merum est atque absolutissimum gaudium. Ideo namque Cœlites Deum toto pectore diligunt, quia eum infinitâ præstantiâ coruscantem atque optimum quid esse cernunt. Atqui præstantia infinita circumplectitur optabilium quorumcumque bonorum aceruum; seu alio nomine, consummatissimam fœlicitatem. Ex his planè iudicari potest, amorem Beatorum in Deum esse affectum animi in omne bonum, omnemq; desiderabilem dilecti Dei fœlicitatem præsentem, quà præsentem, per consummatissimam possessionem, eamdemq; constantissimam, & cunctis rerum vicibus imperditam; itaque in hunc amorem bellissimè quadrare perfecti purique gaudij definitionem: quod assumpseram comprobandum.

CAPVT XL.

Possessio beatitatis cœlestis a. què complectitur hæc tria; visũ Dei, amorẽ & gaudium

1. HÆc ratio demonstrat, ipsam Dei beatitatem id bonum esse, quo supra reliqua omnia Cœlites lætantur; adeóque Deum, quà ipse beatus est, alios item beatos efficere: Id tamen Deus præstat tanquam *finis qui.* Cœlestium namque beatitas tanquam *finis quo,* hæc ipsa tria simul sunt, *visus, amor* & *gaudium.* Non quidem gaudium illud, quo lætantur, quia Deum vident, sed aliud gaudium quo afficiuntur, quia Deus ipse beatus est; de quo vtique gaudio loquutus est Aureolus, dum cœlestem beatitatem in ipso gaudio constituit. *In 4. dist. 49. art. 3. 4. 5.*

Porrò ex his tribus beatitatem istam, *quà (formalem* appellant) perfici, hoc pacto, concluditur. Alienum bonum nequit esse fœlicitas nostra, nisi
2. quatenus nos per amicitiæ caritatem vnum quid ac amicus efficimur; reddimúsq; pariter communia nobis omnia illius tum secunda, tum aduersa. Quò autem hæc amicitiæ affectio flagrantior est, eò plus illa ex amici prosperitatibus vel ærumnis deriuat ad nos. Vt igitur Dei Beatitudo cœlicolas cumulatissimè beet, flagrantissimus ille amicitiæ affectus desideratur, quo illi diligunt Deum supra cætera omnia, adeóq; supra seipsos. Cuiusmodi amoris imaginem aliquam agnoscere licet nobis identidem vel inter mortales: veluti inter Pyladem atque Orestem, seu inter Menalippum & Caritonem, quorum alterutri, se ipsos perdendo alteros seruare, ponebant in lucro. Item in Agrippina erga filium, vt constat ex peruulgato illo matris ad Chaldæorum præsagia responso: *Ælian. in var. hist.*

ſponſo: *Occidat, dum imperet.* Quæ,vti re ipſa contigêre,ita deinde veniam Poëtis fecerunt comminiſcendi ad veriſimilitudinem eiuſmodi affectus quà in Cygno,quà in Niſo aduerſus Phaëtontem,vel Eurialum.

Ad hoc, amor in nobis, in amico bonum ac fœlicitas non ea demum ſunt, per quæ ſola fœlices lætiq; reddamur. Adhuc enim deſideratur vt amicum bono ac fœlicitate præditum eſſe appareat nobis. Quantò id autem luculentiùs apparet,tantò pleniùs id ipſum boni tum poſſidemus. Igitur non amor tantùm inter ea eſt, quæ cœlicolas beant, quod antea confeceram; ſed & ipſe conſpecti Dei viſus, vtpote per quem Cœlicolæ Deum fœlicem eſſe liquidiſſimè ſciunt. Neque verò aliud quippiam impedit, quò minùs beatæ affatim ſint animæ quædam corpori quidem iunctæ, ſed toto pectore Deum adamantes: ceu Deipera dum agebat in terris. Nec enim liquidam atque exquiſitam Diuinæ fœlicitatis notitiam obtinebant, ſed hebetem atque inuolutam,qualem per caligantes fidei oculos aſſequi licet. Reor quidem,eiuſmodi homines multâ fidei luce, multaq; Dei caritate præditos, in ipſa diuinæ fœlicitatis meditatione tantum conditiſſimæ voluptatis haurire, quantum vtique nunquam hauſerit Metellus ille ab ipſa fœlicitate nuncupationem adeptus. 3.

Ad vltimum, quia hic amor ex natura rei adamatæ, vti amor ſimul eſt gaudium,& viciſſim vt gaudium ſimul eſt amor, ſequitur hinc, etiam gaudium æquè præcipuam eſſe beatitudinis partem.

Neque verò in tale gaudium valet ratio illa D. Thomæ, quam enarraui: gaudium emergere ex ipſa boni poſſeſſione: ex quo concludebat, gaudium florem quemdam & cumulum fœlicitatis eſſe, partem præcipuam fœlicitatis non eſſe. Non, inquam, hæc ratio valet in illud gaudium, de quo loquor: quippe illud nullo pacto diſtinctum eſt ab amore, quo Deum proſequuntur, qui Diuinâ gaudent fœlicitate. Quocirca, etiamſi iſtiuſmodi gaudium inueniat poſitum id boni, in quo gaudens animus conquieſcat,non tamen inuenit illud idem iam effectum bonum illius, qui inde gaudet. Quandoquidem, vt prædixi, id quod per ſe bonum eſt alicuius, non fit bonum alterius, niſi per amicitiæ caritatem. Placet-ne hoc in exemplo aliquo recognoſcere? Reputemus animo Iacobum Patriarcham, vbi primùm inaudiuit,quàm lautâ fortunâ vteretur neſcio quis Ægyptiorũ Præfectus. Tum proculdubio partem fœlicitatis libauit nullam, priuſquam agnouerit hunc ipſum eſſe Ioſephum filium ſuum, cuius mortem falsò defleuerat. At verò, ſimul atque id Iacobo renunciatum; haud mora quin amor inardeſcens ipſa nati fœlicitate parentem beauerit. Contrà Oedipus donec non intellexit, quem viatorem ipſe occiderat, hunc ſcilicet fuiſſe genitorem ſuum,ex eius cæde geſtiebat, nedum lugeret. At enim haud citiùs id reſciuit, quàm innata in parentem caritas Laij necem, Oedipi ærumnam effecerit: Ærumnam verò intolerandam vſque adeo, vt ſeipſum quippe necis auctorem, peroſus,exilium Regno præhabuerit. Videte quàm 4. 5.

cele-

celeri vi amor ille amicitiæ, vt in quempiam aut fœlicem aut calamitosum incurrit, sic ab altero fœlicitatem, ab altero calamitatem trahit.

Iam in casu, quem tractamus, amor & gaudium idem sunt. Quid ni ergo liqueat gaudium hoc esse ita comparatum nullius vt ante se possessionem boni reperiat in gaudentis animo, sed quæ vt aliena bona ab animo cognita reperit, hæc ipsa per amicitiæ vim in ipsius cognoscentis bona transscribat?

Ea item ratio declinatur, qua similiter D. Thomas, ex præcipuis partibus fœlicitatis amorem exturbat, quippe qui suapte natura potest sine boni amati possessione consistere. Declinatur, inquam, hæc ratio. Quandoquidem alius quipiam amor vtique ab amati boni possessione separari potest, is, de quo loquimur, amor profectò non potest; quomodo nuper demonstraui.

CAPVT XLI.

Præcedẽs ratio vna est, qua rite cõciliat disparitatẽ beatitatis cum sũma Cœlicolarũ omnium tranquillitate.

1. EQuidem Saracenus exclamat, ex vero asseram, quod Illustrissimus Cardinalis argutandi gratiâ prænunciarat. Disputatio isthæc tua quadamtenus Cœlicolarum fœlicitatem ad me deriuauit. Quoniam verò pereximiæ sementis est, vt vel è sterili solo probam educat messem, consilium est mihi proponere sequelas quasdam haud nimis obuias, quas ingenium meum tuâ consitum doctrinâ modò procreauit: nisi fortè Illustrissimo Cardinali molestum sit, vt hodiernum opificium aurea ex fronte magnificè auspicatum obscura fictilium pedum terminatione finiatur.

Age porrò, Cardinalis ad hæc; Potiùs enim, vt opinor, contra quam tabula illa Horatiana, collocutio nostra, quæ supernè piscis fuerat, in ea, quæ polliceris meditamenta, formosior desinet.

2. Querengi ratio, aggressus est Saracenus, primùm quidem expedit mihi, qui fieri possit, vt Cœlites vniuersi etiamsi beatitate dispares, sua tamen sorte viuant vsquequaque contenti. Neque id profectò expedire leuis est pretij. Irrito enim labore iamdiu id à multis attentatur: nisi mea in percipiendo hebetudo mihi aliorum in docendo lucem inobscurat.

Quidam vtique hanc æqualem Cœlicolarum, beatitate inæqualium, tranquillitatem referunt in eorum lubentiam ad diuinam sese lubentiam vnicè conformantem. Atqui id si validum esset, euinceret vtique etiam eos, qui Purgatorij flammis exuruntur, tranquillè degere. Quippe talium animorum sanctimonia votum diuinæ voluntati aduersans patitur nullum. Ergo diuersa longè sunt hæc duo: æquo morigeroq; animo aliquid accipere, quòd à Deo statutum esse iam videamus: ac, lætari quòd hoc ipsum statutum fuerit à Deo. Illud superius pernecessarium est ad vitandã non modò noxam, sed insaniam, fato Cœloq; reluctantem Tyranum ritu. At istud posterius non perinde necessariò continetur etiam in eximia eorum probitate, qui Diuinum velle sibi præfiniunt volẽdi modum. An, quis dicat probitatis perfectionem labefactari nobis ex desiderio, quod gerimus, vt Deus vberiore auxilio, quàm dedit, nos ab ad-

missis criminibus custodisset? Nihil minùs. Quin eiusdemmodi desiderium, vt Deus quippiam velit, dum re ipsa oppositum vult, cohærere potuit vel absolutissimæ Diuini Filij sanctimoniæ, paratum sibi calicem deprecantis. Et tamen hoc ipsum desiderium successu vacuum angit animam, adeoq; inquinat fœlicitatem.

3. Alij hanc ipsam communem Cœlitum tranquillitatem explicare se putant similitudine multorum hominum staturâ inæqualium: quorum vestitus etsi inæqualis pariter sit, quisque tamen suo æquè contenti sunt; quando is cuique ad staturam obtigit. Similiter, inquiunt, quia quilibet Cœlicolarum beatitudinis mensuram obtinet ad amussim Gratiæ, quam gerit: Ideo nil vltrà exoptat.

Sed, aut ipse ab omni prorsus intelligentia sum nudus, aut hæc vestium similitudo non aptè cadit in rem nostram. Vel enim in illa hominum difformi cohorte reputamus disparitatem staturæ, vel eâ positâ, disparitatem vestimenti. Staturâ quidem suâ non omnes promiscuè contenti. Imò quisque præoptaret sibi staturam illam, quæ tum ad robur, tum ad functiones, tum ad speciem aptissima esset. Vestitûs autem disparitas, posita iam disparitate staturæ, nihil facit ad rem nostram. Vestis enim prolixa pusillum homunculum deuenustaret atque impediret. At intensior Dei visus, eiusdemq; amor ardentior plurimum decoris ac boni conferret ijs etiam Cœlicolarum qui tenuiore gratia conuestiuntur. Et, ne longiores frustra rationes ordiar, si Michaëli remaneret solùm visus, & amor Dei decem partibus minor, atque habet nunc, nullâ gratiæ particulâ ei ademptâ: etiam tum planè contentus, ac beatus triumpharet. Conuenit enim inter Theologos, quicunque Deum intueatur ac diligat, hunc illico beatum fore. Et tamen, vt vestium similitudini adhæream, vestitus tum curtus esse videretur pro statura; hoc est, beatitas pro gratia. Præterquam quod de ipsa gratia recurrit quæstio. Gratia enim vel planè liberali Dei beneficio, vel ipsius hominis merito potuisset Beatorum cuilibet vberior esse, ac est. Quare hoc etiam titulo anceps remanet, quemadmodum omnes Beati ea gratia, quam re habent, sint vsquequaque contenti.

4. Sed proh quàm aptè beatitatis explicatio illa, quam tradidisti, hanc stirpitus dubitationem conuellit! Ille contentus viuit, cui obtigit, quidquid vult. Atqui Beatorum omnium voluntas in id vnicè collineat, vt bene sit Deo: rursus eorum quilibet, optimè Deo esse videt. Igitur æquè omnes affatim obtinent, quidquid volunt: omnes igitur contenti sunt.

Interea tamen inæqualiter sunt beati; quoniam Deum inæquali perspicuitate conspiciunt. Ex quo duplex inæqualis beatitatis semen existit. Alterum, quia is bonum aliquod impensiùs diligit, qui eius boni præstantiam luculentiùs nouit. Is ergo inter Beatos Dei amantior, qui immensam Dei bonitatem penitiùs intuetur. Sed, quomodo ipse docebas, eatenus bonum

vnius,

vnius, efficitur alterius bonum, quatenus hic illum amat, eique per amicitiæ caritatem coniungitur. Ex quibus porrò duobus à te positis emergit hoc tertium, quod contendo, tantò magis diuinum bonum Cœlicolæ cuiuspiam, bonum effectum iri, quantò hic luculentiùs id ipsum Dei bonum inspexerit, adeóq; arctiùs sese Deo amantiúsque conglutinauerit. Alterum huius inæqualitatis caput ex hac ipsa disparis visus origine profectum hoc est. Ille vberiùs lætatur vel suo, vel amici bono, cui exploratior & euidentior est eiusdem boni possessio. Atque huc refert Aristoteles, cur amici ex mutua consuetudine tantopere oblectentur: ita enim alter alterius vitam illam præstantissimam, quæ in actione animi posita est, experitur, ac proinde maximum hoc amico bonum inesse viuidiùs intelligit; sed Deum clariùs cernenti exploratiùs atque euidentiùs est, à Deo infinitum bonum haberi. Hic igitur eo bono vberiùs lætatur. *9 Eth. c. 9*

CAPVT XLII.

Qua ratione Cœlites affatim cõtenti sint, quamuis non assequãtur quæcunque desiderãt.

1. HÆc Saracenus: cui Querengus impensè plaudens. Disputatio, inquit, quam nuper habui, plus iam nutrici, quàm parenti debet; minùs enim decoris ex meo partu, quàm ex tua educatione suscepit. Adhuc tamen desideratur aliquid, vt locum hunc omnino purgemus. Nimirum & si Cœlestes maiore ardeant caritate in Deum, quàm in se ipsos: & quantum spectat ad bonum Dei omnes æquè sint voti compotes; non tamen nulla planè in se ipsos caritate commouentur. Cùm ergo se non peræquè omnes fœlices videant, quî possunt peræquè omnes nullo vlterioris boni desiderio vellicari?

2. Ad ea, quæ proponis, dicam, quod ipse præ me nosti; Saracenus respondit. Procul dubio est, non omnia planè Cœlitibus è sententia fluere; nec enim semper impetrant, quidquid Deum pro mortalibus rogant. Nec Angeli hominum Custodes assequuntur semper optatam quæsitámq; sibi animarum, quas tuentur, salutem. Hæc autem voti frustratio quidni aliquem illis neget lætitiæ gradum, quo cumulatiùs hilarari possent, si res ex voto succederet? Quid multa? Compertissimum est, Beatorum lætitiam, quippe certis finibus conclusam, non omnes vsquequaque lætitiæ numeros continere; sed eam posse à Deo continenter in eorum mentibus exaugeri vltra omnem finem. Nulla tamen ideo ne tenuissima quidem molestiæ nubecula beatarum Mentium tranquillitatem polluit. Cuius rei causam præclarè explanatam esse à Gabriele Vasquio Aristotelis ductum sequuto, memini me aliàs inaudire: & est planè huiusmodi. Gaudium illud, quo animus colliquatur ex ingenti quopiam bono nobísq; optatissimo, sic planè gaudentem occupat, nullum vt ei sensum relinquat lugendi minusculum quid improsperum, quod simul eueniat. Exemplum sit. Si eo temporis puncto, quo Ioannes Austriacus in illa memorabili venatione Vallisoletana venatus est potentissimi Regis germanitatem, sensisset sibi chirothecas intercidisse, quanquam omnis iactura malum quoddam *Vasq. 1. p. disp. 242* *Aristo. 7. Eth. c. 14*

3. (beside "le Vasquio")

est, votísq; nostris contrarium, nulla tamen mœroris contractiuncula tactus esset: vtpote immenso completus gaudio, quòd nec opinatò sentiret tunc assurgere se Herculem tanti Iouis, quantus fuerat Carolus Quintus Cæsar inter mortales Deos. Iam, Beati Deum adamant affectu adeo vehementiore, quàm vel alia quæcunque, vel se, vt ob infinitam, quam intuentur fœlicitatem illius, inenarrabili gaudio redundent: imperuij proinde quantulæcunque anxietatis aculeo, quem segniter intentet aut vacuitas leuiculi cuiuspiam boni, aut frustratio frigiduli cuiuspiam desiderij. Ita in Comœdijs spirantibus nimirum humanæ vitæ simulachris videmus identidem auaro seni confestim neglecta seruorum furta, quibus modò discerpebatur, vbi filium, quem diu fleuerat ereptum, improuisò recuperat.

CAPVT XLIII.

In quonã sit acerrima Dæmonum afflictatio: & quãobrẽ nihil ex hominũ sceleribus recreẽtur

NEque minùs bellè declarat hæc eadem ratio, si ad oppositam partem traducatur, cur Dæmonum cruciatus asperrimus nullo voluptatis lenimine mitigetur, licet sæpe ad eorum vota mortales peccent. Nimirum (vt huius quoque rei exemplum ab humanis euentis petam) ita nullius præsidij sunt leuicula hæc fomenta ad atrocitatem ægrimoniæ, quæ Dæmones conficit, atque ea die, qua Fridericus Rhenanus Palatinus Pragensi clade accepta, de Septemviro ac Rege nullum se ac profugum vnà cum Regali Coniuge atque infantibus liberis vidit, nihil eius dolorem alleuasset vel lepidulus flosculorum fasciculus, vel dulciusculus auiculæ cantus. 1.

Imò, quando aliud ex alio philosophia non minùs, quàm agricultura 2.
semper educit; audi quid mihi repentè nunc animo enascatur. Eadem ratio tua enucleat ipsam Dæmonum infœlicitatem; aperítq; quanam in fibra delitescat sæuissimus ille vermis, cuius morsu discerpuntur. Non loquor hîc angorem illum, quo tabescunt propter exilium à condito sibi Cœlo, quæ *damni pœna* vocitatur apud Theologos. Aliud loquor cruciamentum eius generis, quod *pœna sensus* ab ijsdem appellatur. Hoc, inquam, cruciamentum quodnam potissimum sit, ex tua disputatione sic planum facio. Cùm Dæmones aduersus Deum Auctorem suum odio truculentissimo excandescant, ijdémq; præ innata sibi scientia certissimè norint infinitam Dei fœlicitatem; porrò odium hoc inimicissimum transmutat osoribus ex nectareo in felleum, pelagus illud immensum diuinæ fœlicitatis: Quæ vnâ atque eâdem operâ, & Dei amatores affatim beat, & osores infœlicitat. En quomodo Dæmones sui non minùs, quàm sontium animorum tortores sunt. Quando suum ipsorum scelus, hoc est, odium illud execrabile, quòd in Deum concipiunt, est illa interior Erynnis, cuius flagello implacabiliter cæduntur, cuius tædis atrocissimè torrentur. Enimuerò siqua Tragœdia Luciferi catastrophen daret, bellè ipsi aptaretur titulus Terentianæ Comœdiæ *Heautontimorumenos*, seu *puniens se ipsum*, vt vertitur à Marco Tullio. Ita enim omnino inuidia *supplicium sui* nomi-

nominatur à Sulmonensi. Et quidem perspicax illa natiuæ intelligentiæ vis, quam Dæmones retinuere, pars non modò fœlicitatis est nulla (qua de re hîc antea disserebatur) sed infœlicitatis est magna. Per eam namque Dæmones summum tenent malum suum, hoc est, summum inimicissimi capitis bonum.

3. Dirum sanè, atque inexuperabile cruciamenti genus! Satyricum legimus non aliud Iouis fulmen Tyrannorum sceleribus imprecantem, nisi, vt virtutis bonum videant, atque intabescant. Neque grauiore illos pœna vlcisci par erat; quando, vt alteri Satyrico placuit, ne ipsi quidem Tyranni grauius aliquod inuidiâ tormentum inuenere. *Pers. sat. 3*

4. Quod si hæc ita sunt, aliud illico his consentaneum elucet, admirabile illud quidem, & à vulgari opinione longè remotissimum. Non alio acerbiore supplicio asperaretur Luciferi dolor, quàm si fingamus ab eo capitale hoc Dei odium retinente (quod tamen euenire non potest) clarissimè Deum cerni. Ita enim summopere in eo excresceret simul diuinæ fœlicitatis æstimatio, simul inuidentia illa insanissima, cuius ipse morsibus dilaceratur.

CAPVT XLIV.

Quicunque Deũ intueretur amoris expers, non esset vtique Beatus.

1. SEd vt relictis Tartaris Cœlum repetamus. En aliud, quod ex doctrina tua elicio. Si quis ita Deum intueretur, vt amore interim atque odio vacaret, magno is quidem potiretur bono, at præcipua solidaque beatitate non potiretur.

Primum illud probare nil attinet. Nempe, quàm iucunda nos hilaritate permulcet Solis istius Cœliq; conspectus? Quorum tamen fulgor vmbra est iuxta Solis æterni iubar, quorum pulchritudo deformitas est iuxta supremum illud pulchritudinis exemplar. Vulgatum famâ nouimus, vbi Archimedes in balneo ab aquæ exuberantis fluxione ex insperato assecutus est, quantum omnino fuerit auri coronarij surrepti pondus; eum continuò lætitiâ exultantem per fora clamitasse: *Inueni, inueni.* Quid tum? Quanta esset animi cuiuspiam voluptas, qui primam illam sapientiæ lucem intueretur, quiq; tum cognitionis euidentiâ, tum patentium arcanorum pulchritudine atque admirabilitate Archimedem illum tam infinitè superaret? *Plutarc. lib. 1. in Colotem.*

2. Alterum verò, quod posui, erat: Si quis ita cerneret Deum, vt non simul eundem diligeret, non fore hunc absolutè ac propriè beatum. Id porrò ea ipsa, quæ tu, Querenge, docuisti, conficiunt. Is enim absolutè beatus est, qui gaudet bono quodam infinito atque inexuperabili. At quæcunque tandem sit ex procreatis Mentibus, hæc sanè finitâ demum capacitate circumscribatur, necesse est. Quocirca si tantum se adamauerit, suumq; modò bonum sibi duxerit bonum, poterit quidem perpetuò nouis nouisq; bonis à Deo locupletari, sed finitâ semper terminatione conclusis. Non aliter ergo potest finitus animus in infiniti boni possessionem immitti, quàm si Deo caritate vinciatur, simul infinitum bonum, quo Deus circumfluit, aspiciat; adeoque bonum

illud in infinitum, quantumcunque est, teneat, atque amplexetur vt proprium.

CAPVT XLV.

Quæritur num rei aſpectæ pulchritudo ſit per ſe, atque vt finis bonũ aſpiciẽtis an duntaxat vt medium.

QVin potius dicamus, Cardinalis interpellat, illum ipſum infinitæ pulchritudinis viſum per ſe, atque exempta etiam caritate, poſſeſſionem fore infiniti boni? 1.

Saracenus contrà. Hoc ipſum erat, in cuius explicationem proxima cogitatione atque oratione imminebam. Quod vt præſtem, præponenda eſt quædam communis regula in hanc aliáſque complures quæſtiones mirificè conferens.

Operoſum eſt diſpicere, num aliquod bonum cæteroqui per ſe inamabile ſit, & hoc vnum habeat bonitatis, vt medium idoneum exiſtat ad operationem quampiam ſua ſponte optabilem in nobis excitandam; num contrà ſuo ipſius merito ſit *bonum quod*, vti Querengus appellabat, operatio autem illa, quæ ab eo ſuſcitatur in nobis, ſit eiuſmodi boni poſſeſſio, & *bonum quo*. Hoc tamen haud fallax diſcerniculum reor. Id bonum vtique medij humilitatem prætergreditur, finis præſtantiam attingit, quod ita deſideratur, vt ſi deſiderantibus optio daretur aſſequendi vel bonum illud, vel eo deficiente omnes planè fructus ipſius; haud quaquam eſſent poſteriori conditione contenti. Conſtabit quippe tum, illud bonum commendari deſiderantibus non tantùm ab aliquo emolumento quod ſecum ferat, quomodo media, ſed per ſe, ac ſuâ illecebrâ, quemadmodum fines. 2.

Age verò. Si Cœleſtium alicui Deum amiciſſimè diligenti hæc offerretur conditio, vt quem habet clariſſimum Dei viſum, atque amorem ardentiſſimum omnino retineret, eâdémque euidentiâ diuinam beatitatem aſpiceret, idémque proinde ſolatium deguſtaret; ſed ita, vt reuera Deus beatitate frueretur nulla (ſcio Deum intuenti caſum hunc credibilem fieri non poſſe; at credi fingamus; tales enim fictiones veritati eruendæ interdum perutiles) ſi hæc, inquam, optio Cœlicolæ exhiberetur, actutum ſanè conditionem repudiaret. Quod ni faceret, haud quaquam proſequeretur Deum caritate ingenua, & amici bonum exoptante. Ergo finis, ac bonum quód ſua gratia à Beatis expetitur, non ea tantùm ſolatia ſunt, quæ Cœlicolæ ad ſe deriuant ex diuina fœlicitate; ſed ipſa diuina fœlicitas pariter ſua vi eſt illorum finis, & bonum quàm optatiſſimum.

Accommodemus iam hanc ipſam regulam ad pulchritudinem, vt pateſcat num ea ſimiliter ſit *bonum quod* aſpicientis; ita vt qui diuinam pulchritudinem ita viſu teneret, vt eandem amore non complecteretur, infiniti boni poſſeſſor dicendus foret. 3.

Plutarc. in vita Luculli.

Rogo, ſi Apollo, à quo nomen traxit cœnatio illa, vbi Lucullus epulari perquam lautiſſimè conſueuerat, ad ipſum Lucullum deſcendiſſet, atque vnà cum Lucullo per otium contemplatus eſſet: Villarum quas Lucullus Tuſculi

ac Neapoli possidebat amœnitatem cœlestium hortorum æmulam, fontium lusus, qui plus iucunditatis atque admirationis, quàm liquoris effundebant, tot millia pretiosissimarum vestium atque aulæorum, quæ contemplatus, credidisses Asiæ gazam vnius Romani ciuis vestiario conclusam, picturas, signa, quibus nihil spirantis deerat, nisi id quod æstimationem eleuasset, hoc est, vt Naturæ munere, non artis miraculo spirarent: deinceps verò ea, qua pollet Deus ille vaticinandi scientia, Lucullo prædixisset hæc omnia repentè defutura; sed ita defutura, vt Lucullus per immutabiles præstigias semper sibi visurus esset, se illa intueri sicut anteà, vaticinij oblitus, nihilque suam iacturam suspicatus; & scilicet idem quod antea oblectamentum oculis atque animo semper excipiens. Super hæc, si hunc defectum ita euenturum prænunciasset, vt idem error ad alios quoque pertineret mortales: adeóque Luculli ædes hominum ad ea mira visenda confluentium celebritate perinde ac antea florerent; ac laudibus deprædicarentur. Tum quemque delicias illas (si fortè Lucullo eas vendendi consilium existeret) eodem pretio alacriter empturum, quo antea empturus fuisset. Ad summam, ita Luculli rem familiarem perituram, vt ea iactura ad æternum tempus, & Lucullum, & cæteros falleret, nec quidquam meditationis, gaudij, vtilitatis ex vera possessione alioquin profecturæ dimoueret; An videtur nobis Lucullus saltem iure ac merito hanc de-
4. nunciationem ægrè laturus? Mihi certè non videtur. Neque in hanc opinionem trahor mei tantùm animi experientiâ, dum eundem euentum commentatione mihi affingo absque vlla mœroris portiuncula; sed vel præcipuè trahor argumento desumpto ex auctoritate Aristotelis conficientis fœlicitatem nostram in actione vitæ contineri, eamq; constituentis in contemplatione ipsa, non in rebus contemplationi obuersantibus. Trahor denique multorum sapientium consensu. Neque, opinor, ineptum erit, ad eiusdem Aristotelis exemplum, id confirmare præstantissimorum Poëtarum sententijs. Porrò Lyricus noster Ethruscus non suauitate, quàm doctrina locupletior, cùm de se memoret cogitationis errorem ei errori non absimilem, qui à me fingebatur; Non tantùm, ait, hoc ipso errore animum expleri; sed bellè concludit: *Si error permaneret, nil ampliùs quærerem.* Nec aliter sensisse videtur Latinus quoque Lyricus, vbi canit.

1. Eth. c. 8

Prætulerim scriptor delirus inersq; videri,
Dum mea delectent mala me, vel denique fallant,
Quàm sapere & ringi.

Li. 2. ep. 2

Subditque, deliri cuiusdam Argiui similitudinem (Abydenum fuisse tradit Aristoteles lib. de reb. admirabilib.)

Qui se credebat miros audire Tragœdos,
In vacuo lætus sessor plausorq; Theatro.

Qui tandem ex cognatorum industria ſanatus,

pol me occidiſtis amici,

Non ſeruaſtis, ait, cui ſic extorta voluptas,

Et demptus per vim mentis gratiſſimus error.

Atque, vt verum ſuper hoc loco apertiùs eluceat, traducamus caſum hunc 5.
à re menti oculisq; ſubiecta, ad res, quæ reliquis ſenſibus comprehenduntur. Si cui ars eſſet, qua conficeret vt tomentum, Phaſiani alitis ſaporem ipſiſſimum palato, ſuccum ſtomacho ſimularet, curæ ne huic eſſet violare nemora, quæ Magnatum venationibus reſeruantur, vt veros Phaſianos aucuparetur ac manderet? Si quis eiuſmodi inſtrumentum aptaret auribus, cuius beneficio gryllorum aut cicadarum ſonus inconditus, ipſum videretur luſciniæ melos; multone hic ære veras luſcinias emercaretur?

Nimirum igitur, id quod auemus, non eſt res ipſa, quæ ſenſu aut mente percipitur, ſed cognitio ac voluptas, quam inde ad nos corriuamus. At enim, dices, inter ea, quæ ſenſum permulcent, vera ſuppoſitis anteponimus.

Fateor: ſed propter alteram ex duabus hiſce cauſis: Vel quia non omnes vtilitates, quæ vera, item ſuppoſita comitantur. Verbi cauſa, aurum adulterinum non perinde ac verum medetur. Vel quia certè non diu comitantur; vaneſcente tandem adumbrata illa ſpecie; quam pariter labem aurum adulterinum ſortitur; ſed quicunque talem fabricaretur mixturam, quæ perpetuò decorem & opportunitates cunctas vero auro à Natura tributas exhiberet, nihil, puto, ſollicitus eſſet defodere mortalium cateruas ad effodiendum per eos aurum in alterius mundi viſceribus conſepultum.

CAPVT XLVI. *Cõfirmatur Dei viſores, ni ſimul amatores fuerint, beatos haud fore. Et abſoluitur allocutio*

Ex his, quæ tum generatim ſuper pulchritudine, tum diſtributè ſuper ſubiecta cuique ſenſuum materie hactenus diſputaui, iudicari poteſt, non ipſam Dei pulchritudinem per ſe aſpectantis bonum eſſe, ſed boni effectricem; dum ſui aſpectum tribuit, itaq; gaudio animum aſpectantis irrorat. Quare, ſi quiſpiam Dei ſpectator, non item Dei amator eſſet, & nihil extra ſe ſuumque bonum diligeret, hic ſanè bonum quoddam finitum ac procreatum obtineret, hoc eſt, obtutum illum iucundiſſimum. Qui ſanè obtutus cùm ſemper eiuſmodi ſit, vt clarior & intentior fieri poſſit, non omnem proinde votorum ſitim ſua vi reſtingueret, neque adeo beatum affatim intuentem redderet. 1.

Sed qui Deum ita palam conſpicit, vt ſimul eundem amicè diligat, gaudet vtique ipſo conſpecto Dei bono: quod bonum, quippe infinitum, ſociari nequit deſiderio ſuperioris boni: ſed tantùm admittit neſcio quæ minuſcula deſideria bonorum infinitis gradibus inferiorum. Quarum ſanè deſiderationum fruſtratio licet malum aliquod tandem ſit, id tamen quidquid eſt mali, ab illius præſtantiſſimi boni poſſeſſione ita inobſcuratur, vt Beatitatis nomen & gaudium nihil corrumpat. 2.

Inter

5. Inter hæc prope ventum erat ad Arcem, in qua Bracchiani Ducibus ædes aſſurgunt vetuſtate pariter ac laxitate perhonorificæ. Saracenus verò iam conticuerat, cùm Querengus, qui eius orationem attentiſſimè exceperat, quiq; eò liberaliùs Saraceni curſibus plaudebat, quò tacitus quaſi ac neſciens ſibi tanquam præmonſtratori blandiebatur, ſic eum compellat. Sementis illa profectò, quam ſparſeram, non modò ex iſtius ingenio ſoli nihil degenerauit, ſed ita fermè ſucceſſit, quemadmodum in quibuſdam vberrimis Pannoniæ agris; vbi cùm ſecale obſeueris, triticum metes. Ego pariter craſtinum demandatum mihi munus ita præſtabo, vt conſentientia quædam, nec deſpicabilia, nec pauca educere ſtudeam ex ea multiplici doctrina, quam vterque veſtrûm hodie ingenio meo inſeminaſtis. Nec ita mihi diffido, vt te, Saracene, probitate atque opulentia meſſis æquare deſperem. Quò enim ſoli ſterilitate deterior ſum, eò te acceptæ ſementis præſtantiâ fortunatior fui. Atque in hæc omnino verba è curru deſiliere: rati, ſe non tam in Sabbatino lacu piſces, quàm in Democriti puteo fœliciùs veritatem expiſcatos.

FINIS PRIMI LIBRI.

CVm in hoc Libro multa obiter, atque alibi ſtatuenda enuncientur, pretium curæ viſum eſt adſcribere hîc ſummam eorum, quæ in eo ſtabilire conſilium fuit.

1. Bonum honeſtum, ſeu morale, non poteſt eſſe quid aliud à bono phyſico, ſeu naturali; hoc eſt, ab eo quod bonum eſſet etiamſi citra liberam ſui electionem nobis eueniret.

2. Non id omne eſt bonum honeſtum, quod ſi fiat, plus boni quàm mali vniuersè infert.

3. Interdum quod Natura eligit gratiâ vlterioris cuiuſpiam boni, licet nobis amare per ſe, & gratiá ſua: veluti delectamentum alimoniæ.

4. Si honeſta ſic deſcribantur. *Ea quæ honeſta eſſe plus prodeſt quàm nocet Reipublicæ vniuerſæ*: vera quidem proprietas honeſti boni ponitur, proba honeſti definitio non ponitur.

5. Si dicatur; *honeſta eſſe opera illa, quæ laudibus ac præmijs affici, plus prodeſt vniuersè, quàm nocet*, verum quid, ac luculentum de honeſto enunciatur; prima atque intima honeſti differentia non enunciatur.

6. Laus & gloria in bonis ſunt, per ſe, & gratia ſua honeſtè optabilibus.

7. Honeſtum ritè ac dilucidè ſic definitur. *Quod placet Naturæ, vt agamus.* Eſſe in rebus communem quandam Naturam, notum eſt, ac ratum apud omnes philoſophantium familias.

8. Vt dignoſcamus, placeat-ne aliquid Naturæ nec-ne, tutiſſimum eſt diſcerniculum, examinare, vtile-ne an detrimentoſum ſit vniuerſitati hominum, id Naturæ placere.

9. In conſtituenda rerum honeſtate Natura minimi quidem, non tamen nihili fecit belluarum commodum.

10. Deus & Natura idem ſunt; itaq; Dei voluntas eſt prima honeſtatis regula. Non tamen hinc ritè conficitur, integrum eſſe Deo, vt velit quæcunque nunc turpia ſunt, adeoq; vt illis honeſtatem indat.

Quæ-

11. Quælibet vel minima corporis oblectatio modò permissa, honestè amabilis est gratia sua.

12. Operis difficultas eleuat in eo semper bonitatem, interdum quoque honestatem delet. At si opus vnà cum difficultate honestatem retinet, hæc ab illa fit maior.

13. Sola delectatio est possessio boni, at non sola delectatio est bonum.

14. Deus se intuentium est bonum: at cætera plerumque non sunt bona se cognoscentium.

15. Cœlestis beatitudinis possessio, quam *formalem beatitudinem* vocant, æquè his tribus, visu, amore ac gaudio, continetur.

16. Quilibet amor amicitiæ, quo alios complectimur, continet aliquid gaudij: amor verò Cœlicolarum in Deum est cumulatissimum gaudium.

17. Cœlites inæqualiter beati sunt, sed æquè omnes contenti; quia eorum inæqualitas versatur in beatitudine formali, non in obiectiua.

18. Beatitas quà Deus pollet, animorum quibus ea innotescit, amantium quidem Deum fœlicitas est, osorum verò infœlicitas; itaq; acerrimum ipsa est inter Dæmonum cruciamenta.

19. Quicunque Deum ita videret, vt non simul amaret, hic sanè ingenti bono affectus esset; beatus, affatimque contentus non esset.

20. Rei obiectæ pulchritudo non est bonum intuentis per se desiderabile, sed tantùm est bonum ei vtile ac desiderabile gratia cognitionis iucundæ, quam parit.

DE

DE BONO
LIBER SECVNDVS.

AD ILLVST. & EXCELLENTISS. VIRGILIVM MARCHIONEM Maluetium.

CAPVT PRIMVM.

SI de ingenij tui laudibus fama tam submissè loqueretur, Virgili Malueti Marchio Excellentissime, vt posset quispiam de te, quisnam esses, nosse, quid autem scires, ignorare; næ hic iure miraretur, quod ex hisce quatuor Libellis meis hunc potissimùm tibi offerrem, quem præ cæteris quæstionum difficultas asperat implicatq́, & cui plus multò ferocitatis Mineruæ arma, quàm suauitatis musarum Narthecia contulere: Isthæc nobilitatis amplitudo, habitus iste quem geris gladio ad bellum præcinctus, non togâ ad studium compositus, eorum vtique insignia sunt ac notæ, qui nihil in sapientiæ hortis vltra frondes ac flores attingere consueuerunt; nempe laurorum fructus quasi amariores auersati. Verùm ex hoc ipso reconditiorum litterarum fastidio tuæ conditionis hominibus perfamiliari, admirabilior adeoq́, præclarior in te sit, absolutissima isthæc humanæ diuinæq́, sapientiæ possessio: ita planè, vt ipse in Palladia Republica priuatum litterati hominis titulum supergressus, dijudicandi docendiq́, ius ac Magistratum amplissimum geras. 1.

Equidem de te confidenter scribo, nihil veritus, ne quispiam suspicetur in hisce laudationibus meis plus amori, quam veritati, plus cognationi, quam cognitioni tributum. Nimirum ad te deamandum tot me causæ acriùs extimulant, quam cognatio, vt vel dum te flagrantiùs diligo, hæc vna identidem animo excidat, certè nunquam nisi vt postrema omnium occurrat. Siquidem non eâ te vulgari beneuolentiâ prosequor, qua auunculum decet, qualem te naturâ sortitus fueram, sed qua me alterum, qualem te sponte mihi 2.

per

3. per amicitiam adoptaui. Fretus igitur eâ confidentiâ, quam perspectissima veritas facit; aio, dum ætatis nostræ viros scientiâ inclytos circumspicio, eosq; tecum compono, haud alium mihi apparere, qui aut doctrinæ sublimitate atque amplitudine, aut ingenij vbertate ac robore, aut styli viriditate ac neruis, Italicæ Nobilitatis nomen impensiùs decoret. Neque verò temperare me possum hoc loco, quin memorem pulcherrimam sanè laudem tuam, eamq; tui, penè dixerim, propriam inter sanè complures, qui tradidere artem illam, artium dominam æquè suopte ingenio diuinam ac tradentium sæpenumero peruersitate sacrilegam. Tuum hoc fuit, vt fœdus vtique humano generi saluberrimum necteres inter regnantem Prudentiam, Christianamq; Probitatem. Plerique omnes Principum institutores ita scribunt, vt vel ab aulicarum artium peritis irrideantur tanquam incallidi atque hebetes, vel à sacrarum legum custodibus damnentur tanquam irreligiosi ac noxij. Veruntamen nemo vnus eorum, qui humanæ potentiæ fastigio bonum ac finem hominis planè concludunt, dominandi præcepta concinnauit firmiora atque interiora, quàm tu concinnasti. Nemo vnus eorum, qui inter aspera ac solitudines Crucem sceptris anteferunt, sanctitatis monita religiosiùs ad Euangelij normam præscripsit, quàm tu idem præscripsisti Adeoq; per te iam liquet, qui secùs de Politica scribunt, eos aut animi nequitiam pro acumine prudentiæ, aut ingenij tenuitatem pro innocentiæ studio venditare.

4. Quem ergo tibi dicarem ex hisce quatuor Libellis meis, hunc omnino delegi, quo nimirum difficillimæ omnium mihi tractandarum quæstiones disputantur; haud oblitus quid præstantißimi Poëtarum consueuerint; quos decori Magistros optimos Aristoteles vocat. Hi nempe duras vtique pugnaciumq; ferarum carnes Heroum mensis apponunt; nihil eâ gratiâ dubitantes ab historiâ discedere, vel in ingenio soli, dum Libyæ ceruos affingunt, vel in animantium proprietatibus, dum leonum ossibus abundè medullas tribuunt. Quid enim? haud tibi minor ingenij, quàm animi vigor, nec proinde molliùs agendum nobis cum illo, quàm à Deo actum videamus cum isto. Haud enim absque Dei Numine factum interpretor, vt animi tui fortitudo planè regalis, infortunijs ipsis ceu olim Meroë iaculis coronaretur. Ita enim exemplum ex te sumitur haud vulgare, falsò à miseris expostulari fortunam: sublimium animorum fœlicitatem gloriamq; in externis casibus nequaquam positas: ambarum venas in nostro esse nulli
5. sortis libidini vectigales. Porrò munusculum hoc acceptum fore auguror

Virgilius. Statius. Ariostus.

tibi, rato, quantulumcunque tandem id fuerit, certè summum esse inter ea quæ tibi largiri sit meum. Hoc enim auarus, ac Magnanimus discrepant; apud illum ex datæ rei pretio, apud hunc ex dantis animi significatione munus commendatur. Ideo alter quidem arithmetico, alter geometrico examine donum expendit. Accedit ad has causas, opusculum hoc impensiùs tibi gratum fore duobus vtique inscriptis nominibus carissimorum tibi capitum. Vterque horum ex illis pauculis est, intra quos, Aristoteli ac Tullio obsecutus, dulcissimam amicitiæ tuæ appellationem conclusisti; quosq; literæ ad me recens datæ, atque ea de re non suauiùs, quam grauiùs disserentes, accensent. Alter quidem duorum est Gerardus Saracenus nobis haud ita pridem fato surreptus; idemq; in hasce paginas ad eiusmodi reuocatus vitam, qualem posthumæ caritatis meæ vis ac studium repræsentare potest, qualisq; per mysteria fabularum indicatur, vt suspicor, in Orphei vocibus dilectum animum ex obliuionis domicilio retrahentibus in lucem. Alter deinceps est Fabius Chisius Præsul ornatissimus amplissimusq;, cui sequentem protinus Libellum inscriptum videbis. Etenim haud minùs chartæ quàm tabulæ vtcunque rudes, gratiam apud possessores obtinent, si artis ineptiam obiectarum imaginum caritate compensent.

CAPVT II.

Aduẽtus Andreæ Eudemonioannes è Soc. Iesu, eiusdem Elogium. Vnà oẽs rhedâ conuehũtur, vt inceptã disputationem resumant

OBVIAM factus est Cardinali ædium scalas ascendenti nouus hospes, idemque haud ignobile additamentum futurus indictæ in crastinum collocutioni. Erat hic Andreas Eudemonioannes è Societate IESV, qui multis iam antè annis Patauij degens, Querengi pariter doctrinam nouerat, pariter æstimationem conciliauerat sibi. Vir sanè, quem ingenij acumen, scientiæ celsitas, lectionis immensitas affatim nobilitabant. Meditatione celer, linguâ promptus, disputatione viuidus, tandem quidquid ageret, spiritum & ignem præseferens. Quo tamen igne vehementiùs identidem efferuescebat. Quanquam & pietatis studium, & hausti è religiosa vita sensus, si non semper æstibus illis, ne insurgerent, in tempore occurrebant, eos certè velut aquis opportunè irroratis momento temperabant. Cæterùm non minùs ad negotia solers, quàm ad studia, neque contemplando, quàm agendo melior. Creta eum claris natalibus genuit. Turcici exin belli tumultus à patriæ sinu auulsum Romam amandarunt, veram scilicet virtutis patriam. Eductus hic est in Romano seminario Gregorij XIII. munificentiâ, Principis, qui paternæ caritatis complexu non alios minùs exteros habuit, quàm exteros. Deinceps præpollenti ingenio, assiduoq; studio eò processit in litteris, vt peræquè longum foret, quas ille comprehenderet disciplinas ad vnam recensere, atque arduum quam ignoraret adinuenire. Neque verò prælarga hæc superficies pari carebat alti-

altitudine; licet plerumque accidat, vt multa multumq; ſcire, non eiuſdem ingenij ſit. Is enim quàm intimè peruaſerit arcaniorum penetralia diſciplinarum, vel ſi eius chartæ conticeſcerent, huius Romani Gymnaſij exedræ vociferarentur. Quod ſanè Gymnaſium inter præclariſſimos illos æui noſtri Theologos, ex quibus celebritatem habuit, Andream contemplandi ſubtilitate nulli ſecundum numerauit. Haud tamen inſitum philoſophandi ſtudium, & quæ cuiuſlibet ſtudij nutrix eſt, in eodem ſtudio fœlicitas, venuſtiorum litterarum illi vel pretium abiecit, vel tractationem ademit. Nec enim ex illo fuit faſtidioſorum philoſophantium numero, qui humaniorum artium culturam, ceu inanem aſpernantur, quaſi platanorum, ſpecie quidem atque vmbra mulcentium, ſed illius fructus, quo mens vnicè alitur, hoc eſt, adinuentæ veritatis, planè ſterilium. Quin ipſe dum ſcriberet, argumentorum pondere non contentus, ſed inſuper elegantiæ fauos eloquentiæ aculeis commodè aſperans, ſimul lectorum animos ſuauitate paſcebat, ſimul hæreticorum perfidiam ictibus tranſuerberabat. Quippe aduerſum hæreticos inprimis ille ſtudium ac ſtylum exacuit. Quos tamen ſæpe minutis vexauit prælijs, iuſto certamine adortus eſt nunquam. Id quidem præſtare agitabat animo, vniuerſam Caluini hæreſim concutere aggreſſus. At perinde in libris, atque in ædificijs contingit. Grandiora quædam & ſumptuoſiora cœpta ſic plerumque fabricatoris interitu præciduntur, vt muri neſcio qui rudes & craſſi tantùm extent, magnum Authoris animum teſtificantes, cætera inutiles. Cum primis ille carus fuit Vrbano, quem adoramus, Pontifici, nec non Franciſco Barberino Cardinali, Pontificis fratris filio, qui Andream ſibi Theologum in Gallica legatione aſciuit. Inde porrò talis redijt, ſuos vt Sodales tantùm ſupremò ſalutaret, non quidem voce, ſed extremi ſpiritûs emiſſione. Eadem penè hora viam illi, vitamque concluſit. Ingenti profectò Societatis noſtræ iactura, niſi quod verius, non iactura, ſed ſumptus opportuniſſimus vocandus eſt, quoties illa Eccleſiæ ac Deo filios impendit. Vrſino Cardinali Andream commendabant cùm alia complura, tum præcipuè arcta & vetus neceſſitudo, quæ illorum vtrumque Bellarmino Cardinali obſtrinxerat. Hinc Vrſinus datis ad eum litteris peramanter Bracchianum inuitauerat; denuncians, viæ laborem Querengi con-
3. ſuetudine redemptum iri. Et ſanè accommodatiſſimè ad Cardinalis voluntatem accidit, vt in eo temporis articulo eiuſmodi offenderet hoſpitem: qui ſcilicet ſimul interuentu ſuo Querengum moneret, vt germanas tantùm atque exoticas gemmas, quippe tam ſolerti gemmario diſpiciendas, promeret, ſimul ipſe ſuas pariter conferens, mercatum illum opulentaret. Excepit eum Cardinalis comiter magis, quàm prolixè; feſtinans videlicet ſubducere ſe, vt matutinis canonicis precibus craſtinum, atque adeo cœnam de more præuerteret. Andream interea honoris ac ſolatij ergo Saraceno attribuit. Tum id temporis totus ferè in eo Saracenus fuit, vt proximè habitam collocutionem carptim

ac summatim denarraret. Quod non referenti, quàm audienti gratius: alteri vt nuper disputata altiùs insculperet memoriæ; quæ non alio scalpro fideliùs cælatur, quàm ipsiusmet linguâ commemorantis; alteri vt in arenam, quam sibi præuidebat, non planè imparatus atque impromptus euocaretur.

Tum primo mane Cardinalis ritè iam de more procuratis in Deum offi- 4.
cijs, Cœli serenitate clementiaq; inuitatus, ipse pariter hospites inuitauit, vt secum rhedâ circumuecti amœna camporum specie fruerentur: vbi sanè aulæa illa Naturæ digitis picta gemmataq; eos cum primis delectant, qui splendidis ædibus innutriti fastidiunt iam lectissimas picturarum atque gemmarum, quas Artis industria concinnauit ac fodit. Rhedam conscendens Cardinalis, quippe ingenio, quàm corpore latiùs exspatiari cupidus, iussit aurigæ denunciari vt lentissimè progrederetur, ne incitatioris motionis iactatio ac strepitus quietem animorum colloquijs necessariam interturbarent. Præmiserat tamen equitantes aulicorum suorum nonnullos, qui animos ipsos colloquentium seuerioribus cogitationibus fessos identidem recrearent festiuo accipitrum volitantium spectaculo; quibus prædarum abundè erat in Bracchianensi agro, venationum opulentiâ inter Latinos prænobili. Tum ipse orsus est in hunc modum.

CAPVT III.

Quãti sit Bonum nosse.

Catull. in Nup. Pel. & Thet.

CVrrus hic potiori titulo, quàm ille primus, qui leui flamine volitauit, Pal- 1.
ladem sibi opificem arrogaret, quando hunc dissertationum suarum Peripatum viri tales ac tanti deligere non dedignantur. Tuæ iam sunt partes, Querenge, id efficere, vt hesterna audentia nihil iam pœnitenda sit mihi, vtpote quæstuosissima, vbi per eam doctrinis tuis me ditatum intellexero.

At ille. Si, quod quæritamus, assequeremur, videlicet Bonum vniuersum, næ ipsi spolijs longè pretiosioribus vehiculum nostrum ditaremus, quàm Argonautæ illud suum, quod Græcus Pegasus Cœlo inuexit. Quid verò? Aurum illud, cui studemus in præsens, totidem Argonautis perquiritur, quot sunt omninò res vniuersæ. Quæcunque aut Deus agit, aut inferiores causæ; quæcunque Natura, Prudentia, Ars, Virtus, Vitium, vniuersitas denique rerum omnium molitur, totidem iacula sunt præcelsum hunc scopum appetentia, totidem plagæ sunt opimam hanc prædam aucupantes.

Verùm haud fortasse procliuius est Boni notionem, quàm possessionem adipisci. Alteram vniuersi sectantur, alteram plerique negligunt; Et tamen illa nisi per hanc haudquaquam parabilis est. Bonum quæritare, nec interim nosse, an non est imitari vulgatam in Hetruscis fabellis Calandrini stoliditatem, in helitropiæ indagatione solliciti, quem tamen ipse lapidem ab alijs lapidibus nihil discerneret?

Paracelsus quidem, Paracelsiq; familia prædicant, auriferum illud semen 2.
tantopere ab ipsis magnificatum, cuius genitricem ferunt arborem prægrandem radicibus Tartara contingentem, ac tanquam in ramos, folia, flores,

perna,

perna, in metallorum & gemmarum venas toto terrarum gremio diſpanſam; prædicant, inquam, ſemen illud in manibus identidem nobis verſari; atqui ſpretum, quia ignotum: quando nihilo illud ſimilius auro dicunt, quàm itidem pyrorum aut peponum ſemina pomis ſuis. Hoc ſanè chimicorum nugamentum non aptiùs, quàm veriùs cadet in nos; bonum, hoc eſt, non auri, ſed fœlicitatis ſemen, identidem à Natura nobis exhibitum repudiaturos, malum contra venenorum truculentiſſimum auidè conſectaturos; ſi boni maliq; ſcientiâ caruerimus: ſcientiâ quidem tam excelsâ, vt ipſam, quaſi diuinitatis portionem ſerpens ille vaferrimus obtenderit primis humanæ familiæ progenitoribus. At, eheu, dum ad illam comprehendendam, fallaciarum parentem adoptarunt ſibi doctorem; enimuero commeruere, vt ſibi atque adeo poſteris ſapientiæ Pater eandem ſcientiam occuleret; tantumq; illam vti diuinitatis teſſeram naſcituro Beatorum Primogenito affuturam prænunciaret. Ferenda iactura demum foret, ſi neſcij fœcundum auri ſemen contrectaremus. Id enim eiuſmodi eſt, vt agnitione ipſa vtilitatem cum raritate deponeret, vèriùs quàm acciperet. Quippe auro non tam à natiuorum decorum copia, quàm ab exterioris auri raritate pretium obuenit. At ignoratio boni extremum illud calamitatis importat, quod ne verbis quidem valentioribus exponi poteſt, quàm iſtis, vt bono deſtituamur. Adeo vt Plato ſcitiſſimè demonſtret, quamlibet aliarum rerum ſcientiam ipſarum ignoratione deteriorem eſſe Bonum ignorantibus. *In Alcyb. 2. de Voto.*

CAPVT IV.

Ariſto. & Platonis cōparatio. Ille vti minùs in admiratione excitādā intēt', ita minùs eā à principio aſſecutus. Sed pl' veritatis habuit adeoq; pl' fidei obtinuit.

1. PORrò in huiuſmodi ſcientiæ indagatione Ariſtoteles mihi dux melior habetur, quàm is, quem nuper laudaui, Plato: Quanquam huic de cætero vſque adeo ſim addictus, vt probè noſtis. Plato ſiquidem eum tenuit in philoſophando morem, vt auidiùs inuolaret in admiranda neſcio quæ, ac proinde à communi mortalium exiſtimatione plurimùm diſſita. Et id quidem Platoni ampliùs venerationis conciliauit apud populum, quippe qui tanto interuallo litteratorum aliquem ſibi ſapientiâ præfert, quanto eum à ſe opinionibus diſtare audit: illosq; demum vti ſcientiſſimos reueretur, à quibus ipſe viciſſim vti rudiſſimus proculcatur. Acceſſit, quod etiam Poëtæ, vtpote qui geminum hunc colorem ſcriptis ſuis amiciendis proprium allegerunt; admirabilitatem ac veriſimilitudinem; veſtiariam tabernam frequentarunt non tam Ariſtotelis, quàm Platonis; qui nempe vnus mira non irriſa, ſed venerata, atque adeo credita venditabat. Sic Plato.

2. Sed Ariſtoteles oppoſitam planè ſemitam legit. Tantum abfuit, vt popularem ſtuporem cauponaretur, vt populum ipſum ſibi præceptorem impoſuerit: quin primas ac ſummè rudes quaſdam plebeculæ cogitationes & perſuaſiones reueritus eſt, tanquam baſes, quibus Philoſophiæ ſuæ machina prorſus incumberet. Quæ ſanè Philoſophia vti ſic minùs fuci, quàm Platonica

per adolescentiam asciuit, ita plus pulchritudinis in senecta retinuit; pluresq; tandem constantes amatores inuenit. Parq; discrimen inter ambas interfuit, ac inter Poësim atque Historiam est. Illa vt audentior, ita & mirabilior, adeoq; blandior: hæc vt Vero mancipata, ita plus & auctoritatis præfert, & infert vtilitatis. Nimirum hoc de Aristotelica doctrina senserunt dies posteri, testes nunquam falsi, nunquam fallentes. Post diutinam ingeniorum indaginem patuit enimuero, Naturam errorum nugiuendam non esse animis nostris; qui cùm suo nutu veritatem vnicè appetant, non eo improspero fato nascuntur, vt plerumque fallacibus spectris ludificentur; Ita in easdem existimationes plerumque conuenire, vt & communiores sint, & veriores; probæq; Philosophiæ id vnum esse munus, vt exertè hominibus explicet, & quasi in bono lumine collocet, quæ per subobscuram & obuolutam quandam Naturæ informationem nemo non prænoscebat; vtq; quasi scholiastem & subdocentem agat eius doctrinæ ac prælectionis, quam vnicuique hominum Natura dictauit.

CAPVT V.

Quid Arist. in Ethica enucleanda præcipui habeat supra cæteros: Quid perficiendum reliquerit posterorum industria

Atque vt de illa potissimùm disciplina, quam versamus, dicam. Apud alios vtique veteres ab Aristotele moralis Philosophiæ documenta re- 1.
perimus, videlicet apud Xenophontem, Epictetum, Ciceronem, Senecam, Plutarchum. Sed inter hos illumq; id fermè interest, quod inter Hippocratis libros, atque alium quempiam, qui medica præscripta compluscu lis morbis salutaria coaceruauerit. Alter enim plus docet, quàm dicit; primordia suppeditans etiam ad id quod sibi indictum est ritè procurandum, & ad sanandos morbos sibi intractatos, ætatique suæ incompertos. Alter verò dum experimenta nescio quæ peculiaria tantùm prodit, generales verò causas super medicamentorum efficacitate non retegit, vasculum sanè, non fontem medicæ facultatis largitur; lectorésq; suos in magnum errandi periculum trahit. Errori enim perquam pronum est rem agere, causam cur ita sit agendum, nescire; nec proin dignoscere ecquid in hac vel illa attributorum immutatione, agendi quoque modus sit immutandus. Lectitantur sanè passim apud Xenophontem, Epictetum, Tullium, Senecam, Plutarchum sententiæ ingenio perargutæ, prudentiâ ponderosæ; lectitantur affatim abdita documenta nulli mortalium ordini non accommodata; sed hæc omnia haud vtique certa & constantia, imò verò compluscu lis & exceptionibus castiganda, & explicationibus indigentia. Cuius rei causa est, quod nemo inter eiusmodi scriptores moralem disciplinam ad viuum resecuit, primámq; doctrinæ stirpem rimatus est. Credo quia, vt commodè Cicero (*in Orat.*): *omnium magnarum artium sicut arborum altitudo nos delectat, radices stirpesq; non item*. At verò haberi (quod idem subijcit) *illa sine his non potest*. Nemo istorum Philosophorum homini hominem patefecit, nemo eum suæ naturæ, suæ ditionis admonuit; quis esset, quod incolat

colat domicilium; quodnam hominis emolumentum alijs atque alijs actionibus laudem & gratiam, atque adeo virtutis titulum conciliauerit apud mortales. Vnius Aristotelis beneficium illud fuit in Philosophia, quod idem Tullius alio loco Varroni tribuit in Historia: Varronianæ scriptionis beneficium ipse ait, vt non amplius iam Romani Romæ peregrinarentur; Ita pauculis commutatis Aristotelis beneficium iure dicetur fuisse, vt non amplius mundani peregrinemur in mundo. *Academ. quæst. li. 1*

2. Quid tamen? Perfectionis culmen ita in excelso eminet, vt vniuscuiusque mortalis brachia licet gigantea supergrediatur. Quippiam desiderandum in Ethice Aristotelica sagaciter deprehendit, scriptor merito maior, quàm famâ, Aduardus Gualunda. Examinat enim obseruatè curiosèque Aristoteles appetitiones actionésq; nostras; res autem externas, quæ ipsis actionibus atque appetitionibus obijciuntur, attingit veriùs, quàm examinat. Exemplum sit. Docet ipse, liberalitatem medio nauigare velut inter duas Syrtes, inter prodigentiam atque auaritiam; eam virtutem porrò esse, quæ sumptus ad prudentiæ mensuram exigit. At verò quænam sit isthæc prudentiæ mensura circa sumptus, quave de causa ita omnino sit constituta, vix quærit; Quod tamen vt à Philosopho præscriberetur, supra quodcunque aliud in ea re præceptum recta hominis institutio flagitasset. Satis-ne erudiret Romæ hospites aliquos Diui Petri Ædem appetentes, quisquis illos ita institueret, *viam tenento breuissimam & commodissimam illuc pertingentem: nullis diuerticulis auocantor:* & nihil vltra? Haud sanè, quin peropus foret, definitè indicare quænam sit huiusmodi via, & quibus vtique in locis aliàs dextrorsum, aliàs sinistrorsum gressus foret dirigendus. Idcirco Ethice Aristotelica, si rectè puto, humani moris contemplatrix, melior est, quàm moderatrix. Sanè illud primum exequitur obseruationibus humano ingenio subtilioribus: de hoc altero (vt leuiter dicam) ieiuniùs edisserit.

Prælargus igitur incognitarum orarum tractus huic philosophicæ nauigationi adhuc expanditur, quando Scholasticorum, qui post Aristotelem scripserunt, bona pars, toti sunt in digladiando super vi vnius voculæ Aristotelicæ, aut super quapiam diuisione retinenda vel exturbanda; dum inter hæc intentatas prætereunt quæstiones, quæstionum omnium, quæ possint mentibus obuersari, summè necessarias pariter, summéq; præclaras.

In his quæstionibus proculdubio est, ac principem occupat locum ea, super qua tu me hodie proloqui iubes, Cardinalis amplissime.

Age

CAPVT VI.

Recẽsẽtur ac refellũtur opiniones Capreoli ac Durãdi super Boni ratione.

AGe igitur. Aristoteles *a* initio Ethices bonum ait esse, *quod omnia appetunt*; primo autem Rhetorices libro *b* sic Bonum explicuit: *Quod* 1.
omnia appetunt, quæcunque sensum mentemve habent, aut quod appeterent si haberent. Capreolus *c* ergo hanc ipsam expositionem arripuit quasi legitimam Boni definitionem, eo vel maximè, quod in hoc sibi concinentem credidit Diuum Thomam, cui dissonum se vspiam exhibere, magna ei religio fuit.

Aduersus talem definitionem pugnarunt inter veteres quidem Plotinus *d* & Seneca *e*, eo nomine, quòd hæc definitio super rerum bonitate pronunciandi ius tribuat cæco vtique iudici, hoc est, appetitui; cui sæpe optatissima quæ deterrima. Inter recentiores verò hanc ipsam definitionem non quasi falsam, sed quasi vitiosam agitat Caietanus *f*. Eatenus, inquit, quippiam expetendum se præbet, quatenus, antequam expetatur, præ se bonitatem fert cogitanti. Prima igitur notio ac substantia bonitatis aliud quid est & præuium facultati appetitionem prouocandi.

a cap.1.
b cap.6.
c in 2.dist 34.art.2. concl.2.
d Enneade 6.c.19.
e Ep.118. & 119.
f 1.p.q.5. ar.1.& 4
g 1.Eth.

Alij alias adeoq; innumeras Boni definitiones meditati sunt, de quarum 2.
plerisque consultò silentium est mihi, tum Aristotelica præceptione *g* monito, vt sententiarum probabiliores tantùm ac celebriores in examen vocentur; tum quia, vt idem ait, abstrusa quædam subtiliùs exquirere, alterius cuiusdam est Philosophiæ.

Aliquæ tamen opinationes, quæ ita hispidæ sunt ac tenebricosæ, vt incommodiùs, certè insuauiùs, ad propulsandum, ne dum ad amplexandum tractarentur, satis superque suamet sponte propulsantur. Tetrâ enim nescio qua oris tristitiâ deterrent ab se hominum ingenia, nedum in amplexum trahant: quæ sanè ingenia lucem vbique non tenebras amant, sed scilicet eam suo iure in definitionibus requirunt, natis quippe ad res illustrandas. Aliquas ergo 3.
Boni definitiones omittam, aut explicatu perobscuras, qualis Plotiniana illa, Bonum esse participationem aliquam summi boni; qualísq; alia est ab Aquinate indicata, *Bonum* atque *Actum* idem esse: aut non vniuersè bonum omne complexas, sed in peculiaria quædam boni genera vnicè conuenientes, ceu Stoicam illam, quæ habetur apud Tullium 3.de finib. & quæ probatur Senecæ nuper laudato; hoc est, Bonum esse, *quod secundùm Naturam cuiuslibet est, cum perfectione pollet*, aut illa Platonis; Bonum esse, *quod per se sufficit.* His præteritis.

loc. citato
1.p q.5.a. 1. in corp. & ad 1.
in Lyside.

In Durandi rationem intendo. Putauit hic, primam boni notionem esse quid nexum, atque aliud ad aliud referens (conceptum relatiuum aiunt) boni videlicet essentiam, opportunitatem esse voluit, per quam vna res alteri prodest. Quædam, inquit Durandus, suopte ingenio rem aliam interiùs perficiunt; vtpote manus, quæ homini tributæ sunt, quasi omnium opificiorum artifices; item firma valetudo eò nobis collata, vt per illam commodè ac iucundè mu-

in 2.dist.3 q.1.ar.22

dè muneribus vitæ fungamur. Aliqua è contrario non ita sunt bona, vt aliud quippiam interiùs perficiant, sed vt bonorum rem aliam interiùs perficientium sint causæ. Veluti pharmacum nulla est interior perfectio animalis. Efficit tamen, ac ponit in animali interiorem perfectionem, hoc est, bonam corporis habitudinem. Hac posteriori ratione, bonum esse, conuenit Deo, quippe qui nulla est proprietas interior cæterarum rerum; sed principium ac fons cuiuslibet boni interioris reliqua omnia perficientis.

Iam verò nulla vtique rerum est, quæ alterutro ex istis modo alijs rebus non proficiat. Ideo rerum latè omnium, seu *entium* proprietas bonitas ipsa iure à Metaphysicis appellatur. Alia verò ex parte cùm res ipsas seu *entia* nosse liceat, quin hanc in eis opportunitatem alia iuuandi cognoscamus, hinc est, notionem *boni* aliam ac posteriorem esse in animis nostris, ac notionem *Entis*, itáque (quod pariter Metaphysicæ placitum est) non entis essentiam, sed essentiæ sobolem proprietatem.

4. Nusquam non acutus Durandus est; siquidem vbique aut verum docet, aut certè à prævalida quapiam coniectatione veritatémque callidè simulante in falsum pellicitur. Eius tamen sententiæ super natura boni haud planè acquiesco. An asserendum est, si vnum Deum, ac nihil præterea esse posse comminiscamur (obliti etiam, si vultis, in Deo personarum multitudinem) confestim ex Deo boni rationem auolaturam? Confessa res est apud omnes, amabilitatem inter vnius boni proprietates esse. Atqui Deus in eo quem finximus, casu, amaret haud dubiè se ipsum. Igitur bonitatis substantiam retineret. Et tamen nullam tunc opportunitatem erga res alias conseruaret. Quid ni ergo *boni*, & *alijs opportuni* rationes notionésq; differant inter se.

Præterquam quod in eiusmodi expositione Durandus mihi videtur mutare potiùs nomina, quàm declarare. Quid enim plus habet claritatis *opportunum* aut *conueniens*, quàm *bonum?*

CAPVT VII.

Bonũ desiniri neqt: quia eius notio sua sponte liquet, quã nã patefactiones eiuscemodi notionũ afferri possint.

1. Equidem reor ita planè cum Philosophis agi, dum Boni definitionem inuestigant, sicut actum est cum Zeuxi, vbi de pingendi excellentia cum Parrhasio contendit. Nempe Zeuxis Parrhasium rogauit vt velamen reduceret ex tabula, quam Parrhasius in medium proponebat tanquam argumentum suæ in arte illa peritiæ *a*. Verùm, quod Zeuxi velamen tabulæ visum est, id ipsum reuelata tabula erat, hoc est, colores velamen assimulantes. Ita pluribus Philosophorum persuasum est, Boni appellationem ceu velamen esse, quo notio aliqua manifestior obtegeretur; quam notionem, vt aperirent, Boni definitionem scrutati sunt; sed incassum: scilicet appellatio isthæc satis per se reuelata est, neque notionem aliam seipsa clariorem inuoluit.

2. Rem ipsam luculentiùs exponam. Definitio vtique est patefactio rei per vocabula magis dilucida, quàm sit proprium rei definitæ nomen. Iam non quod-

a Plin. li. 35. c. 10.

quodlibet nomen est eiusmodi, vt per aliud magis dilucidum patefieri queat. Si enim hoc esset, in infinitum progrederemur.

Eodem pacto non omnia vera sui probationem admittunt. Quid enim est probari, nisi abditius quoddam verum ab luculentiore alio secum nexo nobis erumpere? Atqui, non quodlibet verum alteri vero luculentiori nectitur. Haud ergo in probationibus infinitè procurritur, sed necesse est in quibusdam pronunciatis sistere, quæ sint quasi fontes humanæ ratiocinationis, vnde nos disciplinis, artibus, denique omnibus mentis nostræ commentationibus, ceu fluminibus, irrigamur.

Sanè positiones sua vi stantes, nec probationis adminiculo innixæ, illæ sunt, quæ tantùm enunciatæ, quadam naturæ conuenientiâ rapiunt mentis assensionem, & quam intus gerunt veritatem, palam ore ipso præseferunt. 3.

Ita etiam voces, seu rationes, quæ nulla possunt definitione clarescere, sunt illæ, quæ designant rem aliquam sub sensus vel animi experimento subiectam: Verbi causa, *calor*, *dulcedo*, apertioribus verbis declarari nequeunt; quando his nominibus notantur res quædam sensu nobis expertæ. Quare nulla concinnari potest definitio, quæ audientem planiùs edoceat de re, quam ea verba demonstrant. Tantùm indicari præterea nobis poterunt eiusce rei causæ, effecta, cæteraq; attributa. Idq; solerter Aristoteles vidit, qui vbi res eiusmodi sensiles veluti calorem, ac frigus, aut affectiones animæ nostræ nobis itidem interiore experimento perspicuas, ceu iram, ac dolorem, definire visus est, illarum causas vel effecta semper exposuit; nil moratus quod interdum definitio vocibus constaret obscurioribus, quàm res definita. Nec enim id moliebatur, vt rem ipsam patefaceret, sed vt de illius natura quid ampliùs enuclearet.

Ergo in istiusmodi vocabulis per se patentibus quatuor alia genera explicationum, vel si minùs presse loquamur, definitionum, præstò sunt. 4.

Alia quidem earum fit per voces idem valentes omnino. Hæc tamen explicatio prodest modò rudibus linguæ, atque illorum vsui à Nomenclatoribus recepta est; Contingit quippe interdum eiusmodi hominibus notius esse, exempli causa; hoc nomen *Parisij*, quàm *Lutetia*: quamobrem penes ipsos hoc per illud opportunè declaratur.

Altera fit per voces vtique sonantes diuersum quippiam, at non quippiam suopte ingenio planius. Sic Aristoteles *vnum* descripsit, *quod non est diuiduum*. Non quia *diuisio*, *vnitate* sit manifestior sponte sua; sed quia nonnunquam casu accidet, vt alicui mortalium manifestior sit.

Tertia erit (quam præfabar) quæ proprietates quasdam rei edisserat. Exemplum esto. Quisque nouit, quid sibi velit hoc nomen *similitudo*. Si tamen enunciauero, similitudinem esse id, quo interdum decipimur, aliud pro alio indiscriminatim accipientes; profectò similitudinis attributũ proprium eloquar, non confestim omnibus obseruatum.

Po-

5. Postremã eiusmodi expositionum est partitio generis in species suas. Quo enim ratio quæpiam magis vniuersim atque infinitè cognoscitur, obscuriùs cognoscitur; eadem quo magis discreta in animo est, explicatiùs tenetur. Ita commodè Aristoteles expositurus alteram mentis operationem, quæ *iudicium* dicitur, experimento summè perspectam; *Ea est*, inquit, *per quam affirmamus, vel negamus:* partiens hoc modo in duplicem speciem genus illud cognitionis vniuersum. Ens item non aliter explicauit, quàm eo in decem summa genera distributo, itáq; accitâ eâ notitiâ vulgatissimâ, qua nemini *ens* ignoratur. Sicuti quamuis *Roma* nomen mihi planissimum sit, aliquid tamen ignotum addiscerem, si quis mihi singula Romæ compita, vicósq; capitulatim memoraret.

6. Inter eiusmodi rationes naturâ manifestas habetur ipsum *Bonum*; quod proinde ex claritatis non quidem vacuitate, sed copiâ inexplicabile est. Nec iure forsitan Socrates apud Platonem Sophistas illos perstringebat, qui peculiaribus tantùm exemplis, & non communi quadam notione ad percunctationem, quid bonum esset, respondebant. Quis vnus est vnquam, qui *Boni* vocabulo audito super eius potestate ambigat, & interpretationem exposcat? Si *Bonum* omnes appetunt, omnes itidem norunt. Neque enim ignoti appetitio est vlla.

CAPVT VIII.

Duo posteriora explanationũ genera sup notionib. per se apertissũe sciẽtijs opportuna, & hic adhibentur ad notionẽ Boni.

CONueniunt igitur in *bonum* aliæ tantùm quas recensuimus, exponendi formæ, ac præsertim tertia & postrema; quæ sua sponte sunt vtiles, & non
1. modò ex peculiari ac fortuita audientis affectione, ceu superiores. Diuisionem & proprietatum enucleationem loquor.

Illam Aristoteles super *bono* adhibuit 1. Rhetorices lib. capite 5. mihíque
2. super ea sermo erit instituendus in loco. Alteram asciuit in principio Ethices, vbi ait, *Bonum est quod omnia appetunt.* Per hæc sanè verba proprietatem *Boni* designauit, cunctarum communissimam, nobilissimam, apertissimam, primam.

Communissimam porrò; quoniam bona vniuersa, quæ extant, vel facta sunt, vel infecta. Et quidem quod ita bonum est, infectum vt sit, solus est Deus; cui adhærere, quatenus licet, vtique appetunt omnia; quando ipse naturâ supremus est rerum omnium finis, optabiliúmq; bonorum fons atque initium.

Tum verò bonum illud, quod est factum, necesse est vt sponte fiat, atque adeo expetatur, à rerum omnium Auctore Deo; ni enim expeteret, quid esset cur faceret?

Neque verò illa ratio, quam retuli è Seneca & Plotino, euincit non conuenire in solum Bonum vt appetatur. Quando appeti quidem aliquando potest id duorum inter se pugnantium quod melius nequaquam sit, id verò quod bonum non sit, appeti prorsus non potest. Appetit voluptatem in comessatio-

nibus Apicius; appetit hanc ipſam in Capuanis delicijs Annibal; appetit ſe ignominiæ ſuæ ſubducere per necem Lucretia. Hæc autem omnia, quæ appetuntur, ſunt bona, & ni plus mali mixtum haberent, honeſtè amabilia. Sed mixtura illa efficit, vt in eiuſmodi circumſtantijs melius vtique ſit ab eiuſmodi inſynceris bonis abſtinere. Manet ergo bona ſemper appeti, meliora non ſemper.

Item ea, quam dixi, inter boni proprietates nobiliſſima eſt. Etenim præclariſſimum eſt excellentiæ teſtimonium, exoptari.

Eſt etiam apertiſſima. Nihil enim perſpectius nobis, quàm operationes noſtræ; in ijs verò perſpectiſſima eſt appetitio, vtpote quàm ſatis ſuperq; frequenter vſurpamus. 3.

Demum eſt omnium prima. Nam *Bonum* quà bonum eſt, non aliam potentiæ ſuæ baſilicam habet, quàm appetentes facultates. Ab his verò prima, quæ naſcitur operatio, eſt appetentia ipſa, quaſi vectigal illud primum, quod ab eiuſmodi facultatibus penditur bono, vtpote Regi, cui ancillantur. Poſt appetentiam verò ſequitur electio mediorum, tum ſpes, deinceps gaudium, ſi bonum adſit, mœror, ſi deſit; cæteræq; affectiones.

Et hæc ipſa *boni* expoſitio placuiſſe videtur primis auctoribus Latini ſermonis: his enim res cui plus ineſt boni, *melior* quaſi *manelior* dicta eſt; illud nimirum, quod magis volumus, quòdq; impenſiùs appetimus: ſuper hæc quod ſummè bonum id *optimum* nominarunt, vel ab *optione* ipſa (ita Terentianus Scaurus) vel quaſi *optatiſſimum*, vt alij ſuſpicantur.

Voſſius li. 9. de Arte Gramm. 2. de Analogia c 24

CAPVT IX

Quinā ſit aptiſſim⁹ modus tũ ſcriptores collaudādi tũ philoſophādi.

HIc ita Cardinalis. Tu quidem in perobſcura philoſophiæ ſemitâ duo præfulgida nobis funalia ſuſcitaſti.

Alterum fuit, cùm oſtenderes quid cauſæ ſit, cur Ariſtotelem, quàm alios Philoſophos præſtet ductorem ſequi. Perplacuit verò, quòd ornatiſſimæ Ariſtotelis laudationi accuſatiunculæ cuiuſpiam aſpergine auctoritatẽ quæſiuiſti; quæ tamen accuſatiuncula non tam ipſum verè quàm humanam conditionem accuſabilem oſtendebat. Quicunque omnia peræquè dicta atque attributa ſcriptoris alicuius effusè magnificat, is profectò indicat ſe non ſcriptores ex operibus, ſed ex ſcriptoribus opera æſtimantem. Præiudicium eiuſmodi congruit vtique libris illis, qui Deum, hoc eſt, Sapientiam ipſam auctorem habent. Sed quiſquis hoc eodem præiudicio dignatur fœtus mentis humanæ, parentis videlicet abortiuæ ſæpiùs, quàm puerperæ; hic enimuerò ſibi ſugillationem non ſcriptori æſtimationem vindicat. Quantò rectiùs qui præclaris auctoribus ita plaudit, vt plura, quæ nitent, à paucis labeculis interſtinguat? Hic nempe oſtendit ſeſe in obſeruando ſolertem, in iudicando ſyncerum, liberum in pronunciando. 1.

De cætero enim, quiſquis in marmore aliquo, quantumuis accuratiſſimè

mè læuigato, quantulamcunque minusculam scabritiem neget, quisquis ita vnionis cuiuspiam nitorem effert, vt ei ne atomum quidem subfuscam inesse pugnet; is porrò non tam eiusmodi rerum præstantiam, quàm sensuum suorum hebetudinem peritis auditoribus persuadet. Quapropter ea ipsa de causa, quæ Phauorino apud Gellium persuasit, grauiùs nocere laudatorem frigidum, quàm obtrectatorem peracerbum, vtilior item credendus erit modicus censor, quàm laudator immodicus. Li.19.c.3

2. Porrò alterum quasi lumen quod extulit addiscentibus oratio tua, fuit ars agnoscendi præscriptos humanæ sapientiæ terminos. Nostra nimirum sapientia tota est, quemadmodum docuisti, partim in definienda re aliqua subobscura per aliam clariorem, partim in obscura quadam positione per aliam clariorem demonstranda. At verò quoniam claritas humanæ menti permissa dubiæ cœptæque lucis est semper, non liquidissima & meridiana; idcirco vbi peruenerimus ad eas notiones aut positiones, quæ aliunde ampliùs illustrari non possunt, insanum est inuità naturâ luctari, vt super illis aliam apertissimam euidentiam, Dei videlicet ac Cœlitum propriam, expugnemus; Quin par est, vt mortalium sorte contenti meditationem vtiliùs conuertamus ad aliud quodpiam eorum innumerabilium, super quibus ab eiusmodi cancellis humanæ scientiæ circumdatis adhuc longè distamus. Quomodo enim, si lapis, vbi terræ centrum tenuit, porrò vltra contenderet, non modò non desiliret, sed malo suo resiliret, ita postquam deuenimus in centrum illud, quod mentis nostræ motionibus natura præfiniuit, si adhuc irrequieti certemus vltra peruadere, enimuerò non ad interiorem sapientiam penetrabimus, sed nuper comprehensam, aberrantes relinquemus.

CAPVT X.

Obijcitur aptiùs explicando Bono videri gaudiũ, quã appetitũ.

1. VNus mihi scrupulus est super boni explanatione, quam ab appetitu deduxisti. Videlicet, suspicor, ex voluptate seu gaudio (quæ duo hîc indiscreta sumo, & significo vniuersè quamlibet lætitiam ex præsenti bono potientibus affusam) commodiùs explanationem Boni deduci posse. Vides me hodie iterum voluptatis patronum.

Hæc sanè controuersia quamuis per se leuior fortasse videretur, ad eam tamen curiosè tractandam illiciunt animum pulchra quædam & inexplorata, è quibus dependet.

2. Quatuor omnino capitibus pugnasti, appetitionem inter boni proprietates accommodatissimam esse ad illud exponendum. Sed vereor, ne non hæc ipsa quatuor in gaudium veriùs ad lineam & perpendiculum cadant.

Libet exordiamur à primo. Aio, gaudium communius effectum esse bonorum omnium, quàm appetentiam. Id ita conficio. Magis ad naturam est vt res perfectione sua fruantur, quàm vt careant. Ergo illud primum crebriùs contingit. Siquidem Natura plerumque finem obtinet suum, vt Aristoteles

non ſemel probat. Perge; Bonum ipſum fruenti gaudia, carenti appetitiones inducit. Gaudia igitur frequentiùs in bonum conueniunt,quàm appetitiones. Accedit appetentiam ſubinde verſari vel in ijs, quæ fieri nequeunt; quin etiam in malis bonitatem ſimulantibus: itáq; appetentia non vnius boni proprietas eſt. Ità ægrotus rabie correptus expetit quaſi leuamen aridiſſimæ ſitis aquam illam, quam illicò noxiam & lethiferam experitur. Ita Nembrotus in votis habuit,vt ex hac terra molem ſtrueret ſydera contingentem: quod vtique fieri nequit. Vt enim tam præaltum ædificium ſtaret,neceſſaria eſſet baſis adeo lata, vt quantum habemus telluris, non eſſet ſatis ad baſim pariter atque ædificium conficiendum. Cùm ergo bonitas ſit proprietas rerum, quæ ſolidam ac poſſibilem naturam habent, non caſſam ac commentitiam; id porrò quod Nembrotus expetebat, vti non erat in rebus poſſibilitas, ita nec erat in bonis. At voluptas ſeu gaudium, vtpote quod ad res præſentes atque expertas tantummodò pertinet,nonniſi ex veris bonis hauritur.

Ad alterum caput pergo, atque ita rem paucis conficio. Recreare aliquem gaudio,præſtabilius quid eſt,quàm vrere appetitione. Quis hoc inficietur? An non gaudium finis, & veluti ſignum eſt cuicunque affectioni propoſitum? Sit igitur ipſum gaudium neceſſe eſt quid in eo genere præſtabiliſſimum cæterorum. 3.

Quantum ſpectat ad tertium, reor, notius videri gaudium quàm appetitum. Summè ſcilicet innoteſcere, proprium eſt finis, quippe primulum exoptati, atque adeo primulum cogniti. Exemplo ſit. Si Architecturæ finis eſt ædificium, oportuit, homines primùm cogitationes direxiſſe in ædificium ipſum, eiuſq; notionem animo conſignaſſe,deinceps verò cogitaſſe de medijs; hoc eſt,de inueniendis inſtrumentis, quæ adhibet in eum finem Architectura. At in confeſſo eſt, gaudium appetentiæ finem eſſe. Ideo namque bonum appetimus,vt eo gaudeamus. Gaudium igitur notius appetitione.

Ad poſtremum tuæ probationis caput propero: Atque aſſeuero, gaudium eſſe primogenitum inter bonitatis effecta, tum inſpecto ordine, quò Natura in res ipſas efficiendas animo intendit (*intentionis ordinem* vocant) tum eo inſpecto ordine, quo eadem Natura res ſibi antea ſtatutas opere exequitur (quem dicunt *ordinem executionis.*) Primùm quidem per ſe apparet. Non enim eò Natura res bonitate dotauit, quò per ſui appetitionem torquerent, ſed quò per gaudium oblectarent; Deinceps verò effinxit appetitionem vti medium ad gaudium conducens, dum appetitio ipſa nos ad boni gaudium allaturi poſſeſſionem quærendam adurget.

Interloquutus hic Saracenus: hoc, inquit, extra controuerſiam reor. Sed altera mihi pars enunciationis tuæ præter opinionem audita eſt; videlicet, etiam in ordine executionis gaudium appetitioni præcurrere. At enim quando appetitio medium eſt, vt aiebas,qui poteſt illa non eſſe natu grandior

fine,

fine, vtpote mediorum fœtu? Primùm ſanè bona appetimus, deinceps acquirimus, tandem gaudemus.

4. At Cardinalis: Ratio, quam obiectas, prima ſpecie videtur inenodabilis: atqui earum picturarum inſtar eſt, quas, hinc ſi conſpexeris, vnum quoddam referunt, ſin autem illinc, oppoſitum prorſus: aut quorundam carminum eâ induſtriâ concinnatorum, vt ex contrarijs capitibus lecta, contrarium ſonent. Tuam ipſam rationem arripio ad id, quod per eam reuincere cogitas, euincendum. Da mihi operam, quæſo.

Gaudium eſt animantium finis. Igitur ante omnia per eas expetitum & cognitum. At protrita eſt Philoſophorum vox; nihil cognoſci, quin ſenſu iam atque experientiâ prodiderit ſeſe. Ergo primum omnium gaudium ſentimus atque experimur. At enim, dices, humanus animus per expertas antea res gradum ſibi facit ad inexpertas, veluti ad Angelos, atque ad ipſum Deum. Sit vt velis. Horum enim ſubtiliorem inueſtigationem ijs relinquo, qui hæc de induſtria diſquirunt. Certè non hæc peragit animus, niſi poſt operoſum ac benè longum ratiocinationis negotium; interim gaudium, quippe finis appetitionum planè omnium, atque adeo primarum, in quas erumpimus, neceſſe eſt, vt nobis vixdum genitis innoteſcat. Ne multa. Belluæ ipſæ nihil argumentoſæ, nihilq; inexpertum adorantes naturâ feruntur in gaudium voluptatemque, tanquam in appetitionum ſuarum finem, vt Ariſtoteles auctor eſt. *1 Rhet. c. 3* Quid autem ex his emergit, niſi huius affectionis experientiam reliquis omnibus anteire? Cuius rei aliud neceſſarium argumentum in promptu eſt. Tum homo, tum cæteræ animantes, cognitionum ſuarum, quaſi militiam à ſenſibus atque ab experimentis auſpicantur. Quo fit, vt confeſtim in aliqua occurrant voluptate blandientia, tum in alia moleſtiam infligentia. Has igitur geminas animæ commotiones omnium primas quiſque cognoſcimus. Poſtea verò ad res aliquas conſimilem voluptatem pollicentes appetitione propendemus, ab alijs verò moleſtiam conſimilem minitantibus auerſatione recedimus.

CAPVT XI.

Defenditur Ariſtot. q per appetitionē potiꝰ q̃ per gaudiū definiuerit bonū. Proponitur primū eâ gratiâ diſcrimen Boni & Pulcri; ſed reijcitur.

1. MIror equidem, Querengus ait; Virum id ætatis totq; publicarum procurationum potuiſſe tam accuratis meditationibus ſe accommodare. Sed nimirum intelligo, ſcientiam ingenij potiùs, quàm temporis filiam eſſe. Quin, vt commodè Ariſtoteles *a*; per ſe tempori non potiùs debetur ſapientiſſimi cognomentum, quo vulgo exornatur, quaſi diſciplinarum inuentor, quàm rudiſſimi, quo notatur à Parone, tanquam obliuionis nutritius.

Reor nihilominus iuſtam Ariſtotelis vindicationem non deeſſe, quod bonum appetitione potiùs, quàm gaudio declarauerit.

Obuiam ſanè mihi declinationem argumentorum tuorum præberet diſcri-

a 4. Phyſ. text. 128.

a 13. met. c.3.
b 1 p.q.5. ar.5. ad 1.

diſcrimen illud; quod tum ipſe Ariſtoteles *a*, tum S. Thomas *b* agnoſcunt inter *Bonum* ac *Pulcrum*. Bonum, inquiunt, totum in permouendo eſt. Pulcrum verò etiam omni detracta motione, dicitur quidquid oculis aut mente conſpectum placet. Hoc admiſſo, cùm appetitus motio animi ſit, gaudium quies, conſequens videtur, notionem boni, quà Bonum differt à Pulcro, non ex gaudio, ſed ex appetitu deſumendam.

Haud tamen in hunc me portum recipio. Quid enim? Conſtat Deum exempli gratia bonum iuxta ſibi ac pulcrum eſſe, nec tamen in ſe poteſt Deus appetitione commoueri, ſed tantùm gaudio conquieſcere. Fabor ingenuè. Arbitror Pulcrum re nihil aliud eſſe niſi quoddam genus boni, quod perſpicientiam ſui oculo aut menti iucundam exhibet. Ita vt penes videntem pulcritudo ipſa medij partes gerat, tum eius perſpicientia, ſeu contemplatio ſit *finis qui*, denique voluptas quam ea contemplatio perfundit *finis quo*, vt heſterno ſermone Saracenus demonſtrauit. Hinc ipſum *belli* nomen (quod tantundem valet ac *pulcrum*) apud Latinos benuli compendium fuit; *bono* enim primæuo *bonum* vicarium recentiores Latini ſubſtituêre. Nec aliter *bellè* ex *benulè* contractio formauit.

CAPVT XII.

Ex 4. enumeratis capitibus appetitio p̃ gaudio idonea eſt ad Boni definitionẽ.

HOc igitur effugio repudiato diluere conabor rationes tuas relegens ex ordine quatuor eas præſtabilitates, ſuper quibus argutè mihi litem intentaſti. 1.

Appetitio haud dubiè effectum bonorum eſt communius, quàm gaudium. Quod ſi minùs ita ſe haberet in rebus vniuerſis ex ratione, quam opponebas, certè fatendum id eſt in hominibus, & ad horum intelligentiam Ariſtoteles loqui debuit ac definire. Aſſumptionem ita oſtendo. Apertum nempe eſt, homines, vel quod cupidinem ſuam inſatiabiliter proferant vltra patrimonium à parente Natura ſibi legatum, vel alia quæcunque ſit cauſa, multò pluribus inhiare, quàm frui. Mirum quàm pauci ſtipendia faciant in caſtris *nil cupientium*, quæ Horatius petebat.

Sed præterea fidenter affirmo, res procreatas vniuerſas quantumuis perfectione redundent, perpetuò in appetitione verſari.

Quî hoc? Saracenus admirabundus percunctatur.

Palam id facio, Querengus ait; Putas-ne, nautæ illo temporis articulo, 2.
quo ventus propitius adſpirat, nihil appetendum ſupereſſe ad nauigationem conducens? Haud ita profectò eſt. Quippe nouit, pelagus inconſtantiæ Theatrum eſſe; atque adeo fieri poſſe, vt aura illa nunc obſecundans degeneret vel in turbinem, quo mergatur, vel in malaciam, qua vinciatur. Expetit ergo iugem tam benigni Cœli tenorem, donec appellat ad portum. Putas-ne, pauperi ſtipem emendicanti, vbi hodiernum victum quæſiuit, illico nil amplius expetendum? Quin, craſtinæ alimoniæ incertus, expetit parem hodiernæ craſtinam

quæ-

quærendi fortunam. Ita prorſus videre licet ſingula perluſtranti. Quippe nulla rerum procreatarum poſſidet ſimul plus vno temporis puncto. Eo igitur tantum gaudet; per infinitum verò ſpatium, quod ſequitur, poſſunt eam continenter bonis omnibus depauperare, quà naturales cauſæ, quà Naturæ arbiter Deus. Igitur quælibet procreata res anxiè ſemper appetit ſui, ſuorumq; bonorum ad poſterum tempus propagationem.

3. In Deum ſolitariè cadit, vt per ſingula momenta vniuerſam æternitatem ſuam in manibus habeat, quod nobilis illa Boëtij definitio eleganter expreſſit. Itaque vni Deo nullum bonum interius abeſt, in quod poſſit appetitiones extendere.

Neque itidem iure ſumpſiſti, in id quod verè bonum non eſt, appetentiam ferri poſſe, gaudium ferri non poſſe. Nego id confidenter, meæq; partis eſſe fateor id pernegare, ni cauſa cadere velim, dum Ariſtotelicam Boni definitionem propugno. Haud me fallit, plures Interpretum ita diſſerere, vt in bonum apparens iuxta ac in verum illa conueniat. Sed hoc citra ipſius definitionis vitium non eueniret. Antea neceſſe eſt innoteſcere mihi verum aurum, vt poſtea nouerim adulterinum; hoc eſt, mixturas neſcio quas verum aurum aſſimulantes. Antea neceſſe eſt (Ariſtotelis exemplo vtor) dignoſci Verum, *in Poëtica* quàm Vero ſimile, hoc eſt, id quod verum apparet. Sic planè, antea ſtatuatur oportet, quidnam re vera ſit bonum; Poſtea verò, cùm aliquid huic rei perſimile reperiemus, ac tale, vt pro illa ſumi ſe ipſum obtineat, enimuero id *Bonum apparens* nominabimus. Nego igitur diſcrimen illud tuum inter appetitionem & gaudium: meæq; negationis veritatem ita confirmo. Vel ponimus, quæcunque alia rei attributa præter vnam bonitatem ſine errore cognoſci, vel cum errore. Siquidem horum primum eueniat, haud quaquam ab animo expeti poterunt, quæ verè in bonis non ſint. Illa quippe ne videri quidem bona (quod appetentiæ fundamentum eſt, atque illicium vnicum) eo euentu continget. Semper enim boni perſuaſionem aliud quodpiam attributum ſuſtentat, quod attributum, ſi obiectæ rei conueniret, pariter bonitas conueniret; cuiuſmodi attributa ſunt; *ſalubre, glorioſum, commodum*, alia.

At ſi ponimus illud alterum, gaudium quoque tum falſa bona poterit amplexari. Ceu amens ille, cuius meminit Athenæus, cùm ſe dominum crede- *Lib. 22.* ret quotquot nauium in Piræum concederent, gaudebat nauigiorum aduentu verè ſibi nil proficiente, nil bono. Frequentiùs quidem decipimur circa res abſentes, ad quas effunditur appetitio, quàm circa præſentes & acquiſitas, inter quas concluditur gaudium. Sed, errore ſemoto, (ſic enim Ariſtotelem explicandum interpretor) appetitio iuxta & gaudium vnicè collimant in bonum.

4. Iam de nobilitate. Præuaricantes fortaſſe, nobilius quid iudicamus eſſe in re nobis obiecta, vt nos gaudio deliniat, quàm vt appetitione incendat;

proprietatum ſcilicet nobilitatem in rebus vna vtilitate noſtra metientes. Verum quis nouit, an contrà præſtabilius attributum ſit in rebus, vt animum ſibi præſeruientem regaliter appetitione deducant, quàm vt eidem gaudij vectigalia famulariter pendant? Vtcunque ſe res habeat, non id Ariſtoteles egit, quippe in ſolam declarationem intentus, vt proprietatem nobiliſſimam, ſed vt frequentiſſimam ac notiſſimam exhiberet. De frequentia ſatis dixi; ſequitur vt de notitia videamus.

Notitia vtique maior eſt nobis appetentiæ, quàm gaudij. Notitiam loquor paulò explicatiorem ac neruoſiorem. Aliqua enim informatio vniuersè ambarum huiuſmodi affectionum nobis perfamiliarium, quis dubitet quin per omnes mortales peruagetur? Aſſumptionem igitur ſic expoſitam ita euinco. Id quod in præſentia experimur, notius eſt, quàm id, cuius tantùm reminiſcimur. Atqui nullo temporis articulo non aliquo appetitus ardere nos vri ſentimus: non item quolibet articulo temporis gaudiorum rore aliquo ſaltem vehementi & notabili refrigeramur. Rarior ergo notitia plerumque inſidet nobis gaudij, quàm appetitionis vniuerſim; Et hoc ſatis eſt in rem propoſitam; quamuis, vbi cognoſcimus gaudium aliquod peculiare oriturum, exempli gratia ex Dei viſu, tanquam finem, & conſideramus appetitionem eiuſmodi gaudij tanquam medium vtile, vt hic finis comparetur, tum quidem illud peculiare gaudium poſſibile luculentiùs innoteſcit, quàm illa peculiaris appetitio poſſibilis; vt egregiè diſſerebas.

Ad extremum, adeo inficior, quod tu quarto loco ſumebas, vt è contrario ſic ſtatuam: appetitio princeps eſt proprietatum boni; Id incunctanter oſtendo. Et ſanè quantum ſpectat ad ordinem intentionis in mente Naturæ, ſatis fuerit, ſi obtinuero, non ideo Naturam in quolibet bono vim appetitionis rapacem ingenuiſſe, vt ex eo ipſo bono gaudium exprimatur. Hinc enim conſtabit, non præſtitui à Natura hunc finem ſingulis peculiaribus bonis appetitum illicientibus; quod nimirum gaudio afficiant. Tum verò conabor euincere, etiam in ordine executionis, appetitiones, ſi minus omnes, certè maximam earum partem, maximæ item gaudiorum parti præire.

Atque vt primum aggrediar: Dum Natura quodcunque bonum fecit 5.
expetendum, non id conſilij habuit, vt appetentes planè omnes expetiti boni adeptio & ſolatium exſaturaret. Porrò grauia omnia centrum appetunt, cuius tamen poſſeſſionem non modò non omnia, ſed vix vnum indiuiduum eorum punctum aſſequi poteſt. Hic tamen centri appetitus, quamuis non fiat petiti compos, nihilominus plurium bonorum effector eſt rebus grauibus. Sed, inanima relinquamus: eorum namque appetitiones interpretari haud fortaſſe minus audaciæ habet, quàm belluarum voces exponere cum Thianęo. Idem ergo luculentiùs in ipſis appetentijs noſtris demonſtrabo. Natura cupidinem dominandi cunctis hominibus indidit, non quidem ea de cauſa, quod

ſeu

ſeu velit illa, ſeu poſſe intelligat cupidinem hanc in ſingulis hominibus expleri: quin potiùs neceſſe eſt perpaucos regnare, parére quamplurimos; ſed quia libido iſthæc dominandi inſpirat vnicuique alacritatem & aliena procurandi, & promouendi vel in priuata conditione rempublicam, vt eam priuatus ille, ſi magiſtratum ſuſciperet, vtiliter adminiſtraturus exiſtimetur. Manet ergo, Naturæ propoſitum eſſe, vt bonis cuncti appetitione inhient, non cuncti poſſeſſione gaudeant. Quod ſanè illa noſtri emolumenti ſtudio ita conſtituit, adeoq; vti mater, non vti nouerca.

Venio ad ordinem executionis, fateorq; in ſingulis animantibus appetitiones omnes gaudio aliquo præuerti; ſed in quota gaudiorum portione hoc accidit, in quota oppoſitum? Si dixero, hac illam millies centenis partium millibus ſuperari, parum dixero. Aliquod igitur gaudium in ſingulis mortalibus antiquius eſt quocunque appetitu, ſed maxima pars appetituum, maximam gaudiorum partem antecedit. Sanè in immenſa qualibet bonorum caterua ægrè vnum reperias, quod pro gaudio è ſui poſſeſſione manaturo non exigat præuium cariſſimumq; pretium diutinæ appetitionis; quodque Rachelis inſtar connubia non moretur, donec grauiſſimi famulatus præceperit dotem. Quocirca iure veteres illi myſteriorum per blandas fabulas inuentores commenti ſunt, ipſius Veneris (hoc eſt, bonitatis, bonitatem quippe non tantùm pulchritudinem in Venere adumbratam aliqui Platonicorum agnoſcunt) filium eſſe Cupidinem, hoc eſt, appetitionem: Porrò Veneris Neptem, & Cupidinis è Pſyche filiam extitiſſe voluptatem, quæ idem ſonat ac gaudium acceptum in ea ſignificatione, quam præſtituimus.

CAPVT XIII.

Definitio Boni cõponitur ex gaudio & appetitione. Definitur primò Bonũ finis oſtenditurq; ab eius notione pẽdere definitionẽ tũ boni vtilis, tũ moralis.

1. AT, ſi videtur, eiuſmodi pacem conciliemus inter vtramque ſententiam, qualem inter Romanos olim & Sabinos; quorum pacificatio conſociauit vires illas, quæ ſe inuicem oppugnauerant. Per nos itidem gaudium, vnà & appetitio in fœdus coëant ad eam abſoluendam definitionem, cui laboramus. Atque vt via & ordo ſeruetur nobis, qualem dialecticæ definiendi leges præſcribunt, contendamus gradatim à notionibus paulò occultioribus ad patentiores hoc pacto: Notio boni honeſti ac moralis latet magis in receſſu, quàm cæteræ, vtpote indigens prænotione boni phyſici ac naturalis. Honeſta enim ſunt illa, vt iam poſuimus, *quæ, ſi naturæ probentur ac placeant, hoc ipſum plus boni, quàm mali phyſici confert.* Quapropter *Honeſti* ratio rationem *boni phyſici maioris* ante ſe notam quærit, quod tu, ampliſſime Cardinalis, præclarè docuiſti. Hoc autem poſito, liquet porrò, id verum eſſe vniuerſè, vt in omni rerum ordine priùs innoteſcat aliqua ratio ſimpliciter accepta, quàm comparatè. Nonne enim (vt hoc vno exemplo vtar in re apertiſſima) nonne, inquam, vnguentario prænoſcenda eſt opobalſami ratio, vt dijudicare valeat in quonam ex duobus vnguentis plus opobalſami commixtum

 ſit?

sit? Ergo rationem *boni physici* animo præceptam esse oportet ante rationem *boni physici maioris*, ac proinde *boni moralis*, quippe quod in exuperantia boni physici continetur.

Rursus, cùm ex physicis bonis alia media sint, alia extrema, seu fines, *medij* notio *finis* notionem ante se flagitat. Id *medium* namque definitur *quod ad finem parandum valet*.

Ex his concluditur, in boni consideratione notionem omnium primam 2.
statuendam esse boni physici eiusmodi, quod extremum ac finis sit. Iam in huius notione struenda coagmentemus, quæ in contrarias partes disceptauimus, ita omnino: *Quidquid sine errore cognitum, absens appetitum ciet, præsens gaudium tribuit.*

Alteram tenemus ex duplici philosophica patefactione, qua vel rationes suopte ingenio perspicuas rursus aperiri posse docuimus; quæ patefactio fit declarando quid eiusmodi res in nobis efficiant. Alteram porrò, diuisionem videlicet, ineamus; distributeq; scrutemur quænam ex rebus, quæ nostris cogitationibus obuersantur, sint bona physica atque extrema: quando hæc præ alijs bonorum classibus inquirenda proposui.

CAPVT XIV. *Recēsētur tres illæ p. celebres de vi humanæ ratiocinationis sentētiæ: Dogmaticorū, Academicorum, Scepticorū.*

INterpellauit hîc Saracenus, inquiens; Alius quidam locus inter hæc inter- 1.
currere videtur mihi; scilicet, vtrum insigne aliquod tutum suppetat bonorum ac malorum cernendorum. Nempe paucis hisce diebus vsu venit, vt Sexti Empirici Pyrrhonias dubitationes percurrerim. Sanè, quæ hic affert, vt humanæ ratiocinationis bases, & scilicet illius partis, quæ bona vel mala se dispicere profitetur, nutantes ostendat, meum certè animum identidem nutare cogebant. Et tamen percuperem cernere aliquando extra tetrorum quorundam velamenta verborum, non dissoluentium quæstiones, sed vincientium linguas, vtpote refellere nescias, quod animus non percepit; Percuperem, inquam, cernere, quibusnam pennis humana mens in ignotæ veritatis ditionem aduolet; quanam inaudita œconomices industriâ, cùm in nihilo rei familiaris enascatur, ex hoc ipso nihilo aliquod primùm viui excitet; tum exile illud viuum exercens, tam infinitas diuitias in tanta vitæ breuitate conquirat. Neque percunctatio hæc proposito videatur aliena. Meministi siquidem, Dialecticam, id est, hanc humanæ mentis negotialem artem, organum, instrumentumque disciplinarum omnium ab Aristotele nominari; eiusque problemata, moralibus iuxta ac spectatiuis problematis adminiculantia. Quin etiam Philosophi illi, qui similitudinem totius humanæ sapientiæ in ouo repererunt, in albumine quidem, quo pullus gignitur, necessitatem Ethices agnoscebant, in vitello deinceps, quo nutritur, alimoniam, quam capit animus ex contemplatrice philosophia; tum verò in cortice, qua liquor vterque continetur, ne diffluat, fulcimentum, quod vtrique scientiæ Dialectica præstat. Idcirco

Dia-

Dialectices institutio Ethicen quoque præire debet; Non vtique Dialectices nescio cuius, quæ circumquaque Metaphysicis squamis aspera, germanæ Dialecticæ meram retinet appellationem: sed illius Dialecticæ, quæ ex perceptis rebus ad id quod non percipiebatur, adducit, quæq; artem tradit, qua sistatur Mercurius ille semper agitatus, hoc est, pugnaturę semper, nunquam profligatæ quæstiones.

2. Quod flagitas, Querengus subiecit, extra id est, quod mihi demandauit Illustrissimus Cardinalis, cui si videatur, vt mihi sanè videtur, hic antea locus enucleandus, vtique tale munus Andream respicit, quippe in eiusmodi subtilitatibus animo euoluendis, ac linguâ versandis peritiorem.

Ita prorsus fiat, Cardinalis comprobauit; Quandoquidem ipse quoque mihi videor noctem offendere hoc in loco; ex quo tamen opus esset, vt cæteris quæstionibus illucesceret dies. Tum verò haud par est, Andream, talem ac tantum Roscium, spectatorem tantummodo non actorem in Theatrum conuenisse.

At Andreas summisso reuerenter vultu sine cunctatione respondit, demissiùs me acturum interpretor, si properem obtemperare, vel in ijs quæ meam imbecillitatem prætergrediuntur, quàm si per imperati muneris detrectationem huius me imbecillitatis meæ conscium testari velim. Sed innumera planè sunt, quæ Sextus vel vniuersim, vel capitulatim torquet ad humanæ rationis neruos concidendos: eaq; singula repelli, nec tempus, nec opportunitas patitur. Accedit, quòd hæc ipsa Sexti argumenta subobscurè mihi sunt in memoria, quippe quæ iam pridem à Scholis exulant; Exponat ergo Saracenus, quæ potissimum sibi negotium facessere, ac pugnam demereri videantur.

3. Annuente ad hæc Cardinali, ita Saracenus orsus est.

Tres extitêre, vt nostis, veterum Philosophorum de nostræ ratiocinationis efficacitate sententiæ.

Prima quidem appellata est *Dogmaticorum*, quasi *decernentium*, qui menti nostræ potestatem asserebant decernendi ratum quid ac stabile super rerum veritate. In hanc confluxêre non modò Aristoteles cum Peripateticis suis, Zeno cum Stoicis suis, Epicurus cum suis; sed plerique veterum Physicorum. Et verò quid mirum, Philosophiæ studiosos, reliquorum artificum more, eximium quid arti suæ liberaliter tribuisse?

4. Altera sententia fuit *Academicorum*, qui hanc asciuêre nuncupationem à Semideo nescio quo, cui nomen Academus; quiq; in eo colebatur nemore, quo ipsi ad philosophandum secedebant. Hæc familia Platonem Principem refert. Is enim in dialogis suis frequenter inducit Socratem præceptorem suum ludificantem prætumidos illius æui Sophistas, qui ad nullam quæstionem propositam non incunctanter ac fidenter edictabant; *nihil tam verentes, quàm ne dubitare aliqua de viderentur*; atque id agit, vt Socrates *Diog. in vita Plat.* *Cic. 1. de Nat. Deo.*

quodlibet eorum dictum, quantumuis prima facie perspectissimum, in ambiguo versari conuincat. Hinc fluxit persuasio, cuncta Platoni fuisse dubia secundùm celebre illud eiusdem Platonici Præceptoris verbum; qui se inscientiæ suæ scientem vnicè gloriabatur. Creditur tamen cùm in Timæo, tum alibi Plato indubitatè quædam asseuerasse. At Arcesylas certè, auctor Medianæ Academiæ, (hoc nomine illam & ab antiqua Platonis, & à recenti Carneadis Academiâ distinguunt) cuncta in dubium reuocabat; & ne probabilitatis quidem exuperantiam alij præ alia positione concedebat. In hac autem postrema parte ab Arcesyla secessit recens Academia, quam memoraui, Carneadis alumna.

Tertia denique memorabilium sententiarum *Scepticos* habuit, quasi dixeris *quæritantes*. Huius repertor fuit Pyrrho Eliensis, qui ex pictorculo præclari Philosophorum agminis ductor emersit. Inficiatus hic est vel perspicuitatem, vel probabilitatem cuiuslibet assensionis, exceptis ijs, quorum præsentem experientiam tenemus: veluti, *nunc doleo*, seu *nunc delector*, seu *nunc tale visum patior in animo*. Quæcunque præter hæc negabat apparere sibi veriora, quàm falsiora: in eo discrepans à Mediana Academia, vt ne illud quidem pronunciatum Arcesylæ: *omnia peræquè incerta sunt*, Pyrrhoni liqueret. Sed prædicabat, quemadmodum catharticæ potiones expellunt è stomacho vnà cum alijs humoribus etiam se ipsas, similiter argumenta Pyrrhonis expellere ex animo non aliarum modò rationum, sed sui etiam persuasionem. Hinc eius alumni *Scepticorum*, seu *inquirentium* cognomentum adoptarunt; quippe non sibi prorsus diffisi scientiæ reperiendæ, sicut Mediani Academici, sed adhuc scientiam, aut probabilitatem indagantes: &, essent nec ne illæ, pendentes animi, ac neutram in partem propensi. Ita quamcunque rationem suam ea denunciatione proferebant; id visum quoddam esse animis eorum obuersans, quod non magis verum, quàm falsum arbitrarentur, sed tantummodo validum ad assensionem aliquam cohibendam, in quam aliud quoddam aduersum visum propelleret mentem. 5.

CAPVT XV.

Sceptici negatâ quacunq; rerũ euidentiâ & probabilitate gloriabãtur repertam sibi tranquillitatẽ illã ab alijs philosophantiũ sectis frustra exquisitam.

HAnc omnino denunciationem in quolibet effato suo repetitam censendam esse paciscebantur. Porrò subdebant, per hanc *epochen* suam, hoc est, *assensionis cohibitionem*, se reperisse imperturbatam illam securitatem, tam sedulò, tam frustra ab alijs disciplinis peruestigatam. Qua in re non aliter sibi, atque Apelli successisse, qui diu incassum luctatus, vt equi spumam penicillo ad viuum effingeret, moræ demum ac frustrationis intolerans, iratus proiecit in tabulam colores suos, quasi contumaces ac refractarios; cùm temeritas, arte ipsa artifex melior, imaginem penicillo negatam insperanti bellissimè conformauit. Non secùs, inquiunt, diu se ad verorum bonorum & malorum notitiam anhelasse, si postea illa sequentes, hæc declinantes perturbationum 1.

ango-

angore se liberarent: sed irrito planè studio ex duplici causa: Alteram dicebant, quia eiusmodi scientia nunquam sic inueniri potuit, vt fluctus dubiæ mentis componeret; quemadmodum intelligere licet ex pugnantibus de vniuscuiusque rei probitate, vel vitiositate sententijs tum aliorum atque aliorum hominum, tum verò eiusdemmet alio atque alio tempore cogitantis; ex quo decima illa præclarissima Iuuenalis satyra nacta est argumentum. Alteram afferebant causam, quia, si maximè scientia isthæc acquireretur, haud illicò nobis arbitrarium esset, rebus illis potiri, vel exsolui, quas bonas malasve dignouerimus.

2. Denique, subdebant, cùm æquè anceps in vtramque partem ignoratio super bonitate vel malitia rerum omnium eos occuparet, enimuero ab hac se ignoratione impetrasse, quod tamdiu à conquisita scientia nequidquam sperauerant. Siquidem eiusmodi ignorationis beneficio, nihil esse iam, in quod cupiditate inhiarent, nullius rei amittendæ sollicitudine se ampliùs vexari, nullo timore pallescere: Quando has omnes commotiones infert ea persuasio; fore hoc vel illud nobis perniciosum, vel salutare. Quin etiam illis malis, quæ instanti experientia patent, veluti sunt præsentia sensus tormenta, maximum leuamentum à Sceptica disciplina parari; abstergi namque illius beneficio ex eiusmodi iaculis toxicum ijs illitum ab opinione vlterioris malitiæ aut præsentis quidem sed in eis inexpertæ, aut inposterum ex eisdem erupturæ. Cæterum præsens dolor, leuis est semper. Quis neget? Nimirum, si cogitationem aduertimus ad aliquem ex ærumnosis illis in Agrigentino tauro præsepultis, & humana voce mugientibus, actutum horrore rigescimus. At verò si comminiscimur, huic homini constare, pœnam illam eo ipso temporis puncto circumscribi, nulla in eo relicta labeculâ aut corporis, aut animi, aut famæ, extemplo residebit in nobis animi perturbatio, neque illum iam inter ærumnosos annumerabimus. Futurus dolor animi anticipatione præsumptus, qui diutinus, adeoq; sempiternus esse potest, non autem instans sensu perceptus, quippe tum desinens, animi tortor est immanissimus. Reum equuleo impositum cerne, qui doloris impatiens, vitam famamq; in flagitij confessione desperanter proijcit. An ideo eum putas in tantam desperationem adigi, quòd præsentem dolorem ferre non valeat? Falleris vtique, si hoc existimas: nihil enim prodest flagitij confessio ad præsentis doloris medelam: nempe dolor ille dum re ipsa est, infectus iam fieri non potest. Quin, si reo compertum foret, peruenisse tum se ad postremum trucis clepsydræ articulum, iam securus exultaret, ne dum desperans fateretur. Ergo posteri temporis horror is demum est, qui intoleranter in eum irruit, ac fermè constantis negationis arbitrium proripit. Iam ex hac truculenta futurorum malorum laniena Scepticorum ratio in libertatem educit.

Sce-

CAPVT XVI.

Scepticorũ clarissimus Sext⁹ Empiric⁹. Cur is argumenta vsurpet virib. inæqualia.

SCepticæ disciplinæ Laërtius adnumerat celeberrimos Poëtarum ac Philo- 1.
sophorum, qui heroicis temporibus floruêre: Hos tamen prætereo, qui scilicet an verè illam amplexi, non satis liquet, certè nihil pro ea literis consignatum nobis tradiderunt. Nobilis fautor eiusdem disciplinæ extitit Sextus cognomento *Empiricus*, quippe qui ad Pyrrhonias leges assensionis obsequium vni exhibebat experimento. Huius rationes partim ad sententiam suam insinuandam, partim ad oppositas conuellendas, partim ad omnia negotiosarum & contemplatricum artium præcipua capita singillatim decutienda, numero innumeræ sunt, sed momento longè inæquales. Quas tamen causatur à se ita propositas eo planè consilio, quo medici ægros omnes, licet vniusmodi laborantes morbo, non vnis pariter pharmacis curant, sed leuiùs eo morbo pertentatos lenioribus alleuant, grauiùs conflictatis per acriora opitulantur. Similiter, inquit, non omnes mentes sciendi persuasione labefactatæ vno ritu curandæ sunt. Morbo quidem pertinaciori, quali obsidentur perinsignes Philosophi, quos ingenij vis & studiorum diuturnitas opinationibus suis tenaciùs implicuit, paranda sunt antidota præsentiora. Tenuis febricula, vulgarium scilicet hominum & facilè flexilium, rosaceas tantùm potiunculas petit. Quod si ita est, næ ipse nec falsus ero, nec iniurius, si me cum auditoribus istis gessero tanquam cum ijs, qui summopere contabescant eo, quem Sceptici morbum appellant, vix vllâ ne vehementissima quidem medi-
cina sanabiles. Horum voces (ait Querengus, vt seria ludis commodè tem- 2.
peraret) in memoriam referunt mihi id, quod actum est cum quibusdam amicis meis, dum iter tenerent per montanas nescio quas gentes in vltima Italiæ ora. Ibi quidem humidioris Cœli vitio gutturosa deformitas popularibus innascitur. Ergo quidam pueri, qui peregrinos antea nullos aspexerant, non aliter viatores illos ob tumidi gutturis vacuitatem irridere, ac à nobis pumilio, vel luscus, irrideretur. At matres quippe ad miserationem propensiores, illico obiurgare filiorum procacitatem, clamantes: *facessat isthæc tam importuna ærumnosorum irrisio: quin potiùs gratias agitis Deo, qui nullo vos membro carentes fecit?* Non absimilis mihi videtur Scepticorum miseratio, dum sapientiam quasi morbum diluere à Philosophorum animis moliuntur. Sanè duo isti qui te audiunt, & scilicet tu, grauïssimè laboratis hoc morbo. Valentissimas igitur medicinarum prome, quæ in Pyrrhonis officina reconduntur.

Id omnino mihi consilium est, Saracenus ait. Quare paucis exponam perarduas modò Scepticorum rationes. Non quòd illas ipsas captiosas esse non intelligam; sed vt causam, cur captiosæ sint, à vobis intelligam.

Duo

1. DVo sunt humanæ scientiæ fundamenta. Alterum est cognitio illa, quæ ab renunciatione sensuum capitur. Alterum notitia, quam eiusmodi cognitionibus tanquam seminibus imbuta rationis feracitas gignit. Aduersus vtrumque Sceptici pugnant, adeoq; contendunt nullum esse in nobis *Criterium*, seu *iudicium*, cui liceat ex actis ac tabulis omni suspicione maioribus de quapiam veritate pronunciare. CAPVT XVII. *Duo veluti cardines, quib. scietia humana fulcitur, sūt sensuum renunciatio, & mētis ratiocīnatio: plura Scepticorū argumenta ad fidē prioris labefactandam.*

Fidem vtique sensibus adimere student, tanquam repugnantiæ mendaciorumq; manifestis. Fallat sensus, inquiunt, necesse est: primùm, quia cùm animantes sensu prædit æ, adeo inter se naturâ, habitu, instrumentis differant, fieri non potest vt res obiectæ similiter vniuersis appareant. An non experimur in nobis ipsis ex tenui mutatione præ morbis, alijsve casibus ortâ in oculis nostris, confestim pallida, vel incensa nobis videri, quæ cæteris videntur alba: tum verò ex parua quà compressione, quà elatione pupulæ longè aliam in rebus magnitudinem, figuram, numerum apparere? Neque verò cæteri sensus in iudicando constantiores: leues aurium contractiunculæ, paucæ humorum in eas defluentium guttulæ perceptam sonorum imaginem vehementer immutant. Differens cerebri temperamentum in duobus hominibus id efficit, vt vni & eidem rei apud hunc fœtoris, apud illum fragrantiæ nomen obtineat. Febri correptus amarum vocat vinum illud, quod erat sibi valenti prædulce. Aquam eandem si feruente manu tetigeris, frigidam, si algente, calidam existimaueris: Cùm tamen habitu, figurâ, duritie, alijsq; proprietatibus longè plus discrepare comperiamus instrumenta sentiendi inter alias atque alias animantes ingenio atque ortu diuersas, aquatiles, terrestres, pennigeras, exiguas, ingentes, glaciei vel ignis indigenas, nulla re non dissidentes, quàm vnquam discrepare inter se homines inueniantur. Atque id ipsum nonnullo quod videmus belluarum experimento verosimilius fit. Anne quispiam inficietur, ab equis quibusdam vmbras & inania pauitantibus non perinde res aspectabiles videri sicut ab alijs? Iam quod experimento in aliquibus belluarum confirmatur, id ipsum ratio, quam tetigi, probat in vniuersis. Credibile est igitur, ab eisdem omnino rebus dissimillimas planè visiones varijs animantibus exhiberi propter magnam sentientium membrorum dissimilitudinem, quemadmodum eædem herbæ in dissimilibus plurium animantium stomachis receptæ induunt artuum tam infinitè discrepantium formas, quales visuntur verbi gratia in homine, in lupo, in auicula eodem tritico pastis.

2. Hoc autem admisso; possunt quidem fortasse cunctorum animalium sensus decipi; nullorum decipi non possunt. Quin in myriadum myriade sensuum inter se discrepantium, vno (si tamen eo ipso vno) excepto, cæteras hallucinari necesse est. Quanta igitur hominem dementia occupat, qui hunc vnum fortasse veriloquum sensum vni sibi temerè assignauerit, & hac super

nube per arrogantiæ auram, & stoliditatis nebulam conflata immensas argumentationum suarum arces extruxerit? At ne opus quidem est belluarum testimonia in hoc iudicium aduocare. Nonne videmus, quantum in picturis vmbræ, atque eminentiæ nos fallant? quantum distantia, quantum aliorum atque aliorum corporum inter obiectas res atque oculos interiectorum dispar ingenium? quantum luminis additamentum, vel detractio? Ex quibus liquet, in vnoquoque nostrûm variari per singula momenta à singulis rebus speciem & magnitudinis, & figuræ, atq; adeo coloris; dum videlicet per singula momenta, vel solaris motus, vel parua densatio aëris, vel porrectio aut contractio pupulæ efficiunt rem magis minusve illuminatam, magis minusve propinquam, eiusq; imagini oculis allabenti varium iter sternunt. Et quanquam plerumq; tales dissimilitudines exiguæ sunt, atque adeo nobis inobseruatæ; tamen eas reapse accidere, ratio cogit. Si enim, exempli gratia, quod lato capillo recederet, nihil propterea res obiecta speciem immutaret, nec itidem eam immutaret ex alterius tanti spacij recessu, atque adeo nec tertio, nec quarto, nec innumeris, ex quibus tandem immanis quæcunque distantia compacta est. Ergo fateri cogimur, humanos etiam oculos ludi ab infinitis propemodum varijsq; rei eiusdem imaginibus, quarum omnium imaginum non amplius vnam fas est à mendacio vindicare. Quod cùm ita sit, quis, rogo, non surdos, ac sensu carentes eorum animos dixerit, qui sensum vti veridicum creduli audiunt?

Plures ex istiusmodi visorum discrepantijs exiles vtique sunt, vt dicebam; sed quantumuis exiles, aliquem sensus errorem omnino concludunt; 3. Cùm tamen contrà de illius veritate nullo vnquam casu ratum argumentum habeatur. Adde, sæpe etiam diuersitatem huiusmodi magnam esse ac luculentam. Quamobrem callidus pictor fingens vniusmodi vel niuis congeriem, vel argenteum textile, non tamen æquè per omnes partes tabulam candore perfundit; sed parti, quam exprimere vult, quasi in loco opaciore sitam, paululum nigroris illinit; haud ignarus ab illa re, quam ipse imitatur, ea si verè in opaco maneat, colorem medianum inter nigritiem atque albitudinem præseferre. Contrà si mensam ex hebeno, aut si nigrum holosericum imitari velit, partem, quæ vti collucens à Sole fingenda est, vtique albescentem fingit. Hic idem pictor figuras longè inter se differentes obijcit, si vnam atque eandem rem in alio atque alio situ, hinc vel illinc inspiciendam, repræsentat. Quid multa? caprinum cornu suis partibus perpetuò compactum vtique se nigrum exhibet, hoc idem minutatim concisum se album profert. Argentum contrà vti integrum candore nitet, sic in ramenta dilaceratum nigritiem ostendit. Perge porrò. Quidnam est, cur potior fides debeatur aëri rectam remi speciem deferenti, quàm aquæ eundem inflexum renuncianti? At enim, inquiunt, vnus ab alio sensu corrigitur: itaque Tactus testatur vel in aqua rectam remi figuram, adeoq; Visus peruersitatem. Ita-ne verò? Quin potiùs dici-

dicimus, quando alius alium corrigit sensum, ab oculis tum emendari tactionis erratum, eamq; ab eis falsam detegi, quippe flexa pro rectis iudicantem? Imò potiùs quin fatemur ex hac testium inter se repugnantiâ singulorum fidem suspiciosam atque infirmam.

4. Age verò, expendamus ea sensilia, quæ sub vnum tantummodo sensum cadunt, de quibus proinde nihil ex aliorum sensuum notationibus rescire licet. Exploratior-ne fit nobis ab oculo cæruleus color in viola, quàm in Cœlo? Nemo, arbitror, id affirmauerit. Iam si Physici alterum inficiari nihil verentur, cur, quæso, alterum, pari non ampliùs testimonio confirmatum, religio erit nobis in dubium vertere. Perge. Libet-ne, vt conueniamus in hanc legem æquissimam sanè; scilicet, ne deferatur pronunciandi ius in hac lite ipsimet aduersariæ, hoc est, peruulgatæ ac temerè præiudicatæ mortalium opinationi, quam ipsam agitant Sceptici. Enimuerò si hæc inter nos conuentio seruetur, quid vetat inficiari, ne duobus quidem hominibus eiusdem rei speciem vniusmodi vnquam apparere. Quî hoc, repugnabis, quando niuem albam dictitant vniuersi? Fateor, at requiro, quomodo licuerit mortalibus indicare inuicem sibi quid *album* quisque intelligant, quando alter in alterius animum immigrare non potuit? Non aliter, opinor, id obtinent, nisi mutuò vnam & eandem rem sibi digito monstrantes, professiq; pro se quisque, id nimirum à se album appellari. At si fortè (quod nobis profectò inexploratum est) quæcunque Titio alba, hæc eadem Sempronio atra comparerent, ac similiter in alijs sensilibus vsu veniret, omnes tunc quidem in albi appellatione tribuendâ conuenientes, inuicem indicarent eandem niuem, idem lac, & cætera id genus; licet visiones hoc vocabulo ab eis expressæ inter se vehementer aduersarentur; Neque id ab eis vnquam agnosci posset.

CAPVT XVIII.

Exagitatur deinceps vis ratiocinationis humanæ, atque inductionis inprimis.

1. RErum porrò nobis exquirendarum amplitudo, & me audientium perspicacitas facultatem iuxta atque vtilitatem adimunt eadem pluribus vrgendi. Quocirca festinemus iam inuestigare an humana ratio altero itidem pede claudicet, quo tam fidenter discurrit. Loquor vim connexi (formam syllogisticam vocant) quæ nimirum ex rebus sensu comprehensis exprimit notitiam aliarum rerum, quæ nulli sensuum patuêre. Excutiamus vnum aliquod ex argumentis illis, quæ maximè oculis exposita videntur ac liquida. Quod si Cimmerias in eo tenebras comperiamus, nihil vltra opus erit pertentare alia, vel ipsis Dogmaticorum fatentibus oculis, caliginosa.

Exemplo sit. Tactus vtique semper deprehendit, ignes calefacere. At ignis quidam prospicitur nunc à me, qui nominatim singularis ignis inexpertus tactioni est. Tum ratio ita concludit. *Omnes ignes calefaciunt. Ille, quem video, ignis est. Igitur ille calefacit.* An non hæc conclusio, si aliarum vlla, consectaria & perspicua est? & tamen quam vereor, ne hic ipse ignis plus fumi, quàm fulgoris offundat!

Hîc enimuerò ſciſcitor ; an ignis nomine ſignificetur à te ipſamet calefaciendi vis, an ſola ſpecies eminus in viſum incurrens. Si illud ſuperius, næ tu palmari vitio aſſumis in altera poſitione, quod conſequutionis erat euincere: dum aſſeueras, illam rem ignem eſſe, quam ne tetigiſti quidem, nedum calefacientem expertus es. Sin autem ignis nomine ſignificas hoc inferius, cedo mihi, quomodo tibi conſtitit, vniuerſa, quę ſpeciem eiuſmodi oculis exhibent, calefacere?

Dices : Præterita id tactionis experimenta condocent. Tetigiſti-ne ſingula ad vnum, quæ hanc ſpeciem viſui afferunt, adeoq; etiam id, de quo diſputamus: an non ? Haud porrò affirmabis ; quod ſi affirmares, actutum conuincereris, nihil à te antehac ignotum erui ex vi connexi. Sin verò negas, quo iure quaſi indubitatum aſſumis quæcunque ſic oculis aſpectabilia ſint, calorem mouere. Sicut enim ex vnius particulæ defectu totum generale pronunciatum falſitate contaminatur, ita ſi vna ex partibus ſuſpicioſa eſt atque obſcura, ex ea pariter obſcuritas ac ſuſpicio in totum pronunciatum offunditur. Exempli gratia ; donec mihi ſuſpicio ſit, fontem in Epyro manare, cuius aquâ illitæ extinctæ faces redardeſcant, vt rumor eſt, ſuſpicioſa pariter mihi fuerit hæc generalis enunciatio : *Nullius aqua eſt, vt per eam extinctus ignis redardeſcat.*

Reſiſtes tamen, ac dices: cætera omnia conſimilia huic rei, quam video, 2. mihiq; experta, calefaciebant ; nec vlla peculiaris coniectura ſuadet in iſta re ſecus accidere. Bene eſt : at conclude, ſi potes, argumentum, ſicut philoſophica euidentia requirit. *Cætera omnia iſti rei ſimilia calefaciebant, Nulla peculiaris coniectura de iſta re contrarium ſuadet. Ergo & res iſta calefacit.* Egregiam verò concluſionem; nempe quinque (vt aiunt) terminis membriſq; monſtroſam, & vel puero in Dialecticis elementario pudendam.

Hæc porrò Scepticorum diſputatio inſtar Gorgonei capitis eſt, cuius obiectu lapideſcent quotquot concluſa argumenta ſenſuum experimentis innixa in aciem educantur.

CAPVT XIX.

Ne pbabilitatus q.dē, nedū euidentia parens inductio eſſe poteſt.

INterim, reor, aduerſarij à ſcientiæ ſplendidis ædibus, quò aſpirabant, prohibiti, obſcuram probabilitatis domum attentabunt ; in hunc modum diſ- 1. ſerentes. Certè probabiliſſimum eſt, perinde vſuvenire in hac re, quam video, ſicut in alijs cunctis ſimilibus expertus ſum. Sed in ijs cunctis vim caloris effectricem expertus ſum. Quid ni ergo & hæc res calorem efficiat?

Iam transfertur pugna à Dogmaticis ad eos Academicorum, qui omni ablegata ſcientia probabilitatem retinebant, vt enarraui. Pergamus.

Dic, precor. Quis Deus teſtatus eſt tibi maximam illam, quam aſſeueras, prioris aſſumptionis tuæ probabilitatem? Quid ni videas, perſuaſionem iſtam vtique meram, eſſe humani animi ſibimet aſſentantis arrogantiam? quaſi verò ea lege obligaretur Natura, vt res illæ, quæ tuis fortè ſenſibus perceptæ ſunt,

cæteris omnibus rebus modum præſcriberent; nec vlli rerum generi Vniuerſitatis incolendæ ius foret, quin res illa cognitioni tuæ ſe ſiſteret vectigalem. Quid frequentiùs, quàm, vel dum per te ipſum res experiris, vel dum alios audis aut lectitas, incurrere te in aliqua noua, tibiq; priùs incomperta? Hæc verò noua, quæ offendis, habent-ne alicuius attributi ſimilitudinem cum ijs, quæ antea noſcebas? Sanè quidem. Et tamen vnà cum attributis illis, in quibus vtraque conueniunt, nunquam inueniſti hæc alia attributa, quæ nunc reperis cum illis prioribus attributis conſociata: ſi enim hanc ipſam conſociationem anteà vidiſſes, nulla tibi nunc nouitas appareret. Quotidianum ergo eſt, vt in rebus, cæterà ſimilibus, expertarum à te antè, diſſimilitudinem quampiam ab illis ipſis deprehendas.

2. Nec hilum proficies, ſi clames, aliquam ſemper diuerſitatis rationem inter res illas antehac tibi expertas, & haſce nouas inuentum iri. Siquidem hæc ipſa qualiſcunque diuerſitatis ratio adinuenta nuper à te in rebus cæteroqui ſimilibus diſſimilitudo quædam eſt ab omnibus alijs rebus experientiâ tibi antè compertis.

Nimirum ingens illa, quam prædicabas, tuæ aſſumptionis probabilitas vacillat ſemper ac ruit.

Promptum eſt exemplis dicta confirmare. Quicunque pſittacos, picas aliáſque perpaucas auiculas humanam loquelam imitantes exaudiſſet aut nouiſſet nunquam, is profectò certiſſimum argumentum Naturæ humanæ putaret articulatas voces: & tamen falsò putaret. Reliquæ animantes omnes inferiorem maxillam cient: quis ergo contrarium de crocodilo ignorauerit, æquo iure id omnium animalium proprium interpretabitur, ac tu ignium omnium, vt calefaciant: Et tamen decipietur. Ad ſummum ſingulorum generum ſingulares ſunt proprietates ab alijs generibus diſcretæ, itáq; ignoratæ cuicunque qui illud nominatim genus ignorat.

CAPVT XX.

Nemini iure indubium eſt, ſe obliuione, ſomno, dementiáve non teneri.

1. PRæterquam quod; verè-ne vſque adeo certum habes, rem tibi nullam huius rei quam vides, aſpectu perſimilem, nec tamen calefacientem occurriſſe? Quis ſcit an occurrerit, ſed poſtea per obliuionem exciderit. Minimè, inquis, memoriâ quippe fideliſſimâ ſum inſtructus. Quæro fidelitas iſthæc memoriæ nonne in eo tota verſatur, ne ſemel cognita poſthac obliuiſcare? Verùm, ſi maximè innumera oblitus eſſes, tuam vtique obliuionem nihil ſentires: alioqui non tam obliuio tibi eſſet, quàm recordatio. Quare tum quidem idipſum quod aſſeris, etiam aſſereres; nimirum fideliſſimam tibi memoriam eſſe: hallucinareris tamen. Quid ſi nunc idem tibi eueniret? Quid ſi inſanires? Quid ſi ſomniares? Inſanus vtique, aut ſomnians, nihil minus ſuſpicatur, quàm inſaniam, aut ſomnium ſuum, quin audacter nonnunquam oppoſitum aſſeuerat. Item igitur tu id faceres. Atque in eo ſtatu infinita, quæ

re ipsa tibi contigerunt, oblitus, nec pauciora per deprauatum interiorem sensum commentus, quot, rogo, ex his erroribus absurda concluderes?

CAPVT XXI.

Nullă esse certă bonorum ac malorum notam: in qua re nec plurium ꝑsuasioni fidendum nec sapientiorum.

a De vita beata c. 2.

AD extremum, vt in eo consistam, quod proprium nostri colloquij est, aio, si veritas in reliquis obscura est, in ijs porrò, quę morali philosophię obuersantur, planè cæcam esse. Cuius, rogo, magnetis indicium vera bona vnquam interstinguet ab adulterinis ac falsis? 1.

Credo plurimorum approbatio. Vel Dogmatici hoc bonitatis insigne tanquam fallax aspernantur. *Cùm de vita agitur*, vulgatum Senecæ *a* locum recito, *non est quod mihi illud discessionum more respondeas*; *Hæc pars maior esse videtur. Non tam bene cum rebus agitur; vt meliora pluribus placeant: argumentum pessimi turba est.* Plurimi quidem vitia præferunt honestati. Plurimi barbaram vitam agunt: an hæc idcirco germana dixeris bona?

Credo sapientiorum sententia. Sed qui tandem sapientiores? Hic titulus ad eos pertinet, qui præ cæteris vera dignoscunt. Priùs igitur alio quopiam signo vera & falsa internoscere oportet, & hinc porrò sapientem à temerario stultoq; discernere. Eosdem auctores alia suspexit ætas, alia contempsit. Anaxagoras illos, Mellissosq; vetustioris Græciæ oracula Platonis attriuit Philosophia. Platonis exinde regnarunt species illæ memoratissimæ, quas illa ætas vsque adeo complexa est, vt eisdem abigendis bonam Scriptorum suorum partem dicare Aristoteles operæpretium duxerit: Quid tamen? illæ eædem species nunc in Poëtarum somnijs habentur apud Philosophos. Quid verò est cur (ad ipsorum aduersariorum normam) præteritum non debeat nobis futura portendere, adeóq; probabiliter vaticinari, alios olim Philosophos insurrecturos, qui coronas auellant magnis hisce Capitibus nunc in famæ proscęnio Regem agentibus? Sanè postremis hisce Mundi sæculis repertæ sunt aliquæ noui Orbis gentes, quæ iactabant & ipsæ Platones atque Aristoteles suos. Noua illuc hominum Natio traiecit, quæ per sublimiora meditamenta inibi popularium Scriptorum gloriam oppressit, quæque extemplo indigenam, dominantémque sapientiam in amentiæ faciem conuertit apud ingentem illam humani generis partem. Latet adhuc nos terrarum immensitas, vnde non ex vano expectetur nostris regionibus gens aliqua tantundem pariter nobis ingenio præcellens, cuius operâ irrideantur à posteris, vt delira, grandia illa nomina, quæ nos tanquam Numina demiramur.

CAPVT XXII.

Etiamsi à pluriũ vel à doctiorũ iudicio prouocari non posset in bonis dijudicandis; Certè inter eos ita variatur, vt nõ liqueat.

Iuu. sat. x

SEd age. Habeatur in bonorum disceptatione tanquam Areopagus quacunque prouocatione maior, vniuersitas populorum & Philosophorum, quos in præsentia nouimus. Nihilo seciùs ex repugnantia suffragiorum vetus illud *non liquet* pronunciandum fuerit. Et quidem licet vnum eundémque hominem, sed per varia tempora meditemur. Nemo est enim, quem (vt ille ait) 1.

Propositi non pœniteat, votiq; peracti.

Ei-

Eidem, puero, adulto, vetulo, ſano, ægrotanti res contrariæ penitus inter ſe, vel ad eundem vitæ ſtatum relatæ probantur vt bonæ. Neque verò ſatis appareat, cur plus fidei debeatur ſano dum prædicat, bonum eſſe ſi ægrotus conualeſcendi gratiâ ſitim perferat, quàm huic ipſi ægrotanti, qui dum ſitim experitur, adeóq; illam penitiùs nouit, ſententiâ vertitur.

2. Quid verò ſi alias atque alias gentes, alios atque alios legum conditores animo perluſtremus? Diſcrepantes illæ, quæ viguerunt, cùm ſententiæ, tum conſuetudines ſuper generis propagatione ne audiri quidem hic volunt. Sextus vtique lib. 3. fusè illas perſequitur. *c.24&25* Alia loquamur, à quibus loquutio ipſa non exſordeſcat. Humanis carnibus veſci, quod nobis, adeóque Ariſtoteli, ferinum videtur, non vni populo eſt in more; quin & à Porticu illa tam ſancta planè conceditur, ex qua Porticu nominatim Chryſippus ineptum ducit proijcere membrum quodpiam viuo homini exciſum, & non potiùs illud comedere, itáque in priſtinam vitam reſtituere. Scythæ ſexagenarios parentes illicò mactabant; à nonnullis Scriptoribus vindicati per adorata Græcis immania exempla in genitores, videlicet Saturni in Cœlum, Iouis in Saturnum. Solon liberorum necem genitoribus permiſit. Lacones, ſi qui alij Græcorum germanæ virtutis cultores, furto indulgebant, tantúmque in furibus manifeſtarijs non furtum, ſed ſocordia plectebatur. Neque ſuis hæc omnia defenſionibus deſtituerentur. Quarum ego defenſionum aliquas legi perquam ſubtiliter excogitatas à Ioanne Ciampolo in ſacra Politice, quam adornat. Is enimuero mihi numeratur inter illa ingeniorum prodigia, quibus non ſingula ſæcula annumerant ſuum. Ingenium profectò tantâ grandium meditamentorum vbertate diues, tantâ elocutionis celſitate, tantíſq; neruis præualidum, vt ad hunc ſcilicet virum transferri poſſet præconium illud in Platonem Auguſtini: *Ita loquutus eſt, vt quæcunque diceret, magna fierent, & ea loquutus eſt, vt quomodocunque diceret, parua non fierent.* *Li.3.con. Aca.c.17*

3. Sed, vt eò remigrem, vnde diuerteram, hinc Sceptici probant, bona ac mala quæcunque obſcura & ambigua: Tantùm ſuadent vnicuique, vt ſequatur communis vitæ conſuetudines; nihil tamen aſſeuerans illarum probitatem vel peruerſitatem; Sed quæcunque acciderint excipiens neutro animo, & cuiuſlibet opinionis puro: vtque ita ſe ſe omnibus fortunæ telis imperuium reddat.

CAPVT XXIII. refutatur p̃ced. diſp. & 1. oſtēditur Scepticorū ſibiipſis repugnātia eosq; conuinci ex ijs, quæ docēt, vt euidētiam ac pbabilitatē amplectātur

1. POſt hæc dicta Saraceni ſilentium claſſicum fuit Andream laceſſens, vt in certamen deſcenderet. Ille verò ſic fari cœpit. Næ ipſe percallidus fuiſti in militum ſelectione. Ignauâ ſcilicet, infirmáque turbâ in caſtris relictâ, quæ aut cadens aut fugiens, id vnum agit, vt ſtrenuorum commilitonum audentiam vel pudorem extinguat; paruas copias, multas vires in prælium induxiſti; Ne vno quidem vſurpato leuiculorum quorundam ſophiſmatum, quæ in Sexti Em-

Empirici libris affatim congeruntur. Talia nempe frustrari fortasse valeant rudem nescio quem; sed viris doctis non sine stomacho despecta, in eamdem despicientiam trahunt apud ipsos causam vniuersam, vtpote pro se tam futilia prætexentem: illosq; mouent, vt inter tot leues quisquilias proijciant imprudentes quasi purgamenta, quidquid ponderosi auri permixtum latet. Porrò validis illis Pyrrhoniorum rationibus à te solerter delectis multas adiecisti de marte tuo, multis quoque iaculis in Sexti pharetra obtusis, adeoq; inertibus, cuspidem exacuisti. Nec immemor nostrum hoc esse Philosophorum certamen, non Sophistarum ludum, nihil tibi fuit curæ, vt equitum singuli in campo se se iactantiùs ostentarent; sed in cuneum coactos prævalidè in pugnam compulisti: eo tantùm palæstræ admisso, quod non ad speciem faceret, sed ad victoriam. Probè nimirum intellexisti, perinde ac vnum eloquentiæ finem, ita & vnam eloquentiæ laudem esse, vt persuadeat. Quicumque, vbi res auditoresq; nil tale postulant, singula quæ dicunt, antithetis pingunt, schematisq; prolatant, itaque non dociles reddunt aliorum aures, sed fatigatas; perinde faciunt, ac si architriclinus vt dapes ornaret, cinnabarim allineret, gustu iniucundam, nutrimento perniciosam.

Eò tamen alacriùs tibi refragari audeam, quò tu ipse me accersisti non adstipulatorem, sed refragatorem aduersus ea, quæ lingua non animo comprobasti.

Ante alia conabor Scepticorum pertinaciam profligare per ea, quæ ipsimet ponunt. Nempe, id si obtineam, par erit continuò fauere Scepticos quasi subsidijs, non obsistere quasi aggressionibus, dictis meis eorum rationes retundentibus: quarum ipsi rationum cuspide figi se perinde ac hostes intellexerint.

Vt igitur eos conuincam, sumo quod profitentur, hoc est, in actione obsequendum esse moribus communis vitæ. Id autem etsi ore diffiterentur, certè vel factis profiteri deberent, vel citò vecordis pertinaciæ pœnas darent. Scilicet, ni pararent & caperent cibos; ni vitarent impulsionem ferocientium belluarum, ni suas indigentias aperirent, alienamq; opem inuocarent; confestim eos desereret vita, vtpote, ne in belluis quidem nisi per assiduam industriam cautionemque seruabilis. Qua super re perfaceto cauillo elegans quidam Medicus lusit Diodorum Dialecticum, pugnantem nihil prorsus loco moueri; ad quod efficiendum huiusmodi captiosam interrogationem concinnauerat: *Aut res mouetur vbi est, aut vbi non est: Non quidem vbi est, si enim ibi iam est, haud mouetur, sed manet: Neque vbi non est; vbi enim res non est, ibi agere nihil potest. Ergo fieri nequit moueri quidquam.* At cùm fortè argutus iste Dialecticus cecidisset, luxatóq; humero ad Medicum festinasset, casúmque denarrasset; extemplo vrbanus Medicus narrationi repugnans, *Apage*, inquit, *falsa memoras; Vel enim cecidisti vbi eras, vel vbi non eas:* 2.

to-

totámq; illam celebrem Diodori interrogationem reposuit. Enimuerò missellus Dialecticus medicum obsecrauit, vt eiusmodi inanitatibus prætermissis curationem aggrederetur.

Bonum ergo est, ipsis suffragantibus Scepticis, ad communis vitæ vsum se conformare; Hoc posito quæro iam de Pyrrhone ac Sexto, vnde rescierint id bonum esse: quo criterio, verum isthuc comprehenderint; quî norint, in hac existimatione arripienda se non somniare, vel insanire. Ad hoc, quo instrumento dignoscant, quænam sit vita ista communis: si per sensum, repugno, aióq; frequenter à sensu falsa nunciari; si per rationem, obijcio, haud constare, quî possit ratio quippiam ex ignoto notum efficere. Nempe Sceptica illa contorta Sophismata omnia ad vnum retorquentur in hanc enunciationem, quam ab eis licet inuitissimis vitæ necessitas exprimit.

Hinc autem concludo haudquaquam perstare istos in ea assensionis retentione, quam asseuerantiùs efferunt, ambitiosè detrahentes sibi, & ex noua ignorationis ostentatione singularem sapientiæ gloriam cauponantes. Porrò nisi in animum inducerent; hoc panem esse, illud verò esse anguem, haud manum porrigerent, vt alterum in os inferrent; nec pedem retraherent, vt alterius morsum euitarent. Si nihil in bonis aut malis ducerent præter præsentem voluptatem aut molestiam; quid esset cur in præsentia plures vtique voluptates præterirent, multúmque molestiæ susciperent, vt consequenti tempestati consulerent? quid esset cur Aquilonis per brumam, Solis sub Canicula inclementiam ambulando tolerarent, vt cibaria, vestes, pecuniam, cæteráque in posterum opportuna conquirerent? At si hæc Pyrrhonijs assensa sunt, & quidem adeo firmiter, vt eos ad tot aspera exhaurienda indubitanter impellant, sanè ex eorum animis, haud quaquam robore dolatis, pariter assensionem expriment alia, quæ ab his nihil perspicuitate vincuntur. Imò verò, quid perspicuitatem dixi? ne probabilitati quidem isti homines immoto animo resistebant. Curabant-ne agrorum suorum culturam? Cur verò nisi propter futuræ segetis probabilitatem? Noctesne ducebant insomnes in paginis exarandis, suíq; animi sensa famæ peruulgabant? Cur verò nisi propter placendi persuadendíque probabilitatem?

CAPVT XXIV.

Quid sit Euidētia: ea p̃cipuè inest quibusdā positionibus quas cun c̃ti credūt nemo probat. Dogmaticorū est illas non vtiq; cōprobare sed tueri aduersus cōtraria.

1. SEd rei caput aggrediamur; Cùm tu euidentem scientiam pernegas, aut intelligis quod pernegas, aut non intelligis. Si hoc alterum, næ ipse perinde frustrarer tecum contendens, ac bonus quidem homo, qui per viam ambulans, fœdas audijt contumelias in se euomi è fenestra nescio qua; adeóq; ira furens contentis vocibus ad certamen lacessiuit, quicumque se tam indignè compellasset. Sed illico ridentes vicini demonstrarunt, voces ab eiusmodi garriente editas, qui earum potestatem nesciret; nimirum à psittaco, quem herus ludi gratia illis dictitandis consuefecerat. Sin autem, quod negas,

probè intelligis, conueniat inter nos primùm de significatione, super qua postmodum concertabimus. Euidentia quidem est rei obiectæ species ita in animo signata, vt de veritate sua dubitare numquam sinat. Neque verò quid rationis habeat animus ad nihil dubitandum exquirere semper oportet. Nec enim in rationibus ipsis infinitè proceditur, vt nuper Querengus differebat. Sed quomodo in rebus, quæ visu tenentur, quædam pars cubiculi, exempli gratiâ, videtur propter lumen, quod alia pars in eam reflectit; & sic deinceps; sed tandem peruenitur ad aliqua corpora natiuo fulgore conspicua; cuius fulgoris effusione alijs etiam præbent, vt conspiciantur: similiter in ijs rebus, quæ mente cernuntur, aliæ ex alijs rebus longo ordine euidentiam mutuantur; sed tandem deuenitur ad aliqua pronunciata suomet nutu euidentia, ac tamquam faces à Natura sic accensas, vt cætera suo splendore detegerent. Sicut ergo 2.
Sceptici, euidens dicunt esse *doleo nunc*, vel *tali viso afficior*, cuius tamen euidentiæ vlteriorem rationem non habent, nisi quod experiuntur se cogi ad sic existimandum; haud secus contingit in cæteris omnibus coniunctionibus sua sponte manifestis. Cur existimo, quodlibet vel esse, vel non esse? Cur existimo, quodcumque totum sua parte maius? Si *cur* postulas tanquam rationem, quæ cognita ad hasce me persuasiones trahit (motiuum dicunt) *cur* profectò adest nullum: Hæc enim pronunciata se ipsis patescunt. Sin tuum istud *cur* petit solùm cuiuscuiusmodi causam, ex qua pendeant eiusmodi operationes animi mei; Enimuerò earum causa est, quia Natura ita mentem nostram conformauit, vt prædictis coniunctionibus fidenter assentiremus. At enim fortasse nos in hoc ipso Natura frustratur. Hæc eadem effecit, nihil vt frustrationem huiusmodi suspicemur; Quemadmodum effecit, ne tu frustrationem suspicarere, dum perputas te nunc dolere, vel oblectari. Quare sapienter Galenus Scepticos vnà & Academicos reprehendit, quòd euidentiam vniuersè ab humanis cognitionibus ablegantes, Naturæ contenderent repugnare.

De optimo genere docẽdi.

Nullo igitur iure à te cogi possum, vt rationibus euincam enunciationes eiuscemodi, adeoq; alias vniuersas, quæ, perpensis attentè vocabulis, Naturæ instinctu vnicuique probantur. Id modò adigi possum, vt ea depellam; per quæ tu earum falsitatem coneris obtendere; ad quam sanè depulsionem breui properabo.

CAPVT XXV.

Multa dispari euidentiæ genera. Quo nobis constet nec somniare nos, nec insanire.

IAm sicut Naturâ perpellimur ad aliquorum assensionem nullâ suspicionis 1.
vmbrâ pallentem, quæ dici solet *euidentia metaphysica*, quoniam ne inspectâ quidem Dei supra Naturæ leges potestate subueremur ne falli nos in eiusmodi assensionibus vnquam possimus; ita etiam pertrahimur ad alia quædam existimanda inumbrante vix animum pertenui dubitationis velo, quodque lynceis dumtaxat oculis teneatur. Hanc porrò *euidentiam physicam* vocant; nam liquet assensiones eiusmodi citrà diuinum miraculum haud posse veritate frau-

fraudari. Quis noſtrûm vereatur (occurrere aggredior interrogationibus à te contortis) ne in præſentia non vigilet? Non quidem ita exploratò id nouimus, *vti, quodlibet aut eſſe aut non eſſe*; Tamen nihil naturâ mouemur, vel ad vigiliam noſtram in præſentiâ diſtendam, vel ad aſſenſum ſuper eâ retinendum. Nec proba concluſio eſt: *Si ſomniarem, ne id non perſentiſcerem; quin æquè audacter me ſomniare negarem; igitur nec-ne id ſit in præſentiâ, meritò ambigam.* Nam re vera ſentio nunc ita perſpicuam explicatámque cognitionem rerum inter ſe aptè nexarum, qualem perceptionem in quiete mihi vnquam fuiſſe non memini. Quocirca ſomniorum, quæ me deceperunt, recordatio nihil ſuſpicionis ingenerat, ne fortè nunc quoque ſomnio decipiar. Semotâ verò qualibet erroris probabili coniecturâ, Natura ipſa hanc mihi mentem immittit (quam vtique mentem vnuſquiſque ſentiet in ſe ſe) vt viſiones, quas habeo, notitias vigilantis, non ſpectra ſomniantis exiſtimem.

2. Similiter, inſaniæ dubitatio depellitur. Viſionibus enim afficior eiuſmodi, quæ vetant me de hoc addubitare. Neque interim hunc mihi ſcrupulum inijcere poſſunt in memoriam recurrentia vel mea ipſius ægrotantis deliramenta, vel aliena mihi conſpecta. Nulla enim mihi eſt memoria vel me, vel alios per inſaniam ſic apta inter ſe & conſentanea geſſiſſe, ſic ordinatim diſputaſſe, tam ſeriò, tam dilucidè, tanta animi approbatione; quantam mihi eſſe nunc ſentio. Imò potiùs reuoluens nunc qualia mihi viſa vel quies, vel furor obiecerit, enimuerò intelligendi rationem in illis longè aliam agnoſco atque eam, qua in præſentia vtor. Quod profectò diſcrimen inter ſua vigilantis aut ſomniantis viſa notabit, quicumque vtraque inter ſe attentè componat. Nec, ſi diſſimiles iſtæ intelligendi rationes ſuis carent nominibus, quibus in mutuo ſermone diſtinguantur apud colloquentes, minùs illæ propterea cuique noſtrûm ſuimet experientiâ dignoſcuntur. Veluti, quamuis caloris & frigoris qualitates diſcretis nominibus non diuideret ſermo; vel quamuis ego ignarus eſſem linguæ, aut etiam elinguis, nihil tamen illarum qualitatum diſcrimen mihi eſſet obſcurius.

CAPVT XXVI.

Cōſtitutâ euidentiâ enũciationũ per ſe patentiũ, examinatur euidẽtia cõcluſionũ. Demonſtraturq; ſæpe ex concordia ſuper aliqua infirma coniunctione oriri philoſophicarũ familiarũ diuortia ſup definitis cõſecutionibus.

1. HActenus dictum ſit de perſpicuitate illarum enunciationum, quæ ſeipſis pateſcunt. Iam de argumentatione. Huius procreandæ, vti docebas, ſemen eſt renunciatio ſenſuum, genitrix porrò mentis vbertas.

Quantùm ſpectat ad primum, notatione dignum videtur, ex conſenſu in aliqua coniunctione non ſemel diuortia ſententiarum erupiſſe inter philoſophicas familias in vtroque coniunctionis membro probando, vel improbando. Quod ſi coniunctio illa falſa fuerit, ſæpe omnibus illis diſcrepantibus inuicem opinionibus falſitatem afflauit. Ceu, Zenoni iuxtà, ac Tullio placuit: ſi Deus omnium eſt præſcius, hominem libertate deſtitui. Huic coniunctioni hanc Zeno aſſumptionem copulauit; *At Deus omnium eſt præſcius:* Conclu-

De Diuinat. sitque. *Homo igitur libertate non vtitur.* Contrà Cicero: *At homo libertate vtitur. Deus ergo præscius non est*: Falsò vterque. Haud pauca huius rei exempla suppeterent, sed nihil attinet illa extrinsecus accersere, quandoquidem in re nostra sunt obuia.

Epicuro, Protagoræ, Arcesylæ, Pyrrhoni, conuenit in huiusmodi coniunctione: *Si sensus mentiri semel potest, qualibet humana ratio in incerto nutat.* Subdidit Epicurus: *Humana ratio identidem certa est: sensus igitur mentitur nunquam.* Eoq; gradatim rem demisit, vt cùm sensus testificetur, Solem ferè pedalem; re vera pedali, paulò maior aut minor, Sol ipse sit.

His omnibus concinuit Protagoras; sed cùm videret, aliter alijs hominibus, adeóque vni alio atque alio tempore, rem eamdem apparere, ratus est proinde formas illas multiplices ac sæpe contrarias, quæ comparent vel comparere vnquam possent, reapse in materia socialiter commorari; sed pro varia sensûs constitutione modò hanc, modò illam à nobis comprehendi: Itáque hominem veri mensuram dictitabat; opinatus, quidquid homini videtur, id omnino verum esse.

Contrà Pyrrho atque Arcesylas, illam eamdem superiorem coniunctionem attexentes inferiori cuidam capiti Epicureorum, ac Protagoræ conclusioni aduerso, aduersè prorsus, ac hi alterum syllogismi caput addiderant, concluserunt: ponentes: *At sensus aliquando mentitur: Ergo nihil certò cognoscitur.* Et quoniam Epicurei obiectabant Arcesylæ, cæterisq; Academicis. 2.

Laër. li. 4

Denique nil sciri si quis putet; id quoque nescit,
An sciri possit; quò se nil scire fatetur.

Id vtique nesciri per Pyrrhonem licuit, hoc ipso vno discrepantem ab Arcesyla, vt ne id quidem certò sibi constare diceret: nihil certò constare.

CAPVT XXVII.

Sēsus nūq̄ errant: itaq; Augustino visum.

Mihi sanè cum prioribus conuenit, vt mendacium à sensu prorsus remoueam. Quæ sententia placere videtur Augustino in Dialogis contra Academicos *a*: Non quidem eò Augustinus præcipitat, quò Epicurus & Lucretius proruerunt, egregij scilicet Geometriæ contemptores, qui ne fortè mendacij damnarent oculos, citiùs Solem fermè pedalem asserebant: sed aliam sensus defensionem subtiliter Augustinus vsurpat, quam vel ipsi Epicurei balbutientes causabantur, vt apud Lucretium videre licet. 1.

a *Lib. 3. c. 10 & 11*
b *Lib. cit.*

Enumeratis enim à Lucretio *b* visis sanè compluribus, quæ sensui fidem adimere videntur, ita propemodum ipse occurrit.

Cætera de genere hoc mirando multa videmus,
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt,
Nequidquam; quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsi;
Pro visis vt sint, quæ non sunt sensibus visa.

At Augustinus, pugil nempe longè solertior, valde scientiùs eodem se clypeo tutatus est. Locum eius nitar proferre, quem aliàs memoriæ consignaui. *Age si dicat Epicuræus quispiam. Nihil habeo quod de sensibus conquerar. Iniustum est enim ab eis exigere plusquam possunt: quidquid autem videre possunt oculi, verum vident. Ergone verum est, quod de remo in aqua videtur? prorsus verum. Nam causa accedente quare ita videretur, si demersus vndâ remus rectus appareret, magis oculos meos falsæ renunciationis arguerem; Non enim viderent, quòd talibus existentibus causis videndum fuit. Quid multis opus est? hoc de turrium motu, hoc de pennulis auium, hoc de cæteris innumerabilibus dici potest. Ego tamen fallor si assentior, ait quispiam. Noli plùs assentiri, quàm vt ita tibi apparere persuadeas, & nulla deceptio est. Non enim video quomodo refellat Academicus eum, qui dicit, hoc mihi candidum videri scio, hoc auditum meum delectari scio, hoc mihi iucundè olere scio, hoc mihi sapere dulciter scio, hoc mihi esse frigidum scio:* Et quæ consequuntur. Nimirum asserit Augustinus, frangi nobiles illas sensuum reprehensiones, si dicamus, nihil aliud referri à sensu extra hoc: rem quampiam existere, à qua ipse tali modo afficiatur: id autem vero verius est semper. At identidem animus, præiudicata quapiam opinione hisce veris assensionibus falsò adiecta, absurdas ideo conclusiones enititur. Qui tamen animus (vti dominorum mos est, nihil sui tribuere famulis præter lapsus) temeritatem suam, sensus fraudem appellat. *Loco cit.*

2. Curæ pretium est, penitus hunc articulum introspicere, vulgò inobseruatum iuxta, & ad scientiam omnem de anima pernecessarium. Ais, oculum hyposphagmate laborantem mentiri, dum nunciat, omnia cruento colore suffusa. At verò qualem notionem habes in animo, dum *cruentum colorem* dicis? Non aliam, reor, nisi quam tibi sensus impressit. Nec enim, vt Angelis, ita & humanis animis rerum simulacra ingenita sunt; sed hi quasi pura tabula procreantur; in qua tabula sensus porrò intus expingit quæcumque ipse foris experitur. Non aliud ergo *cruentus color* sibi vult apud te, nisi idipsum, quod sensus tuus de illo cognouit. At de colore illo sensus hoc vnum cognoscit, se à re quapiam id genus visionem pati. Non aliam ergo cruenti coloris notionem habet humanus animus, nisi vt color cruentus ille sit, qui eiuscemodi visionem in oculis mouet.

CAPVT XXVIII

Quo animus ex veris sensuũ renunciationib. in errorem trahitur

1. Haud tamen ipse animus vniuersè hoc nomen attribuit cunctis, quæ ita oculum semel mouent ex fortuitis quibusdam atque insolitis rerum circumstantijs, sed illis modò rebus, quæ visionem eiusmodi afferunt, plerumque ac suopte ingenio & in circumstantijs communiter consuetis. Hinc enimuero ipsi animo (aut interiori sensui, quem ab animo distinguere nihil attinet in præsentia) errandi primordium existit. Oculus namque testificatur, se nunc tale visum accipere. At meus animus ea consuetudine imbutus est, vt plerumque, quid-

quidquid ſemel tale viſum intulit mihi, eiuſmodi viſionem inferat quoque aliorum oculis, ſuopte ingenio, & in circumſtantijs paſſim contingentibus: Quocirca per hanc fallacis probabilitatis prauam acceſſionem, ex veridica ſenſus teſtificatione falsò concludit id, quod ſenſus nunquam enunciat. Hoc nimirum vſu-venit, dum vulgares tantulum Solem arbitrantur. Tunc enim oculus nihil fallitur. Quin Geometra, vtpote purus mente ab omni præiudicato errore ſuper ſolari diſtantia, & ſuper eiuſmodi ſpecie, qualem exhibere debet tanta moles, ſic longè diſtans, elicit ex hac vera oculorum perceptione conſecutionem æquè veram de magnitudine Solis; Imò potiùs traduceretur ille tunc à viſione, ſi oculus alia quacumque Solis imagine depingeretur. At imperitus quiſpiam, vtpote ignarus huiuſmodi circumſtantiarum Geometris pateſcentium, quíque plurimùm expertus eſt, res ita ſemel aſpectas quomodo in præſentia Sol aſpicitur, ſimiliter in circumſtantijs conſuetis, conſuetaq; propinquitate oculo ac tactui ſe poſtmodum indicaſſe; ex hoc viſo idipſum de Sole perperam colligit. Quocirca vitium omne non in oculo, ſed in animo eſt, transferente in Solem & in alia perpauca, in quibus hallucinatur, id quod in reliquis verum frequenter deprehendit: hoc eſt, eiuſmodi ſpectabilia, qualia ſemel apparent, talia fermè, alias item apparere in ea diſtantia, in qua communiter cæteri ea ſpeculamur. Quæcumque autem errata, quibus per hanc improbam concludendi rationem irretimur, ſenſus errata vocitantur (& quidem vel ab ipſomet Ariſtotele, quippe communium orationum retinentiſſimo) vtpote educta ab ſenſuum experimento, licet coniuncto cum ea vſitata aſſumptione, quam addit animus, vt concludat.

Et quamquam in minima quauis tum diſtantiæ, tum poſitus variatione 2.
variatur aſpectus, quemadmodum tu, Saracene, argutè animaduertiſti, & qua polles picturæ ſcientiâ demonſtraſti, non tamen viſa hæc parùm diſſidentia inter ſe vulgariter *ſenſuum errata* nominantur. Per ea quippe viſa nihil animus in errorem inducitur. Qui nempe animus ex vulgatis experimentis non eam hauſit opinionem, vt res quæcumque ſemel quodammodo apparens, eiuſdemmodi ſemper appareat abſque differentiâ ne minima quidem: ſed abſque magna tantùm differentiâ. Ideo non quamlibet minimam differentiam, ſed magnam tantummodo per ſuas ratiocinationes excludere conſueuit.

Cæterùm lapſus animi præteritæ experientiæ coniecturâ decepti ipſe a- 3.
nimus ſuæ dignitatis ergo vocare aſſolet, ſenſuum aut corporum exteriorum dolos. Edocuit id me primùm perantiqua hiſtoria, quam in vetuſta quadam Bibliothecâ lectitaui. Quemadmodum enim nos aſſueti excipiendis imaginibus rerum ab aëre, dictitamus aquâ nos decipi remum infractum pro recto nobis obijciente: ita, memorabat hiſtoria illa, dum olim Dij mortalibus familiariter vtebantur, Tritones ac Syrenes primùm Iunonis inuitatu in aëriam eius ditionem digreſſos, queſtos apud illam eſſe, quòd tam crebras oculis frau-

des

des inaecti suo in Regno pateretur. Sumebant enim vt certum,(quippe ad id tempus demersi aquis, & per eas imaginibus rerum perculsi) eiusmodi vtique imagines veraces esse; diuersas autem, quas repererunt in aëre, dolosas. Neque subtilioribus illis Physicorum distinctionibus eruditi super opticarum linearum fracturâ, id quasi exploratum assumebant, quæ remi pars æquori infunditur, fidelem oculis visionem immittere, sed eosdem ab alia parte per aërem extante ludificari.

CAPVT XXIX. *Excurritur ad repellẽdam criminationẽ quãdã Platonis aduersus picturam.*

1. ID veri, quod hac fabulâ conuelatur, pulchrè perspicitis.

Spero equidem, te disputationi meæ impensiùs arrisurum, vbi intellexeris per hanc vindicari ab accusatione quadam Socratis apud Platonem artem illam tibi, atque adeo Pyrrhoni tuo, acceptissimam, quæ nuper laudata est à me: Picturam loquor. Reprehendit Plato *a* (quod meminisse te arbitror) in suis de Republica Libris generatim artes omnes imitatrices, duasque inprimis, Picturam, & Poësim, Lyricâ tamen exceptâ. Hæ nimirum artes, ait ille, nihil norunt ex ijs rebus, quas imitantur. Si enim eas nossent, veris vtique non assimulatis conficiendis operam darent. Ergo neque pictori explorata est tot naturalium atque artificiosorum Natura corporum, quæ ab eo delineantur, nec Poëta, vbi Medicos, Duces, Legum-latores, Viros populo acceptos introducit, reipsa intelligit quid tandem solertiæ contineant eiusmodi artes.

a Lib. 10.

2. Id vtique patére ait Homeri exemplo, qui ad viuum eiusmodi personas expressit, neque tamen aut suos in medicina discipulos reliquit vllos, quemadmodum Æsculapius; neque per Homerum victi vmquam fusiq; sunt hostes; neque is vrbibus leges posuit, ceu Charondas & Lycurgus; neque tantum gratiæ apud populum sibi parauit, vt mendicato per cantiunculas victu non indigeret indies. Addit Plato, eiusmodi artium imitationem sensuum erroribus adulari, verisque Rationis assensionibus refragari. Ideo si Pictor lectulum fingit, haud ex vero illum exprimit correctis oculorum fallacijs; sed talem depingit lectulum, qualis cernenti falsò videtur. Sic etiam Poëta non ita res proponit, quomodo illæ sunt, ad veram rationis regulam, qua, exempli gratia, docemur, neque mortem, neque adeo vllum infortunium esse in magnis malis; mœrore fletuq; lugendis; sed ita mendosè res exprimit, quemadmodum brutæ hominis parti falsò videntur. Adeóq; inducit Achillem fœmineis lacrymis mœstitiáq; infractum ex Patrocli morte, quam ille pro Patria fortiter obijt; hoc est, ex euentu gratulationem ac plausum, non miserationem ac luctum vindicante.

3. Verùm hæc omnis accusatio, quantum admirabilitate fulget, tantumdem veritate caret. Quò eam refellam, necesse habeo de via non nihil deflectere, itáq; mihi gradum facere ad eam picturæ vindicationem, ad quam contendo: Nam de Poësi nunc disputare, & alienum nimis esset, & longum.

Aio

Aio igitur, imitationis ſubſtantiam non id flagitare, vt noua res cudatur eiuſdem naturæ prorſus ac illa eſt, quam imitamur. Imago enim atque exemplum latiſſimo genere plerumque diſſentiunt. Imitari ergo, idem eſt atque per artem efficere ſenſiles quaſdam proprietates (atque inprimis earum luculentiores, quales ſunt quæ ſub oculos cadunt) rem quam imitamur dumtaxat comitari aſſuetas. Ita vt ſi perrarò contingat, eaſdem proprietates in alia re nobis occurrere, continuò memoriam excitent illius rei, in qua fermè ſola eas antehac experiri conſueuimus. Veluti color illius roſæ, quam proſpicimus, reuocat nobis memoriam odoris, quem in præſentia quidem non experimur, ſed aliàs experti ſumus, vbi rem quampiam ita planè aſpectabilem naribus admouimus.

His vniuerſim de imitatione conſtitutis, iam de Pictura nominatim. Picturam nego idcirco aſpernabilem, quòd ſingulas aſſimulatæ rei proprietates neſcit imitari, ceu delineare pomi odorem, ſaporem, mollitudinem, aliáſq; dotes eiuſcemodi. Alioqui aſpernabilis item erit in Platone ars loquendi; Ea, inquam, ars, cuius nomine Platonem Dijs ipſis, atque adeo Deorum ſummo æquauit antiquitas. Nempe loquendi ars, imitationis denique genus eſt aliquod; neque aliam porrò in opificio ſuo aſſequitur rei, quam ipſa imitatur, dotem, extra hanc vnam, vt loquutio imaginem eius rei excitet in animo, ſicut excitat res ipſa, dum adeſt. An quia diſciplina quæpiam non omnes ad vnam nouit proprietates rei, circa quam verſatur, continuò, aut reprehendenda eſt tamquam rudis, aut repudianda tamquam inanis? Geometria quidem ecquas nouit, ecquas docet rei, quam contemplatur, proprietates, præter dimenſiones? Quid Aſtronomia? exponit-ne illa de ſyderibus aliquid ſupra dimenſionem ac motionem? Subſtantiam vtique, aliáque ſexcenta materiæ ſuæ attributa, neque ſciunt ambæ, nec inueſtigant. Et tamen eiuſmodi diſciplinæ impensè ibi collaudantur ab ipſo Platone. 4.

Denique, illuc deſcendo, quod facit ad rem noſtram. Falſum eſt, Pictoris imitationem aſſentari vulgaribus ſenſuum erroribus, atque illudere veritati, quam Ratio tenet. Pictor enim imitatur quamdam proprietatem lecti (ſupradictum Platonis exemplum retineo) non quidem lecti vniuersè, ſed ipſius lecti quodammodo ſiti, & quodammodo inſpecti: Iam in talibus circumſtantijs nulla verior lecti proprietas eſt, quàm hæc ipſa vt lectus eiuſmodi viſum efficiat in oculo, qualem efficit imago illa ſolerter expicta. Quidni ergo pictor germaniſſimam aſſimilatæ rei proprietatem imitari dicatur? Iam verò quia ſenſus numquam errat, ſed quilibet in aſſentiendo error Rationis eſt mendosè concludentis, vt nuper oſtendere ſum conatus, longè cautiùs errorem declinat pictor, dum in re, quam imitatur, exprimit proprietates certo ſenſuum experimento comprehenſas, quàm ſi eas exprimeret, quas Ratio per incertas, fallentéſq; coniecturas odoratur. 5.

Iam

CAPVT XXX.

Qua vi atque industria animus exprimat aliqd veri nouũ ac suũ ex renunciatione sensuũ: ad id p̃standum nõ sufficere initiũ illud, ꝗlibet, vel est, vel non est: quæq́; tandẽ sit vtilitas eius initij.

1. IAm in viam redeo. Hæc explicatio ab omni mendaciorum accusatione sensus absoluit. Difficilior tamen causa mihi dicenda iam superest, hoc est, Pro eo veræ cognitionis auctario, vt ita dicam, quod supra sensuum notitiam animus per industriam ratiocinationis apponit de suo in extructione disciplinarum. Qua de re fateor ea fuisse à te obiecta, quæ euertunt, non quidem omnem scientiæ perspicuitatem, vt contendebas, sed vulgatam rationem, qua hæc perspicuitas enarratur in scholis. Multis persuasum est, omnia disciplinarum initia in illa suprema capita reuocari; *Quodlibet vel est, vel non est*; & (quod me iudice tantumdem valet) *fieri non potest, idem simul esse, & non esse:* ita vt gemina hæc principia tamquam Protei gemini sint; at non præstigiatores, sed in omnem veritatis faciem commutabiles; & veluti creta fictori animo parata ad verum quodlibet exprimendum. Sed vereor ne potiùs vt aër ob nimis cedentem mollitudinem nullas in figuras effingi potest, ita pronunciata isthæc ob summam facilitatem atque euidentiam suam nihil sint tractabilia & figillaria philosophantibus. Accipio istud primum. *Quodlibet vel est, vel non est:* Cui annecto hoc alterum dictum experientiâ compertum: *Iulius Cæsar hic in præsentia non est*; itaq; remoueo priorem superioris disiuncti partem. Reliquum erit, vt ex ratione disiuncti, posterior eius pars asciscatur in consecutione, ita conficiendo. *Ergo Iulius Cæsar in præsentia non est.* Consecutionem vtique inanem ac nullam, quippe ipsissimam, quod inferius argumenti caput, atque adeo nihil negotiantem, nihil vsuræ (quod probæ consecutionis officium est) inferentem. Periculum faciamus in illo alio pronuncia-
2. to: *Fieri nequit, idem simul esse, & non esse.* Subijciatur hæc altera enunciatio, cuius veritatem experientiâ sentimus; *At Cælum nunc est.* Concludemus porrò ex vi negatæ superioris coniunctionis, vt quando in inferiore capite syllogismi alterum disiuncti membrum amplectimur, alterum porrò in consecutione repudiemus: dicamusque, *ergo Cælum non non est.* At geminata negatio affirmationem sonat. Ergo hic rursus consecutio nihil erit præter inferius caput argumentationis; quando ambæ illæ ennunciationes demum ponent Cælum esse, nihil plus, nihil minus. Quocirca supremum illud pronunciatorum par (nisi vnum verius pronunciatum censendum est) non eam habent fœcunditatem, vt pronunciata illa in argumentationibus assumpta infinitam conclusionum progeniem edant, quod plures credidere: sed aliam, & quidem duplicem omnino, efficacitatem continent.

Altera est, vt pronunciata illa tam fideliter sibi addictum habeant hominis animum, nullâ vt hic violentæ rationis impressione adigi possit in assensum quempiam, ex quo intelligat ea pronunciata labefactari. Ideoq; mens nostra conclusionem dialecticè constructam inficiari non potest, quoniam dialectica vis connexi his ipsis pronunciatis incumbit.

Altera est, vt ne per duas quidem discretas assensiones liceat humanæ menti

deficere ab his pronunciatis. Ita, possum ego vtique præsumere crastinam serenitatem; possum pluuiam; cùm veri similitudines forsitan vtraque parte diuidantur; At opinationem vtramque vno tempore complecti, quarum altera serenitatem, altera pluuiam diei crastinæ ominetur, haudquaquam possum.

CAPVT XXXI.

Cuiusmodi esse oportet ea principia, quibus nitatur omnis ratiocinatio demonstrãs rem aliquã extare, eò quòd alia extet.

ALia quædam proinde est vera primæuaq; nobis insita scientia; & si fas est dicere, pecunia, numero quidem permodica, sed pretio inæstimabilis, quam Natura nostris animis primùm nascentibus promit; & ex quo viuo reditum ipsi exprimunt tam infinitum, vt fermè cum secretis corpore mentibus opulentiâ contendant. Id quantumcumque est, sex omnino initijs atque elementis coactum est, ex quibus tota componitur hæc tam multiformis vniuersitas humanæ ratiocinationis quà physicæ, quà moralis, aliud ex alio re distincto colligentis. Porrò in quolibet ex hisce initijs meum erit quatuor demonstrare. 1.

Primum, cunctis hominibus adeoq; fortasse vel belluis initium illud exploratum esse; ita vt in eo consentire, non sit proprium vnius cuiuspiam disciplinæ, aut gentis; Si enim hoc esset, vtique dubitari posset, ne fortè illud effatum perseuerantiùs repetitum à viris opinione inclytis cæterorum ingenia captauerit: quæ ingenia deinde (vt accidit) quod consuetudinis deprauatio est, Naturæ informationem arbitrentur; Itaq; demonstrandum erit mihi omnes indiscriminatim homines, cœlo, iure, religione, moribus inuicem dissidentes, quin & mutuò antea incognitos, vnanimes tamen reperiri tum in eo dogmate affirmatè pronunciando, tum in eius ductu fidenter per omnem actionem persequendo. Id enim si obtinuero, patebit, Naturam, communem parentem ac præceptricem, adiecisse animos ad eiusmodi assensum, non secus ac stomachos adiecit ad appetitionem pabuli, atque oculos ad perceptionem lucis.

Alterum in singulis hisce principijs mihi demonstrandum, erit, ratiocinationes, quas dixi omnes, vtique sine illorum luce caligaturas: ideoq; proinde factum, vt de ijs nominatim cuncti edocerentur à Natura; quæ non deficit in necessarijs.

Tertium, in quo pariter initiorum definitio continetur, erit, non posse illa sex vllo experimento perdisci; quamobrem, vt ijs erudiremur, peropus fuisse nobis, dogmata hæc ex tacitis Naturæ vocibus intus animo canentibus inaudiri. 2.

Postremum omnibus iunctim consideratis ostendendum hoc omnino est: satis virium ipsis inesse, quibus ratiocinationes vniuersæ eius generis quas memoraui, certò atque constanter innitantur.

Id-

CAPVT XXXII. *Quinque prædictorũ sex principiorũ exponũtur; quatuor quæ certa physicè, quintum verò certũ moraliter.*

1 INcipe. Initium primum esto. Quælibet noua res non ex se erumpit, sed ab alia causa progignitur. Veluti si Mundus aliquo tempore incepit, oporteret eum ab aliqua causa prodijsse; item si Petrus ante quinquaginta annos nullus erat, fatendum est, cumprimùm est ortus, ab aliqua alia re accepisse vt oriretur.

Alterum initium esto: Ab vna & eadem causa (nisi appetitiones voluntatesve fuerint) nouum genus effectorum prodire non potest. *Causam* hic appello non eam modò, à qua res efficitur, sed vel eam sine qua res non efficitur, & cui conditionis nomen fecit recentior Schola: In summa eiusmodi initium est, *idem manens idem, semper facit idem*; & causæ (præterquam aliquæ appetentes) non libertate, sed necessitate producunt.

Iam in vtroque prædictorum principiorum demonstrabo proprietates illas, quas nuper spopondi.

De his vtique principijs neminem addubitantem videmus. Quin potius innata cuique huiusmodi principiorum euidentia primus est tamquam ictus ad philosophandum. Ita planè. Cùm quotidie noua rerum visa in sensus irrumpant, doceatúrq; à Natura mortalium quisque per duo illa initia iam enarrata, visum nouum quod ille sentit prodire ab aliqua noua causa, vtique intelligit eam causam non esse ipsum dumtaxat videntem, aut quid aliud semper vniusmodi; quando visum illud, & recens ac nouum occurrit, & à voluntatibus appetitionibusq; genere distinctum cernitur. Conficit proinde, talem causam esse aliquid distinctum non modò à se ipso, sed etiam à causis dissimilium visorum præcedentium. Protinus tum curiositas excitatur eiusmodi causæ adinueniendæ: id enim curiositatis nomen ipsum exprimit, vtpote deductum à particula, *cur*, causam sciscitante.

Accedo ad alteram proprietatem ex illis quatuor, quas mihi demonstrandas imposui. Atque aio, neutrum ex duobus memoratis principijs tradi nobis à sensu vtpote, cui ipsa efficientiæ ratio vniuersim incomprehensa planè est, quod egregiè Aristoteles vidit. Quamobrem, nisi Natura anticipationes hasce mentibus insculpsisset, per ea quæ sensus ostendit, dubium esset crederere, vtrum fortè visa hæc noua sponte sua emergerent, vel saltem vtrum emanarent instar fluuiorum ex nobis ipsis, aut ex alia causa numquam immutata: quocirca ne primus quidem gradus hinc porrigi posset, vt ad multiplicium exteriorum rerum notitiam procederemus. En quomodo tria priora ex illis quatuor attributis quæ spoponderam, in hæc dogmata conueniunt. Nam de postremo tum loqui par erit, cùm omnia hæc initia iam explicauero. Inhibuit hîc Saracenus Andream porrò contendentem, illumque sic prorsus rogauit. Quid est cur ex isto secundo pronunciato voluntates excepisti? *1 post. c. 24*

2. Quoniam, inquit Andreas, naturâ monemur, volendi facultatem liberè agere. Alioquin fatalis quædam necessitas premeret vniuersa; ac proinde

quidquid reipſa non eſt, nec erit, id omnino ne inter poſſibilia quidem eſſet: ſed ita planè ſe haberet vti nunc Centaurus aut Hircoceruus. Ex qua poſitione illico emergeret, conſultationes vniuerſas, quas vtique Naturâ ſuadente vſurpamus, perinde ſuperuacaneas & futiles eſſe, ac ſi nunc fieret conſultatio, num expediat agrum hunc Centauris frequentari. Cùm ergo anticipatio hæc humanis mentibus innaſcatur; multa quæ non ſunt, eſſe poſſe, multa quæ nolumus, in nobis eſſe vt velimus, liquet proinde poſſe nos, dum voluntatem quampiam edimus, aduerſam edere voluntatem, adeoq; liquet volendi facultatem in nobis ea poteſtate vigere, vt varios effectus citra varietatem cauſæ procreare valeat. Quod ſi repugnes, contendasq; citra mutationem cauſæ, mutari effecta numquam poſſe, ſed volentis facultatis libertatem in eo verſari, vt immutet pro arbitratu ſuo cauſam ipſam; adeoque ex illa nouum effectum eliciat; ſi, inquam, hoc dicas, nihil proficis; ſemper enim recurrit illa mea interrogatio, an iſthæc mutatio cauſæ, dum re ipſa non accidit, poſſibilis tamen ſit. Si neges, igitur negandum erit mutationem illam cauſæ tunc arbitrariam fuiſſe facultati volenti. Sin autem affirmes, continuò ſequitur mutationem ipſam eiuſmodi effectum eſſe, quod prodire potuiſſet ijs planè poſitis, & conſtantibus cauſis, à quibus re ipſa non prodijt.

Hæc ſanè oſtendunt ſuper hoc loco, quid poſſit volendi facultas, ea ſaltem, quæ viget in Deo. Quid autem non tantùm fieri poſſit, ſed re ipſa contingat in ea volendi facultate, quæ ineſt creatis animis, & num hæc aliquando nihil mutata à ſupremo rerum omnium effectore, voluntates tamen ſuas refigat atque immutet; quæſtio eſt inter Theologos ardua; ſuper qua diſſerere non eſt noſtrum. Id planiſſimè conſtat, in omnibus cauſis præter volentes certum eſſe apud omnes mortales initium illud, quod ſecundo loco propoſui.

Tertium verò initium eſto. Si, poſtquam certa res aliqua poſita eſt, certam aliam rem extitiſſe ſemper experti ſumus, illa huius cauſa fuit. Ita, quoniam tali re aſpectabili (quales viſuntur ignes) tactui admota, ſemper nos comburi ſenſimus; Naturâ certum eſt nobis arbitrari; rem illam aſpectabilem loco propinquam in cauſa eſſe combuſtionis. Neque hominibus modò, ſed etiam belluis initium hoc naturaliter innoteſcit: quocirca manum illam lambunt, qua ſibi admota voluptatis aliquid perceperunt, aliam contra mordent, qua ſibi admota dolore ſunt ictæ. Quippe id eis experimento liquet eiuſdemmodi voluptate aut dolore numquam ſe affectas, niſi aliquo ſibi corpore admoto: adeoque concludunt, quod ſibi corpus poſtremo admotum eſt, id omnino in cauſa fuiſſe voluptatis aut doloris, quem experiuntur. Et porrò ſuper cauſis inueſtigandis multa ſubtiliùs diſtinguenda forent, hoc ſi in loco tamquam incolæ, vt ita dicam, non tamquam viatores verſaremur; ſique audientium perſpicacitas plura depoſceret. Imò verò cùm à Saraceno acceperim, obſeruatum heri à Querengo, non aliam nobis notionem eſſe prioris & poſterioris

ſterioris temporis, niſi quòd *prius* cauſa poſterioris eſſe poteſt, effectum eſſe non poteſt; iure interpretor, quidquid ediſſeram hac in re, affatim ab ipſo conſideratione præceptum eſſe.

Hoc item tertium initium ſenſibus latet, vt iudicare licet ex ijs, quæ hoc attributum in ſuperioribus initijs demonſtrarunt. Hoc item neceſſarium eſt ad philoſophandum. Nihil enim habemus extra hoc ad cauſas odorandas. Hoc item à cunctis mortalibus receptum eſt; videmus namque omnes, vel nullo doctore inſtitutos, huic indicio in cauſis aſſignandis indubitanter adhærere. En vobis quomodo ex quatuor attributis, ſuprà memoratis, tria illa, quæ in ſuperioribus initijs comperta ſint, in hoc etiam planè conueniunt.

4. Quartum initium produco. Cauſæ proximæ (volentem facultatem ſemper excipio) ex quibus antea per aſſiduam & maximè conſentientem notationem vidimus, cuiuſdammodi effecta prodire, eiuſdemmodi effecta dabunt etiam in poſterum, vbi non alia diſſimilitudo interueniat, quàm varij temporis aut varij loci. Haud minùs phyſicæ firmitatis atque euidentiæ verſatur in hoc pronunciato, quàm in ſuperioribus, quippe quòd intra Naturæ ordinem fallere numquam poteſt. Exempli gratia fieri nequit, quin hodie in hoc loco flammâ & glacie conſtitutis, alteram quidem calorificam, alteram frigorificam experiamur, vti antea ſemper, & vbique ſumus experti.

Proprietates quidem ſupradictas patefacere ſuperſedeo in hoc quarto pronunciato. Mox enim vbi quintum attulero, eas compendio palam faciam in ambobus vtpote inter ſe arctiſſimè cognatis.

5. Quintum ergo ſic ſtatuo. Effectorum cumulus, quem ſemper antehac procreari vidimus à quopiam vno proximarum cauſarum genere, poſthac etiam ab eiuſdem generis proximis cauſis tantùm procreabitur. Hoc effatum ea dumtaxat firmitate viget, quam *moralem* vocant. Vt enim Saracenus Pyrrhoniam cauſam propugnans argutè monſtrauit; nihil prohibet proprietatem aliquam inuentam nobis hucuſque in vnâ modò rerum claſſe, poſtmodum diuerſis quoque rebus communem reperiri. Nihilo tamen minus ſi effectorum vel proprietatum aceruum aliquem conſideremus, quem aceruum frequens experientia omnium gentium nobis cognitarum ex vniuſmodi tantùm cauſis profectum nouit, numquam poſtea contigerit, vt ex differentibus cauſis eumdem aceruum naſci comperiamus.

Iam præſtat aperire in hiſce duobus initijs, quas prædixi proprietates. Et ſanè quod ſpectat ad priores duas illarum, ſcilicet initia illa & apud omnes indubia eſſe, & ad viuendum neceſſaria. Conſtat eiuſmodi præiudicijs vel ipſas belluas inſtructas eſſe, idq; peropus fuiſſe vt ipſæ ex confectis experimentis conijcerent conſociata in ſingulis caſibus ſenſilia illa alium atque alium ſenſum cientia, quorum ſenſilium antea ſocietatem ſemper deprehenderunt. Per hanc enim vnam informationem greſſus ac motiones cæteras vtiliter moderantur;

rantur; per hanc eamdem ex molestia vel voluptate, quas certis belluarum motibus homo frequenter subijciat, eosdem illæ motus factitare vel prætermittere, atque adeo nobis obsequi condocefiunt; similem scilicet quà voluptatem, quà molestiam ex eiusmodi motibus in posterum præsumentes. Hæc nimirum ars ea est, quæ

Pers. in Proëm.

Expediuit psittaco suum χαῖρε,
Picasq; docuit nostra verba conari.

Ea, inquam, ars Florentiæ pedes equorum musicis legibus morigeros fecit; eademq; ab exhibito pabulo continere iussit famelicum canem Arlotto relictum ab amico, vt in Italicis fabellis lectitatur. Ipsæ tamen belluæ, (quæ brutæ cognitionis infirmitas est) crebro hallucinantur in vsu innati huius præiudicij; quippe nec disparitatem circumstantiarum callidè dispicientes, nec adeo vel liberas causas, vel necessarias. Quare, si quidem aliqua ratiocinatione vtuntur, ea certè nec firmissima est, nec extra discrimen erroris; quemadmodum homini datur.

De hoc pariter initio (tertiam in eo proprietatem euinco) nihil exterior sensus tradere poterat. Sensui quidem incomperta planè sunt, quæcumque inexperta; qualia sunt alia res, aliud tempus, alius locus. Nisi ergo naturâ nobis declaratum esset, easdem causas, vel alias præteritarum planè similes, alio etiam tempore aut loco, similium pariter effectorum feraces fore, necnon eos quos intuemur nunc effectorum aceruos, quorum planè consimiles antehac à certis causis oriri conspeximus, ex consimilibus causis nunc etiam originem ducere; Nisi, inquam, hac anticipatione Natura nos imbuisset, euanesceret vtique tota inductio; quæ nimirum præteritæ solùm experientiæ progenies est: & illa nasceretur Saraceni conclusio: à me ignem aliquem intactum prospiciente affirmari temerè eum esse calorificum.

CAPVT XXXIII
Sextum Dogma euidēs moraliter atque vniuersæ actionis lumē

DEnique postremum initium quod proferam, haud certiùs constat, quàm præcedens. Potest enim, vel seruatis Naturæ legibus, credentem frustrari. Moraliter tamen (quod aiunt) firmum est; vitæque nostræ gubernandæ necessarium, non modò proficiens. Id verò est. *Ab ijsdem causis, vel ab alijs, quæ præ cæteris rebus earum causarum similes sunt, efficietur posthac, adeoq; in præsentia efficitur id ipsum, quod plerumque ab ipsis, vel ab earum simillimis effici ad hoc tempus experti sumus.* Non est id, ne intra Naturæ quidem ordinem, summè certum, vt prædixi. Siquidem causæ, quæ antehac non fuerunt in efficiendo constantes (in quas hoc pronunciatum valet) aut liberæ sunt, ac proinde factitare poterunt crebrò posthac, quod perraro antea vsurpauerant; vel necessitate ducuntur; & quando constantiam non retinuere, argumentum est, eas fuisse copulatas cum alijs alijsq; circumstantijs nostram aciem subterfugientibus; ex quibus eam diuersitatem in efficiendo sortitæ sint. 1.

Quam-

Quamobrem ſuſpicari licet, eiuſmodi circumſtantias nobis ignotas pendere ex aliqua cauſa libertatis compote, quæ fortaſſe poſtero tempore circumſtantias illas crebriùs copulatura ſit, quàm præterito.

Tamen præiudicium iſthuc reapſe verum inuenitur; quando ipſe Deus in ſacris Litteris denunciauit, id ipſum futurum quod fuit. Hoc autem præiudicio vita quantacumque eſt mortalium dirigitur: Huius præiudicij ſagacitate coniectat Magiſtratuum perſpicacia quid plurimùm facturi ſint populi, aut pauperie preſſi, aut diuitijs circumfluentes, aut iuuentâ feruidi, aut ſenio confecti, itáque in alia atque alia vitæ conditione. Huic præiudicio inhæret quidquid ſuper communibus hominum moribus Philoſophi ſcribunt, quidquid ſuper legum ſanctione Principes conſultant, quidquid Iuriſperiti expendunt in deſignando Magiſtratibus probationum pondere, vt iudicent ea fuiſſe admiſſa, quæ nullâ Iudicibus perceptione, nullo conſectario argumento patuerunt; Denique quidquid Medici, Nautæ, Imperatores, omnes denique opinoſarum artium periti ſibi proponunt, vt facultatum ſuarum decreta conſtituant. Vnus eorum conſiliarius *præteritum* eſt, callidiſſimus futurorum hariolus, qualem heri à vobis eleganter nominatum reſciui.

Ex his, quæ diſſerui, agnoſcere licet in hoc ſexto dogmata duo priora ex attributis antea propoſitis, hoc eſt, tum communem approbationem, tum neceſſitatem. Tertium vtique attributum, videlicet non poſſe id præcedenti experimento probari, per ſe pateſcit. Quando hoc ipſum dogma id potius adminiculum eſt, quo præterita experientia fulcitur, vt illa quidpiam à ſe diſtinctum retegat nobis.

CAPVT XXXIV

Peculiaris quædã enũciatio ꝓbabilis, quæ ſexto huic Dogmati annexa vniuerſas vitæ actiones moderatur.

1. HVic deinceps generali pronunciato, quod re numquam fallit, ſubtexunt mortales in ſingulis caſibus, Naturæ pariter inſtinctu, aſſumptionem quamdam lubricam vtique fallacémque, ſed tamen, vt in hac vitæ conditione, percommodam. Ea eſt. *In hoc euentu contingit*, ſeu *continget, quod frequentiùs, non quod rariùs fit.* Ratio autem ſic ominandi hæc omnino eſt. Quoties conſtat, rem aliquam contineri in altero ex duobus aceruis numero inter ſe diſparibus, inſita quadam coniectura rem illam aceruo maiori aſſignamus. Atque ad hanc normam iudicantur à Magiſtratibus omnes inæqualitates, atque adeo iniquitates, quæ in ludis cæteríſque ſponſionibus incertis admitti ſolent. Ne multa; hoc vnum eſt vniuerſæ probabilitatis fundamentum. Nempe ipſum probabile ſæpiùs definitur ab Ariſtotele: *Quod plerumque contingit.*

Lubricum eſt, vt dixi, genus hoc arbitrandi. Quod enim plerumque fit, aliquando etiam non fit; quare tunc quidem falſus erit, qui ad eam coniecturam fuerit interpretatus. Adeóq; de ſingulis euentis non patentibus aliunde ſuſpicioſum eſt, euentus-ne ille ex frequentioribus, an ex rarioribus fuerit.

Ni-

Nihilo seciùs, quoniam negatur mortalibus certior aliqua futurorum prænotio, perpulit eos Natura ad hanc doctrinam non aspernandæ diuinationis, ex qua doctrina præuidebat, veritatis plus quàm fallaciæ in coniectando, vtilitatis plus quàm incommodi in agendo nobis emersurum. Ita se res habet. Prudens ille tandem in prædicendo censetur, qui examinatis omnibus circumstantijs talem successum vaticinatur, qualem eiusmodi circumstantiæ plurimùm afferunt. Nec secus ille demum prudens in agendo vocatur, qui ex deliberationibus sibi arbitrarijs eas deligere consueuit, vnde crebriùs exoptatum ab se bonum elici solet.

CAPVT XXXV. *Defenduntur superiora dogmata aduersus argumenta Scepticorum.*

1. ECce vobis vniuersa Dialectice, seu etiam Topice inseruiens tum euidentibus, tum coniecturalibus disciplinis. Pro cuius Dialectices absoluta explicatione relinquitur, vt ostendam, quod postremo loco me ostensurum promisi, ea sex initia totidem esse tamquam rotas, per quas ratio nostra tutò quacumque discurrit: scilicet hisce initijs contineri quascumque communes argumentorum sedes ac locos à Natura nobis præmonstratos, quorum ope rem aliam ex alia distincta rite concludamus. Sed antequam id facio, expedit dissoluere Scepticarum quarumdam rationum à Saraceno expositarum nodos. Ni enim illis me antea extricauerim, haud ita planè comprobare possem ex hisce initijs firmitudinem conclusionum tum spectatiuarum, tum actuosarum, quarum ille plures ad perpetuas vtique tenebras damnare contendit; easq; inprimis quæ tamquam sydera sunt humanam ratiocinationem vnicè dirigentia. Scitè ab eo notatum est duo esse argumentorum nostrorum semina, scilicet instantem sensus experientiam, & vniuersales enunciationes ex præterita inductione profectas.

Quod ad sensus attinet, mendacij iam criminationem purgaui. Sed quoniam subiecisti, inconsideratiùs perputari ab vnoquoque homine, earumdem rerum imagines vniusmodi in se, atque in alios incurrere: aio, hac super re, id fortasse ambiguum videri de brutis animantibus, præcipuè de ijs, quæ magnam habent à nobis instrumentorum diuersitatem; at non ita ambiguum de hominibus: idq; ex decretis, à me nuper constabilitis concludi.

Id quidem ita conficio. Inuenîmus vtique persimiles in alijs hominibus ipsas causas visorum nobis occurrentium, sensilia videlicet, ac sentiendi instrumenta: quocirca iure hinc interpretamur effectorum quoque similitudinem. Rursus verò similia inuenîmus effecta eiusmodi visorum in reliquis animantibus, atque in nobis ad aspectum niuis, exempli gratia, vel atramenti: quare meritò conijcimus pariter similitudinem causarum, hoc est, similem alboris, vel nigroris visionem, ex qua talia effici experimur in nobis.

Sed vbi hanc postremam rationem ascisco, enimuero sentio deductum 2.
me ad excutiendum alterum ratiocinationis cardinem; inductionem loquor; quam

quam in postrema parte Saracenus exagitauit. Planum facio (iuuat inhærere exemplo à te, Saracene, proposito) planum, inquam, facio per inductionis efficacitatem, corpus illud, quod prospicio, calefaciens esse. Id enim ex decretis iam constitutis ita euincitur. Ex innumeris periculis comperi, eiusmodi speciem, qualem in præsentia eminus video, numquam comparuisse in corpore aliquo, quin illud antea calefaciendi vim conceperit; Numquam pariter in corpore aliquo, hac vi amissa speciem illam retentam. Ergo tertium ex positis initijs concludit, in corporibus illis mihi antehac expertis eiusmodi vim eiusmodi pariter speciei effectricem fuisse. Hoc autem posito, rursus ex quinto capite percipimus nunc pariter speciem consimilem, quam intueor (quæq; plurium effectorum aceruus est, nempe lucis, coloris, figuræ) à consimili causa pendere.

3. Neque verò quarti dogmatis euidentiam obscurant vmbræ à te solerter offusæ. Quod sanè dogma erat huiusmodi. *Proximæ omnes causæ, præter volentem facultatem, ex quibus antehac semper effecta quædam experti sumus, eiusdemmodi effecta etiam in posterum dabunt, dum alia dissimilitudo non interueniat, quàm loci ac temporis.* Aiebas: Crocodilus, vnus animalium omnium inferiorem maxillam ciet; Quisquis ergo ignarus Crocodili eo dogmate in philosophando nixus esset; is vtique perperam asseuerasset de Crocodili maxillis idipsum, quod in cæteris animantibus experimento notauerat.

Verumtamen exemplum isthuc huius dogmatis veritatem nihil vitiat. Siquidem multiplici ratione tum ab experimentis, tum simul à prædictis Naturæ anticipationibus petitâ constat, causam proximam huius aut illius motionis in animantibus non animam modò esse, sed etiam corporis ac membrorum constitutionem. Itaq; cùm aliud atque aliud animal tantam inter se corporis ac membrorum, atque adeo motionum differentiam præferant, nihil ex decreto à me constituto concludi poterat, cur inficiaremur ex aliqua peculiari membrorum fabrica certum animal reperiri posse in hoc itidem motionis genere dissimile cæterorum. Fateor quidem, ante id in crocodilo perpectum, longè probabiliùs de ipso crocodilo fuisse quod falsum, quàm quod verum: ex vtraque scilicet postremi dogmatis parte, ex quibus vniuersim credibilius fit, perinde vsuvenire in vnoquoque casu aliunde ignoto sicut plerumque vsuvenit in cæteris, quæ præcipuam cum casu illo circumstantiarum vnitatem præferunt.

4. Nec magis verba, quæ psittacis tantùm ac picis extra hominem articulantur, quintum dogma perturbant: id est: *Si effectorum certa congeries diuturno periculo semper inuenta sit in vna solitariè causarum forma, vbicumque similes congeries deprehenduntur similem ibi causam certò indicari.* Haud repugno, si cuipiam ex nobis nulla cognitio fuisset loquentium belluarum, quas finge alio ex Orbe primùm aduectas, & huic homini earum loquela, ipsis in-

aſpectis, exaudiretur, vehementiſſima probabilitate ab eo loquutores illos homines non belluas iudicatum iri. Verumtamen haud quæcumque volui ad illud effatum extra probabilitatis aleam in ſcientiæ ſtabilitate locandum, ea omnia in eo caſu comperiret, quiſquis ita iudicaret. Nimirum reliqua experimenta per tertij capitis efficacitatem, addocent nos, proximam cauſam humanæ loquelæ motionem eſſe quorumdam membrorum; eamq; cieri ex præſcripto appetentis facultatis, cui tum in homine, tum in belluis nerui cerebro inhærentes, in eiuſmodi membrorum motibus peragendis obſequuntur. Quemadmodum ergo expertum eſt nobis, belluas quoque dociles eſſe ad complures artificioſas hominum motiones imitandas, ita non fuiſſet tunc quidem prorſus inopinabile; hanc item peculiarem motionis formam belluæ cuipiam imitabilem fore: præcipuè cùm ouium balatus, aliæque brutarum vocum patefaciant eſſe beſtiarum nonnullas, quæ inſtrumentis munitæ ſint ad aliquas humanarum ſyllabarum efferendas. Quid ni ergo ſuſpicari liceret, belluarum quampiam ea inſtrumenta ſortitam, quæ omnes, non aliquas tantùm ſyllabas ex noſtris expedirent?

Vultis, oſtendam hoc diſcrimen inter meram coniunctionem, qualis 5.
tunc obſeruari potuiſſet loquelæ à natura humanæ, atque inter veram & proximam efficientiam, quo diſcrimine quartum iuxtà ac quintum dogma ab aduerſis protexi, non à me dolo malo confictum ad veritatem eludendam, ſed ab ipſa præceptrice Natura mentibus noſtris impreſſum? Nullum genus animantium nobis compertum eſt, quod ferrum concoquat præter ſtruthiocamelum (ponamus hîc vtique vt verum, quod de illo vulgatum eſt) æquè ac nullum genus corporum, quod ſuopte ingenio in diuerſa gradiatur, præter animal. Iam animo penditote, vtrum naturâ tantumdem renuatis ſuſpicari aliud quoddam animal ferro paſtum præter ſtruthiocamelum, atque aliud quoddam corpus in diuerſa deambulans præter animal. Haud opinor, ſed illud ſuperius minus repugnanter cogitabitis; neque aliam ob rem, niſi quia varius inceſſus, vt experimenta præterita nobis aperiunt, propinquum effectorem habet appetitum ſenſus participem, itáque id ipſum tandem quo *animal* definitur. At ferri concoctionem proximè perficit ſtomachi & natiui caloris robur; quo robore haudquaquam ſtruthiocameli notio continetur; & quo vti abundant nonnullæ animantes, cætera ſtruthiocameli diſſimillimæ, ita nihil euincit, nullam animantem inueniri poſſe, quæ ab eodem alioqui diuerſa in hac vna proprietate ſtruthiocamelum omnino exæquet.

CAPVT XXXVI

Cõprobatur, prædicta initia ſatis valere ad firmitatem concluſionum, quæ petuntur ab inductione; & quinam ſit tutus inductionis vſurpandæ modus.

ASſertâ iam eiuſmodi dogmatum veritate, proximum eſt, vt opportuni- 1.
tatem eorum oſtendam: vt liberem fidem meam ab ea ſponſione non adhuc impleta, qua promiſi, me demonſtraturum ſatis virium ineſſe conſti-
tutis

tutis à me principijs ad ritè philoſophandum & concludendum. Obijciebas. Concluſiones noſtræ vni adhærent inductioni: at per inductionem dialecticè concludi non poteſt. Cùm enim expertum ſit mihi, hanc ſingularem rem ſic aſpectabilem, quam in præſentia proſpicio calorificam eſſe, quî poſſum ante omnem concluſionem infinitè id de omnibus rebus ita ſpectabilibus ſumere; idqúe tamquam primum ac ratum ponere, vtpote argumenti caput: quando caput illud ſic vniuersè pronunciatum includit hanc ipſam rem adhuc inexploratam, & in concluſione patefaciendam? Et quidem ratio iſthæc planè demonſtrat, inductionis operam non eam eſſe, quam plures comminiſcuntur.

2. Aio igitur primùm, ſubuereri me, ne non verè concluſionis perſpicuitas Dialecticâ formulâ indigeat. Nam ex vna parte noſtris animis non eſt inconceſſum vniuersè citra dialecticam formulam ratiocinari. Quando ipſe Ariſtoteles ratiocinationem bipartito cernens, alteram vocat *ſignum*, in qua, vel poſitis ijs, quæ ſumuntur, falſum aliquid includi poteſt, alteram *argumentum* vel *ſyllogiſmum* appellat, in qua id vniuersè quælibet de re propoſita valet, vt ſi duo capita vera ſint, tertium quod conſequitur, neceſſariò ſit verum. Nec item ex alia parte peculiaris vlla ratio demonſtrat, perſpicuæ ſaltem ratiocinationis proprium eſſe, vt ei debeatur. Cur enim nequeat hæc perſpicuitas non tam ex concluſionis formula, quàm ex materia ipſa deriuari? Ita ſiquidem nulla eſt formula ſic bellè rem ſubiectam, & rem affirmatam copulandi in quapiam enunciatione, vt enunciationes cunctæ in hunc modum conformatæ ſint euidentes. Sed ipſa aliorum, aliorúmque copulatorum notio, ac natura enunciationi euidentiam vel offundit, vel adimit. Veluti ſi affirmauero: *quiſquis videt, ſentit,* hæc affirmatio non ex vlla formulæ ſtructura, ſed ex materia ipſa nanciſcitur euidentiam. Quid ni ergo ſimiliter hæc vna enunciatio: *Petrus videt*, hanc aliam poſt ſe perſpicuam deducat; *Igitur ſentit:* non quia vis perſpicua connexi ſit in formula, ſed in materie? Et verò ſi exteriores voces indicare poſſunt (vt videntur poſſe) quaſnam interiores cogitationes effingi à nobis conſuetum ſit, vix inficiari quis poterit, id quod ipſe dubitanter enunciaui. Etenim non modò in familiari ſermone, non modò in concionibus oratorum, quemlibet perſuaſionis illicem ſolerter aucupantium, videmus vſitatiſſimas concluſiones duplici tantùm enunciatione conſtantes, quibus proprium enthymematis nomen fecere Scholaſtici, rarenter verò vſurpatos ſyllogiſmos ad dialecticam formulam; ſed ipſe Ariſtoteles alijqúe Doctores diſciplinarum, quæ vim in docendo afferunt, illam concludendi formam præ iſta frequenter torquent. Iſta nempe vix in alium vſum adhibetur, quàm vt in litterarijs Theatris conſtringantur concertantium non tam animi, quàm linguæ, non veritati, ſed oſtentationi belligerantes.

1 Rhet. c. 2

Sed ex Dialecticorum cautibus nimis vtique ſcrupuloſis ac triſtibus enauigare

uigare feſtinemus. Sit maximè, ſi placet, formula ſyllogiſmi perinde neceſſaria 3.
ad imprimendam ſcientiam, ac forma Baptiſmi ad imprimendum Religionis characterem; Leuis negotij fuerit excogitare quî ea ipſa formula per inductionem haberi poſſit. Age: in exemplo à te allato ſic ratiocinari licet. *Quæcumque in tactione commouendâ conueniunt, cum ijs quorum memini ſimilium aſpectu iſti rei, quam cerno, ſunt calorifica.* Ecce primum dialectici argumenti caput ſua ſponte manifeſtum. Subiunge aliud ſic: *Res iſta, quam cerno, conuenit prædictis in commouenda tactione:* quæ aſſumptio perſpicuè naſcitur ex tertio, quarto, quintoq; dogmate à me ſtabilitis. Iam dialectica conſecutio in promptu eſt, vt videtis.

Et ſanè induſtria illa, per quam proximi argumenti ſuperius caput effinxi, tuitio aptiſſima eſt aduerſus interrogationem valde importunam, quà vrgebas, quo iure ſic omnem obliuionis meæ dubitationem abſterſerim, vt certò confirmem talia mihi ſemper experimenta obueniſſe, qualia ſumo ad inductionem extruendam. 4.
Audiſti namque me ita poſuiſſe caput illud ſuperius dialectici ſyllogiſmi. *Quæcumque in permouenda tactione conueniunt cum rebus ſpectabilibus, quarum memini huic rei aſpectu ſimilium, ſunt calorifica.* Præterea ex præſenti recordatione plurimorum eiuſdemmodi fas eſt mihi ex poſitis iam pronunciatis certò inficiari meam obliuionem talis experimenti. Sentio enim haudquaquam mihi excidiſſe caſus nec tempore viciniores, nec admirabilitate memorabiliores, quàm forent caſus illi repugnantes huic inductioni, quos tu non inopinabiles eſſe contendis. Item memini alio atque alio tempore conſtantiam ſemper mihi fuiſſe in hac eadem aſſenſione, qua pernegabam tale aliquid mihi vmquam expertum. Accedit, quod neminem vnum inuenio ex antiquis Sodalibus meis, qui aliquos eiuſmodi ſucceſſus mihi tamquam oblito reuocet in mentem, imò verò ne qui eos vmquam ſibi occurriſſe teſtetur. Quapropter ex innatis prænotionibus à me antè conſtabilitis natura permouetur ad aſſeuerandum, nihil tale mihi vllo tempore accidiſſe.

CAPVT XXXVII. *Diluũtur Scepticorum argumenta aduerſus Ethicen & aduerſus humanæ prudetiæ conſultationes.*

DEſinet iam oratio mea in refutationem eorum, quæ à Scepticis nominatim aduerſus Ethicen intentantur, aſpernantibus videlicet, tamquam 1.
inanem, curam omnem ad bona vel mala internoſcenda. Et quidem Scepticæ rationes agitant modò inueſtigationem eorum bonorum, quæ media ſunt. Vti media quippe adhibentur leges & conſuetudines, ſuper quibus adeo diſconuenit inter mortales. In finibus, imò & in quibuſdam medijs finem è propinquo ſpectantibus, eximia concordia eſt. Vota ſingulorum ſunt vitæ longinquitas, gloria, iucunditas, *ſapere & fari*, (quod ille ait) amabilitas, lepor, aliaq; huiuſcemodi; ſi modò eiuſmodi bonorum dulcedo nullius conſequentis mali vitio coaceſcat. Cùm igitur à nobis in præſens eorum bonorum diuiſio quæratur, quæ ſunt extrema, vt ſapienter Querengus propoſuit, hebent hîc

vni-

vniuersa Scepticorum tela. Sed quando hæc dilatoria non peremptoria exceptio esset (vt cum causidicis loquar) mox enim sequitur, vt super ijs etiam bonis, quæ media sunt, inquiratis, eam vtique exceptionem repudio?

2. Quid verò? Certantne Sceptici tandem per isthæc argumenta id vnum colligere, in meridiana luce morales quæstiones humanasque deliberationes non esse positas? Ecquis vnquam id affirmauit? Aristoteles quidem omnium exertissimè id negat; quin peræquè Philosophos perspicuitatem istam in Ethice quæritantes, atque in Mathematicis probabilitate contentos reprehendit. An, si Deo placet, id præterea Sceptici luctantur, vt consultationes notationesque vniuersas tamquam vanas ac nihili expungant? Tamen ne non intelligant inconstanter, adeoq; repugnanter idipsum à se contendi? Ain tu, Sexte, viuendum esse ad normam communis vitæ? Quid sibi vult istuc; nisi perinde agendum esse, ac plerique agunt? Ecce verò iam te suffragia multitudinis in consultationes tuas aduocantem. En quæ de Seneca retulit Saracenus: *Non tam fœliciter cum rebus humanis agitur, vt meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi turba est*, pampinos vocarem ambitiosæ iuxtà infructuosæque eloquentiæ, & quidem peruenustos pro illius Auctoris more: quos ille pampinos, vt sententiarum pompam expanderet, nil curauit seuerioris Philosophiæ spatulo castigare. Scilicet alia longè sunt, quæ opere mortales agunt, alia quæ iudicio probant. In agendo quidem sæpe voluptati se dedunt, à virtute rebellantes: at in iudicando probandóq; plerumque meliora præferunt. Certè sermonis arbitrium in populo est; hic si communiter non bonam, sed prauam virtutem crederet, prauam vtique illam non bonam, vitium non virtutem appellaret.

3. At maior pars mortalium barbarè viuit. Barbariemne vocitas defectum cultus cuiuspiam, aut patrio illorum Cœlo inconcessi, aut accolis ignoti; an super hæc ad appellationem istam requiris neglectum bonorum illis gentibus parabilium, notorúmque?

Illud primum nihil ad rem. Nec enim alijs gentibus dissentimus, cùm id facimus, quod si etiam ipsis pateret ac liceret, ipsæ pariter facerent.

Hoc verò secundum barbariæ genus in plerisque humanarum gentium reperiri prorsus, inficior. Natio quælibet ex Naturæ artisve muneribus sibi exploratis nauiter exprimere solet optima, quæ nouit ad bene beatéque viuendum.

Deerrant, ais, in quibusdam peruersis legibus. Deerrant quidem. Sed quantò nocentiùs deerrarent, quantò grauioribus ærumnis vitam obijcerent; si qualibet consultatione, quolibet rationum examine contempto, quando imperspicuum est quid magis expediat, exleges ac temerè victitarent? Testantur profectò id satis supérq; per vastitatem ac luctum suum Regiones illæ, quæ vel hostibus vel latronibus vexantur; vbi tamen haud omnia, sed sanè per-

pauca extra omnem legis præscriptionem admittuntur. Quid tum, si quælibet planè lex exterminaretur? An non societas, iustitia, securitas funditus interirent? Cunctis vtique feris homo infortunatior viueret; si in vita moderanda normam illam abijceret, quàm alia ope Natura vtcumque supplet in feris, hoc est, si omnem insitæ rationis præceptionem aspernaretur.

Procedamus porrò. Si ad communem vitam te te effinxeris, quid est quod ad Sapientum placita non te debeas effingere? Scilicet in communi vita id ipsum homines faciunt. Et verò, Sexte, dum ægrotabas, sequebaris necne sequebaris, medici opinationem? Si tibi domus exædificanda fuerat, nonne ad architecti, fabrorumq; sententiam cuncta reijciebas? Respuebasne agricolarum monita in prædijs conserendis? Ergo te componebas ad opinionem Sapientum ijs in rebus, quarum habebant quisque sapientiam. Et prudenter quidem. Alias videlicet, neque humorum vitiositatem opportunè purgasses; nec ædificium perstitisset; nec ex prædio segetem collegisses. 4.

Vrges; hi etiam, qui sapiunt, sæpe falluntur. Quid intelligis dum *sæpe* ais? Sæpiusne quàm eiusce artis ignari? minimè verò, vti experientia luculentissimâ constat: Alioquin illi, qui Sapientes dicuntur, nec in pretio essent, nec pretio tributo consulerentur, nec imperium gererent vti gerunt, vel in Reges de ijs, quæ suæ artis sunt, quod Plato demonstrat. Homo quippe animal superbissimum est, nec nisi perinuitus cuiquam sapientiâ decedit.

in Lyside.

Quod si horum errata rariora sunt, quàm errata reliquæ turbæ; En discussum illud aliud sophisma, quo ita colligebas. Cùm verum in ancipiti lateat, lateat pariter necesse est quinam sint *Sapientes*, quod nomen perinde sonat ac *veri existimatores*. Itane verò? Vtique non omne verum cæcum est; quando & exactos euentus experientia ipsa retexit, & multa ex instantibus veris vulgò abditis, ratio ipsa in perspicaciorum notitiam infert. Quamobrem illi pleno iure Sapientes salutantur, quorum prænunciationes frequenter collimasse ab exitu docemur, quiq; præ alijs hominibus euoluere solent quædam vera populo inuoluta.

CAPVT XXXVIII. *Quàti facienda sit Philosophorũ sententia, & quantum emolumẽti attulerit Philosophia.*

DO tibi fuisse quosdam Anaxagoræ, Melissi, aliorumque veterum lapsus Platoni deprehensos, tum quosdam Platonis Aristoteli; demum Aristotelem ipsum ab Anatome, ab Astrologia, ab Theologia iure alicubi castigatum. Sed hæc, rogo, quota pars essent frustrationum, quas in rudibus hominibus illorum Sapientum æqualibus cerneremus, horum si rudium exactas cogitationes paginæ loquerentur. Eos ego rudes hîc intelligo, qui rentur montes Lunam pertingere, noctu Cœlum æquè ac Terram infuscari: ignem, dum nostros fugit obtutus, in nihilum verti; spatium istud tenue, quod in conspectum non cadit, omni corpore vacare; atque alia etiam absurdiora, quæ aut vulgò creduntur, aut certè crederentur, ni Sapientum testificatio restitisset. 1.

Scio-

2. Scioli ſanè aliqui Philoſophiam cauillantur quaſi inſciam pariter atque inutilem; credo, quia neſcit ſidera ſupremi Orbis certo numero commetiri, aut Dædalos in æthere peruolitantes extollere. Nimirum quia proprietates quaſdam rerum ab ipſa Natura occultatas adhuc inueſtigatione non penetrat, ceu quadratum, quo circulus planiſſimè coæquetur; ſimul quia quædam humanæ audaciæ vota inuentione non explet, ceu motionem artificioſam, eamdémque perpetuam. Quorum ego ſanè vtrumque vereor ne non magis ſcitu hominum intelligentiam quàm effectu Naturæ ſuperet facultatem. Atque interim nihil reputant faſtidioſi iſti Philoſophiæ contemptores, eiuſdem Philoſophiæ munere homunculum pauculis circumſcriptum vitę annis, paucioribus concluſum ſtaturæ palmis certò vaticinari Solis ac ſtellarum greſſus, tot ab eo, vt ita dicam, intermundijs remotarum; nec minus certò ex multiplicium indiciorum obſeruatione prænoſſe in Cœlo, in elementis, in plantis, in omni denique vniuerſitatis infinitate partem haud modicam futurorum. Nihil reputant, vnius Philoſophiæ inuenta propemodum eſſe artes omnes, quæ aut neceſſitati ſeruiunt, aut voluptati blandiuntur: ab ipſius denique Philoſophiæ manibus diadema impoſitum hominis fronti, quo animantium Princeps, Terræque dominus coronaretur. At fortaſſe in animum induxerunt ſuum, Philoſophiam codicibus tantùm, lyceóque contineri, ignorantes eam haud minus ad officinas, atque arua diſtendi: Neque intelligentes illam haud illorum ingenijs vnicè inſidere, qui fermè inſtar magorum verbis quibuſdam non obſcurioribus, quàm horridioribus ſingularis ſapientiæ nomen cauponantur.

3. Fortaſſe impoſterum, ais, plura, in quibus nunc hallucinamur, agnoſcentur. Plura ſimpliciter, nil reſiſto. Verum pauculos vtique ſcientiorum lapſus comparatè ad rudiorum lapſus poſteri deprehendent. Igitur, cæteris paribus, vt rariùs nos labi contingat, Sapientiorum ſententiam ſectari præſtabit, quàm aſpernari.

Hi metipſi, clamas, inuicem diſcrepant. Pluribus te adijce, aut certè ijs, quos rariùs falſos comperiſti.

Vnus atque idem homo pro attributorum varietate ſententiâ vertitur. Falſum eſt. Communiter deliberationem vertit, ſententiam retinet. Nec enim conſultiùs videtur ægro gelidâ ſeipſum perdere, quàm perbreui ſiti vitam ſalutémq; redimere; neque id vt facerent, æger ille natis ſuis ægrotantibus auctor eſſet: ſed cùm aliud ei cupido, aliud ratio ſuadeat, videt probátq; melio-

4. ra, à deterioribus rapitur. Hæc ſanè ita ſe habent; Verumtamen do tibi vt vis id quod re deterius eſt, ab ægro tunc quidem æſtimatione præhaberi. Non continuò ſequitur illud alterum, quod colligebas, ſcilicet ægrum illum idoneum Iudicem eſſe tunc non minùs, ac dum ſanitate vigeret. Cedo mihi, poſſetne inter duos nummos exuperantiam magnitudinis dijudicare is, qui alterum eorum nummorum aſpiceret iuuenili conſpicilio res aſpectas immi-

nuente,

nuente, alterum senili easdem amplificante? Ita nimirum se habet ægrotus, & demum quicumque animi perturbationibus æstuat. Is quidem perspicilio res contrahente prospicit bona, vel mala posteri temporis; contrà perspicilio res grandiente intuetur instantem dolorem, aut voluptatem. Et dubitemus quin eius oculo dijudicante vera instantium tenuitas veram futurorum amplitudinem obruat? Hinc scitè Aristoteles, animum aut ætate, aut moribus efferuescentem non facere ad moralem Philosophiam, vtpote quæ tota est in commetiendis subtiliter inter se quà bonis, quà malis.

3. Eth. c. 3

CAPVT XXXIX

Repugnãtia legum editarum à diuersis legũ cõditorib. non probat per humanã prudẽtiã vim bonã & malã internosci non posse. Et absoluitur hic locus.

Certè, instas, dandum erit deesse mortalibus notam aliquam, quæ sit probitatis index inter contraria scita, quæ à varijs, & famâ inclytis legumlatoribus edita sunt, varijsq; populis vsurpata. Quin, potiùs explora quænam illarum legum diu vixerint, quæ breui ciderint; quibusnam experimentum ipsum adstipulatum sit tamquam salutaribus, quibusve refragatum sit ceu detrimentosis; Quarum vsus dominetur in ijs populis vbi patriam nolles; quarum in ijs à quibus reliquæ nationes doctrinam ad se corriuare non dedignantur; quiq; tum tibi, tum famæ habentur cæteris gentibus fœliciores. Hæc omnia si ritè deputaueris, ea vtique dubium excutient, an permittenda sint furta, parricidia, atque Antropophagorum dapes. 1.

Ad hæc, scito nullum esse legum positorem adeo absurdum, quin maiori ex parte in sanctionibus suis paulò grauioribus, & ad vsum frequentiùs recurrentibus cum vsitatis aliorum legibus planè cohæreat. Id confirmare longiùs foret. Sed malo duo alia præter vulgarem opinionem subijcere, vt constet quanti aliorum hominum asseueratio facienda sit. Nemo est quantumuis ineruditus, quin plerisque assensionibus suis verum teneat. Si enim secus alicui eueniret, obesset huic iudicij vsus: quippe vitiosius est decipi, quàm non iudicare. Item nemo est, quantumuis mendax, quin plerumque verum loquatur. Aliàs frustra huic esset sermonis vsus, vtpote datus eâ gratiâ, vt audientes, quod loquimur, credant; nec vtique credent nisi videant loquentis asseuerationem plerumque veritati cohærere. Sed hac in re similiter accidit, ac illud quod animaduertit Scaliger in Cardanum; hoc est, cæcos aliosque turpi aliqua oris notâ insignes haud esse præ cæteris prauos, sed eos præ cæteris obseruari, quia pauciores atque insignitè conspicuos. Ita pariter in vnoquoque mortalium errores, ac mentitiones notantur, veræ assensiones atque affirmationes negliguntur; vtpote quid & numero magis vulgare, & materiâ communiter minus notabile. 2.

Neque tamen vni auctoritati mancipatam famulariter volo mortalium & mentem & vitam. Certè opus est, in vnaquaque re aliquos existere, qui non auctoritate, sed sola ratione ducantur, ne alioqui ascendamus aut circumuoluamur in infinitum, nec auctoritas ipsa suos habeat auctores. Cęteri autem, siqui- 3.

ſiquidem ingenio præſtant, raroq; ſe in rerum vel maximè abſtruſarum coniectatione hallucinatos ſenſerunt; rationes itidem par eſt, vt expendant. Quandoquidem ex auctoritate vel plurium, vel ſapientiorum probabilis tantùm naſcitur coniectura, quæ ſanè coniectura illi dogmati adhæret, quod initio Rhetoricæ Ariſtoteles ponit: Hominem, quippe veritati cognoſcendæ natum, plerumque veritatem aſſequi; item, qui ſagaciores reliquis ſunt in probabilitatibus rimandis (hi autem ſapere ſupra alios dicuntur) frequentiùs pariter in verum inuolare. Sed hæc omnis coniectura illi parti fauens, cui auctoritas fauet, eleuari poteſt ex contrario quopiam grauiore, ac probabiliore argumento; quod nimirum eius notæ ſit, vt rariùs quàm coniectura prædicta, fruſtretur. Eo autem euentu conſultiùs fuerit eligere, non tam quod probatiſſimum, quàm quod probabiliſſimum. *Lib.1.c 1.*

4. At enim, vel ſi maximè rationes examinem, ſæpe decipiar. Quid iſthuc *ſæpe* ſibi ſignificat; ſæpius quàm optares? fateor. Sed tamen in rebus magis expoſitis & vulgaribus mirum quantò ſæpius collimabis. In abditioribus autem certè ſæpiùs fallereris, ſi rem temeritati permitteres. Age, Pyrrho; Dum aliquò iter aggrederis, nec viam probè calles, num de illa obuios interrogas, an potiùs in qualemcumque temerè te committis? Et tamen obuij illi, nonnumquam aut inexperti, aut vaniloqui, imponent tibi. Vt vela facias, expectasne proſpera maris indicia? Et tamen hæc indicia dubiæ ſunt fidei. Meſſi, Vindemiæ, Sationi, an non tempus eligis ad quaſdam Cœli obſeruationes, vtique fallaces? Periculum fac, negligendi hæc omnia; & malo tuo intelliges, quantò ſtet humanæ ſapientiæ repudium renunciare, ac dotem qua nos opulentat, abijcere.

5. Ne multa. Sic preſsè concludo. Præſtat rarenter, quàm frequenter decipi in ſelectione mediorum fœlicitati noſtræ conducibilium. At è ſexto ſuperiori dogmate liquet, ſi per aliquas veri ſimilitudines futura conijciamus, minùs frequenter nos deceptum iri. Igitur eiuſmodi veriſimilitudinum melior eſt vſus, quàm neglectus. Neque verò quia non aquilarum aciem nacti ſumus, ideo expedit oculos, quos Natura conceſſit, eruere, ac talparum conditionem ſubire.

Atqui ſentio, me diutiùs profatum, & ſanè mutuò loquentis atque audientium damno. Fraudaui enim vtroſque meliori parte diei hodiernæ, quæ vſquequaque aurea nobis ex Querengi ore fluere debuiſſet. Tibi tamen præcipuè hoc imputa, Saracene. Tu nempe Scepticam importunitatem obuallaſti tam arduis munitionibus, quæ non niſi multa tormentorum impreſſione deijci potuerunt. Tuum erit, Querenge, in pomeridiano colloquio (quando matutinum iam tempus euolauit, & rheda nos Brachianum reuexit) tuum erit, inquam, Dialectices noſtræ dumeta per Ethices tuæ roſas non ſalubriores, quàm ſuauiores hilarare.

Sanè Querengus ad hæc, Dialectice, quam explicaſti, nihil dumorum 6.
habuit præter acumen. Haud quidquam aſperum, nec ingratum, niſi forſitan quantum imbecillo puerorum vel muliercularum palato generoſa & prævalida Cretica ſapiunt. Mecum profectò commodiùs ageretur, ſi iam diei exitus collocutionem dirimeret, ne ſcilicet obtemperandi officio compellerer quaſi deturpare præclariſſima ſchemata in noſtris audientium animis à te depicta, ineptè ſuperinductis commentationibus meis, quaſi rudibus informibusque. Verumtamen nihil tandem ſyderibus nubila fraudi ſunt; Obnubunt quidem tantiſper; ſed breui horum nigrities vaneſcit, perpetuò illorum claritas Cœlo inhæret. Quæ dum dicebantur, currus Arcem introgreſſus philoſophicis diſputationibus inducias fecit.

LIBRI SECVNDI
Pars Poſterior.

CAPVT XL. Colloquẽtes diſputationem repetunt. Quid probet, verſari in reb. naturam aliquã nõ temerè, ſed conſultò agentem.

POſtquam hoſpites Cardinalem deduxere ad principales Ædium partes, quiſque ad tributas ſibi manſiones digreſſi, haud ita multò pòſt 1.
eodem Cardinale iubente ad menſam vocantur, cui eximiam ipſimet lautitiam, eruditos nimirum ſales, inſperſerunt; condimenta vtique Dynaſtarum penarijs inconceſſa. Remotis menſis duo ex famulis dulcedine vocis egregij actuoſo ſcenicoque tenore concinuerunt eximium carmen Italicum in Deiparæ laudem recèns conſcriptum à Balduino Simonetto, non ſtirpe quàm litteris nobiliore; vtinam & morte. Certabant amicè inter ſe verſiculorum elegantiâ, muſicorum modorum ſolertiâ, cantionis ſuauitate, & ſcilicet argumenti ſanctimonia. Quæ omnia proin rapuere in attentionem, atque adeo admirationem Auditores illos egregios, & cæteroqui aſpernantes fatuum neſcio quod melos, quod vnis auribus famulatur, neque per eos tamquam aditus diuiniorem hominis partem attentat. Poſt cantum ad ſuum quiſque cubiculum denuò digreſſi, & breui ſomno refecti. Tum inuitantur à Cardinali, vt quod diei ſupererat, iterum Cœli tepore, agrorumq; viriditate fruerentur. Omnes ergo rhedam conſcendunt. Nec mora; Cardinalis ita Querengum affatus.

Auidiores profectò ſumus, vt ſapientiæ tuæ fructus deguſtemus auribus, quàm vt herbas floresq; camporum libemus oculis. Age igitur, atque illinc omnino diſputationem redordire, vbi hoc mane reſtitiſti.

Tum Querengus. Porrò expoſitionem Boni deſumpſimus vniuerſim 2.
ex appetitione Cognoſcentis cuiuſpiam errore vacantis. Iam vt in præſentia explo-

exploremus diſtributè, quænam iſthæc bona ſint, exordiamur oportet ab ijs rebus, quæ Naturæ appetuntur: ſimul quia Naturæ appetitio appetitionum prima eſt, ſimul quia eius intelligentia ſummè neſcit errorem.

3. Aliquam verſari in rerum vniuerſitate Naturam, eouſque liquet, vt Ariſtoteles ſecundo libro Phyſicorum derìdiculò habuerit, qui hoc demonſtrare certabant, quos videlicet nihil noſcere ait inter res probationis indigas, ac ſua ſponte manifeſtas: quod accommodatiſſimè eſt tum ad ea, quæ Illuſtriſſimus Cardinalis heri diſputauit ſuper Naturæ notitiâ omnes homines peruagante, tum ad illud quartum dogma, quod nobis, cum primùm gigneremur, inſculptum demonſtrauit Andreas: videlicet, cauſas quæ antehac ſemper quandam vniuſmodi efficientiæ rationem exhibuerunt, poſthac itidem ſemper eiuſmodi efficientiam retenturas Nam hoc ipſo Ariſtoteles caſum à Natura ſecernit. Caſus, inquit, vtpote cauſa nullo fine illecta, non vnum tenorem agendi ſeruat. Sed Natura, quæ ratos conſtitutoſq; ſibi fines ſemper intendit, ſemper etiam ea factitat, quæ iam ab initio intellexit, idonea eſſe ad eiuſmodi fines aut ſemper aut plerumque parandos. Nec enim, quæ Naturæ ſapientia eſt, alios ſibi fines propoſuit, quàm per media ſibi conceſſa parabiles. Ideo Natura in medijs quidem adhibendis (hoc eſt, in operationibus) vniuſmodi perpetuò eſt, & in finibus aſſequendis (hoc eſt, in effectis) rarenter ex aliquo fortuito impedimento variat; velut in abortuum aut monſtrorum editione.

Ab hac ergo perſpecta nobis agendi conſtantia Ariſtoteles loco laudato elicit, Naturam alicuius rei gratiâ ac de induſtriâ moliri tum ſingulas animantes quaſi domus, tum vel maximè Vniuerſum, ceu communem Vrbem. Obſeruat ſuper hæc non vno in loco idem Philoſophus, in vtriſque huiuſmodi

4. opificijs Naturam vſquequaque ſimillimam ſe præbere cauſis non temerè, ſed ſtudio agentibus. Quicunque contemplabitur aut Homericam Iliadem, aut ſupremum Iudicium à Michaële Angelo Bonarrota depictum, aut Hieronymianum ſancti Laurentij Regis Cœnobium, num addubitare poterit ne opificia iſthæc incerta temeritas coagmentauerit? Et tamen quid hæc ad ipſam Vniuerſitatis molem aptam partibus adeo multiplicibus, adeo immenſis, adeo conſentaneis, adeo in eodem agendi more conſtantibus? Nimirum igitur anticipatio quædam eſt nobis innata, ſi aliquod conſpiciamus effectorum agmen, quorum cæteroqui non pateat definitè cauſa, talem certè cauſam illam eſſe, qualem alia conſimilia effectorum agmina gignentem ſemper experti ſumus; quod Andreas egregiè conſtabiliuit; Hoc autem admiſſo, cùm experientiâ nunquam vana doceamur, agmina quæcunque ingentia & continua effectorum aptè ordinatimque nexorum conformata eſſe à prudentia cuiuſpiam artificis, non ab imprudenti Caſus temeritate; neceſſe eſt idem certò concludere ſuper cauſa opifice totius Vniuerſitatis; hoc eſt, effecti effectorum

omnium maximè ingentis, apti, consentanei, perpetui. Quomodo igitur 5.
non risu omnium risoris Democriti exibiletur figmentum Epicuro probatum
ac Lucretio decantatum; animalia videlicet, plantas, & verò ipsam mundi fabricam ex fortuita concursione atomorum extitisse: quæ quidem atomi ante hanc rerum structuram per immensa æterni temporis curricula infinitas planè alias personas ac facies induerint, non minus porrò infinitas dissimiles posthac induituræ in hoc amplissimo Inanis Amphitheatro? Plato quidem similiter, vt nonnullis Platonicorum videtur, somniat infinitas hasce Mundi metamorphoses in antecta æternitate confectas: at non eò se præcipitat, vt illarum omnium auctorem Casum, non Consilium prædicet. Quasi verò non appareret, Casum inertem planè architectum, non dicam pro ædificio tam pulchro, tam admirabili, sed vel pro minuscula eius particula, qualis esset equi vel hominis conformatio: hanc enim temerarius concursus rerum extra ratas atque immutabiles Naturæ leges edidit nunquam. Neque verò quisquam, opinor, sinet imponi sibi à deliramentis quorundam, quos Lactantius refert, (*Li. 2. c. 12*) comminiscentium sub certis nescio quibus Cœli conuersionibus homines fungorum aut ranunculorum ritu ex agris erumpere. Scilicet quantum notitiæ ab diuturno experimento percipimus, id omne persuasionem istam planè condemnat.

CAPVT XLI.

Refutatio argumẽti q͂ ꝓfligare creditur Democritũ Casus patronũ.

ARgumentum istuc, quod vti confessum, in Lycæis dominatur (Cardi- 1.
nalis interpellauit) timeo ne non specie sit, quàm neruo robustius; neve aliunde accersire oporteat dogmatis tui alioquin verissimi confirmationes. Audi quid me turbet. Etsi mundum hunc particulæ fortuitò vagantes construxissent, non confestim inuerisimile fieret ea propemodum omnia contingere, quæ re ipsa contingunt. Ergo quæcunque re ipsa contingunt, non eius-
modi sunt, quæ temeritati regimen vniuersitatis abiudicent. Argumenti mei 2.
caput ita confirmo. Si mundum componerent istæ atomi fortè discurrentes, certè oporteret eas nunc aliquo vno cogitabilium ordinum contineri. Et verò ordines isti supra quàm dici queat, plurimi sunt. Quid enim? Quis nostrûm non vidit Proteum Parthenium Erycij Puteani? Porrò ibi octo hæ ipsæ voculæ

Tot tibi sunt, Virgo, dotes, quot sydera Cœlo,

viginti duobus supra mille (quot omnino sunt spectabilia nobis sydera vulgò numerata) variantur posituris, vsque seruantibus hexametri carminis metrum; præter alias complures, quæ metrum eiusmodi perturbarent. Iam quot, rogo,
erunt copulationes, quibus variè disponi possent illi Vniuersitatis laterculi, 3.
quorum decem myriades cuspidem tenuissimæ acus ægrè consternerent? Sanè licuit Archimedi præter vulgarem æqualium suorum opinionem perpaucis arithmeticis notis affatim comprehendere numerum arenæ, quę spatium omne Lu-

Lunam inter ac terram vndique farciret. Tum Clauius notis omnino duabus ſupra quinquaginta docuit, exuperari numerum arenularum adeo ſubtilium, vt earum myrias vnum papaueris ſemen exæquaret; quæ arenulæ vniuerſa mundi ſpatia vtque ad ſupremum Cęli Orbem explerent. Vix tamen potuiſſent hi per multa notarum millia complexiones iſtas tam infinitè plures, de quibus loquimur, vtcunque commetiri. Quo fit, vt perquam temerarium fuiſſet, ſi quis ante ipſum experimentum animo præſumpſiſſet vnam aliquam deſignatè ex hiſce innumerabilibus iuncturis exituram ex fortuito atomorum concurſu. Cuius porrò temeritatis vitium poſitum eſſet in violatione illius extremi dogmatis, quod nuper expoſuit Andreas: hoc eſt: *Quoties conſtet rem quampiam in altero ex duobus aceruis numero inter ſe diſparibus contineri, nec aliunde conijci poſſit, in quonam definitè aceruo contineatur, tunc quidem naturâ nos duci ad rem illam ampliori aceruo aſſignandam.* Quo verò alterius ſupra alterum aceruum exuperantia maior eſt, eo fidentiùs id ipſum autumamus. Ideo fingamus id vtique accidere, quod Democritus opinabatur, & animo comminiſcamur hominem quempiam vtique inſcium, qua propemodum ſerie nunc atomi coniunguntur: fac huius hominis cogitationi occurrat aliqua vna iuncturarum poſſibilium (quæ non aceruus eſt, ſed aliquid ſingulare) & alia ex parte meditetur hic ipſe homo aliarum ab ea coniunctionum innumerabilitatem, quis indubitet pro certo credendum huic homini, atomos nunc diſpoſitionem nanciſci aliquam ex illis innumeris; non hanc ipſam definitam, atque vnam? An non videmus, ſi quiſpiam orbicularijs tabellis aleam ludit, eoq; deuentum ſit, vt ipſe iam vinci nequeat, niſi geminæ monades (ne dicam cum veteribus *canes*) ceciderint, hoc eſt, vna non quidem ex innumeris, ſed è triginta ſex duntaxat coniunctionibus talorum, quæ fieri poſſunt, eum vtique in ſinu triumphum præcinere?

4. Verum vt hæc ita ſint, ſi tamen ad Democriti ſententiam Vniuerſitas conflaretur, aliqua ſingularis tandem ex innumeris hiſce complexionibus re ipſa contingeret, neque alia præ alia opinabilior aut procliuior eſſet. Adeoq; inter illas tot adhæſiones poſſibiles atomorum nihil probabilius enunciaret, qui adhæſionem prædiceret maximè inordinatam ac turbidam, deſignatis tamen tenuiſſimæ cuiuſlibet atomi poſitura & ſitu, quam ſi aptiſſimum hunc, quem habemus ordinem, prænunciaſſet. Sicut nil probabilitate ſuperaret, qui vaticinaretur, geminos talos quaternionem geminum exhibituros, hoc eſt, lapſum (ita fingamus) vix quidquam alterutri luſorum vtiliorem, ideoque nihil admirationis mouentem, ac is, qui prædiceret duas monades, vnicè habiles ad transferendam victoriam in penè deuictum deſperatúmque aleatorem, adeóque ingenti ſtupore adſtantium excipiendas. Nimirum enim, quotieſcunque auctor eſt Caſus, & effecta, quæ ſeorſim fieri poſſunt, magnum numerum conflant, perneceſſarium eſt, verè accidere vnum aliquid, cuius prenunciatio nullam habuiſſet veri ſimilitudinem.

Quin si hæc ipsa Democriti opinio veritatem obtineret, opus foret, vt per æternam annorum conuolutionem singulæ atomorum structuræ cogitabiles aliquando prodirent, atque earum quælibet infinitis vicibus recurreret. Quippe numerus atomorum & iuncturarum in hoc, quem incolimus, mundo, maximus esset quidem, sed tandem finitus; at numerus annorum in tota æternitate infinitus planè. Et verò Mathematici euincunt, quemlibet finitum numerum in qualibet infinitate infinitè geminari. Quamobrem singulæ illæ compositiones possibiles, etsi durarent mille sæculorum millia, atque ampliùs, omnes tamen explerentur; & earum quælibet per infinitas vices reuolueretur. 5.

Hoc autem posito; quid esset quod miraremur, si ex infinitis recursibus huic præsenti tam bellæ atomorum distributioni debitis vnus obtigisset ætate nostra?

Clamas: quantumcunque sæpiùs iactites litteraria elementa schedulis distincta, nunquam adeo Iliadem concinnabunt. Sed enim æquè indubitanter ac tu isthuc negas, negare licebit eo casu euenturam quamlibet singularem ex ijs tam innumeris dispositionibus, in quas illæ schedulæ distendi possunt. Quid tamen? Certè aliqua earum dispositionum re succederet, nec ea difficilior, quæ Iliadem componit, quam alia quælibet peculiaris. 6.

Hîc Saracenus: Inficiabitur fortasse quispiam isthuc quod assumis: scilicet, peræquè difficilem exitu fore certam quamlibet complexionem litterarum ex inordinatis, & quamlibet ex ordinatis, ac bellè significantibus. 7.

Euincitur planè hoc, subdidit Cardinalis; Finge animo, Auctores linguæ, qui eam pro arbitratu cuderunt, nullam significationem indidisse illi notarum nexui, per quem in præsentia Ilias conscribitur, sed hanc ipsam significationem ab ijs tributam alij potiùs cuidam iuncturæ nunc inani. Eo quidem casu haud pugnabis, iuncturam illam, cui nulla tum sententia subesset, exitu difficiliorem fore, alia tunc exprimente, quidquid per Iliadem exponitur. Et tamen haud dubiè pactio hæc extrinseca mortalium nihil difficultatis, aut huic iuncturæ ingereret, aut illi detraheret, supra quam ambæ suopte ingenio nunc etiam habent. Igitur etiam nunc illa superior iunctura Iliadem effingens nihil reliquis exitu difficilior esset: licet iunctura illa, si re succederet, vtpote cæteris notabilior, vulgares animos vehementiùs in admirationem raperet; ea ipsa de causa, quam super taxillorum iactu demonstraui.

Scilicet, vehementer Epicuri sum, heri quidem in Ethicis, hodie in Physicis.

CAPVT XLII.

Nec etiã ingẽs atq; vniusmodi rerum ordo satis reuincit omnia casui tribuentes.

OBiecit Saracenus. Hæc si atomorum series, qua nunc mundus continetur, temerè cecidisset, nec tamdiu, nec tam sui similis constaret. 1.

Enim-

2. Enimuero istius depulsionem argumenti subindicabam, (occurrit Cardinalis) vbi exponebam, si temeritas, non prudentia rerum potiretur, tunc quidem vniuscuiusque cogitabilis coniunctionis infinitos recursus fore. Atque vt apertiùs edisseram.

Primùm ita pono, ac denuncio, à me in ijs attributis, per quæ vnamquamque atomorum inter se copulationem ab alijs distinguo atque designo, etiam diuturnitatem recenseri. Exempli gratia, cuilibet definitæ copulationi centena sæcula addico. Et proinde copulationem aliam appello, si Mundus vti nunc se habet, per centena sæcula permaneat, aliam, si per quinquaginta sic perstans, per quinquaginta consequentia deinceps immutetur.

3. Ad hoc obseruo, haud altero alterum ex his duobus euentibus faciliorem esse: nimirum vel per centena sæcula totidem fore diuersas colligationes, quot propemodum annos, sed ita vt eæ definitè colligationes fiant, eoq; ordine, qui designetur à me, vel potiùs fore vniusmodi continenter eandemq; colligationem. Quemadmodum nihil verisimilius apparet, si vicies taxilli mittendi sint, fore viginti diuersos inter se illorum vultus, sed eos quidem, & punctorum numero, & ordine ad meæ cogitationis præscriptum ad amussim exactos; quam fore vicies eundem semper taxillorum vultum. Ratio in promptu est. Quod enim primus iactus senionem, ternionemq; (verbi gratia) monstrauerit, nulla ideo in taxillis affectio imprimitur; adeoq; in altero iactu nihil improbabilior efficitur eorundem punctorum, nihilque probabilior diuersorum casus. Ergo, iuxtà ac si prædicta puncta non proximè obtigissent, obtingere possent in altero iactu æqua probabilitate, ac singula cæterorum punctorum: ita nunc hæc eadem puncta illis alijs singulis probabilitate exæquantur, licet proximè ceciderit; quando hoc nihil ad consequentis iactus exitum præstat. Et hoc idem in tertio iactu, in quarto, adeóq; in millesimo perinde valet. Vulgus tamen hanc punctorum recurrentium similitudinem singulariter suspiceret, quia eam singulariter animaduerteret, eámq; compararet cum omni possibilium diuersitatum agmine; cui comparata quantùm verisimilitudine vincitur, tantundem admirabilitate vincit. Quid tamen? Si pariter conferatur quælibet certa vicies cadentium punctorum series cum omni aliarum turba æquè quamlibet singulatim seriem inuerisimilem, ac proinde admirabilem comperiemus.

Post hæc ita constituta rationis tuæ refutationem aggredior. Pone Democriti sententiam esse veram. Tunc quidem vnus ex ijs casibus, qui fieri possent, foret huiusmodi, vt nimirum per centum sæcula res colligarentur, quomodo nunc colligantur. Ergo ex aliqua æternitatis parte hic euentus tandem erumperet. Neque id mirabilius nostro, quàm aliorum æuo contigisset.

Alijs

CAPVT XLIII.

Democritea sententia profligatur.

ALijs tum conticentibus, ita Querengus redorsus est. Nisi hæc ipsa, quæ obijcis, interdum animo euoluissem, planè diffiderem per tumultuarias munitiones tam validæ aggressioni posse resistere. Sed quoniam fortè accidit, vt nec semel, nec oscitanter hæc ipsa mecum agitauerim, liquidam porrò eorum depulsionem vobis despondeo. Rogo primùm, an satis videretur, si efficerem, perinde liquere hanc enunciationem: *Rerum vniuersitas non temerè, sed industriâ regitur*, ac cæteras illas enunciationes, super quibus, etsi metaphysicæ, physicæve perspicuitatis expertibus, nemo vnquam hæsitauit, nec in ijs assensione probandis, nec in actione vitæ ex talibus assensionibus dirigenda. Scilicet efflagitare de rebus tam præaltis, ac proinde humilitatem nostram tanto interuallo pretergredientibus euidentiorem comprehensionem, an non esset Semeles audentiam imitari, & peruelle cominus intueri Maiestatem Numinis cuncta moderantis? Cum tamen peruulgata sit Iurisconsultorum consultissima sanctio: *Quæ sua sponte occultiora sunt, ea leuioribus coniecturis probari satis.* Iam dic mihi, si citharœdi modulationem audiero, qualem Horatius exhibet ad Principum aures dulci admiratione pascendas, ambigamne, vtrum citharœdi manum ars an casus moderetur? Et tamen, si manus illa temerè fides diuerberaret inter innumeras pulsationes, quas Casus proferre posset, hæc ipsa esset, quæ nunc à fidicine promitur; eáq; nihilo difficilior est ex se, quàm quælibet reliquarum, si vnicuique pulsationi pausas, modos, contentionem, varietatem, adeóq; cæteras affectiones quascunque scrupulosè describamus. Item si diu aliquis ad rem loquitur, dubiumne mihi oboriatur, an loquutor sermonem calleat, an potiùs fortuitò locutionis instrumenta commoueat? Quid verò? Ea si fortuitò commoueret, vtique in fortuitis commotionibus possibilibus non minùs quàm singulæ cæterarum commotionum, hæc etiam definitè commotio foret, quam loquutor iste in præsentia peragit. Atque huc etiam valet ratio illa tua peracuta: Scilicet, si sermonis inuentores nullam potestatem hisce vocibus addixissent. Sed alijs in præsentia inertibus, non idcirco aut pronius foret istas, aut operosius illas exprimere. Idem traduci potest ad Bonarrotæ picturam, idem ad Homeri poësim, quæ opera non minus ex casu prodire potuissent, quàm alia quælibet singularis colorum aut litterarum dispositio; nulli tamen contemplantium anceps fuerit, casune an arte re ipsa prodierint. 1. 2. 3.

Huius verò præiudicij nostris animis consignati stirps hæc vna tandem est. Natura nos ita instituit, vt quandocunque effectum aliquod ab altera duarum causarum oriri potuit, nimirum vel ab ea, quæ itidem per se indifferens foret ad alia innumera diuersæ rationis efficienda, vel ab ea, quæ hoc, aliave perpauca opera tantùm editura videretur, tunc quidem posteriori causæ asseueranter effectum adscribamus. Id autem præiudicium manat denique ab assumptione illa probabili, quam Andreas sexto dogmati annexuit tanquam na- 5.

tura-

turaliter nobis insitam: scilicet, *in quolibet euentu cæteroquin dubio, id opinabilius esse, quod plerumque contingit.* Siquidem plerumque effectum aliquod peculiare haud exit ab ea causa, quæ per se planè indifferens est ad aliusmodi effecta innumera procreanda, & quæ proinde perrarò eiusmodi effectum præ alijs procreat; sed ab ea causa, quæ vtpote pauculis alijs effectis edendis nata huiusmodi effecti definitè frequenter est ferax. Nec aliunde est, quàm ex hoc præiudicio, quod concentum illum adeo modulatum innata anticipatione artis non temeritatis autumemus. Si enim pulsator arte pulsauerit, certè aut illum ipsum efficiet sonum, aut vnum aliquem ex artificiosis, multis quidem simpliciter, sed perpaucis comparatè ad tot choreumata, tot strepitus, tot tinnitus, ductusq; dissonos, quorum æqualiter vnumquemque opinabile esset effundi ab eo, qui nulla ex arte fides agitaret. Idem dicito de pictura, de loquutione, de scriptione, denique de omni opere apto & consentaneo.

6. Non est, fateor, huic insito præiudicio, quod produxi, absolutissima perspicuitas & firmitudo, attamen quoties altera ex duabus causis, de quibus ambigitur, est indifferens ad quampiam innumerabilitatem sine comparatione vlla plurium, quàm altera causa, tunc quidem præiudicium illud tanta probabilitate pollet, vt omnem ambiguitatem, tum ab assensu, tum à deliberatione discutiat, & euidentiæ physicæ tantùm non coæquetur. Ergo, cùm tam infinitè plures sint illi inordinati connexus, quibus iungi possent Democritæa hæc tanquam vniuersitatis cæmenta, quàm sunt notæ componentes Iliadem Homeri, aut pigmenta conformantia Iudicium Bonarrotæ, tantò itidem perspectius est, Mundum, quàm opificia illa, ex arte cessisse.

7. Subtilius autem, quàm verius est illud aliud, quo me premebas: si atomi fortuitò voluerentur, porrò inter multiplices earum consociationes in aliqua vna tandem æternitatis parte foret hæc ipsa consociatio, quam in hoc Mundo intuemur; hoc autem posito haudquaquam admirabilius videtur, talem consociationem nostris quàm alienis annis extitisse. Nonne vides, similiter si mos esset apud aliquas gentes, vt pigmenta in parietes temerè diffunderentur, conformatura fuisse aliquando illam ipsam distributionem, quam aspicimus in Iudicio Bonarrotæ? Neque adeo, si Romam aduenerit Indorum quispiam, qui picturæ nomen inaudierit nunquam, aliqua is suspicione tentabitur, num illa pigmentorum distributio ita propemodum casu exciderit.

8. Id ipsum in sono, in scriptione, adeoq; in quolibet artificioso figmento locum habet. Putasne, lusorem illum, cui talos iacienti millies idem punctum ei vnicè commodum obueniret, integrum an dolosum existimatum iri; hoc est, arte an fortuitò talos emittentem? Cur autem non ei liceret eadem purgatione vti; videlicet inter innumerabiles iactus fortuitos, qui ab aleatoribus in omni sæculorum ac terrarum amplitudine peraguntur, aliquam seriem ex possibilibus, neque improbabiliorem vllâ cæterarum strictè designatâ fuisse

hanc, nimirum, vt millies continenter eandem faciem taxilli expanderent? ideo debuisse aliquando seriem huiusmodi euenire: nihil porrò peculiaris difficultatis ingestum in hanc seriem ab externo ludentium pacto, quod ipsam summè commodam alteri partium effecit: ne multis, ex integro productâ illâ tuâ Democriti defensione?

Neque tamen satis habeo, causam obtinuisse per suffragationem tam insignis probabilitatis, quæ vel vbi maximopere tenuior est, scientiæ tamen momentum apud homines habet. Sed super hæc euincere me posse confido, Naturam ipsam per se tradidisse nobis informationem hanc de sui regiminis forma: scilicet Mundum haudquaquam temerè sortiri partium suarum complexionem. Ita constabit, hoc non modò luculenter concludi, sed tantò euidentiùs patere quàm luculentissimæ conclusiones, quantò initia consecutionibus prælucent. 9.

Cedo mihi; si atomos, nimirum Vniuersitatis membra, Casus coagmentaret, nonne probabilius esset, fore cras inter eiusmodi membra coagmentationem quampiam ex dissimilibus hodiernæ, quippe innumeris, quam ipsam hodiernam quippe vnam? 10.

Nec valida depulsio fuerit, coagmentationem hanc tam citò dissolui non posse. Quandoquidem atomi nunc non conquiescunt; Cientur sydera, cientur elementa, cientur mixta ex elementis corpora. Quod si temerè cientur, nihil verosimile est, Solem cras hac hora eandem Cœli partem occupaturum, quam partem proximo anno, atque adeo antecedentibus ea ipsa die atque hora occupauit, cùm ad tot diuersa spatia possit eum casus compellere: nec item verosimile est, sydera esse confectura similes exactarum hucusque conuolutiones, & non potiùs aliquam ex quamplurimis dissimilibus. Perge; Verosimile non est, sparso in agris tritico, talem exinde nominatim herbam erupturam, & protinus ex ea nouum triticum, magis quàm alia quæcunque: Atque idem per omnium plantarum atque animantium procreationem pertinet. Siquidem aliarum commixtionum numerus tam infinitus est, vt ni peculiaris ratio suadeat, cras hanc potiùs, quàm aliquam ex illis fore, vtique stultiùs esset hanc ipsam præsumere, quàm si quis præsumeret aleatorem per hanc integram diem relaturum è suis iactibus eadem puncta omnino & eodem ordine, quæ retulit in hesterno ludo. 11.

Hoc posito, singulas Mundi plagas animo perlustremus, quæramusque num alicubi quispiam reperiatur, cui, non quidem ex Philosophorum institutione, non ex patriæ Religionis doctrina, sed ex ipsa primæua informatione Naturæ ratum non sit, cras eiusdemmodi effecta euentura, atque ad hanc diem euenire. Id verò haud vnum aliquod præiudicium est præter ea sex, quæ commemorauit Andreas, sed illud ipsum est planè, quod ille quartum annumerauit. 12.

13. Ipſe Democritus, Epicurus, Lucretius hac certa præſumptione ducebantur in deliberatione quacunque ſeu leui, ſeu magna; eiuſdemmodi, ſcilicet, futura eſſe, cuiuſmodi fuere præterita: ni ea præſumptione ducti eſſent, ne vitam quidem ducturi, vt per vos probè videtis. Quare magno eorum bono contigit, ne quantumuis vehemens effictarum ſubtilitatum ſtudium delere tandem potuerit ex eorum animis, quod Naturæ ſtylus inſcripſerat. Et porrò, nobis itidem, quantumcunque luctantibus, nunquam licebit hanc ponere perſuaſionem; ac proin ambigere, num fortè cras euolaturi ſint lapides, an, vt antehac, deſcenſuri. Quando igitur Natura ipſa vnumquemque, vel repugnantem ſentire cogit, eum conſilio, non caſu regi, quænam peruerſitas eſt, id in quæſtionem mordicus aduocare?

CAPVT XLIV.

Idē confirmatur; ac deinceps euoluitur differētia inter Caſū, Artē, Naturā, Fortunā.

1. AT verò animus eſt mihi extirpare, non tantùm nectere, linguam tam inſipientis Philoſophiæ, non alio merito plauſum cauponantis, quàm Religionis inimicitiâ. Quid tandem ſignificant Democritæi, dum Caſum appellant? Idne cuius nobis identidem experientia eſt, an ignotum quoddam portentum phantaſiæ ſuæ agitatione conflatum? Hoc ſi poſterius, haud iniuriâ Democritum ciues ſui furioſum rati, Hippocratem ad eum ſanitati reuocandum accerſiuere. Sin illud primum, obſeruarunt ne iſti, effectum nobis nullum planè fortuitum, atque inartificialem expertum eſſe? Fortuiti quidem ſucceſſus dupliciter nominantur; ſcilicet comparati vel ad intelligentiam noſtram, vel ad cauſas ſuas.

2. Penes intelligentiam noſtram id fortuitum euentum dicitur, cuius cauſæ non eam ſeruant inter ſe tempeſtatum atque attributorum congruentiam, vt eius euenti prænotionem, certamq; ſcientiam inductio creare poſſit. In hac acceptione nudiuſtertius, exempli gratia, fortuitò pluiſſe dicimus; non quia imber certas ac neceſſarias cauſas non conſequatur, vt calor ignem, frigus niuem; ſed quia imbrium cauſas non perinde aliquo euidenti argumento præ-
noſcimus, quomodo ab externa ſpecie ignis, aut niuis, de calore, aut de frigore
3. nobis infligendo apertiſſimè præmonemur. Et quidem, ſi Aſtrologorum
præſagitiones in hac parte veritatem aſſequerentur, (quod neutiquam reor) nihil magis fortuita obueniſſet Aſtrologo pluuia eo die, quàm obuenerit talis ſyderum poſitura. Quare prius hoc fortuitorum euentuum genus ex communi duntaxat hominum ignoratione, id ſibi cognomentum aſſumit: cæterum per ſe euenta illa non minus rata ſunt ac neceſſaria, quàm maximè ratum ac neceſſarium. Ex quo fit, vt ignoratione diſcuſſa, confeſtim ex eiuſmodi euentis fortuitorum ſimul nomen diſcutiatur. Ideoq; fortuiti non appellantur, verbi gratia, Solis defectus, poſtquam eos certò præuidendi ſcientiam extruxere mortales.

4. Alterum genus fortuitorum euentuum, eorum ſcilicet, qui ſuam penes

causam vocantur fortuiti, eos complectitur euentus, qui ab suis causis cognitione præditis, aut non prouisi, aut certè non quæsiti, prodiere. In ipsa ludentium similitudine consistamus. Haud dubiè taxilli pro vi, quam ludentis brachium impressit, sic omnino in aleatoria tabula circumaguntur: donec eadem vi per innatam grauitatem oppressâ faciem illam proferant, quæ tum erecta est, cum primùm exceptus impetus cogere nequit grauitatem ossis vt circumferatur, ac proinde etiam vt rursus efferatur. Quo fit, vt intimè callenti (vti fraudulentus aleator callet) tantæ impulsionis in hoc taxillo, & super hac tabula ingenium & vires, nihil fortuita cadant puncta, quippe quæ à causa, per quam cadunt, iam fuerunt præuisa & exquisita. At, qui bona fide ludit, planè inscius quid hæc, quid illa impulsio sit paritura, aliquam ex ijs, quas potis est, impulsionem vtcunque deligit vel ad iacientis manus commoditatem, vel merè ad libidinem nullo pertractus in hanc potiùs, quàm in illam inuitamento. Tunc enimuero dicitur fortuitus iactus, itemq; fortuitus casus, quem ex iactu illo taxilli sortiuntur. Nec enim compulsionis efficientiam, nec verò effectum postea consecutum prænouit impulsor; hoc est, is, qui propinquam iactus causam procreauit.

Id genus euenta fortuita vbi cuipiam rationis compoti perniciem, aut emolumentum creant, non modò *casus* generatim appellantur, sed peculiare nomen *fortunæ* induunt, quà *prosperæ*, quà *aduersæ*.

Veruntamen omnium eiuscemodi euentuum, quos auctor suus quan- 5.
tumcunque non sciens, vel certè non volens posuit, in causa fuit semper vel ars humana, vel Natura, quod idem est atque ars diuina.

Ars quidem humana, vtpote, quæ non alias gerit vires, nisi vt ipsius Naturæ vires admoueat, aliquando non intelligit, ex tali admotione aliquid effectum iri præter id ad quod extruendum ipsa studio operatur. Ideo penes ipsam eiusmodi inopinatum effectum fortuitum dicitur.

Non ita quid futurum sit, ignorat Natura, hoc est, vis diuina. Ideo seciùs aliquantò penes illam effecta fortuitò cadunt. Ipsa enim in suis ferendis legibus è re huius vniuersi, prænouit quidem vel ex aliqua humani arbitrij moli- 6.
tione, vel etiam ex præsenti rerum habitudine aliquid (rarenter tamen) erupturum minus sibi petitum, gratumque, ceu monstra, ceu prauitates membrorum, aliaq; peruersa. At non ideo eiusmodi legibus edendis abstinuit, quippe alioqui tam salutaribus, vt id parum incommodi abundè redimeretur. Hæc ergo quæ memoraui nuper effecta comparatè ad suam causam, hoc est, ad Naturam, fortuita vocantur; Non quasi præter opinionem, sed præter studium suæ causæ, adeóq; præter consuetudinem contingentia.

Ex ijs, quæ disserui, apparet, nullum omnino effectorum ab aduersarijs 7.
monstrari posse, quod ab omni arte exemptum ostendant. Siquidem cuicunque effecto quamuis fortuito, vel allaborauit ars aliqua humana, vel certè

ars

ars diuina, ſcilicet Natura; licet aliud molientes. Ipſam verò Naturam temerè agere, & non ex arte, ſi pro certo ſumunt aduerſarij, ſumunt enimuero ipſum quæſtionis caput, probandum vtique non ſumendum. Ego contrà, vtpote cui adſtipulantur effecta quæcunque non dubia, hoc eſt, ex hominum arte prodeuntia, iuſtiſſimo inductionis titulo id ipſum colligo ſuper ijs effectis, de quibus diſceptamus, & quorum cauſas cæteroqui non tenemus. Eoq; certiùs id colligo, quoniam hæc poſteriora effecta, hoc eſt, Naturæ opificia, plus multo ſimilitudinis præferunt cum illis priorum, humana ſcilicet ab induſtria exiſtentium, quæ plus artis ac ſtudij prorſus efflagitant.

CAPVT XLV.

Oſtẽditur hãc Naturã intelligentiâ & volũtate pollere, & aliquâ gratiâ agere.

1. PAtet ſanè iam per te, Cardinalis inquit, non eam eſſe Caſui fœcunditatem infinitæ atque egregiæ ſobolis, quam illi Democritus aſſignauit. Verum poſtrema orationis tuæ pars, quæ tacitè confutauit referentes eiuſmodi effecta potiùs in fatalem quandam ac cæcam Naturæ neceſſitatem, quàm in cauſam aliquam intelligentem ac finis appetentem, nihil viſa mihi eſt ſuper ancipitis probabilitatis gradum efferri.

Eſt, vt dicis, Querengus ait; id tamen vitij mihi patrono, non cauſæ adſcribas.
2. Confido haud diu fore, quin tibi ſuper hoc ſatisfaciam. Primùm ſanè quomodo tibi in animum inducas, corpora hæc tot ac tanta, ſeu ſimplicia, ſeu mixta, efficere poſſe tot opera numero innumera, ordine aptiſſima, pulchritudine mirabilia, magnitudine ingentia vt ſe tueantur, ſuamque ſpeciem propagent, ſi tam cæco impetu agerentur, vt ne oculatum quidem rectorem haberent vllum? Vidiſtine vnquam cæcum à natiuitate quempiam, eundémq; nulli oculato rectori adhærentem probè itinerari, & quò expedit, nihil deerrantem peruenire? Haud, opinor. Si ergo innata lapidi cæcitas eſt, nullíque illam intelligentis moderatoris oculi vnquam deduxerunt, quomodo ipſe lapis centri ſemitas tam attemperatè ſeruat, vt vbicunque tandem lapidem collocaueris, is vtique ex locis maximè diuerſis ac diſſitis compendio ad centrum delabatur?

3. Adde aliqua eſſe Naturæ opera, quæ illius oculos nobis, ni cæcutiamus, perſpectiſſimos reddunt. Quid eſt cauſæ, cur hoc temporis puncto ſudariolum hoc meum ſuæ grauitati nuper à me relictum, eò defertur, vt palmo non amplius diſtet à rhedæ pauimento? Non id porrò in vnum ſudarioli pondus vſquequaque reuocaueris. Namque in proximo temporis articulo æquè ac nunc ponderoſum erat ſudariolum, nec tamen eò deſcendere potuit. Supra pondus igitur idcirco perductum eſt ſudariolum ad hanc ſpatij demiſſionem, quia proximo tempore locum huic loco protinus contiguum occuparat. Sed hæc anteacta iam ſudarioli collocatio nihil funditus eſt in præſentia, & proinde nihil potentiæ habet, efficientiæ nihil. Igitur concludere licet, non quidem ab ipſa præterita collocatione dari nunc ſudariolo, vt hunc omnino locum obti-

obtineat, sed potiùs innotescere alicui proximæ causæ huius nouæ collocationis præteritum hoc sudarioli attributum, ex eâque notitia nunc præsente persuaderi eidem causæ, vt eiusmodi effectum & collocationem edere velit. At verò sudariolum cognitione vacat. Igitur extra sudariolum quæpiam alia causa, & quidem cognitione prædita, huic motioni & collocationi opitulatur. Verum causam huiusmodi nullam suspicari licet præter Auctorem Naturæ. Reliquum ergo est, vt putemus, ipsum Naturæ Auctorem in causis esse huius motionis, adeóq; effectorum omnium, qui è secundarijs causis effunduntur.

Denique Natura hæc cæca, quam aduersarij ponunt, vel aliqua vna est 4.
ex hisce sensilibus ac peculiaribus causis, quas experimur, vel alia quæpiam communior causa præter istas. Illud superius inopinabile est. Etenim, aquæ, verbi gratia, nil prodest conseruatio aliorum corporum, atque adeo totius vniuersitatis; sed ad summum sua ipsius conseruatio. Igitur quæcunque molitur aqua in conseruationem aliorum corporum, ac totius Vniuersitatis, hæc vtique alia ex causa fluunt præter solam aquam. Quod autem de aqua probaui, id pari iure in ignem, in Cœlum, in omnia denique corpora transferri potest. Quando igitur in omnibus hisce sensilibus causis reperimus tot proprietates in totius vniuersitatis bonum conspirantes, profectò fatendum est hasce causas inferiores ac peculiares imbutas esse proprietatibus eiusmodi ab aliqua superiore causa & communiore.

Hæc verò superior & communior causa nequit esse cognitionis ac sen- 5.
sus expers: Tum quia, cognoscere ac velle ita eminent inter cæteras rerum dotes, vt cæteræ dotes eò, non ampliùs, placeant, quatenus cognoscendi volendiq; perfectionem iuuant. Quis ergo supremam vniuersitatis causam, hoc est, rem rerum omnium præstantissimam, hisce proprietatibus vacuam opinetur? Ad hæc si rerum omnium proprietates ex hac suprema causa dimanant, hæc eadem sit, oportet, quæ cognoscendi nobis volendiq; facultatem impertiat. Ex quo illico emergit, causam illam vel hisce dotibus pollere, vel certè alijs præstabilioribus, in quibus hæ ipsæ (vt cum Scholasticis loquar) eminenter
contineantur: Ita propemodum, ac nemini facultas est conferendi proprio 6.
nomine vel iurisdictionem aliquam, vel magistratum, nisi aut eandem ipse dignitatem habeat ceu iudex ordinarius, qui iurisdictionem suam delegato communicat, & Senatores qui alios sibi collegas adoptant: aut certè sublimiorem, ceu Rex, qui Comites ac Marchiones creat, ceu tota Respublica, quę Ducem aut Monarcham renunciat. Hæc verò cùm ita sint, naturâ docemur nullum esse attributum aliud adeo eximium, quo volendi atque intelligendi præstantia rependatur; ac proinde nemo nostrûm hanc acciperemus conditionem, vt sensus expertes, ceu stipites, tantum interea reliquæ perfectionis potiremur, quantum audacia Poëtarum concinnare possit. Igitur peropus est, principem causam, intelligentia & voluntate præditam esse: quo semel statuto,
sanè

ſanè tantum egregiæ artis apparet in eius cauſæ opificijs, vt nemini ambigendum ſit, num ea opificia intelligentiæ, ac voluntatis efficacitate perficiantur, an potius à principe cauſa imprudenti, neſcientiq; exeant, ceu nobis ſternutamenta.

7. Querengo iam conticente: ita fermè Cardinalis applaudens vociferatur. Philoſophiæ quidem tractandæ præſtantia conſimilis mihi videtur opificum arti; qui opifices in materia, quam tractant, nihil noui plerumque efficiunt, ſed vel adimunt quæ minùs opportunè adiacebant, ceu ſculptor; vel iungunt quæ prius erant ſegregata, ceu pictor, ceu faber cæmentarius; & ſcilicet ceu chimicus conſueuit. Plura ſanè illorum, quæ hiſce proſtremis quæſtionibus produxiſti, identidem apud ſcriptores offenderam; ſed ea quidem ita inordinata, itáq; intermixta multis vel falſis, vel ambiguis, certè alienis, vt antehac nefas mihi fuerit diſtributè comprehendere, quid Natura, quid Ars, quid Caſus, quídque Fortuna eſſet: id quod ex te non breuius, quàm plenius accepi. Tum verò argumenta illa, per quæ Arti decus fabricatæ Vniuerſitatis aſſeruiſti, tam arguta ſunt ac ſtrenua, vt vel mihi gloriandum rear, qui tecum decertare auſus, te ad tam palmarios ictus infligendos prouocauerim. Atqui, perge porrò: exornat enim præclarius te oratio tua, quàm laudatio noſtra.

CAPVT XLVI.

Exponitur Manichæi error commiſcētis duo ſuprema principia, alterū bonorum, malorū alterū: deinceps error Caluini, necnō Durandi aliorumq; ſententia.

1. QVod ſupereſt ex inclinato iam die, Querengus adiecit, ſpatium ſufficiet, opinor, diſcutiendæ controuerſiæ priſcis ætatibus pernobili Catholicos inter ac Manichæos, hoc ipſo ſuper Artifice bonorum perfectore. Videlicet, an hic idem ſit, qui condidit ea item quæ vocamus mala; an potius duo fuerint principes rerum Auctores, alter boni vniuerſi, alter itidem mali. Et ſanè
2. diſſertatio hæc Andreæ congruentior videretur, vtpote circumfluenti ſacris illis cœleſtibúsq; doctrinis, quas ego primoribus labris vix delibaui. Verum quod mihi per te id muneris demandetur, eo fortaſſe ſpectat, vt ſermonum noſtrorum argumenta deriuentur ex perſpicuis Naturæ anticipationibus, non ex arcanis fidei myſterijs. A quibus vtique myſterijs vſurpandis ſuſpicioſum eſſet, ne non ita religioſè abſtineret Andreas, dum ab ipſo diſputationis argumento inuitaretur ad eiuſmodi armorum tractationem, quorum ipſe artem ad palæſtram æquè ac prælium peritiſſimè callet. Quæ ſuſpicio ad me profectò non pertinet, quippe ad eiuſmodi tela euibranda inertem pariter atque imperitum.

3. Nulli vnquam ægro viſa tam incredibilia, támq; monſtroſa ſomnus obiecit, qualia fuerunt Manichæorum deliramenta ſuper Mundi procreatione ac procuratione. Si quis eiuſmodi portentoſas euanidæ Philoſophiæ & commentitiæ Theologiæ nugas cognoſcere aueat, Auguſtinum legat tum in libro aduerſus Manichæi epiſtolam, cui nomen eſt *Fundamentum*, tum in alio libro contra eundem Manichæum *de Natura Boni*, tum & alijs in locis. Et quidem

Au-

Auguſtinus neceſſe habuit doctrinæ atque eloquentiæ tela in laruas contorquere; dum Africa decepta laruas illas quaſi Pallades ſapientia & robore inclytas reuerebatur. Sed hac tempeſtate ſi quis in amentiam iam compertam atque exploſam verba contereret, is vtique non citra omnem eſſet amentiæ notam. Et quidem illi Græcorum, qui eiuſmodi hæreſis Auctori, Perſæ homini, fauebant, cui nomen *Manes*, Græcè inſaniam ſonans, veriti ne ipſum viri nomen veram mentis habitudinem proderet, illud vtique in Manichæum detorſerunt quaſi Manna fundentem.

Eum ego locum examinabo duntaxat, qui verè in arduo verſatur, & ex quo permulta, quà Hæreticorum, quà Atheorum diuortia prodiere. Nodus in eo verſatur. Si bonorum opifex, ſummè bonus eſt, nequit igitur efficere contrarium ſuum, hoc eſt, malum. Atqui malis nimium quantum vniuerſitas iſta redundat? vel phyſicis vt venenis, vt peſtibus, vt angoribus, vel moralibus ceu proditionibus, ceu immanitatibus, ceu ſacrilegijs. Bonorum igitur Auctor non eſt communis effector eorum omnium, quæ in hac vniuerſitate procreantur. 4.

Hoc argumentum nonnullis dubiam fecit prouidentiam mortalium rerum procuratricem, eósq; identidem inflexit, vt Caſui tanquam rerum domino aras in animo conſecrarent: ad quos nonnunquam hac ipſa de cauſa ſe ſe applicaſſe Claudianus profitetur in peruagatiſſimo illo aduerſus Rufinum exordio: necnon Sulmonenſis in funebri elegia ſuper Tibulli nece, quin etiam eiuſmodi ſuſpicionis aculeis identidem ſeſe pertentatos fatentur Dauid ac Hieremias, animæ illæ cœleſtiſſimæ nec diuina luce minùs quàm pietate ac ſanctimonia præfulgentes. 5.

Alij porrò, ad Manichæum dogma, binos rerum Principes inuexere; alterum bonorum auctorem, malorum alterum.

Non defuere qui ad Stoicorum ſententiam nihil in veris malis ponentes præter culpam, virtutis ſcilicet inimicam, renuerint ad ſordidam culpæ molitionem admouere diuinas manus, quaſi labem contracturas. Ex quo confeſtim colligebatur alias itidem inferiorum cauſarum actiones diuinâ efficientiâ non indigere. Ita Durandus, ac fortaſſe Pelagius etiam exiſtimauit. 6.

Plures alij quiddam ſubtilius meditati, quidquid eſt, in bonis numerant, eóq; in operibus Dei: malum puram putam vacuitatem volunt illius boni, quod rebus in ſuo abſoluto ſtatu perfectis deberetur. Hanc vtique vacuitatem, vtpote quæ nullam habet Naturam atque eſſentiam, non ex Deo, ſed ex natiuo noſtro nihilo aiunt emanare. Huic doctrinæ impenſè videntur fauiſſe Dionyſius, Auguſtinus, Aquinas. Equidem ſuper quæſtione tam perplexa conabor id paucis verbis exponere, quod non ita paucis horis commentatione ac ſtudio agitaui. A certioribus exordiar, vt hinc porrò ad ea quæ plus habent quæſtionis, iter muniam.

Per-

CAPVT XLVII.

Manichææ hæresis refutatur.

1. PErſpicuè demonſtratum eſt nobis, Mundi ſtructorem Caſum non eſſe. Demonſtratur item vnam eſſe rerum omnium principalem cauſam. Cùm enim res omnes tam aptæ ſint inter ſe, ac tam bellè ad huius Vniuerſitatis tuitionem conſpirent, fieri nequit quin ex eiuſdemmodi artificis induſtria conſilióq; dependeant. Quod vni animantium venenum, id ipſum alij cibus, vel medicamentum eſt: veluti cicuta, cuius venenata ſorbitio Socratem perdidit, Coturnices opimat. Oleum nobis vtile, veſpas atque apes interficit: Ceruos & hirundines paſcunt animalia hominibus mortifera. Quin & homo per medicæ Artis induſtriam ex ipſis toxicis elicit ſanitatem; quò ſpectantes Græci, à pharmacis, hoc eſt, venenis, ipſam medendi ſcientiam appellarunt.

2. Peſtes, rogo, quid aliud ſunt, niſi qualitates interimentes genera quædam animalium? At cùm ſemper interitus rei cuiuſpiam ſit rei alterius procreatio, quidquid malum accidit rebus intereuntibus, hoc idem bonum exiſtit exorientibus: non illis modò rebus, quæ ſenſu carent, (de quibus ambigi poteſt, numquid earum bonum ſit nominandum) ſed etiam quibuſdam ſentientibus, ceu vermiculis, bufonibus, alijsq; id genus, quæ creantur ex corruptione animantium grandiorum.

Præterquam quod ipſi homini nec bonum aliquod paratur adeo expediens, quin identidem illi noceat; nec malum adeo perniciosum, quin identidem illi proſit. Huc faciunt peruulgata illa tum Auſonij,

Et cùm fata volent, bina venena iuuant. *Lib. 1. Epig 10.*

tum vberiùs Ouidij,

Nil prodeſt, quod non lædere poſſit idem. *2. Triſt.*
Igne quid vtilius? ſi quis tamen vrere tecta
Comparat, audaces inſtruit igne manus.
Eripit interdum, modò dat medicina ſalutem,
Quæq; iuuet, monſtrat; quæq; ſit herba nocens.
Et latro, & cautus præcingitur enſe viator,
Ille ſed inſidias, hic ſibi portat opem.
Diſcitur innocuas vt agat facundia cauſas;
Protegit hæc ſontes, immeritosq; premit.

Quî ergo malorum ac bonorum fabricatores inuicem differant, quandoquidem nec bona & mala ipſa prorſus differunt inter ſe?

3. Addite, quod peſtilentiæ, fulmina, & alia eius generis mala, non aliquid ſimplex atque indiuiduum ſunt; ſed coaleſcunt ex multis qualitatibus, multísq; partibus, quarum vnaquæque per ſe poſſet homini proficiens eſſe, niſi eam importuna cæterarum ſocietas deprauaret. Quælibet ergo illarum qualitatum vel partium non eſt cur magis auctori malorum, quàm bonorum aſſignetur. Alioquin præſtantiſſima quæque, ſi vnam virtutem excipias, commentitio iſti malorum auctori tribuenda erunt: omnia ſiquidem poſſunt in perniciem

a Rhet.c.1 vſurpari; atque ea inprimis, quæ per ſe meliora ſunt, vt Ariſtoteles obſeruat. Qui autem ita cenſeret, vtique illud Laocoontis in Diuinitatem transferret: *Timeo Danaos, & dona ferentes.* Nec minùs ingratè quàm impiè ſumma quæque Dei beneficia offenſionum loco haberet.

Ad extremum, ea ipſa, quæ tu dictitas mala, nonne ſunt ſecundùm appetentiam alicuius animi, & quidem in cognoſcendo nihil decepti? Scilicet; Nempe ad appetentiam illius Dei malorum progenitoris, qui Deus per te, mala illa machinatur non vtique ex errore intelligendi, ſed ex peruerſitate volendi. Ergo in hæc mala quadrat boni definitio à nobis conſtituta: nimirum vt bonum ſit, *quod appetitur, & non ex falſa opinione appetentis.* 4.

Mitto, quod hæc duo inuicem aduerſa Numina vel paris inter ſe, vel diſparis roboris forent. Si diſparis, hæc vtique diſparitas nunquam variaret. Siquidem cùm Dij iſti per te ſint originis expertes, immutabiles, & rerum cæterarum Domini, non poſſet in illis accidere item atque in nobis, hoc eſt, ab immutata corporis habitudine, vel ab externa ope adueniente eum de duobus aduerſarijs, qui antea infirmior erat, præualere. Itaque alter eorum Deorum ſemper euinceret, atque ideo vel ſola bona, vel ſola mala ſemper conderentur, ſemperq; materiem quaſi arcem validior ille Deus expugnaret, eóque formam ſibi præoptatam induceret. 5.

Sin autem eos robore coæquas, nulla vnquam forma, nec praua vtique, nec proba gignetur; contrarijs ſcilicet vtriuſque partis conatibus mutuò ſeſe frangentibus: Perinde ac ſi vtramque libræ lancem paria momenta compreſſerint, neutra deſcendet, ſed vtraque immota conſiſtet. 6.

Ad hæc argumenta, quæ Manichæi nominatim dogma proſternunt, accedunt communia illa, per quæ Ariſtoteles, vnum eſſe rerum omnium principem ac motorem, euincit.

Verum ad hanc, quam propugnaui, ſententiam obarmandam procliuius eſt gladium inuenire, quàm clypeum. Deridicula quippe eſt Manichæorum ſententia, at non æquè ridicula ratio nuper expoſita, per quam illi Catholicos exagitabant: quæ ratio in adeo multiplicem errorum diſcrepantiam diſtraxit mortales, vt dictum eſt Et de his quidem erroribus ſequitur vt dicamus.

CAPVT XLVIII. *refellitur Caluinianũ dogma quo Deus peccatorũ noſtrorũ auctor aſſeritur.*

CAluinus quidem, vt ſartam tectamq; Dei potentiam aſſereret, illius bonitatem inquinare non dubitauit: modò Principem faceret, nil puduit Tyrannum facere. Deum ergo Caluinus malorum omnium ac ſcelerum Auctorem tenet; nec vllam edi voluntatem quantumuis flagitioſam, quæ ab neceſſitate diuinitus nobis iniecta non prodeat. Sed aduerſus tam ſacrilega effata nonnihil in heſterna diſputatione Illuſtriſſimus Cardinalis acutè produxit. Præterquam quod ſi Caluinus vera ſentit, qui vitio nobis vertatur peccaſſe? hoc eſt, quæpiam egiſſe ad ineluctabilem diuinæ lubentiæ efficacitatem; cui qui- 1.

quidem obsistere foret penitus Deo abripere Diuinitatem, hoc est, potentiam absolutissimam: quæ potentia hoc vno tandem continetur, vt quidquid libuerit, id fiat.

2. At enim, obijcies, peccantem de hac diuina voluntate peccatum suum præfiniente nihil cognoscere; interim verò dum is peccat, proculcari ab eo diuina interdicta, vtique sibi cognita; eoq; Deum ipsum contemni. Egregiam verò latebram! An non tu, Caluiniane, profiteris compertum tibi, Deum efficaci voluntate decernere quidquid agitur, quidquid peccatur? quidni ergo dum peccas, noscas te prorsus congruere cum efficaci Dei voluntate; adeoq; quidni haudquaquam peccatum, sed promeritum edas?

Quid, quod interdictum ipsum, ac dissuasiones Dei tam crebræ ne peccemus, & supplicia peccaturis, præmia insontibus obnunciata, nihil tandem sunt, nisi totidem explicationes auersationis diuinæ à peccatis nostris, totidem media, per quæ Deus citra nostræ libertatis ademptionem satagit ne peccemus? Ita vt, Deum peccati auctorem enunciare, idipsum sit, atque eum enunciare simul falsiloquum, quippe tam enixè contestantem abhorrere se ab eo ipso, quod (si Caluino credimus) efficaci desideratione persequitur; simul etiam fatuum, quippe adhibentem tot media, ne id fiat, quod per suam inexuperabilem voluntatem fataliter præstitutum intelligit.

3. Interrogauit hoc loco Saracenus Querengum. Si Deus tam inexpiabili odio peccata quælibet auersatur, tantoq; molimine mediorum laborat ne patrentur; modò non hæc ipsa media libertatem nostram labefactent, cur non semper nos eo munit auxilio, quo munitos non impeccabiles vtique, sed certè videt non peccaturos? Eo, inquam, auxilio, quod *efficax* Theologi nuncuparunt. Sicut enim ille plures integra eorum libertate per hanc opem à peccando cohibet, quid est quod non omnes item cohibeat?

Querengus ad hæc. Næ tu in arcanissima Theologiæ penetralia me pertrahis. Sine tamen id tantummodo quod Philosophi est, à me responderi.

4. Iam conuênit inter nos, luculenter demonstrari, Deum peccatis infensum esse; quod ipsum posthac à me per aliam rationem, eamq́ue, vt reor, præcipuam ac primam, confirmabitur. Hoc admisso, vel requiris quî fieri possit, vt quando licet Deo citra nostræ libertatis vitium impedire peccata omnia, itemq; omnia necessariò auersatur, ea tamen impedire frequenter non curet; Vel, cùm probè intelligas, arbitrarium esse Deo peccata non impedire, tantum rogas, quid sit quod eum re ipsa ab illis impediendis prudenter auertat.

5. Prior vtiquè interrogatio suimet enodationem præclarè suggereret. Nempe, si posita necessitate diuinæ auersationis in peccata, fieri non posset quin Deus eorum patrationem semper impediret, peccatum igitur possibile quid non esset, sed omnino commentitium; eoq; nec homo vteretur libertate peccandi; siquidem quod inter possibilia non est, nullius libertati subest.

En tibi, quoties diuina ope retinemur à peccando, tunc quidem non alia ratione libertatem peccandi manere in nobis, nisi quia diuini arbitrij esset nos itidem non retinere, at sinere, vt in peccatum delaberemur.

Sin percunctatio tua est illa altera, quam secundo loco posui; illam porrò interrogationem dissoluere non est meum. Cùm enim philosophica ratione obtinuerim, hanc Dei necessitatem ad impedienda peccata cum libertate nostra peccandi prorsus dissociabilem esse; &, quod huic proximum est, fieri posse vt Deus peccata patrari sinat, sufficit exinde mihi pronunciatum illud Aristotelicum; *Si possibile re ipsa ponatur, nihil absurdi propterea sequitur:* itaque nihil absurdi sequitur, si hominum peccata Deus re ipsa permittat. His ita constitutis, porrò quænam sint inuitamenta Deum permouentia ad eiusmodi permissionem; non est philosophicum perscrutari. Id namque ab libera Dei voluntate pendet, cuius arcana eatenus modò in notitiam nostram cadunt, quatenus ipse Deus non est dedignatus ea proferre in sacris Litteris. At verò sacrarum Litterarum interpretatio Theologicæ tantùm ditionis est ac disciplinæ. Quod si rursus adurgeas: Dic saltem quænam Philosophis suspicari liceat inuitamenta summam Dei bonitatem allicientia ad humanorum scelerum permissionem: De hoc vtique paucis interiectis exponam. 6.

CAPVT XLIX.

Euincitur cõtra Durandũ Dei efficientiã ad cũctas creatarũ rerũ actiones necessariã esse.

DEpulsa Caluini hæresi, proximum est, vt pariter ad philosophiæ calculos Durandi (à quo, vt significaui, nil fortasse Pelagius dissentiebat) doctrinam exigamus, qui non aliam Dei vindicationem inuênit, vt ab eo quamlibet scelerum nostrorum partem remoueret, nisi si diuinam efficientiam nostris actionibus impertiri negauisset. Atqui huius sententiæ patroni (quicunque fuerint) in aliam syrtem Caluinianæ prorsus aduersam proruerunt; & quò Dei asserent innocentiam, potestatem labefactarunt. Ad summam vtique potestatem Dei spectat, posse cùm libeat rem quampiam à se effectam ita conseruare, vt eâ penitus immutatâ nihil inde noui fœtus oriatur. Fac verò, vt Durando placet, Deum nihil efficere in cunctis procreatarum causarum actionibus; confestim id quod modò posui, in diuina potestate non erit. Quippe tum Deus, ni exempli gratia vel ignem destruat, vel tomentum remoueat, in summa, ni aliquid in alterutro immutet, vetare minimè valebit tomenti ab igne deflagrationem. Vt ita colligatur, facilis est probatio. Nempe hoc vno pacto cogitabile est cæteris planè immutatis deflagrationem illam vetari posse à Deo; si nimirum neget igni Deus potentiæ suæ conspirationem atque opem ad tomentum exurendum. Atqui per te ignis diuina ope non indiget, vt exurat. Quidni ergo ab igne tunc (velit nolit Deus) tomentum exuratur? 1.

2.

Ad hoc ipsum confirmandum facit quod modò inter nos obseruatum est de circumstantijs præteritis, quæ nimirum nullius momenti essent ad procreationem effectorum, ni hæc dependerent ab aliqua principe causa cognitione prædita.

Tum Cardinalis: Permitte,inquit,aliam à me proferri eidem sententiæ adstipulantem commentationem, quam audiui de Salmaticensi magistro, qui modò Romam commigrauit. Est autem huiusmodi.

3. Nulla causa id præstantiæ, qua ipsa caret, impertire potest effectis suis. At enim,dictitant, satis est præstantiam illam inesse causæ, non *formaliter*, sed solùm *eminenter*. Itane verò? Ecquid aliud est hoc, quàm obscuris vocibus balbutire id, quod tanquam vehementius improbabile, disertis verbis pudeat enunciare? Hæc vocabula: *Continere præstantiam aliquam non formaliter, sed eminenter*; si ex eis quantum succi latet, exprimatur, hoc vnum reddent: *Re non habere talem præstantiam, sed posse illam efficere.* At hoc ipsum inopinabile est, videlicet à re quapiam effici in alio id excellentiæ, quo vacat res ipsa effectrix. Nec aliter fortasse obtineri potest celeberrimum illud Aristotelis pronunciatum, à quo pronunciato in Peripatetica Schola extitit Deus: nimirum:
4. *Omne quod mouetur, ab alio mouetur*; quod penes Philosophos non magis valet de motione ad locum pertinente, quàm de omni generatim interiore mutatione. Huius enim effati veritas per hanc vnam rationem concludi potest: quod res dum interius mutatur, aliquid interioris perfectionis, qua carebat, acquirit. Ergo res illa non est eiusce mutationis integra effectrix. Nempe quando perfectione illa caret, eam vtique per se solam procreare non potest.

5. Si hanc ergo sumptionem admittimus, quam Natura ipsa tradere nobis videtur, sequitur protinus; nulla vt creata res ex se sola quippiam efficiat? Cur ita? Quia scilicet nulla est res tam ieiuna, tam vulgaris, tam abiecta, quin ostentare possit aliquam eximiam dotem, neque corporibus, nec liberis corpore mentibus,nec adeo vlli ex effectis rebus concessam, & cum vno Deo sibi communem. Demonstrare id sanè possem in qualibet re singulari, & concludere vnicuique illarum egregium quid boni insitum,idemq; negatum reliquis omnibus, vel in eadem specie rerum versantibus. Sed hæc probatio cogeret nos paulò acriori seuerioris philosophiæ succo labra compungere; cùm tamen idipsum ad rem,quam agimus in præsentia,nihil conducat. Quippe hoc vnum laboramus, vt constet Deum adniti nobiscum ad nostras voluntates producendas, quæ voluntates non solo *numero*, quod aiunt, à sua creata effectrice causa differunt,ceu filius à parente; sed specie insuper ac genere.

6. Iam verò planiùs demonstrari potest vnamquamq; rerum speciem proprio aliquo interiori bono gaudere, eoq; penitus inconcesso cunctis procreatis causis, vnde species illa dimanat. Ita lumen aliquid perfectionis obtinet, quod Sol ipse non obtinet, scilicet, vt proximè in plantis atque in animalibus tot eximia ingeneret; hoc enim per se proximè Natura Solis non valet. Hæc verò propria luminis bona vni Deo conceduntur,vtpote qui se solo potis esset ea omnia in plantis animalibusque perficere. Hinc emergit, naturam Solis per se imparem esse pariendo lumini,quippe effecto ijs diuitijs opulento, quas

Sol ipse neutiquam possidet: adeoq; peropus esse, vt in idem effectum conspiret Deus, eiusmodi diuitijs quemadmodum vnicè locuples, ita & vnicè fœcundus.

Hoc idem in voluntatibus nostris videre licet. Exploremus id in peccato, à quo præsertim memorati Scriptores, alijque consequentes diuinam efficientiam abiudicant. Occidendi voluntas præstantiam aliquam gerit, quam animus peccantis non gerit; Exempli gratia, vim quæ in præsentibus circumstantijs proximè manum perpellat, & gladium intra inimici pectus immittat. Hæc porrò vis ac præstantia pertinet insuper in vnum Deum. Hic enim vnus in hac ipsa rerum conditione posset hoc idem. Igitur ad huius voluntatis effectionem non satis virium habet anima, nec animæ facultas quæcunque, sed præterea diuinæ potestatis adiumentum necesse est. 7.

Tum Querengus. Eiusmodi ratiocinatio mirificè ostendit, quantopere deerrent existimantes, non aliunde ingenij palmas parabiles esse nisi ex bello antiquis probatisq; sententijs indicto. Quenquamne non videre, quanto plus facilitatis, atque adeo quanto minùs ingenij habet nouam aliquam comminisci sententiam ex innumeris, vel indictis adhuc, vel contemptis, quam eas validiùs confirmare sententias, quibus & communis tot sapientum fauor magnum præstet veritatis argumentum, & eorundem industria non adhuc consectariam extruxerit probationem? Ita nempe illius Achillis virtus, ex quo vel Philosophorum rationes ineluctabiles nomen asciuere, non inclaruit in aggrediendo Heroë quopiam cæteris intentato, sed in prosternendo Hectore, quem totius Græciæ tela petierant, non profligauerant. 8.

Vtinam & mihi præsidium aliquod firmum occurreret communis opinionis, quam memoraui, malum omne intra nihili tanquam deserta propellentis, & entium vniuersorum dominationem Bono vindicantis!

CAPVT L.

Explicatur qua ratione, licet malũ res soli da sit, & non mera priuatio, haud tamẽ ex Deo sed ex natiuo nostro nihilo originẽ trahat.

Fateor tamen impeditam atque operosam censeri à me sententiam, malum quodlibet in ipso nihilo concludentem. Ita vt nulla mihi ratio occurrat ingenuæ, meoq; iudicio attemperatæ defensionis. Neque operæpretium arbitror, omnia denarrare Scholasticorum irrita tentamenta ad eam positionem retinendam. Hoc enim, vt reor, non frequentiùs, quàm nocentius in quæstionum tractatione peccatur, quod plerumque longior est enunciatæ falsitatis refutatio, quàm enunciandæ veritatis inquisitio: tanquam id philosophando agamus, vt aliorum ignoratio pateat, non vt sapientia nobis paretur. Gabriel quidem Vasquez *a* 1.2. disp. 95. (præter alios recentiores, qui rem fortasse curiosiùs pertractarunt) tentamenta hæc malum quodlibet è rerum finibus arcendi, & accuratè recenset, & acutè frangit; simul verò singillatim dicta veterum Patrum, quæ ab illa sententia stare videntur, scitè aliorsum exponit. 1.

Et

a 1. 2. *disp.* 95.

Et sanè Patribus in more non est oratio ad seueriores Metaphysicæ leges. Quò subuereor ne per effata illa non idipsum, quod plerique interpretantur, sed pulchrius quiddam veri subindicauerint. Eloquar, quid ingenium aliquando profuderit. Vestrum erit per commentationes vestras id ipsum vel tanquam effœti soli inanes auenas exurere, vel tanquam bonas veritatis fruges educare.

Id prædictum volo: Patres in hoc vnicè laborasse, vt Deum peccati auctorem inficiarentur: auctorem verò alicuius effecti nominamus non causam eius qualemcunque, sed illam duntaxat, quæ ad eiusmodi effectum per se procliuior est, quàm ad oppositum, quæque cæteras eiusdem effecti causas, suopte ingenio aliud quippe molientes, ad effectum illud producendum confert. Sic Patribus ac Theologis familiare est exemplum claudicationis; quæ non vtique facultati progredienti, sed tibiæ incuruæ tribuitur; quamuis & illa prior vtcumque claudicationem efficiat; ita enim efficit vt suapte natura rectum potiùs gressum efficeret, nisi à vitiosa tibia ad claudicandum detorqueretur. Verumtamen si peccatum, vel natura, hoc est, substantia quæpiam esset, vel naturæ cuiuspiam proprietas; tunc quidem auctori Deo non assignari vix posset. Omnem quippe naturam suis proprietatibus præditam vnus condidit Deus. Negarunt ergo PP. peccatum esse naturam, hoc est, *substantiam*, vel naturalem proprietatem. Id enim vnius peccati est, nulla vt natura suopte ingenio illud sibi vindicet. Et quoniam *entis* ac *rei* nomen, si presè loquamur, soli substantiæ ac naturæ conceditur in Lyceo, ideo peccatum non *rem* aliquam neque *ens*, sed *nihil* esse, hoc est, ex priuatione, non ex natura profectum asseruerunt; ipsumque hominem, dum peccat, nihil esse dixerunt. Quandoquidem homo tunc non tam operatur secundùm naturam, quam à Deo bonam accepit, quàm secundùm illud *nihil*, hoc est, illam priuationem vlterioris boni, quam vel habet de suo natiuam, vel aliàs peccando tanquam pœnam sibi commeruit. Hæc vniuersè circa Patrum interpretationem delibasse sit satis. Vnum Augustinum excutiamus in eo præsertim opere, vbi quæstionem hanc examinat de industria.

Duo vtique perinsignia dogmata in Augustino animaduerti. *De natura boni in pluribus capitibus.*

2. Alterum est, mali originem non esse Deum, sed primæuum illud *nihil*, quod vnicè nostrum est. Nec tamen ibi ait, malum nihil esse: Quin eos castigat, qui ad ipsum *nihil* causam, ac proprietates accommodare contendebant; & vbi apud Ioannem habetur: *Sine ipso factum est nihil*, hoc ipsum *nihil* tamquam opificium non à Deo, sed ab alio factum interpretabantur. *ibi c. 28.* Id verò aptissimè in eos cadit, qui *nihil* inibi peccatum ac malum explicant, quod à nobis sine Deo factum sit.

Alterum Augustini effatum est peccati notionem, eiusq; fœditatem non in appetitione deterioris Naturæ (omnis enim quæ appetitur Natura, bona est) sed in rei melioris desertione positam esse. *ibi. c. 34.*

Illud

Illud prius Augustini dictum, me quidem iudice, significat, vnamquamque rem aliqua bonitate præditam, quippe quadamtenus similem Deo. Deus enim summa & infinita bonitas est; proinde quidquid in eo versatur, est bonum. Ex quo statim nascitur, vt quidquid cum eo aliquam similitudinem, atque vnitatem habet, aliqua pariter sit bonitate respersum. Nec verò potest omni carere similitudine cum Deo, quod effectum est à Deo; Nequit enim effectori suo effectum non aliqua esse conuenientia & similitudine temperatum. Sed quia Deus effecta sua ex nihilo eruit, non potest ea proinde sibi affatim assimilare, sicut absolutissimè similem atque vnum sibi parit Filium, quippe genitum non effectum; ideoq; non ex nihilo erutum. Ab hoc enimuero absolutæ similitudinis defectu, quem res creatæ non è paterna nobilitate procreatoris, sed quasi è materna nihili obscuritate traxerunt, duæ deterrimæ proprietates ipsis innascuntur. Altera, vt illæ malum cuipiam esse possint; altera, vt malo quopiam affici possint. 3.

Potest vtique res ex nihilo educta malum esse alicuius: nempe, si res ex nihilo educitur, non est ipsa proinde rerum vniuersarum principium, & fons; atque adeo nil obstat, quin illius rei Natura alij cuipiam rei contendat, vel absolutè ne sit, vel certè ne bene ac beatè sit. 4.

Item malo affici potest quodcumque ex nihilo extitit; vel quia tum illius conseruatio, tum dotes vniuersæ ex aliena libertate dependent, à qua his omnibus pro arbitratu nudari potest, vel quia cùm ea res non sit rerum omnium vena, imò habeat causam sui, haud necesse est res possibiles vniuersas in eius bonum ac fœlicitatem conspirare.

Ex hoc efficitur, primùm, res omnes procreatas obnoxias esse illi malo, quod continetur in priuatione bonorum suæ naturæ congruentium. 5.

Efficitur deinceps, vt quemadmodum Deus impertire valet procreatis rebus aut esse, aut reliqua bona per alias res à se procreatas, quæ dum id muneris præstant, *secundariæ causæ* dicuntur, ita valeat rebus à se constructis adimere, aut *esse* pariter, aut reliqua bona per alias item res procreatas. Sic enim plantas per nebulam adurentem interficit; nec non ponderosa corpora ex loco naturaliter debito per extollentem impulsionem deturbat. Itaque potest contingere, vt aliquas eiusmodi secundarias causas extare, id ipsum malum, hoc est, noxium, sit quibusdam creatis naturis.

CAPVT LI.

Duo tantū mala physica interiora posita in re non in priuatione: *error ac dolor: ambo ex vitio primæui nihili, quod nostrum est.*

SEd ex dictis à me hactenus non perspicitur aliqua res distincta ab omni vacuitate ac defectu, quæ res alij rei per se, ac suo nutu sit mala; sed modò quatenus cuiuspiam boni priuationem obtrudit. Idq; forsitan de rebus inanimis non incommodè affirmaretur; si ad eas verum bonum verumque malum pertinere opinaremur. 1.

Ve-

Verumtamen in Naturis cognitione atque appetitione præditis mala quædam deprehenduntur, quorum vitiositas ægrè admodum in solam priuationem referri potest. Ea sunt (si de Physicis malis loquamur) in cognitione quidem error, in appetitu dolor: ambo quippe meris vacuitatibus sibi oppositis sunt deteriores. Sed huiusmodi quoque malorum necessitas primæuo nihilo, ex quo emergimus, iure imputatur; itaque in ea item mala valet dogma illud Augustinianum, quod recitaui.

2. Fieri non poterat, vt res quæpiam humilis ac nihili, vno verbo, ex nihilo condita, æquaret Deum conditorem suum, vel in cuiuslibet suæ assensionis certissima firmitudine, vel in suarum affectionum liquidissima tranquillitate nullis obnoxia perturbationibus. Cùm enim fœlicitas vniuersa his ipsis duobus, hoc est, veri perceptione & affectionum tranquillitate contineatur, vt idoneo loco dicemus, vtique si creatis ab animis cunctæ minùs veræ assensiones necessariò exularent, nec ijdem animi vlla possent affectione conturbari, quælibet res creata cognitionem atque appetitionem vsurpans necessariò quadamtenus frueretur fœlicitate, qua vberiore quidem, qua parciore, vt item Cęlicolæ; sed nullo ærumnarum, nullo anxietatis morsu temeratâ. Quælibet enim ærumna vel anxietas perturbationis ac doloris aculeos habet. At enim nulla res ex nihilo extracta in tantum dignitatis ascendit, vt sua vi non ex alicuius beneficio, neque ex rerum honestè à se gestarum remuneratione, vitam planè omnem debeat fœliciter ducere. Ni ergo error ac dolor existere potuissent, nec pariter existere potuissent extra Deum hæc duo tam egregia, cognitio, & appetitio; quippe tum cuiuslibet rei creatæ mensuram prætergredientia.

3. Ad hoc oportebat, rebus cognoscentibus aliquam permitti futurorum cognitionem, tum vt illæ futuris bonis operam darent, tum ne illarum intelligentia breuiusculis septis exacti atque instantis temporis coërceretur, sed equitaret, vt ita loquar, per immensas consequentis æui plagas, sola æternitate finitas. At futura ex vno pendent Dei arbitrio, cuius arcanæ deliberationes natiuam omnem creatæ mentis perspicacitatem fugiunt. Quocirca opus fuit, vt per coniecturas probabiles vtique sed fallaces, nec immunes ab errore, creata cognitio vestigia futurorum euentuum odoraretur.

4. Similiter in appetitu dolorem peculiaris quædam ratio possibilem fecit. Nisi enim boni priuatio dolore appetitum nostrum exulceraret, segniùs ad eam expellendum commoueremur. Ita enim comparati sumus, quotquot appetitione vtimur: Supplicij terror acriores habet ictus, quàm præmiorum illecebra. Patet hoc in belluis: eas namque promptiores facit verberum dolor, quàm cibi voluptas: patet in pueris: patet in nobis, quos vehementiùs vrget Tartarorum horror, quàm Cœli cupiditas.

5. Vtile igitur irritamentum nobis fuit ad bona comparanda, eorumdem

bonorum priuationem asperari per aliud malum præ ipsa priuatione nobis detestatum. Præterquam quod opportunè factum est, vt dolor sensum percellens infligeretur etiam ab ijs rebus, quæ licet in præsens nil boni adimant, tamen interitum clam, tardeq; machinantur; alioqui nullus esset monitor, qui animal ad huiusmodi res expellendas excitaret; eoq; animantes fermè vniuersas inopina mors citissimè opprimeret. Quoniam verò Natura ad id quod appetit obtinendum media eligit haud vtique certa, & nunquam irrita, vt aliàs dictum est à nobis; sed eiusmodi quæ in raris & fortuitis quibusdam euentis à scopo aberrant; ideo res quædam haud ita lethales minus doloris nonnunquam afferunt, quàm aliæ perquam pestilentes; quod porrò contingit vel quia in molliorem ac delicatiorem animantis artum incidunt, vel alijs ex causis, quas persequi prælongum foret.

Quod autem exposui super rebus vitæ insidiantibus, valet pariter in res 6.
insidiantes reliquis animantium bonis. Nec enim animalium natura in id præstantiæ conscendit, vt ei debeatur præsensio cuiuslibet damni hinc vel illinc impendentis. Quamobrem vnus dolor fidissimus animali delator est insidiarum, quæ in eius vitam ab intimis hospitibus intenduntur.

Quemadmodum verò propter eiusmodi rationes expediebat vsuvenire, ita re propemodum vsuvenit. Quilibet enim dolor si primam eius stirpem accuratè rimemur, non aliunde in animantibus nascitur, nisi vel quod illis aut re, aut opinione absint debita bona, vel quod illis aut re, aut opinione obsidientur eiusmodi res, quæ talium bonorum priuationem aut inferre valeant, aut fouere.

Lib. de natura boni c. 20.

Quæ sanè doloris vtilitas Augustini aciem non fugit. *Sunt autem mala,* 7.
inquit, *sine dolore peiora: peius est enim gaudere de iniquitate, quàm dolere de corruptione. Verumtamen etiam tale gaudium non potest esse nisi ex adeptione bonorum inferiorum, sed iniquitas est desertio meliorum. Item in corpore melius est vulnus cum dolore, quàm putredo sine dolore.* Hæc Augustinus.
At verò quia malum aliquod cuiuspiam tunc solùm prudenter atque amanter 8.
eligitur gratiâ boni, cùm id boni, ad quod conducit, plus habet ponderis inter bona, quàm eiusmodi malum inter mala, ideo par fuit animantium cognitionem ita esse comparatam vt plerumque collimaret. Aliàs præstaret quacunque iudicandi facultate destitui, quàm eâ potiri, quæ vt plurimum falleretur. Sed iam Andreas demonstrauit hoc, vt requiro, sic euenire. Nec secùs, vt dolor in sentientibus naturis opportunè, commodeq; instituueretur, oportuit præ dolore voluptatem frequentiùs animalibus consociari. Id verò sic accidere (quidquid vociferentur humanæ infœlicitatis amplificatores) experimento liquet hoc modo.

Vbi supra delectationem cruciatus excrescit, desperato quidem omni vel delectationis incremento, vel cruciatus leuamento, mors illico in votis est;

ceu

ceu contingit ærumnosis quibusdam vel morbo, vel infortunio conflictatis; 9. itemq; animis tartarorum supplicio æternùm addictis. Hinc Seneca in Hercule furente id solertis immanitatis consilium edidit.

Miserum veta perire, fœlicem iube.

Et Senecâ antiquior Euripides Polixenam inducit firmissimis rationibus Matri demonstrantem (negabat hæc filium Vlyssi vt ad Achillis tumulum immolaretur) miseris mortem vitæ præoptandam. Nec sanè deceptus Tiberius, cùm à Reo quodam diuturni sæuiq; carceris pertæso rogatus, vt eum addiceret morti; haud, inquit, adhuc mecum in gratiam redijsti. Et verò beneficij loco petijt à Superis Chiron ille immortalis (Agathonis fabula est apud Ari- 10. stotelem) vt morte à vulnerum cruciatibus liberaretur. Contra penes Virgilium Iuturna Iouem expostulat, quod se immortalem faciens calamitatibus superesse coëgerit.

in Hecab. act. 2. *Suet. in Tiber.* *3. Eth. ad Eudam.* *Æn. li 12*

Neque porrò ita colligas, inhonestum atque adeo insipiens est sibi manus inferre: igitur & necem sibi desiderare. Id enim tantumdem valet, atque hæc alia conclusio. Non licet seruo propria auctoritate discedere à domino; ergo neque licet cupere, vt à domino libertate donetur. Similitudinem inter vtramque conclusionem paucis expedio. Homo quidem haud sui iuris est, sed Deo mancipatus; Dum ergo seipsum tollit, Deo iniuriam infert. Quam sanè rationem vnicè aptam existimauit Theologus perinsignis, cur numquam homini liceat sibi manum inferre. Neque tamen consequens est, desiderationem 11. quoque mortis obeundæ semper inconcessam. Verum de hoc alio loco dicendum erit vberiùs. Quibus verò spes aliqua iucundioris conditionis affulget; velut ægrotis, optatur saltem aliqua viuendi cessatio per somnum, quæ temporaria mors est. At è contrario videmus communiter animantes vitæ ac vigiliæ cupidas esse, ni somni peculiaris indigentia subierit. Ergo communiter plus solatij, quàm afflictationis in vita dignoscunt.

Card. De Lugo. de Iust. & Iure. disp. 10 sect. 1.

CAPVT LII.

peculiaris ratio quæ requirit dolorē possibilem in reb. creat. liberis: & multa super dolore.

1. AD has causas, quæ doloris institutionem necessariam reddidere vniuersim in appetentibus naturis, modò liberis, modò non liberis, accedit alia peculiaris causa in nobis, hoc est, libertas diuinis legibus perrumpendis obnoxia, cuius proprietatis causam haud ita multò posthac inuestigabimus. Nec enim par fuit, vt quæcumque in bonorum omnium largitorem tam iniustè, tam ingratè peccamus, nihil grauiùs ab eo plecti possent, quàm vt subtraheret ille peccantibus noua beneficia, qualia sunt vitæ bonorumque nostrorum ad nouum tempus propagatio; sed debuit læsa Diuinitas posse nos in truciores miserias conijcere, quàm si natiuo nihilo nos derelinqueret: adeoq; necesse fuit inueniri malum quoddam super priuationem priuatione ipsa deterius. Hoc autem malum dolor fuit.

2. Sanè de ingenio doloris id prætereà iuuat animaduertere; Quemad-

 modum

modum vita, cognitio, & si quid aliud sua sponte desideratur, est tantummodo *bonum quod* (vti dicebamus) nihil fœlicitatis impertiens absente delectatione, quæ dicitur *bonum quo*, videlicet boni possessio; & insuper delectatio ipsa per se desiderabilis est, adeoque etiam *bonum quod*; hoc idem sua ratione in dolorem conuenire. Imminens vitæ iactura, ignoratio vel si quid aliud sua sponte, malorum est, aut quæ res illas efficiunt, sunt *malum quod* tantummodo, nec miseriam inferunt, nisi dolor accedat, qui est *malum quo*, scilicet ipsa mali detrimentosa possessio. Eapropter, mala refugimus non tantùm ex eorum vitiositate, sed aliquando nullo alio in ipsis perspecto vitio, propter dolorem, quem incutiunt. Quod pari ratione accidit in rebus delectationem affundentibus.

Dum Querengus aliò sermonem conuersurus videbatur, hæc illum inhibuit Saraceni percunctatio: Si nullum est malum, quod separato dolore hominem infœlicitet, consequens est, vt ea quæ vocatur *pœna damni*, separatâ eâ, quæ vocatur *pœna sensus*, non infœlicitaret animos Tartaro addictos.

Mendosè conficis, Querengus ait; *Nimirum pœna sensus* in Tartarorum indigenis non significat vniuersè quamlibet eorum tristitiam, adeoque pœna sensus non significat dolorem illum, quo anguntur ex priuatione diuini aspectus. Alioqui infantium animæ limbum incolentes, quæ vtique hac priuatione dolent, pœna sensus cruciari dicerentur. Quare in damnatis Tartaro mortalium animis ille dolor signatè *pœna sensus* appellatur, qui respondet dolori nostro non ex animi cognitione profecto, sed corpus atque inprimis Tactum excrucianti. Sed quia variatur inter Theologos, an dolor eiusmodi pertineat 3.
etiam in prauos Angelos, quippe ab omni affectione corporea naturaliter immunes; in ipsis certè *pœna sensus* ea tantùm vocabitur conflictati animi rabies, quam aliæ mouent ærumnæ præter exilium à cœlesti beatitate, quod *pœna damni* nuncupatur: eiusmodi ærumnæ sunt perpetua ad ignem alligatio, inuisi
Li.1.c.43 generis humani fœlicitas, & scilicet ipsa Dei liquidissima beatitudo, vt hesterna die demonstratum est: stat ergo damnatam inferis gentem haud plenè absoluteq; miseram fore si quemlibet mœstitiæ morsum auellas. Neque tamen stat, quod conficiebas ex hac mea enunciatione, hoc est, cunctam damnatorum miseriam vna sensus pœna contineri.

Haud propterea diffitear, aliquam esse infœlicitatis partem in omnibus illis exulantibus Cœlo mentibus diuini aspectus priuationem: at ea dicetur potiùs infœlicitas *in actu primo*, vt aiunt, quàm *in actu secundo*. Planiùs eloquar. Infœlicitas quidem appellatur, quidquid, si cognoscitur, meritò contristat: atque ita dormientes quoque infœlicibus accensemus, vbi in ea condi- 4.
tione versantur, quam si euigilantes agnoscant, iure sibi lugendum intelligant. Sed hoc ipsum est infœlicitas dumtaxat in actu primo, hoc est, imminens ac propinqua infœlicitatis vena; non autem est infœlicitas in actu secundo; nimirum

mirum non eſt id, quod per ſe,atque omni ſeparato effecto animum infœliciter. Dictum paucis euinco. Finge Luciferum opperiri in infernis Regnis Lethen illam, quam ibi fabulæ collocarunt, qua aſperſus præterita confeſtim oblitus ea perpetuò vteretur intelligentiæ celſitudine,cæterisq; animi dotibus quibus mirificè excellit, nullo tactus angore, & ne ſuſpicans quidem ſe vitio ſuo de Cœlo deiectum,Deoq; inuiſum exulare; an ſummè calamitoſam Luciferi conditionem ſic effictam arbitrabimur? Haud ſanè igitur malum tantummodo, ſed ſcilicet mali notitia,notitiæque germen dolor infœlicitatem abſoluunt. Hactenus de malo naturali.

CAPVT LIII.

Præter duo prædicta mala physica in re non in priuatione poſita, eſt etiam malũ morale,ſeu peccatũ. Cur neceſſe fuerit peccatum eſſe poſſibile.

1. IAm de morali malo dicere aggredior, hoc eſt, de peccato. Hoc item neceſſe fuit poſſibile vt eſſet, quò poſſibilis eſſet virtus, adeoque libertas. Porrò animum in actionibus ſuis liberè dominari,ac poſſe ſtudiosè agere,itaque laudes & præmia demereri inclytum quid boni eſt. Id autem tripliciter omnino poteſt alicui conuenire. Primùm ſi quis fuerit inſtructus eiuſmodi libertate, cui ſemper ſummum honeſtatis laudiſque faſtigium neceſſariò cohæreat. Hæc enimuero libertas in Deum cadit. Is enim,vtpote,qui ſuprema eſt honeſtatis norma, proinde nec aliquid naturaliter inimicum honeſtati adamare poteſt, nec inter honeſtè amabilia, dum alia alijs præfert, poteſt minùs
2. quàm honeſtiſſimè agere. Cuius rei cauſa illa demum eſt: Diuinus amor,atque approbatio id fermè præſtat erga res ſibi obiectas, quod præſtat Sol erga alias atque alias Lunæ partes: hæ nimirum vti ſunt vel aſpectæ, vel inaſpectæ Soli, ita modò inclareſcunt, modò inobſcurantur. Non aliter cunctæ res, quæ Diuinæ menti obuerſantur, vt eas Dei amor atque approbatio vel petit, vel refugit, ita confeſtim pulcherrimâ honeſtatis luce vel renident, vel viduantur: & quam induunt vel pulchritudinem, vel deformitatem, tum nobis tum Deo contemplanti præſeferunt. Eo tamen inter ipſas diſcrimine, quod aliqua neceſſariò diſplicent Deo, ceu ſui contemptus atque odium. Alia diſplicent Deo, Naturâ ſic flagitante, quoniam ita è re noſtra eſt; liceret tamen Deo repugnare huiuſmodi votis, atque emolumentis procreatæ Naturæ, quemadmodum ei liceret negare igni opem ignis Naturæ debitam ac neceſſariam ad calefaciendum. Huius generis mala ſunt homicidium atque eiuſdemmodi facinora humanæ genti pernicioſa. Alia demum pro ſuo tantùm arbitratu,& nihil id exigente Naturâ Deus auerſatur; ceu eſum quorumdam ciborum in Lege veteri. Duo quidem ſuperiora operum genera dicuntur *iure Naturæ inhoneſta, & ideo vetita, quia mala.* Vltimum contra dicitur *inhoneſtum iure poſitiuo*, ſeu arbitrario, & *ideo malum, quia vetitum.* Quæ doctrina pari ratione transferri poteſt etiam ad varia honeſtorum operum genera. Cæterùm id æquè valet in omnia, vt poſtremum illud, quod perficit honeſtatem ſiue turpitudinem rerum, vel Deo vel nobis obuerſantium, vna ſit diuinæ

voluntatis approbatio, vel auersatio. Quocirca sicuti nobis id ipsum honestissimum, quod Deo gratissimum; & simul atque in diuinæ legis variatione aliquid desinit, aliudq; incipit Deo placere, confestim illud exuit, hoc induit apud nos honestatem, ita quoque propemodum agitur cum ipso Deo. Quantùm ergo pernecessaria est huius coniunctionis veritas: *Id Deo maximè placet, quod Deo maximè placet:* tantumdem pernecessarium est, hoc aliud verum esse: *semper Deo perplacet, quod honestissimum. Quod* enim *honestissimum*, & *quod perplacet Deo*, re vnum atque idem sunt. Eximium hoc libertatis genus, vt videtis, in vnum Deum quadrare poterat, cuius ea est excellentia & imperium absolutissimum; vt ad ipsius voluntatem honestas omnis exigatur. 3.

Altera libertatis ratio ea esse potest, cui arbitrariæ tantùm sint aliæ atque aliæ affectiones honestæ, vel certè insontes; prauæ non item. Hanc sortiuntur libertatem, qui diuino munere sunt impeccabiles, veluti Christus & Cœlicolæ vniuersi. At neque in hanc libertatis præstantiam vllus de procreatis animis naturaliter assurgere poterat. Id vt ostendam, adstipulatur mihi ea ipsa ratio, qua nuper generatim probaui opus fuisse, vt in res cognitione atque appetitione præditas caderet malum aliquod physicum supra omnem priuationem. Scilicet quicumque hoc altero libertatis genere vteretur, suapte naturâ semper virtute clarescceret, eoq; semper fœlicitate perfunderetur. Fœlicitas namque merces est, quæ iure virtuti rependitur: Non ita quidem debita, vt sit continenter soluenda: par est enim, vt prælium ac victoria præeant, nec sine aliquo temporis interuallo corona succedat: sed certè debita vel post mortem, vel post moram aliam à Deo statuendam; & æquè debita ex ærario Dei tamquam Principis ac moderatoris rerum ratione vtentium, ac debitus est igni calor ab eodem ærario Dei tamquam Auctoris rerum omnium naturalium. Ergo quisquis naturâ in præcellentem eiusmodi libertatem incidisset, acceptum vtique referre posset diuinæ largitati, gratuitisque intelligentiæ radijs inde ad se delapsis præstabiliorem aliquem virtutis ac fœlicitatis gradum: at virtus & fœlicitas in vniuersum culpæ timorisq; penitus nescia proprium esset, vt ita dixerim, patrimonium eiusce animi tam eximiam libertatis conditionem naturaliter nacti. 4.

Iam sicut despicatissimum illud *nihil*, ex quo producimur, inferius quid est, quàm vt quippiam iuris ad existendum venire posset in nos: sed planè liberali munere illius, qui vnicè, ex se ac summè est, sumus quotquot aliquid sumus: ita postquam è nihilo educimur, eâdem natiui nihili ignobilitate prohibemur ab obtinendo qualicumque naturali iure, vt bene beateq; simus; sed hoc pariter bonum sperare tantummodo nobis licet ex munificentia illius, qui per se, ac summè omnium est bonus. Nec enim rem vllam ex nihilo nuper sublatam, id celsitatis naturaliter condecet, vt cùm primùm se aliquam esse videat, tam certâ sui fiduciâ perennem sibi fœlicitatem polliceatur, quàm certum 5.

tum est nos apertis oculis Solem inspecturos; quod vt succedat, vix vnquam Cœlo mittuntur hominum vota. Quin potiùs æquum fuit, vt nullo iure gestientes, adeoque nullâ quærendæ fœlicitatis euidentiâ securi eam infimis precibus à rerum Domino peteremus, vtque illam subinde acceptam poneremus inter beneficia vsquequaque gratuita, clementiam adorantes beneuolentis Dei, qui mentem nostram illustrans, atque appetitum temperans, extulerit, nos in talem suæ ipsius vitæ propinquitatem, qualis est, sempiterna fœlicitate potiri.

6. Neque verò quæ proposui, abhorrent vtique ab Aristotelis doctrina. *1.Eth.c.9* Is enim sola monstrante Natura vidit fœlicitatem deberi vt præmium virtuti, adeoq; diuinissimum quid esse rerum omnium, eamque, si quod aliud bonum, inter munera Diuinæ largitatis connumerandam. Hæc igitur ratio illis rationibus non absimilis, per quas Augustinus ac reliqui Patres concludunt indigentiam diuinæ opis gratuitæ quodlibet nostrum promeritum præuertentis, & per quas ipse Aristoteles vidit primam bonam cogitationem non esse Naturæ nostræ, sed liberalitatis Diuinæ, puto satis confirmari quantùm rei sublimitas, adeoq; obscuritas patitur, commune Theologorum dogma, negantium, effici mentem liberam posse naturaliter impeccabilem.

Vide Vasq 2. 2. disp. 189. c.11. & 12.

9. Moral. ad Eudemũ circa finem.

7. Moral. ad Eudẽ. circa fin.

CAPVT LIV.

Stoicorũ doctrina specie sancta, re deterrima. Emolumẽta expeccato emergentia.

1. HIc Andreas, Sine, inquit, vt paulisper hoc loco Stoicis indigner, specie quidem Philosophorum sanctissimis, re omnium deterrimis. Hi non modò pugnabant fœlicitatem nostram nobis omnino esse in manibus extra omnem Dei potestatem, itaque pestiferam hæresis Pelagianæ sementem inspersere; sed libertatem inficiantes, quamquam ab ea vulgari criminatione Stoicos vindicare laborat noster Salas, delicta indiscriminatim omnia æquo planè loco habentes, nec mentis errores ab animi vitijs, nec sapientiam à Virtute distinguentes, extitere, vt ita loquar, Ethnicorum Lutherani & Caluiniani. Quin etiam magnificè prædicantes virtutem se ipsa contentam, & peramplam sui esse mercedem, eamdemq; vel in equuleo beatam, prout in ipsis fuit, eneruarunt robustissima quæque argumenta, quæ ab Ethice ministrantur, animorum immortalitatem propugnantia. Adeo interdum pessimo contermina est optimi affectatio: Mihi quidem vehementer probatur ratio isthæc tua: repugnare creatis animis naturale plenumque ius ad fœlicitatem: illos proinde, si à peccatis immunitatem naturâ sortirentur, ne libertatis quidem compotes nasci potuisse, quomodo à te luculenter expositum est.

2. Verumtamen Querengus perrexit, Si peccatum nullâ vtilitate, nullo planè honestatis emolumento ab ingenita prauitate redimeretur, citiùs contingeret nulla vt res condi posset virtutis ac studiosæ actionis capax, quàm vt eâ gratiâ possibile peccatum foret. Etenim nihil ita possibile est, quin, si fiat, sponte sit à Deo procreandum. Nec purum malum, ac turpe posset vllatenus

in

in electionem, seu voluntatem, seu permissionem cadere ipsius Dei, hoc est, supremæ bonitatis atque honestatis. Verumtamen huc spectat ratio illa pernobilis D. Thomæ, qui dum exquirit an sit Deus; ita ferè obijcit sibi: quemadmodum si versaretur in rerum Naturâ calor aliquis infinitus, nihil frigoris extare posset, calor enim ille infinitus contrariam sibi qualitatem funditus deleret, non aliter, si in rerum vniuersitate versaretur Deus, bonum videlicet infinitum, profectò nulli malorum locus aliquis permitteretur. Prædictum verò argumentum ex Augustini doctrina ita planè dissoluit. Deus ita bonum est infinitum, vt simul sit infinitè potens; Infinitæ verò potentiæ decus est proprium, vt ex ipsis mali sordibus bonitatis florem eliciat; adeoq; possibile est malum, quatenus hoc infinitum bonum, valet ex ipso malo bonitatem exprimere. Exprimit porrò Deus è peccatis bonum, dum per illa suam ostentat in parcendo clementiam, in plectendo iustitiam, in vtroque tum infirmitatem nostram, tum potestatem suam, vnde sibi amorem simul, simul reuerentiam parat.

1. p. q. 2 art. 3. ad 1 — 3.

CAPVT LV.

Diluitur hæc opposita ratio: Si peccatū infert plus mali q̃ boni, ne permitti quidē potest à Deo, sin plus boni, q̃ mali, desiderari etiā plena volūtate potest.

INterceſſit Saracenus: Quamuis præclara isthæc peccatum consequantur, vtique tamen quid amplius, quàm ea bona, est id mali, quo peccatum sordescit: aliàs namque peccati rationem non conseruaret. Minora ergo hæc sunt, quàm vt peccatum prorsus inamabile non remaneat Deo, quippe veritatis scientissimo probitatisq; seruantissimo 1.

Quod opponis, Querengus occurrit, monet me, vt euoluam confusum quid, ac vulgariter inobseruatum, quod in moralibus quæstionibus non raros efficit lapsus. Hesterno sermone Illustrissimus Cardinalis egregiè docuit *a*; Naturæ, hoc est, Deo, non id omne rerum inter se pugnantium impensiùs placere, quod melius est, sed id ipsum quod melius est vt illi perplaceat; eodem pacto non id modò permittit Deus quod melius est, euenire, sed id omnino, quod melius est, ab ipso permitti. Itaque, vt alicuius voluntatis probitas vel improbitas dijudicetur, non satis est explorare vtrum in re obiecta bonum, 2. an malum excellat; sed, satiusne, an deterius sit eiusmodi voluntatem licere, commendarique. Iuuat exemplis rem explanare. Praua vtique fœneratio est quippe ciuibus exitiosa; ideo eam absolutè appetere inhonestum. Atqui non ita inhonestum vrgente indigentia petere à fœneratore pecuniam, tributa ei optione vel legitimæ pactionis, vel etiam fœnerationis. Ad hoc; etsi post initam fœnerationem inhonestus est eiusdem effectus, hoc est, pacti fœnoris acceptio; integrum tamen est debitori, vt in id mali perficiendum per solutionem operetur. Quin etiam integrum aliquando Principi est in idipsum debitores compellere, quomodo fit super fœnere Iudæis vtcumque permisso. Nec satis occurritur si dicatur: promittere vel stipulari, soluere vel accipere, dissimiles esse actiones, alteras vtique licere, non item alteras. At enim improbi operis non tantùm auctor, sed adiutor & peccat & plectitur. Iam verò

a Li. 1. c. 28. & 35.

in exemplo à me producto ipsi flagitiosæ acceptioni adiutor est is etiam, qui soluit, quique adigit ad soluendum. Item ipsi iniustæ stipulationi adiutor est, qui impermissas vsuras relaturum se pollicetur. En tibi duos operantes eidem actioni prauæ quidem ac vetitæ, alterum tamen sceleste, alterum innocenter.

3. Vnum ergo ratumque discrimen inter eos est, alius atque alius modus, quo vnam & eamdem rem volunt ambo. Etenim perniciosum Reipublicæ foret, si fas esset velle fœnerationem absolutè; itidem si fas esset velle absolutè deinceps initæ fœnerationis effectum; ideo vtrumque absolutè velle, nefas. At non ita perniciosum, si liceat hæc eadem velle voluntate quadam indifferente, neque ad hæc praua, quàm ad alia meliora loco illorum gerenda quidquam proniore. Idcirco, in fœnerationem fœnerationisve effectum per eiusmodi voluntatem consentire, nil vetamur. Enimuerò talis voluntas indifferens geritur ab eo qui nummos fœnore postulat: quippe nihil is abnueret eosdem nummos absque inhonesta illa conditione mutuari, eos si argentarius mutuare sic vellet. Itidem vbi debitor promissum fœnus exsoluit, vel vltro, vel Magistratu cogente, sanè tum ipse, tum Magistratus præoptaret, vt inconcesso lucro fœnerator abstineret, sed eatenus in eam actionem conspirant, quatenus alioquin fœneratori non satisfieret. Siquidem tanti est, vt ciuium indigentijs præsentis pecuniæ subsidium præstò sit saltem ab ijs, ex quibus vna nefarij quæstus certa spes mutuationem exprimere potest.

4. His vniuersim enucleatis, rationem tuam ita dissoluo. Peccatum eiusmodi malum est, in quod absoluta Dei appetitio ferri non potest, permissio & voluntas indifferens potest. Licere siquidem Deo id genus voluntatis, tum in rem Dei, tum in nostram cedit. In nostram sanè: aliàs nempe, vt antea confirmaui, nec virtus, nec virtutis præmium, nec scilicet sempiterna fœlicitas cadere possent in nos. Tum etiam id vergit in bonum Dei; ademptâ enim procreatis mentibus libertate, illico & Deo grati animi nostri vicem omnem funditus adimi contingeret: hoc est, adimi id tandem omne, quod ex mirifico vniuersitatis opificio ad ipsum opificem redit. Hæc autem bona, quæ Deo adimerentur, si peccatorum permissio esset Deo inhonesta, plus habent momenti, quàm prauitas criminum, quorum patratio permissionem eiuscemodi comitatur.

CAPVT LVI.

Cur peccatū nullum tam ampli boni fertilitatem gerere possit, vt honestum Deo sit efficaci voluntate in illud pendere. Item cur nemo plenè satisfacere vnquam possit Deo pro lethali culpa.

1. NOn per hæc Saraceno satisfactum, qui rursus ita interrogauit. Quando bona, quæ emergunt, eò quòd honesta sit Deo peccatorum permissio, supereminent malum indidem erupturum, hoc est, peccatorum ea ope admittendorum fœditatem; quid est quare peccatum aliquod nequeat præuideri à Deo tam insigniter fructuosum, vt deceat illud absolutè desiderari; veluti eam

eam Dauidis noxam, cui noxæ genitum postea Salomonem aliqua ratione
Li.1.c.31 debemus? quod hesterna die super hoc disputatum est, quæstionem non profligat, si rectè noui. Dictum est, necessariò Deum ab suo malo abhorrere: 2.
contemptum porrò quemcumque, ac dehonestamentum esse in malis illius, qui contemnitur atque inhonestatur; tum verò peccatum omne contemptum esse ac dehonestamentum Dei. Hæc omnino tum dicta sunt. Age sanè. Verùm sicut hoc malum tantis bonis rependitur, vt Deus certò illud, si ipse permittat, sequuturum prænoscens, honestè permittat, cur non etiam hoc malum ipsum aliquando tam amplo bonorum emolumento rependi potest, vt par sit illud absolutè optari & quæri à Deo, vtcumque retinente inefficacem optati criminis auersationem, quali auersatur permixtam aliquam omnibus fermè creatis à se dilectisque rebus vitiositatem? Ostendisti quidem non geri à Deo nunc efficacem eiuscemodi peccatorum planè omnium, quæ perpetramus, appetitionem, vt Caluinus prædicabat. Ad hoc fortasse rationes tuæ id etiam euincunt, re ipsa eiusmodi voluntatem erga peccatum prorsus nullam Deo inesse: at ne inesse quidem posse, auctoritas vtique mihi suadet, ratio non cogit. Hinc verò aliud vtique non magis apertum occurrit, quod exquiram. Scilicet si aliqua bona plus habent ponderis, quàm quantum vitiositatis lethali noxa continetur, quid prohibet aut hominem aut Angelum, eiusmodi bonis redimere affatim, ac plenè lethalem noxam in Deum perpetratam. Certè quoties offensam passus, accipit ab offensore plus boni, quàm acceperit detrimenti, enimuerò ei vsquequaque satisfactum censemus.

Perquam subtiliter interrogas, Querengus ait, quò par fuerit æquè subtilem à me responsionem referri.

Sanè Deum identidem nostra temeritate contemni, non eò incommodi 3.
ac mali pertingit, quin alijs bonis commodisq; redimi possit. Quis neget hoc, quando Theologorum effatum est, hoc ipso plus gloriæ obuenire Deo, quod peccatur? Enimuero si peccati prauitas nullo valeret bono coæquari, quinam Christo, pro ea, qua ille candicat, incomparabili sanctimonia, lætabile esset absolutè, quod sibi vita, sibi diuinitas obtigerit, quando ad Aquinatis sententiam, ni Adamus peccasset, Christus vtique neque diuinitatem, neque vitam accepisset? Ergo haud malum est quantocumque fructu irreparabile, atque adeo innocenter illætabile peccata interdum admitti, Deum temerè interdum contemni.

Atqui eiusmodi contemptum Dei etiam licere extra reprehensionem ac pœnam omnem, id verò cederet in despectionem longè indignissimam illius infinitæ, nec satis vnquam adoratæ Maiestatis. Quocirca nulla quantumuis maxima diuinæ gloriæ vbertas, quæ inde nasceretur, tam pestiferæ sementis perniciem repararet.

Aliquam huius rei similitudinem in terrenis etiam Regibus est inuenire. 4.
Nihil

Nihil enim ex Regis maiestate decedit, quod ille audaculi cuiuspiam seu voce, seu scripto, seu gestu proculcetur. Iniquiùs enim constituta esset excellentiæ mensura, temerè vel contemnentium, vel reuerentium libido. At nimium quantum ex Regis maiestate decederet, si ita proculcaretur, vt id irreprehensum & impunè liceret.

5. Et hæc ipsa, ni fallor, illud alterum pariter, quod interrogabas, explicant satis. Cur scilicet purus putus homo vel Angelus mortali noxę per æquam satisfactionem delendæ omnino sint impares. Iuuat eidem similitudini insistere. Fortasse plus emolumenti afferunt Regi decem myriades aureorum, quàm detrimenti contumelia nescio quæ in eum à subdito iacta: hæc enim auctorem suum dedecorat veriùs, quàm Regem, nempe illius audaciam atque insolentiam, non Regis indignitatem, demonstrat. Nec tamen si contumeliosus ille subditus Regi suo decem myriades aureorum persoluerit, continuò satisfecisse affatim pro ea iniuria censetur? Cur ita? Quia scilicet hoc Regi noceret, supra quantum pecunia illa prodesset; licere scilicet vnicuique subditorum per eam auri vim redire in gratiam cum Rege, quem contumeliosè habuisset, atque ita
6. euadere pœnam omnem pro tam petulanti flagitio luendam. Eadem ratione, quamuis homo vel Angelus per egregia virtutum opera exaugere possint diuinam gloriam, magis quàm aliquo admisso lethali crimine eamdem extenuauerint; hoc tamen ipsum diuinam gloriam immaniter ac supra omnem compensationem extenuaret; si nimirum aliquis, postquam summè verendam illam Numinis Maiestatem grauiter offendisset, id per sua opera valeret, vt eiusmodi noxam penitus expungeret, diuinamq; auersationem extingueret, atque extra omne vel odij, vel supplicij meritum se collocaret.

7. Tum Saracenus: Vis istius assumptionis ad ritè colligendum etiam nunc fugit me. Nec enim video, quomodo in omnes euentus cogitabiles quadret, ita vt conficiatur nunquam fieri posse, vt efficaci voluntate placeat Deo vel peccatum nostrum, vel certè illa ipsa appetitio nostra, quæ nunc peccatum appellatur; An non hesterna disputatione obseruatum est, contendi posse, peccatum aliquo euentu simul esse Deo carum re ipsa, simul opinione peccantis inuisum; ideo, etiam tum vituperatione ac supplicio dignum? *Lib. 1. c.*

Da mihi operam, rogo, Querengus institit. Primùm vtique ostendam, fieri non posse, vt simul Deus absolutè velit huiusmodi appetitionem, simul ipsa reprehensionem ac pœnam mereatur, adeoque peccati vim ac notionem habeat. Deinceps ostendam fieri quidem posse, vt Deus velit appetitionem liberam nostram amplexantem id quod Deo inuisum arbitramur, quin tamen hæc appetitio peccati vim ac notionem haberet. Atque ex his duobus constabit in appetitionem illam nullo planè modo absolutam Dei voluntatem ferri posse.

8. Age. Quantum attinet ad illud primum, repugnantia planè aio hæc duo

inter ſe aliquid abſolutè Deo expeti, ſimulq́; in peccatis numerari, eoq́; deteſtationis ac pœnæ materiam eſſe. Dei enim appetitio ſuperat atque abſtergit ſemper quidquid labis rem expetitam inficiebat. Neque verò ita reſiſtas: Si falſo credam digiti porrectionem odioſam Deo vtique digitum porrigendo peccauero; Igitur haud tam vera Dei affectio, quàm agentis hominis perſuaſio id tandem eſt quod actionem aliquam in peccatis ponit. Haud, inquam, ita reſiſtas. Nempe non porrectio ipſa tum, ſed porrigendi voluntas flagitium erit vituperandum ac puniendum. Et quidem voluntas illa verè tum, non mea tantum perſuaſione diſpliceret Deo; videnti ſcilicet deſpectari ſe per eam voluntatem, vtpote quæ poneret ante exiſtimatam auerſationem Dei aſpernabile neſcio quod volentis hominis delectamentum. At ſi Deo non illa tantùm exterior motio digiti, ſed interior ipſa voluntaria contemptio verè abſoluteque placeret, hæc vtique iure amabilis Deo foret, non iam odioſa & caſtiganda. Non igitur ea digiti motio tum in peccatis eſſet. En tibi alterum duorum, quæ me probaturum ſpopondi.

Leuis negotij iam erit alterum pariter comprobare; hoc eſt, ne ita quidem poſſe Deo eiuſmodi voluntatem acceptam eſſe, vt ab ea noxæ fęditas deleatur. Illa enim ex hoc abſurda conſecutio naſceretur, quam paulò antè colligebam, ſcilicet ineffabilem Dei Maieſtatem eovſque abiectum iri, vt interdum innocenter contemni poſſet.

CAPVT LVII.

Depelluntur aliqua p̃dictis aduerſantia; & explicatur q̃dnã ſit, quò demũ redũt volũtates illæ, q̃ vocãtur obligatoria.

Magis equidem acumen ſuſpicio, quàm rationi acquieſco, Saracenus reſpoſuit. 1.
Conſtat proculdubio, Martyribus interdum percupi necem ſuam, quin continuò iniuriæ peruerſitas ex ipſa exteriore occiſione detergatur. Conſtat decerni à Iuriſperitis, licet maximè Dominus eò deditâ opera nummos furi exponat, quò eoſdem ille adimat ac ſurripiat, minimè ob id ademptionem illam furti, vel improbitatem ponere, vel pœnas euadere. Quid ni ergo item accidat in re noſtra, ſcilicet ab incognita Dei lubentia vitioſum alioqui factum nihil purgari.

Diſcrimen, ſedulò inſpicientibus, palam erit, Querengus perſeuerauit. 2.
Haudquaquam homicidium idcirco iniurium eſt occiſo, quia diſplicet occiſo, nec item furtum Domino iniurium eſt, quia diſplicet Domino; ſed quia ius retinent ne lædantur alter quidem in corpore, alter in fortunis. Quamobrem, quantumuis maximè conſtaret occiſionem ſuam illi, furtum huic in votis eſſe, tamen modò ne ius ſuum à ſe abdicent, ſed retineant, vtique iſtiuſmodi opera natiuam iniuſtitiam minimè ponent. Nonne ita eſt?

Ita planè Saracenus confirmauit.

Tum Querergus: Perge: voluntas hæc non abdicandi, ſed retinendi ius ſuum, aliter ne declarari poteſt, niſi hoc pacto, *velle vt factum illud detrimentoſum retineat eiuſdemmodi aduerſitatem legibus honeſtatis ac iuſtitiæ, qualem planè gereret, ſi læſo nil gratum eſſet?*

Hic

Hîc Saracenus: Haud ſanè videtur mihi alio pacto exponi poſſe, quid tandem ſibi velit voluntas iſthæc non cedendi iure ſuo.

3. Ita planè eſt, Querengus adiecit. Haud te fallit, opinor, quæſtionem eſſe non difficultatis, quàm diſſenſionis pleniorem inter Scholaſticos, quid tandem phyſicum petat voluntas, quà pollicemur, vetamus, permittimus, aliæq; de hoc genere. Quippe quæ non ſemper expetũt opus ipſum, quod per eas præcipitur vel prohibetur. Nec enim infrequẽs eſt, promiſſorẽ ex animo quidem obligare fidẽ ſuam, at non ita ex animo ſtatutum ei eſſe, vt fidem obligatam ſeruet: Nec magis infrequẽs eſt, eũ, qui fũgitur Magiſtratu, ſeriò aliqua ſubditis interdicere; at non ita ſeriò cupere vt interdictis abſtineant, quin ex puniendi libidine præoptare, vt legem à ſe poſitam tranſgrediantur. Igitur eiuſmodi voluntates obligantes non tam petunt aut opus ipſum, aut operis prætermiſſionem, quàm petunt in eo naſci morales illas rationes, vt *debitũ* ſit, vt *licitum*, vt ve *inconceſſum*: quæ rationes per quid tandẽ phyſicum exponantur, prolixè certatur in Scholis. In hoc tamen omnes cõſentient, voluntatem, quam gero retinendi meum ius, exempli gratia in hac veſte, efficax deſiderium eſſe, vt meam veſtem cõtrectare iniuſſu meo cuilibet nefas ſit, ſeruetq; eamdem ipſam, quam antehac habebat diſcordiam cum honeſtate ac iuſtitia. Nodus autem in eo verſatur, quid phyſicum ſit à noſtra voluntate diſtinctũ (ſcilicet ab ea quæſitum) hæc vel diſcordia vel concordia cum honeſtate in opere à nobis vetito ſeu permiſſo. At hunc

4. nodum heſterna diſſertatio planè reſoluit. Tunc enim, vt meminiſti, decretum *Li. 1. c. 26 & 27.* eſt inter nos, idem eſſe aduerſari honeſtati, atque aduerſari diuinæ lubentiæ. Non ergo iſtiuſmodi voluntas retinendi ius ſuum, in aliud intendit, niſi in hoc, vt occiſio illa, vel pecuniæ ademptio perinde aduerſetur diuinæ lubentiæ, ac ſi vita ipſa, vel pecunia inuitis adimeretur. Et verò ea vis eſt legitimæ dominationis ac iuris, quod vnuſquiſque habet in rebus proprijs, vt ad hanc Dominorum voluntatem velle ſuum componat Deus tanquam Auctor & Princeps rerum moralium, ſimiliter atque in conficiendo calfactu componit ſuum velle ad appetitionem ignis, tanquam Auctor & Princeps rerum naturalium. Quare haud mirum, ſi talia opera, quamquam læſis grata ſint, ſuam tamen prauitatem ſeruent; quando etiam tum ingrata ſunt Deo, cuius lubentia in alterutram partem ea demum cauſa eſt, quę operis honeſtatẽ vel turpitudinem poſtremò abſoluit.

5. Iam hæc ipſa ratio demonſtrat perinde hæc duo eſſe contraria; *actionem quampiam ſimpliciter ad Dei voluntatem geri, & actionem eamdem nequitiâ ſordeſcere*, vt contraria ſunt, *aërem luce nitere*, ſimulq; *tenebris obumbrari*.

De reliquo: noſtrum opinatum non eam eſſe poſtremam cauſam, qua probitas vel improbitas operis conſummatur, plura confirmant. Fac, ita decipiar, vt exiſtimem in motione digiti promeritum eſſe Martyrio par, ideoq; digitum mouere geſtiam: tunc quidem ſtudium illud quadamtenus acceptum Deo erit, ſed haudquaquam ad meæ deerrantis perſuaſionis amplitudinem.

E diuerso: Fac, existimem, in motione digiti scelus contineri planè infinitum, infinitè Deum offendens, ac dignum pęnâ infinitâ non in diuturnitate tantùm, sed etiam in acerbitate, & nihilominus digitum mouere audeam: ingenti tum quidem crimine me obstringam propter contemptionem Dei tam palmarem; at non crimine infinito, nec pœnam infinitè acerbam commerente. Non igitur existimatio nostra ea est, quæ voluntates nostras honestat vltimùm, vel deturpat; sed diuina propensio aut auersatio, pro qua illæ ad amussim aut probitatem induunt aut improbitatem.

Verùm, quia hæc ipsa Dei vel propensio, vel auersatio præcipuè ac proximè allicitur vel irritatur ab nostra ipsorum persuasione putantium, nos vel obsequi Deo, vel aduersari (Deo siquidem & benignè acceptum est quidquid Deo placendi studio vtcunque molimur, & iure inuisum quicquid ita gerimus, vt idipsum Deo ingratum opinemur) hinc plures decepti postremam consummatamq; honestatis aut prauitatis causam censent existimationem nostram; vtpote quę sola patescit nobis, & ex qua id proximè oritur, ꝙ verè postrema causa est prauitatis vel honestatis. Sic fermè ira definiri consueuit *inflãmatio sanguinis circa cor*, non quidem quia verè ira sit ardor ipse aut inflammatio, & maneat in sanguine, sed quia inflammatio illa est causa, & quidem proxima, sensibusque notissima eiusce interioris perturbationis, quæ suscitatur in animo. 6.

Quæ cùm ita sint, si Deo absolutè complaceret libera quæpiam voluntas hominis arbitrantis Deum offendi per hanc ipsam voluntatem, vtique abesset huic voluntati causa illa postrema, quæ noxam perficit: eoque noxa non esset. Ita illud absurdum oriretur, quod antea edictaui, hoc est, voluntariam Dei despicientiam innoxiam fore. Nempe, in quolibet peccato versari despicientiam Dei, hesterna pronunciata luculenter euincunt.

CAPVT LVIII. *Quo cum superioribus dictis cõsentiat, in eos peccatũ cecidisse, qui vniuersã mortaliũ curam à Deo ablegabant.*

QVo pacto igitur, Saracenus interpellauit, peccatum cadebat in Democritæos atque Epicuræos opinantes Diuinitatem securum rerum nostrarum agere æuum; Non bene promeritis capi, non irâ tangi, vt Lucretius canit? 1.

Andreas contrà: Meminisse te, arbitror, quæ obseruat Aquinas *a* in eo articulo, vbi ostendit per se & ante omnem confirmationem non satis liquere hanc enunciationem: *Deus est:* Ibi enim fatetur patere quidem per se vnicuiq; ipsum esse Dei, non tamen per notionem illam, quæ subest huic nomini *Deus*, sed per aliam quampiam notionem id significantem, quod reipsa idem sit ac Deus; veluti per notionem beatitudinis nostræ. Scilicet dum quisq; ad beatitudinem quærendam naturâ pellimur, simul vtique beatitudinis informationem ab eadem natura præsumimus. Nullus igitur extitit Philosophorum cœtus, homo nullus, quin aliquam notionem ac scientiam ingenitam habeat rei quæ idem est ac Deus; quamuis aliqui hanc ipsam rem, vbi Dei nomen ac notionem eorum animis præfert, impudenter eam atque impiè inter cassa & commentitia reijciant.

a 1. p. q. 2. ar. 1. ad 1.

Iam

Iam verò Deum ita credi atque agnosci, vt eius despectio peccatum sit, non in eo positum est, vt Deus hoc ipso *Dei* nomine salutetur, sed vt in ea re, quæ despicitur, agnoscantur excellentiæ illæ, quæ Deum à turba rerum effectarum secernunt. Hac similitudine rem euoluo. Haud sanè dicetur te ignorasse, Cardinalis Amplissime, quicumque nomen ignorauerit tuum; sed is modò, qui dotes ac præstantias tuas ignorauerit, ceu sanguinem, dignitatem, cognationem, alia, per quæ in æstimatione prudentum inter mortales excellis. Fingamus ergo, audaculum nescio quem nihil veritum quin famulum tuum malè multauerit, inscius quidem offendi à se hominem, qui Germano Brachiani Ducis famuletur, sed probè intelligens eum offendi à se qui famuletur Cardinali consobrino Magni Ducis Hetruriæ. Nihil is porrò causari poterit, ab se illæsum te ipsum, quippe ignotum sibi; adeoq; se extra omne indignationis tuæ meritum esse constitutum. Eapropter, quisquis aliqua dignoscens ex proprijs signatisq; attributis tuis tibi iniuriam irrogare non timet, is vtique tuæ indignationis est reus pro modo illius dignitatis atq; excellentię, quas in te cognouit, adeoq; despexit. His positis, ita hæc in rem nostram accommodo. Plures
2. vtique sunt dotes atque excellentiæ in vnum Deum conuenientes: aliquas porrò earum assignabant Epicuræi mentibus nescio quibus, quas *Deorum* appellatione donabant, veluti perpetuam, tutam & superioris causæ nesciam fœlicitatem. Alias verò præstantias, quæ item re ipsa non conueniunt nisi vni Deo, tribuebant alij cuidam rei, quam vocabant *Naturam*: (quod sanè appellationis notionisq; discrimen in vna eadem Dei essentia probè notauit hesterna disputatione Illustrissimus Cardinalis) ceu *tueri mortalium vitam*, & *inserere nobis innatas affectiones*; in qua fermè posteriori significatione Ouidius Mundi ædificationem describens, Deum ac Naturam promiscuè vsurpauit, dicens. *Li. 1. c. 27* *1. Met.*

Hanc Deus, & melior litem Natura diremit.

Iam verò posteriores istæ Dei proprietates, quas *Naturæ* appellatio veteribus illis exprimebat, illæ omnino sunt, quæ diuinam in nos dominationem ex-
3. struunt, & diuinam voluntatem vt agendi modum nobis imponunt. Quocirca quoties Epicurei sentiebant, se huic Naturæ in agendo refragari, sentiebant vtique, à se Deum offendi, prout *Deus* id significat, quod imperio nos tenet, quodque summa est amussis, vt ita loquar, & exemplar honestatis. Quin communiter veteres Ethnici, non Epicuræi modò, haud hoc delinquebant, quo ipsi in actione vitæ discordarent voluntati illarum mentium, quas nuncupabant *Deos*; Quando his ipsis Dijs affectiones actionesque nequissimas imputabant. Nec enim collocauerant in eiusmodi commentitijs Numinibus eas nominatim diuinas dotes, quæ Deum summam regulam honestatis efficiunt; sed hisce dotibus exornarant celsiùs nescio quid, cui *Naturæ* nomen indiderant, vt demonstraui.

Su-

CAPVT LIX.

Amor quà amor, odiũ quà odiũ semper innoxia.

SVperest modò, vt excutiam illud alterum, quod recitaui Augustini pronunciatum: non in appetitione deterioris Naturæ, sed in melioris desertione peccari: adeoq; peccato defectus, priuationisq; notionem haud immeritò tribui posse. Age: Confessum est, nihil amabile præter bonitatem seu veram, seu existimatam, quæ duo ad affectiones honestandas perinde se habent. At amor bonitatis nequit sua sponte in malis vituperandisq; censeri. Amor ergo quà est amor, nec malus est, nec vituperandus. Item se res habet in odio: solum quippe malum seu verum, seu existimatum odio detestamur. Neque verò mali detestatio ex se disconuenit honestati. 1.

Sed alia alijs bonis identidem certant, & scilicet multa ex inferioribus bonis pugnant cum lubentia Dei, hoc est, summi boni. Quamobrem illa quidem inferiora bona persequi, & hoc deserere reciprocantur. Non secus plura malorum, seu rata, seu falsò credita nexam sibi præferunt bonitatem aliquam sua ipsorum malitia longè grauiorem, &, quod caput est, Dei, hoc est, summi boni, lubentiæ consentaneam. Quapropter mala illa tum efficaci odio respuere, perinde est, ac summum bonum negligere ac derelinquere. In hoc igitur neglectu ac derelictione ratio peccati consistit. Tum verò quoniam notio neglectus & derelictionis priuationem veriùs ac defectum, quàm rem aut effectionem significat, idcirco iure tot magna capita non rei atque effectioni, sed priuationi ac defectui, culpæ vim & malitiam imputarunt. 2.

Vix adhuc posthumæ diei scintillulas nescio quas, vaporum beneficio retinebat Cœlum, delapso ad alterum Hemisphærium Sole. Nec rheda multis iam passibus ab Arce distabat, cùm Cardinalis ita Querengum compellauit. Quò vberiùs hodierna die disputatio tua nos aluit doctrinâ, hilarauit iucunditate, eò auidiùs crastinas reliquias expectamus, quasi bellaria, regalis epuli suauissimum cumulum. Atqui si aliàs gignendi Herculis gratiâ diem Sol extra ordinem prorogauit, enimuero iustiùs id hodie factum oportuit, dum tuo ex ore duo & scilicet grandiora Numina, Pallas ac Mercurius pariebantur. 3.

Querengus contra: Quando muneris mihi demandati debitum extingui non placet vnà cum die, at mihi saltem correum adiunge Andream. Sic enim confido ex eo solo (quod inter plures correos locupletiori frequenter accidit) solutionem postea exigendam. 4.

Par est, Cardinalis inquit, debitum, peræquè ambobus imponi; quandoquidem ambobus æqua est non magis facultas quàm largitas ad eiusmodi pecuniæ numerationem: quæ sanè numeratio nihil ex numerato ære numerantes depauperat, laudibus opulentat.

Quæ cùm essent dicta, descenderunt è curru; quo nimirum curru latiores verè ac celsiores vias lustrauerant, quàm vsquam fabulosis illis pennigeris curribus Triptolemus aut Medæa vel ad Poëtarum audaciam lustrauissent.

FINIS LIBRI SECVNDI.

Præ-

Præcipua effata in ſecundo Libro conſtituta.

1. Notio *Boni* per ſe liquet, neque apertiorem admittit definitionem ſui. In eiuſmodi tamen notiones duo cadunt explicationum genera Philoſophiæ vtilia; attributorum expoſitio, & generis in ſuas partes diuiſio.

2. Prior harum explicationum ſcitè Ariſtoteli vſurpata dum ait: *Bonum eſt quod omnia appetunt.*

3. Appetitio non tendit niſi in verum Bonum, modò appetentis cognitio nihil decipiatur circa reliqua rei obiectæ attributa.

4. Commodiùs explicatur bonum per ſolam appetitionem, quàm per ſolum gaudium, ſed optimè per vtrumque. Et quoniam Bonum morale declarari vult per Bonum naturale, quod ſit in finibus Bonorum, hoc poſtremum primo loco declarandum eſt, & probè declaratur hoc pacto: *Quidquid ſine errore cognitum dum abeſt, appetitionem irritat; dum adeſt, gaudium tribuit.*

5. Sceptici negantes euidentiam ac probabilitatem planè omnem præterquam ſuper affectionibus, quas anima experitur in præſens; atque adeo negantes diſcerniculum quodlibet inter bona & mala ſibimetipſis repugnabant.

6. Aliquæ enunciationes patent ſuopte ingenio: neque Dogmaticorum eſt eas euincere, ſed tantùm defendere.

7. Senſus nunquam errat: ſed ex vera ſenſus renunciatione animus aliquando in errorem inducitur.

8. Nec ſufficiunt, nec verò conducunt ad ratiocinandum, quaſi concluſionum præmiſſa capita, initia illa: *Quodlibet vel eſt, vel non eſt. Non poteſt idem ſimul eſſe, & non eſſe.*

9. Sex omnino axiomata ſunt, quæ nec probari per aliquid ſe perſpectius poſſunt, & vnicuique hominum, ac fermè etiam belluarum ſuopte ingenio conſtant; Eademq; neceſſaria ſunt atque idonea quibuſcumque argumentationibus, quà phyſicis, quà moralibus.

10. Primum ex eiuſmodi axiomatis eſt: *Nil nouum oritur ex ſe ipſo, ſed ab alia quapiam cauſa producitur.*

11. Alterum eſt: *Ab eadem planè cauſa (volendi facultatem excipio) produci nequeunt noua effectorum genera.*

12. Tertium eſt: *Si poſtquam extitit quæpiam certa res, certam aliam rem oriri ſemper videmus, illa huius fuit cauſa.*

13. Quartum eſt: *Proximæ cauſæ (præter volendi facultatem) ex quibus diuturno ac ſemper ſimili experimento manare vidimus quoddam certum effectorum genus, eiuſdem generis effecta dabunt etiam in poſterum; modò nil nouum ponatur, niſi alius locus, & aliud tempus.*

14. Quintum, intra moralis, vt aiunt, euidentiæ fines concluditur, & eſt huiuſmodi: *Illud effectorum agmen, quod antehac ſemper à certa quapiam ſpecie propinquarum cauſarum duntaxat prodire vidimus, in poſterum quoque ab eiuſdemmodi cauſis duntaxat prodibit.*

15. Sextum principium ſolâ pariter euidentiâ morali contentum, & cui omnis actuoſa (practicam vocant) ratiocinatio innititur, eſt: *Plerumque id ipſum cauſæ in poſterum efficient, atque in præſentia efficiunt, quod plerunque ab yſdem, vel à maximè ſimilibus cauſis antehac effectum nouimus.*

16. Huic ſexto generali præiudicio addunt communiter homines Natura ſuadente in ſingulis euentibus peculiarem quandam anticipationem ac perſuaſionem, ex qua tota probabilitas emergit, & quæ fallax vtique, ſed plerumque vera eſt: Nimirum: *In hoc ancipiti euentu id contingit, quod in ſimilibus circumſtantÿs plerumque contingere conſueuit.*

17. Vt morales ratiocinationes, vtiles dicantur, ſatis eſt, ſi plerumque ſint veræ: ideo prudenter adhærent communi exiſtimationi, quippe quæ plerumque vera eſt.

18. Philoſophia percommoda fuit tum ingenijs edocendis, tum vitæ informandæ: falsò creditur plerumque errare, vel cæcutire.

19. Demonſtratur Mundum conſilio adminiſtrari ab aliqua ſuprema mente, nec eum temerè extitiſſe. Celebris tamen illa ratio, quæ id efficere contendit ex apto rerum ordine, infirma eſſet, ni aliqua noua meditatione confirmaretur.

20. Merus Caſus nil planè valet efficere.

21. Haud

21. Haud possunt admitti duo suprema principia, Boni altèrum, Mali alterum, vt censuit Manichæus.
22. Deus operatur cunctis actionibus inferiorum causarum, contrà ac voluit Durandus.
23. Ritè ait Augustinus, omne malum oriri ex nostro natiuo nihilo.
24. Oportuit rem quamlibet effectam cognoscendi & appetendi facultate pollentem affici posse malo aliquo non tantùm in priuatione, sed in re constituto, & vtramque ex his duabus facultatibus afficiente.
25. Quilibet iudicans plerumque collimat, quilibet appetens plus habet in vniuersa vita delectationis, quàm tristitiæ secundùm ordinem Naturæ.
26. Peculiaris ratio necessarium efficit, vt res quæcumque non impeccabiles torqueri possint malo aliquo haudquaquam in mera vacuitate posito. Neque verò vlla res effecta, & libertate prædita potuit esse impeccabilis.
27. Stoicorum doctrina perniciosa est, non tantùm falsa.
28. Non omne peccatum tam ingenti sordescit malo, quod nullo bonitatis fructu efflorente ex ipso peccato rependi possit. Si enim hoc ita se haberet, peccatum non esset possibile.
29. Peccatum permittere honestum est Deo, quoniam plus boni, quàm mali infert id honestum Deo esse. Sed ex eadem regula dignoscitur fieri non posse, vt Deus efficaci voluntate optet appetitionem aliquam nostram qua præferamus procreatum quodpiam bonum lubentiæ, quam credimus esse in Deo.
30. Huiusmodi appetitio, quam diximus, non potest existere quin ea sit peccatum. At si Deus efficaci voluntate illam optaret, ea vtique non esset peccatum. Ideo fieri nequit, vt Deus illam efficaci voluntate optet.
31. Voluntas obligandi vel se, vel alios in actionem quampiam, est cùm in nobis, tùm in Deo quoddam efficax desiderium, vt eius actionis prætermissionem auersetur Deus; cuius auersatio postremus cumulus est moralem prauitatem absoluens.

32. Ne Athei quidem peccant inſcij ſe tum diſplicere Deo, ipſis noto, haud ſanè per notionem, quam præfert hoc nomen *Deus*, ſed per notionem, quam præfert hoc nomen *Natura*.

33. Omnis amor quà amor, & omne odium quà odium, bona ſunt. Eapropter peccatum omne ad rationem priuationis accedit.

DE BONO
LIBER TERTIVS.

ILLVSTRISS. & REVERENDISS. FABIO CHISIO Episcopo Neritonensi, Pontificio Nuntio in Rhenano Tractu & Germania Inferiori.

PARTIS PRIORIS CAPVT PRIMVM.

1\. *PRomptum est vnicuique intelligere, Fabi Chisi Præsul Clarissime, quid sit quod aliquem è Libellis meis tuo nomini inscribam. Quando per antiqua & mutua, quâ nectimur, beneuolentia vix cuiquam ex ijs ignoratur, cui nos itidem non ignoramur. Sed præ cæteris id intelligere promptum est tibi; quippe conscio alterius causæ haud ita vulgatæ, quæ me ad hoc ipsum impellit: scilicet Gerardum Saracenum, quem ego in hisce Dialogis loquutorem induco, eum fuisse cui te acceptum debeo, hoc est, consuetudinem tuam, necessitudinem tuam, animum denique ipsum tuum, cuius haud exiguam partem mihi addictam non temerè glorior: Quò par est, vt simillimo munere ipse nunc Saracenum importuna morte nuper ereptum repræsentem tibi, quem vtique alterum Saracenum effinxerat summa inter nos amicitia. Quamquam tantò minus habet pretij munusculum hoc, quod à me ipse nunc accipis, munere illo, quod ego multis ab hinc annis à Saraceno accepi, quantò adumbratum hoc Saraceni simulacrum, quo donaris à me in hisce pagellis, dignitate vincitur à Fabio illo Chisio vero vtique ac spirante, quo me Saracenus donauit.*

Haud tamen ita paucis expediri potest, quid me permouerit, vt hunc nominatim præ alijs Libellis meis tibi dicarem. 2.

Ita censuit Aristoteles de Prudentiæ Virtute, nullum vt ea super finibus bonorum dicendi ius obtineret, sed de vtilibus tantùm bonis, quæ media vocantur, sententiam ferret. Super finibus, ait ille, nemo ambigit, nemo decernit, consultat nemo: is verò prudens inter cæteros salutatur, qui deligit res ad finem sibi expetitum egregiè conducentes. Hæc ferme Arist. At enim si finibus examinandis atque eligendis Prudentiæ opera non impenditur, immeritò Prudentia Virtutum omnium præceptricem, animiq; Reginam se iactat. Nimirum quænam peruersitas aut communior, aut perniciosior inter mortales, quàm vt amori atque industriæ suæ præfigant tanquam extremum id boni, quod amari quæriq; dignum non est nisi pro eo, ac conducit ad aliud quippiam se præstantius obtinendum? Vbinam posita est illa idolorum seruitus, qua mancipatur auarus, vt Paulus est auctor, nisi in hoc vno, quòd auarus præstituit sibi tanquam finem, adeoq; tanquam Numen aurum illud cuius pretium omne in vsu est, videlicet cum dispergitur opportunè, non cum aceruatur immodicè? Cuinam errori mentis humanæ imputaueris, quod mortales mortem præ flagitio reformident, præter hunc vnum, quod ignorent vitam in medijs non in finibus bonorum versari, adeoq; stultum esse, quod ille ait, propter vitam viuendi perdere causas? *Quantum denique humanas actiones perturbet, si nauta pelagus ceu portum præfiniat sibi, si viator in diuersorio tanquam in patria domicilium statuat; si cursor, quasi metam attigerit, in stadio sistat? Quantum, rogo, elementorum ordo corrumperetur, si lapides per aërem delapsi centrum ibi suum sibi obtinuisse viderentur: siq; ignis pariter in aërem elatus quasi sphæræ suæ fastigio potitus conquiesceret?* 3.

Hanc ergo scientiam, quæ fines bonorum à medijs interstinguat, rimatus sum in hoc 3. Libello, quem ad te mitto: nec vtique, cur mittam, id causæ me impulit, quod te huius scientiæ indigum arbitrarer; quin hoc ipso eum ad te mitto, quod te huius doctrinæ scientissimum noui. Vt enim commodè, Ciampolus noster, cæteris quidem mercibus caritas pretium addit, Virtus ac scientia eò alicubi pretiosior, quò vberior.

Nemo quidem præ te callet eximiam hanc artem, quæ media & fines bonorum internoscit. Calles eam vtique contemplatione animi perspicacissima; quippe qui absolutissimam tenes disciplinarum comprehensionem hilariorum iuxta ac seueriorum, humanarum, diuinarum, spectatiuarum, 4.

actuo-

actuosarum: quæ comprehensio te in ipso adolescentiæ flore non acceptum modo, quod rarum est, sed suspiciendum exhibuit Patriæ tuæ. Quali vero Patriæ? Nimirum præclarissimæ ciuitati, quæ semper in more habuit multiplicis sapientiæ lacte ciues enutrire, quæq́; familiaris Patria est eiusmodi ingeniorum, quæ alibi tanquam exotica suspiciuntur. Adhuc vero hanc ipsam artem plenius ac fœlicius calles genere illo scientiæ, cuius conclusio est opus ipsum, vt Aristoteles docet. Huius equidem laudis quam tibi adscribo, suppetunt mihi quos proferam testes, non dicam priuatos homines, quales in iudicijs adhibentur, sed Ciuitates adeoq́; Prouinciæ nobilissimæ Christiani Orbis: Roma scilicet, Ferraria, Melita, Colonia Agrippina, Monasterium concordissimè agnoscunt in morum tuorum grauitate, vitæq́; candore, in agendi suauitate ac prudentia, in sermonis tum vi, tum sapientia, & scilicet in eximia illa votorum atque affectionum omnium pietate ac religione, absolutissimum exemplum sacri Præsulis, in quo Christi Vicarium exteræ Nationes ceu præsentem agnoscunt ac venerantur; Nempe hoc tandem est medijs vti tanquam medijs, & finem ceu finem appetere; Nimirum cætera eligere vnius Dei atque honestatis gratia, Deum porro atque honestatem sua ipsorum gratia deamare.

5. *At vero testem præ alijs conscium eiusdem laudis, quam tibi fidenter vindicem, me ipsum produco. An non ego à te vitam ipsam fortiter contemptam vidi; cuius tamen vitæ iacturam facere sine graui doloris ictu, si Aristoteli credimus, ne probo quidem viro arbitrarium est, quippe intelligenti eam sibi præ cæteris mortalibus conuenire? An non mihi seruantur literæ tuæ, quibus me interrogabas, vtrum expediret per insueta quædam atque exquisita medicamenta mortem arcere imminentem tibi ex asperrimo calculorum morbo: in quibus sanè literis de hac quæstione disputas tanta æquitate animi, quantam ne in suis quidem illis inanibus planè quæstionibus antiqui Sophistæ, Declamatoresq́; seruassent? Vbi vero me auctore carnificinam pro curatione constanter deligens, viscera ipsa cultris laniari sensisti, cruorem vndique defluentem aspexisti, tam diutinis, trucibusq́; cruciamentis conflictatus, qualia ne infames quidem feritate Tyranni vspiam inuenere: immani accepto vulnere perinde quasi amplo quodam ostio Mortis manibus reserato, vt inde animam auocaret: tunc enimuero an non pectoris tui constantia durior visa est lapide illo durissimo, quem è visceribus tuis auulsit beneuola medentium crudelitas?*

Nul-

Nullus profectò euentus adeò non interest nostra, cuius ancipitem exitum expectemus tam securi, quàm tu securus in supremo illo articulo vel necem, vel salutem expectabas; professus nimirum inscium te vtra conducibilior esset ad supremum hominis, adeoq; animi tui finem, ac proinde vtra præoptanda. Tibi ergo Libellum hunc meum sisto tanquam iudici optimo; à quo si pro sententijs meis pronunciari sentiam, enimuerò lætabor impletos à me cunctos Platonicæ legis numeros imaginem cum Idea conferendam præcipientis.

CAPVT II.
Duplex accusatio in eã scribendi ratione, quæ ab Auctore vsurpatur.

1. PLacuit multis primæ notæ Philosophis, quoties ea corpora gignuntur, quæ *mixta* nuncupamus, toties prima rerum elementa, non tam copulari, quàm perdi: itaque aiunt, dum aëri terra, igni aqua nubere, simulque opes consociare videntur, re ipsa tum interimere se se inuicem, inuicemq; opes atterere. Quod memorati Philosophi (an verè, an falsò) de Naturæ fœtibus arbitrantur, id certè in artium opificijs vsuvenit. Quisquis laborauerit absynthiorum salubritatem mellis iucunditate condire, is vtique conficiet simul ferculum iniucundum, simul pharmacum insalubre. In vno Diuinitatis gremio concordissimè bona omnia commorantur. At in procreatis rebus non rarò alterum alterius boni, quàm mali consortium inimiciùs repudiat. Quare interdum, qui plura & dispersa bona componere molitur, id tandem agit, vt plures inter se propinquos, reddat hostes, haud mutuò se se conciliantes, sed perimentes.

2. Hoc ipsum, inaudio, non paucis iudicium esse de scriptione nostra, in qua doctrinæ subtilitatem orationis lepore conamur hilarare. Nec enim, aiunt, scripta hæc imitantur recentium Scholasticorum Libros, hoc est, quasi histrices multis infestisq; aculeis circumquaque hispidas, in quibus hic ipse horror delectat, si non vt venustus, certè vt robustus: neque è contrario nostra hæc concinnata sunt ad Theatralem recentium Ethicorum pompam, qui exoticorum pauonum instar versicolores rutilantis plumæ diuitias in omnem hilaritatem expandunt. In eorum quippe dissertationibus Moralis Philosophia laudatorum inibi affatim scriptorum, velut assectantium, longo regaliq; comitatu stipata producitur; eademq; orationis luxu ac venere, conclusisq; argutijs, quasi attalico floribus picto, & ex arte conciso circumamicta; spisseq; inductis pro Phrygio opere schematis, sententijs pro margaritis, antithetis pro aureis fibulis, mirificè oculos tenet.

Sanè quæ dictionis forma accommodatissima sit ad Philosophiam, alio in opusculo mox edendo nobis de industria quæsitum; quo in hac parte si fortè erroris, certè non oscitantiæ redarguar. Relinquitur tamen, vt hæc ipsa, quæ mihi obiectari nunc sentio, non deseram indefensa.

CAPVT III.

Quid sit, cur Auctor studeat leporē cū subtilitate orationis cōiungere & ab ea temperet rationum copia quæ in more est apud recētiores Scholasticos.

1. VBi duo quædam bona nihil admodum ſua ſponte congruentia, per artem iunguntur, quamuis vtrumque frangatur ac debilitetur quadamtenus; temperies tamen, quæ ab hac iunctura vtriuſque ſic fracti, eneruiſque conficitur, ſæpe quid præſtabilius eſt, quàm alterutrius ſolitariè integritas atque abſolutio. Placet propoſitæ aduerſus me ſimilitudini adhærere. Quantum, rogo, excellunt mixta corpora, quibus inſident principes qualitates perquam elumbes ac præciſæ, ſupra elementa ipſa, in quibus vel geminæ, vel certè illarum altera ſummè viuida licenter plenèq; luxuriat? Quin è mixtis præſtabiliſſimus ac diuiniſſimus homo in ſumma earumdem qualitatum mediocritate conſiſtit, quod Ariſtoteles & Aquinas *a* obſeruarunt: atque adeo in hominibus ille maximè intelligentiâ eminet, qui minimè hiſce qualitatibus eminet. Ex quo fit, conſociatiſſima eſſe duo hæc, ingenij tactuſq; præſtantiam; Tactus nempe, quò modeſtiùs tactilium affectionum ipſe modum ac medium ſeruat, eò argutiùs quamlibet earumdem exuperantiam in rebus exterioribus tenet. Et verò nonne videmus in pictura, in cantu, in obſonijs, adeoque in quocumque artificio ad ſenſus noſtros oblectandos inuento ex vna contrariorum copulatione voluptatem procreari? Nonne videmus ſuper ipſis Naturæ machinamentis (id quod Ariſtoteles *b* adnotauit) tam multas, tam diſſidentes veterum opiniones in hoc vno minimè pugnaſſe; ex pugnantibus inter ſe initijs exiſtere vniuerſa?

a 1.p.q.76 art.5.in corp.

b 1.li.phyſ

2. Sed miſſas volo theſes eiuſmodi infinitas, vtpote quæ plerumque, ambiguis tranſlatiſq; vocibus abutentes, id tandem vnum præſtant, vt cum quadam concinnitate concluſiunculas falſas eliciant. Definitè potiùs rem ipſam noſtram expendamus. Sanè conſultò mihi prætereuntur commentationes illæ tam innumeræ, per quas hoc æuo plerique ſubtiliores Philoſophi quæſtionem quamlibet ſine fine producunt inuoluuntque. Enimuerò quid tandem iſthuc eſt vitioſę conſuetudinis, quæ in ſęculum noſtrum irrepſit, riſune dicam, an indignatione digniſſima? Nimirum prima, quæ in qualibet ſcientia occurrit quæſtio, eaq; interdum omnium leuiſſima, tam otioſè ſcriptorem tenet, reliquarum ſecurum ac pęnè oblitum, quaſi quæſtione illa contineretur quidquid humanis mentibus ſcire, quidquid Philoſophiæ ſcrutari vel expedit, vel conceditur: Id profectò perinde mihi videtur, ac ſi quiſpiam peregrinationem aggreſſus quaſi morum regionumq; varietatem conſpecturus, vtique in primo quod offenderet oppido non tam diuerſorium, quàm domicilium poneret, accuratiſſimâ, vel minimorum peruestigatione ſollicitus: nimirum ſedulò condiſcens incolarum nomina & genera ſingulatim; vniuſcuiuſque prædij menſuram explorans; huius & illius ſoli, atque adeo huius & illius arboris, quà vbertatem, quà ſterilitatem examinans; herbarum, pomorum, animalium proprietates ſingulas rimari geſtiens; ita demum vt annuam in eius oppidi agro manſionem contereret.
3. Haud ſanè talia nobis exempla reliquere grandes illi præ-

ceptores humani generis, Ariſtoteles in Philoſophia, Hippocrates in Medicina, in Mathematicis Archimedes, in Diuinarum rerum ſcientia D. Thomas & Ioannes Scotus; qui libris tam modicis tantam ſapientiæ immenſitatem preſſere. Hiſtoria quidem non euenta omnia promiſcuè arripit, ſed ea modò, quorum granditas atque admirabilitas, vel in hac vitæ breuitate, in hac curarum multitudine, in hac infinitate rerum, in hac exiguitate memoriæ reponi digna ſit, ac memorari: Similiter Philoſophicæ diſciplinæ haud aliarum quæſtionum rationumq; tractationem expoſcunt, quàm quibus, vel in ea, quam nuper exſcripſi, vitæ conditione, ſcribentium ſtylus, legentium ſtudium meritò teneatur. Eoque parciùs hoc ſeruandum in diſciplinis, quàm in hiſtorijs, quò in hiſtorijs quidem facta, quæ narrantur, nihil aperiunt ea, quæ ſilentur; at in diſciplinis ratio quæ enucleatur, rationem aliam, quæ præteritur, lectori per ſe contemplanti planiorem reddit. Quandoquidem diſciplinæ ſuas commentationes ita in animis inſpergunt, non quaſi triticum in horreis, ſed quaſi ſementem in agris, ſcilicet multis partibus (ni Soli vitium obſtiterit) exaugendam. Hæc verò de priore accuſationis parte.

CAPVT IV.

Cur Auctor ſit parcior in ornatu, quàm recẽtiores multi, qui Ethicen amœnè tractarũt

IAm de altera, quæ ſtyli ornatum requirit. Proculdubio plus fulgoris atque illecebræ ſtylus exhibebit, ſicubi primas teneat, quàm ſicubi rebus inſeruiat. Scriptorum non pauci, Philoſophos profeſſi, re Sophiſtas agunt. Hi cùm verè nihil incognitum doceant, nihil ſuum, ſupponunt paſſim quaſi nouas per eximia orationis pigmenta res quaſdam, ſi modò fucus ore abſtergatur, vulgatas vnicuique vel leuiter Philoſophiam odorato. In hoc vtique ſcribendi genere pronum eſt, & comprehenſiones bellè tornatas excudere, & antitheta ſcrupuloſè librare ad ſymbellarum examen: quando non id quæritur, vt optima, quà licet, ſed vt optimè quæ licet, exponantur: pronum eſt ſententias minimè per ſe ignotas atque imperſpicuas præciſione verborum acuere, vt eas lector non tam didiciſſe putet, quàm inueniſſe geſtiat, atque adeo probet & exoſculetur tanquam ſuas. At contrà vbi meditationes, quæ traduntur, ſatis ſuperque mole ſua legentis ingenium prægrauant, præſtat eas tenui leuiq; ſerico amiciri, quàm attalico villoſo ponderoſoque. Verumtamen eccui non gratius ſpectaculum in ſimplici veſte agilis ſaltantium chorus, quàm fœnea ſimulachra auratis gemmatiſq; indumentis ſegniter rutilantia? Illud ſanè ſcribendi genus, quod Naturæ Artiſque inſtituta peruertit, adeoq; verba cogitationibus ancillari nata, conſtituit operum finem vel ſolum, vel certè præcipuum, haudquaquam laudabit ſuffragatores ſuos Oratorum, nedum Philoſophorum, Græciæ Latijq; clariſſimos: Non Demoſthenem, non Æſchinem, non Platonem, non Ariſtotelem, non Tullium è profanis: nec adeo Nazianzenum, Chryſoſtomum, Hieronymum, Auguſtinum è ſacris; ſcilicet neminem vnum eorum, quibus propoſitum fuit vel ſuadere, vel docere, non tan-

tantùm inerti voluptate distinere lectorem; quibusq; fiducia erat secernendi à commentationum plebe patricios, quasi fœtus ingenij sui, alio interiori discrimine, quàm vestis ornatu. Neque verò, quod scribendi rusticitatem ac sordes me vitare profitear, idcirco libet in luxum ac pompam sic ambitiosè inuolare, vt ingratior sit in me tenebricosa putidaq; orationis cultura, quàm in alijs aperta quædam ingenuaq; barbaries.

At enim, si desiperet coquus, qui per argumentorum subtilitates cœnæ à se confectæ saporem defensaret, quippe qui sapor non alia probatione aut vindicatur aut damnatur, quàm cœnantium palatis probantibus vel improbantibus; haud minor fortasse insipientia fuerit, rationum ponderibus fulcire scriptionem suam, cuius legitimum probumq; examen solus est legentium sensus. Hoc vnum adijcio, sicut dapes ipsæ satis coquum laudant, si vnos probè alunt oblectantq; conuiuas; ita scriptio satis scriptorem commendat, si quibus ab eo ipsa impenditur, ijs nominatim placet ac prodest. Ego verò haud mensam hîc lurconibus paro, vnicè ad voluptatem ligurientibus, sed hominibus frugi, nutricationem habentibus præ sapore. Vt paucis apertè concludam; eorum gratiâ scribo, qui ingenij eruditionem, non tædij leuamen, aut somni auocamentum in paginis quærunt.

CAPVT V.

Institutus sermo ab ijsdem colloquentibus resumitur.

1. EXequor iam inceptum opus, & ad colloquentes superioribus libris inductos reuertor. Postero mane Cardinalis deduxit hospites suos in villulam quamdam à se constructam, sibique hac etiam illecebra periucundam. In qua primùm oculos recrearunt tum cominus peramœnâ hortorum lætitiâ, tum eminus longo camporum tractu, montiumque, fluuiorumque, atque vrbium bellè, & tanquam ex arte inibi conspersarum scenâ; quibus prospectis vix aliquando mortalium obtutus, nedum possessis cupiditas, exsaturatur.

2. Mox lento gressu incedere in lato quodam viridique ambulacro, cui orientis Solis tela opportunè defendebat excelsus paries aurantijs arbustis bellè conuestitus, ac suauiter inodoratus: Eundem porrò ad Occidentem sepiebant arbores proceræ vberem Autumni lautitiam pollicentes; quarum inter ramos identidem resonabat carduelium aliorumq; musicorum alitum cantus, qui vnius Naturæ discipuli, ijdemq; primi fuere apud homines Musicæ Poëticæque artis Magistri. In vtroque ambulationis capite sellulæ aptè dispositæ, vt fessos iucundo labore artus opportuna quiete reficerent.

3. Tum Cardinalis ad Querengum conuersus: Placet-ne tibi villula hæc nostra? Haud fortasse amœnius fuit pratum illud Rhodium, vbi Cicero cum Q. Fratre simul ac Bruto sermonem illum famâ nobilem habuit. Quod si animæ illæ prægrandes vim simul ac voluptatem inspirari sibi sentiebant à propinqua Platonis statua, meliùs porrò nobiscum agitur, qui aspicimus in Te imaginem longè similiorem ac spirantiorem, non quidem exteriorum *De claris Orat.*

artuum quos Plato induerat, ſed interioris partis, cœlo & lapide non imitabilis; & quæ vna ipſe tandem erat Plato. In te ſiquidem præcipuè viuit ac ſpirat ætate noſtra Platonis ingenium ac philoſophia. Neque dubito quin à te audituri ſimus hac die veriùs explicata Diuinitatis conſilia ſuper vniuerſitatis opificio, quàm explicauerit olim Plato, ſenem illum Ægyptium ſequutus auctorem in Timæo. Age igitur, quando te audire vehementer geſtimus.

Querengus verò: Laudationes iſtæ perinde omnino mihi conueniunt, 4.
atque imaginibus honorationes illis delatæ; nullo ſcilicet proprio illarum merito, ſed exemplarium reſpectu. Saltem, ſi iocari libet, commodè facerent ad me humeri prælargi, quibus Plato *Platonis* appellationem debet; vt onus ferre poſſem quod imponitur mihi, diſputaturo nimirum de argumento tam præcelſo, apud Auditores tam verendos. Sed ne deteram id laudis ad quam vnam adſpirare mihi fas eſt; hoc eſt, obſequij facilitatem, nil vltra morabor quin tibi morem gerere aggrediar.

CAPVT VI.

Nõ pindè temerariũ eſt indagare cõſilia Naturæ ac mortaliũ Principũ. Illa quippe vltro prodit conſilia ſua. Ideo paucis certiſſimisq́; legib. vtitur. Hi cõtrà enixè arcana cuſtodiũt & quamobrem? a 2 de Rep. in fine.

ARguitur, & quidem iure, vt delira non tantùm, vt inanis priuatorum au- 1.
dacia, ſi eovſque contendant, vt in Principum fines & conſilia penetrare ſe poſſe confidant. In qua re, quò quiſque hebetior eſt, vtpote qui ne tenebras quidem cernit rei, quam ſcrutatur, eò maiorem ſibi & in iudicando perſpicuitatem vindicat, & in pronunciando confidentiam vſurpat. Mirum dictu. Vſque adeo ſibi plerumque mortales adulantur, vt planè immemores, quàm crebrò ſuper his conijciendis anteacto tempore ludificati ſint, confidentiſſimè quoad vixerint, eandem collimandi arrogantiam retineant, & eiuſmo-
di arrogantiâ beatuli perfruantur. At non æquè arrogantis eſt rimari conſi- 2.
lia & fines Principis Principum longè maximi: Naturam loquor. Mortalibus quidem Principibus multa ſuadent, vt meditamenta ſua in abdito recondant: aliàs nimirum imbecillitas, ne fortè ab introſpicientibus interturbentur; aliàs pudor, ne, cùm improba ſint, euulgata infamiam creent. At verò Natura nec vtique potentiorem videt, cuius obiectu votis fruſtrari pertimeſcat; nec alia molitur, quàm quæ honeſta & laudabilia. Ideo quæcumque animo voluit,
nihil ſollicita eſt ne pateſcant. Et verò conſimilibus fermè rationibus euicit 3.
Plato *a*, à Deo mendacium penitus exulare; quando in Deum non cadebant inuitamenta illa, quæ homines ad mentiendum ſeducunt. Occulit quidem ſapienter præpotens rerum arbiter, ipſe ne ſupra Naturæ ordinem aliquid machinetur, nec ne; vt nos, quæcumque habemus, timidè ſemper ac reuerenter habeamus; adeoque preces (ſtipendium illud regale, per quod vnum Deos facimus, vt Martialis aiebat) Dominatori maximo continenter pendamus. Sed quæ ipſe ad Naturæ leges molitur, adeo non tegit, vt eadem vltrò euulget magna ex parte vel belluis. Hinc Naturæ in agendo tenor tam iugis, tam vnus, nec pro adiunctorum varietate varius, quod nudius tertius obſerua-

tum à nobis est. Ni enim, exempli causâ, lapis vel tum desiliret, cùm fortè alia corpora eo modo constituta sunt, vt desiliens ipse non meliorem tutioremq; conditionem ex centri propinquitate habeat, sed offenso rei durioris obiectu confringatur; quid tandem eueniret? Eueniret sanè, homines, cæterasq; animantes, vti præsentium adiunctorum non scientissimas, nunquam certò prouisuras, aut quietem lapidis, aut lapsum; nec proinde tutò deliberaturas, quid tum sibi facto opus sit, vt propriæ vel incolumitati, vel vtilitati consulerent.

Age igitur: quando fauente, non modò non inuitâ Diuinitate postremos Naturæ fines aperire tentamus.

CAPVT VII.

Non tam conseruatio quàm corruptio rerũ videtur Naturæ finis in agendo.

1. HIc primò quidem conspectu in rebus caducis videatur cuipiam summa votorum Naturæ vna esse, conseruatio substantiæ. Id vt explicetur, animaduertendum est, quæcunque singulis rebus insunt, tripartitò diuidi. Aliud *substantia* dicitur, aliud *affectio* seu *proprietas consistens ac diuturna*, aliud *operatio fluxa*.

Substantia nuncupatur, exempli gratiâ, homo, equus, lapis: hæc autem sola vulgò *rei* nomen assequitur; eâdemque proin intereunte, rem illam, quæ antea erat, desijsse dictitamus: veluti dum equus emoritur, ac mutatur in vermes.
2. Proprietates suopte ingenio constantes sunt calor, rubor, sapor, aliæ his duobus attributis præditæ; nimirum, vt diutinam retineant in re subiecta mansionem; & ne, cùm gignuntur aut corrumpuntur, illicò dicatur noua res gigni, neq; veteris rei vocabulum amittatur. Ita dum æstiuis radijs vuę, modò virides, frigidulæ, acidæ, nigrescunt, calescunt, dulcescunt, non ideo rem nouam extitisse dicimus; ceu tum, cùm ijdem radij herbis ac flosculis prata conuestiunt. Denique operationes fluxæ sunt, verbi causâ, motio locum vertens, cuius motionis particulas nasci hoc ipsum est emori: itemque cognitiones appetitionesque, vtpote perpetuus quidam animæ conatus ac nisus.

3. Iam verò ex prima illa oratione tua, Cardinalis Illustriss. constare videtur vnicuiq; animantium proprietates, atq; operationes suas vnicè tributas ad vitæ vel ad generis propagationẽ. Et quidem argumenta in id congesta non minùs quoq; per res inanimas pertinent. Quamuis verò tunc eò laboraueris, vt dignitatem supremi finis ad vnam delectationem conferres, eam intentans rationẽ, quod vita omnium delectationum dote cassa illicò nobis repudianda videtur; *Li.1.c.19. & 20.* id tamen concludendi genus in eo peccabat, vt monui, quod fines Naturæ ac nostrarum appetitionum promiscuè sumebat; cùm tamen paulò antea notatũ esset, posse vnum idemq; illicium medij finisq; partes gerere, si vel ad illicientem, vel ad illectum animum referatur. Quapropter cùm videamus à Natura voluptatem illis rebus aspersam, quæ res plerumque vitam tuentur, molestiam contrà rebus vitam eripientibus, quod heri adnotauimus; verisimile fit Naturam in id vnicè intentam, vt substantia nostra *sit*; nec voluptatem ab ea quæsitam, nisi tanquam illecebram nos inuitantem ad vitalia comparanda.

Ita ſanè commentari quiſquam iure videretur. Verùm contrà exiſtimo, 4.
proprietates atque operationes à Natura inſtitutas eſſe ad interitum potiùs, quàm ad conſeruationem ſubſtantiæ. Si Naturæ nihil vltra petitur, niſi vt conſeruentur ſubſtantiæ, quâ gratiâ tantam proprietatum atque operationum cateruam adiunxit, quibus vtique infectis ſubſtantiarum conſeruatio magis fuiſſet in tuto? Scilicet pugna corporum atque internecio aliunde ne oritur, niſi ex proprietatum quæ alijs atque alijs corporibus inhærent inter ſe ſimultate, & ex alterius corporis operationibus alteri lethalibus? Deleantur proprietates, ferientur operationes planè omnes; confeſtim ſubſtantiæ immortalitate gaudebunt. Atqui eas Natura mortales voluit, quo ſcilicet anguſtum materiæ receptaculum per alios atque alios ſæculorum recurſus, alijs atque alijs formis commodaretur: Ideo affectiones & operationes inſtituit, non quidem velut exoſa formas illas, quæ deſtruuntur, ſed vt illis beneuola, quæ procreantur.

CAPVT VIII.

Munerũ diſcrimẽ inter Naturã peculiarem & vniuerſalem.

QVî hoc ſit; rogauit Saracenus; quando cernimus, Naturam cuique ſubſtantiarum impertijſſe proprietates conſeruationi, haudquaquam euerſioni, accommodatas? 1.

Scitè obijcis, Querengus ait, ſed huc aptiſſimè cadit egregia illa D. Thomæ *a* partitio Naturæ, in peculiarem & vniuerſalem. Quærit ille, fœmina-ne ad Naturæ voluntatem enaſcatur: Affirmat porrò, ſi loquamur de Natura vniuerſali; quæ vt generis conſeruationem curat, ita muliebrem quoque fœtum appetit, quippe ad id boni perneceſſarium. Negat autem, ſi loquamur Naturam peculiarem illius rei, quæ progignit, aut quæ progignitur. Hæc enim Natura percuperet ſibi in fœtu præſtantiam, quanta fieri poteſt, maximam; adeoq; illum digniore ac firmiore ſexu donatum vellet.

a p.1-q.2. ar.1.

Duæ igitur Naturæ, ſeu veriùs in vna eademq; Natura duo munera ſunt 2.
diſpicienda. Alterum eſt peculiaris tutela huius vel illius rei ſingularis; quam tutelam Natura adminiſtrat, ideoq; in illius rei bonum ſedulò incumbit. Alterum eſt communis tutela, quam hæc eadem adminiſtrat totius Vniuerſitatis: quo nomine rerum omnium, vniuerſæqúe Mundanæ Reipublicæ bonum ſtudioſè perſequitur. Ceu ſi fingamus Regem aliquem duobus pupillis tutorem à parentibus relictum. Is quidem, vti Rex, leges condet ſubiectorum vniuerſitati ſalutares, pupillis verò, quos tuetur, nonnunquam fortè detrimentoſas. Atqui hic idem, vti tutor, ea nauiter curabit, quæ nominatim è re pupillorum eſſe intelliget. Quod ſi lis aliqua inter vtrumque pupillum vertatur, in ea enimuero tanquam tutor alterius alteri, quantùm iure licuerit, obſiſtet.

Non aliter Mundi Auctor, idemq; vniuſcuiuſque procreatæ ſubſtantiæ 3.
tutelam gerens, vtique tanquam communis rerum Princeps leges tulit ex vſu totius Vniuerſitatis, licet cuipiam ſingulari ſubſtantiæ interdum minimè idoneas. Hic idem, vti aquæ tutor, in aquæ bonum intendit, & poſita iam communi

muni lege cunctis hiſce rebus Cœlo tectis interitum decernente, proprietates ac motiones illas aquæ cooptat, quæ diu ab aqua fatale hoc infortunium auertant. Sed hic ipſe rerum Auctor pro ea, quam pariter ſubit ignis, tutelâ, hoc eſt, corporis aquæ ſemper diſſidentis, multa ſanè pręſtat aquæ damnoſa; quantùm iure, hoc eſt, per leges illas vniuerſales ab ipſo conditas, licet.

CAPVT IX.

An finis prædicta Duplicis Naturæ ſit ſolùm eſſe rerũ ſingularium, vel etiam generũ; an etiam delectatio.

1. OPinabile igitur eſt, Saracenus repoſuit, non aliud poſtremò Naturam petere, niſi vt ſubſtantiæ ſint: non illæ tantùm ſubſtantiæ, quæ re nunc extant, ſed illæ inſuper, quæ gigni poſſunt. Quæ vtique explicatio finem Naturæ vniuerſalis, iuxtà ac Naturæ peculiaris complecteretur.

Non eſt, opinor, vt dicis, Querengus ait. Quot, rogo, dotes corpora exornant, quæ dotes ad eorum conſeruationem aut propagationem nihil conducunt, ceu color, ceu odor, ceu ſapor, ceu ſonitus?

Quid prohibet interpretari, Saracenus adiecit, dotes iſtas à Natura vniuerſali conſtitutas eſſe ad tuenda non quidem corpora illa inanima, quibus ipſæ inſeruntur, ſed potiùs animalia, quibus expediebat ex huiuſmodi rerum indicijs deprehendere, quà vtilium, quà nocentium propinquitatem, vt antea diſputatum eſt inter nos?

2. Vt maximè, hoc eſſet, Querengus exequitur, haud continuò aliæ magis confeſſæ rationes diluerentur, cogentes non hunc vnum eſſe Naturæ ſcopum, vt extent ſubſtantiæ. Mitto, affectionibus & operationibus refertas quoque ſubſtantias immortales ſubſtantijs noſtratibus præſtantiores: ex quo patet eiuſmodi affectiones operationesque, nec ſuopte ingenio referri ad conſeruationem illius ſubſtantiæ, cui inhærent, quippe naturâ ſempiternæ, atque adeo nullius præſidij indigentis vt conſeruetur; neque verò ad conſeruationem alterius cuiuſpiam ſubſtantiæ mortalis: quandoquidem dotes rerum ſublimiorum, exempli gratiâ Angeli, referri nequeunt tanquam in finem, in bonum rerum inferiorum, qualia ſunt corpora iſta inferiora & caduca. Quamobrem conſtat in vniuerſum dotes haſce optabiles eſſe Naturæ non tantùm vt arma, quæ muniant, ſed etiam vt ornamenta, quæ decorent. Mitto hæc, inquam, & ex caducis tantùm corporibus argumenta deriuo.

3. Fateris voluptatem meritò expetendam nobis vel ſi maximè obliuiſcamur, quantum illa interdum ad conſeruationem conducat. Si ergo Natura in nos beneuola eſt, hoc eſt, ſi bene vult nobis; cupiat oportet non id tantummodo, vt ſimus; verum etiam vt benè, hoc eſt, vt cum voluptate ſimus; Et ſanè
4. voluptatem noſtram cordi eſſe Naturæ, eo ipſo confirmatur quod ſuper honeſtate concluſimus; Nimirum placere Naturæ, id omnino à nobis geri, quod *Li. 1. c. 28 & ſeq.*
ei ſi placeat, amplius quid voluptatis in hominum vniuerſitatem redit, quàm ſi non placeat. At enim, ais, noſtra ipſa voluptas rebus nos conſeruantibus inhærere ſolet: ergo voluptas non ſua, ſed conſeruationis causâ Naturæ commenda-

mendatur. Itane verò? Adeone inſolens ac nouum eſt, vnum atque idem bonum, & ſuâ & alienâ gratiâ deſiderari? Vnius fœlicitatis eſt, vt ne ad aliud quip-
1.Eth.c.7 piam referri queat, quod Ariſtoteles animaduertit; fœlicitas quippe bonorum omnium optabilium eſt cumulus: nihil ergo extra illam boni eſt, ad quod illa conferre, adeoq; referri poſſit: quæ proinde ipſam gloriatur inutilitatem ſuam. At verò ſingula particulatim bona, quaſi eiuſdem fœlicitatis membra, ita poſſunt inuicem comparata eſſe, vt aliud alia eorum efficiat, ac proinde alieno iuxtà ſuoque merito commendetur. Et quidem ſi bona omnia per eiuſmodi cognationem ſibi mutuò congruerent, nulla iam planè vitiorum fibra ſuccreſceret: vitia quippe vniuerſa progerminant ex diſſidio plurium inter ſe bono-
Li.2.c.19 rum imparis meriti, vt heſterno congreſſu probatum eſt. Quapropter Natura, 5.
vt, quàm maximè fieri poterat, vitiorum mala germina ſterileſcerent, ſic bona mutuò frequenter innexuit, vt eadem plerumque delectabilia eſſent, quæ ſalutaria: ſimul effecit, vt ſenſuum ac mentis cognitio (quæ item in bonis eſt ſuo nutu deſiderabilibus, quemadmodum poſthac deprehendemus) & iucun-
Li.1.c.11 da ſit pariter & idonea vitæ, quod nudius tertius Illuſtriſſimus Cardinalis expoſuit.

Verumtamen ſi concordi fœdere bona planè omnia inidem conſpira- 6.
rent, non magis areſcerent improbitatis aconita, quàm Virtutis palmæ. Virtus quippe electione præſtantioris è duobus aduerſis bonis tota continetur. Tum ergo hac de cauſa, tum verò quia fœlicitas Naturâ nobis deberi non poterat, quod heri diſputatum eſt, opus fuit plura bonorum inter ſe repugnare, bonaq; malis non ſemel infici; plura ſanè pharmaca vitæ ſalutaria palatum offendere; nec raro aut venenatam eſſe pernicie voluptatem, aut per lacrymarum ſementem gaudij meſſem tutò parari.

Saracenus ad hæc. Oratio iſthæc tua eò videtur euadere, nihil vt Naturæ 7.
atque appetitionis noſtræ fines differant inter ſe. Etenim ſi quodcumque bonum noſtrum, vt finis à Natura quæritur, perinde ac à nobis, fines porrò vtriuſque in ſumma erunt indifferentia. Et tamen primum eorum trium, quæ nudius tertius oppoſuiſti aduerſus ea, quæ diſputauerat Illuſtriſſimus Cardinalis, hoc ipſum fuit: hæc duo finium genera, non vt veritas expoſcebat per eum diſtincta.

Haudquaquam id ſequitur, quod collegiſti, Querengus ait. Etiamſi ami- 8.
cus amici bonum omne percupiat, non illico efficitur, nihil adhuc ipſi in votis eſſe quin ad amicum referatur. Quamobrem, & ſi Natura inhiet in quodcumque bonum noſtrum, quis tamen ſcit vtrumne extra hæc inhiet ſimul illa in aliquod bonum ſibi proprium, nobiſque non quidem nociuum; ſed nec vtique conducibile? Verùm vtcumque id fuerit, næ ego nudius tertius id tantummodo agebam, vt oſtenderem non ratam fuiſſe conſecutionem illam Illuſtriſſimi Cardinalis, eamque in eo defeciſſe, quod vnum ex neceſſarijs argu-
menti

menti capitibus non adhuc appellasset, nedum probasset: hoc est, Naturæ nostriq; appetitus fines vsquequaque congruere. Cæterùm haud mihi tunc animus fuit super hoc ipso aliquid pronunciare. Id enim ex alia, & quidem præalta quæstione pendet: ea est: Mundus-ne vniuersus nobis vnicè sit procreatus, an etiam brutarum, adeoq; inanimarum rerum bono, alijsq; de causis Mundi procreatorem inuitantibus.

Tum Cardinalis. Quæstionem indicas non plus habentem sublimitatis, quàm voluptatis; itaque neque abs re, neque in tenui laborabimus, illam si per otium examinemus.

CAPVT X.

Mūdusne vnius hominis bono sit naturaliter conditus: variæ antiquorū sententiæ.

1. AT Querengus: En iterum Epicureos in aciem descendentes. Hi nempe non tantùm abnuebant, Naturæ opificia ex arte confecta esse, & in præstitutum aliquem finem; rati, manus pedesque, linguam, artus denique omnes casu nobis obtigisse, tum verò à nobis in tales functiones adhibitos, ad quales fortuitò eosdem idoneos deprehendimus, vt apud Lucretium habetur: sed iactantiùs insuper Stoicos cauillabantur, tanquam hi dementi quodam humani, hoc est, proprij generis, amore corrupti, temerè illud præ cunctis rerum generibus extollerent; vel ipsis Dijs humanam figuram, quasi figurarum præstantissimam tribuentes, Mundumque vniuersum vsui nostro arroganter vindicantes: At non ita sententiam hanc Aristoteles cauillatus est. Quin primo Politicorum libro disertè affirmauit, *Cap.5.* plantas animalium gratia editas, reliqua verò animalia hominis obsequio parta: ideoque numerauit venationem in bellis iustis, & in modis acquirendi secundum Naturam: per venationem scilicet homo belluarum à Natura sibi addictarum subigit contumaciam. Huic porrò sententiæ vehementer fauent diuinæ Litteræ asseuerantes, hominem positum à Deo super opera manuum suarum, omnia sub pedibus eius subiecta, oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi, volucres cœli, & pisces maris: datam ei herbam afferentem semen, & vniuersa ligna: aliaq; in eandem sententiam permulta. Consentiunt verò doctissimi Ecclesiæ Patres, atque inprimis Lactantius de ira Dei c.14. & Nyssenus lib. de hominis opificio.

2.

CAPVT XI.

Mundus haud conditus est gratia rerū inanimarum. Hæ neq; à nobis, neq; à Natura possunt amari vt finis cui.

1. NOn sum nescius, etiam Academicos obstitisse huic hominis excellentiæ; multosq; Philosophorum ratos Mundum vniuersum eum deniq; finem fuisse, cuius bono studuit Natura. At enim, quando nulla rerum vniuersitas aliquid tandem est planè distinctum à singulis partibus; siquidem obtinuero in aliquas Mundi partes non fuisse Naturam sic beneuolè amiceq; affectam, illico luculenter patebit haud Naturam beneuolè affectam erga Mundum vniuersum. Libet à certioribus initium sumere.

Si de rebus inanimis quæratur, cuinam, rogo, cogitabile ſit verâ propriaq; 2.
beneuolentiâ aduerſum eas animatam eſſe Naturam? Nempe in eas modò res,
quæ ſenſum appetitionemque ſortiuntur, huiuſmodi affectio quadrare poteſt.
Ecquis agricolam beneuolum ac beneficum dixerit in frugiferas plantas, à qui-
bus æſtum ſedulò defendit ac gelu; aut eundem immitem in ſarmenta, her-
basq; ſiue ſteriles, ſiue noxias, quas igne populatur? Sanè puer ille immanioris
voluptatis ab Areopago damnatus, quòd eruendis coturnicum oculis delecta-
retur, ſi potiùs libidinem habuiſſet in lauris aut iuniperis exurendis, vt aures
crepitu, vel nares odore titillaret, non modò in pœnam, ſed nec in reprehen-
ſionem vllam quaſi dirus earum arborum vaſtator incurriſſet. Non id vtique
Cap. 1. Ariſtoteli neglectum eſt, quandoquidem octauo Ethices libro præclarè docet 3.
in res inanimas amicitiam non eſſe; *quia non eſt*, inquit, *voluntas boni illarum. Eſt enim ridiculum fortaſſe vino bonum quempiam velle. Quod ſi vult ſaluum illud, vult eſſe vt habeat ipſe: at oportere aiunt amico bona illius gratiâ velle.*

Non igitur credibile eſt propriè beneuolam amicamq; rebus inanimis eſſe Naturam, ſed haſce res à Natura concupiſci ea modò affectione, qua vel noſtra, vel amicorum bona deſideramus, quam affectionem *concupiſcentiam* vocitant, non *beneuolentiam*.

Duo mihi aduerſus iſthæc negotium faceſſunt, Saracenus inquit: Alte- 4.
rum id omnino eſt, quod ipſe nuper diſſertabas. Nimirum, hoc ſubſtantias à proprietatibus dirimi, quòd ſubſtantia vniuſcuiuſque rei ſingularis id ipſum eſt, ad cuius bonum peculiaris Natura eiuſdem rei poſtremò contendit. Age ſanè, hoc ſi ita eſt, an non peculiaris Natura ſubſtantijs omnibus quantumcumque ſenſu vacuis beneuola? Quid enim aliud beneuolentia, niſi alicui velle, quod illi bonum; hoc ipſo quod illi bonum?

Alterum eſt, quòd in rerum vniuerſitate tam multa germina procreantur vel mortifera, vel moleſta, quibus ademptis, fœliciorem haud dubiè vitam animalia tranſigerent. Quî ergo eiuſmodi operum ſtructuram animantibus Natura dicauerit?

CAPVT XII.

Quid ſibi velit ꝙ Philoſophi aiūt; ſubſtātiā eſſe finem Naturæ, accidētia verò eſſe media.

Enitar vtrumque diſcutere, Querengus reſpondit. 1.
Quod attinet ad primum, meminiſtis vtique haudquaquam re diſcretas à me duas Naturas, ſed vnam eamdemq; pro duplici munere quaſi duplicem petitâ veniâ nuncupatam. Accerſamus, ſi libet, exempla, quæ ſunt, propè dixerim, ſydera diſputantium in nocte philoſophiæ. Liquet, aptum frænum non ſuâ, ſed equi regendi gratiâ expeti; & tamen arti frænorum effectrici nullum vlteriorem finem extra fræni confecturam aſſignamus; quia ſcilicet eius artis præcepta nihil vltra progrediuntur; licet fræni emptor, non tam frænum, quàm equi frænum paſſuri rectionem pecuniâ ſibi parare cogitet. Fræ-
num igitur per ſe quidem purum eſt medium, ſed penes illam artem, quæ fræni 2.
effe-

effectionem non prætergreditur, finis nuncupatur. Perge porrò, finge in eodem homine, & fræni & equitationis artificium, hunc hominem verò sibi eximium frænum architectari: tunc quidem huic homini frænum non finis, sed medij amabilitatem præferet; Verumtamen huic eidem, quà fræni artifex est, frȩnum appellabitur *finis*; quoniam homo ille, quà fræni artifex, solâ frȩni structurâ suam operam finit.

3. Iam ad rem nostram. Flos vtique, aut pomum inamabilia per se, nisi quantùm ambo commendantur vtilitate aut voluptate animantibus manaturâ: Fines tamen dicerentur cuipiam arti, quæ in eis concinnandis tota versaretur. Enimuerò hanc artem vnus callet Deus; & hactenus vt hanc artem gerit, *peculiaris* Naturæ is nuncupationem adoptat. Ideo flos vel pomum fines vocantur Naturæ peculiaris; licet vt media tantùm eligantur ab Natura vniuer-
4. sali, & simpliciter à Deo, qui vtramque personam agit. Ad hoc, apparet floris pomive affectiones tamdiu & procurari & refici ab eiusmodi peculiari Natura, quoad materies illa seruat pomi florisve substantiam. At verò, simul atque eiusmodi corpora in aliud quippiam degenerant, extemplò in illa materie ingens affectionum catastrophe, quin subinde vis vlla affectiones semel perditas illuc reducere pensi habeat. Hinc beneuolentiæ metaphora in rem prȩsentem. Hactenus enim bona extare amicus desiderat, quoad viuit fruiq; potest is, *cui* bona illa desiderat, adeoq; hic *beneuolentià* dilectus dicitur, & tanquam *finis cui*; illa verò bona amore *concupiscentiæ*, quod aiunt, & tanquam *finis qui*; similiter ergo cùm videamus hactenus cordi esse Naturæ, vt rosæ proprietates tueatur aut reparet, quoad essentia rosæ supersit, duplicem amoris speciem ad hanc Naturam transferimus; *beneuolentiæ* alteram in essentiam rosæ, alte-
5. ram *concupiscentiæ* aduersus rosæ proprietates. Quamquam, si Naturam vniuersalem contemplemur, fortasse contrà se res habet, ita vt substantia potiùs expetatur vt medium conficiens affectionum suarum: affectio siquidem substantiæ, quam substantia ipsa propiùs accedit ad iuuandas res cognitione præditas, easdemque à Deo atque ab vniuersali Natura citra abusionem vllam beneuolè dilectas. Et verò huc spectat peruulgatum illud Aristotelis dogma: *Quidquid est operationis gratià esse.* Etenim operationes à *Natura* quidem *peculiari* in ipsum *esse* rerum tanquam in finem diriguntur; itaque rei vnicuiq; attributas à Natura cernimus tales operationes omnino, quales aut rem illam singularem, aut eiusdem rei commune genus propugnent ac seruent: adeoq; *esse* rerum id ipsum est, cui vt fini operationes ancillantur. Verumtamen vniuersalis Natura, quæ rebus cognoscentibus vnicè consulit, ipsum esse rerum inanimatum refert ad ipsarum operationes, hoc est, ad aliquod propinquius quà præsidium, quà solatium animantibus inseruiens.

6. Imò verò non surdorum tantummodo corporum *esse*, verùm etiam *esse* nostrum refertur ab vniuersali Natura quodammodo in operationes: licet &

has ipsas operationes quærat illa tanquam bona, quæ perficiunt *esse* nostrum, & licet hoc beneuolentiâ sua, illas concupiscentiâ tantùm dignetur. Etenim duo sunt, quæ in essentia nostra possunt cogitatione distingui. Alterum est, suis operationibus ipsam perfici, & quà hoc in essentia nostra Naturæ obuersatur, Natura essentiam nostram ceu *finem cui* beneuolè complectitur, operationes verò nostras amat ceu *finem qui*, gratia eiusdem essentiæ procreatum. Alterum, quod in essentia nostra cogitari potest, est vis effectus earumdem operationum nobis proficientium: & quà vim illam gerit, non finis, sed medij rationem gerit: non aliter ac si ipsa essentia nostra foret causa quæpiam extra nos eiusmodi effectorum nobis congruentium procreatrix: Medij siquidem notio sola vi ad finem efficiendum validâ, & ex amore finis obtinendi positâ continetur. Patet verò, non modò res sensu expertes, sed nostram quoque substantiam ideo positam ab vniuersali Natura, quia eam nouit idoneam ad operationes illas, quas concupiscit.

CAPVT XIII.

Non sẽper finis medio præstantior.

1. VNum superest, Saracenus adiecit, quò minùs primum hoc, quo turbabar, excussum fatear. Quando per te ab vniuersali Natura operationes, proprietatesque vniuersæ vt fines adamantur, substantiæ verò sensu cassæ non nisi vt medium; quid ni operationes ac proprietates præstabilius aliquid sint, quàm substantiæ? Finis enim medijs præstat in agentis æstimatione: item in Deo duplicem personam gerente, profectò persona illa, quam gerit Naturæ vniuersalis, excellit personam Naturæ peculiaris: itaque rerum præstantiam dijudicare par est ad æstimationem, pro vniuersalis Naturæ persona Deo insidentem.

2. Audi meditationem, vt reor, non ingratam, Querengus inquit, Haud stat vniuersè, purum medium à suo fine superari, sed tum omnino, cùm medium ad illum definitè finem parandum valet, cæterà inutile. Nummus certè non alio nomine in bonis est, nisi vt medium per quod obtinentur alia bona: nec tamen infra alia bona nummus æstimatur. Id enim si foret, incallidè agerent, quotquot vendunt: nempe nihil aliud tandem est venditio, nisi permutatio reliquorum bonorum cum pecunia. Atqui venditionis pactio iustissimam habet æqualitatem legibus ac populis omnibus probatissimam. Cur igitur hoc ita se habet? Quia nummus ille medium opportunum est non solùm ad illud bonum, quod cum eo nummo tunc permutatur, sed etiam ad alia bona comparanda; quippe nummus potestate omnia est, vt Aristoteles loquitur: similiter arbor eatenus in pretio est, quatenus est 3.
medium ex quo fructus habentur; & tamen arbor supra fructum in pretio est. Ideo nimirum, quia arboris opportunitas non finitur eo singulari fructu, quem cum arbore componimus, sed ad alios aliosque fructus porrigitur per longam annorum seriem effundendos; Cæteroqui, si nummo quopiam nonnisi talis

tantęq; definitę mercis emptio tranſigi poſſet,vel ſi arbor aliqua vnius tantùm pomi fertilitate gauderet,pluris enimuero facienda eſſet mercis eiuſce,vel pomi,quàm nummi arboriſve poſſeſſio.

Ita etiam ſubſtantia proprietates operationeſq; ſuas nobilitate ſupereminet, quia ſe habet inſtar arboris, in operationes tanquam in fructus germinantis; quorum fructuum ſinguli citò marceſcunt, ſed arbor diu viret ac parit. Subſtantias loquor ſenſu carentes. Etenim ſubſtantiæ, quæ cognitione vigent, alia de cauſa præſtantiores ſunt affectionibus ſuis, quin & omni turba rerum inanimarum: quia ſcilicet gaudio potiundo ſunt natæ,amanturq; à Natura amore beneuolentiæ. At hoc de induſtria nobis infrà tractandum.

CAPVT XIV.

Quid ſit, cur, ſi omnia condidit Natura rerum cognoſcentiũ ergo, plura tamen exiſtant moleſta illis, & pernicioſa.

1. PErſequor alterum, quod obieceras. Et verò percunctor ex te; hortos-ne huius ſuburbani dixeris vna ipſius domini gratiâ conſitos,licet hi permultos vtique flores alant odoris expertes atque inſalubres,ceu Tulipæ ſunt, alijq; præſertim exotici,ijdemq; inter floralium delicias exquiſitiſſimi.

Quidni? Saracenus reſpondit: Flores enim eiuſmodi,quamuis de cætero inutiles,domini certè viſum delectant.

Quos verò credis, Querengus exequitur, animi ne an corporis oculos vberiori delectamento è ſubiecta ſibi materia percipiendo natos: adeoque his-ne, an illis aſpectabilia exhibere,magis beneficum ducis?

2. Tum Saracenus. Teneo ſcilicet, quò euadas. Et quidem ratio iſthæc vnius hominis bonum ea eſſe demonſtrat, vt qui ſolus inter animantes particeps eſt contemplationis,adeoque oblectationis ex hiſce mirificis Naturæ inuentis hauriendæ. Atqui nonne ſatiùs fuiſſet homini, ſi pro quolibet venenato aut vulnifico frutice alius quiſpiam & vitæ gratior, & contemplationi non ingratior extitiſſet?

3. Satiùs item fuiſſet homini, Querengus modeſtè ſubridens ait, ſi nulla re temerari ipſe poſſet; ſi animalia, germina, metalla,elementa, ſydera, omnia perpetuum ipſi nectar effunderent, ſuauitatis atque immortalitatis plenum. At non quidquid optimum, id confeſtim homini debitum, ſicuti nec debita homini aut aquilarum acies, aut leporum auditus, aut vulturum olfactus, aut Angelorum comprehenſio. Verùm vberiùs de hoc paulò poſtea, vbi exquiremus, tota-ne corporatarum rerum vniuerſitas vni homini condita ſit. Interim ad propugnandum quod prædixi, ſcilicet, hanc vniuerſitatem omnem, non aliorum vtique niſi animantium bono fabricatam,haud arripiam quod Auguſtinus aliquando ſignificauit, videlicet quæ noxia ſunt germina, aut nulla fuiſſe, aut certè innoxia priùs quàm Adamus delinqueret, adeoque hanc inter cæteras flagitij pœnam commereret. Etenim in ſacris Litteris non obſcurè videtur expoſitum tertia die germina vniuerſa per Diuinæ vocis efficacitatem extitiſſe. Quod ſi florente adhuc hominis innocentia illæſus

hic atque intactus ab earum pernicie fortasse viuebat , munus vtique id fuit Diuinæ liberalitatis supra debitum Naturæ ordinem. Cæterùm , quis neget dumis naturâ conuenire , vt hominem perinde ac cæteras animantes figant,
Hom.1.in Hexaëm. cicutæ vt eundem necet ? Id Basilio auctore subdam aduersus prædictam A- 4.
cademicorum rationem , non solius fortasse contemplationis obsequio largitam esse Naturam animantibus germina illa nobis infensa. Næ tu heri obseruabas , herbarum homini perniciosarum aliquas quibusdam belluis prodesse. Credibile porrò est , hoc idem per vniuersas pertinere , ita vt nullum germen tam inimicum animantibus videatur , quin vel nobis artificiorum instrumenta, vel cuipiam animanti vitalem escam sufficiat , vel malignos vapores absorbeat luem alioqui mortalibus machinaturos ; vel cuiuspiam pharmaci salubritatem contineat ; vel alio quopiam titulo benè de animantium Republica mereatur.

CAPVT XV.
In belluas cadere vtrum earũ bonum.

EXemptis iam inanimatis corporibus à Naturæ beneuolentia , sequitur 1.
vt de brutis animantibus disseratur. In has profectò non cadit absolutæ perfectæque amicitiæ notio ; hæc enim his omnino duobus constat : mutuâ beneuolentiâ vtrique amicorum perspectâ , & arcanorum communicatione. At verò nec belluæ possunt cuipiam beneuolentiæ vicem rependere , quando propria voluptate , non aliorum bono (quo nimirum flagrat beneuolentia) finiunt appetitiones ; nec scilicet hebes belluarum sensus arcanorum significationem admittit. Verumtamen pertingere potest ad belluas amicitia nescio quæ informis & manca ; tum enimuero, cùm animus rationis particeps ad illarum bonum illarum gratiâ commouetur, ac proinde illas beneuola quadam caritate complectitur ; quali complectimur infantulos , qui nec beneuolè redamandi sensum , neque arcanorum intelligentiam vsurpant. Nihil ergo 2.
prohibet per eiusmodi nostram caritatem vel belluas amplexari. Etenim belluas ita comparatas interpretamur , vt bono malove afficiantur quippe cognitionis,delectationis,dolorisq; compotes : vt enim in hisce operationibus bonum malumve nostrum collocamus, ita res, quæ illarum participes sunt, boni maliq; participes itidem opinamur.

CAPVT XVI.
Q̃uo intelligẽdũ sit illud effatũ Metaphysicæ: Omne ẽs est bonũ.

SVper ijs quæ modò à te disputata sunt, Saracenus intercessit, vnum occur- 1.
rit non satis mihi expeditum. Qua ratione inficiemur res , quæ sensu priuantur, bono aliquo potiri, quando habent vt aliquid sint, quod nobis in bonorum sensu annumeratur ? Porrò *esse* ac bonum vniuersè reciprocari Metaphysicæ cortina planissimè responder. Quin Aristoteles *a* loco,quem hesterna die memorasti *b*,nonne docet bonum esse *quodcumque appetunt, vel quæ sensum habent omnia,vel quæ intellectum habent, aut appeterent si haberent.* Bonum igitur etiam in rebus,quæ sensu carent,Aristoteles agnoscit.

a 1 Rhe. c 5
b Li.2.c.6

Que-

2. Querengus contrà. Equidem ſententiæ ſubſcribo, quam propoſuit hac de re nudius tertius Illuſtriſſimus Cardinalis. Nimirum *eſſe* illud ſurdum, omniqúe cognitione ac delectatione viduatum nihil optabilius aut melius, quàm nullum. Ille quidem id nec paucis, nec leuibus confirmauit; Ego verò non nihil pro mea virili parte in idem contuli, cùm oſtendi, nihil aut benè, aut malè de inanimis rebus meritum exiſtimari, qui eas exornat, vel deturpat, quiqúe tuetur aut corrumpit. Aggredior iam elidere, quæ tu contrà produxiſti. Lib.1.c.11

Eſſe quidem noſtrum inter noſtra bona recenſetur, ſed hoc ipſo nomi-
3. ne, quòd ex eo fonte plus iucunditatis, quàm triſtitiæ naturaliter profluit ad nos. Id ſiquidem heſterno ſermone probaui, obſeruans *eſſe* noſtrum abominatum, non modò inamabile, nobis euadere, eâ ſi conditione tenemur, vt ex infecto iam eiuſmodi fonte plus mœroris, quàm ſolatij cogamur exſorbere. Nec adeo *eſſe* noſtrum ad ignobilem medij conditionem vnius conferendæ voluptatis gratiâ commendati prorſus abiecerim. Imò verò voluptas quælibet, vt poſſeſſio boni eſt, ita bonum aliquod ſe antiquius, & per ſe poſſidendum adinueniat oportet. Hîc autem præſtat in memoria recolere res quidem Li.2.c.15
4. aliquas ita demum bonitate pellicere, ſi alijs quibuſdam rebus ſibi congruentibus attexantur, eaſdem verò per ſe ac ſolitarias nullum habere ictum ad amorem commouendum. Haud mihi licet exempla huius effati deriuare ex illis bonis, quæ preſsè ac propriè in finibus bonorum ſunt. Nempe etiamnum ſub iudice inter nos pendet, ecquæ ſint huiuſmodi bona extra iucunditatem. Quapropter quodcumque afferretur exemplum, vtique rem iniudicatam quaſi certam aſſumeret. In bonis alienâ gratiâ expetendis magna eiuſmodi exemplorum ſeges. Viator quidem inter bona connumerat rotam quamlibet vehiculi ſui; non tamen ita vt rotam vnam per ſe pretio aliquo, aut labore dignaretur, ſi tres alias parari poſſe omnino diffideret. Item fac, nitrarium puluerem planè deficere; omnem tunc quidem ęſtimationem apud milites abijcient ſcloporum certiſſimi, bombardarum immaniſſimæ, per quæ nunc Germanorum officinæ Martem præ Ioue fulmineum reddunt. Ergo id integrum quò aſpirat viatoris aut bellatoris deſideratio, eſt currus omni inſtrumento habilis, tormentum omni tormentaria materia inſtructum. Et hactenus horum pars aliqua placet, dum aliæ partes rem perfecturæ vel poſſidentur, vel ſperantur.

Similiter integrum bonum eſt beata vita; quam ſimul eſſentia, ſimul
5. voluptas abſoluunt. At hæ ſingulæ partes vim bonorum non habent, ni copulentur. Iam verò quia eſſe aliquid, vel ſeparata voluptate contingit; ideo ipſum *eſſe* vacuitatem hanc expletæ bonitatis diſſimulare non poteſt. At contrà voluptas citra *eſſe*, quaſi germen citra radicem efflorere nequit; adeoque voluptas vt planè ſuam arrogat ſibi bonitatem illam, cuius ipſa voluptas non tota ratio, ſed poſtremus cumulus eſt.

At-

Atqui vox Metaphyſicorum concordiſſima: *Omne eſſe eſt bonum*. Bonum vtique, at non ſemper bonum poſſeſſoris, non ſemper inter fines bonorum. Quid? fateor vltro vel res inanimas bonitate reſpergi; aliàs nihil voluntatem, niſi fallendo ineſcarent, vt è ſuperioribus conſtat; adeoque nec poſſent creari à Deo, nunquam falſo & nihil niſi voluntariè creante. Sed non ita fateor eaſdem eſſe bonas ſibi. Sunt illæ quidem in bonis Dei, ſunt in bonis rerum cognoſcentium, quas Deus beneuolè diligit. Id verò ſat eſt, vt ad ſe appetendas Dei voluntatem inflectant.

CAPVT XVII.

Explicatur quoddã effatũ Ariſtotelis; ac retegitur inſyncera quædã regula, quã homo adhibet in cenſendis bonis aut malis.

1\. Reliquum eſt, vt Ariſtotelis auctoritate, qua me premebas, exoluar. Duæ quidem interpretationes occurrunt. Altera eſt *boni* vocabulum eo loco apud Ariſtotelem valuiſſe non id modò, quod deſiderabile ac lætabile re ipſa eſt, ſed etiam proprietatem omnem, quæ talis eſſet, ſi fingamus, rem ea proprietate dotandam deſiderio aut lætitia tangi poſſe. Iam videmus res quaſlibet deſiderij & lætitiæ compotes inclinatas eſſe à Natura ad proſequendum per eiuſmodi affectus finem illum, in quem à Natura diriguntur. Idq; ſapienter factum. Hac enim inclinatione vrgentur ad eum finem abſentem vtique ſectandum, præſentem verò retinendum. Similem igitur inclinationem Natura inanimis quoque rebus impreſſiſſet, eas ſi deſiderationi lætitiæq; concipiendæ habiles reperiſſet. Hac de cauſa, res eiuſmodi in ea verſari conditione, quam illis Natura deſignauit, earum bonum appellamus; quam- 2.
uis illa ipſa earumdem rerum apta conditio in bonum totius vniuerſitatis à Natura prorſus referatur. Quin familiare loquentibus eſt perfectionem rei vniuſcuiuſque ponderare non tam poſſeſſis dotibus illi rei priuatim conducibilibus, quàm opportunitate ad finem, quo eiuſdem rei artifex aſpirauit. Ita marmor illius ſigni (egregiam hoc loco ſtatuam haud longè ſitam Querengus demonſtrabat) Bernini ſcalpro elaboratum, vtique ab eo dicimus perfectum eſſe: cùm tamen id non aliter Berninus confecerit, niſi plura eiuſdemmodi marmoris fruſta circumcidendo, quorum iunctura re vera magis faciebat ad natiuam inclinationem; adeoq; conſeruationem marmoris. Quin hanc ipſam loquendi conſuetudinem vel in animalium perfectione commetienda retinemus. Quid enim? equus perfici dictitatur Equiſonis induſtria ad frænum ac ferulam erudientis; etſi maiore bono ſuo hanc equus diſciplinam dedoceretur. Ipſa nempe docilitas ſeruitutis primordium eſt equo nunquam fa- 3.
mulaturo, ſi nunquam diſceret famulari.

Nimirum igitur in communi ſermone vocatur bonum, & perfectio cuiuſpiam rei non quidquid eam communit vel hilarat, ſed quidquid, etſi cæterà noxium, eam aptiùs accommodat ad ſui artificis finem; Et quod huic conſequens eſt, ad bonum hominis, cui artifices atque artes vniuerſæ deſudant. Hunc verò communem loquendi morem reſpexiſſe debuit Ariſtoteles maximè

mè in Rhetorica, quæ diſciplina tota forenſis eſt & popularis, vt ſcitè M.Tullius. *3. de finib. in princ.*

4. Altera eiuſdem enunciationis Ariſtotelicæ interpretatio, eaque planior, hæc eſt. Ait ille: *Bonum eſt quodcumque appetunt quæ ſenſum habent omnia, aut quæ intellectum habent, aut ſi haberent.* Hæc verò poſtrema clauſula, *aut ſi haberent,* commodùm referri poſſet ad ſolum *intellectum*; quaſi dixerit Ariſtoteles; bonum eſſe animantium (animantium, inquam, non vtique inanimatorum) vel certè quidquid re ipſa eorum appetitionem commouet, vel id modò quod appetitionem commoueret, ſi appetentibus intelligendi perſpicacitas ineſſet.

CAPVT XVIII.

Mundus etiam belluarũ gratia cõditus eſt: quõ tamẽ dicĩ poſſit conditus ſolẽ homini.

1. Ergo proprium quid boni rebus inanimis non poſſidetur: at brutis animantibus, vtique poſſidetur: Ideo in illas vel lenitudinis virtus à nobis geritur, dum humanè accipiuntur, vel crudelitatis vitium, dum ad meram libidinem excruciantur; quemadmodum per te, Cardinalis Illuſtriſſime, demonſtratum eſt *a*: Quod cùm ita ſit; huiuſmodi-ne virtutem à Natura, Deoq; remouebimus? Imò verò hic ipſe lenitudinis ſenſus non alia de cauſa virtutis nomen promeretur in nobis; niſi quia cum ipſius Naturæ ſenſu ac voluntate conſentit. Ergo item Natura quadamtenus belluis benè vult, ac proinde vbi eas genuit, vbi domicilium ac victum eiſdem parauit, ne multa, vbi Mundi machinam finxit, earum itidem quæſiuit emolumentum. *a L. 1. c. 3.*

2. Quid eſt igitur, Saracenus interpellauit, cur dictitemus, Mundum hunc hominis priuatim, & non potiùs animalium vniuersè gratia compoſitum?

En cur; incunctanter Querengus. Duo vtique finium genera voluntatem irritant. Aliqui fines vel per ſe atque ab alijs deiuncti ſat deſiderium permouerent. Alij perinde ſe habent ac impulſio, quam puerulus incuteret ingenti nauigio præualidis ventis acto; quæ ſanè impulſio nihil ex ſe ſola nauigij grauitatem dimoueret, ſed ad ventorum impreſſionem accedens, tantillum vtique nauigij accelerat curſum. Huius rei hanc effingo ſimilitudinem. Ablegatur quiſpiam ſacrorum Antiſtitum à Romano Pontifice ad Poloniæ Regem Internuncius. Ingens vtique labor, ingens ſumptus, ingens incommodum huic exhauriendum obijcitur ex longinquitate itineris, ex diuerſitate Cœli. Verumtamen ſtudio Catholicæ rei promouendæ, honoriſq; ac præmiorum blandiſſima ſpe, quidquid durum ab eo munere abſterret, alacriter
3. deuoratur. Accedit ad eiuſmodi illicia qualis qualis cupiditas inſpiciendi tum pinus (vt fama eſt) ſuccino exſudantes, tum onagros pretioſis vnguium reſegminibus nobiles. Hæc tamen cupiditas per ſe leuior eſt, quàm vt Antiſtitem illum ad remotiſſimas Poloniæ niues abſtraheret: ſed quando alijs vehementioribus inuitamentis ille permouetur, efficit enimuerò cupiditas eiuſmodi, vt paulò libentiùs iter arripiat. Age ſanè. Magno vtique rerum ſumptu

immenſoq; opere conſtitura proponebatur Naturæ Mundi fabricatio. Verumtamen, quando tantæ molis erat, diuinum animal & meliore ſui parte ſempiternum exiſtere, quod animal ſapientiam præcellentis architecti ad omnem æternitatem demiraretur, & inde virtutis ſemina & perpetuæ beatitatis fructus decerperet; hac mercede placuit Naturæ inexputabile illud impendium terrarum ad habitationem, belluarum ad ſeruitium ac paſtum, ſyderum ad inferiorum omnium tuitionem atque vbertatem. At ni homo condere- 4.
tur, enimuero haud tanti erat ſufficere hanc rerum ſupellectilem planè immenſam caducis modò abiectiſq; animis nulla pulcherrimi operis admiratione, nulla opificis notitia, nullo virtutis ſenſu tangendis; & ſolùm ad annos neſcio quos (hoc eſt, ad momentum comparatè ad æternitatem) ſupra nihilum extituris. Sed quando iam Regale hoc domicilium hominis cauſa excitandum erat, eò libentiùs Natura illud aggreſſa eſt, quod intellexit voluptatem quoq; hinc emanaturam ad tam infinitos belluarum greges vitalem è ſideribus auram decerpturos, qui cœlum, mare, terras frequentarent. Hinc iure dicitur vni homini Mundus exædificatus: homini enim quantumuis ſoli Natura illum ædificare non abnuiſſet; & hæc eadem, è diuerſo, dempta hominis vtilitate nihil moliri cæterarum animantium vſui laboraſſet.

CAPVT XIX.

Quæritur ratio concludens Mundum vnius hominis gratiâ conditum: & vulgata repudiatur.

PRæclarè quidem, quod rogaueram, explicaſti, Saracenus ait. At vereor, 1.
vt ſolidum ſit fundamentum illud, cui ratio iſthæc prorſus incumbit. Quidnam, rogo, perſpicuitatis habet, Mundum caritate hominis à Natura conſtructum, potiùs quàm alio conſilio, de quo nihil neceſſe habuerit nos edocere? hoc loco ſcilicet haud immeritò videntur perſtringere Stoicos Epicurei. Homo, clamant, per immoderatum ſui amorem inſaniens, poſt ſe rerum omnium decorem atque excellentiam numerat; idemque petitor ſimul ac Iudex, dominium ampliſſimæ huius Vniuerſitatis adiudicat vni ſibi. At ſi
quiſpiam in omnium ſingulatim animantium cogitationes intraret, in ſingulis 2.
fortaſſe reperiret errorem huic ſimilem, & proprio vniuſcuiuſque generi peræquè blandientem. Subit animo epigramma quoddam Gabriæ inter Græcos Mythologos non ignobilis: ait ille cum leo marmoreus ab homine conculcaretur, id tanquam roboris excellentiam ab homine leonem cauillante iactatum: cui leo; ſi leones ſculptores eſſent, proh quot ab ipſis homines ſimili ſpecie fingerentur! hæc ille. Haud minori iure in præſentia interpretari cuipiam licebit, ſi belluæ philoſopharentur & diſſertarent, vtique pronunciaturas: hominem & quidquid eſt rerum, ſibi conceſſum ac dicatum eſſe. Haud ſum neſcius certiſſimæ fidei dogmata plurimum ſuffragari poſitioni tuæ; ſed noſſe adhuc aueo, vtrum-ne radius aliquis philoſophiæ hoc idem oſtendat.

Epig. 1.

Ita planè Philoſophis id comprobare mos eſt, Querengus reſpondet. Experimur hauddubiè, hominem plus minusve, quà proximè, quà longinquè rebus

bus vniuersis iuuari. Res igitur vniuersæ hominis bono sunt natæ. Nec enim fortuitò ac præter Naturæ consilium contingere potuit id, quod in serie hac vniuersitatis perpetuò contingit.

3. Tum Saracenus: Diuinus nescio quis belluarum linguæ peritus retulit mihi, fuisse in quadam pulicum Academia simili ferè argumento conclusum, vniuersa in pulicum vtilitatem extructa. Nos, disputabant, tum ad procreationem, tum ad victum vtimur multis animantibus, & scilicet homine ipso: idq; non rarò, sed continenter fit, ac proinde non fortuitò, sed ad consilium Naturæ. Natura igitur animantes illas, atque inprimis hominem nobis peperit. At homo, cæteræq; animantes ex reliqua omni rerum vniuersitate decerpunt emolumentum. Reliqua igitur vniuersitas edita est eorum vsui; atque adeo vsui nostro, quorum gratia illi sunt geniti.

At Querengus: Pulex iste profectò acriùs me remordet, cogitq; confirmare sententiam hanc validiore munimento, quàm vt pulicum aggressiones pertimescat.

CAPVT XX.

Experimẽtis confirmatur maxima hominis excellẽtia supra oẽs belluas.

1. PRimum pono, cunctis animantibus hominem excellere ac præualere. Querengum vltrà contendentẽ sic fermè Saracenus inhibuit. Positio isthæc tua non indubia videtur fuisse maiori Plinio *a* in ancipiti, scilicet vtrum Natura fuerit in hominem amantior parens, eum cæteris imperaturum gignens, an tristior nouerca, ita eum gignens, vt vnus omnium aliena ex ope emendicaret quidquid ipsa vltrò reliquis elargitur, victum, vestem, domicilium; vno verbo, in singula temporis puncta vitæ conseruationem.

2. Tum Querengus, vbi positionis meæ rationem exaudiueris, patebit, opinor, tibi, quod Plinio subobscurum fuit. Quin Aristoteles longè Plinio melior in arcanis Naturæ peruestigandis, planum facit nobis, non alibi Naturam in nos parentem humaniorem, quàm vbi asperior nouerca Plinio visa est; idemq; fuisse hominem condi animalium Principem, atque animalium egentissimum. Quidnam est causæ, quod homo prosternere valeat animantes innumeris partibus proceriores? quid est quod ab illo eiusmodi machinamenta conficiuntur, quæ nullis leonum aut elephantum viribus confici possint? Vtique societas. Perge; quid est, cur homo sit animalium socialissimus. Mens quidem & ratio in causa est vt homo societatem inire possit eximiam. At verò

3. quod hoc ipsum velit, in causa est indigentia. Aristoteles id obseruat; atque inde colligit, repugnare duo hæc inter se: quod aliquid sibi sufficiat, & quod hoc idem sit membrum ciuilis communitatis: adeoq; ait, illud prius non in alios conuenire posse, quam vel in belluam, vel in Deum. Ideo ergo Natura homines mutuæ opis indigentes procreauit, vt eiusmodi necessitate ad mutuum fœdus adacti quisque fouerent animo sensa illa saluberrima cùm Chremetis optimi senis, qui humani à se nihil alienum putabat, tum Catonis sapien-

a Lib. 7. hist. c. 1.

1. Poli. c. 2

Terent. Heaut. in princ.

Lucā.li.2 pientia perinde ac fortitudine præstantissimi, se non sibi, sed toti Mundo ge-
nitum existimantis: ne multis ideo sic homines procreauit, vt cunctæ humani
generis vires in vnum coalescerent, adeoq; in rerū vniuersitate dominarentur.
Præualet sanè, vt prædixi, belluis omnibus: quando omnes seruitio coërcet: 4.
excellit verò pariter omnibus, tum quia hoc ipsum præualere plurima excel-
lentiæ pars est; tum quia tam multa gerit ac machinatur valde mirabiliora,
grandiora, firmiora quocunque belluarum machinamento. Accedit, quod
eas ingenij acumine longè præuertit. Id verò quanquam nullius probationis
indigum videatur, quippe communi hominum consensione probatissimum;
tamen quia hoc ipsum quibusdam anceps visum est, quasi hanc hominum
consensionem humana ipsa non tam ratio, quàm arrogantia conciliauerit;
en quomodo id cogam. Concedit vtique homo quibusdam belluis mem- 5.
brorum robore, concedit sensuum aliquorum perspicacitate. Qui ergo il-
las & bello sternat, & artificio supergrediatur, ni acriori longè cognoscendi
facultate vigeret, quæ facultas hominem faceret pro adamantinis armis tu-
tissimum, pro fulmineis telis pugnacissimum, pro magicis instrumentis mi-
rificissimum inter cæteras animantes? Miramur sanè quarundam belluarum
sagacitatem, veluti apum fauos, formicarum horrea, equorum saltatio-
nem ad citharæ modos exactam, columbas tabelligeras, canes, elephan-
Plin.li.8. c.3 4.5. Lips.cēt.1 Ep 50.& cēt. singulari ad Italos & Hisp epist.59. Scalig. exercit.224
tesque; quorum solertia eruditè commemoratur à Plinio inter veteres,
à Scaligero, à Lipsio inter recentiores. Atqui hac in re perinde accidit, vt
in catis quibusdam puerulis, quorum prudentiam præ senili maturitate ce-
lebramus, non quia simpliciter multam, sed quia vtcunque exiguam, pro
illa ætatula singularem, adeoque suspiciendam magis, quàm Nestoream
Nestoreis annis quæsitam. Tenet communiter brutas animas caligo tam 6.
cæca, vt in obscuritate illa tanquam cimmeria qualescunque cognitionis
scintillulæ instar meridiani fulgoris emicare videantur. Contemplemur ex
vna parte Patagonum aut Islandorum hebetissimos; tum alia ex parte simia-
rum vaferrimas, elephantorum peringeniosos. Committamus dein vtros-
que inter se. Mirum quanto interuallo eorum ingenia distare animaduerte-
mus. Ecquæ vnquam belluarum nouit varia & perleui oris agitatione bellè
ad vnum exprimere, quæcunque fas est aut præpotenti Deo moliri, aut no-
stris animis comminisci? tum verò hac colloquendi arte fœdus inire cum a-
lijs eiusdem generis animantibus tam validum, tam inuictum, vt terrigenæ
nescio qui se non amplius palmis è solo extantes, per ædificiorum subli-
mitatem pęnè in sydera minitentur; vt ijdem consepultos Naturæ thesauros
in Mundi centro populari non pertimescant; vt cetos elephantosque, ani-
matas illas quasi turres insulasque, aggrediantur confidentissimè, tantosq;
hostes, multis partium millibus proceriores ac robustiores se, in captiuita-
tem

tem compellant. Et tamen ea recenſes, quæ vix vlla hominum obtuſa bar-
7. baries ex vero iactare non poſſit. Ecquando belluarum vel ſolertiſſimæ didicerunt triſtem ſoli ariditudinem ita grauidare, vt ex eo decerperent herbarum, florum, arborum, pomorumq; varietatem inenarrabilem, adeoq; terras per ſe inopes ac ſordidas transformarent ſimul in cibariorum penaria, ſimul in gazæ veſtiaria, ſimul in hortos deliciarum? Hæc verò tantopere ſupra belluarum conditionem poſita, agricolarum, hoc eſt, infimi ingenij hominum vulgaria ſunt opera. Quid de liberorum educatione, quid de familiarum regimine, quid de legibus, quid de conuentionibus dicam? Et ſcilicet quid de tot artibus, hoc tantùm non admirandis, quod ex hominum ſolertia faciles iam ſint ac peruagatæ? Verùm finge te repente prognatum in hac terra non alijs affluente muneribus, quàm Naturæ, nihil etiam tum cum induſtria fœderatæ: finge rurſus in ea conditione cultellum tibi parandum eſſe ad quædam duriora, vt vitæ fert vſus, diſſecanda; Et verò ab ea meditatione intelliges, quanto ingenij ſumptu, quot artium,
8. quot opificum labore ſteterit homini vel inſtrumentum tam vulgare: ita vt meritò Virgilius, eo denegato primæ noſtri generis tanquam infantiæ, cecinerit.

Nam primi cuneis ſcindebant fiſſile lignum. 1. Georg.

& Mundanæ Geneſeôs Scriptor ſanctiſſimus in ea breuiuſcula narratione conſignandum exiſtimauerit immortali hominum memoriæ nomen Tubalcaimi, quòd peritus artifex fuerit, *in cuncta opera æris & ferri.* Prætereo artium ciuiliores, lectioresque; quibus tamen omnes ferè gentes excultæ ſunt. Vt inter actuoſas Muſicen, Picturam, Sculpturam, Plumariam, Architecturam, Militarem; inter ſpectatiuas verò Aſtrologiam, Arithmeticen, Geometriam, Phyſicen. Quæ porrò artes tantum habent ſubtilitatis, tamque verſantur in ſublimi, vix vt humanus animus, dum in earum opificia ſedulò intuetur, illarum ſe repertorem poſſeſſoremq; audeat appellare vel credere.

Conferantur iam in ſagacitatis certamen, ſi vultis, formicarum horrea, equorum ſaltatiunculæ, vulpium technæ: tum verò haud tardum dictu exiſtimabimus, hoc vno titulo à nobis ea nonnunquam ſuſpecta, & præ humanis habita, quòd non hominum, ſed belluarum opera eſſent: perinde quaſi, quidquid è duobus raritate conſpectius, hoc idem foret exuperantia præſtabilius. Id verò ſi eſſet, quid ni Bononienſis lapidis iubar vt præ Sole demiramur, ita Sole ſplendidius arbitraremur?

Præſtat ergo ſummopere homo cæteris animantibus poteſtate, præſtat ſcientiâ, &, quod horum conſequens eſt, præſtat iucunditate. Nimirum præ-

ſtantia poteſtatis ac ſcientiæ, quemadmodum ſi abſit, bonorum omnium fla-
grantiſſimè quæritur, ita cùm adeſt, iucundiſſimè poſſidetur.

CAPVT XXI.

Homo inter oẽs animantes plurimũ delectationis vel è ſenſib. elicit. Et nõ nulla ſup ſenſuum natura.

a Eth. li. 3 c. 10. Prob. ſect 28. c. pen.

IVuat adijcere vel ex ipſis ſenſibus redire homini iucunditatis opulentiam
præ cæteris animantibus Et quidem de guſtu tactuq́; probatio eſt in prom-
ptu: quando hi duo ſenſus homini quàm vlli belluarum argutiores obtigere, 1.
vt Philoſophi conſentiunt. Præterquam quod artium ope vnus viuentium
homo tum callet, adeoq; aſſequitur cunctos planè voluptatis articulos, tum
quidquid vel palato inguſtabile, vel tractatu aſperum, commodè arcet. In a-
lijs verò tribus ſenſibus, quorum acumen aliquæ belluarum ſupra homines ge-
runt, adeo minuſculâ illæ quidem oblectatione continguntur, vt eam in nullo
numero Ariſtoteles *a* habuerit, quippe non ſemel docens ex auditu, odoratu
ac viſu nihil per ſe belluas exhilarari, niſi quantum per eos identidem norunt
propinquitatem cuiuſpiam ſenſilis tactioni vel palato blandituri; nimirum
eo pacto, quo nidor famelicos recreat, cum tamen hic idem malaciſſantes
perturbet. Sic fermè Ariſtoteles cenſuit. Quamuis verò plura mihi experi-
menta ſuadeant, etiam ex illis tribus ſenſibus belluas detracto quocunque re-
ſpectu ad guſtationes tactionesq́; aliquid ſolatij decerpere; tamen & hæc ipſa 2.
experimenta, & ſcilicet efficax ratio id ipſum ſolatij in ſumma quadã exiguitate
concludunt. An videmus canes, ſimias, vrſos, aliasq́; id genus belluas Principum
familiaritate vulgò dignatas, perinde geſtire ſimphonijs modulatiſſimis rega-
lia tecta circumſonantibus, ſicuti adſtantes homines geſtiunt? Cernimus-ne
frequenter belluas eiuſmodi ſedulò intentas, hilares, plaudentes auidè, appro-
pinquantes? adeo hæc non cernimus, vix vt aliquo veriſimilitudinis gradu
præcellat fabuloſum Orphei aut Arionis canentis imperium in feras aut piſces,
quàm Amphionis in ſaxa. Haud, opinor, cuipiam noſtrûm belluas meditanti
tale aliquod ſpectaculum obtigit, quale de Ammonij aſello Damaſcius me-
morat, illum ſcilicet, contrà ac eſt in prouerbio, *Aſinus ad lyram*, adeo ad car-
mina ſolitum geſtire, vt vel maximè famelicus ad eorum modulationes cibum
aſpernaretur. Ecquis vnquam obſeruauit ab ipſis belluis tabulas, ſigna, aulæa,
ædes ipſas mira arte compoſitas, floralia, fontes, pulcherrima denique viſus
blandimenta curioſè circumſpici? Nihil tale: imò verò belluæ haudquidquam
libentiùs incolunt Principum conclauia, quàm ſtabula. Odoribus itidem vix 3.
aut ne vix quidem tenentur. Quid plura? nos quoque ſi memoriâ repetamus
infantiam noſtram, hoc eſt, ætatem præ intelligentiæ tenebris à belluarum
conditione modicè diſparem; recordabimur enimuero, tum nos vnis ferè ta-
ctionibus & guſtationibus iucunditatem omnem ponderaſſe.

apud Photium 242 in vita Iſidori.

Talia vtique hac de re ſeſe offerunt experimenta, quibus adhuc ratio ipſa
egregiè conſentit. Nihil attinet de olfactu diſputare; eius nempe delectamen-
tum incurioſè quæritur etiam ab homine: ideo fortaſſe, quia nec vitæ conſer- 4.
uatio

uatio indiget eiuſmodi ſenſu, quemadmodum guſtu tactuque; nec ſcientia beneficio illius promouetur, ſicut oculorum aut aurium: itaque adnotare licet infinitè frequentiorem artium atque artificum turbam cuilibet ex alijs quatuor ſenſibus, quàm olfactui dicatam. Iam, quod ad viſum atque auditum pertinet, animaduertendum eſt, præcipuam, quam hi ſenſus tribuunt, volu-
5. ptatem, non in aſpectu ipſo aut auditione contineri, ſed in obſeruatione animi, quæ inde oritur. Vbinam reſidet Muſicæ delectatio? ſcilicet in proportione vocum quà inter ſe, quà comparatè ad pauſas vocibus intermixtas. Non igitur delectatio iſthæc ſita eſt vnquam in ſenſili vſquequaque præſenti, quo ſenſili finitur exterior ſenſus; ſed partim quoque in ſonitu ſilentioq; præterito, quibuſcum in memoria ſeruatis præſens ipſum ſenſile ab animo componitur. At belluarum interior ſenſus rudior eſt, quàm vt probè adnotet ac dimetiatur ſubtiliſſimos hoſce leporis apices, per quos Laureti Gregorijque nunc voces, quocunque volunt, Romanorum animos agunt, pleniq; ſemper theatri fræna ſuaui quadam tyrannide moderantur. Item quidnam eſt, quod ſpectabilium rerum pulchritudinem efficit? Credo apta ratio partium angulorum colorumq; inter ſe, adiecto interdum viuido rerum expreſſarum imitamento. At hæc omnia belluarum ſenſui vel cæca vel perobſcura. Vix ergo belluæ voluptatem aliquam ab oculis libant.

CAPVT XXII.

Cõficitur hominem vera ductũ ratione, nõ aũt fallaci ſui ipſi⁹ amore deceptũ putare ſe animãtiũ fœliciſſimũ. Immodicus amor ſui minuit non auget ꝑſuaſionẽ ꝓpria fœlicitatis.

AVdis non proferri à me deliramenta animorum impotenti ſuimet generis amore deſipientium veriùs, quàm philoſophantium; ſed conſe-
1. ctarias rationes ac manifeſtas, quæ homini principatum nobilitatis ac fœlicitatis vincunt inter mortales. Imò verò ſi rem attentè putaueris, intelliges, reor, quòd ſe homines impensè ament, non ideo beatiores, quàm verè ſint, ſed miſeriores ſibi videri. Idcirco enim nemo ſua ſorte contentus, & alienæ quaſi lautiori perpetuò inuidus. Ita ſanè haud cuipiam hominum ſui beneuolentia in animum induxit, humanam conditionem angelica potiorem: at belluina deteriorem, vtique induxit; tum verò, qui nulli extiterunt, eos omnium eſſe fortunatiſſimos perſuaſit; Nec obſcurum dictu eſt, cur noſtrimet impotens amor noſtræ nobis opinionem fœlicitatis extenuet. Fœlix ille demum habetur, qui bonis affluit, ad merita & vota. Quot gradibus abeſt ab eiuſmo-
2. di affluentia, totidem gradibus ad infœlicitatem deprimitur. Atqui vehementior beneuolentia erga nos ipſos, & meritorum æſtimationem, & votorum confidentiam enormiter auget: itaque efficit, vt poſſeſſum bonum infra vota ſit, infra merita videatur: ac proinde tanta ſtatum illum infœlicitate contaminat, quantum diſtat id boni ab eo bonitatis culmine, ad quod votis anhelamus, & quod meritis nos attigiſſe iam credimus.

Ob-

CAPVT XXIII.

Concluditur Mundũ hominis gratia fabricatũ à Natura; idemq; cõprobatur ex peculiari facultate naturaliter homini tributa res mouendi & collocãdi, qua facultate dominiũ cõtinetur a 1.p.q.110 [illegible] & 3

OBtinuisse me arbitror, homini quàm cæteris mortalibus longè amplius emolumentum ex hac vniuersitate creari. Quod si ita est, homini inprimis hæc vniuersitas naturaliter constructa. Quantum enim, aut imprudentiæ, aut certè imbecillitatis foret, Mundum ita fabricatum esse, vt eos magis iuuaret, quibus fabricator ipse minus studuisset? iuxtà ac si Architectus quispiam Ædes extrueret commodiores vtique famulorum gregi sibi neglecto, quàm Domino, cui vnicè laborauerat. 1.

Hic Andreas: Si das veniam; isthuc idem paucis confirmare aueo. Rei cuiuspiam dominatus vniuersus ferè versatur in facultate rem illam dimouendi, collocandi, eandemq; his denique modis corrumpendi. Corpora enim incorporalibus mentibus hoc, non amplius, parent, quòd ab his pro arbitratu cientur, sicuti docet S. Thomas *a*. Ideo tum Angeli, tum hominum animæ (quin & belluarum, vtpote quæ non nihil supra corporatæ materiæ humilitatem efferuntur) vnam tantummodo collocationem arbitratu suo proximè in corporibus efficiunt. Ipsa tamen collocatione sequestra quidquid aliud effectorum in illis perficiunt. Propinquitas enim (quæ vtique collocatione continetur) inter efficientem causam ac rem subiectam supremus cumulus attributorum, seu, vt aiunt, vltima circumstantia est, qua posita illico alterius qualitates in alteram inducuntur. Cuinam igitur inter animantes dominium corporatæ vniuersitatis obuenisse dicendum est? Scilicet cui Natura arbitrarium fecit, corpora hæc ciere ac locare; sed hoc præ cæteris arbitrarium est homini. Hic vtique montes complanat, fluuios inhibet, siccat freta; hic merces, patrio ereptas Orbi, famulaturas pertrahit alieno; hic feras omnes; quo loci libuerit detinere valet, motionesq; illarum pro lubentia moderari? itaque illas imperio subiectas habet. 2.

Homo igitur à Natura dominium Vniuersitatis accepit.

CAPVT XXIV.

Ex postrema ratione colligitur hominẽ non p inde Cœli ac terræ dominũ esse, & diiudicatur controuersia in quodã apologo à Demosthene proposita.

COnfirmationem affers non minoris doctrinæ, quàm elegantiæ plenam, Querengus inquit. Caue tamen, ne per isthęc fortè liceat exagitare rationem eximij cuiusdam Theologi *a* ex tuis. Docuit is verum ac proprium stellarum Solisque dominatum inesse homini: quippe cui iure licet inde lumen, inde vitales halitus carpere: Id verò dominationis haudquaquam repudiatum intelligi quocunque ne amplissimo quidem eodemque arctissimo religiosæ paupertatis sacramento. Hoc autem postremum eo probat, quia sacramentum eiusmodi earum rerum dominia tantùm subducit, quarum rerum ditione diuites à pauperibus inter mortales segregantur; at non earum, quas Natura peræquè tradidit vniuersis. In hunc ille modum philosophatur. At enim, si, vt mones, dominij vis ac ratio posita est in facultate ciendi, tangendi, collocandi & corrumpendi, quando nihil horum homini licet in cœlestia, haud sanè 1. 2.

a Card. de Lugo de Iustit. & Iur. disp. 6. sect. 1. & alij apud ipsum.

ſanè in cœleſtibus homo naturaliter dominatur. Nec verò facultas in Cœlum intuendi propitiosq; illinc afflatus delibandi argumentum ſuppeditat verioris dominij, quàm poteſtas, aut contemplandi elegantem alienæ domus faciem, aut de via ex alieno igne calorem excipiendi. Quò fit, vt Cœlum hominis bono conditum dici poſſit, hominis ditioni traditum dici non poſſit. Nec inter diuina eloquia tantundem iuris inueniemus ad vindicandam nobis Cęli quantum terræ dominationem. Quin potiùs *Cœlum Cœli Domino, terram autem datam filijs hominum*, diſertè monemur.

3. Hîc Saracenus: An poſſimus ex hac tua ratione litem illam commentitiam profligare, quam Demoſthenes Athenienſibus propoſuit, dum damnati Ariſtidis defenſioni aures pernegabant: donec Demoſthenes, exprobrans auditoribus attentione ac voluptate ſuſpenſis, quòd aures nugis darent, cauſæ, in qua ciuis ſalus agebatur, occluderent, dicendi veniam hac arte, amici ſalutem eloquentiâ tandem expugnauit.

4. Tum Querengus: Indicas, reor, cùm Demoſthenes, vt faſtidioſas & præiudicio concluſas populi aures reſeraret, audiendum hoc thema commentus eſt. Megarenſis neſcio quis, qui ſtudij cauſa Athenis degebat, præferuido æſtatis tempore reuocatur in patriam. Is verò, cùm aſellum conduxiſſet, & vnà cum pedite locatore viam teneret loco ſummè aprico, & canicularibus radijs inclementiùs euerberato, quieſcere voluit aliquantulum, aſelli vmbrâ protectus. At locator obſtitit, cauſatus videlicet aſellum à ſe, non aſelli vmbram, elocatum, adeoq; vmbræ dominium ſibi remanſiſſe, ſibiq; proinde per illam æſtus intolerantiam qualecunque illud vmbræ ſolatium iure deberi. Hoc nimirum thema erat confictæ litis, quam callidus orator expoſuit. Et quidem, eiuſmodi litis dijudicationem è ſuperioribus poſitionibus noſtris pendere, ſcitè obſeruaſti. Conductori profectò ius aderat; vtpote cui conductio diurnum aſelli vſum vindicabat; ac proinde facultatem quoque eius mouendi collocandique pro arbitratu. Licebat ergo conductori aſellum alicubi ſiſtere, quantumuis locatore inuito. Porrò autem, cùm via eſſet publica, licebat ei pariter eò loci ſe conſtituere, ad quem locum aſelli vmbra pertingeret: nec verò inde poterat expelli à locatore. Siquidem è communi via nemini ius eſt exturbandi alium, niſi hic vel tranſitum viatoribus inhibeat, vel aliud quippiam commodi lege aut conſuetudine cunctis permiſſi.

Rudolph. Agric. li. 3 Dialect. c. 3.

CAPVT XXV.

An Mundus Angelorũ gratiâ ſit procreatus. Et rationes quæ dubium reddunt, num Angelus homine præſtantior ſit.

1. SEd vt ad inceptum redeam: Quando iam liquet hominum potiùs, quàm belluarum vtilitate Mundum extitiſſe; Proximum eſt indagare num fortè hic ipſe Mundus præ illis vtriſque in alias celſioris notæ Naturas primario reſpectu dirigatur.

Sumo vt compertum id, ſuper quo ambigere fides vetat, Cœleſtes orbes

2.deCœlo t.13. mente animoq; non esse imbutos, quales fortasse Aristoteli, certè Origeni visi sunt. Nempe Origenem sexta Synodus inter generales hoc nomine damnauit. 2.cōt.gēt. c.70. Quod si Aquinas hunc locum è dogmatis fidei eximit, eò id scribit quoniam Aquinatis æuo canon ille damnationis à reliquis laudatæ Synodi actis Li.17 c27 abscesserat; quæ nunc acta penes Nicephorum nihil mutilata leguntur.

Ergo cunctis corporum generibus iam perlustratis, inter res effectas Angeli, siue *Intelligentiæ*, quas vocant, soli iam reliqui sunt ad quæstionem. Hos quidem facilè hominibus nobilitate prætulerim, vtpote doloris mortisq; minimè vectigales.

Hic verò interloquitur Saracenus. Ni Angeli potioribus titulis comprobarent nobilitatem suam humanâ celsiorem, næ ego haud facilè ipsis decederem. 2.

Quod enim super dolore disseris, vel eum dolorem ais, qui solo in corpore tanquam in infima contignatione bacchatur, quiq; solus presse vocatur *dolor*; vel mœstitiam peræquè intelligis, quæ supremam animi Regiam funestare non timet. Hæc sanè posterior qualis desæuire possit in Angelos, nobilissimus Angelorum suo malo iamdiu experitur. Quod si Angeli ab illo priori dolore immunes viuunt, sensili pariter voluptate priuantur. Neque verò immunitatem illam hac priuatione libenter mihi pararem: quando abs te probatum est, animantium vitam plus recreari voluptate, quàm dolore sollicitari. Quare vtroque subtracto, vtique iactura lucrum excedit.

Iam de morte; an ne aliud est homines mori, quàm corpus deponere, & 3.
ipsam Angelorum conditionem subire? Alterum ergo fateamur oportet, vel humanam conditionem Angelica fœliciorem, vel hominis mortem inter secunda, non inter aduersa numerandam.

CAPVT XXVI.

Quāti habenda sit cōmunis opinio.

EXosculor enimuero, Querengus ait, ingenium isthuc à vulgari opinione nihil abreptum, nec reueritum dictata nescio quæ non animis ingenita, 1.
sed infixa. Quisnam risu temperet, dum optimi aliqui homines, qui philosophiam, vt dicitur, pictam viderunt, vociferantur perspectum esse sponte sua, nec indigum probationis, quidquid ipsi frequenter exaudiuere à Doctoribus perpaucis, à quibus instituti sunt: interdum ne potestate quidem vocum, quas confidentissimè iactant, comprehensa? Perinde quasi idem philosophi actorisq; officium esset, quæcunque tradita fuerint, eadem fideliter & absque hæsitantia pronunciare. Sed quam in te virtutem laudo, ea vtique procliuis est, vt in vitium excidat non minùs philosophiæ alendæ perniciosum, quàm litterarijs colloquijs ingratum: Id vitij est, communia stomachari, & superbo quodam teneri studio non tantùm iudicandi, sed scilicet damnandi publica litteratorum decreta. Par est in hac re Iurisconsultos imitari. Hi nempe grauioribus in controuersijs nec absolutæ probationis auctoritatem deferunt, nec vehementis

mentis coniecturæ momentum adimunt, communi mortalium famæ. Intelliges verò, ni fallor, paucis à me subiectis, quæ duo argumenta produxi, vt hominibus Angelos anteferrem, ea vtique rata esse.

1. Repetamus primum illorum. Bifariam diuidere licet sensuum voluptatem. Altera efflorescit ab ea veritatis comprehensione, quam sensuum visa nobis important. Ideoq; Aristoteles cùm suos de Metaphysica libros auspicetur ab effato illo percelebri: *Omnis homo naturâ scire desiderat*; id porrò confirmare instat per amorem illum natiuum, quo sensus nostros amplexamur, & præcipuè oculum, qui plus rerum ac varietatum, quàm singuli cæterorum sensuum, dignoscit. At de hac delectatione sciendi iterum hodie nobis incidet CAPVT XXVII. *Sensus, adeoq; sensilis voluptatis doloris; vacuitas probat in Angelo fœlicitatē humanâ superiorem.*

2. disputatio. Altera voluptas, quam sensus illinunt, scatet ex coniunctione cum rebus vitæ nostræ proficientibus, eamque voluptatem inprimis Tactus & Gustatus impertiunt, tanquam gemini vitæ tutores à Natura designati. Quin si delectamenta illa extra gaudium addiscendi, quæ non modò in olfactu, in auribus, in oculis, sed in ipso gustatu nasci videntur, excutiamus, constabit ea denique in vnam Tactus vtilitatem collimare, qui tanquam basis est ac fundamentum animalis vitæ, vt Aristoteles vidit; ita vt quæcunque tactum offendunt, hæc eadem vitæ vniuersæ pestem moliantur. Ergo cibus ille plerumque Gustatum delectat, qui subinde stomacho ingestus, ac per venas ditus Tactum recreabit: concentus ille aures mulcet, flos ille suauiter olet, fulgor ille aspectu blanditur, qui attemperata iaculabilis aëris incisione, qui halitibus ad nares ac cerebrum fusis, qui igniculis (*vitales spiritus appellant*) ad pupulam aduocatis, blandas tactiones in eiusmodi membris efficiunt.

3. His expositis; Hæc ne posterior voluptas dolorem excedat in animantibus, incertum habeo. Talis enim voluptas tactui consulens re ipsa medicamentum est doloris. Obseruauit id Plato *a*, confirmauitq; Aristoteles *b*; qui præterea; ideo hæc, inquit, cæteris delectationibus acrior, quia medicamentorum est vt acria sint: eoq; bili laborantes inhiant præ alijs in eius generis voluptatem, scilicet vt in medelam acrimoniæ perpetuò sese mordentis. Quod si ita est, vt cuique beatiùs videretur nunquam ægrotare, quàm per medicamenta morbos alleuantia suauibus motiunculis titillari, non secus optabilior iudicari posset sensus indolentia, quàm simul dolor, simul doloris leuamentum voluptas.

a *in Phileto.*
b *vide 7. Eth. præsertim c. 14.*

4. Verùm, vtvt res ista se habeat, dolor eiusmodi vtique humanam sortem infra angelicam si non ponit, certè demonstrat. Id ita conficio. Quonam ex vlcere quilibet dolor tandem erumpit? videlicet ex defectu necessarij cuiuspiam boni. Idcirco si amor vehemens fuerit, vt rei amatæ possessionem amanti necessariam, ita eiusmodi rei vacuitatem dolendam efficit. Neque aliam ob rem amicos *necessarios*, amicitiam *necessitudinem* appellari Gellio placet. *Li. 13. c. 3.* Ergo dolor sensilium rerum causâ hominem afficiens, indicat hominem sen-

ſilibus indigere. Non ſic Angelus. Hic enim quamuis non exors dolendi v-
niuersè ſit, vti lapis, nullo tamen dolore contrahitur, ex cuiuſpiam rei ſenſilis
præſentia vel abſentia; Ergo neutrius indiget: adeoq; minore premitur indi-
gentia, quàm homo; &, quod proximum eſt, maiore fœlicitate potitur. Vt e-
nim fœlicitas affatim ſufficere ſibi debet, ita quantùm ponitur indigentiæ, tan-
tundem adimitur fœlicitatis. Vides-ne, ſenſilem dolorem, quo Angelus vacat,
homo afficitur, argumentum eſſe fœlicitatis Angelicæ, humanam exuperantis?

Altera porrò voluptas, quam ſenſus parit, dum ſcientiam parit, ea vtique 5.
voluptas non eſt, cui ſenſilis cruciatus opponitur. Et quidem longè vberiùs
quàm in nobis redundat in Angelis; quorum ſcientia non minùs amplitudine,
quàm perſpicuitate ſcientiam noſtram prætergreditur. Sed plura de hoc in po-
ſterioris argumenti examen protinus annectendum.

CAPVT XXVIII

Qūo mortalitas ꝑbet hominē Angelo fœlicitate cōcedere. Probaturq; humanos animos naturâ iucūdiores fore nexos corpori, quā auulſos.

EXequor ergo argumentum alterum ex hominum interitu & Angelorum 1.
immortalitate deſumptum. Quando à Natura veluti pronuba, ſi fas eſt
dicere, corpori anima locata eſt, diffiteri non poſſumus, animam tali connu-
bio iuuari. Nullam enim conſociationem Natura molitur, niſi è re conſocia-
tarum partium, aut certè illius, quæ nobilior, ipſiq; Naturæ carior; qualis haud
dubiè anima eſt inter ea duo, ex quibus homo cumulatur. Quod ſi aliter phi-
loſophemur, periculum eſt ne proruamus in errorem illum Platonicorum, qui
etiam inter Chriſtianos fefellit Origenem, docentium animam in corpore
tanquam in carcere concluſam.

Hoc igitur conſtituto, eiuſmodi emolumentum ex corpore in animam
deueniens excogitari aliud nequit præter rerum ſimulacra in animam corpo-
reis inſtrumentis inuecta. Mors igitur per ſe animo nociua eſt, quippe quæ il-
los veluti canales reſcindit, per quos noua rerum viſa continenter in animum
immigrabant. Ita vt functæ animæ ijs modò imaginibus rerum ad omnem æ-
ternitatem inſtructæ ſint, quas imagines, dum vita permanſit, ſenſus detulere.
Hoc nobiles Peripatetici, hoc Theologi perinſignes de ſtatu illo ſentiunt, in 2.
quo ſuapte natura, & ſeparato quolibet gratuito Dei munere, ſolutus membris
animus verſaretur: niſi quantum Deus, prout liberarum mentium quaſi am-
pliſſimæ Reipublicæ moderator ac Princeps, etiamſi nos gratuita adoptione
ſuique perſpicuo non dignaretur aſpectu; tamen, ſicut animos improborum
plecteret, ſic & probos remuneraretur. Nec alia vtique remuneratio con-
gruentior cogitari poteſt, quàm vt augeret Deus tunc ſcientiæ cenſum, quem
animus ex benè peracta vita retuliſſet. Veruntamen, hoc ſemoto fœlicitatis
additamento, quod non ad communem Naturæ dotem, ſed ad propriam
quorundam virtutis mercedem pertineret, ea quę produxi, ſuadent, humanum 3.
animum per ſe minùs iucunditatis, quàm in hac vita, poſito corpore retentu-
rum. Neque ad hanc perſuaſionem confirmandam de nihilo eſt horror ille
im-

impotentiſſimus, quo naturâ mortem non modò vt malam, ſed vt ærumnarum deterrimam auerſamur; quo videlicet horrore incuſſo nullum validius telum leges inuenere ad ſceleroſorum nequitiam coërcendam. Hanc porrò lautiorem ſuperſtitum, quàm defunctorum partem feſtiuè Homerus tum indicauit, dum Circæis præſtigijs Vlyſſi repræſentantur Græcorum manes, & ſcilicet imperioſa Achillis vmbra. Quippe tum efferre Ithacus inſtitit magnæ illius animæ ſortem, quaſi tot defunctorum Principum in Elyſio Regnatricis. At enim (Achilles ore ſubtriſti) carior mihi foret bubulci conditio inter viuentes, quàm Regis inter Umbras. *Hom. Odyſſ. li. 11.*

4. Intelligis, falſum eſſe, quod ſumpſeras; mortem ſuapte natura homines tanquam in Angelos immutare. Angeli ſiquidem, vtpote mentes à corpore naturaliter alienæ, maiore compendio excipiunt rerum imagines, illaſq; nitidiores ac ſpirantiores, quàm eas quæ ſenſu, lutulento veluti penicillo, noſtris in animis expinguntur. Haudquaquam Angelo, vt homini, breuis tantùm ætatula, ſed æternitas infinita nouas quotidie rerum identidem prodeuntium notitias, pulcherrimum quaſi vectigal, pendit: & ſcenæ tam decoræ, tam variæ ſiparium ad horam nobis reductum, Angelis ſpectatoribus nunquam obducitur.

CAPVT XXIX.

Mundus non Angelorũ, ſed hominũ gratia cõditus eſt.

1. ATqui vt Angeli nobis antecellant, non ideo corpoream hanc Vniuerſitatem ipſis addixerim.

Vt hoc obtineam, duo mihi ſunt euincenda. Alterum; haud Angelorum gratia homines procreatos: hoc enim ſi eſſet, quæcunque hominum commodo extructa ſunt, hæc ipſa Angelos porrò reſpicerent tanquam finem, adeoq; tanquam priores in opificis cura. Alterum, quod mihi probandum video, eſt, ne per ſe quidem, & proximè muta hæc corpora in Angelorum potiùs, quàm in hominum vſum confecta eſſe.

2. Prioris capitis demonſtrationem ſic inſtituo. Homo vtique Angelis procreatus altero ex his nominibus cenſeri poſſet, nimirum vel, vt ope, ac tanquam famulatu ſuo aliquam Angelorum indigentiam expleret, vel, vt iucundum ſui ſpectaculum Angelis contemplantibus exhiberet. Porrò illud primum haudquaquam ita ſe habet: quin veriùs Angeli, vt creditur, Cœlum voluentes hominibus opitulantur. Nec rurſus veri ſimilitudinem præfert hoc alterum. Etenim credibile eſt, rem quamlibet à Natura præcipuè referri in id boni, quod res illa præcipuè confert. Iam verò plus boni eſt ex nihilo emergere animum ſempiternæ fœlicitati natum, quàm exinde huiuſmet rei notitiam accreſcere Angelo iam aliunde ſat fœlicitatis poſſidenti. Illud ergo ſuperius, hoc eſt, conditi hominis bonum, potiùs quàm hoc inferius, ſcilicet Angeli contemplantis ſolatium, Natura quæſiuit in primis. Huius rei ſimilitudinem aliquam inſpiciamus in ijs rebus, quæ ſua ſponte, atque ipſo experimento

nobis patescunt. Duo sint aulici apud Principem, vt munere, ita & principali beneuolentia atque æstimatione dispares. Tum Rex minorem eiusmodi aulicorum cooptet ad talem dignitatem, ad quam quicunque cooptantur, nescio quid munusculi persoluere debent Magistratui per maiorem illum aulicum administrato. His ita positis; vtrius bonum Regi fuisse videatur antiquius in ea cooptatione? Credo equidem non aulici merito ac re præhabiti à Rege; sed alterius, qui & ipse aliquo in pretio est, & ex cooptatione illa summè præ altero iuuatur. Ita planè quamuis homo, & merito suo, & Naturæ caritate post Angelum sit, tamen non vsque adeo aspernabilis est, quin magno eum honore, magnoq; amore Natura dignetur. Quæcunque igitur Naturæ opera præter modum homini, quàm Angelo magis conduxerint, enimuero non tam in Angelos, quàm in homines spectare credenda sunt nobis; quantum in rebus minimè perspicuis assequi licet coniecturâ. 3.

Speciem refragaturi præ se ferebat, hîc Saracenus: cùm Querengus sentio, ait, in quo resistas: videlicet obijcere meditaris: pariter procreationem belluarum, ac præsertim quarundam prope nobis inutilium multo plus ipsis, quàm homini quæstuosam; & nihilominus affirmatum à me nuper, belluarum artifici in eiusmodi structura non tam cordi fuisse illarum, quàm hominis bonum. 4.

Tum Saracenus: Si scrupulum, quo sollicitor; tam bellè depuleris, quàm acutè vidisti, nihil supererit, in quo repugnem.

Haud inobseruatum tibi, arbitror, Querengus perrexit, caput illud, cuius operâ conclusi, homines Angelorum ergo non esse genitos, in hoc demum recidisse: *Quoties duo & merito quopiam honestantur, & in pretio sunt, licet dispari, penes aliquem tertium; toties dum is tertius aliquid agit summoperè vtilius minori, minoris vtique præcipuâ causâ id actum interpretari debemus.* At in eo exemplo, quod retorques, duo ex annumeratis attributis desiderantur. Alterum, vt belluarum ortus plus maximoperè belluis ipsis, quàm homini proficiat. Id enim fortasse ita est pro ea temporis angustia, quam belluarum vita contingit. Sed cùm belluæ de vita quid minimum libent, humanus animus è contrario, quas ex belluarum vsu notitias haurit semel, easdem porrò æternùm degustet, humani huius delectamenti imperdita leuitas videtur belluini emolumenti fluxum illud pondus fermè coæquare. 5.

Alterum attributum, quod hîc desideratur, est; vt res illa, cui plus expedit belluarum confectura, non planè aspernabilis sit, & nullius æris, vt aiunt. Natura vtique non nihil caritatis gerit etiam in belluas. Sed caritas illa per se, vt exposui, tam frigidula est, tam eneruis, vt ex se sola nihil beneficiorum procrearet. At initium illud infinitum, quod posui, amorem aliquem petit feruidum, neruosumque. Exemplis hoc illustrabo. Proponuntur Bacchanalibus ferijs palmaria cursoria perquam sumptuosa, maiore vtique competitorum 6. 7.

victo-

victorumque, quàm spectatorum profectu. Hos verò & illos diligit quadamtenus ludorum auctor, nimirum Princeps. Nemo tamen dubitabit, quin tales ludi spectatorum causa inprimis adornentur. In spectatoribus enim vniuersus populus est, quem Princeps amantissimè in oculis habet, quando & ipse Princeps in Populi bonum institutus est, & ipsi populo principatum acceptum debet. At competitores, victoresve sunt nescio qui è plebecula perpauci; nec Principi nominatim cogniti. Quocirca incredibile est horum respectu ludos ab eo tam sumptuosè parari.

8. Iam euincenda mihi superest positio altera ad concludendum necessaria; hoc est, corpora homine inferiora, non proximè tanquam in primarium finem à Natura dirigi in oblectationem Angelorum. Et verò vt id obtineam, nihil attinet indictas adhuc mihi rationes commentari. Quo argumento superiorem positionem confeci, hoc ipso in præsens vti licebit. Corporatus hic Mundus necessarius, non modò percommodus, homini est, summaque industriâ talis examussim fabrefactus visitur, qualis ex vsu hominum desiderabatur. Angeli verò etiam nullo edito Mundo viuere, atque adeo beatè viuere potuissent; neque hic definitè præ alio quopiam Mundo erat Angelis idoneus. Quis ergo diffiteatur Mundum hunc hominibus præcipuè iuuandis ædificatum? Neque verò illa roboris exuperantia, qua præ homine Angelus pollet, quaque ciere potest, tum hominem ipsum, tum corpora vniuersa, euincit in Angelo dominatum aliquem supremum in corpora; vt cuipiam videri posset ad constitutas iam positiones. Quippe hominem vtique videmus liberè vtentem eiusmodi vi, quam ille naturâ sortitus est mouendi pro arbitratu & commodo quæcunque inferiora: Angeli contrà nihil exercent eiusmodi vim ac robur, præterquam in quibusdam motionibus ipsi homini proficientibus. Ergo credibiliter censebit, quicunque arbitrabitur, Naturæ conditorem ac principem Deum circumscripsisse Angelis intra limites vtilitatis humanæ eiusmodi virium vsum ac facultatem.

CAPVT XXX.

Iniuriã est Deo, asserere creata omnia nihil esse nisi media in Deum tanq̃ in finẽ directa

1. IIs hucusque nobis fuit non super cuiuspiam fundi, sed super Mundi vindicatione, aduersus effectas eiusdem Mundi partes, atque, vt ita dicam, priuatos ciues. Iam verò effector ipse ac Princeps vniuersorum in iudicium euocatur. Contra litigatorem tantum quis obtineat? Imò verò quis non obtineat, quando ipsemet sua sponte causâ cedit? Non nemo animum induxit, quidquid procreatum est, nihil efferri supra humilitatem medij in Deum tanquam in postremum finem bonorum intendentis. Etenim quæcunque postremum finem præeunt, ea vtique media sunt: licet perinde omnino in illis contingat, ac nonnullis cum beneficiarijs Dynastis agitur, qui, vt à supremo Principe longiùs absunt, ita sui iuris, ac nemini addicti putantur. Non aliter quædam bona fines interdum vulgo appellantur, quia finis ille, in quem reuera diriguntur, nec propinquus est, nec vtique manifestus.

Veruntamen adeo Mundus hic non gerit conditionem medij in Deum 2.
tanquam in finem intenti, vt idipsum asserere diuinam abijciat Maiestatem. Quid ni ita sit? In hoc tandem sita est ratio medij, vt finem efficiat. Tantundem proinde remotum est à diuina granditate, vt medij alicuius opportunitatem, atque vt cuiuspiam causæ efficientiam excipiat Deus.

Alij cautiùs, rem quamlibet procreatam medijs annumerant, non quidem Dei essentiam, sed Dei gaudium conficientibus: Id ipsum tamen planissimè explodit ratio illa toties inter nos repetita: oportere vt gaudio cuicunq; bonum aliquod lętabile præeat; Quamobrem non antea gaudere Deus potest, quàm is bonum aliquod suum re ipsa positum cernat. Non ergo ad Dei gaudium permouendum satis valent media ipsa, vtpote quæ non tam bonitatem, quàm bonorum grauiditatem gerunt.

CAPVT XXXI.

Vt q̃ratur num soli Deo cõueniat vt sit finis cui, *Mundo aũt vniuerso vt sit* finisq; *examinatur, an exteriora possint esse in finibus bonorum, & nominatim alienus amor erga nos.*

QVæ cùm ita sint, id superest dubitationis, Num res effectæ vniuersæ
quando vti finem, *cuius gratiâ*, quem aiunt, Deum non quærunt; non 1.
in alium certè *finem cui*, quàm in Deum reuoluantur; eatenus generatæ, quo generatori sunt bonæ.

Et quidem res quælibet exterior ex veris bonis, verisque perfectionibus vulgò expungitur. Quòd si bona tantùm illa intelligamus, quæ intimè fœlicitatem conflant, & ipse conuenio, & verò Aristoteles *a* conuenit. At si notionem boni amplificemus ad quæcunque non falsus animus concupiscit, ea vtique notio exteriùs quoque sese expandit. Vtar porrò ad id confirmandum regulâ illâ, qua Saracenus *b* explorauit, num pulchritudo spectatori sit in finibus
bonorum, an in medijs. Id omnino (disputabat ille) in finibus bonorum est, 2.
quo detracto, non acquiesceret animus, licet fructus omnes inde speratos aliunde caperet. Quippe tum constabit, rem illam non ab ostentatis tantùm emolumentis, sed suomet nomine commendari.

a 1 Eth. c. 8
b Lib. 1. c. 45.

Porrò duæ omnino sunt res exteriores, in quibus hanc proprietatem in-
uenio, veri boni finisq; indicem: amor atque honor. Nemo vnus est, qui a- 3.
mari non amet, quantumuis amore nihil frugifero. Quam deerrantes Epicuræi, cùm bonum amicitiæ vniuersum intra mutuas amicorum vtilitates contraxere! Hæc si vnicuique proponatur conditio, vt easdem omnes ad vnam percipiat vtilitates, quibus amicitia opipara est, sed intelligens nullius animum ingenuâ beneuolentiâ sibi coniunctum, an non vt insulsam illico earundem vtilitatum dulcedinem aspernabitur, nec se fortunatorum in ordine censebit? Vulgatum est de Regnatore illo, qui demiratus memorabile amicorum par, mutuò sese medullitus diligentium, & in hoc vno diffidentium, quod vterque sui capitis iacturâ redimere certaret alienum, optauit enimuero illorum conditionem pro sua quantumuis regali, adeoq; cæteris bonis longè omnium refertissimâ. Nec tantùm placet in alijs amica & beneuola nostri caritas, quæ nostro-

Dionys. Syracus.

nostrorum bonorum studiosa est, sed vel amor ille, quo nos tanquam diligentis bonum diligimur. Mitto, quæ inter mortales exempla hoc demonstrant vt cogitatu prona, sic memoratu fœda: sanctiora petamus è Cœlo. Ipse Deus vel sic se amantibus, & gratiam habet & refert. Quid multa? Durandus hunc ipsum Dei amorem amantium delectationi studentem in absolutæ caritatis loco habuit, quæ vel à sacramento seiuncta Dei perduellem in filium reformat: quanquam hæc opinio in magna fautorum solitudine iacet: Et sanè istiusmodi amor adeo est imperfectus, vix vt amoris titulum promereatur. Nimirum acutè Martialis in Philomusum.

in 4. dist. 17. q. 2.

Delectas, Philomuse, non amaris.

Li. 3. ep 61 apud Rad.

CAPVT XXXII. *Honor quoq; in finib. bonorū est.*

1. HOnor itidem proh quale Numen, quantaque superstitione mortalibus cultum! Et quidem suâ, non afferendorum bonorum gratiâ; quando eius Numinis ad aras bona omnia, & scilicet vitam ipsam alacriter immolamus. Honorem hoc loco non sic angustè concludo, vt is à fama gloriaq; separetur, sed alienam interiorem qualemcunque nostrę excellentiæ persuasionem ac reuerentiam intelligo. Hæc enim sua vi satis superq; mortales rapit. Porrò quem nudius tertius de gloria sermonem habuimus, is præstat ne de hac re amplius effari necesse habeam. Haud ergo de nihilo videatur illa Senecæ controuersia: si fingamus ab Antonianis sicarijs oblatam Tullio salutem per diuinæ Philippicæ deflagrationem obliuionemq; perpetuam: num eo euentu fuisset sua ipsius, an pulcherrimi operis vita scriptori præhabenda. Neque verò idem Tullius leuiculum appellet Demosthenem, qui recreabatur femellæ hydriam gestantis voculâ sociæ in aurem insusurrante: *Hic est ille Demosthenes.*

Li. 1. c. 23 24.

Suasoria penul. & vlt.

5 Tuscul.

Et quidem haud sapientiùs, quàm beneuolentiùs Natura alienæ in nos caritatis atque existimationis nos cupidos genuit. Expediebat namque in pretio esse præ argento atque auro metalla huiusmodi; (si fas est dicere) nec vi rapienda, nec imperio vectigalia. Beneficentia vtique ac virtus venæ illæ sunt, ex quibus eiusmodi metalla eliciuntur. Quocirca & amoris conciliandi cupido beneficijs homines mutuò deuincit, & honoris cura per ardua virtutis etiam inertes compellit.

CAPVT XXXIII *Cur Deū delectet amor, quo diligitur, honosque colitur.*

1. NEque verò ab hoc natiuo amationis honorisq; studio Deus ipse alienus: non ita sanè vt bona hæc naturaliter depereat acriore illa desideratione, quam memorauimus, quæ rem desideratam desiderantibus necessariam reddit, eâq; carentes excruciat. Nempe aliarum ab se rerum necessitatem nullam admittit Deus; vberrimam sibi fœlicitatem, vel in cæterorum nihilo retenturus. Quæ igitur Deo insita in sui amorem atque honorem persequendum inclinatio, ea vtique lenior est, quàm vt ipsum, vel ad hæc paranda compellat, vel non paratis contristet. Et verò commodum talis inclinatio pertinuit ad Deum.

Sanè quidem Saracenus ait, quoniam amoto eiusce inclinationis ictu nihil Deus extra se moliretur, quippe tunc nullâ sui tactûs illecebrâ ad aliquid moliendum: qua sine illecebra desiderium concipere nemo potest, nec quidquam velle.

Haud profectò veram rei causam memoras, intercessit Querengus. Namque supremus rerum Arbiter, ipsaque rerum omnium Natura Deus est. Quocirca naturales Dei affectiones haudquaquam ad vtilitatem cæterorum contigêre; quin ad ipsius Dei commodum & delectamentum affectiones aliarum rerum exiguntur. 2.

Verior ergo causa, cur inclinatio illa Deum addecebat, ea est; quod aliàs nulla Deo, nec agendi potestas, nec volendi libertas: adeoque nec honestas, nec laudis meritum; quæ omnia probum libertatis vsum consequuntur.

Deficeret quidem potestas, hoc ipso quod libertas deficeret. Vna quippe atque adeo eadem diuinæ potestatis ac libertatis subiecta materies. Nec enim Deo potestas est creandi aliquid quod ab ipso procreatore non liberè, sed necessariò manet: aliàs nempe alterum à se Deum procrearet. Perge porrò amota eiusmodi inclinatione amoris atque honoris à Deo, libertatem illico amoueri, sic efficio. Libertas generatim omnis in sola rerum bonarum notione dominatur: Deus autem, quippe rerum apex & culmen ab ea quam obtinet celsitate nimium se deijcere posset, si vel solo effectarum rerum bono moueri posset; illico enim eam sibi detraheret excellentiam, vt supremus sit omnium finis: quin finem supremum suum sibi proponeret effectum illud, in cuius bonum vnicè conniteretur. En quomodo nulla Deo efficiendi potestas ac libertas nulla, si bonum Dei exterius nullum.

CAPVT XXXIV

An Deus potuerit creare res tantũ sensu aut ratione carentes.

TVm Cardinalis in Querengum intuens. Quæ hactenus disseruisti, eò delabi videntur, vt negemus potuisse creari à Deo res tantùm sensu atque adeo ratione vacuas. Quibus enim nihil sentire, his vtique conuenit, per se atque alijs infectis, nihil prodesse; non quidem sibi prodessent, quandoquidem bono affici eorum non est vti decreuimus: nec item prodessent Deo; Nempe in eiusmodi rebus nulla est Dei vel reuerentia vel caritas, quæ duo, per te, bonum Dei exterius finiunt. Tum animalia rationis expertia bono quidem suo fruuntur aliquo; at bonum Deo (siquidem sola extiterint) afferunt nullum. Scilicet haud magis, quàm stirpes aut lapides Dei venerationem vel amorem norunt; quando nec Deum ipsum norunt. Quocirca, si, vt nuper disputabas, quæ Deo nihil bona, ea vtique Deo inamabilia, siq; vnus Dei amor rerum effector; quid aliud sequitur, nisi circa ea quæ ratione carent, cæteris infectis, Dei efficientiam versari nequaquam posse? 1.

Querengus contrà: Annuerem fortasse, ni audaciùs videretur immensam Dei potentiam humana ratiocinatione breuiusculo tanquam palmo, velle 2.

me-

metiri. Hoc enim distant corporum magnitudo, atque aliæ rerum perfectiones: illa minorem, hæc maiorem sese mensuram poscunt. Id compertissimum: posse Deum efficere, quæcunque efficere posse expetendum est; nec aliqua diuinæ potestati negari, quòd huius vires, sed quòd eorum bonitas desideretur. Vno verbo, illa Deus non potest, quæ vt à Deo fieri possint, indigna sunt. Vltra hos fines audere ingenijs nullum hac in re fidei lumen consectantibus tantundem stultitiæ habetur mihi, quàm cimmerijs in tenebris cursu certare.

CAPVT XXXV.

Quō non repugnēt hæc duo: Vnū Deū esse finem extremū vniuersorū; & ab eodē diligi res effectas amore beneuolentiæ, ac multa fieri earum gratiâ.

1. TElam ergo repetens, quam ordimur, nodum in præsentia offendo Andreæ vindici parem. Scilicet ex vna parte nefas est inficiari, quæ Deus extra se agit, non sua vnius, sed & rerum effectarum causa agere: alioqui nulla Deo in nos amicitia & beneuolentia, contrà quàm diuina eloquia testificantur: cuius præterea consequens esset; nullam pariter Deo collatorum beneficiorum gratiam à nobis deberi; nec enim aliquis iure ab altero gratiam reposcat, propter ea, quæ molitus est vt sibi, non vt alteri gratificaretur.

2. Contrà verò, si aliquo pacto rerum effectarum bonum per se ac sua sponte allicit Deum; quo hic iure supremi finis decus ac titulum sibi vni reseruat? qui sanè titulus consensione sapientum ęquè tanquam proprius addicitur diuinæ bonitati, ac supremi principij titulus diuinæ potestati? Quæ cùm Querengus dixisset, in Andream coniecit oculos, ceu quid referret expectans.

3. Tum ille: Quas proposuisti ambages, iam pridem in ore sunt litteratorum, vt nosti, quippe non minùs cogitatu pronæ, quàm explicatu operosæ. Dicam quid probabilius rear inter multa, quæ diutina commentatio mihi identidem obiecit.

Scis vtique volentem facultatem cumprimum alicuius finis desiderio captam est, confestim altero è duobus mediorum generibus finem illum aucupari: hæc sunt, vel quæ ipsa exteriùs, vel quæ interiùs agit. Et porrò dilectum finem per exteriores actiones quæri, vt frequentissimum est, ita in rem præsentem explicandum nihil confert. Alterum rarius, at nobis accommodatius, videlicet; ipsam volentem facultatem suismet appetitionibus, tanquam retibus, finem capere, quem venatur. Protritum huius rei exemplum adhibeo. Transfixus decidit in prelio miles iamiam expiraturus animam flagitijs maculosam, & tartaro debitam. Incessit hunc actutum cupido, vt se ante obitum cum Deo pacificet, adeoq; immortali supplicio subducat. Quò facere id possit, id vnum videt, vt *contritione*, quam vocant, Deum placet, noxas expurget. Hoc igitur medium eligit, adhibet, voti compos excedit. Tunc quidem huius medij selectio appellatur in Gymnasijs *voluntas imperans*: at verò ipsa contritio, *voluntas imperata*.
4. Porrò sæpe accidit, vti nominatim in casu descripto, vni cuidam fini amicè beneuoleq; dilecto studere voluntatem imperantem, alij rursus fini voluntatem imperatam. Ita enim cura illa æternæ salutis eâ gratiâ contritio-

nem deligens atque imperans, affectio eiusmodi est, quæ adamat ceu *finem cui* hominem ipsum talia sibi curantem. At contritio, quam cura eadem animo imperat tanquam vnicè opportunam ad culpas expiandas, detestetur eas oportet solâ Dei easdem auersantis caritate; itaque finis ille, cui contritio seruit, est ipse Deus, in quem ipsa peramanter effunditur.

Ex hisce initijs confido, exprimere posse me sat lucis ad locum, in quo 5.
hæremus, illustrandum. Sanè ad illam voluntatem pertinere videtur, vt supremi finis dignitatem conferat, quæ voluntas primo effectori, hoc est, Deo, exoritur prima. Age sanè; Deus per omnium antiquissimam arbitrij sui voluntatem vnicè amans quod summè amabile, nimirum seipsum, concupiuit sibi venerationem atque amorem effectarum rerum; quibus duobus continetur quantum exteriora ad eius bonum afferre possunt. Vidit porrò hæc duo parabilia esse per beneficia ab se conferenda benefico vtique animo, & non proprij tantùm compendij studioso; Ita enim intellexit oblatum iri procreatis animis plurimum causæ simul ad deamandum infinitum illud bonum suo illos amore prouocans in amicitiam, simul ad persanctè colendam hanc ipsam augustissimi Numinis caritatem in nos, tanquam in vmbratiles nescio quas icunculas ex nihilo ab se conflatas. Vt autem hoc vidit, ita eiusmodi caritatem in 6.
res effectas delegit tanquam vnicè idoneam ad eum gloriæ suæ cumulum obtinendum (gloriam appello cum Scholis vniuersum Dei exterius bonum) quem sibi cumulum voluntate præstituit. Cernis, quàm bellè ad hunc modum titulus extremi finis quadret in Deum, vtpote in scopum vltimum illius voluntatis, quæ prima extitit quasi vena rerum effectarum. Item cernis, quanto iure idem Deus beneficijs sibi nexos tenet creatos animos, quippe quibus per complures ab ea prima voluntate voluntates gratificari ex animo, atque amicè curauit. Haud tamen ideo negauerim quamlibet eiusmodi voluntatem simul quoque Dei gloriam affectasse. At nihil obscuratur amicitiæ candor, quòd vnâ & eâdem operâ & proprium & amici commodum, vbi simul conspirant, consectemur.

Quàm benè, Querengus exclamat, te mihi adiutorem adoptaui; quando 7.
quæstionum prærupta emollire ingenio sic vales, vt iucundè, non tantùm facilè, decurrantur!

Sol interea medio iam dominabatur in Cœlo. Quoniam verò Cardinalis pręceperat architriclino, vt horâ consuetâ dapibus mensam instrueret, seq; aduocaret ad prandium; ex improuiso architriclinus inter hęc omnino Querengi verba comparuit, mantile muneris insigne de more præferens dexterâ. Tum Cardinalis vultu id sibi submolestum declarans: Pomeridiano tempore, ait, commodiùs te audiemus, Querenge. Nunc enim architriclinus monet, stomachi clepsydram exinanitam; adeoq; cessandum. Hæc effatus simul ille, simul hospites pransuri commigrant in ædiculas graphicè inibi à Cardinali nuper extructas.

tractas. Et verò quando ruri degebant, suâ Cardinalis eo die Saracenum dignatus est mensâ, quæ vti splendida erat ac voluptuaria per se, ita neglecta atque insulsa ad eorum labra, quibus nihil conditum præter litterarias disputationes.

LIBRI TERTII
Pars Posterior.

CAPVT XXXVI Resumitur disputatio, & ponitur hoc effatũ: hæc tria tantũ numerari in bonis physicis rei inhærentib. videlicet esse, cognoscere, oblectari & modus hoc demõstrandi.

1. REmotâ mensâ breue ac dulce colloquium. Deinde in cubiculum quisque sibi attributum recessere, vbi mixta nescio quæ cum splendore simplicitas, simul loco, simul Domino congruens, voluptatem geminabat. Nec diu fuit, cùm Cardinalis per festiuam quandam comitatem ad singulorum cubicula superuenit, ac secum eductis placuit sedes collocari in porticu signis ac tabulis perornatâ, infinitamq; planiciem oculis subijciente. Quoniam verò congressus in plures horas parabatur, sat citò Cardinalis iussit Saracenum pariter assidere; in sella tamen demissiore, & brachiorum adminiculis vacante pro Magnatum ritu. Interim

2. Querengum compellauit, vt ordiretur. Is verò: Equidem si iam consentimus in ijs designandis rebus, quas Natura beneuolè diligit, & ideo appellantur *finis cui*: scrutabor deinceps bona illa, quæ rebus ad hunc modum dilectis desiderantur merito suo, atque vt *finis cuius gratiâ*: eaq; interstinguam ab ijs bonis, quibus amor omnis ex fructu; & quæ proinde *media* nominantur. Tuæ subinde inuestigationi sepono (Andream verò compellabat) quasi auream disputationis nostræ coronidem, beatitatem hominis naturalem: centrum videlicet moralis philosophiæ; quod centrum vbi te duce tenuerimus, nihil erit quò vltrà contendamus.

3. Age igitur exequor (ita enim heri præstitutum est nobis) naturalia bona; vtpote quibus bonitas moralis vniuersa, vt re, ita & notione posterior est atque adnixa.

Tria numero bonorum genera finis appellatione donarem, quod aliàs præsignificaui: nimirum hæc ipsa: *Esse, cognitionem, voluptatem*: loquor hîc bona interiora & fœlicitatem componentia: exteriora enim bona omnia in hoc tandem par conclusimus; *honorem* atque *amorem*.

Quod pono, vt videtis, duobus capitibus continetur. Alterum caput exigit ex finibus bonorum, quidquid versatur extra illa tria: alterum hæc ipsa tria in huius hominis possessionem immittit.

Prius caput aggredior: de quo vt pauca sint satis, præstant vtique tam

multa, tam præclara, quæ tu, Cardinalis Illustrissime, hac de re primo nostræ disceptationis die habuisti.

Lib 1.c.11 12. & 13.

In arctum ergo colligens ea fermè, quæ abs Te vberiùs tractata, cursim lustrabo decem illas rerum cohortes (categoriæ vocantur) in quas cohortes Philosophi vniuersum rerum agmen distributè secernunt: non alium inter eas ordinem seruaturus, quàm qui commodior in præsens.

CAPVT XXXVII.

Prædicta positio cõfirmatur lustratis decẽ illis cõmunib. rerũ categorijs quarũ 9. hoc in cap. examinãtur.

Primùm sanè, *locus* ac *situs* vi sua nihil expetuntur. Quis enim pensi habeat in Italia potiùs viuere, quàm in India, sedere potiùs quàm stare, nisi aut propinquarum rerum, aut commoditatis gratiâ? Nec secùs accidit de *Quantitate*, quæ tertiam adiungit Categoriam. Quippe cùm eatenus placeat staturam nancisci proceriorem, breuiorem, habitiorem, graciliorem; quò alia earum plus, quàm alia confert, vel ad incolumitatem, vel ad dexteritatem, vel ad speciem. 1.

De Temporis Categoria: Si committamus inter se duas ætates omnino pares, non aliâ gratiâ malim in altera illarum definitè viuere, nisi propter certa quædam commoda vel incommoda ad me obuentura, ex rebus coæqualibus vni potiùs, quàm alteri ætati. Quod si inter duas ætates diuturnitate impares optio cadat; porrò tunc non solùm *temporis* attributum, sed ipsum *esse* agitur: itaque diuturnior ætas præoptanda, quia per hanc mihi meum *esse* pleniùs atque ampliùs possidebitur.

Tum verò de *Habitus* Categoria nihil attinet dubitare. Nempe *Habitus* exterius quoddam additamentum est, cui sua tantùm effecta pretium vindicant: nimirum si vel honestamentum affert, ceu Senatori purpura, vel concinnitatem, ceu matronę stola, vel firmitatem, ceu militi arma, vel fomentum, ceu frigidiusculo gossipina. 2.

Neque idem operosiùs ostendam in *Actionis* & *Passionis*, vti vulgò dicitur, Categorijs. Nimirum pro effecti quà probitate, quà pernicie actionem nostram amamus, vel aspernamur; Eoq; in bonis Herculis non numeratur, natos trucidasse, quos furor pro monstris amenti supposuerat. Item *Passio* tristem aut secundam appellationem sortitur ad naturam illius affectionis, qua patientem imbuit. Ita calefactionem in beneficij loco ab igne per hiemem accipimus & quæritamus; hanc ipsam æstate ceu pestem exosi. 3.

Sequitur Categoria illa, quam *ad aliquid* Aristoteles, *Relationem*, barbarè quidem, sed neruosè Scholastici nominarunt: in qua eadem proprietas, quam in reliquis demonstraui, nihil obscurior apparet. Vel enim nexus isti, quos *relationes* dictitant, non re, sed cogitatione tantùm aliquid addunt alijs rerum Categorijs, vt nobiles Philosophi tentur: & tunc quidẽ peculiari super ijs nexibus quæstioni ne locus quidem: vel quidquam addunt, quod alijs videtur: Et certè id addunt, quod per se illecebram habet nullam; sed ita fermè placet,

vt

vt pulsus inturbatus lætabilis est, quippe non suâ gratiâ, sed bonæ valetudinis,
4. quam consequitur, atque adeo quam significat. Sic omnino similitudinis nexus cum Angelo bonum est hominis, non nisi quia tali nexu hi duo colligantur facultatis intelligentis communione, quæ facultas ingens est bonum. Cæterùm similitudo vniuersè, ne illa quidem, quæ cum rebus optimis illico bona est, nisi ea ipsa similitudo constituta sit in proprietatibus optimis. Monet sanè de hoc Aristoteles in Topicis, confirmareq; id non respuit exemplo tum asini quadrupedum despicatissimi, eiusdemq; simillimi equo quadrupedum nobilissimo, cuius origo digna veteribus visa, quæ Numini tribueretur; Tum exemplo simiæ simillimæ inter belluas homini animantium Regi Ex quo Ennianum illud apud Tullium. *Lib.8.c.2*

Simia quàm similis turpissima bestia nobis? *2 de Nat. Deor.*

5. Nexus pariter originis, seu consanguinitatis nihil momenti suo nutu habet ad desiderium, sed quatenus nos aut nobilitate decorat, aut cognatorum amore atque hæreditatibus auget. Fac eiusmodi bona remaneant; nihil vltra cordi erit nexum illum retinere. Vultis hac de re exemplum vnicè maximum? Negant satis communiter Theologi, nexum hunc physicum in Deipara erga Diuinum Filium, postquam is à nece surrexit (nec verò secus philosophantur de cæteris matribus, postquam earum liberi in extremo Iudicio reuixerint.) Quippe, cùm talem nexum abruperit Christi mors, cumque idem Christus postea non materna fœcunditate, sed diuinitus in vitam sit reuocatus, profectò nulla extitit causa, quæ nexum eundem semel discissum resarciret. Nil tamen (addunt) id fraudi est eximiæ Parenti; cui nempe reseruatur integra, & apud præcelsam sobolem beneuolentia, & apud res omnes effectas veneratio.

Non ergo sua sponte, sed gratia effectorum sibi adhærentium desideratur nexus iste, quem *relationem* appellant.

6. Duæ peragendæ nobis Categoriæ: *Substantia* & *qualitas*. De substantia profectò nihil opus est dicere. Siquidem *substantia* nostra & *esse* nostrum idem sunt. Ipse igitur, qui *esse* in bonis censeo, substantiam ex bonis inducere nec debeo, nec possum. Id tamen præterire non libet; ipsum *esse* nostrum, si perquam pressè loquamur ea vna vi contineri, quæ cognoscit atque appetit, obuoluta hisce artubus, cuius nomen est *Anima*. Hoc Aristoteles non semel docuit: idemque docuerat Plato 5.de Repub. ideo militibus interdicens cæsorum hostium cadauera dispoliare, quod diceret, veros hostes ex illis iam corporibus auolasse. Sed hoc idem Natura ipsa disertè docet. Mutatur perpetuò corpus animæ circumdatum, & in frustula dilabitur, ceu trita tunica, quam Natura continenter sarcit ex depositis aliorum viuentium vestibus: id enim denique sunt alimenta, quibus reficimur. Nec tamen interea mori nobis videmur, nec in alios homines degenerasse, nisi per abusionem illam, qua *6.Eth.c.2 10Eth.c.7 & alibi passim.*

Poë-

Poëtæ redeuntem Solem alium à pridiano appellant. Haud puto dolenter fer- 7.
remus, si nos quotidie aliud atque aliud amiciret corpus consimile prorsus he-
sterno; quod vsque abiret in nihilum. At non ita leuiter toleraremus hanc
denunciationem: vertendam in nihilum hanc animam vice alterius animæ
persimilis in hæc membra nostra suffectæ: eo enim euentu nihil magis nos i-
psos extaturos, vitamque producturos arbitraremur, quàm si vnà cum anima
corpus ipsum fieret nihil. Iam, hoc admisso discrimine, inter id quod nos pro-
priè sumus, & inter corpus quo tegimur; corpus vtique eò non ampliùs in bo-
norum numero habetur, quò nauum instrumentum est ad actiones nobis
proficientes. Nemo enim censuerit in ærumnis virorum quorundam sancti-
moniâ illustrium, quod corde vacarint, hoc est, membrorum principe; dum
interim diuina vis ceu cordis vicaria vitales functiones bellissimè peragebat.

CAPVT XXXVIII. *Idē ostenditur in categoria Qualitatis: & cuiusmodi bonum sit Potentia.* a *in Categoria de Quali.* *Li.1.c.11.*

Decursis alijs, in vna Qualitatis Categoria tandem consistimus; cui ad re- 1.
centiorum consuetudinem vel illas accenseo, quas Aristoteli non *quali-
tates*, sed *passiones* visum est appellare *a*, vt pudorem, turbamentum, lætitiam,
aliosq; subitarios affectus appetentis facultatis; nec non sensus mentisq; visio-
nes ac perceptiones. Igitur aliquas qualitatum Aristoteles nominauit *potentias*,
habitus, *affectiones*, siue, vt cum Scholasticis loquar, *dispositiones*, quæ vniuersæ
ad aliquid agendum instruunt: ceu descendendi potentia seu grauitas in lapi-
de, quæ illum defert ad centrum; ceu habitus scientiæ in Philosopho, quæ pro-
bam in eo ratiocinationem parit; ceu dexteritas in adolescente, quæ si arte v-
suq; excolatur, concinnam saltationem ac palæstram efficit. Has porrò quali-
tates non suo merito amari, sed illorum operum, quorum illæ nobis initia
sunt, præclarè abs te, Cardinalis Illustrissime, confirmatum est pridiano ser-
mone. Fingamus enim, vt aiebas, Achillem perpetuò compeditum, vel sedi
affixum, quomodo infœlix Theseus: tunc quidem videbitur nobis Achilles
ab natiua pedum velocitate longo vsu perfectâ nihil claudo fortunatior.

Hoc loco Saracenus obstitit in hunc modum. Si potentiam sumis ex- 2.
trinsecùs impeditam; hæc sanè potentia non erit nisi manca & inchoata. Nec
enim ita loqui mos est, vt cuiuspiam rei efficiendæ potentiam tribuamus alicui
qui ab ea re quocunque tandem obstaculo prohibetur, ceu impeditus à cursu.
At si de potentia loqueris consummata expeditaque, falsum puto quacunque
illam amabilitate destitui, præterquam seruili & quæstuosa, adeoque, si re ipsa
nihil efficiat, aspernandâ.

Complures vtique vel eam potestatem sibi cupiunt, cuius effectum hor-
rent. Sic enim

Iuuen. sat. 10.

& qui nolunt occidere quenquam,
Posse volunt.

An

An non præclarum in Deo eſt poteſtate continere Mundos alios, quanquam voluntate repudiatos?

3. Sic Saracenus. At incunctanter Querengus: Bifariam potentias diſtribuere licet. Aliæ quidem *neceſſariæ* nuncupantur; quæ tantundem planè agunt, quantum valent. Veluti Sol aut glacies nihil vehementiùs illuminare, vel frigefacere poſſunt, quàm alterve illuminet, alterave frigefaciat. Neque verò in eiuſmodi neceſſarijs potentijs id vſuvenit, quod exponebas; hoc eſt, vt quod poſſe placet, agere non placeat: eiuſmodi enim *poſſe* ipſa eſt agendi neceſſitas. Cæterùm, haud reor, cuique noſtrûm penſi futuram concoquendi facultatem in ſtomacho, ſi certè prænoſcet, Angeli operâ cibos inibi ſemper opportunè conterentis ſupplendum ſtomachum ea facultate deſtitutum.

4. Aliæ ſunt potentiæ, quarum vſus arbitrarius eſt poſſeſſori, ceu poteſtas occidendi, de qua laudatus à te Poëta. Hæ porrò amantur alienâ gratiâ non ſua; ſcilicet ſi non gratiâ vſus, at certè iucunditatis. Etenim priuſquam deliberemus quid peroptandum inter plures cogitabiles euentus, iucundiſſimum eſt vniuerſos noſtra in manu poſitos circumſpicere extra diſcrimen illius triſtitiæ, quam inferunt vota poteſtatem prætergreſſa. Accedit ad hanc cauſam, conducere, vt quædam nominatim, alijs nocitura ſi fiant, poſſimus, vel cùm nolumus; tum ad reuerentiam quandiu nobis arbitraria cernuntur; tum ad grati animi vicem, vbi iam benignè abſtinuimus.

Denique honeſtas ac virtus extra liberam boni electionem non habentur: liberè autem eligere, eſt ita eligere, vt poteſtas adſit non eligendi. Ideo collaudat diuinus Eccleſiaſtes eum nominatim, *qui potuit tranſgredi, & non eſt tranſgreſſus; facere mala, & non fecit.* At verò hoc itidem emolumentum, quod ex poteſtate redit, haud vnquam in ea finis bonitatem oſtendit, ſed medij honeſtorum operum conficientis. Quocirca flagitioſis hominibus expediret, honeſtè agendi facultate caruiſſe; ſimul enim & culpâ probroq; malè actorum carerent. Cap. 31.

5. Quod ſpectat ad Dei poteſtatem, de qua dicebas; vel eam conſideras, vt re idem omnino, ac eſt Diuina Natura, & hac ratione perinde amabile Deo eſt, vt poſſit, atque vt ſit Deus; Vel hæc duo cogitatione diſtinguens percunctaris à me, quî tandem norim Deo hanc poteſtatem ineſſe, quippe vel ſine illa idem perfectionis retenturo; quando poteſtatem per ſe à rei perfectione penitus diuido: Et huic percunctationi ſatisfaciunt ea, quæ modò diſſerebam. Si enim poteſtas hæc Deo deficeret, deficeret pariter gaudium illud, quo perfunditur, dum hunc alioſque innumerabiles mundos contemplatus, intelligit ad quemcunque ex illis voluntatem adijciat, ſibi vires adeſſe, planè ſecurus triſtitiæ voti fruſtrationem comitantis. Quod ſi porrò inſtes: Quid attinuit ineſſe Deo poteſtatem deligendi alium ab hoc Mundo; ad ſummum, alia volendi, ac vult, quando per me poteſtas vi ſua nihil auget bonitatis? reſpondeo, id

6.

ſummopere attinuiſſe, ſimul ad virtutem atque honeſtatem, quæ libertate continentur, vt prædixi; ſimul vt Deus id ipſum, quod gerit, gerere poſſit. Hoc poſtremum ita explano. *Effici poſſe*, ac *neceſſariò eſſe*, naturâ pugnant inter ſe. Ideoque æternus Dei Filius haudquaquam *effectus* dicitur, quinimo veriſſimè eſt Deus; quippe non Dei libertate, ſed neceſſitate progenitus. Non ergo poſſet Deus hanc vniuerſitatem efficere, ſi neceſſarium foret hanc vniuerſitatem exiſtere, ac proinde ſi Deo liberum non eſſet illam nec voluntate præſtituere, nec re procreare.

Accedit, quod antea prædictum eſt, fructum eſſe exteriorum operum ex Deo manantium honorationes atque amationes, quibus ipſe viciſſim colitur. Iam certum eſt, eò vehementiùs inuitamentum nobis exhiberi ad amandum honorandumq; effectorem noſtrum, quò ingentior eſt poſſibilium rerum caterua, ex qua nos nominatim delecti ſumus, qui in rerum vniuerſitate ac luce verſaremur. Igitur quod libera poteſtas Dei pertineat ad omnia poſſibilia (hoc eſt, ad ea omnia, quæ in ſua notione duo inuicem pugnantia non claudunt) perutile medium fuit, quò res effectæ ingens Deo vectigal amoris atque honorationis rependant.

Tenetis ergo, quemadmodum poteſtas omnis, quà poteſtatis rationem habet, mutuetur amabilitatem ſuam, vel ab effectis ex ſe prodeuntibus, vel ab alio fructu, quem confert; propriam verò, & à prouentu ſegregatam bonitatem non habeat.

Tranſeo ad alias qualitatum ſpecies, quarum aliquæ ab Ariſtotele dicuntur *paſſiuæ*, vel quia per eas commotus ſenſus aliquid patiatur, vt per calorem Tactus, per dulcedinem Guſtus; vel quia ex aliqua perturbatione, quam animus patitur, oriantur, veluti pallor ex timore, rubor ex verecundia. Aliquas verò ad figuram ſpectare dixit, ceu rotunditatem, curuitatem, & ſimiles. 7.

Ex his ergo vniuerſis nonnullæ vitam tuentur: eiuſmodi ſunt quatuor illæ *principes* nuncupatæ, & forſitan aliæ ex eodem genere minùs perſpicuæ: aliquæ recreant ſenſum, cui inſident, vt hæ ipſæ quatuor, quarum apta inhærens temperatio Tactui iucunda. Aliæ verò non tam membra, quibus adhærent, quàm alienum ſenſum, quo tenentur, oblectant: ceu figura, vel color; Plures denique ex his omnibus adiuuant ad rectè ac ſolerter agendum, quo titulo ad primum ex enumeratis qualitatum ordinibus redigi poſſunt: veluti figura humoris cryſtallini, quæ plurimi eſt ad viſionem. Sed modò ex vno, modò ex alio ex emolumentis à me indicatis, id conſtat prædictas qualitates ad vnam omnes non niſi mediorum amabilitate reſpergi. Etenim calor ille, qui perfectio leonis habetur, cuius vitam fouet; hic ipſe piſcium labes ac peſtis eſſet, quibus vitam adimeret: idem cordi bonus, quippe ad eius munia perutilis, idem cerebro malus, quippe huius officia perturbans. Nigritiem pariter, exemplum à te allatum vſurpo, Cardinalis Illuſtriſſime, Commorinenſibus expetitam, 8.

tam,

tam, vtpote qua prædití aſpicientibus perplacent,eandem noſtrates aſpernantur, vtpote per quam oculos offenderent incolarum. Similiter figura ſemicircularis(an veriùs hyperbolica?) in bonis oculi eſt,cui perſpicacitatem affert, atqui hęc eadem proh quàm peruerſa foret ac monſtroſa in pede,cuius ingreſſum impediret ac deturparet.

Nulla ergo qualitas præter cognoſcentis atque appetentis facultatis operationes,ſuo nomine adamatur.

CAPVT XXXIX

Idē cōcluditur de illis qualitatib. quæ ſimul sūt opati:nes animæ; Itē oſtenditur, in quocunq; amore ac ſpe gaudium contineri.

1. IAm de appetitionibus paucula. Et quidem appetitus operatio nulla ſuauitatem ſapit,niſi tres huiuſmodi: amor,ſpes,gaudium. Atqui perinde hîc accidit, atque in recenſendis Cœli luminibus: præter Solem namque alij etiam Planetæ annumerantur; ſed reuera illorum iubar non aliud quàm Solis eſt iubar. Sic,reor,inter animi affectiones gaudium eſſe quaſi Solem illum, qui natiua luce & mentem exhilarat, & ad ſui deſiderationem incendit; has verò proprietates hactenus ad amorem ac ſpem quoque pertinere, quò hæc ambo nonnullis quaſi gaudij ſcintillulis irradiantur. Amor enim quicunque vel amicitia eſt,vel concupiſcentia. Et amicitiæ quidem affectus omnis gaudium continet, quod aliàs oſtendi *a*. Item concupiſcentia nulla excitatur, quin præeat meditatio rei animum allicientis,ac proin cogitatu iucundæ. Quò factum eſt, vt amorem filium Pulchritudinis canerent: cuius Pulchritudinis notio hæc ipſa eſt, vt placeat ſe contemplanti. Quocirca qualiſcunque poſſeſſio illa,ſeu boni,ſeu pulchri mauis dicere,quam poſſeſſionem cogitatio ipſa nobis tradit, aliquo nos gaudio contingit, vt aliàs cum Ariſtotele *b* obſeruatum eſt à nobis: ſed prout eiuſmodi poſſeſſio inchoata non plena eſt,ita gaudium largitur,non plenum,ſed inchoatum,cuius nomen eſt *amor*. Hic ſubinde cupiditatem irritat conſummatæ poſſeſſionis,conſummatum gaudium pariturae. Hæc de Amore.

a L.1.c.39.
b 1.Rhet. c.11. 2Rhet.c.1

De Spe autem; an non & ipſa gaudio madet,quippe futuri ſucceſſus dulcedinem vel hauriens,vel ſi cautior fuerit libans? Quare gaudium ſpei admixtum (ſi placet ſimilitudinem Solis adhuc exequi) comparari poteſt cum crepuſculis Auroram præuertentibus, ac propinquam prænunciantibus.

CAPVT XL.

Poſtq̄ exacta ſunt è finib. bonorū omnia alia ab illis tribus; pbatur hanc appellationem pertinere ad illa tria.

1. PEr hæc pauca ijs adiecta,quæ Illuſtriſſimus Cardinalis habuit eodem ſuper argumento, videor mihi primam ſponſionis meæ partem impleuiſſe: cunctis videlicet ex boni tanquam Capitolio depulſis præter Triumuiros à me renunciatos. Sequitur, vt hos ipſos Triumuiros iure ac ritè renunciatos oſtendam. Et quidem haud quæ tria numeraui bona, ea peræquè ſingula bonitatis pretium nanciſcuntur. Quin hac in familia *bonorum*,natu primum infima ſortitur; tertiò(ſcilicet vltimò)genitum primas tenet. Quodnam bonum ex hiſce

tribus postremo nascitur? Gaudium sanè. At hoc ipsum lautissima portio amabilitatis contingit. Vnius gaudij est, vt fœlicitati sufficiat: sine illo bona omnia planè insulsa, ceu exoticarum auium quæsitissimæ sine ignis coctura. Si mortalibus proponeretur vtrum ex his mallent, vel scientiam refertissimam, ac cætera omnia præclara, nullo tamen gaudij lepore delibuta, vel immortale gaudium nullâ dotatum scientiâ, nullâ excellentia; Ecquis non hoc posterius, vt secundissimum deligeret, prius illud tanquam inamabile repudiaret? Gaudium vtique ipsa bonorum possessio est; quid autem boni sapiunt bona nisi possessa? Ideo nullum bonum ita desiderabile, quin ad percipiendum gaudium referatur. Ac proinde tantundem sonare censentur eiusmodi voces: *rem illam cupio*, ac *re illa gauderem*. Atqui non id modò habet gaudium, vt boni possessio sit: in ipsis quoque principibus bonis gaudium est, nouumq; gaudium ex se parit, quo nos gaudere gaudemus. 2.

Proximum est, vt de scientia dicam, quæ per se sola non ita expetitur, vt cuipiam conquirenda videretur etiam præcisa omni spe gaudendi: Alio tamen modo ea per se amari dicitur, ac proinde in finibus bonorum collocatur. Scientia nimirum illico gaudium tribuit, vel nullo emolumento possessoribus ostentato. 3.

Ipsum verò *Esse*, vt bonorum antiquitate primum est, sic amabilitate minimum, quod monebam; nec enim semper lætabile nobis videtur, quod aliqui simus. An Phalaridis tauro inclusi, an Tartaro discruciati, esse, quàm non esse mallent? Atqui scientia præ ignoratione cunctis placet; licet vel per sensus cruciamenta, vel per animi ægritudines in ærumnosam vitam incidere possit, (quod expedire tuum erit, Andrea, vbi naturalis beatitudinis ingenium, atque elementa demonstrabis.) At, denunciata iam grauissima infœlicitate quacunque, vnusquisque mallet eam subire quadamtenus erectus in scientiæ luce, quàm in ignorationis obscuritate deiectus. Ea sanè, quæ sciuntur, cùm scienti noxia, interdum contristant; scientia ipsa semper amatur. 4.

CAPVT XLI.

Quō in finib. bonorū sit quæcūq; scientia etiam infortuniorum.

a Li 1. c 12
b in Enchirid. & passim c. 8.

Memini equidem (tum Cardinalem reuerenter conspectabat) quæ tu his aduersa protulisti *a*, confirmans tum auctoritate, tum exemplis, bonum ac beneficum dolum esse aliquando, non modò insontem atque innoxium, amicos de ipsorum calamitatibus celare: quo efficiebas eiusmodi scientiam tunc in bonis non recensendam: quandoquidem bonum omne sua vacuitate optabilius esse debet; neque adeo hæc vnquam beneficij materia est. Porrò celebris fuit Epicteti Stoici vox *b*: non rebus, sed opinionibus rerum mortales perturbari; Quod vtique is non absimili ratione comprobauit; nimirum ex luctu in hominum animos ingruente non tam ab infortunijs, quàm ab infortuniorum renunciatione. Sed hæc ratio ne decipiat, operosè excutienda est. Id vt expediam, exemplum esto. Renunciatur Catoni Cæsaris victoria. 1. 2.

victoria. Nuncius hic Catonis animum eo luctu percellit, vt vitam sibi præcidat, patriæ libertati superesse dedignantem. Huius quidem luctus materies est Cæsariana victoria; at causa propiùs luctum efficiens est, non tam victoria ipsa, quàm victoriæ notitia Catonem subiens: antequam enim id Catoni resc̃itum, vicerat vtique Cæsar, nec ideo lugebat Cato. Ea tamen superueniens notitia non lugetur ipsa per se, quin amatur à Catone; quem iuuat, posito semel infortunio, veram eius cognitionem obtinere. At verò quoniam, sicut lætitia simul possessio boni est, simul bonum præcipuo nomine per se adamatum, ita & luctus non possessio mali tantùm, sed malum est per se ingratum atque offendens, ideo Catonis animus cùm reuoluebatur supra affectiones suas, & scilicet supra luctum eiusmodi, tum per hanc animaduersionem auersari poterat simul ipsum luctum, simul notitiam illam, quam luctificam experiebatur; itaq; huius notitiæ vacuitatem exoptare.

3. Iam sic in Catone descriptâ quasi rerum, quæ passim ab animo interiùs geruntur, historiâ, adnotandum est, hac voce, *malum per se inuisum*, haud vniuersim significari qualemcunque mœroris causam; nec item *bonum per se amatum* vocari qualemcunque voluptatis causam, sed tantùm res illas animo obiectas, quæ alterutrius affectionis materia sunt; quippe quæ solæ res vel placere dicuntur, vel displicere.

Aliæ porrò gaudij seu luctus causæ nonnisi mediorum bonitatem vel prauitatem suscipiunt; quod superius Catonianum exemplum bellè demon-
4. strat. Dum enim Cato gaudebat, esse sibi veram illam scientiam Cæsarianæ victoriæ, nihil ad eiusmodi gaudium opus erat præcipere animo prouentum aliquem talis scientiæ. Et hoc enimuero proprium est finis; videlicet etiam nullo effectorum pariendorum respectu gaudium afferre. At vbi Catoni cognitio illa incipiebat iam esse ingrata, non eam vtique Cato ab eiusdem cognitionis effectis cogitatione seiungebat, quin eam impatibilis mœroris effectricem considerabat: Et quidem, non alio nomine diligi aut repudiari, nisi prouentus; idipsum est, quod mediorum vel bonitatem, vel prauitatem
5. definit. Imò quoniam voluptatem [illegible]mere interdum tristitiâ ipsâ non recusamus, hinc nobis ad scientiam anhelantibus operæ pretium videtur sciendi gratiâ chartis pallescere, noctesq; serenas euigilare; & quæ duo pretiosissima æstimantur, hæc ipsa pertinaci studio, lento velut igne, consumere: videndi scilicet vsuram, ac viuendi. Hæc autem ideo agimus, quòd eam voluptatem, quam per se, ac tanquam finis scientia effundit, potiorem ducimus, dolore illo, quem hæc ipsa scientia alieno quasi nomine, atque vt medium nobis aspergit. Nec alia fortasse causa est, cur videamus spectatores tragœdiarum suas inter lachrymas tam iucundos ac sedulos. Nempe acriùs oblectat superiorem animæ partem contemplatio illa rerum granditate, nouitate, varietate mirabilium; quæ res hîc viuida imitatione assimulantur, quam angit inferiorem animæ partem ad-

admixtus mœror per hæc eadem luctuosa violenter expressus. Quocirca non vtique spectatores lugere gaudent, quòd quispiam elegantiùs, quàm veriùs enunciauit; Nullus enim luctus per se gaudendi materia est: sed ea cognitione gaudent, cui luctus aliquis indiuiduus iungitur comes.

CAPVT XLII.

Explicatur qua ratione ipsum Esse *in finibus bonorum sit, confirmatur*q; *in illa tria duntaxat hoc attributũ cõuenire.*

HOc ergo dissident *esse* ac *scire*, quòd *scire* nostrum in quibuscunque adiunctis per se lætabile sit, *esse* nostrum non item. 1.

Verùm, quamuis merum esse non satis momenti per se afferat ad lætandum, illud tamen (quod alio in loco disserui) in finibus bonorum versatur, vti pars illius cumuli, qui plena lætandi materia est. Lætificat nos profectò scientia, lætificat lætitia ipsa, sed eatenus, quò simul cum his bonis habemus, vt simus. Itaque si fingamus scientiam aut lætitiam nostram superfuturam nobis posthumam in hac rerum vniuersitate; nihil id lætandum videbitur. Quare integra lætitiæ nostræ materies, hoc est, absoluta fœlicitas, hæc ipsa tria coniuncta: *Esse, Scire, Gaudere.* In qua triade primum illud simul finis Naturam gerit, quatenus vnum ex his tribus, simul verò medij, quatenus fundamentum & causa reliquorum duorum.

Porrò tot ac tales omnino esse bonorum fines, quot enunciaui, subindicatum reor inter fabularum inuolucra à veteribus Poëtis, hoc est, primis infantulæ philosophiæ nutricijs. Commenti sunt hi, quòd nemo ignorat, Venerem Amoris Matrem tribus comitatam ancillis eam operosè comentibus, quæ *tres Charites* vocitantur. Earum porrò nomina Thalia, Aglaia, Euphrosina, quasi viridis, ac *vegetus vigor, lux, lætitia.* Venere, vt suspicor, vtq; obseruatum est in hesterno congressu, non pulchritudo priuatim, sed bonitas quælibet in vniuersum significatur. Vt enim matris est materiam fœtui sufficere, ita bonitas exhibet animo matricem, in qua ille amorem progeneret. Iam tres Gratiæ huic Veneri gratiam & venerem concinnantes, vt illa contemplantium animos in sui amorem accendat, tres illæ sunt dotes à me annumeratæ; nimirum *esse*, quod *Thalia* designat, viridis enim ætas ac vegeta, ea est, quæ remotior ac tutior ab interitu, per quem esse desinunt animantes; Tum *scientia*, cuius nota minimè obscura est, *Aglaia*, seu *lux*; demum *lætitia*, quæ nullo sequestro symbolo semetipsam *Euphrosinam* Græco ac proprio nomine appellat. 2.

Li.2.c.12

Sed quid est, cur inter fabularum vmbras detrusum inquiramus, quod in supremo veritatis Sole luculenter effulget? An non diuinæ Triadôs personæ, quæ omnem implent bonitatis mensuram, videntur sibi tres eiusmodi præstantias (licet verè vniuersis promiscuas) singulæ singulas adoptasse quodammodo vt proprias? Pater originis expers ita est, vt ab ipso sint vniuersa, quæ sunt. Filius tum gignitur, cùm Patris scientiam excipit. Tandem Diuinus Spiritus ita ab vtroque spiratur, vt mutuus vtriusque sit amor; cuiusmodi amor 3.

ne

ne cogitatione quidem à gaudio distinguitur; vt ea concludunt, per quæ hoc ipsum vniuersè comprobaui de amore Cœlicolarum in Deum. *Li. 1. c. 39 & 40.*

CAPVT XLIII.

Proponuntur nõnulla, quæ videntur pbare alia esse in finibus bonorum extra illa tria.

1. SIlente iam Querengo, ita fermè subijt Andreas. Si renarrare aggrederer quidquid iucundæ admirabilitatis mihi præbuit oratio tua, ne syllabam quidem ex ea præterire fas esset. Breuiùs exequar quænam sint, quibus non quantùm in admirationem ac voluptatem, tantundem in assensionem trahor. Duo igitur sunt, quæ mihi negotium faciunt.

Alterum est, cùm depellis ex bonorum finibus alia quæcunque ab illis tribus. Scilicet vereor, ne hic Triumviratus tuus haud æquior sit vetere illo; neve hic per proscriptionem minimè legitimam exuat non vitâ solùm fortunisq; Romanos aliquot Ciues, sed quacunque boni communione res omnes Vniuersitatis indigenas.

2. Næ tu habitus, ac potentias nihili ducis, nisi vnâ effectionum suarum gratiâ. Age, rem expendamus. Accipio gemina illa exempla, quibus, vt de Saraceno audiui, Illustrissimus Cardinalis Plutarchum sequutus, perstrinxit Epicurum, qui Bonitatis Regiam in sensu tanquam in suili collocabat. *Li. 1. c. 17*

Archimedes, deprehensâ fortè in balneo subtracti coronarij auri mensurâ, exultans illico emergit, lætitiâque amens cursitat per fora, per compita, clamitatque: *Inuêni, Inuêni*. Pythagoras persubtili meditamento demonstrat, in triangulo orthogono quadratum lateris recto angulo aduersi planè semper æquaturum duo quadrata simul aliorum laterum. Quod repertum in tantæ prosperitatis loco habet, vt pro munere Dijs immolet Hecatomben. Iam verò ita secùs rem effinge; vt ambo, quam rationem pararunt marte suo, eam ex aliena vel librorum, vel præceptoris doctrinâ recepissent. An credimus, tanta eos iucunditate triumphaturos. Minimè verò; quando neque cæteri, neque nos perinde triumphauimus, cùm primùm illa eadem edocti sumus: Non ergo cognitio illa per se id omne continet boni; quo animum lætificat; sed hæc eadem longè carior, cùm fuerit natiui acuminis, ac propriæ sapientiæ fructus; quorum alterum in potentijs, altera in habitibus est. Ergo tum potentiæ, tum habitus supra seruilem mediorum conditionem prouecta aliquem felicitatis cumulum ad ipsas operationes addunt de suo.

3. Atqui, dices, non alia de causa minor tum extitisset Archimedis vel Pythagoræ lætitia, nisi quia minor & gloria. Quocirca pulcram sibi perpetuamq; mercedem adsciuisse visus est Apuleio Thales Milesius, qui cùm rationem à se recens inuentam demonstrandi quoties Sol magnitudine sua circulum quem permeat, metiatur, Mandraitum Biennensem edocuisset; isque inopinata cognitione delectatus optare iussisset quantam sibi mercedem vellet; Satis, inquit, mercedis mihi fuerit, si, quod à me didicisti, cùm apud alios protuleris, tum eius me repertorem prædicaueris. *Florid. lib. 4.*

Age

Age sanè: hæc vna veræ gloriæ materies, verum bonum: si tunc ergo 4.
cùm Pythagoras, vel Archimedes, quæ per se deprehenderunt, potiùs accepissent ab alijs, te iudice bonum planè idem obtinuissent, quid est cur apud sapientes rerum æstimatores gloriæ minus reportassent? Ad hæc: finge animo, repertum ab vtroque codicem nescio quem penitus reconditum, & vniuersis mortalibus ignotum, vnde commentationes illas eruerint; ita vt eas verè non ab ipsis inuentas esse, arcanum foret cunctis imperuium; haud idcirco tunc eorum lætitia redundasset, quanta in veris inuentoribus, & quanta in eis re ipsa redundauit.

Aliam video arcem, quò te recipias. Respondere poteris, ideo lætabi- 5.
lius, si proprio ingenio hæc parta sint, quia tunc quidem spem ostentant, plura eiusdem pretij ab eodem ingenio inposterum parienda. Similiter enim egregium pomum tum ampliùs delectat, cùm nostri agri seges est; quoniam alia consimilia in nostro nascitura sic pollicetur. Sed hæc etiam defensio imbecilla. Prætereo plurimum differre mathematicæ commentationis inuentum, ac poëticum vel oratorium scriptum; huius namque præstantia eruditum planè scriptorem probat, non tyronem, non indisertum: è diuerso nihil vetat mathematicam rationem mediocris ingenij fructum esse fortuitum. Quocirca qualemcunque Archimedes ac Pythagoras de ingenio suo persuasionem longo experimento conceperant, eam vix, aut ne vix quidem, in alterutram partem mutare poterat successus quispiam singularis. Verùm præterea, fac Philosophis il- 6.
lis tam præclara meditamenta, non quidem domi nata, sed deprehensa in prima pagina cuiuspiam voluminis benè longi recens ab ipsis reperti. Sanè haud vana spes tum extitisset, plura eiusdem æris commenta per eam lectionem comperiendi. An illi propterea similiter exultassent, quemadmodum eisdem commentis per se excogitatis exultarunt? Minimè, opinor: sicut nemo nostrûm similiter cum ipsis exultaret, si aliqua reperisset Aristotelis opera iam diu latentia, quibus infinitæ doctrinæ thesaurum contineri arbitraretur. Nimirum quicunque non studio propugnandi semel enunciata, sed ex animo fari velit; quemadmodum tu cæteriq; tecum sapientiâ inclyti soletis (quippe securi existimationis nihil variandæ, quod vnum aliquod effatum verè an secus exciderit) minimè diffitebitur, non scientiam qualemcunque nobis æqualiter gratam, sed eam inprimis scientiam, quæ verna sit, non alienigena. An nescimus 7.
iuniorem Cyrum (qualem verò & quantum Regem?) quasi totidem sceptris
Cicero de sen. quibusdam arbusculis delectatum; quia scilicet sua manu satis, easdemq; arbusculas vel apud exteros legatos fuisse Cyro ad ostentationem ac pompam? Imò verò huc tandem non nemo reuocauit eam Naturæ sanctionem, quæ, nisi peculiaris lex aut conuentio resistat, vnicuique dominium tradit rerum, quas ille vel peperit, vel extruxit, vel adinuenit. Nempe cùm in his rebus dominari quispiam debeat, illum Natura cæteris prætulit, quem supra cæteros rebus illis gaui-

gauisurum intellexit; id verò in effectorem ipsum aut inuentorem conuenit; quilibet enim suapte natura plus oblectatur effectis inuentisve suis, quàm alie-
8. nis. Sed quid attinet pluribus iam confirmare aduersus te, quod hesterna die te ipsum disertè affirmantem audiuimus? Nonne docebas, fœlicitatem quoquo modo acquisitam in res creatas vtique cadere; eandem porrò naturali iure possessam in fastigium dignitatis conscendere, creatæ conditionis humilitati penitus dissociabile? Ius ergo illud naturale fœlicitatis potiundæ aliquid boni afferret supra fœlicitatem ipsam, quod bonum adeo non esset purum medium, vt eandem fœlicitatem non quadamtenus, sed infinitè perficeret. *Li.2.c.58*

Quod si bonorum per se expetendorum numerus triade illa finiretur, nonne vides expungendum ex bonorum finibus cœlestis gratiæ habitum, quo diuinitus adoptamur; atque adeo & nexum illum diuinissimum, quo Christus habet vt naturalis Dei filius iure salutetur? ac proinde asseuerandum fore, neque Cœlitibus, neque Christo quidquam boni defuturum, si retento quem habent Dei visu ac delectatione, alter gratiæ habitum, alter Dei personam deponeret, quando neutrum horum est id, per quod animæ illæ beatissimæ habent vel vt sint, vel vt sciant, vel vt gaudeant?

CAPVT XLIV.

Cõciliantur mutuò duæ propositæ sententiæ.

1. ANdreas finem loquendi iam fecerat, cùm Cardinalis: Quæ tu proponis, adeo mihi probantur, vt pro eo ac meum est, vltro reprobem, quæcunque istis aduersa nudius tertius *a* disputaui; ni faciam vtique, meam non sententiam, sed pertinaciam comprobaturus. Age verò & tu, Querenge, atque aperi, tuum ne pariter animum hæc ipsa perpulerint. Id enim si fuerit, consilium mihi est proponere conciliationem quandam, vtriusque vestrûm rationibus adstipulantem. Siquidem quæ à te pariter producta sunt, adeo me tenent, vt (si satis intelligo) vtraque sententia hastata sit meliùs, quàm clypeata.

a Li.1.p.1

Ad hæc subridens Querengus: Libenter, inquit, concordiæ sequestrum audit, cui tabulæ ab aduersario nuper exhibitæ inprosperum litis exitum ominantur. Quocirca, etsi defensiones mihi aliquas ingenium suggerit, consultiùs habeo temperamento per te transigendo acquiescere, quàm ius meum pertinaciùs experiri.

2. Quid ne sic existimemus, Cardinalis aggreditur. Bona interiora hæc omnino tria sunt à Querengo enumerata, nimirum *vt simus, vt sciamus, vt gaudeamus*. Ergo res nulla in medijs bonorum est, quæ ad aliquod horum trium non conducat; res nulla in finibus bonorum est, per quam aliquod horum trium non possideatur. At hæc possessio dupliciter vsuvenit; vel quasi horaria & commodata, vel constans & tanquam rei propriæ. Posterior vtique melior ac per se optabilior. Nec tamen eiusmodi possessionis vis ac ratio indiuidua est; per varios gradus pertinet, quorum alius alio celsior. Porrò cuius-

quam quantumuis minimi ex his bonis poſſeſſio immunis à qualibet exteriore
cauſa eò excellentiæ aſſurgit , vt affatim per hoc vnum Deus , quantuſcunque
eſt , abſoluatur. Ideo Theologi ſic interpretantur diuinas litteras , vt Deus
Moyſi ſciſcitanti quis ipſe eſſet , hac propemodum ratione ſui naturam defi- 3.
nierit : Non quidem attributum aliquod ſingulare ac præclarum ſelegit ; quin
potiùs attributum de medio ſumptum , & pęnè dixerim de fæce hauſtum ; at-
tributum vtique eiuſmodi , quod per omnes rerum ſordes peruagatur , quo
nulla mendicitas deſtituta , infra quod nulla humilitas abiecta ; Ad ſummam:
eſſe vnum ex multis in vniuerſitate rerum : mox verò ſubijciens proprietati ſic
tenui , ſic inopi , eiuſdem proprietatis poſſeſſionem perfectiſſimam ; hoc eſt,
Naturâ ſibi ingenitam non ex aliena effectione aut voluntate acceptam, illico
eandem proprietatem adeo erexit , adeo amplificauit , adeo opulentauit, vt
ex tantula,quæ per ſe erat,excreuerit in infinitum bonum, cunctorumque bo-
norum ſummam. Haud vllius quantumuis minuſculæ dotis ita regiè potiri ,
cadit in procreatas naturas. Imò quoniam *eſſe* noſtrum ſternitur ceu funda-
mentum cunctis alijs bonis ; ipſumque *eſſe* non niſi aliena largitate ad res effe-
ctas pertinet , conſequens eſt , vt alienæ largitati ſimul acceptum debeatur
quidquid perfectionis hoc ſuper fundamento deinceps excitetur. Hæc tamen
largitio, per quam res accipiunt, vt aliquæ ſint, bifariam accidit ; primò,ita vt 4.
illa extra indiuiduum temporis punctum nihil egreſſa , nullum ius creet ad fu-
turam conſeruationem ; vtque inſuper eo ipſo momento nihil iuris conferat
ad vſurpandam cognitionem vel voluptatem. Et verò hic infimus eſt inter
modos poſſidendi munus illud,quo diſcernimur à nihilo : veluti contingeret,
ſi aliqua ex animantibus (inanima enim , vtpote boni ſui expertia , non ſunt
huius loci) diuinitus ederetur ſine habitu corporis opportuno ad vitam ali-
quantulum protrahendam,& ſine inſtrumentis ad cognitiones appetitionesq;
tum gerendas neceſſarijs. Alter vitæ obtinendæ modus eſſe poteſt, per quem
vita ipſa non prorſus gratuito Dei munere , ſed naturali quodam iure retine- 5.
tur. Quippe liceret quidem Deo ius illud aſpernari ; verùm neque mos eſt,
neque, ſi ius illud non aſpernetur , dicitur Deus tam propriè munificus , quàm
vbi confert vel maiora debitis , vel planè indebita. Ita nullæ referuntur Deo
votiuæ tabellæ, quod Mundum conſeruat, quod ratæ per eum ſunt Cœli mo-
tiones ac tempeſtatum vices, quod nobis vitam, non pro ſolo arbitratu præci-
dit. Feſta pariter cùm veteris, tum nouæ Legis omnia ad vnum ſtatuta ſunt, vt
gratiæ redderentur vel pro ipſa Mundi procreatione , vel pro alijs Dei benefi-
cijs planè gratuitis. Neque vnquam aut dies conſecrata , aut templum poſi-
tum,aut ſacrificium litatum,vel ad impetranda, vel ad repetenda munera illa,
quæ Deus,vtpote Naturæ Arbiter,quadamtenus debet.

Tum Andreas : Eſt,vt dicis : Quin ex hoc ipſo Auguſtinus in Pelagium 6.
concludit, diuinum auxilium, quo à peccatis retinemur, beneficium aliud eſſe
ab

ab omni eo, quod Naturæ debetur. Siquidem ait, & innocentiam à Deo nobis anxiè petimus, & integrâ seruatâ gratias impensè agimus, cùm tamen quæcunq; Naturæ quasi reposcenti Deus persoluit, nihil admodum soleant vel precum argumenta esse, vel gratiarum.

7. Benè habet, Cardinalis exequitur; & ipsum *Gratiæ* nomen, quod priuatim sibi vindicant eiusmodi in nos Dei munera Naturâ non flagitante concessa, declarat hæc sanè plus cæteris gratuita esse, ampliorémq; gratiæ vicem promereri. Iam verò ita bonum aliquod vsurpare, vt pro eo gratiarum quasi merces cuipiam rependenda sit, haudquaquam integra eius boni possessio videtur, sed beneficiaria ac stipendiaria. Eoq; pertinet quorundam veterum Patrum sententia suspicantium in eo tandem peccasse reprobos Angelos, non quidem quod beatiorem sibi statum quæsierint, quàm Deus destinasset, sed quod hanc ipsam beatitatem proprijs viribus, non diuinâ operâ, contenderint obtinere.

Greg. l. 34 Mora. c. 17 August. de Ciui. Dei c. 2.

CAPVT XLV.

Præcipuæ cõclusiões q̃ expeditæ cõciliatione nascuntur.

1. QVod si ita est, sequitur complexionem principum qualitatum, quæ vitam tuetur, non tantùm in medijs, sed in finibus bonorum versari; quippe talis complexio præstabiliorem vitæ possessionem nobis confert, quàm si diuino miraculo conseruaremur. Fateor, Querenge, nihil infortunij tum contigisse Catharinæ Senensi, cùm illa abrepto sibi diuinitus corde propitiâ tamen desponsi Numinis ope vigebat incolumis. Non quod eius conditio (quemadmodum ipse concludere nitebaris) tum esset cunctis numeris absoluta; sed quia defectus ille, qui superuenerat, abundè redimebatur significatione tam illustri diuinæ in ipsam beneuolentiæ ac tutelæ. Cæterùm, si rem ita fingamus, vt in vtroque statu æqualis Dei charitas aduersus Catharinam eluxerit, hauddubiè satiùs fuisset vitam ducere suapte naturâ, non alieno prorsus beneficio. Quæ depulsio cùm æquè valeat in alia eiusdemmodi exempla, ideo non malâ fide agam, si non omnia per te producta singulatim recognouero.

2. Similiter pulchritudo; siquidem talis sit, quæ naturæ, non assuetudini hoc debeat vt placeat, enimuero in bonorum finibus continetur. Perfectiùs nempe, ac præoptandum est placere merito suo, quàm errore alieno: Quid verò naturâ, quid tantùm assuetudine placeat, non est huius examinis. Porrò aliquid generatim esse quod suapte natura videnti placet, liquidò scimus. An non ante omnem assuetudinem gratiùs intuenti est Cœlum syderibus distinctum, quàm taberna fumo sordescens?

3. Eadem ratio potentias atque habitus cognitionum parentes finibus bonorum adscribit. Etenim cognoscere propria vi, non alienâ doctrinâ præclarior quædam est cognitionis possessio: quod abs te, Andrea, mirificè conclusum. Idcirco Deum videre, creatis mentibus non vsquequaque negatum: at

hic idem Dei visus videnti naturâ debitus in vnum ex rebus omnibus Deum solitariè cadit : quæ communis Theologorum sententia est. Ad hunc tamen ipsum Dei visum datur adniti creatis mentibus physico iure aliquo , non quidem naturâ insito, sed diuinitus indito : hoc verò ius physicum nascitur ex habitu illo diuinitus animæ collato,quem gratiam dicunt, & per quem Patri misericordiarum adoptamur. Qui nimirum habitus,si cum essentia nostra conferatur , *gratiæ* notionem habet , quippe naturalis nostræ perfectionis mensuram lougissimè supergrediens ; At hic idem habitus,si conferatur cum Dei visu,quem efficit, & cum ea,quæ hinc efflorét,voluptate, nanciscitur notionem Naturæ. Is nempe habitus tanquam radix quædam est , ita in operationes eiusmodi naturaliter germinans, ceu naturaliter ignis calefacit, lapis descendit. Quocirca nihil magis ad Naturæ ordinem se se Deus componeret , si cuipiam animo vita functo , & cœlestem hunc habitum obtinenti se se abderet , quam vbi Chaldæis olim ignibus vstionem trium puerorum interdixit. Hinc emergit , cur *gratia* hæc *habitualis* , quam vocant , in bonorum finibus numeretur. Præclariùs enim nobiscum agitur , si Deum aspiciamus ex naturali quopiam iure nobis intimo, licet eiusce iuris primordia gratuita sint, & Naturæ indebita, quàm mero Dei beneficio indebito non solùm naturæ nostræ, sed quibuscunque adiunctis dotibus naturam nostram exornantibus. 4.

Quod cùm ita sit , multò etiam potiori titulo bonum erit per se optabile nexus ille intimus, quo humana Christi natura Deo colligatur, qui scilicet nexus non modò ius infinitè præstantius inserit Christo Dei aspiciendi , sed clarè contenteq; aspiciendi supra omnem modum: & super hæc impetrandi tum sibi , tum cæteris , quantum bonorum vel omnipotentiæ subest , vel infinitate continetur. 5.

Habes, Andrea, quod contendebas.

At nihilò se minùs verum ostendit , quod Querengus disseruit : hoc est, alia bona, si ab his tribus diuidantur , illico degenerare, ac bonitatem exuere. Ecquis lætaretur firmissima corporis habitudine per se Nestoream ætatem laturâ , si vitæ protrahendæ iam expes , intra horam securi ceruicem deberet? Eccui iucundum videretur se animo complecti , quantùm olim disciplinarum totâ Græciâ pertinuit,si Deus eidem denunciaret decretum sibi, vt habitus illi perpetuùm ociarentur,ne vnam quidem edituri cogitationem ? Nunquid iuuaret mortalium aliquem, quidquid gratiæ per Angelos diuisum est, id totum in se colligere, imò verò per iuncturam intimam qualem habet Christus, Deo conglutinari , atque adeo apotheosi nequaquam inani in Deum excrescere, ea tamen lege , vt nec ideo vnquam diuino potiretur aspectu , neque plus aut charitatis apud Deum , aut reuerentiæ apud alios compararet , nec aliquo augeretur ex cæteris bonis constitutis à Querengo inter bonorum fines ? 6.

Ius ad bonum aliquod id boni, si assequare, vtique acceptius facit: sin desperanter fru- 7.

frustreris, hoc idem ius, aut pro nihilo tibi est, aut non nisi ad ægrimoniam. Sic enim à Dei aspectu prohiberi, nulla fuisset ærumna peruersis Angelis, nisi antea supra naturæ suæ conditionem euectis. Ius illud dono tributum, quo semel licuit ad Dei visum aspirare, id enimuero priuationem eiusmodi visus vulnificam reddit ac felleam. Ideo (quod vterque dicebamus, Querenge) Achilles perpetuò compeditus miserior, nedum fœlicior, claudo similiter compedito fieret ab ingenita pernicitate. Hæc namque nocentiores, adeoq; asperiores Achilli quàm claudo compedes redderet.

8. Sanè tribus illis dotibus, & non aliâ, quæ illarum appendix non sit, bonum ac beatitatem finiri confessum in Gymnasijs videtur. Christus namque eò beatus dicitur, quia Deum videt, visoq; fruitur, non verò quia Deo intimè copulatus est, Deiq; filius. Quid enim? Si, dum is è Cruce pendebat, ab Deo videndo abstinuisset(quod nonnulli falsò arbitrati) minimè tum beasset Christum coniuncta diuinitas; At contrà, si Dei personam, non Dei visionem exueret, etiam tum beatitate vel inter cruciatus potiretur. Verùm in hac bonorum æstimatione ac mensura accidit planè, quod in numeris vulgatum, ad multa per similitudinem inde transfertur. Aliquæ siquidem notæ arithmeticæ per se ac solitariæ pro nihilo sunt: nec tamen inertes, quoniam vnaquæque illarum si subijciatur alijs per se significabilibus, quem numerum hæ designarent, nouies conduplicat. Non aliter naturale ius vel ad vitæ, vel ad cognitionis ac delectationis vsuram ex se nullius pretij est: idem verò eiusmodi bonorum possessioni subiectum, illico eorum æstimationem mirificè auget.

9. Copulet sibi Deus naturam alicuius hominis eiusdemmodi copulâ, qua humanam naturam Christi: pro ea tamen absoluta dominatione, quam gerit nullum bonum peculiare tribuat huic homini eiusce copulationis respectu, nihil eum impensius amet; nihil honoris aut scientiæ, nihil iucunditatis aut virtutis adiungat. Equidem illecebram video nullam in tali Diuinitatis adeptione tam iniquis conditionibus eleuata. At Christum, vti nunc se habet, vndique perornatum visione Dei tam perspicua, delectatione tam inenarrabili, virtute tam triumphali; quem vnum Deus cæterorum vniuersitate plus diligit, quem vnum iuxtà ac Deum Vniuersitas cæterorum adorat; eum, inquam, tantis bonis circumfluentem hæc ipsa bona tanquam debita, quin & meritis imparia ob infinitam ab Diuinitatis coniunctione dignitatem, reddunt innumeris partibus beatiorem, quàm si eadem vel nullo, vel splendido minùs iure possiderentur.

CAPVT XLVI.

Altera præcipua ratio aduersus disputationem Querengi, probans errorem quoque in bonis versari.

1. CErtatim Querengo atque Andreæ collaudata eiusmodi ratio à Cardinali reperta componendi aduersitatem vtriusque sententiæ. Tum ipse diuturna quiete iam fessus, adeoque exurgens, alios ad exspatiandum inuitat

per hortensem ambulationem, quam proceræ vtrimque arbores non magis ornabant, quàm muniebant: quippe flexum tractumque iam Solem amœnissimè defendentes. Nec diu fuit, cùm, oculis in Andream conuersis ita eum compellat.

Alterum illud, in quo tibi cum Querengi disputatione disconuenire prædixeras, exponere ne moreris.

Hîc Andreas. Quod mihi addubitatur, non magis hodiernum, quàm hesternum respicit Querengi sermonem. At heri in tanta rerum granditate ac meditationum nouitate sub ipsum proponendi tempus meam subterfugit aciem. Verùm benè habet, quòd humanæ memoriæ loculamenta non tam conueniant cum liberis campis, quàm cum viuarijs, in quibus quæsita fera subducere quidem se paululùm potest, defugere prorsus non potest. Quod heri exciderat, hodie in mentem reuocarunt disputata nuper à Querengo super eodem loco. Ne multis: Vereor vt constanter facias, Querenge, dum, positis, 2. iam quas edidisti, boni maliq; definitionibus, postea ex cogitationibus mentis veras tantùm amplexaris vt bonum; falsas contrà non tam eleuas ceu minus bonum, quàm damnas vt malum. *Bonum* vtique definieras, *quod præsens animum exhilarat*; malum, *quod contristat*. Quomodo igitur error in malis sit, quippe qui, dum habetur, nequit esse tristandi materies? Haud me fallit, quod contrà paras: Bonum à te sic expositum. *Quod præsens animum*, non vtique qualemcunque, sed *non falsum exhilarat*: Atqui errorem haberi nunquam ab animo, quin hic super ipso errore fallatur: Quicunque scilicet opinando errant, ij quidem non sentiunt errare se, imò veram assensionem putant errorem suum: hoc autem altero errore traducti, priore, quem verum adeoque bonum existimant, delectantur. Age sanè: Non sit error in bonorum choro; quî tamen inter mala referatur? is enim ille est, qui nunquam materia tristitiæ sit. Imò verò, nisi verborum vim ac potestatem populo iniuriâ detraxerimus, quî non referatur inter bona? à quopiam-ne non appellari bonum, atque optabile id, quod sua sponte (quęcunque tandem sit causa) semper animum solatio irrorat, nunquam angore contaminat.

Respondebitur, credo, Saracenus excepit, errorem inter mala reijciendum, ceu fallacem consiliarium, cuius instinctu plerumque deliberamus noxia 3. & mœrorem allatura.

At hoc nomine, subiecit Andreas, error non est malus per se ac sponte sua, sed ab effectorum suorum pernicie inuidiam trahit. Et quidem si ex prouentu errorem æstimemus, quot etiam errores conducibiles? Nonne vtiliter operam ponimus, vt ægrotus falsa opinione morbum extenuet, ne vera periculi notitia periculum augeat? Quot, rogo, Imperatores salutariter studuere, vt miles inani credulitate victoriam sibi pro imminente mox cæde polliceretur, itaque à fiducia validior id verum efficeret, quod vero proximum falsò

cre-

credidiſſet. Quis neſcit Hoſtilij factum, qui à Metio Suffetio proditus ac derelictus in prælio, commentus eſt apud ſuos rem ex condicto agi, vt hoſtes vndique clauderentur; eoq; commento cladem in victoriam deceptis immutauit? Præclarè Virgilius. *Liu. lib.1*

poſſunt, quia poſſe videntur.

Quid multa, quandoquidem ipſemet mihi commemoraſti, comprobatum à te in primo illo congreſſu veſtro, tum ſapientum auctoritate, tum rationibus, errores quibus delectamur, bona eſſe interdum per ſe fœlicitatem abſoluentia? *Li.1.c.45*

CAPVT XLVII. *Proponitur eiuſmodi depulſio, vt oſtēdatur nos errorē abſentem fugere, p̄ſētē auerſari: & exponitur quō poſſit quiſpiam sētire præſentē errorē ſuum.*

1. OBnixus iterum Saracenus: At certè error, quandiu abeſt, non expetitur, quin declinatur: nemo vnus eſt, qui errare ſe cupiat. Ergo non congruit errori definitio boni: ſcilicet id, *quod abſq; errore cognitum inijcit appetitionem ſui abſentis.* Sed potiùs definitio mali; cuius natura eſt *auerſationem irritare.* Neque verò in errore meritò expoſcas alteram quoque partem definitionis mali, quæ eſt, *vt quæcunque res mala dum adeſt, animo ſuper ea non decepto ſit materia triſtitiæ.* Erroris enim (quod tu nuper demonſtraſti) peculiare hoc ipſum eſt, vt animo circa eum non decepto nequeat adeſſe.

2. Fortaſſe non eſt planè, vt dicis (interloquitur Cardinalis.) Poteſt enim præſens error quodammodo agnoſci; & quatenus agnoſcitur, ita etiam conuenit errori, vt præſentiâ ſuâ contriſtet. Quî fieri hoc poſſit, ita deſcribo. Exponat Geometriæ diſcipulus præceptori ſuo multas à ſe adinuentas rationes, quas omnes exiſtimat ratas. Tum præceptor vnam illarum fallacem eſſe generatim enunciet; quæ tamen ea ſit, nominatim ac definitè non deſignet. Eo caſu diſcipulus, quanquam ſuper verâ doctoris enunciatione minimè dubius, nullam tamen ex illis aſſenſionibus abijcit: quando & quælibet per ſe veritatem oſtendit; & iudicium doctoris vnam generatim refellentis, cæteras approbantis, vtique ſingulas ſeorſim probabiles facit: Nam de vnaquaque per ſe veroſimilius videtur, eam verſari inter veras, quippe multas, quàm eſſe illammet vnam, quæ ſola eſt falſa. Perſtat ergo diſcipulus in vnaquaque ex aſſenſionibus priſtinis; ſed cùm vniuersè ſciat vnam illarum ſibi imponere, id ſanè dolet, eaq; ſe purgari vehementer cupit. Vides quomodo fieri poſſit, vt error præſens ab ipſis errantibus agnoſcatur, & quomodo in eo euentu mœrorem offundat.

CAPVT XLVIII. *refellitur prædicta depulſio, aliiſq; rationibus confirmatur in errore plus boni eſſe quàm mali.*

1. SVbtiliùs, quàm veriùs obſiſtis, Andreas inquit. Ais tu quidem, Saracene, errorem quandiu abſentem declinari, nedum expeti. Veruntamen aut errorem per ſe accipis, aut ſimul cum fructu. Ex fructu quidem expetitur is vtique interdum; Vbi nimirum profuturus videtur, & veluti furtiuam poſſeſ-

ſionem

ſionem optati cuiuſpiam boni commodaturus nobis, vtcunque ex falſo verè gaudentibus. Nihil id confirmare laborauerim; ne actum agam: noui enim à te hoc ipſum nudius tertius copioſè demonſtratum. Idem aio de lætitia, quam præbet interdum præſens error; agnitione eiuſmodi qualem cum præſenti errore ſociabilem Illuſtriſſimus Cardinalis nuper obſeruauit. Mihi enim ſi quis probatiſſimæ fidei, mearumq; cogitationum conſcius teſtaretur, me nunc falsâ quadam opinione fruſtratum: reticens quænam illa eſſet, ac tantummodo aſſeuerans, eam & in præſentia mihi iucundam, nec in poſterum nocituram; nihil admodum cuperem illam definitè mihi indicari, vt dulcem errorem cum triſti ſcientia commutarem.

Sin loquimur (idq; præſens tractatio noſtra petere videtur) de bonitate finium propria, quæ nimirum gratiâ ſui deſideratur cùm abeſt, delectat cùm adeſt; hac itidem imbutus videtur error, minus ſanè quàm ſcientia, ſed magis quàm pura puta erroris vacuitas. Quamobrem error neutiquam bonum erit ſcientię par, ſicut neque ſcientia noſtra exæquat bonitate ſcientiam Beatorum; at in bonis, non in malis iure cenſebitur. Præſtat ſiquidem errore potiri, quàm eo carere nullius boni vice: quod ſanè attributum in dolorem, quippe germaniſſimum malum, non conuenit. Quod autem de errore pronunciaui, ſic efficio. Offeratur vnicuique noſtrûm optio eiuſcemodi; vt vel in omnibus, quæ cogitauerit, ludatur errore, vel cogitet plane nihil, perpetuo ſomno, quoad vixerit, præſepultus; Quam partem optabimus, rogo? Equidem ipſe priorem; nec cæteros à me diſſenſuros puto. Error igitur mera ſui vacuitate optabilior. Quod autem fatemur ſuper errore vniuerſim cum vniuerſa erroris priuatione collato, idem fateamur oportet, ſuper quopiam peculiari errore, ſi cum ſua peculiari priuatione conferatur. 2.

Aduerſatus hîc iterum Saracenus. Videor, inquit, certè mihi inaudiſſe, eam dominari ſententiam in ſacris Gymnaſijs, vt Chriſto ac Deiparæ, dum in terris degebant, quin & Cœlicolis vniuerſis, ſociabilem dicant ignorationem aliquam ex eo genere, quæ ab Ariſtotele vocatur *ignoratio negationis*, in ſola nimirum ſcientiæ vacuitate verſantem: quandoquidem ſolius Dei eſt omnem veritatis latebram vno eodemq; mentis obtutu perluſtrare: non tamen illis ita ſociabilem putant eam ignorationem, cui nomen eſt apud eundem Ariſtotelem *ignorantia diſpoſitionis*, quæq; alio vocabulo *error* nuncupatur. Quidni ergo prioris generis ignoratio deterior ſit, quàm poſterioris? 3.

Confeſtim Andreas. Neſcio an conſecutio iſthæc perinde ſuffragantem habeat veritatem, ac doctorum virorum multitudinem. Scilicet ideo mentes illæ fortunatiſſimæ, quas memoraſti, non comprehendunt vera omnia, itaque in aliqua ignoratione verſantur, quia cùm finitę ſint, haudquaquam debuerunt tantam rerum infinitatem cogitatione complecti, quantam ineffabilis Dei ſapientia complectitur. Quęcunque tamen ab ijs cognoſcenda erant, ea par fuit, 4.

vt

vt quàm perfectiſſimè cognoſcerentur, non modò non falſa, ſed ne vera quidem, eademque ancipiti opinatione. Cùm tamen indubium ſit veram eandemq; ancipitem opinationem bonum eſſe, non aſpernabile apud nos, vtpote quibus plurimas rerum, earumq; præcelſas ac perneceſſarias, negatur niſi in obſcuro contemplari. Non abſimili modo regale eſt gemmas non alias geſtare niſi ingentes & quantivis pretij. Non ſanè, quia itidem cæteræ in diuitijs non numerentur, & ciuibus expetendæ non ſint; ſed quia pro Regis maieſtate videtur, vt quoſcunque ille ornatus adhibeat, ij quidem inter priuatorum ornatus regali tanquam raritate præfulgeant. Ergo non infimus quiſ-
5. que bonitatis gradus ad ſummum quemque celſitatis apicem facit, vbi ſubſtitui poſſunt alia bona ex eodem genere præſtantiora: ſicuti non qualecunque donum dignè obtuleris Principi viro, nec delectatio qualiſcunque, licet innoxia, Cœlitibus ritè congrueret. At neque ieiunus ſtomachus vulgaria contemnit, nec mortalium animus perquam inops bonorum, minuſcula dedignatur. Ad ſummam, vt quiſque mallet hallucinari, quàm orbari oculis, ita & mente: adeoq; optabilius, ac re ipſa optatius videtur, in errore, quàm in ſumma cognitionis ceſſatione verſari; quæ ceſſatio, aut mors eſt, aut morte nihil proficientior atque amabilior.

CAPVT XLIX.

Vt ſoluatur prædictũ argumẽtũ, explicatur diſcrimẽ inter triplicẽ mentis operationẽ. Oſtenditur etiam primã apprehẽſionem verſari in bonis, eumq; finem Poëſeos eſſe.

1. TVm Querengus, qui ſuper hoc poſteriore, quod Andreas obiecerat, eò vſque conticuerat, ſilentibus cæteris ita ſermonem aggreſſus eſt, in Andream intuens. Nemo veterum Sophiſtarum, qui deterrima collaudando gloriam aucupati ſunt, vim prætulit orationis æqualem tuæ pro errore cauſam dicenti: & quidem pro errore non obtendente veritatis perſonam, vt aſſolet, ſed manifeſto, nihilque diſſimulante de natiua diſtorſione, cuius vſque adeo eum diſpudet, vt ne parenti quidem animæ illam aperire vnquam ipſe patiatur. Enimuero Sophiſtæ illi nonniſi proprium acumen, tu poſitionem tuam egregiè comprobaſti; adeoq; acumen tantò validiùs, quantò plus negotij habet, ingenia vel expugnare, vel quatere, quàm aures titillare. Volentes enim delectamur, reluctantes premimur; in altero oblatum nobis quaſi obſequium ac-
2. ceptum habentes; ab altero intentata quaſi vincula repellentes. Rationem vtique tuam falſam puto, errorem non puto: quippe à te, vt interpretor, ingenio adinuentam, non aſſenſione probatam. Veruntamen ſi errori cuicunque tantundem ſubtilitatis ineſſet, equidem rationem iſtam tuam amplexatus vt veram, non tantùm vt argutam, errores vniuerſos inter animi bona laudarem.

Indicabo, ſi placet, vbinam latere ſuſpicer eiuſmodi rationis pulchrum & præcallidum dolum. Atque vt via & ordine procedamus, oportet nonnulla primùm exponere, quæ tyronibus, non ſolùm vobis, compertiſſima ſunt. Quippe humilibus fundamentis vulgari materia compoſitis niti debet, ædificium quodcunque præaltum ac ſingulare.

Triplex omnino eſt cogitandi modus. Primus quidem vocatur (licet 3.
parùm Latinè) *pura apprehenſio*, vt quæ ſuis quaſi manibus res obiectas apprehendit; hæ autem ſint, nec-ne ſint, neque ait, neque negat. Eiuſcemodi cognitione percurrunt plerique lectorum Homeri, Virgilijque narrationes, incerti videlicet, quænam illarum ex hiſtoria deriuatæ, quænam ingenio ſcriptoris efficta ; adeoq; nullam definitè potiùs veram, quàm falſam arbitrantes.

Alter cogitandi modus vocatur *iudicium* : nempe tanquam iudex è tri- 4.
bunali, ſic animus per eiuſmodi cognitionem, & vera, & falſa dijudicat. Et quamuis hoc latè pertineat ad cognitiones planè vniuerſas, puris apprehenſionibus exceptis : quatenus tamen hoc alterum cogitandi genus à tertio mox recolendo dirimitur, eas tantùm complectitur aſſenſiones; quæ non ex alijs quibuſdam aſſenſionibus emergunt, ceu ex initijs conſecutiones, ſed quæ ab ſimplice rerum ſpecie in animo expreſsâ conſurgunt. Veluti, cùm iudico, me nunc viuere, moueri, eloqui; omne totum eſſe quid maius, quàm partem : ad quæ aſſerenda impellor à cuiuſdammodi tantùm ſimplice talium rerum apprehenſione, quam parit in me, vel experimentum ipſum, vt accidit in primis tribus earum aſſenſionum, quas recenſui, vel natiuus manifeſtusq; nexus inter rem ſubiectam & rem affirmatam, vt accidit in poſtrema. De his autem aſſenſionibus, quæ nulla probatione indigent, ſed ſua ſponte liquent, amplè tu quidem heſterna die contra Scepticos.

Denique alia quædam iudicia tertium genus conficientia *diſcurſus* (nihil 5.
magis Latinè) nuncupantur : tranſlato nomine ex motu, per quem loco ciemur. Vt enim in eo motu per proximum quempiam locum ad alium remotiorem diſcurrit corpus, ſic animus per poſitiones illas protinus manifeſtas, ipſique animo tanquam admotas, & in limine poſitas à Natura, diſcurrit continenter ad alias aliasque longiùs diſſitas ac retruſas. Et verò ad hoc tertium genus pertinent omnes ferè aſſenſiones noſtræ. Enunciationes enim illæ per ſe notæ, ſic demum perpaucæ ſunt, paucitatem vt ſuam vbertate rependant: atque vt paucis fontibus tanta fluuiorum immenſitas prodit, non aliter tot humani ingenij artes, tot diſciplinæ, quà contemplatrices, quà actuoſæ, quantæcunque ſunt, ex paucis initijs naſcuntur.

Porrò tres eiuſmodi cogitationum formæ, vnaquæque pro ſe plus mi- 6.
nusve, humanum animum exornant. Secunda tamen cæteris melior, atque vna omnium Diuinæ mentis indigena. Tertia verò excellit primæ. Satiùs namque rem tenere, licet nonniſi rebus alijs eam tradentibus, quàm planè rem illam ignorare. Veruntamen pura itidem apprehenſio per ſe nec planè aſpernabilis, nec illætabilis. An non id experimur in commentis Poëtarum? Nulla eſt hominum ætas, ſexus aut ordo nullus, quem fabulæ non capiant, quem ſcena non teneat. Non quia figmenta illa ſolerter concinnata, ſic mortalibus imponant, vt pro veris iudicentur, quod aliqui primæ notæ ſcriptores

exi-

existimarunt. Percontemur vtique ex ijs, qui, vt datis fabulis adstent, famem, sudorem, confertæq; turbæ pressum in leui habent; ex ijs, qui oculos somno furati, eosdem decantatis Rolandi furoribus, liberatæq; Hierosolymæ casibus impendunt; percontemur, inquam, credant-ne alteri quidem actores illos (ipsorum audientium sodales interdum) esse vel Bellisarium post triumphos emendicantem, vel Solimanum insontis filij cruore pollutum; alteri verò, Nubium-ne populorum vsui saxorum in equos factam esse metamorphosim, aut Fortunam veram esse aspectabilemque mulierem, quæ nautam agens Rinaldi vestigatores in alium terrarum orbem aduexerit. Proculdubio vtique

7. negabunt. Et verò si quis adeo hebes, cui mendacijs tam palmaribus illudatur, pictiùs certè ac limatiùs poëmata conscripta sunt, quàm vt ad eiusmodi homuncionum captum referri videantur. Addite, quod si Poësis in hoc intenderet, vt figmenta pro veris casibus venditaret, appeteret illa quidem ac strueret tanquam sibi propositum opus mendacium ipsum, hoc est, flagitium naturali diuinaq; lege nunquam soluendâ prohibitum. Etenim ratio mendacij hoc vno tandem continetur; si falsum enuncies eo studio, vt id pro vero supponas: Quod si de Poëseôs natura fateri non renuas, cur Poësim, artem scilicet intimè vitiosam optimæ Rerumpublicarum amplexentur; cur viri sanctitate clarissimi eandem commendent, adeoque vsurpent. Haud hîc mihi animus definire quidnam Poësi Græcæ primum nascenti quæsitum: dum fortasse & mortalium inscitia insignitè rudis, & nugæ à superstitione consecratæ fidem Poësis obtinebant. Adeoque videmus tum Homeri Poësim à Platonis Republica exulasse ceu probrosam Cœlo, & indecora de Numinibus tradentem. Sed eius loquor finem Poëseôs, quæ postmodum eruditioribus ætatibus adoleuit, quæque nunc viget; dum scilicet eius commenta, nec fidem apud auditores, nec mulctam apud Magistratus, nec reprehensionem apud probos inueniunt.

8. Nimirum igitur id Poësis nunc agit, vt mortalium animos splendidè picturatos reddat imaginibus quibusdam nouis, magnificis, admirandis. Hoc autem in tanti beneficij loco ponit genus humanum, vt Poëtis præ omnium disciplinarum cultoribus gratiam referendam existimauerit; eorum carminibus ab annorum rubigine custoditis impensiore studio, quàm cæterarum quarumcunque vel scientiarum lucubrationibus, vel artium opificijs; eorumque frontibus non tam lauro, quàm diuinitatis opinione redimitis. Vsque adeo præclarum homines ducunt, splendidis meditationibus animum pascere, quantumuis interim scientiæ veritatisq; ieiunum.

CAPVT L.

1. IMperare mihi non possum, quin, te differentem interturbem, Saracenus inquit ore sic admirabundo, tanquam aliquid summè inopinatum aures *Cur si Poësis primā apprehen-*

sionem non verò iudicium attentat, & verisimile sectetur, & animi affectiones moueat.

perculerit. Quid verò iuuat fabulas ad verisimilitudinem fingere, si fabulatoris votum non est vt hæ veritatem assimulent? Inutilis erit planè, si vera doces, Poëtica imitatio, quam tamen Poëseôs animam Scriptores appellant. Ad hoc, figmenta omnino comperta, nec veritatem simulantia, qua vnquam efficacitate animos irritabunt? Misericordiâ quidem tangi, est alienas miserias cum suo corde communicare. Quis ergo eis misereatur, quos neque miseros, neque vlla calamitate laborantes perspicuè norit?

Quæ opponis, occurrit Querengus, nimium probant; quocirca nihil probant, si veræ sunt Dialecticorum voces. Nonne Pictura solertissima quædam imitatio est vnicè gratiam habens ab exprimendis examussim lineamentis, coloribus, gestibus, quin etiam interiùs reconditis affectionibus eorum, qui delineantur in tabula? Nec tamen id Picturæ propositum est, vt pro solidis adumbrata subijciat, & perinde hominibus illudat, vt olim illusit auiculis illis vuas à Zeuxi depictas rostro appetentibus, aut equis canibusq; memoratis à Plinio hinnientibus aut latrantibus ad aspectum equorum & canum graphicè expictorum, quos veros rebantur ac viuos. Et tamen imagines pictæ, licet se pictas non dissimulent, animos vehementer afficiunt: cuius affectionis quà probæ, quà improbæ testimonium perhibent modò piæ lachrymæ, quas è religiosis animis eliciunt spirantia patientis Christi simulachra, modò lethales flammæ, quas in adolescentium pectoribus accendunt impudicæ tabulæ, hoc ipso ab aliquibus magno coëmptæ, quod sint consopitæ libidinis irritamenta: adeo in hac Adami fæce interdum ipsa peccandi cupido pretiosa est. 2.

Alia igitur est causa, cur Poësis & Pictura tam sedulò verum imitentur, 3.
& per eam imitationem blando quodam imperio animos circumflectant. Mitto blandam illam gestientis animi voluptatem ex notatione callidi atque artificiosi imitamenti continuò emergentem; cuius voluptatis nomine ficta veris identidem præhabemus. Sed loquor voluptatem ac perturbationes illas, quæ ante notationem atque animaduersionem eiusmodi à figmentis verum solerter imitantibus in animo procreantur. Nempe quo viuidior cognitio est, eò & perfectior & iucundior, & scilicet magis flexanima. Ideoque (vt ex arte Horatiana protritum emanauit in verbum)

Segniùs irritant animos immissa per aures,
Quàm, quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ
Ipse sibi tradit spectator.

Spirantiorem quippe imaginem sui res obiecta delineat in mente per speciem sui vegetam, & tunc primum ab se ad oculos missam, quàm per alias obliteratas iam & senio elanguidas, quæ ab auribus voce perculsis excitantur in memoria. Neque alia ratione aut Poëtarum fabulæ aut Pictorum effigies, quò 4.
similiùs referent in attributis quibuscunque vel tenuissimis veras res & experimento cognitas ab harum contemplatoribus aut ab illarum auditoribus; eò

acriùs vrgebunt mobiles earundem rerum icunculas, quæ per alias aliasq; memoriæ plagas distractæ torpebant. Et porrò vehementiorem eiusmodi icuncularum impressionem consequitur & efficacior cogitatio, & commotior perturbatio.

Neque verò ad perturbationem commouendam necesse est, verum duci, quod proponitur, quemadmodum ipse propugnabas. Id vtique Stoicis præclarè animaduersum Epicteto inprimis lib. 5. disputationum ab Arriano congestarum planissimè ad Zenonis & Chrysippi doctrinam. Haud negant profectò illi timorem palloremve in sapientem cadere inter fulminum fragores atque inter furentis maris insaniam: & tamen eam vocem religiosissimè seruant; *nil malorum extra peccata versari*. Ne duo hæc effata videantur aduersa, duplicem ibi timorem Epictetus distinguit. Alterum ortum ex opinione imminentis mali; & hunc omnino timorem à sapientis animo seuerissimè arcet. Alterum porrò ex neruosa quadam violentaq; imminentis mali specie exteriùs obuersante, licet nil penitiùs, quàm in phantasiam ingressâ, nec ab animo probatâ, quin falsitatis damnatâ. Hunc enimuero timorem Epictetus cum sapiente sociabilem docet. Nec aliter bonus ille Stoicus Gellij comes ex- *Li.14.c.1*
cusauit perturbationem facie proditam in summo naufragij discrimine, dum per Ionium conuehebantur. Huic verò Stoicorum rationi prorsus experien-
5. tia suffragatur. Præter exempla, quæ hac de re nuper induxi; quot sunt, qui horrore intolerabili contremiscunt, si vel incomitati per noctem ambulent, vel iuxta demortui cadauer decumbant? quibus tamen sic timentibus planissimum est, neque Orcum nocturnum in triuijs insidiari transeuntes deuoraturum; neque mortuis ad lædendos viuentes robur mansisse. At simul vehemens cogitatio rerum illarum naturâ tristium, quæ tum propiùs obuersantur, simul recordatio horridularum fabellarum, quæ à nutricibus identidem renarratæ cereis puerorum animis altè inhæserunt, pauorem violenter extorquent ab inferiori parte animæ; superiore interim parte, quippe securâ discriminis, impauidâ atque in tranquillo. Et hanc ipsam affectionum diuersitatem
6. inter geminas illas animæ partes (quæ geminæ animæ ob id Platoni sunt visæ) indicare Virgilius voluit comparatione illa inter quercum à ventis circumflantibus caudice inconcussam, frondibus orbatam, atque inter Troianum Heroëm, cui

Mens immota manet, lachrymæ voluuntur inanes.

7. His, quæ disserui, plurimùm suffragatur auctoritas Quintiliani, Latino- *Lib.6.c.2*
rum Rhetorum facilè principis, & quod huic proximum est, perturbationum mouendarum scientissimi. Hic porrò aspernatus quæcunque super excitandis affectibus alij scripserant, eam artem vniuersam hac vna finit præceptione, quam, inquit, non aliquo tradente, sed experimento meo, ac Natura ipsa duce accepi. Iubet nimirum ille, Oratorem per phantasias quasdam, seu visiones

vehementissimas proponere sibi euentum illum, super quo Auditores commotos vellet; ac sedulò obijcere primò sibi, tum verò Auditoribus singularia quædam, quæ in eo euentu accidisse credibile est; vt ex descriptione huiusmodi consurgat energia illa, quæ non tam dicere videtur; quàm ostendere: per hanc enim & ipse ardebit, & alios incendet. Neque aliunde oriri putat hic ipse Quintilianus pellaciam illam quorundam perinsignium histrionum adeo flexanimam. Ij nempe, ait, sic animo enixè arripiunt factum illud, quod agentes assimulant, vt misericordiam, terrorem, iram experiantur in se non tantùm sponte, dum personam sustinentes melius exprimunt ore, quod verè in animo sentiunt, sed etiam inuiti postquam personam deposuere. Et quidem ætate nostra Torquatum Tassum dum versus effunderet, limphaticorum ritu commotum scimus; & nescio quid simile de Bernardino Stefonio plures mihi testantur. Videte, quantùm prima apprehensio, vel sola, dominetur in appetitum, ac proinde quanti, vel sola, facienda sit tum à iucunditate, tum ab efficacitate.

Fateor sanè haud me Quintiliano subscribere, quod eo vno documento ars omnis Oratorum in permouendis affectibus contineatur. Sufficit ea quidem Poëtæ, sufficit Histrioni, qui constantem duraturamq; perturbationem excitare nihil laborant. At Orator acriorem petit ignem accendere, quàm ex vino stillatitio suscitatum; ne fortè vanescat, antequam aut iudex pronunciauerit, aut auditor deliberationem peregerit. Quare longè præstat Oratorem vti ad ciendas perturbationes argumentorum vi ac neruis secundùm Aristotelis documenta, hoc est, Rhetoris iuxtà ac Philosophi longè Quintiliano præstabilioris. Quod vtique multis sacris Oratoribus inobseruatum, in causa est, quod vberem ex audientium oculis fletum, at sterilem ex operibus fructum frequenter eliciant. 8.

CAPVT LI.

colligitur ex p̃dictis cur Poësis cũ laude sectetur minuscula illa singularia, q̃ negligũtur ab Historia; & quale nã verisimle Poësis quærat.

SAracenus nihil iam dissentiens; Ratio isthæc tua, inquit, explanat mihi, 1.
cur minuscula quædam singularia, quibus tanquam arenulis Historia sordesceret, gemmarum instar Epicam Poësim illustrent: ita vt fermè horum nomine habeat Homerus, quod Virgilio præfertur. Nempe Historiæ finis est rependere lectoribus, quod sensum effugit: dum scilicet temporis vel loci distantia eorum oculis auribusve subduxit casus ab historia repositos. Quare non nisi grandia, vti sensibus tenere, sic & ab historia doceri curamus. Atqui humana memoria breuiusculus tanquam alueolus, haud vtiliter accipiet cuiusuis æris nummos; quando ne aureos quidem omnes, hoc est, illustriores notitias, præ sua paruitate vel capit, vel seruat. Poësis verò, cuius præcipuum studium est, vt admirabilia non tam cogitemus, quàm cernamus, consultissimè adhibet eam leuiculorum expressionem, quæ fabulam vero simillimam effingat; Nec sanè vero qualicunque: id enim ad Poëseôs finem inutile: sed vero legen-

legentibus vel audientibus explorato; Vt hoc modo eiusmodi veri simulachra aliàs ab eo in animis relicta suscitentur ex quodam fœdere, quo animales hasce rerum imagines inter se similes Natura colligauit: quæ simulachra deinceps coniuncta, ad viuum delineent in anima rem, quæ agitur, aut refertur.

2. Mirum est, subiecit Querengus, Casteluetri ingenium sanè peracutum postquam probè notauit diuersum istum Epicæ Poëseôs atque Historiæ morem, non modò eius diuersitatis causam à te indicatam non vidisse, sed pronunciasse, ideo *imitationis* nomen Epicæ Poësi conuenire, quod huius narratio historicam narrationem imitetur ac simulet; ideoque Aristotelem expostulare non timeat, quod Historicam artem Poëticæ non præmiserit. Vt enim, inquit, verum verosimili natura & notione prius, adeoque exemplar exemplo; sic ars verum narrandi, quæ dicitur Historia prænoscenda est, quàm ars concinnendarum fabularum, hoc est, Poësis; vt nimirum edoctis quænam ex veris memorabilia, & quo artificio memoranda, confestim pateat quænam veri figmenta, & quomodo contexere oporteat. At enim, si Poësis historiam imitatur ac simulat, quid causæ est, cur altera sectetur minuta illa & immemorabilia, quæ altera negligit?

3. Veruntamen talem-ne virum ac tantum latuisse, ficta quidem imitationes verorum esse, at non æque fictorum expressionem imitari expressionem veritatis? Ita enim nil opus est, verbi causa, vt pictor phantasticus iconicam pingendi artem apprimè teneat: quando iconicæ picturæ est res imitari, quales omnino sunt, modò pulchræ, modò informes; cùm è diuerso phantasticus pictor tales formare debeat imagines, quæ assimulent, non quidem ex toto, sed è singulis partibus solitariè consideratis, rem qualemcunque seu præsentem, seu præteritam, modò iucundam aspectu: ac proinde alia atque alia præcepta vtrique arti seruanda.

Historiæ quidem est ea facta narrare, quæ legentibus expedit scire; neque verò tanti habet, vt eadem neruosè vehementerque cogitentur, ne leui fructu à proposito sibi fine longiùs auertatur. Eapropter & minuscula præterit, & translationibus modicè vtitur, & similitudinibus adiunctisq; otiosis religiosè abstinet. Poësis contrà id vnum laborat, vt ea cogitemus, quæ cogitare delectat: quoniam verò cogitationis delectatio nascitur potissimum ex ipsius cogitationis tum perspicuitate ac robore, tum cogitatæ rei venustate atque admirabilitate, ideo non eos quidem euentus Poësis effingit, qui si veri essent, vtiliter noscerentur, sed eos inprimis, qui licet falsi, cogitatu tamen sint periucundi: ac proinde satagit, vt eosdem ad viuum exprimat, atque ob oculos ponat. Quod vt efficiat, eos vtrique sedulò delineat per minima quæque attributa & circumstantias, tum verò eosdem translatis, similitudinibus prosopopeijs, adiunctis, omni denique figurarum ornatu ac lumine, exoticis tanquam

quam coloribus, pingit. Neque forsan imitatio illa Poëseôs propria, de qua vsque adeo in Scholis disputatur, aliud tandem est quàm huiusmodi *energia*, vel si dicere malis, *euidentia*, cuius beneficio narrata videntur potiùs quàm audiuntur. Sed hæc non sunt huius loci.

Hæc verò in causa sunt, quod si quispiam Historicus Principis viri nauigationem denarrans, ita epulum curiosè describeret, vti describitur à Virgilio Æneæ conuiuium apud Didonem, adiectis potationum inuitamentis & cantibus, haud leuiùs notaretur quàm Corius pro illo suo tam capitulatim enarrato in Valentinæ Vicecomitis nuptijs. Contrà verò, si quispiam Poëtarum decantaret turbas illas ac rixas inter patritios plebeiosque, quas cum laude Liuius accuratè persequitur, nihilo minus fastidij lectoribus crearet, quàm Codri Theseis Iuuenali. Vsque adeo Historia & Poësis sine inuicem discrepant; tantumq; abest, vt Poësis Verosimili vtatur ceu quadam persona, cuius obtentu Historiam se simulet, non Poësim. 4.

Quin etiam ex ijs, quæ diximus, promptum est colligere, cur licuerit Tragico inducere Herculem Latinè loquentem, hoc est, linguâ nec Herculis patriæ, nec æuo vsurpatâ, cur actoribus liceat in scena vocem attollere adeo supra consuetudinem verè colloquentium, & scilicet de summis arcanis. Vtrumque horum dissimile vero. At Poësis hactenus veri similtudinem consectatur, quò per hanc solito efficaciùs spectatori exprimitur fabula. Quia verò expressio habetur nulla, si verba vel non exaudiantur, vel ab exaudientibus non intelligantur, ideo tales à vero dissimilitudines fini, quem Poësis quærit, necessariæ sunt, non modò non repugnantes. 5.

parti. 139 ap. Piccol. Neque verò abhorrere ab hac sententia visus est Aristoteles, quippe qui in Poëtica docet, ea etiam quæ ita luculenter & necessariò sunt falsa, vt eiusmodi falsitatem nosse ad Poëtam spectet, ferenda esse vt opportuna, si modò Poëseôs finem promoueant. Quoniam, inquit, ex opportunitate in finem, cætera laudantur aut reprehenduntur. Cuius rei exemplum affert, Troianos ab vno Achille pressos, interdicente commilitonibus ne sibi opem afferrent aut loco mouerentur: cùm tamen haud verosimile vel credibile sit multa bellatorum millia ad vnius Achillis nutum constitisse, ceu signa, vel truncos. Quod profectò haud verosimile esse poëticæ cognitionis est; ad eam nempe attinet id obseruare, non vtique ad aliam disciplinam, ceu illud aliud, ceruas cornibus vacare. Subdit verò Aristoteles, si hic ipse finis Poësi parabilis fuerit citra hanc dissimilitudinem veri, enimuero illam tunc reprehendam. Videtis Poëticæ fabulæ eum ab Aristotele finem præstitui, qui neque idem sit ac eam credi vt veram, neque omnino flagitet eam credi vt veram; quandoquidem ipso Aristotele auctore, id aliquando germanum poëticæ fabulæ finem promouet, quod eius fidem planè corrumpit. Sed vnde discessimus, reuertamur. 6.

CAPVT LII.

Ex p̃dicto discrimine inter puram apprehensionẽ ac iudiciũ, cõcluditur in errore ipso apprehensionẽ vtiq; contineri bonũ, iudicium verò malũ.

1. STat ergo, simplicem cogitationem rerum esse quid boni gratiâ suâ. Et quia omnis assensio simul etiam cogitatio est rei assensæ; ideo cuilibet assensioni quantumuis falsæ bonum aliquod gratiâ suâ desiderabile immixtum. Quod bonum fortasse tanti est, vt si cogitatio nulla nisi deerrans haberi posset ab animo, præstaret vtique maculosa hæc vestis, quàm nuditas. At si quæcunque in falsa assensione cogitamus, hæc ipsa cogitaremus per simplices apprehensiones, vti veritate vacuas, ita erroris puras; hæ proculdubio erroribus

2. præoptandæ. Nonne videmus quanti sit pudoris errasse? Quid, nisi eiusmodi pudor, hominum pertinaciam obfirmat, & pro semel enunciatis tanquam pro aris & focis pugnare compellit; adeo vt non modò literarius furor in aperto disputantes, ceu hostes in prælio, committat, sed etiam hic idem pudor arreptum errorem interiùs foueat, ne animus errorem ponendo, sibi fateatur errasse: cùm tamen haud æquè nos pudeat aliquid antea nesciuisse: ideoq; non ita odimus occultos, vti mendaces, licet mendaciolis tantùm innoxijs. Alteri enim scientiæ honestamentum nostris animis negant, alteri nos errore commaculant.

CAPVT LIII.

Cõfirmatur ex doctrina suprà posita pulchritudinem in medijs, nõ in finibus bonorum esse. a l.1.c.45

1. HOc discrimen inter primam apprehensionem ac iudicium, eum quoque habet vsum vt defendat, quod tu, Saracene, affirmasti nudius tertius *a*, videlicet pulchritudinem per se suaq; gratiâ non esse contemplantis bonum.

Ita ferme tum colligebas: Perinde contemplans delectatur, modò res obiecta sic pulchrè se habeat vt apparet, modò secus. Pulchritudo igitur in medijs bonorum sistit, mutuaturq; amabilitatem omnem suam à iucunda cognitione, quam parit.

Hæc tamen ratio parum probabilis videri posset. Quilibet enim, vt vidimus, amat potiùs in verum collimare, quàm aberrare. Ergo non tantùm amatur cognitio pulchri, sed etiam amatur eius veritas. At si res obiecta non eam pulchritudinem gereret, quam nobis ostendit, vtique eius cognitio non esset vera. Ergo pulchritudo illa non amatur ceu purum medium: neque iucunda cognitio ipsius totum id boni continet, quod est in votis. Hanc enim cognitionem non vtcunque indiscriminatim volumus, sed scilicet volumus eam præditam veritate, quam veritatem ipsa rei obiectæ pulchritudo intimè componit.

2. Hoc, inquam, quod aduersus te disputari posset, egregiè depellitur per discrimen illud nuper expositum inter duplex genus cognitionum. Pulchritudo quippe non recreat vti affirmata, sed vti dilucidè cognita, & quasi conspecta, quamuis citra omnem affirmationem. Quare vt maximè constaret mihi (id quod in leuioribus somnijs interdum accidit) me in præsentia somniare, ac proinde, neque ambulationem hanc ita splendidè amœnam, neque areolas istas peregrinis floribus tam bellè picturatas, neque signa illa tam

affabrè ſculpta, quidquam eſſe niſi figmenta nocturnis laruis conflata, ſi tamen adhuc eadem viſio, eadem pariter oblectatio in me permaneret. Id frequenter experimur in fabulis, quæ vel efficaci ſtylo narratæ, vel callidis ab hiſtrionibus actæ pulchritudine ſua reficiunt animos, nihil admodum illis vt veris aſſentientes: quod nuper oſtendi. Et quoniam oculi alijq; ſenſus nunquam errant, quippe nihil affirmantes, quod vel in præſtigijs verum non ſit; vti heſternâ die Andreas expoſuit; & prima apprehenſio veritatis æquè ac falſitatis eſt expers (id ſumo, quod pluribus ac ſapientioribus Philoſophorum placet) ideo nihil intereſt hominis contemplantis pulchritudinem, quod verè talis ea ſit, qualis in ipſa cogitatione depingitur. Quod ſi animus ab ea neruoſa cogitatione permouetur, vt veram pulchritudinem ibi adeſſe falsò credat, pulchritudo tamen, quà pulchritudo eſt, non oblectat per huiuſmodi errorem, ſed per viuidam illam cogitationem, aut viſionem, quæ remanere poſſet emendato etiam opinionis errore.

Li. 2. c. 27

CAPVT LIV.
Cõfuſa & ambigua vocabula declarare quanti ſit ad philoſophiam.

1. MAiores iam vicinis è montibus decidebant vmbræ, rigebatq; paulò inclementius cœlum appropinquantis noctis afflatu. Ideo Cardinalis, accitâ ad remigrandum rhedâ, videtur, inquit, aliud ſi ſupereſt hac in re diſputandum, id quidem vſui fore, vt non tam curru vecti, quàm alis perciti redeamus. Sicut enim moleſtia ea tandem res eſt, quæ Tempori facit *Claudo* nomen; ita pennas eidem Voluptas commodat. Nec mora: currum conſcendunt, vbi Saracenus ita Querengum affatur.

Præclarè mihi patrocinatus es; Equidem prius quàm ipſe pro me cauſam diceres, iam in ſinu causâ cecideram. Sed intelligo, quàm verè doceat Ariſtoteles ſophiſticen vniuerſam multiplici, adeoque ancipiti verborum poteſtate contineri; verba enim, ait, numerabilia ſunt, res verò ſignificandæ innumerabiles: qua de cauſa frequenter opus eſt vno eodemque verbo rem aliam atque aliam notari. Ex hac nimirum egeſtate ſermonis Ariſtoteli obſeruatâ fit nonnunquam diſputantibus perinde illudi, ac Romano cuipiam, qui Neapoli hoſpes morabatur. Hic ſanè quadam die præcepto ieiunio ſacrâ manſerat penes amicum Neapolitanum ad multam noctem, epiſtolis communi ſuper negotio ſcriptitandis. Quibus confectis, audit amicum illum famulo præcipientem, vt quiddam afferret, eoq; ad id appellandum vtentem vocabulo, quo Romæ adeoq; in reliqua Italia nominatur placenta dulciaria ex amygdalis. Enimuero tum Romanus ratus inuitari ſic obliquè ſe ab amico cœnulæ apud eum ſumendæ, confeſtim officij causâ refragari, & amici famulum enixè rogare, ne rem illam apportaret. At famulus hero obſequutus, alueolum detulit, vbi epiſtolare inſtrumentum ad litteras obſignandas aſſeruatur. Eiuſmodi namque alueoli tali vocabulo Neapoli nuncupantur. Quocirca Romanus ex dulciarijs, quæ verbis palam recuſarat, ſpe tacita deuorauerat, nihil niſi fruſtrationis & pudoris amaritiem deguſtauit. Sed

2 Elẽc. c. 1

2. (at line "aliam notari. Ex hac nimirum...")

3. Sed præter consimiles fallacias, quas linguarum vel dialecticorum diuersi-
tas nectit, aliæ insuper in vnâ & eâdem linguâ ac dialecto ex verborum inopia
nascuntur. Huc verò non malè reuocauerimus sophismata extructa per nomi-
na quædam generalia, quæ modò pro vniuerso genere, modò pro vnâ tantùm
eius parte accipiuntur. Ita, quia hoc nomen *cognitio* tam puris apprehensio-
nibus, quàm etiam assensionibus commune est, ego sanè cùm intelligerem
pulchritudinis delectamentum in cognitione versari, cognitionem verò ma-
gis expetendam, si cum re obiecta consentiat; necessariò ex his colligi opina-
bar, cognitionem pulchri, qua delectamur, esse vtique optabiliorem, si pul-
chrum ipsum, quod cognoscitur, verum sit, non euanidum prorsus & fictum.
Nec obseruabam, cùm dicimus, eam cognitionem esse meliorem, quæ con-
gruit cum re obiecta, tum quidem hoc nomen *cognitio* non sonare genus vni-
uersum, sed speciem tantummodo præcipuam, hoc est, *assensionem*. Pura e-
nim apprehensio, quippe negationi iuxtà & affirmationi sociabilis, non magis
4. congruit cum re obiecta, si hæc est, quàm si non est. Atque hinc denique ap-
paret, quàm sapienter subtiliores quidam Philosophi, ob id ipsum *Nominales*
appellati, id præcipuè in omni quæstione laborauerint, vt multiplicem nomi-
num significationem interstinguerent; hac industria bonam partem & quæ-
stionum & argumentorum enodantes; non sine aliqua inuidia apud alias phi-
losophantium sectas.

CAPVT LV.

Cur aliq̀ errores licet detecti laudē pariāt errāti: Quid significet ingenium. *Quidq̀d singulare sapiētum est, id ōne in apprehensione, nō in assēsione versatur.*

1. VNum habeo super errore adhuc mihi imperspicuum. Si quilibet error
errantis est malum, quid est quod aliqui errores præsertim in tyronibus
commendantur: ceu cùm discipulus ex quapiam conclusione à se adinuentâ,
mendosâ quidem, sed veritatem obtendente, & explicatu perarduâ, in falsam
assensionem traducitur. Tunc enim à condiscipulis, adeoq; à præceptore lau-
datur, nedum culpetur.
2. Plura sunt, quæ isthuc efficiunt, Querengus respondit. Primùm sanè
tum laudatur ingenium discipuli scrutatum rationes adeo retrusas & à vulgari
acie planè remotas. Etenim eximium illud Naturæ donum, quod vocamus
ingenium, in eo planè versatur, vt per solertes apprehensiones ea nectantur,
quæ prorsus videbantur aliena; deprehensis occultis quibusdam amicitiæ ve-
stigijs in ipsa rerum mutuò pugnantium aduersitate, introspecta vnitate aliqua
Naturæ in summa generum dissimilitudine; retecto fœdere aliquo, & cogna-
3. tione cæteris inaspectâ. Nimirum callidè Natura conglutinauit inter se quas-
cunque vel maximè dissitas effectorum suorum formas: & huc fortasse perti-
nuit aurea illa Homeri catena. Neque in hac rerum vniuersitate inuenias rem
vsque adeo solitariam, & à cæteris segregatam, quin inter philosophiæ laby-
rintos filum aliquod aureum suppeditet, quo ad cuiuslibet alterius rei vel sum-
mè alienæ latentisq; notionem adducamur. Veruntamen fila eiusmodi aurea,

quantum ex materia lucent, tantundem ex tenuitate disparent. Ars porrò qua dignoscantur, octo libris Aristotelicæ Topicæ continetur: ibi enim sedes indicantur argumentorum ad disputandum probabiliter super vnaquaque re in vtramque sententiam. At enim quæ cibi, quæ pharmaci vtilitas, ni calor insit stomacho ad perficiendum? Ita planè quæ artis, quæ præceptorum vtilitas, vbi torpet ingenium? Ergo nulla solertior Topice, quàm natiuum acumen ingenij. Quid-nam, rogo, existimatis vsque adeo commendari, ex. gr. in Euclide? Iudicium-ne in assentiendo mathematicis rationibus suis. Nihil minus. Ea est illarum euidentia, quæ planè cogit assensum, neque vlla tyronis est tarditas, quin eas ritè semel intellectas confestim probet. Haud igitur eas approbasse, sed inuenisse, laus Euclidis est summa; cuius ipse laudis nomine nulli mortalium decedit ingenij gloriâ. Quin si locus pateretur, demonstrarem in hac apprehendendi fœlicitate ac celeritate scientiam vniuersam, quà contemplatricem, quà actuosam contineri; atque adeo ex eiusdem dotis vacuitate amentiam omnem proficisci; quidquid Galenus arbitretur per illam vitalium munerum varietatem varijs cerebri ventriculis ab eo assignatam. Non id quidem aio, mentis perfectionem in simplice cogitatione non in assensu consummari: at asseuero assensionum diuersitatem (nisi appetitus mentem flectat in alterutram partem) ex apprehensionum diuersitate pendere: ideoque naturalem hanc dotem, qua ad probè multumque apprehendendum instruimur, id ipsum omnino esse, quo donari possumus à Natura, vt probè multumque iudicemus. Ita ex. gr. altricis facultatis extremum bonum non in eo est, vt cibus concoquatur, sed vt ex eo proba nutricatio existat; in altrice tamen facultate laudatur præcipuè stomachi vis ad concoquendum: probam quippe concoctionem proba nutricatio consequitur. Imò verò in ipso exemplo à te producto error discipuli manat ex aliquo apprehensionis vitio: quippe non occurrunt discipulo rationes illæ, quæ occurrentes præceptori errorem aperiunt discipulo incompertum. Quin ipse præceptor, vbi discipuli sophisma dissoluit, atque errorem excutit, haudquaquam per se veram assensionem in discipuli mentem inducit, sed hoc tantùm verbis efficit, vt in animo discipuli excitetur cogitatio illarum rationum, quæ ritè apprehensæ veram in eo procreant assensionem. Haud enim aliud vtilitatis impertiunt nobis quà sermones, quà scripturæ virorum sapientum. Tota vocum & characterum efficacitas in eo versatur, vt aurium, vel oculorum operâ cieantur in phantasia certarum rerum imagines, eoque modo iungantur, vt hæc vel illa cogitatio in audientibus vel legentibus erumpat. Quidquid postea in animo perficitur, nihil efficiente sermone, scriptove perficitur, sed vnam effectricem habet Naturam.

in Menone. Ideo Socrates apud Platonem contendebat, scientiam nostram, quantacunque est, meram esse recordationem. Quippe adolescentem, cui studebat

bat imponere, interrogabat eiuſmodi ſolertiâ, vt opportunis cogitationibus in eo procreatis, exprimeret ille confeſtim ex adoleſcentis animo atque ore affirmationes aut negationes veras ac ratas, perinde ac ſi quæſtiones illæ adoleſcentis animo longè antea patuiſſent. Id verò quod tunc interrogantis præceptoris obtinebat induſtria, id ipſum diſcipuli nonnunquam efficit perſpicacia, vſque adeo ſolertis ac celeris ad ritè apprehendenda quæcunque traduntur à præceptore, vt veris dictis perinde aſſentiat, ac ſi, quæ audit, non primùm diſceret, ſed multò antè percepta recordaretur. Quod ipſum de Moyſe puero, & Ægyptijs literis operam dante, meminit Philo. *li.1. de vita Moyſis.*

8. In eo igitur exemplo, quod poſuiſti, laudatur acumen diſcipuli rimati rationem, illam quamuis fallacem, certè abditam credibilemque, ac minimè obuiam. Et ſanè quamuis acumen illud ingenij plus damni, quàm compendij tunc afferat adoleſcenti, inde tamen haud leuis affulget ſpes redemptum iri hoc damnum longè maiori fructu inpoſterum extituro. Id enim frequenter vſuvenit; quiſquis in excogitando ſagacior, hic idem, quippe ſubtiliori acie inſtructus, item in iudicando melior, & ſcientiæ opibus tandem copioſior ac ditior. Præclarè Quintilianus in re non abſimili: *Si quæ dicta ſunt inueniliter, pro indole accipiuntur.* *Li.12.c.6* Ita ſe res habet; neque verò nouum eſt, ex malo ipſo lætitiam & laudem emergere, id ſi malum potioris boni præferat argumentum. An non gaudemus fame vrgeri, licet fames miſeria demum ſit ac moleſtia, quia fames argumentum eſt vegeti copioſique caloris diu vitam ac valetudinem nobis conſeruaturi? An non laudamus acerrimum tactum in quibuſdam hominibus, qui vel in cubiculo bene occluſo minimam quamque Cœli varietatem ſentiunt, licet vtique malum ſit, ab ea Cœli mutatiuncula cæteris innoxia compungi ac lædi; quia tactus acrior index eſt præſtantioris ingenij?

CAPVT LVI.

Aliqui errores laudātur, q̄a plus cōtinēt veritatis quā erroris.

1. ALtera ſubeſt cauſa, cur eiuſmodi errores laudantur; illi cauſæ perſimilis, in quam Philoſophi non incelebres ſalſum maritimæ aquæ ſaporem retulerunt. Aiunt, eiuſmodi ſaporem haud aquæ ab exortu inſitum, ſed inditum è ſalinis mari permixtis. Verè-ne, an falsò ita diſputent, nil definio. Quod pertinet ad rem noſtram, certè ſi eiuſmodi errores, qui laudantur, exquiſitè penituſque rimabimur, eos maiori vtique veritate quàm falſitate conſtantes deprehendemus. Etenim errores eiuſmodi haud puræ primæque ſunt aſſenſiones nulla ex ratiocinatione progenitæ, ſed concluſiones longa ſyllogiſmorum ſerie deſcendentes. Quod ſi aliqua vna ex innumeris enunciationibus, ex quibus eiuſmodi concluſiones naſcuntur, falſa fuerit, continuò concluſio ipſa falſitate corrumpitur. Iam verò in vniuerſa illa ratiocinatione peracutâ, ſed mendosâ, quam in tyronibus, adeoq; in veteranis interdum demiramur, quot, rogo, vera effata, quot veræ concluſiones immixtæ; & quidem

ſingulares, ac vulgo ignoratæ? Sic omnino vitioſæ quædam rationes inſignium Mathematicorum ad demonſtrandum quadratum aliquod circulo æquale, in pretio ſunt, quia multa vera ac pulchra demonſtrant in ſuperioribus ſyllogiſmis ratis atque integris, antequam ad poſteriorem mancum vtique fallacemq; deueniant. Quin illa ipſa poſitio, quæ falſa eſt, erit certè probabilis: Quocirca eius probabilitatem noſſe, eſt aliqua germana ſcientia; licet eandem poſitionem non tantùm vt probabilem, ſed vt veram aſſeuerare, aliqua tanquam nebula ſit, quæ huiuſmodi ſcientiæ nitorem inſyncerum reddit ac maculoſum. Ea igitur, quam prædixi, ſcientia ſplendidis hiſce erroribus inuoluta, illud auri occulti eſt, quod ibi laudatur ac placet; adeoq; abundè redimit quidquid ſordidum, atque informe commixta falſitas, ceu lutum auri fodinis innatum, præfert. Scilicet vera illa tam incomperta deprehendere, eximia eſt acutioris ingenij laus: At contrà in falſo tam doloſo cæcoque hallucinari, non eſt huius nominatim hominis, ſed humanæ Naturæ vitium.

Vix ea dicta, cùm ad Arcem ſe perueniſſe iam vident; Tum Cardinalis vtrumque inſpiciens ita eos humanè compellat. Quæ pro Errore, & in Errorem vtrinque tam præclarè diſputaſtis, parum abeſt quin poſt ſe habeant celeberrimas illas Platonis orationes pro Iniuſtitia, & contra Iniuſtitiam. Quæ dum enunciarentur, è curru deſcenderunt eâ geſtientes lætitiâ, qua dies egregiè conſumptus veſperum ſuauiſſimè condit.

FINIS LIBRI TERTII.

Poſi-

Positiones in Tertio Libro firmatæ.

1. Duo munera distinguenda sunt in Natura; alterum *Naturæ peculiaris*, alterum *Naturæ vniuersalis*. Hæc non solum esse substantiarum intendit.

2. Finis cui laborauit Natura vniuersalis in Mundi structura nihil fuere corpora sensus expertia. Hæc enim nec beneuolè amari queunt, nec in ea bonum aut malum illorum cadit. Effatum verò illud, *Omne ens est bonum*, non intelligitur presśè de bonitate in ratione finis, sed vel in ratione finis, vel medij.

3. Esse cuiuslibet substantiæ est *finis qui*, comparatè ad suam Naturam peculiarem; & etiam per translationem est *finis cui*. Sed comparatè ad Naturam vniuersalem est medium directum in suas proprietates atque effecta.

4. Non quilibet finis præstantior est medio ad se directo, sed hæc præstantia propria est finis integri.

5. Tota hæc Vniuersitas & singulæ partes illius extructæ sunt gratiâ rerum cognoscentium.

6. In belluas cadit proprium earum bonum ac malum, adeoq; possunt beneuolè diligi. Nequeunt tamen amicitiâ cuipiam iungi: Mundus hic etiam earum gratiâ conditus est. Pressiùs tamen solius hominis gratiâ conditus dici potest.

7. Non quia homo quippiam boni è singulis corporibus ad se deriuet, ritè concluditur, Mundum hominis gratiâ conformatum; sed ritè hoc idem concluditur, quia homo plus voluptatis haurit ex hoc Vniuerso, quàm reliquæ animantes. Imò ipsius hominis bono Natura consuluit, dum eum inter animalia summè egenum procreauit.

8. Etiam è sensibus plus voluptatis homini, quàm belluis obuenit. Ipse animalium est potentissimus. Potentia ac dominium in rebus effectis nihil aliud tandem est nisi facultas mouendi, collocandi, pellendi, adeoq; immutandi & corrumpendi rem illam, in qua dominamur. Hinc sequitur, hominem naturâ dominum Terræ, non item Cœli.

9. An-

9. Angeli præstant homini, quia secreti à corpore, atque immortales. Humanus animus suapte natura minus lætabili conditione vteretur morte obita, quàm dum viuebat in corpore, segregato præmio, quod eius operibus honestè actis rependeret Deus. Mundum tamen homini, non Angelis conditum ritè probatur.

10. Deo pugnat ita esse finem, vt res effectæ cum eo comparatæ sint media. Potest esse finis *cui* rerum ab se effectarum; Quippe etiam exteriora sunt aliquando in finibus bonorum, ita vt sint *fines qui*. Eiusmodi exteriora sunt omnino duæ res, Amor atque Honor.

11. Oportuit suapte natura placere Deo amorem atque honorem suum; alioqui nihil Deus posset efficere, neque honestè & laudabiliter agere.

12. Solus Deus est *finis cui* extremus rerum omnium: ipse tamen per ingenuam amicitiam diligit res alias ratione vtentes, & earum gratiâ agit.

13. Fines bonorum interiores physici tres omnino sunt: *esse*, *cognoscere*, *delectari*. Quicunque amor ac spes delectatione aliqua imbuitur.

14. Nullum bonorum desiderabile est, nisi vt delectationem afferens. Ipsum *esse* per se non semper est materia delectationis: secùs accidit in *scientia*, licet hæc ipsa nonnunquam, si consideretur vt medium, molestiam pariat.

15. Bonis prædictis plus est suauitatis & pretij, aliquo si naturali iure & dote aliqua interiore ac propria, quàm si alieno planeq; indebito beneficio possideantur. Ideo quædam bona præter illa tria desiderationem mouent suo merito, ac tanquam fines, modò iungantur cum aliquo illorum trium.

16. Error ipse per se vniuersim est malus. Interdum tamen plus boni, quàm mali fouet, non quidem quà error, sed vel quà plus in eo veritatis latet quàm falsitatis, vel quà bonum primæ apprehensionis proprium in ipso errore versatur.

17. Prima apprehensio est in finibus bonorum, atque hunc ipsum finem Poësis quærit. Ea enim ars haudquaquam studet imponere, ac falsum pro vero subijcere, sed ad viuum res mirabiles

biles vincta dictione repræsentare. In hunc porrò finem verosimiles fabulas ornat concinnatque.

18. Falsum, vel maximè compertum affectus mouet in nobis viuæ neruosæq; apprehensionis operâ.

19. Poësis non est imitatio Historiæ: quærunt enim hæ artes alium atque alium finem per alia atque alia media.

20. Confirmatur vltima Conclusio Libri primi; pulchritudinem non esse bonum aspicienti optabile gratiâ suâ, sed gratiâ suauis visionis, quam parit.

DE BONO
LIBER QVARTVS.

ILLVSTRISS. & REVERENDISS. D. IVLIO ROSPILIOSO Tarſenſi Archiepiſcopo, & pro ſummo Pontifice apud Regem Hiſpaniarum Nuncio.

PARTIS PRIORIS CAPVT PRIMVM.

On vnus eſt Solis calor, qui plantas in hortis educit & educat; ſoli etiam ali eas pinguitudine, & opportunis aquarum irrigationibus allui neceſſe eſt. Ita planè virtutes in Vrbibus populisq́ ex vno diuinoq́ inſpectu honeſtatis radio florere non ſolent; præmiorum etiam illicijs vberrimè prouocentur oportet. Proinde, ſiquidem cætera, quæ apud homines in terris erogari poterant præmia, & numero perpauca erant, & ea conditione, naturaq́ vt conceſſa ſemel alteri, alteri ſimul adimerentur, eam ob rem, quò in omnibus inhæreret, atque adoleſceret virtus, generis eiuſmodi præmium inuentum commonſtratumq́ à Natura fuit, cuius in humana Republica inexhauſtum perpetuò foret ærarium: adeo vt eius in multos profuſio nihil eam vnquam imminueret vbertatem, qua digniſſimi etiam alij plurimi liberè poſſent liberaliterq́ ditari. Præmium hoc laus fuit; ille nimirum, cuius vnicè appetentiſſima eſt natura humana, theſaurus, cuius tanquam vberrima ſemper vena os humanum eſt. 1.

Hominis tamen ambitio præclarum adeo inuentum ſibi, ſuoq́ bono à Natura commonſtratum eludere atque euertere conata eſt. Hac igitur 2.

poti-

potiri merce, non satis cuique hominum fuit: illâ solus vnusquisque potiri percupijt, neque in ea se alteri passus est parem. Alienam quisque inopiam diuitias arbitratus est suas, vniusq; sui laudi tribuit reliqui generis naturæq; suæ infamiam aut obscuritatem, humanum genus omne cæteris in partibus illaudatum volens & illaudabile. Hinc est quod earum nobilium alumni disciplinarum, quæ pretium præmiumq; gloriam habent, non minus inter se dissident, quàm mechanicarum artium æri nummisq; seruientium tractatores, inter quos proinde alterius lucrum artificis, lucrum alteri eiusdem artis opifici aut demit, aut minuit. Prô quam hæc miseranda scabies est, quæ litteratorum animos vlcerat, sortemq; infœlicem ac nomen sapientiæ prope facit infame. Quid verò?
3. *in plurimos quanquam serpat hoc virus; hac sanè peste tam sordidâ tua nunquam inhalata mens fuit, Præsul Illustrissime, Iuli Rospiliose. Imò cum & scientia doctrinaq; singulari, & dignitatis gradu, quo à principalibus epistolis Vrbano VIII. cui nunc parentamus, plures annos adfuisti, cum, inquam, his nominibus titulisq; testis ipse sis alienæ virtutis spectatus pariter, & spectandus, Tuæ ipsius fœlicitati duxisti litteratos viros fauore studioq; complecti, tuæq; gloriæ illos honestissimis laudibus exornare. Et tu quidem ab optimo remuneratore Deo præmium accepisti virtutis. Nempe ita planè effectum est, vt quod in te Inuidia virus euomeret, non haberet, tuæq; incrementa fortunæ omnium essent vota, tua præconia cunctorum voces. Equidem fateor tuum hoc in litteratorum Rempublicam singulare promeritum, non minùs quam tot meæ tibi debitæ obseruantiæ nomina inuitamento mihi fuisse, vt meis ex hisce Libris aliquem, ceu beneuolentiæ argumentum tibi offerrem. Mundanum quicunque se cum Socrate facit ac profitetur, eos amare primo loco debet, qui bene de hac rerum vniuersitate promeriti sunt; illud animo secum reputans, repetensq; memoriâ, supra res omnes amandam esse virtutem, eamq; demum nihil esse, nisi quod hominum vniuersitati vniuersim prodest.*

Hæ sunt quæ me rationes impellunt, aliquem vt ex hisce ingenij mei
4. *fœtibus tuo nomini nuncupatum velim. At neque inconsultò quartum hunc inter cæteros librum ad id præstandum lego. Argumentum ipsius naturalis fœlicitas est; ille nempe thesaurus, ille triumphus, Regnum illud, summum illud bonum, quo suos intra limites contentus potiri homo potest, nulla ope, gratiaq; vnicè, mereq; cœlesti ad consortium com-*

munionemq́; diuinitatis euectus. Iam verò dotes illæ, quibus aureis veluti licijs chlamys hæc regia hominis fortunatissimi inter mortales texitur, in te præcipuè mihi planè videntur Cœli beneficio fuisse congestæ. Natalium splendor, diuitiarum affluentia, sermonis comitas, ingenij acumen, prudentiæ pondus, doctrinæ opulentia, morum candor, famæ plausus, fauor populi, gratia Principum; quodq́; rarissimum decus est, fortunæ fœlicitas inuisa nemini, in neminem insolens & superba. Dotes hæ omnes, quæ 5.
cuipiam te probè non tenenti de laudatorum more à me videri possent expressæ, vt aliquod ita mihi Idolum effingerem, non tui vt imaginem imitarer, omnes, inquam, ei qui te percalleat, adeo in te indubitatæ spectantur, parcior vt ego earum potiùs enumerator habendus sim, quam studiosior atque beneuolentior amplificator. Et ego quidem hac in epistola, vt in alijs etiam hoc volumine comprehensis, me à venia qualibet eximo, quæ huiusmodi dedicationibus ab ipso dari solet vsu, à quo potestas omnibus fit, vt in earum scriptione laudibus affluant, licet exaggeratis, non tamen ampliùs mendacibus, postquam ys ille magna ex parte primam primigenamq́; significationem ademit: meaq́; pronunciata legibus subijcio seuerissimæ veritatis; ea omnia sic volens, vt ad seueram propriæ vocis sensusq́; libellam, non ad vsitatæ imminutionis mitiores leges, seu ingenua seu fallacia pronuncientur. Quin imò de industria eos inter eximios viros, quos præcipuâ & obseruantiâ veneror, & caritate complector, illos nominatim delegi, hisce libellis inscribendos ceu Patronos, super quibus vix esse queat suspicioni locus, ad eos me potentiæ magis, quàm sapientiæ, interiorumq́; laudum splendore pellectum. Quàm enim humilitas abiectioq́; seruilis est fortunam in alijs adorare, tam nobilis magniq́; animi est alienæ virtuti sponte se facere vectigalem. Tua mihi humanitas certam spem facit, meum hoc munus tibi gratum fore, cum magnarum ingentiumq́; animarum sit earum præcipuè, quæ propiùs ad diuinitatem accedunt, hoc etiam imitari Deum, quod ille in excipiendis gratè muneribus, ipsius æstimatione ducitur largitoris, neque aliam certè ob causam gratiùs quàm cœnum à nobis excipit aurum, nisi quod magis quàm cœnum in amore nobis est aurum.

Con-

CAPVT II.

Plurima de naturali fœlicitate sẽtentia.

1. CONſequuta proximè dies non æquè ſerena & hilaris, ac prior affulſit; at nonnullis inuoluta nubibus, aliquibus etiam demiſſæ pluuiæ guttis aſperſa; Quare locus fuit oblectamentis tantummodo à ſapientia quæſitis, quæ ſupra nubes euectum, nulliq; obnoxium pluuiæ colit olympum; & vel in medijs ipſis turbinibus ſerenitatem facit.

Cardinalis igitur pijs in Deum officijs perquam tempeſtiuè perfunctus, quibus ille ſemper primas diei partes conſecrabat, hoſpites Saracenumque magnificentiſſimam conuocari iuſſit in Aulam: Suorum ibi Maiorum inter cæteros maximè nobilium vultus coloribus aſpiciebantur expreſſi, quos Querengus intuitus; Ne tuo, ait, Cardinalis Illuſtriſſime, animo reputes, tibi à me gloriæ tribui, quod eius ipſe ſis arboris fructus, quæ aureos habet ramos, at quod ipſe aureum in hac arbore pomum es; & quod è claris adeo Maioribus originem trahens, talis omnino ſis nepos, qualem à Cœlo ſuæ virtutis præmium talium Auorum vota depopoſciſſent.

2. At Cardinalis modeſtè hiſce laudibus interceptis; Ne ſuo, inquit, Andream tempore defraudemus. Materia ſiquidem immenſa eſt, horæ verò diei breuiuſculæ. Eiq; mox indicauit vultu, ſe in deſiderio ipſius audiendi iam eſſe. Quare Andreas obſequentis in ſpeciem primùm ſeſe demittens, in hanc rationem aggreſſus eſt.

Sententiæ definitionesque fœlicitatis tam ſanè variæ ac tot fuerunt, vt octodecim ſupra ducentas relatus ab Auguſtino in Libris de Ciuitate Dei Varro percenſuerit; quanquam eas ille contrahit ad duodecim. Atque illas ego ſingulas ſi diſcutere ſingillatim vellem, neque plures ſatis eſſent operi dies, neque alium prolixiore de tædio colligerem fructum, niſi quod aliorum errata damnarem. Variarum igitur ſententiarum auctores perparcè mihi propoſitum eſt afferre; eoque potiùs quod vniuersè accepimus à Natura lumine diſceptabo; Quæ vtique Natura ſi nos vt ad fœlicitatem pertingeremus aptauit, par eſt vt ſatis etiam commonſtrauerit vbinam fœlicitas inueniri poſſit; Cum hæc à nobis induſtria ſolertiaq; perquirenda ſit, non otioſè per inertiam expectanda, vt è Cœlo nobis in ſinum depluat; quod ex Auguſtini ſententia obcæcatis impietate ſua Idololatris fraus ex ipſo Tartaro nata perſuadere tentauit, quæ inter eos Fortunæ numen inuexit, vt homines fœlicitatem ex ipſa poſcentes, eius adipiſcendæ veras honeſtaſque artes negligendo contemnerent. *De Ciuit. Dei l. 4. c. 19.*

CAPVT III.

Fœlicitatis humanæ nomine, haud ſummum, fictitiumq; bonum intelligitur, at ſtatus inter homines inſigniter bonus.

1. FOelicitatem cum dicimus, optimum, maximeq; cunctis optabilem in hac rerum conditione ſtatum intelligimus. In hac, inquam, rerum conditione; ſcitiſſimè ſiquidem aduertit Ariſtoteles, hac in diſceptatione de hominum

non Deorum fœlicitate perquiri: Adeoq; non fictitiam aliquam fœlicitatem quærimus, de qua tunc fortè loquutus est Plato, cum dixit, fœlices aut nullos aut rarissimos inueniri: perinde quasi Stoici sapientis instar fœlix ipse sit, qui sapiens, vt Stoici autumant, cum Phœnice semel vix quinto quoque exoritur sæculo. At verò de illo quærimus genere fœlicitatis, qua non pauci perfrui homines possint, req; ipsa nonnunquam etiam perfruantur. His ita explicatis, 2.
Herod. l. 1 ineptum insipiensq; effatum illud Solonis fuisse conficitur, qui ob iniurias fortunæ omnibus impendentes fœlicem inter mortales vocari posse neminem Crœso respondit. Neque inscitè minùs ij philosophantur, qui hoc illudve mortalium genus à fœlicitate reijciunt, quod aut omnibus non potiuntur bonis, aut malis omnibus non eximuntur: Quasi verò nec potens eâdem ratione dicendus sit, qui terrarum in vniuersum Orbem imperium non prouexerit, neque sapiens, qui disciplinarum artiumque omnium notionem complexionemq; non teneat. Quam igitur indagamus, fœlicitas, non illa in vnum api- 3.
cem gradus altissimi coarctatur, at maior minorve potest in statu vario inueniri, neque ipsa bonorum omnium complexione conficitur, at eorum duntaxat, quæ si desint, vita maximè voluptuosa optabilisq; esse non potest. Cætera quidem bona illam sui possessione perficiunt, non tamen sui defectu absentiaq; confestim euertunt.

Illud etiam aduerti fœlicitatis nomine *statum optimum* intelligi, quæ 4.
vox *status* bonum constans diuturnumque significat. Quamobrem siquidem actus omnes labuntur ac pereunt, in ipsis, quam quærimus, fœlicitas sita esse non potest, at ipsorum gratiâ (& in hac sententia, vt suspicor, loquutus est Aristoteles, qui eam in actibus collocauit) in ijs nempe animæ facultatibus, ijs in habitibus, in ea fortunæ conditione, è quibus optimi ac iucundissimi diu deducendi sint actus, ijsdemq; praui & molesti prohibeantur. Ita planè haud ille diues est, cui vno tantùm anno sua prædia faciunt vbertatem, at qui eiusmodi potitur prædijs, è quibus possint singulos in annos vberrimi expectari prouentus. Indubitatum quidem est, non alio nomine in pretio prædium esse, nisi quia prouentum facit; sed tamen quia teritur hic breui, prædiumq; perstat, ac nouos perpetuò prouentus facit, posterius hoc in maiori æstimatione ponitur dominorum. Atque huc Querengi animaduersio facit, supra finem ipsum media nonnunquam æstimari.

Hæc sanè animaduersio celeberrimas illas infirmat rationes, quæ confici solent ad euincendum, nec in virtute sitam esse, nec in diuitijs fœlicitatem, siquidem alium in finem meliorem ipsis fuerunt ambæ pariter comparatæ. Si melior hic finis ad quem ipsæ comparatę sunt, statum faceret diuturnum, conficiens esset argumentum; at verò si actus est ipse non consistens; at fluxus, non efficit sanè, quo minùs in ijs, quæ diximus, bonis fœlicitas collocetur.

No-

CAPVT IV.

Bonorum vltimorũ numerus.

1. NOmine in hanc rationem explicato, illud memoriâ repetendum iam eſt, ſeptem fuiſſe *bona* hoc à nobis nomine comprehenſa, ſex vtique in rebus conſtituta, ſeptimum quod non res eſt, ſed mera priuatio. Et ex prioribus quidem alia phyſica & nobis inhærentia: ſcilicet tria illa, *Eſſe, ſcire, gaudere*. Alia phyſica item, ſed extra nos, nimirum *amor* & *honor*. Morale vnum, illud eſt *honeſtas actuum*. Septimum, quod mera priuatio, & illud *immunitas* eſt *à malo*. Hoc verò in quinque priuationes diuidi omnino poteſt, *erroris* ſcilicet ac *doloris*, quæ vera, phyſica, intimeque ſunt mala, *culpæ*, quod malum eſt verum, intimum ac morale; *odij* atque *infamiæ*, quæ duo mala ſunt extraria. Illæ igitur fœlicitatis erunt partes, quæ ſtatui eiuſmodi bonis affluenti formando conſentient: interque fœlicitatis partes illa omnino potiſſima cenſenda erit, quæ aut ex enumeratis bonis afferat præſtantiſſima, aut eorundem cauſa ſit efficacior ac diuturnior.

Fœlicitas in medijs præcipuè ſita eſt.

2. Quod ſi ex patentiſſimo arguere velimus indicio, duas inter res vtra potior ſit fœlicitatis pars, ita ſtatuamus. Eam eſſe, quæ à viris prudentibus (hoc eſt, ab ijs, qui rariùs erroribus ſeducuntur) cum abeſt, expeti vehementiùs ſolet, quæque, cum adeſt, maiori teneri cum lætitia conſueuit: Id enim duorum bonorum, de quo poſſit id aſſeri (quemadmodum de bono ipſius in definitione ſtatuimus) maius omnino bonum, adeoq; pars erit potior fœlicitatis; cuius nomen, egregium illum, qui obtineri poteſt in terris, bonorum cumulum ſonat.

Spes ac timor ij pcipuè ſunt affectus, q hominem aut fœlicẽ faciũt, aut infœlicem.

3. Neque hîc præteriri ſilentio debet, ea, quibus prædicta bona comparantur, media, non eam duntaxat ob rem partes fœlicitatis eſſe, quia ſtatum efficiunt diuturnum, ijs redundantem finibus, qui ſui gratiâ expetuntur, ſed alia de cauſa, quæ media ipſa ad finium quodammodo dignitatem extollit. Humana porrò mens futura dum prouidet, ſi bonum facilè ſibi eventurum exiſtimet, ſpe illius concepta futuram inde elicit voluptatem; ſi verò malum, timore ipſo præcipit acerbitatem. Quare quamcunque vtilitatem damnumve afferunt media, quippe, quæ res illæ ſunt, è quibus aut bona ſperamus, aut metuimus mala, illicò fiunt proxima materies vel eius voluptatis, quæ in ipſa ſpe comprehenditur, aut eius moleſtiæ, quæ continetur in metu. Maturæ vinde-
4. miæ Vnus homini inter menſes tributum ſoluit October, Vnusque Iulius frumenti meſſem facit; at verò colonus menſibus diebusq; ſingulis ſua ſpe meſſem vindemiamq; colligit voluptatis. Fluuius contrà tunc ſolùm, cum extra ripam redundat, ſata camporum alluit, inundatque: multò tamen priùs pluuia quælibet fluuio augendo è nubibus deuoluta in ipſa timoris procella coloni mergit affectum: cuius animus quemlibet ad imbrem, funeſta expectatione imminentes ſibi obijcit calamitates. Proinde, quæ ſuapte naturâ mera ſunt media, adeoque haud bonitatem in ſe, prauitatemve continent vllam, ſed bonum ipſæ, malumve tantum efficiunt, gemini huius affectus vi, finium inſtar, in bonum ipſum atque in malum, vt ita dicam, aſſurgunt.

Imò ſanè hæc ipſa potiſſima noſtræ quietis inquietiſq; pars eſt; Cum enim punctum ſit momentumque, quod præſens eſt, vita verò vniuerſa, quod futurum; vtique bonum malumve futurum pluris quàm præſens facere conſueuimus, oblectarique magis veluti fœlices, aut quaſi infœlices angi ſolemus, quod ita res comparatas aſpicimus, vt vel bona polliceantur, vel mala inpoſterum minitentur, quàm quod aut fruamur altero, aut altero in præſentia cruciemur. 5.

Venio nunc ad ea ſingillatim cenſenda bona, quæ amari côliq; maximè conſueuerunt, quæ inter ſeſe ob eam rem de fœlicitatis nomine ac dignitate concertant.

CAPVT V.

Ea q̃ vitã ſeruant, dolorem etiam arcent: Cur hoc: & q̃nã ea ſint

AB ea, quæ bonorum omnium fons eſt, vitâ aggrediamur. Ea quæ vitam nobis diuturnam fore pollicentur, illud etiam pariunt bonum, quod dolore nos liberent. Illum, aio, dolorem, qui tangentis eſt ſenſus, & qui cum omnium ſit vehementiſſimus, dolor per antonomaſiam nuncupatur. Cur autem eæ, quæ vitam ſeruant, cauſæ dolorem hunc arceant, in perſpicuo eſt: tactus enim dolor in animantibus à Natura impreſſus eſt, earum quaſi rerum explorator, quæ conſpirant in vitam, vt ſuperiore die Querengus aduertit. Quare illæ ipſæ cauſæ, quæ ſecluſo mortis periculo vitam ponunt in tuto, tactus etiam dolorem expellunt. Harum præcipua cauſarum eſt, corporis vigor, qui tria complectitur, bonam valetudinem, robur, iuuentutem. Deque his in proximo diſſeremus. 1.

CAPVT VI.

Vt intelligatur q̃nam boni genus ſit valetudo, diſceptatur an vita diuturna, q̃ ex ipſa naſcitur, bonum ſit.

FOelix imbecillo in corpore hoſpitium animus ſortiri non poteſt; fœlicitate videlicet naturali. Mortem malum eſſe grauiſſimum, paulò antè Querengus euicit. Iam verò imbecille corpus quid aliud eſt, niſi arx tenuiſſimis ſemirutiſque compacta mœnibus, quæ à morte mox expugnanda atque diripienda circum vndique oppugnetur. Hinc Epicurei, Stoici illinc argumenta iam congerant, ſuaſuri mortem non eſſe timendam. Melior, quàm ij, Natura præceptrix contrariam ſententiam docet, eamq; nos ſequi compellit: Vitam mancipium quoddam malorum propè innumerabilium eſſe pronunciant, optabilem idcirco eſſe, *magnam illam libertatem, cui nomen morti eſt.* 1.
Verùm aut hac ipſe ſententia cunctorum hominum vitam amplecteris, aut 2.
quorundam, qui præcipuè infortunijs affliguntur: ſi horum tantummodo, extra præſentem diſceptationem ſumus, in qua fœlicitatis elementa perquirimus, atque ita vitam illam loquimur, quæ fœlicem vt fabricet ſtatum aliorum bonorum, coronanda ſit floribus, non malorum horrentium vepribus compungenda. Si verò cunctorum hominum vitam vniuersè lamentabilem criminaris, ingratiſſimum Deo Naturæque animum expromis, qui quòd ſeruaris, beneficium iniuriam arbitraris, pro quo beneficio vel ipſæ feræ, ſi humanis

aut

aut vocibus aut mente pollerent, gratissimas Deo laudes omnino persoluerent; cuius etiam beneficij causa & funduntur Cœlo preces, & votiuæ pro tholis tabellæ frequentissimè suspenduntur.

3. Aiunt deinde, *Vita cum conditione mortis data est*, quæ verba sunt Seneca. Stoici.

Vitaq; mancipio nulli datur, omnibus vsu. Lucret. l.3.

vt cecinit Epicureus; adeoq; frustra nos angi ob præuisam, minimè iniustam ineluctabilemque iacturam, quæ Regibus etiam ac sapientibus omnibus est communis: quo in exaggerando argumento cachinnos mihi mouet Lucretius ita conficiens: *Ipse Epicurus obit*: quem ille Deum diuinissimum adorabat. At eiusmodi dictata, in quibus tot ac tantorum eloquentia se profudit, & quæ grandibus laudatisq; ad miraculum vsque sententijs oratorum declamationes, Lyricorum odas, choros Tragicorum accumulant, mentiti demum auri splendida sunt ornamenta. Age: illud, quod euitari mors nulla ratione possit, adeoq; eam ob rem frustra nos angi, illam denique vim habet, ne idcirco aliquis commoueatur, quam haberet quicunque inter æternos cruciatus agentibus eo argumento dolorem dissuaderet, quod malum illud remedio careat, idemq; dolore non minuatur modò, sed augeatur. Perinde quasi liberum cuique sit, postquam aliquid malum senserit, eo non angi, & ipsa mœstitudo sponte à nobis ceu calamitatum pharmacum eligatur.

4. Cætera verò argumenta nuper exposita, magis vtique ad rem videntur, quando per eiusmodi argumenta depelli à morte mali videtur existimatio, hoc est iaculum illud, à quo mœstitiæ vulnus infligitur. Ne ea quidem tamen satis firma; haud enim re ipsa euincunt mortem non esse malum: tantumq; ijs conficitur, quantum si vt cæcitatem nequaquam abhorrendam esse suaderetur, in hunc modum ratiocinatio fieret. Cæcitas cum surditate, sideratione, amentia non coniungitur, ea igitur non est malum. Eiusdem modi prædicta sunt argumenta. Mors nulli meo iuri vim infert, *vita siquidem cum conditione mortis data est à Natura*: neque malum est aut inexpectatum, quod iaculo non præuiso magis feriat, aut singulare, quod me supra cæteros Cœlo, Fortunæq; ostendat inuisum: indubitatum quippe cuilibet est, & se, & secum cæteros omnes aliquando esse morituros. Bene est, quid tamen? hoc tantum verè poterit confici; Mors non eiusmodi malum est, quod, quæcunque excogitari possint cruciamenta, secum ferat: sed tamen haud ita conficitur, eam non esse malum, & quidem graue, ac proinde timendum omnibus & abhor-
5. rendum. Parturientium etiam dolores Naturæ conditione proueniunt; Reginis vtique sunt communes, eosque tolerantibus iam præuisi. Nec tamen huiusmodi argumentorum lenimento parturientis fœminæ stridor ac querimonia conquiescit. Ipse Solis æstus Regibus non parcit, & singulis annis lata lege, fatoq; reducitur: Nihilominus ille & præsens angit, & propinquus extimescitur.

Reſpondere his Aduerſarij poſſent mortem non ſolidum eſſe malum, vt ij, quos in exemplum retuli, dolores; at meram boni nobis à Natura vſui, non dono traditi, vacuitatem: Quare huc illud Horatij de fortuna faceret.

li.3.od.29 *Laudo manentem: ſi celeres quatit*
Pennas, reſigno quæ dedit.

Siquidem (& hic vnus ex ijs eſt locis, in quo ſibi maximè triumphare videntur) nullo nomine miſeræ cenſentur tot myriades hominum, quæ procreari poſſent, neque tamen vitam hanc vnquam ne breuiſſimè quidem deguſtabunt, neque vlla nos infœlicitate premebamur ſæculis illis temporum infinitis, quibus non adhuc emerſeramus in vitam.

At hæc etiam argumenta, animos vt perſtringant, lucem aliquam (an fucum?) è Lucretij, Tullij ac Senecæ verbis expectant. Malum verò illi ſit eloquentiæ, quæ non ad illuſtrandam, ſed ad corrumpendam veram philoſophiam callidè adhibetur. Meritò quidem illa exploditur à Stoicis; ſapientérq; eadem prudentioribus à fabulis Mercurio furi ſimul ac furunculorum Numini, tribuitur. Ea nos examinemus attentè. 6.

Mortem meram eſſe priuationem, aſſentio: At aurium ſurditas, oculorum cæcitas, membrorum iactura priuationes etiam, & minoris boni ſunt, quàm quod à morte nobis adimitur. Quare per hyperbolen ſuâ tubâ digniſ-
Theb.l.11 ſimam cæcitatis malum exaggeraſſe ſibi viſus eſt in Oedipo Statius, qui illam mortem imperfectam appellauit. Et tamen huiuſmodi ob euenta quicunque angi mortales nolit, eorum animos & corda veneficio aliquo permutet omnino neceſſe eſt. Dolorem Natura rebus ingenuit, quæ nobis auferunt vitam, & tu ipſi obluctatus Naturæ priuatione huiuſmodi impendente non dolere nos iubes? Potiatur diu quis prædio, dignitate, Imperio, eo tamen pacto, vt omnia, cùm ita videatur largitori, deponat; an non cum dolore illa ſibi repetentem audiret, à quo priſtinam iterum deijceretur in pauperiem & humilitatem? Ita noſter comparatus eſt animus; non illum ſtatus, tranſitus ipſi 7.
exhilarant & perturbant. Adipiſci potiùs bonum, quàm poſſidere ſuaue eſt: Eiuſdem nos angit iactura potiùs, quàm vacuitas. Et quemadmodum (vt eſt in prouerbio) quod dulciſſimum fuerat vinum, id, cùm corrumpitur, vehementiſſimè aceſcit: ita quæ deliciæ ſunt iucundiſſimæ, eæ, cùm amittuntur, acerbiſſima fiunt penitus infortunia. Relatus inter Ciues ruſticus, elatum ſe ad fœlicitatem putat. Vir Princeps priuati ad conditionem equitis inclinatus, quamuis ipſo Ciue ſit maior, ſuam tamen queritur infœlicitatem. Hic omnium hominum eſt affectus; Eum quicunque damnauerit, cum ipſa Natura contendat, quæ illum nobis impreſſit: nequit igitur non commoueri vitæ poſſeſſor, ſi eius è poſſeſſione iuſto licet imperio ipſum Natura deturbet: quando eadem ratione Aulicus perturbatur, qui non ex huius vniuerſitatis commercio, ſed è ſui Principis domo tantum eijcitur. Et ſanè qui nunc procreari poſ-
ſunt

ſunt homines, ij quidem malo huiuſmodi non premuntur, neque nos illo antequam naſceremur, preſſi tunc ſumus: idque duplici de cauſa: Altera eſt, quia tunc non ad peiorem è meliori ſtatu deuoluebantur, in quo ſitus eſt angor, qui mortem vitam agentibus horrendam facit: Altera eſt, quia tunc vt dolere-
8. mus, cognitione ac intelligentia carebamus. Quicunque deſtitutus ſenſibus animam agit, neque puncturis, neque ignibus cruciatur. Pulchrè verò conficeretur, cruciatus huiuſmodi ſine vllo doloris ſenſu tolerandos idcirco eſſe ab ijs etiam corporibus, quæ optimis eſſent ſenſibus inſtituta.

CAPVT VII.

Aliud diſcutitur argumentũ, quo aliq confirmant nequaquã ex natura ægrè ferẽdam eſſe mortem: Et quãdo nã illam expetere honeſtum ſit.

1. IAm verò quid illud Lucretij argumentum homini fortunato ſuadentis alacri animo, vt è viuis excedat, his verbis.

Cur non vt plenus vitæ conuiua recedis?

Fuit hæc Platonis vitæ cum conuiuio ſimilitudo: Et ex illa Platonicus inſignis Olympiodorus quinque numerat euentus, quibus, vt è conuiuio, ſic è vita diſcedere honeſtum putat. De ijs omnibus eruditè eleganterq; in Virgilianis vindicationibus Tarquinius Gallutius *a*.

Atque hic Saracenus: Meus ipſe inſtitutor fuit, eiusq; ſum illuſtratus beneficio, quod ſua mihi carmina typis imprimenda tradiderit: affirmauitque ſuperioribus diebus, ſe in proximo eſſe, vt Commentarios aliquos in Ariſtotelis Ethicam euulgaret, quam complures annos in Romano Collegio explanauerat.

Nuncio me perquam gratiſſimo recreaſti, Querengus ait. Moralia tandem medicamenta non tam barbaro, vt ſolet, ſtylo legemus expoſita, ſed candidiſſimæ Latinitatis auro illuminata. Nunc ad noſtra: Quanquam Chriſtiana veritas mortem ſibi quærere, aut conſciſcere nemini concedat; illam tamen expetere in ijs, quos dixi, euentibus honeſtum eſt. Hic tamen Auctores ad duo inter ſe pugnantia, niſi mea me fallit opinio, nimium deflexerunt. Platonici nonnulli, Stoiciq; omnes ad animi reuocarunt imbecillitatem, eam, quæ inter ignominias agitur, & calamitates vitam facere diuturnam. Seneca verò eos ad Heroum decora euehens, qui hæc inter ſua manu animum è corpore liberabant, effœminatum ac vile Mecænatis conſilium criminatur, qui dictitare conſueuerat, ſe optione ſibi propoſita quemlibet citiùs dolorem & infortunium, crucem etiam toleraturum, quàm mortem. At ſi Mecænatis animo vita ipſa vel in ipſo calamitatum omnium barathro, per eas quas vita ſe-
2. cum affert, iucundas cognitiones, aliorum hominum conſuetudinem, oblectationes denique infœliciſſimo cuicunque communes, & ſine quibus vita non eſſet, iucundior, quàm acerbior accidebat, cur ille arguatur, quod eam optauerit? quódque ſui ſequatur Virgilij ſententiam, qui eos memorans, qui ſponte

Proiecere animos,

a Lib. 3.

Epiſt. 101 ad Lucil.

6 Æneid. addit,

Quàm vellent æthere in alto,
Nunc & pauperiem,& duros perferre labores!

Argui proinde Mecænas ita debet, vt quispiam, iusti, vt aiunt, cibi, qui radicibus herbarum amariorum abundè vesci potiùs vellet, quàm famis ieiunæ morsibus teri.

Ex altera vero partè Aristoteles illos animi condemnat abiecti, qui cùm infortunia constanti nequeant pectore sustinere, ab ijs indecorè fugiunt moriendo. Quam in rem celeberrimum illud est Martialis Epigramma, in quo cùm Stoici Cheremonis gloriosam fortitudinem deridiculo accepisset, qui ad pauperiem redactus de inferenda sibi nece deliberauit, sic infert. 3.

Lib 11. epig. 39. apud Rad.

Rebus in angustis facile est contemnere vitam,
Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Si perspectum his Auctoribus fuisse statuamus, contra honestatem esse sibimet necem inferre: facinus id abiecti animi esse iure meritò censuerunt: cùm ad animi abiectionem spectet inconcessis ab honestate vijs horrenda declinare: At funus saltem expetere, cùm neque tenetur, neque alia nisi calamitosa grauísq; sibi, & cæteris infructuosa speratur vita, non modò non est abiectio, sed prudentia. Atque hîc locum videbatur habere illud Senecæ argumentum, qui eius rei anceps, quam nobis orthodoxa fides indubitatam facit, post mortem nos futuros aiebat, aut nusquam, aut nusquam angustiùs.

Neque verè illum inter fortes laudo, qui frustra & nullius boni gratiâ in mali cuiuslibet atrocitatem audet: malum quippe, qua parte malum est, suapte natura fugiendum est, non obeundum. At ille verè fortis est, qui malum erectus inuadit, cùm spes est, fore vt ipsius è spinis melioris boni tanquam rosæ colligantur. Nunc vt in viam redeam, faciamq; satis adhibitæ à Lucretio conuiuij similitudini, qua ne fœlicibus quidem viris malum esse mortem conatur ostendere, aio, ex ijs quinque successibus ab Olympiodoro enumeratis, in quibus abire de conuiuio decorum est, nullum tunc euenire, cùm voluptuosè hilariterq; Conuiua epulatur, & cùm suauissimis mensa dapibus redundat, neque vt interrumpatur, decori debitum aliquod intercedit. Lucretij tamen calliditatem aduertite artificiosè potiùs eloquentis, quàm ingenuè philosophantis in ijs verbis: *vt plenus vitæ conuiua:* Conuiua quidem, cùm plenus est, discessum è conuiuio non recusat, etsi lautissimis illud videat ferculis adhuc instructum. At *plenus* indicat aliquem eò redactum, vt si ampliùs vesceretur, id vtique nec palato voluptatem, & stomacho nocumentum afferret. Hæc tamen cœlestis aura, qua vita nos pascit, haudquaquam eiusmodi cibus est, cuius vbertas aut nauseam faciat, aut redundantiam indigestam; nam idem alioquin error esset, si quispiam amico suo Nestoris annos, ac si Vitellij crapulas auspicaretur. Quare iure accidit rarus vt ille sit (quod scripsit Horatius) qui 4. 5.

exacto contentus tempore vitæ
Cedat, vti conuiua satur. Li.1.sa.1.

Imò si & prælucente Religionis face differamus prudenter, optabilis est Christiano vita: aut enim ille æternæ beatitati destinatus est; & ei quidem vita cum incremento promeritorum gloriam accumulat immortalem; aut æternis cruciatibus reseruatur, & hos differre quidem præstat; præcipuè verò quod errata passim pœnitendo reus extinguit, neque vt mulctam illi tunc augeant, cùm recidit, reuiuiscunt, quemadmodum ad præmij incrementum cùm corrigitur, promerita renascuntur. In confesso quidem est, si quispiam in animo Gratiæ diuinæ thesaurum certus omnino concluderet, illi veluti fortunam summam amplectendam esse mortem, qua Cœli, alioquin anceps, adeptio collocatur in tuto. Et in hanc sententiam pronunciatum est, vt iustorum prærogatiuæ commonstrarentur. *Iustus, si morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit.*

CAPVT VIII.

Quàm præcipuũ valetudo corporis bonũ sit. Corporis dolores dolorũ esse maximos

1. BOna igitur corporis valetudo, quippe quæ diuturnitatem vitæ nobis pollicetur & parit, magna fœlicitatis pars est. Et Iuuenalis in ea Satyra, in qua rebus omnibus, quæ maximè humanos animos capiunt rapiuntque, boni nomen ambiguum fecit, illud tamen valetudini certissimum adscripsit, auctorq; nobis fuit, vt eam precibus deposceremus à Cœlo.

Neque illa optabilis tantummodo est, quia vitam nobis diuturnam facit, sed quia, vt innui, à dolore nos eximit: si Tyrannorum esset in potestate, quò per vim è subditorum ore arcana educerent, pro cruciatibus exquisitissimis in reos artuum dolores, podagramq; acerbissimam intrudere, quænam constantia non succumberet? Ita sanè Martiali visum est, qui Caij flagitiosi Domini mala ærumnis Condili serui per tyrannidem excruciati anteferens ita claudit.

Tortorem metuis? podagrâ chiragrâq; secatur
Caius, & mallet verbera mille pati. Lib. 9. Epig. 73. apud Rad.

2. Nullus corporum ægrotationibus par est dolor. Animi dolores acerbiores vtique ab aliquibus existimantur, sed quidem immeritò, si generis vtriusque maximos velimus inter sese conferre. Maiorem in ijs Natura dolorem inseruit, quæ plus habere censuit nocumenti. Atqui nullum est, quod mortem æquiparet, nocumentum. Ea igitur, quæ plus habent ad inferendam mortem efficientiæ, ad ipsum patiendum dolorem erunt etiam vehementiora. At id, quod sensum tangentem afficit, qui vitæ fundamen est, propius quàm extima infortunia animos perturbantia, conspirat ad necem, neque vlla cordis mœstitudo adeo certè lethalis est, vt insanabilis vulneris efferus dolor: Ea igitur, quæ sensum tangentem excruciant, ijs quæ animum afficiunt, molestiora erunt. Animi ægritudines tempore leniuntur. Quanquam natus post obitum non reuiuiscit,

ſcit, paulatim tamen ac ſenſim ſine ſenſu genitricis animus delinitur, ac demum, vti ſolebat, exhilaratur & ridet. Quo putamus dolore perculſum fuiſſe 3.
Angelum Badouarum, cùm poſt exactas Regias legationes, cæteris etiam Reipublicæ Magiſtratibus ſummo cum honore perfunctus ex tanto Senatore ſuæ ſe patriæ extorrem vidit, violatæ fidei nota iniuſtus infami? Et tamen annorum medela doloris in ipſo acerbitatem adeo mitigauit, vt aliorum viuat in conſuetudine feſtiuiſſimus; ipſaque oris ſerenitas animum etiam aut omnino ſerenum, aut nube tenuiſſima inuolutum oſtendat. Contra verò corporis dolor ipſa ſemper fit diuturnitate intolerabilior. Primum horæ quadrantem in quæſtionis cruciamento durare non durum eſt, ſed vltra horam eo quempiam ſupplicio torquere ius vetat, poſt eam ſiquidem violentiſſimæ doloris immanitati, non veritatis efficacitati confeſſio per vim expreſſa tribuitur. Ipſa Tullij eloquentia in Tuſculana *de tolerando dolore* conſueto deficit à robore ſummi Oratoris, quippe à cauſa deſtituto.

Non equidem inficior morbos doloresque fortiter exantlatos heroicæ 4.
materiam eſſe virtutis: mihique nuper obuenit in manus egregium quoddam Ciampoli noſtri carmen de Virginij Cæſarini morbis obſtinatiſſimis; vbi eum cum Petro Aldobrandino ſtrenuè nunc ſtipendia in Germania merente conferens, præclariorem eſſe fortitudinem oſtendit, animo conſtanti intra lectuli cancellos morbi ſęuitiam ferre, quàm ſeſe gladijs bombardiſque obijcere in arena. Verùm hæc non modò meam ſententiam non infirmant, ſed confirmant. Quid enim? cur adeo præclaræ virtutis eſt morbos patienter ac fortiter tolerare? Quia nimirum ipſi mala ſunt omnino grauiſſima, & quibus *malorum* nomen per antonomaſiam apud Italos factum eſt. Quare, quicunque diu illis torquetur, neque tamen animo deſpondet ac deſperat, arduum adeo decus obtinuit, vt hæc potiùs victoria, quàm exercitus integri profligatio, Herois palma cenſeatur. Virtutis gemmæ in earum ſunt genere, quæ de fractis Draconum ceruicibus educuntur, malorum, inquam, ſummè horribilium, ſed quæ iuſtâ maioris boni causâ proculcentur. Atque huc ea diuinorum Oraculorum pertinent verba: *Virtus in infirmitate perficitur:* & alibi: *Aurum, quod per ignem probatur & purgatur.*

CAPVT IX.

Morbos tanquam voluptatũ fræna optabilia eſſe, confutatur.

VNum iam reliquum eſt effugium hiſce amatoribus Paradoxorum, quæ 1.
ſuſpiciuntur potiùs ab audientibus, quàm creduntur. Effugium illud eſt, quod pulchrè illis ſuppeditari videtur ex oraculo nuper à me recitato. Corpus firmum licentiùs effrænatiùsq; ruit in vitium. Morbus durum eſt pariter & ſalubre appetitionum inſolentiæ frænum: Motus animi ſedat, ſuæ mortalitatis homines admonet, ipſis etiam Alexandris ſanguinem aliquando per vulnera è venis educens, ventoſam illam adimit perſuaſionem ab Ioue ſe fuiſſe progenitos. Demum homines Deo curuat in obſequium, quod vnicè tandem eſt in altiſſimos dignitatis gradus erigere.

Ve-

2. Verùm hîc etiam erratur egregiè, vel per experimenta, vel per ſacrarum litterarum oracula, ducto à præcipuis ac ſingularibus ad vniuerſum genus argumento. Diſcrepant æquè inter ſeſe alij atque alij animi, quemadmodum alij atque alij fructus: qui crudiuſculi ſunt fructus, coquuntur hyeme, ac perficiuntur; nobiliores alij ac delicatiores mite Cœlum amant, atque aëre frigidiore corrumpuntur. Contumaces quidem, effrænesq; animi morborum aliquando rigiditate manſueſcunt: contra qui ſuapte natura ſunt infirmiores, concidunt penitus &eneruantur. In vtramque partem abundant paſſim exempla: neque de omnibus id vniuersè ſtatuendum eſt, etſi perpaucos eſſe ſcimus, qui ex corporis ægrotationibus animo conualuerint. Tullus Hoſtilius è militari virtute in anilem imbecillitatem ſuperſtitionemque declinauit in morbo. Titus Ariſtones, & Silius Italicus immeritò à Plinio Iuniore laudati, doloris impatientes, ob nimiam in ſe ipſos pietatem, deſæuierunt in ſeſe. Quod ſuperiore ſæculo repetitum eſt exemplum ab alio Poëta loco propemodum eodem. Antonium Quernum loquor. Hic erudita olim Leonis X. voluptas, & quanquam ludicrâ gloriâ, tamen *Archipoëta* ſalutatus; demum obſtinatum redactus in morbum, quodam in Neapolitano Noſocomio ventrem ſibi for-
3. cipe ſuâ ipſe manu traiecit. Supra numerum ij ſunt, quibus animos, tolerantiam, comitatem, pietatem morbus euertit. Ipſum quoque Herculem, Heroum veteres apud Ethnicos Principem, cùm in Oeta lethale viroſæ tunicæ incendium experiretur, Sophocles inſtar mulierculæ lamentantem, inſtar Athei peierantem induxit Ouidius. Nos verò, quibus futura proſpicientem, amantemq; noſtri Deum eſſe liquet, par eſt, vt moderatrice de manu ita morbos excipiamus, quaſi illa ſit medici, non lictoris. Sed tamen à medico etiam dulciora libentiùs accipimus, quàm amara. Vtraque ab ipſo ſumimus ſalutaria, at ſaporis conditio amatur in alteris, quæ in alteris diſplicet. Eâdem omnino ratione grates litandæ ſunt Deo ex valetudine tum ſecundâ, tum aduerſâ, à quo pharmacum vel amarum, vel dulce, prout nobis conducit, accipimus: Nemo tamen arguet quenquam erroris, qui ſecundam valetudinem maius etiam arbitraretur bonum, cùm illa pharmacum ſit, quæ tantundem habet voluptatis, quantum acerbitatis habet aduerſa. Quare Chriſtianæ religionis inſtituto ſalutem hanc corporis nobis alijsq; à Deo per preces & vota depoſcimus: numeraturque ſæpe inter diuinæ beneficentiæ laudes, quòd illico ſaluti reddiderit ægrotantes, contrà verò morbus per prodigium in bene valentes illatus, Dei ſolum eſt vlciſcentis exemplum.

Liu. l. 1.

li. 1. ep. 12 & l. 13. ep. 3.

Iouius in eius elo.

CAPVT X.

Cui ſit vſui robur corporis. Id neceſſa-

1. VEnio nunc ad robur. Atque hoc (vt aduertit Ariſtoteles *a*) in eo ſitum eſt, vt pro arbitrio quicquid, & qua ratione libitum fuerit, mouere loco poſ-

rium quidem eſt Gentis cuiſpiam vniuerſæ fœlicitati; non tamen vnius tantùm hominis.

a 1. Rhet. c. 5.

possimus. Quare, si, quod aiebam, cum veritate constat, scilicet imperium nihil esse aliud, quàm possessæ rei loco mouendæ collocandæq; facultatem, conficiemus sanè, robur præcipuum esse imperium in robusta minùs corpora à Natura concessum. Atque hæc ratiocinatio eorum tentamentis Gallorum fauere videtur, qui sub ipsum Romæ nascentis exordium in Clusinos irruerunt. Nam ex ijs cùm Romani quærerent Oratores, quo iure de sua illos populos ditione depellere tentarent, responsum ab ipsis narrat Liuius: *Omnia fortium virorum esse:* quod, si bene memini, fusiùs in hanc rationem alius narrat Historicus: *Eodem nos iure Clusinorum inuadimus in ditionem, quo vos Romani tot finitimis vrbibus potiti estis; iure scilicet in ipsa Natura constituto, quæ dum vires in impari mensura distribuit, robustioribus imbecilliores subijcere se voluisse testatur.* Ita feroces ij barbarique, quanquam falsò, ingeniosè tamen ratiocinando responderunt. Et cuiusdam familiaris mei erat adagium: *Impetum* Regem illum vocari, qui rerum omnium potitur.

dec. 1. l. 5.

Indubitatum tamen est, animo corpus obsequi imperanti, quare sapientia imperat: Impetus paret. Nusquam gentium gerendis Magistratibus robustiores eliguntur, at prudentiores. Ipsis in castris, vbi maximè ius in viribus est, robustiori sapiens antefertur. Vlyssis prudentia non Aiacis vires optatum maximè Græcis bellatoribus munus obtinuit; quippe supra suum æmulum sese Vlysses extulit his verbis. 2.

Tu pugnare potes, pugnandi tempora mecum
Eligit Atrides.

Proximo sæculo Antonius à Leua immotus iam ex podagra, & lecticâ vectus exercitum ducere victoriasq; visus est referre campestres.

In re nostra sic ipse statuerem. Nationis integræ, non vnius hominis fœlicitati Robur necessarium est. Vir priuatus in ijs, quæ frequenti eueniunt vsu, publicæ auctoritatis robore omnium brachijs impetum facientis propugnatur satis. Quæ verò rarò præterq; morem contingunt, nullo aut robore, aut humana vi euitari queunt. Humanæ proinde fœlicitati non Olympus aliquis comparandus est in Regiam, qui supra eiusmodi fulmina sustollatur. Holofernes, cui tanquam clypeus & arma vires erant Assyriæ vniuersæ, mulieris tandem dextrâ iugulatur. Superior ætas duos nobis ostendit Gallorum Reges, qui, dum Europam formidandis exercitibus, propriaq; virtute terrebant, despicatissimorum homuncionum manibus interierunt. Non tamen inficior aliquam partem augeri fœlicitatem à robore; ijs præcipuè, qui eiusmodi progeniti sunt in Republica, in qua illud plurimi fit apud Ciues, quemadmodum inter Græcos, qui non minoris victoriam faciebant ex lucta cursuque relatam, quàm Romani ducerent Consulatum; quin etiam Victoris Patria illum per diruta mœnia triumphantis in morem excipiebat. Præterea quisquis vbique ad militaris artis gloriam aspirauerit, difficilè compos fiet eius priuatæ fœlicitatis, 3. 4.

tatis, quæcunqe demum ea ſit fœlicitas, quam ſtatus ille poteſt elargiri, niſi aliquo fuerit robore conſpiciendus. Nemo quidem ſua prudentia alienisq; manibus non dimicat, niſi diu antea aliena prudentia, proprijs manibus dimicauerit; ſtrenuique militis priuati gladius ad bellici Imperij ſceptra obtinenda faciliorem aperit viam, efficitque, vt obtenta maiori cum plauſu teneantur. Alexander Farneſius, quanquam loco natus erat fortunaque præcelſiſſimâ, nequaquam in tantum Imperatorem euaſiſſet, niſi antea temerè, propè dixerim, audax miles fuiſſet aut in maritimo Naupactenſi, aut in campeſtri Gemblacenſi conflictu.

5. Illud adieci; ad Nationis vniuerſæ fœlicitatem pertinere omnino robur. Magna ſiquidem in populo fœlicitatis pars eſt, talibus eſſe Naturæ dotibus inſtructum, è quibus conijci non falsò poſſit, futurum eſſe, vt in humanis vicibus ſæpiùs dominetur in alios, quàm vt alijs famuletur. Iam verò robuſtiores ferè ſunt Nationes illæ, quæ plerumque dominantur in cæteris. Scythicas inter niues ille adoleuit populus, qui Perſicum priſcis ſæculis martem oppreſſit, qui cadauerum aggeſtu Herculi Macedoni columnas Herculeas inſcripſit, *Non plus vltra,* qui Capitolini Iouis fulmina vix audijt, & ne vix quidem ſenſit, qui ter Aſiam occupauit, qui exteris in Regnis imperia ſtatuit potentiſſima, ſuo ſemper in Regno vel intactus, vel inuictus. Scythicis item è niuibus, alijsq; horridis ac gelidiſſimis regionibus populus erupit, qui proximis ſæculis in Hiſpaniam, Romamq; Solis Occidentis, Conſtantinopolim Orientis plagas debellatum venit. Cùm verò luxu populus aliquis eneruatur, continuò ſuſtinere quod iam nequit, ſceptrum deponit è manibus. Ita factum eſt Aſſyrijs, ita Perſis, ita Græcis, ita Romanis. *Iuſti. li. 2. in princ.*

CAPVT XI.

Quodnã gen⁹ illud ſit roboris q̃ ad Nationis integræ fœlicitatem ſpectat.

1. EQuidem populi fœlicitati non verto ſtolidam neſcio quam ferocitatem, quæ in Patagonibus viuit proceritatis gigantææ populis apud Indos, aut in Gentibus alijs gelidiſſimi Septentrionis. Maius eſt Sapientia bonum, quàm Potentia, vt mox dicemus: præterquam quòd magna potentiæ pars ipſa ſapientia eſt. In leones elephantosq; dominatur homo, non quòd plus corpore valeat, ſed quòd plus ingenio ſciat.

Hîc tamen aduerto, non omne corporis robur infirmi eſſe animi domicilium. Aliquos in hac ſententia eſſe ſcio, membrorum robur ſuapte natura ab ingenij acumine diſſociari. Exemplo in hac re ſunt Piſtrices & Orcæ viribus inuictæ, ſed adeo ſtupentes, vt niſi Magiſtros minutiſſimos haberent piſces, nare vndis penitus ignorarent. Intoleranda quidem eſt hac in parte ſcriptorum eloquentium fraus, qui vno quopiam ſingulari exemplo rudiores homines in falſam vniuerſi dogmatis aſſenſionem dolo malo ſeducunt. Quantò hebetiores aſpicimus pulices, cimicesque, ac plurima imbecillimorum vermium genera? Contrà verò quid exploratores Naturæ de monſtroſi elephan-

tis ingenio non pronunciant? Ecquæ non suspicitur in equo solertia, animante quidem adeo strenuâ, vt belli cedat in hieroglyphicum? Nunc ad homines. 2.
Cur igitur prudens antiquitas præstans adeo membrorum robur in heroibus, hoc est, in viris naturam humanam superantibus collocauit, si robur hoc deficientis ab humano ingenij argumentum erat? Discerptor ille leonum Dauid, ille Epaminondas, cuius gladius sceptrum in vniuersam Græciam Thebis fuit; Philippus ille, qui non minor, quàm Imperator miles, effecit, vt Macedonia suæ duceret gloriæ, paruitatem illam suam nationum ingentium victricem; ille Alexander, qui oppugnabat expugnabatq; propè solus munitam armis Vrbem; Cæsar ille, qui grandes hostium irruentium exercitus clypeo sustinebat; animis-ne, ingenijsq; fuerunt hebetes ac iacentes? Si verò cuipiam suos laudare licet, quænam inter omnes natio ingeniosior est Græcâ, & quæ pariter bellis exercitatior? Ea quidem Solis Orientis plagas omnes sub Alexandro superauit, eademq; paucis hominum millibus sub Leonide ac Miltiade plures, vt ita dixerim mundos in se vnam armatos deuicit. Nunc verò vbinam gentium, aut contemplantis ingenij acumen, aut sententiarum lumina se produnt magis, quàm inter Hispanos, quos natiuo à Robore *duros* appellauit Horatius. Hic igitur vigor, qui ex innoxia ingenio temperie dimanat, à me dictus est, cum eum ad integræ nationis fœlicitatem desideraui.

CAPVT XII.

Quænam ætas fœlicitatis sit capax, & primo loco de adolescentia disceptatur.

DIxi de bona valetudine ac robore: nunc erit de ætate dicendum. Pueritia, vt optimè Aristoteles aduertit, humanæ fœlicitatis exsors est, siquidem haud eius actus perfectè capax est, qui præcipuus hominis est ac præstantissimus. Adolescentia verò, quippe rerum peritiæ nescia, minùs ad honores idonea, affectuum tyrannide supra cæteras ætates exercita, suapte natura non sanè fœlicissima est. Esset verò, si præcipuo sapientiæ virtutisque munere enumeratis à vitijs absolueretur; Cæterùm, quippe illa maximè distat ab interitu, minimèq; omnium ætatum morbis conflictatur. Huiusmodi visa est florere 1.
2. adolescentia paucis ab hinc annis (adstantes non loquor) in duobus conspicuis maximè viris: Liberos quidem inter Principes, in Ferdinando Gonzaga parùm fœlici nunc Mantuæ duce; cùm ille teneris annis Pisano in Gymnasio cuiuscunque litteraturæ prodigium acclamatus est, & intra tui Patris cubicula, Cardinalis Illustrissime, publicis Thesibus defensis specimen dedit singulare eiusmodi ingenij, eruditionis & gratiæ, quæ omnia Cœlestem Ephœbum humanâ formâ spectabilem ostentarent. Subditos verò inter Proceres, In Virginio Cæsarino, qui actis retrò annis Mirandulani gloriam, plaususq; Italiæ rursus ostendit, illiciumque fuit exteris etiam Nationibus auidissimæ curiositatis, quæ ipsum nosse vnum inter Vrbis miracula præcipuè gestiebant. Verùm in vtrumque immaniter postea deseuijt morbus obstinatissimus, tum verò in priorem infortunia, etiam fortunæ celsissimæ plerumque comites & illius licentiæ

fœ-

fœtus, in quam Potentia non rarò Virtutem vertit. Quare meridies ille obuolutus est nubibus, cui Aurora tam aureos radios, lucemq; serenissimam pollicebatur.

Multò minùs fœlicitatis est capax graue languensq; senium, quod hominem collocat in statu nihil cæterùm à Puero discrepante, nisi quod tam morti propinquus est alter, quàm alter natali.

CAPVT XIII.

Ætates cætera inter se comparãtur: ac pcipuè de senectute disseritur.

1. ANceps multò magis est inter iuuentutem, virilitatem, viridemque senectutem contentio. Senis ad fœlicitatem duas Aristoteles *a* conditiones exegit; vt serò senectus accedat, vtq; doloribus vacet. Eiusmodi, Querenge, tua est, in quo vix aliud quippiam, præter canos prudentiamq; senectutis aspicitur. Sed loquamur absentes. Senectus mihi videtur planè fœlix illa, quam Albericus Cybo Massæ Princeps nunc agit. Ille nimirum plusquam nonagenarius salute corporis vigens ac robore, ditionis fœlicissimæ Dynasta, ingenio nobili artibusque, Viris Principibus carus, neque experitur in sese, neque ijs quibuscum agit, quidquam ex ijs tædijs parit, quibus obsideri senecta consueuit, quæ senecta suauiorem potiùs in eo iucunditatem facit agendi, quemadmodum verna delectat magis amœnitas ijs mensibus, qui solent hyemis asperitate crudescere.

a 2. Rhet. c.5.

2. Multò tamen, quàm in ipso fœlicior appellari potuit senectus illa Francisci Mariæ Roborei Vrbinatum Ducis, antequam singularis Nati licentia, & inde funus animam ipsi dolore confoderet, clauique podagræ chiragræque acutissimi membra corpusque configerent. Quippe has ante calamitates fœlix erat ex pulcherrimo tranquilloque Principatu, à quo non minùs quàm auri tributum accipiebat amoris ac reuerentiæ. Quem sanè Principatum prudentiæ quidem suæ amplitudine non animi modestiâ minorem obtinebat. Accessit (ratus Principum comitatus) ingenium ac doctrina, quibus magis quàm fortunæ celsitudine Italiæ fuit vniuersæ conspicuus. Ad hæc eâdem in fortunâ, cui ipse leges dabat, non accipiebat, mores ac gesta in eo Principe diligentiùs exacta libero liberalique virtutis amore, quàm seuerissimus quisque posset à priuatis exigere legislator.

3. Neque verò mortis propinquitas efficit, quo minùs frui quadamtenus fœlicitate possit senex: Ex vna scilicet parte, multis illa ætas dotibus cumulatur, experientiæ, prudentiæ, eruditionis ac reuerentiæ: ex alia verò adeo incerta semper vita est, vt aliquantò certiùs scire futuram vitæ suæ breuitatem non ingens adeo sit malum, vt enumeratis à me bonis nequeat compensari. Quin ipsa Natura cauit, ne propinquæ mortis horror ætatem illam optimè meritam excruciaret, sed potiùs vt senes amabili fraude longioris vitæ spe in dies singulos allicerentur.

4. Composita tamen collatáque cum iuuenili virilique ætate senectus, fœlix illa certè minùs est. Iudicium esto penes humanum genus vniuersum.

 Quis-

Quiſque ſenex cum Æſone vt iuueneſceret iterum, in Medeæ cacabum ſe ſe demergeret: iuuenum nemo cum Reo illo ſat memorato, & inopini carceris mœſtitiâ confecto, nocte vellet vna caneſcere. Fateor quidem, cumulatam præcipuis dotibus ſenectutem, fœliciorem eſſe, quàm iuuentus ſit omni ex parte vulgaris: cùm verò vtraque Naturæ ac Cœli beneficijs egregiè cumulatur, alteram certè altera fœlicitate antecellit. Breuiter id euincam.

Bona intima ſolida vt diximus, ea ſunt, *eſſe, ſcire, delectatio, virtus.* 5.
Iam verò *eſſe* in iuuene certius eſt, ab eoque remotius eſt *non eſſe*, ſcientia, ſiquidem ex eruditione minor, eſt tamen ex acumine maior: meliorque certè conditio eſt fœcundum gerere natiuis aquis ſapientiæ fontem, quàm ciſternam redundantem alienis. Oblectationes & gaudia ita præcipua ſunt iuuentutis, vt ea lætiſſimis ac iucundiſſimis de rebus nomen per metaphoram ducat. Amœnitatis ver, fulgoris meridies, deliciarum hortus, inter eius nomina collocantur. Senectus verò cognomina ducit infauſta ex hyeme, ſpinis, tenebris, ſiccitate. Quod pertinet ad virtutem, falſum omnino eſt, quod aliqui putant, 6.
hanc perfici, cum homo eſſe incipit imperfectior. Id præcipuis in virtutibus breuiter animaduertamus. De Prudentia vt dicam, ſi augetur in ſenectute peritia, perſpicacia minuitur ac decreſcit. Fortitudo degenerat in languorem. Iuſtitia tunc maximè lucri cupiditate inuaditur. Temperantiæ non additur perfectio, ſed materies demitur; neque maiorem illa ſibi laudem vindicat in ſene, quàm in fœminis manſuetudo. Infinita verò propemodum vitia ſunt, quæ ſenilem comitantur ætatem. Cunctatio, hæſitantia, ſegnities, intolerantia, aliaq; plurima, quæ Ariſtoteles & Horatius enumerant, quæque per ludum in ſcenis Comici repræſentant. Id verò prauas inter ſenum iuuenumque propenſiones diſcriminis intercedit, quod hæ vigentem offendunt in animum, quò faciliùs vinci retundique poſſunt; illæ contrà ſunt tanquam tempeſtates, quæ antiquam diſſutamq; nauim adoriuntur.

Quæ ſunt in omni litteratura maximè ingenioſa; quæ maximè ſunt heroica in armis facinora, ea edidit omnia iuuenilis aut virilis ætas. Atque hæc ad has inter ſeſe ætates in bonis intimis conferendas dicta ſint ſatis. 7.

Quod ad extraria bona pertinet, creſcit in ſenes reuerentia, decreſcit amor: atque hic poſterior vtique optabilior eſt, Deo ipſo iudice, qui præoptat, maioribusq; præmijs charitatem afficit, quàm religionem.

Ex ijs, quæ de bonis dixi, conficitur, etiam ſenectutem obnoxiam magis eſſe ſolidis malis, quæ laudatis bonis aduerſantur, dolori, odio, nonnunquam etiam vitio memoriæ ac perſpicacitatis, errori: neque immunis eſt à contemptu, quippe qui frequenter cadit in eos, qui minimum valent, atque mox valebunt nihil.

de ſenect. Neque tamen exceſſit è memoria, quod pro ſenectute Tullius Catonis 8.
ore diſceptat, magnam partem deſumptum à Socrate apud Platonem in libris

de

de Republica sub initium. At quemadmodum illud Ciceronis opusculum ingenij est eloquentiæque plenissimum, ita rationum pondus pluribus in locis identidem labat. Præterea, quod ipse ibi propugnat, nullum fœlicitatis esse decrementum accedere, atque obire in mortem, quod suprà nos confutauimus. Sed qui cætera quoque ipsius argumenta diligenter, acuteque velit expendere, animaduertet sanè, ijs demum nihil confici aliud, quàm posse fœlicitatem cum senectute constare, eiusq; conditionem aliqua in parte iuuenilem antecellere. Quæ omnia libens do; sed causæ, quam Tullius inibi propugnat, non sunt satis. Nunquam enim ille vniuersum bonum cum vniuerso malo inter se confert, quod hinc in iuuene, illinc inuenitur in sene; vtrumque expendens & conferens aut pro communi hominum conditione, aut pro cumulo dotium præstantissimo, qui potest in alterutro inueniri. Eoq; libro specimen inspicitur certissimum argumentorum, quæ non vi veritatis, sed eloquentiæ tantùm armis præliantur. Illa quidem, dum ijs se instructa armis obijciunt, legenti vim inferunt; libro tamen deposito, verborúmq; concinnitate ex animo excedente, quæ solùm nuda ratio superest, præ suamet imbecillitate nequaquam in fidei, quam inuaserat, possessione persistit.

9. Reliquum hic esset iuuentutem cum virilitate conferre. Sed quia ætates hæ finitimæ sunt, neque satis idcirco inter se se disiunctæ, de ijs sententiam pronunciare difficillimum est. Alteram naturalibus in perfectionibus antetulit Aristoteles, dum ille genitos à sexto & trigesimo, ad annum vsque quinquagesimum filios melioris esse habitudinis æstimauit. Et sanè illa ætas iuuentutis vires cum auctoritate ac temperatione senectutis adnectit. Quare, vt opinor, fœlicissima ætatum est, earúmque nobilium voluptatum ditissima, quæ neque præsenti molestiâ contaminentur, neque futurâ plectantur.

7. Polit. c. 16. in medio & in fine.

CAPVT XIV.

Quàtum sit bonum scientia, quibus de causis Aristoteles in doctrinis contẽplatricib. inutilibusq; collocauerit fœlicitatem.

1. VT esse seruetur, rebus etiam exterioribus opus est. At eas Natura, prout opus fuerit, subministrat. Quamobrem egregiè ait ille: *Si vixeris ad Naturam, nunquam eris pauper.* Quatenus autem res extrariæ cæteris etiam bonis præter ea, quæ à me sunt enumerata, conducunt, dicendi mox locus erit.

Venio igitur ad alterum bonum intimum, quod est scientia. Illam Epicurei non vt finem, sed tantummodo vt medium agnouerunt; eáque propter contemplatrices omnes disciplinas ridebant, cognitiones quaslibet aspernati, quæ corporis voluptatibus non prodessent. Aduersus hæc audio, inter nos prima die *a* fusiùs disceptatum, déq; ijs actâ heri *b* die Querengus acutissimè philosophatus est.

2. Porrò ab hac sententia tantùm discessit Aristoteles *c*, vt summum bonum, atque, vt ita dicam, fœlicitatis medullam in disciplinis contemplatricibus inutilibúsq; collocauerit. Quilibet, ait ille, sciendi cupidus est: id planè in amore per-

a li. 1. c. 17
b li. 3 c 42
c 1 Met. c 2

perſpicitur, quo ſenſus ipſi noſtros proſequimur, maximéque oculos, quippe qui plura nos docent. Hic porrò oculorum amor adeo vehemens eſt, vt per adagium ad amoris hyperbolem dicatur: *Carior eſt oculis.* Tobias quidem ijs verbis ab Angelo ſalutatus: *Gaudium tibi ſit ſemper*, reſpondit illicò: *Quale gaudium mihi erit, qui in tenebris ſedeo, & lumen Cœli non video?* *Tob. c. 7.* Neque ſolùm ad agendum (proſequitur Ariſtoteles) at etiam nihil agere volentes ſenſuum delectat vſus. Hæc ipſa, quam Ariſtoteles aduertit, à Tullio *5. de finib.* 3. puerorum exemplo veritas confirmatur, quorum affectus quantò habitibus prudentiaq; reguntur minùs, tantò magis Naturæ vim impetumq; commonſtrant. An non, ait, aſpicimus, qua illi curioſitate, qua obſtinatione perquirant, petantq; occultum, quod ipſis eſt, per ipſas etiam repulſas & verbera? Illud etiam inibi Tullius animaduertit, Homerum, eum, inquam, cæcum, qui acutiſſimè omnia perſpiciebat, non alio vehementiori illicio commentum fuiſſe Vlyſſem à Syrenibus ſuos ad lethales ſcopulos inuitatum, quàm cognitionum pollicitatione curioſiſſimarum; qui certè Homerus videbat vno hoc illicio poſſe reuiſendæ patriæ cupiditatem vinci in tanto Viro, qui ex huiuſmodi cupiditate oblatam à Calypſone immortalitatem reſpuerat.

Hanc vbi ſtatuit in hominibus naturalem ſciendi cupiditatem, ita deinceps Ariſtoteles. 4. Nobiliora quæ ſunt ac diuiniora, ea etiam ſunt, quæ cùm ſciuntur, ſupra cætera nos delectant. Iam verò humanæ vitæ neceſſitas homines primò compulit, vt rebus ſordidiſſimis, tanquam puluere, cognitiones fœdarent, cogitarentque de agrorum cultura, de ſtructura domorum, de gregis moderatione, condimentiſq; ciborum. His inuentis artibus mentem hominis aut nihil aut minimum oblectantibus, cogitari de alijs cœptum eſt, quæ materiam haberent nobiliorem, ſed minùs eſſent homini neceſſariæ: de pictura, de textura, de muſica, ſine quibus vita quidem duci poſſet, ſed pari cum oblectatione non poſſet. Earumq; peritia pro ea, qua præditæ ſunt materiæ pulchritudine, & poſſidenti iucundior eſt, quàm priorum, & liberaliùs etiam ab alijs honoratur.

Denique vbi tandem illæ omnes artes inuentæ ſunt, quæ vel neceſſarios, 5. vel voluptuoſos in vſus poterant ſatis excogitari, aliæ præterea inuentæ ſunt, non quod aliquam nobis afferant vtilitatem, ſed vnâ ipſarum, & pulchritudinis eximiæ quam præſeferunt gratiâ. Huiuſmodi fuit aſtronomia, cuius inuentores fuere homines nullis rerum negotijs impliciti, cuiuſmodi erant Chaldæi, Ægyptijq; Sacerdotes cultui tantummodo Deorum addicti, aliarumque rerum occupationibus immunes. Quippe ære publico Sacerdotes ibi alebantur: Indéque fuit, vt in ea celeberrima annonæ caritate coacti non fuerint prædia vendere Pharaoni, vt in Vulgata ſacrarum Litterarum editione legitur. Et verò mos hic vt ſacrorum hominum rebus Reſpublica vniuerſa conſuleret, Deo auctore iuſſus erga Leuitas ſeruatúſq; in Religioſos homines à Chriſtia-

nis,

nis, efficit præcipuè, vt inter ipſos florere poſſit litteratura, quam ſub Carolo Magno renatam ſcimus duorum operâ Monachorum, qui ortum habuerunt in Scotia, profectiq; ſunt ex Hybernia, vt Antoninus enarrat. 2. part. hiſt. tit. 14. c. 4. § 12.

6. Quin etiam (addit Ariſtoteles) harum inutilium auctores diſciplinarum ij ſunt, quos *ſapientes* nuncupauit & ſuſpexit antiquitas. Huius porrò tam ſingularis reuerentiæ cauſa illa fuit, quod iis qui vno ſciendi amore, nulláq; prorſus alia vtilitate ſeſe ſtudijs addixerunt, pro arbitrio materias ad contemplandum ſeligere licuit, adeóque nobiliſſimas ſcitúq; digniſſimas inter cæteras elegerunt; cuius generis æterna ſunt & cœleſtia, quæ noſtrate ab humili conſuetudine commercióq; remota in noſtram à nobis vtilitatem adhiberi non poſſunt; adeóq; non niſi inutilium diſciplinarum in cognitionem cadunt.

Ob hanc rei propoſitæ dignitatem diſciplinas eiuſmodi Seneca moralibus antepoſuit, quanquam hiſce inprimis gloriam ille debet ſuam. Nam de contemplatricibus diſciplinis agens tantum has moralibus præire aſſeruit, quantum homini Deus: moralibus quidem, quid agendum in terris ſit doceri, contemplatricibus verò quid agatur in Cœlo, exponi: *niſi ad hæc admitteremur,* (verba Senecæ ſunt) *non fuerat operæpretium naſci.*

7. Duplici Ariſtoteles ſimilitudine contemplatricium diſciplinarum excellentiam confirmat. Altera eſt, quod quemadmodum ſeruo liber eſt nobilior, 1. Meth. c. 1. quippe ſeruus alienæ commoditati addicitur, liber verò ſibi tantùm, ſuóque bono res agit, ita etiam actuoſa cognitio alterius operis bono ſeruit, quod ipſa ſibi proponit ac regit; cúmq; purè contemplatur diſciplina vnum ſe ſibi deſtinet finem. Alteram Ariſtoteles à rei domeſticæ Præfecto, heróq; ipſius ſimilitudinem duxit. 1. magn. moral. in fine. Famulis quidem ille omnibus imperat, & agenda diſtribuit. Herus contrà nihil nonnunquam horum agit, & tamen altero maior eſt: ille ſiquidem non ſibi agit, quæ agit, & heri conſulit tranquillitati, quo huiuſmodi ſollicitudines illum nobilioribus à curis nihil diſtrahant. Ita Moralis prudentia leges affectibus iubet, vitæq; neceſſitatibus & opportunitatibus conſulit: quò Contemplatrix ſapientia curis inferioribus libera pacatè poſſit vel in Cœlum ipſum diuinarum contemplationum alis extolli.

8. Et vt in rem penitus ingrediar, fœlicitas, ait ille, ipſa ſibi debet eſſe ſatis, 1. Eth. alioqui plena fœlicitas ea non eſſet. At quidquid aliud à ſe diuerſum bonum ſibi in finem facit, (alio vocabulo quidquid eſt vtile) id ſibi ſatis non eſt: fœlicitas igitur haud vtilis debet eſſe cognitio, cuiuſmodi eſt actiua, verùm inutilis, 1. Rhet. vt merè ſpeculatiua.

CAPVT XV. *Allatu ſuprà rationib. reſpõdetur, & pro Morali inſtituitur diſceptatio.*

1. DEſiuerat iam Andreas ſimul in rem aliam ſe aggreſſurum oſtendens, cum his verbis Querengus intercepit. Ille quo ſemper moralem diſciplinam proſequutus ſum, amor, & ſi nullo alio nomine permouerer, veniam mihi nunc

nunc faceret, eam vt ſcientiam propugnarem. At verò cùm illa paucis hiſce diebus argumentum præterea ſuppeditauerit, vt egregias adeo vos inſtitueretis, audirem ego diſputationes, nimium certè concio hæc noſtra moralis eiuſdem diſciplinæ à legibus aberraret, ſi tanquam in præmium eam in hac perantiqua ipſius lite damnaremus, ne patrono quidem illi tam dubia in cauſa conceſſo.

Viam ego tuis impreſſam veſtigijs inſiſtam, indeq; ducam exordium, vbi tu impoſuiſti finem. Animum fœlicitas explet: Satis ipſa ſibi eſt: eam igitur inutilem eſſe decet, nec alteri fini deſtinatam. 2.

Huic argumento non ita pridem tu ipſe feciſti ſatis, cùm commonſtratum à te eſt, fœlicitatis eſſe, vt ſtatum faciat conſtantem, eaq; propter haud ſitam eſſe in eo bono, quod vltimus eſt finis, ſeu ipſis in actibus, quippe qui inſtabiles fluxiq; ſunt; at in eo bono quod eſt medium; nimirum in habitibus manentibusq; animæ facultatibus, quæ ipſis actibus tanquam media deſtinantur. Ad hæc, in eo nititur prædictum argumentum, fœlicitatem bonum omnino ſimplex indiuiduumq; eſſe, quod de fœlicitate naturali falsò exiſtimatur. Res ſiquidem omnes procreatæ non eius ſunt perfectionis, vt ipſarum ſingulæ ſine aliarum conſortio nobis eſſe ſatis queant. At ex eo quod in Deo reperitur, bono infinito, rebus procreatis variæ veluti ſtillulæ inſperguntur; adeoque ipſarum rerum altera illud ipſum quod accipitur ab altera, bonum auget & oblectamentum. Quod ſi ita eſt, cur id quod maximè in ſe bonum habet, atque idcirco eſt in largienda nobis fœlicitate præcipuum, efficax ſimul eſſe non poſſit, minora nobis vt impetret bona; quæ ſanè efficacitas vtilitatis vocabulo ſignificatur.

Porrò duplex ea ſimilitudo à ſeruo, reique domeſticæ Præfecto petita, 3.
eo, ni fallor, vitio, quo cætera petita à ſimilitudinibus argumenta, laborat. Placent ea quidem omnibus, ſed vnius vulgi aſſenſionem obtinent, cùm tantum ab efficientia diſtent, quantum ad elegantiam & concinnitatem accedunt. Concluſionis porrò vitium in voce latet ancipiti. Nomen *finis* duplici, vt vidimus, ſignificatione præditum eſt. Pro eo nonnunquam accipitur, cuius bono res agitur, appellaturq; *finis cui*. Hac verò ratione liber ſeruo finis eſt; & dominus in ijs, quæ rei domeſticæ Præfectus agit. Et ſanè huius gerere finis vicem, fœlicior conditio eſt, quàm alieno bono deſtinari: fœlicior quippe is erit, cuius in conficiendam fœlicitatem ipſe ſimul ac cætera occupantur, quàm quicunque alieno tantùm bono allaborat. Alia dicitur ſignificatione *finis* bonum illud, quod ſui causâ exoptatur ab animo, non quod fœlix ipſum ſit, at 4.
quia aliqua fœlicitas eſt eo perfruentis; diciturque *finis qui*, quatenus differt à medijs, quæ nequaquam ſe ipſis, ſed ijs tantùm, quæ pariunt, effectis bonis animos humanos in cupiditatem inflammant. Hac verò ratione merus finis eſt ſcientia contemplatrix, quippe quæ alteri bono eſt inutilis; non itidem actuo-

ſa, ſi-

ſa, ſiquidem illa vtilis eſt ad agendum. At hoc pacto merum finem eſſe, non perfectum quippiam, quin potiùs à perfecto deficit, hoc eſt, ab ea, quæ cæteris bonis comparandis inſeruiat, efficacitate. Quod ſi minùs ita res habeat, enimuero vnio atque corallium, quia pluribus medentur malis, pretioſæ minùs eſſent gemmæ, quàm cæteræ nulli rei proficientes. Quin imò efficacitas ipſa rerum vniuerſitati tam vtilis, quam Deus ingenuit Soli, illum ab ea perfectione deieciſſet, qua ipſe frueretur, ſi ſe ipſo tantùm ſuamet pulchritudine complaceret. In ipſo auro argentoq; nobilitas Romæ tum decreuiſſet, cùm, ſuperato Pyrrho (vt Plinius narrat) in nummos Romæ formari ea cœpta ſunt metalla, *L.33.c.3.*
atque ita vtile in adminiculum euadere, vt quæcunque ad humanum commercium ſpectant bona, ipſorum ope obtineantur; quibus antea metallis nonniſi
5. ingenitus nitor hominum appetentiam conciliabat. Imò verò non modò mixta finis medijque bonitas meri finis bonitati non cedit, ſed in maiori nonnunquam apud nos æſtimatione eſt medium ipſum, quàm finis, vt ſuperiore die in arboris eiúsq; fructuum exemplo cognouimus. Ex altera verò parte optimè vos animaduertiſtis, media ipſa in fines ab animo per ſuauiſſimum ſpei affectum commutari, fieríq; hominem in præſentia fœlicem ex ijs, quæ fœlicitatem afferre illi valeant in futurum. *L.3.c.13.*

6. Supereſt igitur, primam vt eam rationem tantummodo expendamus, quæ à te pro contemplatrice ſcientia fuit allata, ex ipſa materiæ atque obiectæ rei dignitate. Neque verò (vt opinor) in reſpondendo nimium laborabo. Quis eat inficias plurimas ex actuoſis diſciplinas de rebus eſſe ſordidis, vitæ tamen humanæ perneceſſarijs? E diuerſo tamen quid prohibet, quominus earum rerum nonnullæ, quarum notio humanis regendis actibus prodeſt, ſublimes ſint atque diuinæ? At, inquis, ſublimia quæ ſunt & diuina, à nobis tractari non poſſunt, neque humanam veniunt in conſuetudinem. Verùm hac ratione id ſolùm conficitur ea illarum actuoſarum facultatum non eſſe materiam, quæ aliquid extra cognoſcentem moliuntur, ideóque facultates efficientes dictæ ſunt, quod varijs materiatis inſtrumentis ſuum opus efficiant; non tamen euincitur, actuoſas de ijs non eſſe diſciplinas, quæ dicuntur *actiuæ*,
7. quæ totæ ſunt in ijs regendis actibus, qui manent in nobis. An non moralis diſciplina Deum vti ſummum bonum, legiſlatorem ſummum, Reipublicæ ratiocinantis caput contemplatur? an non & ipſa ita de homine diſputat, vt eius conſpicuas maximè dotes introſpiciat, hoc eſt, qua ille ratione ſit ad virtutes exercendas, atque ad fœlicitatem adipiſcendam procreatus? an non quacunque in alia re vtilitatem ac detrimentum expendit, quod ad eiuſmodi præcelſiſſimum finem ex illa proueniat? Cœnum-ne hoc eſt, quo moralis diſciplina ſordeſcat, an veriùs pretioſiſſima illa eſt auri medulla, quam è rebus nobiliſſimis humanum elicere poteſt ingenium?

8. Quin etiam ceu falſum illud confuto; contemplatrices diſciplinas, vt-

pote materiam sibi pro libito seligentes, non vt moralis assolet pro humanarum mensura necessitatum, in rebus tantummodo præcelsis diuinisq; versari. Meamq; sententiam aduersus Aristotelem ipsius Aristotelis auctoritate confirmo. Ipse quidem non modò ad sordentium animalculorum naturam, ac partes contemplandas deflexit ingenium, at etiam puerile fastidium appellauit, cognitionum genus huiusmodi aspernari. Narrauitq; Heraclitum, cum percommodè aliquando sese calefaceret in casa furnaria, aliquos ad se venientes inspexisse, qui tamen eas ob loci sordes, ab accessu destiterant. Idq; Philosophus animaduertens ait: *Huc & vos accedite alacres, nam & hic Dij immortales commorantur.* Eadem, ait Aristoteles, ratione nequaquam mentis gressus vllo sunt à sordidissimo corpore cohibendi, cùm in ijs omnibus admirando planè magisterio Natura insit, ac Deus. Neque verò quia simulachrum (Galeni pronunciatum refero) fictile est non aureum, minus in ipso statuarij artificium perspicitur & æstimatur.

1. de partib. animal. c. vl.

Illud ibi præterea Aristoteles aduertit, ex vna parte res illas diuiniores, quamuis minimam particulam nostræ peruestigationi se prodant, sua tamen dignitate in ea ipsa paruitate voluptatem afferre nobis ingentem: ex altera verò parte, per humiliora hæc, quippe quæ numero plura sunt, certiora, & scilicet coniunctiora nobis, eam qua priores illæ præcellunt, dignitatem aliqua ratione compensari. Nequaquam igitur cum veritate consistit, contemplatricem omnem scientiam non nisi Cœlum inspicere ac diuinitatem. Et iure quidem merito: Ea quippe naturalis scientiæ pars, quæ ad res huiusmodi contemplandas attollitur, Psychen illam prodigiosam referre potest, quæ sororum dedignata exemplum coniugia recusans humana Numini tandem nupsit, ea tamen lege, vt cum eo inaspecto tantùm ageret inter vmbras. Ecquis memoria non tenet, Socratem de cortina sapientissimum fuisse nuncupatum ea solùm de causa, quod suam nosset inscitiam earum quæstionum, quas definire audebant alij, eo minùs Socrate sapientes, quò in temeritatem audentiores; eam ob rem vulgo *meteorolisci* nuncupati, perinde quasi rerum sublimiorum nugatores. 9.

Muret. in Notis ad 7. lib. sen. natu. quæst.

Atque, vt omnia vno verbo complectar: Moralis disciplina præhabenda est, vtpote vtilior, rerum nihilo minorum exploratrix, suapte natura dilucidior, & cuius demum beneficio præceptum illud implemus: *Nosce teipsum.* Quare meritissimò antiquitas Socratem laudibus extulit immortalibus, quòd curiositatis humanæ studia contemplatricibus à disciplinis ad morales traducens nobiscum ad conuiuendum philosophiam deuocauerit, quæ ad eam vsque diem inter sydera tantummodo versabatur. 10.

CAPVT XVI.

statuitur quo sensu contèplatrix disciplina melior verè sit pars fœlicitatis, q̃ actuosa, quacunq; demũ ea sit. Sũmũ in scientia delectamẽtũ cõmõstratur.

1. HÆc pro Ethice sua Querengus, cui in hanc rationem subiunxit Andreas. Socrates ipse, quicum absoluisti pro carissima sibi disciplina, & ab ipso pro-

propemodum Socratica dicta præclariùs disceptare non poterat. Verùm, si libet, ne aduersari nobis patiamur Aristotelem: Statuamusq; ita. Duo in actuosa scientia expendi possunt bona: Alterum est, quo intelligentem animam pascimus veritate, qua parte non illa discrepat à contemplatrice: Alterum est, quod actus ipsos iuuat, atque hinc *actuosæ* ducit nomen rationemque. Iam verò altera hæc perfectio minor in illa quidem est, quàm prima. Prima siquidem bonum est certum ac præsens, altera incertum futurumque bonum quærit: Idem verò incertum ac futurum bonum, quod altera molitur, non magis integrum profectò, neque nobilius erit, quàm quod certum ac præsens prima largitur. Quare indubitatum est, cognitionem, quatenus contemplatur, potiorem esse fœlicitatis partem, quàm sit quatenus efficit quicquam. Num verò ea, quam loquor, perfectio contemplatrix emineat magis in ijs disciplinis, quæ purè merèque contemplantur, an verò in ijs, quæ aliquid agunt,
2. alia sanè quæstio est, in qua vehementer ipse tuam in moralem propendeo, ijs ductus rationibus, quas tu paulò antè in medium attulisti. Verùm lis hæc sub Iudice maneat adhuc, carò siquidem Paridi stetit suam inter Deas ferre sententiam. In comperto quidem est in fœlicitate fundanda quamlibet aliam voluptatem scientiæ oblectatione superari. Hæc cæterarum est honestissima, & quæ maximè à doloris permixtione seiungitur; quippe quam natura non vt cæteras voluptates inuenit, quò ægris corporibus medeatur, sed ad mentis valentissimæ delicium: non furibus, non militibus, non tyrannis obnoxia est, ac demum non, similiter ac aurum, diues est periculum possidenti, illiciumq; proditionum ijs, quibus cum arctissimè nos Natura coniunxit: Bonum vtique illa eiusmodi est, quod non amittitur largiendo, sed largitori augetur: nullus quippe discipulorum plusquam præceptor eruditur. Bonum, quod nos inter exilia comitatur, non deserit in carcere, & dum corpore vincti detinemur, nobis alas accommodat, nostro nos vt ingenio volatum in æternitatis atque immensitatis campos patentissimos explicemus.

CAPVT XVII.

Qua ratione fiat, si scientia fælicitatis optima pars est, vt infœlices viuãt totscietes. Minimorũ bon rũ defectus maximũ est omniũ malorũ.

1. HIc illum Saracenus interpellauit; Si bonorum est maximum scire: quisque sciens fœlicitate frui deberet: siquidem quoduis aliud bonum illi fortuna deneget, ea tamen poterit obijcere sapienti.

Quod minimum est, ademi, quod maximum optimúmque, tibi concessi. Et tamen quisquis exulis Tullij ad Atticum peruoluit epistolas, nequaquam eum fœlicem dicet, quanquam scientissimum, dum ille gemitibus planè puerilibus vulnerari se calamitatis intolerandæ ictibus lamentatur. Et vt recentiora proponam, quæ, vtpote notiora, vehementiùs persuadent, quem non inter litteratos maiorem Torquato Tasso ætas nostra suspexit? in quo animaduersum quidem est, tunc enimuero Poëtarum cantus à suaui lusciniarum garrulitate distingui, cùm à Lycæo sententiarum accipit dignitatem, neque vnum

vocis melos impetrat à Parnasso. Iam verò solutæ ipsæ Torquati orationes, non disertè magis eius doctrinam, quàm inquietem infœlicitatemque confirmant.

Ne, vt huius rei congeras exempla, labores, intercepit Andreas. Miser est, miserum se quisquis putat: affici se is quidem malo arbitratur ingenti, eoque vehementer dolet: vehemensque mali dolor, falsum licet illud sit, malum tamen verum & vera calamitas est. Nunc verò nihil litteratis Viris frequentius est, quàm se infœlices ducere, fortunamque suam lamentari. Assentio igitur, miserum sæpenumero esse scientem; duplici tamen ratione respondeo. Primùm quidem, complurium scientissimorum Virorum calamitas euenit aliquando, non ex ipsa doctrina, sed ex opposito, nimirum quibusdam ex erroribus, qui eorum cum doctrina iunguntur. Falluntur ipsi quidem, primò, quòd plura se scire, quàm verè nouerint, plura etiam quàm promereantur, promereri se existimant, & eam rem, iniquè se, nec pro suis meritis præmijs affici arbitrantur. Quia verò Platone Iudice, malorum est acerbissimum iniuria, inde fit, vt ij sese calamitosos ducant. Falluntur præterea in ea existimatione, quod quibus carent diuitijs ac dignitatum gradibus, multo maius, quàm reipsa est, contineri bonum putent. Et quo maius bonum est, (præcipuè si debeatur) à quo nos reijcimur, eo magis eius vacuitas atque iniuria euenit intoleranda. Hæc est, in quam sapientum plurimi incidunt, calamitas, non quatenus sapientes, at quatenus ignari, & à veritate aberrantes. 2.

3 de Rep.

Alio potest in euentu scientia cum calamitate consistere; cùm videlicet scienti bona quædam penitus desunt, minora quidem, at magis, quàm ipsa scientia necessaria. Qua in re aduertendum est, cùm vniuersè Natura debeat soluatq; integerrimè, quæ necessaria sunt, hoc proinde bonorum genus minimùm oblectare, cùm tenetur; neque illius qui compos fuerit, ex eo fieri fœlicem: nam secus fœlicitas non mercedis esset, at Naturæ, vulgare bonum non præcipuum ac singulare. Proinde quæ magis oblectant bona, quæ prestantiora sunt, & quæ maiore nos parte fœlicitatis donant, necesse omnino est, vt ea sint redundantia & superuacanea, illa nimirum, quorum defectus nec adimit vitam, nec vitam efficit ærumnosam, eaq; propter tenue malum est. Contrà verò eorum, quæ necessaria sunt, vacuitas, malum est omnino grauissimum: quippe necessarium id nuncupatur, sine quo aut vita duci non potest, aut cum dolore solùm potest, vt vox Latina docet, *necesse* perinde quasi *nec esse*. Cùm verò sapienti bonum aliquod deerit, aut ipsi necessarium illud sit ex natura, vt alimenta, bona valetudo, libertas, atque huiusmodi cætera, siue ea sibi sapiens in necessitatem trahat ex vehementi amoris impulsu, nonnunquam etiam prudenti, cuiusmodi filiorum est vita, & bona sui nominis fama, nonnunquam etiam imprudenti & immodico, veluti diuitiæ sunt, honores, voluptates; ea, inquam, 3. 4.

cùm

eùm accidunt, non ille ob ſcientiam fœlix erit, neque hac in re diu altercari opus fuerit aduerſus eſtata illa Stoicorum glorioſiſſima. Experimento conficitur, inter cruciatus ac diuturna conſtantiaq; infortunia ex vna tantùm re gigni fœlicitatem ac voluptatem poſſe; ſpe nimirum cœleſtis præmij nullo vnquam tempore deſituri. Quamobrem terreſtris illa beatitudo quouis ab incommodo exterioriq; turbamento remota, quam inuitâ Naturâ inuehere priſca Philoſophia tentauit, concedi nobis nequaquam poteſt, præterquam ab ijs, quæ Naturam excedant, prærogatiuis: hoc eſt, à fide certiſſima, quæ nobis indubitatum facit, humanas ærumnas Dei causâ exantlatas perennem nobis parituras eſſe fœlicitatem: ab eaque innocentis animi nil ſibi conſcij tranquillitate, quæ nos vereri non ſinat, ne huiuſmodi fœlicitatis adeptione fruſtremur.

5. Gemina hæc regia Dei munera ea ſunt, enimuero quæ medias inter flammas pro Chriſto pereuntibus liquidiſſimas creant illecebras: hæc ſetoſas Capucinorum tunicas roſis ac floribus intertexunt, nudisque dura tabulis ſtrata Diſcalceatorum familiæ molliſſimas formant in culcitras: hæc ſupra muſicum omne melos iucunda faciunt ſilentia Carthuſianorum; ac nectare perfundunt non modò ſeuera Minimorum ieiunia, verum etiam amarulentas herbas, & neſciam ſaporis gelidam Eremitarum: Hæc ipſa efficiebant, vt laudatus ille à Ruffino adoleſcens Theodorus furente in Chriſtianos Iuliani Tyrannide decem integras perpetuasq; horas eam omnem ſæuitiam varietatemque cruciatuum ferens, qua eloquens Orator ſupplicia deſcriberet Inferorum, Pſalmos Hymnosque ſemper lætiſſimè decantaret; neque aliud quippiam ipſius animo dolorem intulerit, quàm quòd à cruciatibus corporis tandem aliquando membra ceſſauerint. Sed quid antiqua refodimus? Huius in experimento rei quotidie nobis eſt tot beatiſſimorum hominum gaudium inexhauſtum, qui beneuolentiſſimi hoſtes in ſe ipſi ſunt atque tortores: &, vt è meis vnum dicam, Camillus Conſtantius, dum ignibus vorabatur, eâ lætitiâ Triſagium concinebat, vt in ipſo fornacis Babylonicæ repetitum fuiſſe prodigium videretur. Illæ verò glorioſiſſimæ Stoicorum oſtentationes pauca poterant conſtantis animi exempla, lætitiæ omnino nullum, afferre.

Lib. 10. hiſt. c. 36.

CAPVT XVIII.

Quib. Bonis ſapientia mediũ ſit conducẽs. Gemina laus refellitur, altera, q̃ ipſi ſapientiæ hominum multitudo, altera, quam eidem Plato impertitur.

1. DE bonis egimus, quæ ſe ipſa largiri ſapientia poteſt: illa nunc expendere par eſt, quibus vt medium ipſa conducit. Hæc verò & ipſa ſunt maxima.

Nihil dubitandum hîc eſt, addidit Saracenus; omnes quippe artes, vt ſuperiore die aduertimus, ex Philoſophia ſunt ortæ; ijsque ſi nos deſtitueremur, nec voluptate frueremur vnquam, nec viueremus. Præterea (id ipſe innuiſti) oſtendit in Lyſide Plato, ſapientiſſimum ſemper cæteris imperare: ſiquidem

Paterfamilias auctoritatem in equos Præfecto ſtabuli concedit, lineam in ſupellectilem ancillis, in cibos coquo, in filios Pædagogo, eandémque auctoritatem in has res omnes denegat liberis, quos ipſe maiori multò amore complectitur: id verò non alia de cauſa, niſi quia earum rerum peritiores illos, quàm hos, arbitratur: Imò verò Rex ipſe equum aſcendere ac moderari cùm diſcit, Magiſtro paret equeſtri, in armorum luſu gladiatori, & in ipſa ſui corporis procuratione eandem ob rem Medico morem gerit.

Eruditè, ait hîc Andreas, à te allata ſunt elogia, quibus ſuas artes cumulant ſapientes. At ſi Iudicis incorrupti non Patroni partes agamus, geminas haſce prærogatiuas parum fœlicitatis in ſapientem conferre conficiemus. 2.

Quod pertinet ad primam, indubitatum quidem eſt, artes initio inuenta fuiſſe ſapientiæ; nunc verò repertæ iam ſunt, numerusq; innumerus eorum eſt, qui eas pretio tractant. Quod igitur ad humanam neceſſitatem & oblectationem facit, nummi potiùs, quàm ſapientia in omnium nos artium poſſeſſionem admittunt. Quicunque diues auri beneficio optimus euadit colonus, dum ei aurum fructus comparat exquiſitiſſimos omnium, quos è ſolo ſolers elicere valeat agricultura. Auro textor ſutorq; fit inſignis, quo nimirum auro veſtes illi pretioſaque ſupellex liberaliter apparantur: Faber, Pictor, Sculptor, Architectus, omnium denique artium Dædalus, ſiquidem perfectis arte operibus multo diues abundabit magis, quàm pictis tabulis Guido Renus, ſimulacris, Berninus.

De altera verò laude id par eſt animaduertere, ſapientem cum potenti collatum nequaquam imperare, ſed conſiliari, adeoque famulari, dum alienæ commoditati ſuam vt illi ſeruiat, ſapientiam tradit. Atque ita eiuſmodi munere ſapientia dum perfungitur, non ſapientis, at potentis molitur & efficit fœlicitatem. Cuius argumentum eſt rei, Simonidis reſponſum, qui Hieronis ab vxore interrogatus de maiori ſapientiæ diuitiarumq; dignitate; Video, inquit, in diuitum ianuis ſapientem. 3.

Ariſtot. 2 Rhe. c. 16

CAPVT XIX.

Alia bona quib. cõduces eſt mediũ ſapientia. Quãtum illa virtuti proſit. Quænam gloria ſit maxima, Sapientiæ ne, an Armorũ, an Potentiæ.

QVæ tamen Sapientia nobis bona progignit, ſunt potiſſimum affectus componere ac ſedare. Elegans eſt ac lepida ſimilitudo, qua hoc imperium oſtendit Hippocrates, quod ſapientia in perturbationes animi exercet. Quieſcunt illæ, ait, vt primùm ſapientia peruadit in animam, vt ſtrepentes famuli deſiſtunt à tumultu domi, ſtatim atque herus aduentat. Id verò euenit, quia impetus animi nonniſi exleges ſunt affectus, quibus odio nonnunquam, nonnunquam amore complectimur res aliquas, aut nihil id merentes, aut ſupra quàm illæ promereantur. Naſcitur autem plerumque id ab errore intelligentiæ; quem ſapientia diſcutit, appetens quippe animæ facultas ad amuſſim ferè amat aut odit bonum illud aut malum, quod ſe ſe ipſi in re obiecta proponit. 1.

Scio,

2. Scio, ſapientum plurimos vitijs eſſe corruptos; quidquid contrà Stoici aſſeuerent. Id verò partim quidem euenit, quia vel ipſa re apprimè cognita, liber tamen adhuc eſt animus; partim verò, quia ſapientes ij nuncupantur, qui rerum veritatem vniuerſim norunt. At verò appetitio peculiaribus regitur duciturque poſitionibus, in quibus ij egregiè nonnunquam aberrant, qui dogmatum vniuerſalium ſunt ſcientiſſimi. Cæterùm in comperto eſt veritatis cognitionem ad bonum eligendum ſuapte ſemper natura propendere.

Duo tamen hac in re indigent animaduerſione. Alterum eſt, mihi ſermonem eſſe de ſapientia, non de pędia, nec de venditatione, quæ ambæ ſibi nonnunquam ſapientiæ nomen vſurpant. Alterum eſt, humanam inuidentiam ſemper optimis aduerſantem, ſapientum notare ac memorare peccata, ea verò negligere vitia, quæ ſunt ineruditorum. Doctorum indoctorumque mores hominum inter ſe ſe conferantur, & in perſpicuo erit, quantò minus ij plerumque, quàm hi, praui animi oppugnentur impulſibus, & expugnentur.

3. Alterum ſapientiæ beneficium eſt, poſſeſſa æqualium reuerentia, ſperataque poſterorum in gloria immortalitas. Gemina hæc bona optabiliori quidem ratione à ſapientia, quàm qualibet ab alia prærogatiua, ſi vnam Virtutem exceperis, afferuntur. Potentia quidem ab ijs, qui eadem ætate viuunt, colitur magis, quàm ſapientia, non tamen ab omnibus, ſed ab ijs tantùm, qui huiuſmodi potentiæ ſuis in aſſequendis votis aliqua ratione ſubduntur, Et ab his etiam quanquam Potentia colitur, ſæpe tamen ſimul odio habetur, etenim & ſubdito grauis eſt, & ambitur à minoribus. Sapientia ſpectabilis omnibus eſt, amatur à cunctis, præterquam ab ijs nonnunquam, qui ſapientibus æmulantur. Ideo autem amatur, quia id præ alijs dotibus habet ſapientia, vt eius aliena poſſeſſio, non modò non prohibeat, quo minus ea ab altero obtineatur, imò efficiat, vt eiuſdem alij quoque poſſeſſores fiant. Inuidioſa tantùm eſſe poteſt, vt indicaui, ijs qui eâdem in facultate anhelant ad gloriam; quilibet enim honor, quò rarior eſt, eò etiam eſt carior & præclarior.

Verùm in poſteros potentiæ dominatus parùm protenditur; eius proinde parùm viuax apud illos memoria eſt, gloria in nihilum propemodum euaneſcit. At ſapientia impreſſis voluminibus conſequentes omnes erudit ætates, ab ijsq; omnibus & nominis vitam, & gloriæ præmium refert.

4. In contentionem venire hîc ęquiùs fortaſſe poſſet armorum exercitatio: quippe quæ ſicut grandiora conatur & efficit, atque etiam quæ mortalium vniuerſitati ſunt notiora, ita pariter gloriæ multò plus habet: Neque verò pro ſapientia quicquam facit, quod ille cecinit.

Vixere fortes ante Agamemnona, Horat.

& cætera quæ conſequuntur: neque attinet decantata illa in medium producere, militum gloriam in poſterorum ætates nonniſi ſcriptorum pennis tan-

quam

quam pernicibus alis efferri: Minoëm Cretæ Regem integerrimum, quòd Athenienſibus litteratis viris grauior fuiſſet, Tyrannidis inuſtum notâ in Græcis
in Minoë. Tragœdijs, quod apud Platonem eſt. Non, inquam, hæc argumenta conficiunt, nam quod pertinet ad primum, conficiens vtique id eſſet ijs ſæculis, & eos inter populos, quibus ſcriptores deſunt, qui valeant velintque militaria facinora immortalibus efferre præconijs: Nunc verò verendum apud nos ſanè non eſt, ne præſtantiſſimi exercituum Imperatores obſcuro ſilentio idcirco tumulentur, quòd laudatores deſint; cùm haud minus ad conſequendam æternitatem beneficium paginæ accipiant, ex eorum quæ inibi narrantur facinorum magnitudine, quàm ipſa facinora ex eloquentia paginarum. Cùm igitur ita militaris gloria ſit in tuto, nihil ad eiuſmodi gloriæ dignitatem facit, an ſuâmet, an alienâ operâ obtineatur; alioqui maiorem typographi, quàm ſcriptores gloriam conſequerentur, typographorum nempe operâ & ſcriptores viuunt, & cum ſcriptoribus ipſis viuunt perpetuò nomina Typographorum. 5.
Maioris verò minorisve gloriæ menſura non alia quidem eſt, quàm eius, quæ in laudato viro ſuſpicitur rei geſtæ peruulgata omnibus notio exiſtimatioque ſublimis. Atqui notior eſt vniuersè Alexandri virtus, quàm Quinti Curtij eloquentia, maioremq; ſui exiſtimationem in hominum animis parit Regnum expugnaſſe, quàm librum exaraſſe.

Hæc de primo, iam de altero vt dicam argumento: Militarium Imperatorum geſta, quippe quibus tot ſpectatorum millia teſtes accedunt, non peruerti nimium ab hiſtoricis queunt, niſi mendacij notam nomenque velint incurrere. Quod ſi Poëſis aliquando facultate ſua abutitur detrahendo, hiſtoriæ tamen, quæ veritatem amat, non Poëſi, fides vnicè habetur. Sic eueniſſe Minoi videmus, dum in ipſa Athenarum vrbe ſcriptor non defuit incorruptus, qui maledictis falsò carptam eius integritatem poſteris euulgaret. Quin imò ſi à veritate diſceſſerit Hiſtoricus, non vtique minuendo, ſed exaggerando diſcedet, cùm id narratoribus familiare ſit, quò alios rerum admirabilitate delectent magis, vt Ariſtoteles aduertit. 6.

Sed vt hæc ita ſe habeant, ſapientiæ gloria (dicam quod ſentio) armorum gloriæ præhabenda eſt. Primò quidem, nam gloria ipſis in armis ſciendi potiùs, quàm pugnandi fructus eſt. Pugnant milites, obſcuriq; prætereuntur: Dux aliquando ne gladium è vagina eripit quidem, & immortalitatem rapit, quippe qui moderatus eſt alijs, vt opportunè pugnarent. Neque verò cùm ſapientiam laudo, vnam ego litteraturam loquor, ſed quamcunque aio veritatis eximiæ notionem. Præterquam quòd, licet etiam ſapientiæ nomen arctiùs vſurpemus: militaris arenæ gloria fortunæ ludibrijs obnoxia nimium eſt: ſiquidem ab infortunatis euentis, quæ nullo Ducum vitio non rarò accidunt, de ipſis Ducibus mortales iudicant: at ſapientis honor vniuerſus, ab ea, quæ in ipſo eſt, excellentia, vnicè pendet. Denique caro nimis militi ſtat hæc aura 7.

nobilis, quæ gloria nuncupatur: pro quâ emendâ perpetuò tum labores, sudores ac sanguinem corpore, tum animo inquietem atque horrorem exsoluit. Neque artium vlli contingit, vt in se tantum nominis splendorem, tantâ cum vitæ tranquillitate coniungat, quantum studijs litteratorum.

CAPVT XX. *Quanam sint media sapiẽtiæ opportuna.*

1. CVm in sermone mihi fuit primum bonum, nimirum *esse*, ea expendi media, quæ ipsi retinendo conducunt. Retinendo, inquam; nam *esse* præsens ad mortales pertinet vniuersos; spes autem non vana eius protrahendi, ea enimuero dos est præcipua, quæ fœlicem quadamtenus à calamitoso seiungit. Haud tamen communis pariter dos est præsens sapientiæ possessio. Sed quoniam de fœlicitate nos agimus, quatenus manens ab ea status efficitur, nequaquam sapientia præsens, hoc est, præsens cognitio, quanquam præstantissima æstimanda est, siquidem hæc oriri fortuitò potest in hominis vel ignarissimi mente: neque hic eam ob fluxam notionem dicendus erit fœlix. Multò igitur attinent magis ad fœlicitatem largiendam adminicula proxima, certa, manentiaque, quorum ope cognitiones præstantissimæ exerceantur. Hæc
2. sunt precipuè herentes maximè habitus disciplinarum. Quidnam rei sint hi disciplinarum habitus, controuersia in Lycæis est ingens: Cum ijs ipse facio, qui eos habitus arbitrantur esse celeberrimarum atque apprimè spirantium icuncularum multitudinem, quæ sua nobis exemplaria illico distinctéque proponant.

Deinde medium est efficientissimum ad cognoscendum facultatum intelligentium perfectio naturalis, quæ, vt opinor, sita est in eo, vt absolutissima inibi sit officina, in qua imagines eiusmodi elaborentur viuidæ, dilucidæ, celeres, arctissimo fœdere inter sese coniunctæ, appetentis facultatis imperio obsequentes, obliterari atque hebescere difficiles; Præterea opportunum est maximè, intimus vt mentis oculus optimus sit, qui eodem omnino tempore valeat earum imaginum plurimas intueri. Neque parum interest bona valetudo, capitisq; vigor ad hæc sine dolore aut defatigatione munera obeunda. Propendentem in studium, ac veritatis amantem genium, ingeniumque adde, ac proinde tale quod non eiusmodi affectu ducatur, vt id esse verum prorsus existimet, quod verum esse optauerit, & quod semel aliquando crediderit. Pertinet huc status exterioris conditio non irrequieta, non impedita, non angusta. Denique plurimum optima sæculi ætatisque, qua viuitur, patriæq; conditio confert. Animi quippe, fructuum instar, si optima tempestate soloque nascantur, perfectiores fiunt. Non me fugit animaduersum in Democrito à Iuuenale fuisse, posse etiam sapientes;

Veruecum in patria crassoq; sub aëre nasci: *In vita Democr. in princ.*

3. Noui etiam voluisse Plutarchum non maiori nocumento esse ad sapientiam obtinendam ciuibus obscuritatem Patriæ, quàm officiat filio deformitas

Genitricis. At Iuuenalem interrogo: vnde-nam eueniat præterquam ab ipsa locorum varietate, aut ab alia atque alia imminente immoti Cœli parte, cui Cœlo nomen Empyreo est, vel, vt alij sentiunt, à dissimili elementorum permixtione, quam Deus varijs in terrarum partibus, cùm hanc procreauit rerum vniuersitatem, inseuit: demum vnde accidat, nisi à dissimili regionum habitudine, vt cùm alium eumque æqualem nos prisco Mundum inuenerimus, innumeras planè eos populos docere potuerimus disciplinas & artes, ab ijsdem verò adinuentam condiscere prorsus nullam. Plinium interrogo, quidnam aliud in causa sit, nisi fortunæ præsentis ignobilitas, quòd Græcia totius quondam Vniuersitatis Magistra, nunc verò tam alto ignorantiæ cœno sordescat ac delitescat.

CAPVT XXI.

De gaudio: & an falsũ gaudium sit pars fœlicitatis.

QVod inter naturalia integraque bona loco tertium recensuisti, voluptas est. Hoc duplici ratione potest expendi: vel quasi gaudium, quod in animo ex boni vel spe, vel possessione suboritur: vel quasi suauissima illa illecebra, quæ in sensibus gignitur ex ipsa præsentia cuiuspiam rei, quæ amica sensuum ipsorum Naturæ contingat. De voluptate, vt primo loco distinximus, disserere singillatim superuacaneum videtur. Etenim cùm illa cæterorum erumpat è cognitione bonorum præsentium aut proximorum, vtique de bonis his agere, videtur satis: nihilo tamen minus euenire potest, vt huiusmodi cognitio falsa sit, quare locus est dubitandi, an ea, quæ nascitur huiusmodi falsa è cognitione voluptas, fœlicitatem pariat. Illa quidem non adeo perfectam tribuit fœlicitatem, qualem efficit gaudium illud, quod sincera boni proles est, non adultera. Nimirum hæc altera voluptas nequaquam cum miseria, hoc est, cum errore, quemadmodum prima, coniungitur. Præterquam quòd est etiam suapte natura constantior. Hoc postremum ita confirmo. Pro natura & more intelligentis animæ frequentiùs est veras cognitiones, quàm falsas efficere ac retinere, vt disceptatum inter nos est. Vitam igitur habet morti semper hærentem gaudium illud, quod falsâ nutritur existimatione, quippe quod à genitrice mox moritura lactari solùm potest, hoc est, ab ea cognitione, quæ cùm minimè naturalis sit, esse proin diuturna non valet. Fictitij Semiramidis Elephanti, Idola propugnantium instar militum imposita mœnibus Aquileiæ breui tantùm hostilem alterius inuasionem, expugnationem alterius retardarunt, neque modus aut ratio est, qua quis diu talis videatur, nisi sit talis; quod Socrates cuipiam responsum dedit artem sciscitanti, qua videretur bonus. Nonnullus tamen error præcipuis de causis diuturnus esse poterit: vt si filius à Patre lactandus nutrici permissus, occumbat, proque eo nutrix filium proprium supponat, eum vt in maiori fortuna constituat: & mox extincta nutrice, rei gestæ omnis notio depereat: interim verò puer ille maximam adolescat in virtutem, & summos ad dignitatum gloriæq; apices euehatur. In hac re inficia-

L. 2. c. 39. *Diodo. l. 2*

ficiari non possum, eiusmodi gaudium magnam in Patre partem esse fœlicitatis. Nos enim hîc humana de fœlicitate loquimur, quæ sperari nunquam adeo sincera potest, quin illam aliqua calamitatum labes inficiat. Eius igitur erroris deprauatio, tanti gaudij bono compensari videtur abundè. Et quidem Tullius ita Catonem Stoicum illum seuerissimum, loquentem inducit se ab eo errore (siquidem error fuisset) abduci nolle, qui gaudium sibi pariat & voluptatem. *De Sen. in fin.*

4. Age verò: quisquamne inter mortales erit, qui libenter falsam fiduciam eorum deponat bonorum, quę nullo vnquam tempore assequetur, simulq; spei dulcedinem, qua eam ob rem fruitur in præsenti? Nemo certè inter beneficia reponeret, quòd infaustus quispiam vates ipsum falsa depelleret à persuasione, quam concepit de suæ sobolis perennitate, liberorum honoribus, nominis immortalitate. Et tamen ita vices humanæ comparatæ sunt, vt quicunque nunc fortunæ carus nectare pascitur, si ærumnas prospiceret, quæ sibi posterisq; suis olim impendent, ab hac futurorum contemplatione fel merum hauriret. Omnium igitur mortalium fœlicitas aliquo conflatur errore, qui eos falsò in spem euehat, fore, vt malis careant re ipsa euenturis.

Aduertere hîc etiam habeo necesse, si, vt eam vniuersè accipimus, voluptas, aliqua de causa planè tolleretur, cætera quæcunque eueniunt bona, nihil planè fœlicitatis tunc allatura. Quippe huiusmodi voluptas ea tandem est boni possessio; ipsum verò bonum non modò fœlicitas nulla, sed ne bonum quidem illi est, à quo non possidetur. Adeoq; *potiri* ac *frui*, quorum alterum possessionem, alterum voluptatem sonat, synonyma sunt.

CAPVT XXII.

Disputatur de voluptate, quatenus ad sensũ spectat. Ratio proponitur, quæ maximè videri potest, cõducens ad propugnãdã Epicuri sententiã de fœlicitate.

1. DIcam nunc de voluptate in altera eius nominis potestate, in qua fœlicitas ipsa Epicurȩorum significatur.

Fateor sanè, ipsorum sententiam non videri mihi antehac fuisse satis rationibus confutatam.

Aiebant illi, verum bonum verumq; malum in sensuum voluptate ac dolore consistere, siquidem hæc tantùm bona & mala ab existimatione non pendent. Alloquij sanè ac temporis lenimenta minuere possunt, ac demum extinguere dolorem, quo animus afficitur ob natorum mortem, ob iacturam dignitatum, Patriæ ac libertatis: non tamen efficere possunt, vt corporis mala leuiora nobis fiant. Hæc igitur tantummodo vera sunt mala; cætera ex vano sic reputantur, nec se ipsis mala sunt, sed existimatione inficiuntur. Iidem pariter secundi euentus alios summâ lætitiâ, alios exiguâ, nullâ alios afficiunt, prout ijs fuerint in existimatione. At excruciatus quisque siti summam è gelido poculo voluptatem capiet, quisque laboribus defatigatus, somnoque oppressus mollissimâ culcitrâ recreabitur: quilibet æstus inter Caniculæ Zephyros amat afflantes, quilibet esurie vexatus has illas pro stomachi palatique sui illecebrâ dapes succosq; desumit; neque tamen ad id rationibus vllis aut sua-

ſionibus permouetur. Hæc igitur poſteriora vera ſunt bona, priora illa bona tantummodo exiſtimantur. Verùm, quia huiuſmodi exiſtimationes ſatis ipſæ ſunt, vt animum crucient, veréq; faciant infœlicem, idcirco Epicurei inter bona eam reponebant ſcientiam, quæ animum ab huiuſmodi exiſtimationibus liberaret: non quidem inter bona, quæ ſpectarent ad finem, ſed inter ea, quæ ad media pertinerent.

Aduerſus huiuſce ſententiæ falſitatem tribus præcipuis argumentis vete- 1.
res inuecti ſunt.

Primum illud erat; ab ea publicum euerti bonum, cui neceſſe eſt, vt ſæpe homines alium agant ob finem, quàm ob ſenſuum voluptatem; Cùm pro Patria & virtute deceat aliquando mori, atque ita ſenſibus ipſis ſeſe perpetuò abdicare. Huic argumento multiplices, ſed maximè imbecilles excogitarunt Epicurei reſponſiones, vt publicam inuidiam declinarent. Nunc inter nos diſcutiamus, qua illos ratione confutaſſemus, ſi depoſitâ perſona aſſenſiſſent, gloriam & virtutem impoſturas quidem eſſe; at impoſturas, quas ipſa Natura vehementer fouet, quippe quę huic vniuerſitati rerũ proſunt: atq; idcirco tam raros eſſe fœlices illos ac ſapientes, qui ſpectris huiuſmodi torqueri ſe non patiantur.

Alterum, quod obiectum fuit, illud eſt: magnis in calamitatibus, aut parũ, 3.
aut nihil prodeſſe nobis quamlibet ſenſuum voluptatem. An nos arbitramur,
3. Tuſcul. inquit Tullius, cùm ſuam conflagrantem patriam, ſanguinemq; liberorum profluentem Priamus vidit, magnæ futurum illi fuiſſe voluptati florum ſuauè olentium calathum odorari, aut iuſculũ deguſtare? Senſuum igitur bona nihil ferè conferunt ad fęlicitatem. Ex altera verò parte maiorem multò voluptatem elicimus quibuſdam è bonis, quæ ad ſenſum non pertinent, quàm ex iis omnibus illecebris, quas ſenſib. ipſis vel Sardanapali, vel Æliogabali potentia propinaret. Vbi primùm Antuerpiæ expugnationem Philippus II. Hiſpaniarum Rex audi-
uit, ne illâ quidem ſuprà quàm Stoicâ ſeueritate ſuâ contineri potuit, quin in- 4.
tempeſtâ nocte de cubili proſiliens, ad illud, in quo Iſabella ipſius filia iacebat, cubiculum accurreret, & ad oſtium pulſans exclamaret: *Antuerpiam tenemus.* Quæ dapes, quod melos, quis odor tantam Philippo voluptatem, tantamque fœlicitatis partem eliquaſſent in pectus? Alia igitur bona magis quàm ſenſuum delectamenta fœlicitatem hominis complectuntur.

Verùm ne hæc quidem ratio euincit, niſi validiùs confirmetur. Mentis fal- 5.
ſæq; ſpei fuit error ille, inquient Epicurei, qui in adeptione Antuerpiæ tam ingenti lętitiâ Philippi animum cumulauit; ſi ſolers ipſe aduertiſſet eam adeptionẽ nihil vnquam ſibi maioris allaturam fuiſſe boni, nihil vitæ ſuæ ſpatia prorogaturam, non leuaturam morbos, non voluptatis cuiuſpiam reddituram emolumentum, denique non alium omnino fructum exhibituram, niſi quòd ſuo ipſe ſecum animo ratiocinari ſic poſſet: *Antuerpia mihi paret: meamq; ad ditionem pertinere Antuerpiam homines intelligunt: cæterũ ea qua vixi antehac ratione,*

in po-

in posterum viuam. Enimuero talem ob euentum gaudio non prosilijsset. Neq; sapiens quisquam asseret Regem illum, vbi feruor inanis eius lætitiæ prorsus euanuit, fęliciorem fuisse, quàm si & nunq̃ Antuerpia in hac rerum Vniuersitate extitisset, & ea sibi omnia Philippus cõmoda retinuisset, quæ à reliquis Regni sui partibus obtinebat. Proinde non Antuerpię expugnatio materies illi voluptatis per se fuit, at verò spes quædam illinc enascens, ꝙ eo ex euentu fœlicitas aliqua præstantissima Philippo deberet obtingere; quæ quidẽ spes concepta nutritaq; fuerat cõmuni quidem, at falsâ hominum existimatione, qui ante ipsum euentũ de futura Antuerpię adeptione, nõ secus ac de fęlicitate quadã beatissima disse-
6. rebant. Eiusmodi prorsus est voluptas auaris in accumulanda pecunia, non ꝙ verè ęs illud inutile intra arcam, ac sæpe etiam in ima tellure reconditũ cuipiam sit ipsis bono, at quia diuturna in auaritiam propẽsio falsam spẽ ijs facit, futurũ esse, vt eo fiant recẽti lucro beati. Quare si omnino sibi persuaderẽt, nihil aliud ex auctis opibus augeri sibi, q̃ molestiam, earumq; seruãdarum curam, nequaq̃ ea inani lætitia tunc insanirẽt. Paucis deniq; vt absoluam; pro Epicuręis poterit respõderi, res à voluptate sensuum discedentes, non eas, vt fines, verũ vt media tantũmodo oblectare, è quibus verè nonnunq̃, nonnunq̃ falsò nobis bonum aliq̃ pollicemur; & huius ꝙ mente nobis fingimus futuri boni voluptatem, spei affectu præcipi; solùm quippe id, ꝙ ad sensuum voluptatem facit, bonum suapte natura est: siquidem licet nihil aliud inde speretur; hyeme tamen Caietæ maritimus tepor, æstate summâ Sabinæ montanum frigus inter bona reponuntur, quibus gratiâ suâ & absentibus inhiemus & præsentibus gaudeamus.

CAPVT XXIII.

Maxima rerũ pars ob spẽ falsam optatur: alteri aduersus Epicurũ argumento respõdetur. Epicuri temperantia qualis fuerit.

1. HIc, addidit Saracenus, fugit plerosque, quod ipse disputasti de ijs bonis, quæ si diligenter expẽdantur, non quidẽ seipsis placent, sed falsæ cuiusdã spei causâ pollicentis nascitura ex ijs alia bona: quæ spes cùm experimẽto postmodum euanescat, simul etiam euanescit voluptas. Atque inde fit, vt eiusmodi bonorum non possessio ipsa placeat, sed adeptio. In hanc rem ex Marchione Virgilio Maluetio dignissimam tanto ingenio animaduersionem audiui: aiebat ille mortalium fore infœlicissimum, quicunq; eorum omnium, quę in votis habuisset, compos fieret. Siquidem hic experimento nosset, in nulla rerum humanarum inueniri fœlicitatem; atque ita non modò eâ careret, quod omnibus est commune, verùm nec illam speraret, quæ præcipua ipsius esset calamitas; quippe alij animum sibi delinire possunt spe fœlicitatis in ijs bonis, quæ nondum obtinent, inueniendæ, ad quæ proinde tam vehementer anhelant.

Sed perge porrò: ac tertium, quod contra Epicuręam fœlicitatem facit, argumentum in examen voca: quod argumentum, vt opinor, illud est: sensuum voluptatibus infaustos nimium comites adhærere dolores acerbissimos, dum illæ valetudinem inficiunt, robur infringunt, vitam ipsam coarctant: ea verò, quæ ab ijs superest, vita breuissima, haustarum antea voluptatum maleficio, cruciatuum potiùs carnificina fit, quàm vita.

Hæc ipſa (ſubiunxit Andreas) illa certè ratio eſt, quam vltimo loco ex- 2.
pendere deſtinaueram. Quæ ſanè ratio haud Epicurum, eiusq; philoſophiam
petit, at *Epicuri de grege porcos* : qui ſcilicet cùm in altera parte cum Epicuro
facerent, ab eius præceptis in altera deflexerunt. Et ſanè fœlicitatem Epicurus
in ſenſuum voluptatibus collocauit, ſed nunquam ille talem ſuaſit voluptatem,
quæ diuturnioris vehementiorisque ſit origo cruciatus. Quemadmodum, vt
apponam exemplum, auarus ille Plauti ſenex fœlicitatem certè in pecunia con-
ſtituebat, non tamen à fœneratore pecuniam accepiſſet, vt illâ breui potire-
tur, eandemque mox reſtitueret perpetuo exſoluendi fœnoris detrimento.
Euoluite Laërtium in Epicuri vita; adite Senecam factionis contrariæ propu-
gnatorem: in perſpicuo erit ab Epicuro ſeueriſſimas temperantiæ leges non
minus fuiſſe ſeruatas, quàm conſtitutas. Auctor ipſe fuit, vt homines cibis vi- 3.
liſſimis, ſtratis incommodis, fortunæ deſpicatiſſimæ, laceris lacernis, ac ipſi
mendicitati aſſueſcerent; quò nullus fortunæ turbo in profundiora poſſet il-
los præcipitia deturbare, quàm ſponte ipſi ſe ſe demiſiſſent, ac proinde nihil
afferre miſeriarum ijs fortuna poſſet imminutione deliciarum, quibus, cùm
quis per luxum aſſueuerit, nullam poſtea capere poteſt è rebus vilioribus vo-
luptatem. Quo igitur maiori habet in pretio ſenſuum voluptatem Epicurus, 4.
& quò dolorem magis abhorret, eò etiam calculos ſubducit attentiùs: eoque
cautiùs illas prohibet voluptates, quas deinde conſequuturus maior eſt dolor.
Et verò haudquaquam fortiori poteſt argumento, Epicurȩa fœlicitas ex hoc
capite oppugnari, quàm ſi fœlicitatem Ariſtotelicam confutare meditantes
ita ratiocinando conficeremus: Scientia labore ac ſtudio comparatur; ni- 5.
mium verò ſtudium ſeruientes menti officinas corporis infirmat, eaq; propter
animum ad ſtudendum ſciendumque ineptum facit: ipſa igitur ſcientia ſcien-
tiæ aduerſatur; adeoque ſita non eſt in ſcientia fœlicitas. Cui argumento ita
pertinet ad Peripateticos reſpondere, quemadmodum Epicurȩos propugnans
& ipſe reſpondi: videlicet quò magis ſita eſt fœlicitas in ſcientia, eò etiam de-
uitanda magis eſſe ea ſtudia, quæ ſcientiam quidem in præſens parant, prohi-
bent verò, quominus in futurum ſciamus, oppoſitumq; malum efficiunt, nimi-
rum vt ignoremus.

CAPVT XXIV.

Celebre quod fit aduerſus Epicurum argumentum confutatur, quod eſt: ab Epicuro fœlicitatem hominum cum belluis fieri communem.

AD Andream Cardinalis hîc ſe conuertit, aitque, celeberrimum in Epi- 1.
curȩos argumentum ſilentio præterijſti: cur id effeceris, hoc me fugit:
Illud eſt; fœlicitatem hominis in actu, qui maximè hominis proprius eſt, repo-
nendam eſſe, atque idcirco alibi, quàm in ſenſu conſtitui, qui belluis etiam,
vſque adeo ab hominum dignitate deficientibus, eſt communis.

Argumentum iſtud, reſpondit Andreas, rumore fortaſſe, quàm robore
magis præſtat. Eadem omnino ratione conficietur, primam Dei, Angelo-

rumq;

rumq; fœlicitatem nequaquam in intelligendo consistere, siquidem cognitio actus est etiam homini communis, qui à Dei atque Angeli nobilitate plurimum distat. Quod si reponas, diuinam cognitionem Angelicâ esse præstantiorem, Angelicam verò humanæ antecellere, quò fiat, vt in possessione fœlicitatis discrimen inter ipsos sit: & ego pariter affirmauero etiam, à Peripateticis sensus humanos singulos cum singulis belluarum sensibus comparatos, asseri perspicaciores.

2. Præterea cum boni malique capaces belluæ sint, qualis qualis par est, vt in ijs fœlicitas pro earum modulo vtcunque inueniatur; status nempe aliquis qui floribus bonorum potius quàm vepribus malorum abundet, eoq; sit statu optabilior, qui plerumque belluarum gregi conceditur. Quod si fœlicitatis nomen penes te præstantius aliquid sonat, contendent Epicurei fœlicitatem in ea significatione ne inter homines quidem inueniri. Iam verò hæc belluarum fœlicitas haud certè in eiusmodi actibus posita est, qui ipsarum singulis sint præcipui ac proprij, neque enim canis existimatur fœlix, quòd egregiè latret; aut equus, bellè quòd hinniat: sed fœlix tantummodo eâ quæ pertinet ad belluas fœlicitate, quæpiam bellua dicetur, cuiuscunque demum ipsa sit generis, quæ inter cæteras diuturniori maioriq; sensus voluptate perfruitur: quæ voluptas destinatus ipsis à Natura finis est, vt cum Aristotele alibi aduertimus. Non igitur cum veritate constat, cuiusque generis animantium fœlicitatem, in aliquo eius generis proprio præcipuóq; actu reponendam esse.

CAPVT XXV.

Ad vincēdū Epicurū. inter sensuū voluptates seiunguntur illæ, q̃ doloribus medētur, ab ÿs quæ non sunt dolorū medicamēta

1. QVærenda igitur aliunde sunt argumenta, vt Epicuri sententia confutetur; Verùm ea quæ disputata sunt à te, eorum nobis copiam faciant, & quidem maximè conficientium. Paucis hîc mihi opus, si in animo solùm esset euincere, falsam esse Epicuri sententiam, non autem simul retegere secretiores eius falsitatis radices. At hoc præcipuum habent radices, semper vt lateant, neque plurimâ sine operâ valeant inueniri.

Duas in classes voluptates sensuum diuiduntur, vt aduertimus suprà. Aliæ sunt doloris præeuntis medicamenta; atque hæ sunt etiam voluptatum vehementiores: medicamentum quippe cum morbo confligit, omnísq; conflictus vim postulat. Eæ verò sunt sensus tangentis voluptates: sordidiores earum prætereo, quæ non à morali dicam Philosopho, sed ab ipso medicæ artis Principe *a* ad quoddam Herculei morbi genus in ipsis permixtum referuntur. Cæteras loquor voluptates, quæ ad hunc etiam pertinent sensum. Succi vulgaris ferculum (huius exemplum adhibeo, cuius tota voluptas fermè tangentis est sensus) tantum omnino delectat, quantum esurie stomachus excruciatur, cui pro pharmaco ferculum est: Aqua gelidissima tamdiu voluptati est, quamdiu dolor ille persistit, quo arentes æstuantésque siti fauces torquentur. Amoto dolore, voluptas pariter euanescit.

a Hipp apud Gell. l.19. c.20

Ve-

Venio ad cæteros ſenſus. Voluptas Guſtus, vt hic à Tactu differt, nequaquam eſt medela; ſaccarum quippe os neque famelicum, neque amarulentum vtique delectat. Nihilo tamen minus ea ipſa voluptas comparata eſt ad medendum, nimirum ad eos cibos dignoſcendos, libenterq; ſumendos, qui opportuna ſunt pharmaca tangentis ſenſus, eâ perpetua morte labefactati, qua ſenſim laceramur ac terimur. Imò Ariſtoteles aſſerere non dubitauit, voluptatis minimum, aut ne minimum quidem eſſe in ſenſu guſtante, ſi eam à tangentis ſenſus voluptate diuidamus; atque illam idcirco inter ea, quæ pertinent ad intemperantiam, non eſſe cenſendam. Id verò confirmat, nam ij qui vina dapesq; libant, ea omni voluptate perfruuntur, quę guſtantem pertinet ad ſenſum, & tamen horum eiuſmodi voluptas, vix voluptatis meretur nomen. Contra verò paraſitus ille lurconum Erixius à Dijs petijt, vt Grues colli longitudine ſuperaret, quò diutiùs tactis ferculis frueretur. Et ſanè deguſtantis hæc ſenſus voluptas fatua eſt ac breuis, niſi cum tangentis ſenſus voluptate iungatur: Fatua, inquam, etenim vniuerſa Genuæ tragemata, quodlibet Narbonenſis Galliæ vinum, niſi fame ſitiq; condiantur, minus habent ſuauitatis, quàm panis ille niger, in quo Rex Ptolomæus inter venandum à ſocijs aberrans plurimum exquiſitiſſimæ voluptatis inuenit; quamq; lutoſa illa marcenſq; vnda, quæ à Rege Dario inter fugiendum hauſta, ſupra cætera omnia pocula Perſicas inter lautitias à ſe hauſta ſuauior dicta eſt. Quod ſi eiuſmodi condimenti iucunditas, quam tangentis ſenſus dolor ferculis inſpergit, aduertatur haudquaquam tam enormis inſaniæ, vt fit, condemnabitur Eſau, quòd pro lenticularum ferculo iure ſe primigeniorum abdicauerit. Siquidem homines paſſim cæteroqui ſapientes vitam quolibet primigeniorum iure pretioſiorem, cum gelido poculo, quocunque leguminum genere viliori, permutant: tunc nimirum cùm morbus (condiente ſiti) ipſorum labris gelidam illam Deorum nectari parem facit. Meritò igitur Ariſtoteles lib. 2. de Anima, non guſtantem, ſed tangentem ſenſum, *alimenti ſenſum* appellauit. Et in Moralibus ad Eudemum ait, Intemperantiam vulgò in Guſtatus Tactuſq; voluptatibus collocari, ſed illam omnino pertinere ad Tactum. 2.

3. Ethic. c. 10. — Cic. 5. Tuſcul. — Tex. 28. — 3.

Sed redeamus ad noſtra. Illa etiam præcipua voluptas, quam in dapibus lingua delibat, ſecluſâ ſtomachi, hoc eſt, Tactus eſurie, breuis eſt, vt aiebam: cùm enim nimium cibum ore hauſtum illico ſtomachus abhorreat, maiori omnino moleſtiâ helluonis anima afficitur ob tangentis ſenſus faſtidium, quàm voluptate ob guſtantis ſenſus oblectationem: Cum tactus ita ſenſuum omnium vehementiſſimus ſit, ac veluti princeps, quemadmodum omnium etiam eſt maximè neceſſarius. 4.

De cæteris vt dicam ſentientibus facultatibus, aio iucunditatem etiam odorandi, audiendi, ac videndi ad genus aliquod referri poſſe ſuauis tactionis, vt nonnemo innuebat. Quin imò ex Epicuri ſententiâ, qui in Phyſicis ſecutus 5.

Auctor in alio opere.

eſt

est omnino Democritum, non alius inest animantibus sensus, nisi Tactus; & quemadmodum officinæ Tactus ministræ varijs in partibus corporis magis minusve perfectæ sunt, ita etiam ad tenuia appellentium atomorum discrimina magis minusve dignoscenda, earumq; ad figuras ictusq; obseruandos valent: qua in diuersitate rerum omnium, quæ sentiri possunt, ac proinde cunctorum sensuum discrepantiam Democritus collocauit. Quare hisce fundamentis ab Epicuro constitutis, quælibet sensus voluptas, tangentis voluptas est facultatis. Et siquidem Tactum nihil delectat; voluptate saltem vehementi ac præcipua, præterquam id quod ipsi medetur, eumq; ab ea, qua laborat intemperie, naturalem reuocet ad habitudinem vitæ seruatricem, eapropter quælibet sensus voluptas dolori pharmacum erit, qui huiusmodi ex intemperie in tactu oriatur.

Verùm cùm accidere aliquando possit, vt quispiam simul Epicurum sequatur in morali, simul ab eo discedat in physicis, communem hîc de sensuum discrimine sententiam vtique amplectamur: quo sanè discrimine admisso haud illico fit, quò minùs id quod alicuius sensus voluptas vulgò censetur, ea verè sit voluptas alterius. Atque ita magnam partem accidit in odorando. Præcipua siquidem, quam percipimus è fragrantia, voluptas sita est, in oblectando cerebro saluberrimis odoribus; vt contrà fœtor, odoresque peracuti eam ob rem accidunt permolesti, quod auram cerebro officientem inhalant. Et tamen id omne tangentem pertinet ad sensum, siquidem ea solùm, quæ à tactu sentiuntur, animantis saluti prodesse queunt aut nocere, quippe quæ sola temperiem coniunctionemq; vitæ idoneam aut perficiunt aut perturbant.

CAPVT XXVI.

Ostēditur fœlicitatē nō posse cōsistere in ijs sēsilib. voluptatibus, quæ remedia sunt doloris.

1. HOc statuto, inter voluptates, quæ sentiri possunt, discrimine, nequit sanè fœlicitas, in ijs esse voluptatibus, quæ medicamina sunt. Paucissimis id euinco. Medicamen medium est vnicè inuentum vt remoueatur malum, atque ita mali desitio, ea demum integer finis est ac bonum integrum, cuius ergo suapte naturâ medicamen comparatur. At verò maius est bonum obtinuisse finem, quàm tantummodo medium: Maius igitur bonum est carere doloribus, quàm opportunis potiri medelis ad arcendos dolores. Pergo iam: Vt primùm desierit dolor, ea etiam desinit voluptas, qua nos afficit medicamen: Melior igitur atque optabilior censenda est vacuitas simul huiusmodi voluptatum, simul eorum, quibus voluptates ipsę medentur, dolorum, quàm simul voluptatum præsentia & dolorum. Vbi hoc obtinui; progredior adhuc: In vna doloris vacuitate minimè sita est fœlicitas, cum eiusmodi vacuitas dormientibus etiam sit communis, imò etiam ijs quodammodo, qui non sunt. Igitur multò minùs fœlicitas inerit huic dolorum voluptatumque permixtioni, quæ permixtio statum efficit, vt ostendi, multò minùs prædicta vacuitate perfectum.

Interpellauit hîc subridens Querengus, aitque, In alia profectò erat sententia bonus ille Transalpinus, qui cùm Romæ febri ardentissimâ laboraret, essetque valetudinis recuperandæ percupidus, medicum accersiuit celeberrimum, pollicitusq; illi est liberale perpetuumq; præmium, eius si operâ conualesceret. Id verò cùm euenisset, Transalpinus mercedem soluere detrectabat, causatus, à medico expulsam quidem esse febrim, vt pacto conuenerant, at etiam abijsse cum ipsa sitim, quod extra pactum erat: atque hanc in amore sibi esse tantundem, quantum illa erat in odio: quippe qui secum animo statuerat, vt primùm valetudinem recuperasset, celeberrimas vinarias Romæ cellas emungere. Et verò quot ij sunt, qui varijs tentamentis, famem ac sitim in faucibus prouocare contendunt, vt ijs fruantur voluptatibus, quæ suapte natura eiusmodi cupiditatum medicamina sunt? Non igitur indubitatum adeo est vacuitatem harum voluptatum, simul atque dolorum optabiliorem esse, quàm amborum possessionem, quod iam ipse nuper tuo quasi iure sumpsisti. 2.

Dissentiet Andreas (Saracenus obiecit) vulgus insanum, & plerumque belluis par quidquam habere iuris in ferenda sententia de vera tum bonorum, tum malorum natura & vi. 3.

Haud mihi fas est, Andreas ait, vulgi forum in hac disceptatione contemnere. Vulgi quippe sententia falli quidem potest in medijs, ea vt speret vtilia, ea verò noxia vt vereatur, quæ demum, nequaquam ex opinione succedant, atque huc spectat locus ille Satyrici celeberrimus.

Omnibus in terris, quæ sunt à Gadibus vsque
Auroram & Gangem, pauci dignoscere possunt
Vera bona.

At verò in ijs bonis malisve, quæ seipsis aut placent, aut displicent, res ita non habet; Eorum siquidem de bonitate aut prauitate nulla nobis alia suppetit ratio, præter experimentum; experimenti verò testis haud alius est opportunior, quàm hominum multitudo. Proinde Aristoteles Rhet. lib. 1. c. 6. & 7. non satis habuit bonum sic definiuisse, *quod omnibus placet*, sed etiam addidit, *aut multis, quia in hac re multi locum obtinent omnium.* Quod omnino indubitatum est, nisi ostendatur eiusmodi voluptatem, qua res illa placet ex aliquo mentis errore manare, vt antea constitutum à nobis est.

Nunc ad argumentum Querengi sic aio: duplici euenire potest ratione, Tactus molestias à quopiam exoptari, ea de causa vt ijs postea medeatur. 4.

Altera est, cùm quis optet, se non inappetentem esse in sumendis cibis; Et quidem ea, quæ huic stomachi fastidio opponitur, æqua opportunaque appetitio, esto fuerit illa dolor, optatur tamen non quidem suâ ipsius gratiâ, tu id nobis hesterna die auctor fuisti, Querenge; sed optatur tanquam lætabile indicium habitudinis optimè constitutæ, & tanquam affectio ad seruandam vitæ incolumitatem necessaria.

Al-

Altera, qua id euenire potest, ratio est, si perpetuam raramque famem aut sitim sibi quis concupiscat, idcirco duntaxat, maior vt voluptas ex cibo potuq; percipiatur. Perpauci verò erunt ij, qui tota penitus vita famem illam auidissimam Erisictonis, aut hydropicorum, rabieq; furentium sitim optarent: imò verò oraculum illud Ioannis vt faustissimum accipitur, *non esurient neque sitient ampliùs:* siquidem tunc ea priuatio, neque argumentum, neque causa
5. mali cuiuspiam erit. Ecquis eam nollet subire conditionem, vt primorum instar parentum adhuc insontium, nec æstui, nec gelu esset obnoxius? quamuis eiusmodi conditio haud ijs voluptatibus frui posset, quas & hybernus Campaniæ tepor, & æstiui Prochytæ Fauonij secum ferunt? Quod si quispiam sensuum appetitus lacessere studet, vt fruatur remedijs, is verò in ipsa Epicuri Academia mercator voluptatum imprudens accusatur; vt videre licet in Lucretio. At desiderij adeo enormis in aliquibus causa illa est, quod aut bile mordentur, aut alia quauis ratione vel corpore vel animo cruciantur: quam vt delinire molestiam possint, vehementem sensus cuiuspiam voluptatem anhelant. Ita siquidem mortalium anima comparata est: Cùm illa in rem aliquam vehementiùs fertur, ad alia omnia propemodum obstupescit, eorumq; puncturis nequaquam dolet. Inde euenit, vt, qui ægrotant, cibi potusq; sint intemperantiores: Hac enim vna possunt vehementi voluptate perpetuam acerbissimamq; morbi molestiam temperare. At in ijs, qui secunda vtuntur valetudine, carentq; molestijs, quiq; eiusmodi voluptatis capaces sunt, quæ syncera sit, ac doloribus non immixta, nunquam erit inuenire insanum adeo votum, vt cupiditatibus flagrare malint, quò deinde possessæ voluptatis veluti aura recreentur. Quod idem prorsus esset, ac si quis cilicinas setosasve tunicas indueret, vt, eas cùm postea deponeret, iucundiùs recrearetur: maximè verò quòd cruciatus eiusmodi est diuturnus, voluptas autem leuamenti breuissima.

CAPVT XXVII. *Ne in ijs q̃dē sēsuū voluptatib. q̃ remedia nō sunt, esse potest fœlicitas: agitur de odoratu, visu & auditu.*

1. AIo contra Epicurum secundò. Præcipuam hominis fœlicitatem haud sitam esse in alijs sensuum voluptatibus, quæ non comparatæ sunt in remedia. Hæ nimirum sua vi, & ab intima mentis animiq; voluptate seiunctæ, tenues adeo sunt, vt nullas esse Aristoteles existimauerit, ideoque voluptatem planè omnem ex eo triplici sensu profectam ijs denegauit animantibus, quæ sunt mentis expertes. Et sanè vt mihi videtur, voluptatum huiusmodi ipsæ etiam belluæ aliquam obtinent partem, sed modicam adeo, vt ea dignosci vix possit *a*, quod aliàs *b* constitutum inter nos fuit. Quapropter in hisce voluptatibus humana nequit inesse fœlicitas. Placet trium eiusmodi sensuum voluptates capitulatim examinare.

2. Sensus quidem olfaciens, qui hos inter minimum virtutis habet ad erudiendam oblectandamque mentem, tenuem adeo nobis voluptatem affert, vt facilè quidem eâ nos carere pateremur, quod de se Augustinus *c* affirmat, quam-

a 3. Ethi. & alibi sæpe.
b l 3. c. 21
c Lib. 10. Cōf. c. 32

quamuis Afer; quæ natio insigniter odoribus oblectatur. Quin etiam existimauit nonnemo, ob rerum malè olentium obuiam frequentissimè multitudinem nihil detrimento voluptuosę vitę futurum, si olfaciente sensu priuaremur. Quanquam rerum etiam suauè olentium voluptas pręcipua tangentem spectat ad sensum, tum ex eo, quod innui, argumento, tum ex ijs etiam rationibus, 3Eth.c10. quas de odoramentis dapibusq; aduertit Aristoteles, quarum vtique dapum nidor gratus accidit earum ob rerum memoriam, quę tangentem sensum delectant, quibus huiusmodi solet odor inesse.

De auditu visuq; dubitare quis possit, quin præcipua, quam nobis largiuntur ipsi, voluptas in intelligentia potiùs sit, quàm in ipsis? ea de re diximus alijs in locis abundè: nec euenit aliunde, vt quidquid geminus hic sensus amat, id vtique desipiat, statim atque à gratia deficit nouitatis. Quod scimus nequaquam euenire in ijs, quæ sensui tangenti sunt grata, (quod vtique dictum volo, prout illa ad tangentem pertinent sensum, non verò vt per hunc ad phantasiam pertinent.) Non item id euenit in sensus olfacientis voluptatibus, dummodo illæ sentiri possint, & odoratus ipse nimijs rei halantis odoribus non obruatur. Neq; pariter id contingit in voluptatibus gustantis sensus, nisi quatenus cibus, qui, si fuerit modicus, stomacho salutaris est, immodicè sumptus, nocumento esset ob nimiam principum qualitatum vim eiusmodi cibo ingenitam.

Quamobrem succi plurimi cibus, quippe principe quapiam qualitate semper cumulatè præditus, & explet citissimè, & fastidium parit, quod fastidium ad tangentem omnino sensum, non ad gustantem pertinet, vt ex ijs, quæ diximus, colligi facilè potest. Cæteris in euentibus, qui semel delectat cibus, delectare semper etiam consueuit. At quæ auribus oculisq; obijciuntur, nouitatem singula postulant, vt delectent; neque vlla est Cœli pulchritudo, aut musici concentus suauitas, eadem si semper sit, careatq; nouitate, quin citissimè ab illa deficiat iucunditate, quæ initio oculos atque aures impleuit. Cuius rei ratio est, quòd horum voluptas sensuum sita pręcipuè est in erudienda rebus admirabilibus atque curiosissimis intelligentiâ. Quare Aristoteles, vti diximus, ex eo quo præcipuè prosequimur oculos amore, appetitum scientiæ in nobis esse naturalem euincit. 4. Atqui nequaquam scientiâ docetur animus, cùm quæ patent, ac trita sunt, ostenduntur. Mirum igitur non est, gemini huiusce sensus delicias esse duntaxat, aut noua aut saltem non ita planè vulgata, quin ijs in audiendis vel certior vel distinctior, ac viua magis earum notio comparetur. Magis, inquam, viua nimirum inde contingit, vt nos post temporis aliqua interualla viridarium elegantissimum reuisere, eodemq; à melico eandem iterum musicam cantiunculam audire delectet: quando ex hoc repetito visu audituve fiat vt rerum imagines, quæ factæ iam fuerant diuturnitate decolores, in nobis iterũ reflorescãt.

E duabus his thesibus confirmatis euincitur, præcipuam eam, quæ percipitur à sensu fœlicitatem, omnem omnino intelligentis esse facultatis, penitusq; in scientia sitam esse.

Quòd

5. Quòd si hebetiores hîc ego alloquerer Auditores, qui nonnunquam incertum inter ac subtile nihil dignoscunt, non his equidem rationibus vterer in Epicurum, veritus, ne nimis illum sic ratiocinando dignarer; perinde quasi eius philosophia nos eò compelleret, vt nouas argumentorum vias peruestigaremus, quibus illam inuadere euertereq; possimus. Enimuero vt insana ipsius effata confutentur, abundè est, si vobis in memoriam reuocaueritis, quod ab Illustrissimo Cardinali prima die & à Querengo hesterna luce commonstratum est, vt sapientiæ voluptates cuiuis voluptati sensuum anteponerent. Neq; locum hîc habet id, quod à me initio allatum est pro Epicuro, de ijs, quæ per errorem nostris animis obijciuntur. Etenim, quisquis eiusmodi quos ille vocat animi errores emendare studeat ijs omnibus argumentis, quæ vniuersa Epicuri scientia commenta est, ille tamen haudquaquam à seipso impetrabit, ne repetita eiusdem peregrinæ veritatis cognitio grata sibi accidat, aut ne animo crucietur, si ab alijs scientiâ superetur. Mitto ea, quæ attulit Querengus exempla in ipsis etiam pueris, in quibus inter voluptates omnes vehementissima est curiositatem explere. *Li 1. c. 18. Lib 3. c. 4 & seqq.* *Cic. l. 1. de fin.*

Age verò, aduersus Epicurum ipsum statuam Epicurum. Ipse scilicet morti proximus, doloribusq; acerbissimis stranguriæ ac laterum cruciatus, suo tamen Metrodoro per litteras significauit, sibi esse adhuc beatè ob inuentæ suæ philosophiæ dulcissimam recordationem. Voluptates igitur animi ipsi etiam corpori sensuum cruciatibus laboranti fœlicitatem afferre possunt.

6. Neque verò sapientia tantùm, at etiam honor (qui bonum est extrarium) supra quamlibet sensilem voluptatem oblectat Quisnam, rogo, cunctis sensuum voluptatibus non cederet (dummmodo cæteroquin doloribus esset immunis) vt Macedonis aut Caroli V. Cæsaris dominatu & gloria potiretur?

Neque his ritè occurritur, si dicatur homines falli; siquidem vt nuper aduerti, multitudinis error in medijs vtique non in finibus versatur. Omnes verò à Natura falli, si quisquam ediceret, is porrò æquè insaniret, ac si asseuraret absynthij succum multò esse perdicibus iucundiorem; sed tamen ideo hac in re imponi nobis à Natura, vt oppositum arbitremur, quia perdices nobis sunt alendis aptiores.

CAPVT XXVIII

Carere sẽsuũ ac p̃cipuè Tactus molestiá necessariò ptinet ad fœlicitatẽ.

1. PRoinde in hanc ego rationem postremò conficio partim aduersatus, partim Epicuro fauens; sensuum voluptates perexiguam obtinent fœlicitatis nostræ partem; at sensuum dolor calamitatis nostræ magna pars est. Quare ij Philosophi, qui fœlicitatem in doloris vacuitate collocarunt, si hanc vnam fœlicitati nostræ satis esse putarunt, omnino falsi sunt; si eam necessariam esse censuerunt, verissimè pronunciarunt. Iam verò dolorum omnium ij sunt acerbissimi, vt ostendi, qui tangentis sunt facultatis. Illudq; animaduersione dignum

Nulla vel opulentia vel dominatus est immunis à doloribus Tactus: cur id eueniat.

gnum est, ab hisce tandem doloribus eximi neminem posse mortalium vel diuitiarum ope aut dominatus. Molestiæ cæterorum sensuum omnes in exilium agi possunt regalis septri potestate; omnes pariter, vt ita dicam, auri veneficio excantantur; Tangentis verò facultatis dolores tantummodo regijs trabeis tegi, & inter holoserica, textasque auro culcitras cubare gloriantur. Quæ res argumentum illi Martialis acutissimo dedit Epigrammati.

Quare tam multis à te, Lentine, diebus
Non abeat febris, quæris, & vsque gemis.
Gestatur tecum sellà, paritérq; leuatur:
Cœnat boletos, ostrea, sumen, aprum,
Ebria Setino fit sæpe, & sæpe Falerno:
Nec nisi post niueam cæcuba potat aquam.
Circumfusa rosis, & nigra recumbit amomo,
Dormit & in pluma, purpureóq; toro.
Cùm sic tam pulchrè, tam bellè viuat apud te,
Ad Dammam potiùs vis tua febris eat?

Neque difficilè fuerit, rationem afferre, cur tangentis facultatis doloribus (hoc est, maximæ hominum calamitati) quæuis celsissima fortuna succumbat. In hoc sensu tangente vita sita est, hic nisi lædatur, in mortem obire non possumus. Sic igitur fieri nequit, vt diues potensve facultatis huius tangentis doloribus sit immunis, quemadmodum vterque immortalitatem adipisci non potest. 2.

CAPVT XXIX.
Quãtum afferat voluptatis nos amari: id vnde fiat.

PEr singula bona physica intimaque iam iuimus. Ad extraria nunc veniamus, primóq; loco ad amorem. Nihil eorum, quæ extra nos sunt, ab vllo mortalium vehementiùs amatur, quàm amari. Ac proinde nullum omnino beneficium beneficij nomen habet, nisi filius sit amoris. Ipse verò amor, etsi fuerit alio quocunque bono infœcundus, amore tamen rependitur; eo nimirum affectu, qui, quantum in nobis est, ei qui amatur, bonis est omnibus fœcundissimus. 1.

Ratio verò gaudij huius, ab amore nascentis, quamuis à qualibet vtilitate seiuncto, grandibus verbis ac ratiocinatione quapiam admirabili posset afferri: Nos tamen ingenuè philosophantes veritatem ipsam dilucidam, non grallatoria granditate suspiciendam vestigamus. Quare missis ijs, quæ in hanc rem per metaphoras rationésq; prodigiosas magis, quàm veras disputari possent, illud assumo, quod expendisti tu ipse hesterna die, Querenge, id est, constitutum à Natura fuisse, vt aliorum amor nos delectet, odium verò contristet, vt omnes omnino mortales ac præcipuè viri Principes ad huius fugam, ad illius verò desiderium ac studium prouocentur. Quoniam verò res est, quæ ad amorem illicit, beneficium ac mutuus amor; contrà res est, quæ odium 2.

Li. 3. c. 31.

dium irritat, iniuria odiúmque mutuum; ideo quiſque, alienum vt amorem obtineat, ab iniurijs odióq; ſe cohibet, ad beneficia amorémq; ſe prouocat, ſiquidem neque Xerxis immanibus exercitibus, neque Tagi Pactolíq; tempeſtatibus aureis aut expugnari, aut emi ne tantula quidem pars amoris poteſt, ſi eiuſmodi artibus non vtamur. Quodnam verò ad humani generis fœlicitatem adminiculum eſt opportunius, quàm cuilibet hominum eiuſmodi appetitionem ineſſe, cui non alia is facere queat ratione ſatis, niſi beneficia conferat in humanum genus?

CAPVT XXX.

Virtutem certiſſimũ eſſe mediũ vt quis a. metur, oſtenditur, Duab. hæc regula exceptionib. coërcetur

1. HInc videtur confici ſic; pulcherrimámq; hanc ſententiam poſſe deduci, dignam certè, quæ aureis characteribus humanis in cordibus exaretur. *Ad amorem omnium ſibi conciliandum, certiſſimum medium eſt virtus.* Confirmo ſic. Quemadmodum à te in prima Academia conſtitutum audiui, Cardinalis Illuſtriſſime, nihil aliud virtus eſt, niſi pro Naturæ arbitrio ac voluptate agere. Id verò placet Naturæ, quod ei, vt placeat hominum vniuerſitati, conducit: Ac proinde laudabiliter agere idem eſt, ac eos actus gerere, quos ſuæ vtilitatis cauſa amari par eſt ab vniuerſitate mortalium. Contingere igitur ſanè poteſt, vt aliquo in euentu rariſſimo ac fortuito virtus odio ſit hominibus, vitium amori: plerumque tamen ac ſuapte natura ſecus eueniet. Quare indubitatum ſit, quod aiebam, nullam eſſe tutiorem ad amorem ſibi conciliandum viam, quàm ſequi virtutem.

2. Euentus, quos innui, fortuiti, in quibus contrarium accidat, duplicis eſſe generis poſſunt: Primò quidem, cùm à decepta multitudine pro vitio virtus, pro virtute vitium habetur. Ita cautam Fabij moram vituperarunt habuerúntq; odio milites, quaſi ignauiam, laudaruntq; Minutij temeritatem, eamq; tanquam fortitudinem adamarunt. At quemadmodum breuis tunc error fuit, notióq; veritatis conſequuta conſtans permanſit atque immortalis; ita ferè huiuſmodi perſuaſionis fraudes neque crebræ ſunt, neque diuturnæ: ac ſimiles omnino laruis, quæ apparent rarò, euaneſcunt verò citiſſimè; cùm humana mens crebriùs multò veritati aſſentiat, quàm falſitati; quod alibi non ſemel aduertimus. Præcipuè verò haud vnquam communis odij materies erunt ceu vitia virtutes illæ, quæ aliorum paſſim in beneficia vertunt: quo in genere ſunt, liberalitas, clementia, iuſtitia, fides, periculorum aggreſſio pro patria, & eiuſ-
3. modi cætera. Contrà verò nunquam in amore ceu virtutes erunt ea vitia, quæ publica cedunt in detrimenta, vt auiditas, crudelitas, iniuſtitia, perfidia. Quædam tantummodò facta, in quæ non propria nos commoditate propendere videmur, at gratia communis boni, vel voluptatis, publicæq; comprobationis, licet prudentiæ diſcrepent à præceptis, tanquam virtutis officia ineruditæ multitudini ſuadentur: vt in diuitibus prodigentia, in militibus audacia, nimia in moderatoribus conniuentia. Contrà verò quaſdam actiones,

quæ

quæ ad propiam agentis voluptatem vel vtilitatem geri videntur, cum incommodo alieno coniunctę, quamuis eas iubet honestas, req; ipsâ Reipublicæ prosunt, multitudo ceu vitia criminatur, veluti in sumptibus parsimoniam, in prælijs cautionem, in regimine seueritatem. Quid tamen? aliquando tandem veritas, aut rationibus, aut successu dignoscitur. Manlijq; ac Varrones posterorum omnium odio mordentur, dum interea Catones, Fabij, Torquati post haud longa populi maledicta exagitati, non modò amantur vt Heroës, sed tanquam numina perennis famæ cultu propemodum adorantur.

Addo alterum euentum ex duobus, in quibus, vt indicaui, odium parit virtus. Ipsa nempe Virtus, etiam cùm agnoscitur, odio nonnunquam esse multitudini potest: non omnium quidem hominum vniuersæ multitudini, at ei tantùm parti, quicum vir studiosus versatur: cui scilicet parti accideret opportuniùs, vt ipse opposito vitio laboraret. Ita conspirans tumultuansq; agmen aut Ciuitas à fide desciscens, eos omnes gladio dant, qui Principi seruare malint fidem. Ita in corrupta Athenarum Republica eueniebat, in qua exilium optimorum ciuium principio inuentum est per ostracismum: vbi accidit, vt nescio quis scribendi ignarus ipsimet Aristidi sibi nimirum incognito testam traderet, vt in ea pro se damnationis suffragium exararet: ex quo homine cùm innocens Reus quæsiuisset, quonam ad id præstandum Aristidis crimine permoueretur: Nullo, inquit, siquidem eum nec de facie noui, at hoc *Iusti* agnomen, quo vulgò appellatur, illum animo mihi inuisum facit. Ad quæ nihil Aristides, & confestim ex eius illiterati homuncionis postulatu suum ipse nomen in testa exarauit. 4.

Verùm & hi casus rarissimi sunt ac breuissimi: Apud Historicos omnes, præcipuèq; apud Tacitum, aduertere licet quanta celeritate tumultuantibus in populis Principis virtus petulantiam in reuerentiam, in pœnitentiam furorem commutare consueuerit. Et verò perquam rarò optimi quique Ciues Liberis in Ciuitatibus diu fuerunt oppressi. Id quidem ipso in Aristide patet, qui ab exilio citò reuocatus in patriam est data opportunitate belli, quod aduersus eam Persæ susceperant. 5.

Cur igitur, dicet hîc aliquis, in hominum ore litterisq; huiusmodi habetur effatum, Vitij fauor est; odium verò virtutis? Mortalibus contingit vniuersis, quod Regum administris, qui cùm plerumque sibi populos infensos esse cognoscant, id, quod sui vitij est, promeritum ac fidem appellant, aiúntque, obsequi neminem suo Principi diligenter posse, qui publicæ inuidiæ atque obtrectationi se non deuoueat. Non secus maxima pars hominum in hoc odio se esse intelligens, odium ipsum in materiam reuerentiæ commutare contendit, clamitátq; ac scriptitat, apud homines amori vitium esse, odio virtutem: perinde quasi ad multitudinis voluntatem iussæ non fuerint leges, aut hæ qualibet in Republica virtutem præmijs, vitium pœnis non afficiant.

De-

6. Denique, vt penitus eam, quam edixi, positionem confirmem, vnum animaduertere necesse habeo. Ad amorem sibi conciliandum, virtutem simulare non satis est. Huc effatum Socratis nuper allatum facit, hoc est, virtutis possessionem vnum esse medium certissimum, vt quis virtute præditus habeatur. Simulatio, falsæ margaritæ persimilis est, quæ, citò, seròve, tandem agnoscitur: eáque, inter vitia, omnium maximè inuisa est, quia vitiorum est nocentissimum.

CAPVT XXXI.

Ornamēta etiam Naturæ amorē parāt. Inter ea nobilitas: & hæc qualis & cur.

1. PRæter morales virtutes amorem etiam conciliant ornamenta Naturæ: Ita maiestas oris, linguæ charis, ingenium, eruditio, eloquentia, & ad equestria munera habitudo. Siue id contingat, quòd Naturæ ductu is, qui voluptatem affert, amatur, & qui huiusmodi ornamentis excellunt, suis rebus gestis miram multitudini pariunt voluptatem: siue accidat, quòd sibi homo decorum ducit, cùm supremi rerum omnium moderatoris affectu consentire, ideóque præcipuo illos amore prosequitur, quos amari præcipuè videt ab Auctore Naturæ: siue demum id eueniat, quòd hæ Naturæ dotes cum aliqua virtutis propensione plerumque coniunctæ, efficiunt, vt ijs, qui ornatus fuerit, se in commune omnium beneficium occupet & impendat.

2. Neque tenue amoris illicium nobilitas est, ea præcipuè, quæ non tam ab Auorum amplitudine, quàm eorum à meritis proficiscitur: cuiusmodi laudata est in filijs Germanici, quos tanto populus amore complectebatur, ex ipsa videlicet optimè meriti recordatione genitoris. Amor vtique erga huiusmodi nobilitate conspicuos viros gignitur non tantùm è morum similium persuasione in ijs, in quibus idem est sanguis; verùm etiam quia per hunc amorem sibi videntur homines præmium rependere virtuti, licet extinctæ, eóque exemplo præsentes allicere, vt laudabiliter agant, cùm tali arte cognoscant hæreditatem publicæ beneuolentiæ à se vniuersæ posteritati fundari.

CAPVT XXXII.

Amari potiùs, quā odio haberi, necessaria pars est fœlicitatis, atque hinc euincitur sine virtute non posse consistere fœlicitatē

1. HÆ proinde dotes magnesiâ quadam vi amorem pelliciente incrementum facient fœlicitatis. At quemadmodum vt quis ametur, nequaquam necessariæ sunt omnes, ita nec ad humanam fœlicitatem omnes necessariò desiderantur. Generis originísq; nouitas Pompeio Romæ beneuolentiam non ademit, neque humerorum vitium, quod Platoni nomen dedit, eidem amorem abstulit aliorum. Qualiscunque tamen ornamenti causâ amari ab hominibus, citiùs quàm eorum in odio viuere, maximè, vt opinor, necessarium humanæ fœlicitatis est elementum, quod si desit, cætera omnia bona pretio cadunt. Atque ita iure quidem apud Senecam *a* Megæra acerrimam sumere se vltionem existimauit: Lico, licet amplè regnanti, lethale tanquam iaculum commune omnium odium intentans obijciénsque.

a Herc. fur. Act. 2. sc. 3.

Patrem abstulisti, regna, germanos, larem,
Patriam, quid vltra est? vna res superest mihi,
Fratre ac parente carior, regno ac lare,
Odium tui; quod esse cum populo mihi
Commune, doleo: pars quota ex isto mea est?

Verùm, quemadmodum supra rem omnem, quæ sub aspectum cadat, se- 2.
rena turbatave Cœli facies gaudio nos afficit aut mœrore, ita planè amor odiumque in nos mentium maximè sublimium, vim ac pondus habent maximum nostro in pectore fœlicitatis & miseriæ. Iam inter mentes omnes Naturæ mens, hoc est, Dei, celsissima est; huius amorem virtute nobis conciliare, huius odium vitio in nos lacessere arbitramur; Eam ob rem, animi nihil sibi conscij securitatem extimas inter calumniarum tempestates Iridem esse dixerim intimæ tranquillitatis effectricem: Ex altera verò parte patratorum scelerum conscientia cordis humani Erynnis est, quæ in eo pœnarum Tartara constituit, non vtique mitiora ex arridentis fortunæ benignitate, quæ illi vndique deliciarum Elysios fabricetur.

Quare inferre sic possumus; quantum ad amorem pertinet, virtutem ne- 3.
cessarium esse fœlicitatis fundamentum; siquidem ea cùm absit, constans hominum beneuolentia sperari non potest, & nulla ratione fiet, vt eius qui hominum Auctor est ac Dominus, amor obtineatur.

CAPVT XXXIII *De honore, & qua ratione amorem comitetur quàq; eidem aduersetur.*

BOnum alterum extrarium, honor: ad quem etiam referri magnam par- 1.
tem valet id, quod de amore pronunciauimus. Siquidem & eadem omnino de causa vtriusque desiderio nostros animos Natura inflammauit: & ijsdem plerumque dotibus obtinentur. Explicauimus aliàs, honoris nomine id à nobis intelligi, quod ad aliorum erga nos spectat existimationem, & venerationem intimam, & in animo constitutam. Ad *intimam*, inquam, quippe cultus extimus, non inter ea bona censetur, quæ sui causâ optantur, sed tum quia argumentum est, & illi qui colitur, & cæteris etiam intimæ venerationis, tum verò quoniam alia parere commoda consueuit.

Hîc Saracenus: Qua tu ratione pronuncias, ijsdem ornamentis venera- 2.
tionem amoremq; hominibus comparari, cùm hi potiùs affectus inter sese aduersari videantur, eaq; propter tanquam singulare nescio quid, atque heroicum in paucis mortalium commendatur, vtrumque quod fuerint assequuti?

Cui Andreas: Amoris venerationisq; materies id altera discriminis habet ab altera, quòd prior in ijs solet esse dotibus sita, quæ aliqua ratione cedunt in bonum amantis, aut eorum, quibuscum ipse coniunctus est amore, vt suprà etiam aduerti: posterior verò, quanquam ijs exoluitur prærogatiuis, quæ, aut in præsentia conferunt, aut saltem conferre beneficia possunt, quod asseruit Aristoteles, nihilo tamen minùs perfectiones etiam omnes, omnesq; 1 Rhet. c. 5
com-

complectitur prærogatiuas. Ita diuitias, potentiam, eamq; nobilitatem colimus, quæ ab hoc Maiorum gemino splendore, suam accipit lucem, quanquam neutra nos allicit ad amorem. Iam verò inter cæteras, quæ nos ad venerandum inuitant dotes, potestas illa est, qua ita pollet quispiam, vt nos pro arbitratu miseros reddat: Et hæc nominatim veneratio, quippe timore permixta quodammodo amori aduersatur; vniuersi quippe qui veneramur eam vim, ex qua futurum aliquod malum nobis auspicamur, aut certò, aut ea conditione, *Si quidpiam effecerimus, quod cæteroqui libenter efficeremus.*

3. Quocirca quemadmodum non amoris illicium, at auersationis est nostrum malum, ita nubes illa, quæ hoc nobis fulmen intentat, deiectis quidem oculis, at non beneuolentibus à nobis aspicitur. Atque in hoc illud Aristotelis axioma nititur: *Nemo amat, quem timet.* Cæterùm ea veneratio, quæ virtutem *2 Rhet. c. 5* eius, qui colitur, cæterasq; beneficas eiusdem dotes veneretur. Enimuero, non modò inimica non est, at socia filiaq; prorsus amoris. Quare sapienter aduertit nonnemo, vniuersa, quæ dicata Deo sunt, Templa, sacra ipsi esse præcipuè tanquam rerum omnium procreatori, bonorúmque largitori, nullum porrò hoc vno titulo, quòd infinitus, immensus, omnipotens est; tum autem æterno Parenti nulla, cuncta verò aut secundæ, aut tertiæ diuinæ personæ, quibus nimirum præcipuo quodam nomine tribui solent beneficia diuinitatis. Quinimo ipsi etiam Ethnici altaribus colere consueuerunt Heroës nominatim illos, qui meliùs essent de humano genere meriti, & Iouem suorum Numinum Regem à *iuuando* dixerunt. Hic igitur cultus, quo sublimes animæ amabiles maximè ac benemerentes excipiuntur, ille ipse est, qui præcipua ac sincerissima fœlicitatis pars est.

CAPVT XXXIV

Inducitur quæstio; Expediat-ne magis Principi amari, an timeri

1. AD hæc ita Saracenus: Huc celeberrima faceret quæstio, Expediat-ne magis Principi amari, an timeri; de qua re Macchiauellum scriptorem illum impietate magis, quàm scientiâ nobilem, ita sentire accepi, timorem primo loco esse quærendum à Principe, quippe quem obtinere ipsi arbitrarium est, cùm amor ex arbitrio pendeat alieno.

Cardinalis, qui tacitus & alienos in sermones hucusque fuerat attentissimus, animo commotus: Nostis, inquit, versari me quodam in opere scribendo de arte bene regnandi, quam duxi ex euentis primorum quatuor Iudææ Regum. Atqui in ipso plurima carptim discutio perniciosissima scriptoris huius effata, atque à me ostensum iri confido, eum nihilo meliorem fuisse Philosophum, quàm Christianum. At impudentia impietasq; id sæpenumero impetrant: existimatur à vulgo nemini venisse in mentem, quod effari voluit nemo: & acumini tribuitur singulari, quod singularis est audaciæ & temeritatis.

CAPVT XXXV. *Allata Macchiauelli sententia cõfutatur.*

PRimùm, hîc non quærimus, amorem inter ac timorem, vter obtineri faciliùs possit, verùm vter melior sit, dum obtinetur. Et sanè amorem maioris esse momenti, conficitur, eius etiam ad scriptoris lancem, qui amorem timoremve in pretio ea tantum de causa à se haberi ostendit, quod media sint cæteros mortales permouentia, vt ij pro nostra voluptate agant: Amor, inquam, in hunc finem medium est multò conducibilius, homines nimirum permouet, vt, vel si maximè occulti, nostræ studeant voluptati, cùm timor exterioribus tantùm operibus, atque in aperto versantibus, frenum incutiat. Quinimo timor gelida quædam affectio est, quæ potiùs mortales cohibet, quominus nos lædant, quam impellit, vt nobis beneficia largiantur: at verò amoris calor Solis calorem imitatur, qui totus est in nostris bonis progenerandis, simulq; igneus est ardor, qui mala vniuersa nobis impendentia perimit atque consumit. 1.

Sed nos Macchiauelli rationem in examen vocemus, nimirum in potestate regnantis magis esse timorem, quàm amorem obtinere. An nos fugit, ceu inuenire est inter homines ingratum aliquem animoq; efferatum, qui quod amabile est, amare nolit, non minùs reperiri posse audacem ac temerarium, qui quod terribile fuerit, timere nolit? Prætereo exempla tam nupera vtriusque Henrici, quorum Occisores, extra spem omnem propriæ vitæ seruandæ, illam Regibus adimere, per summam audaciam aggressi sunt; Proximis verò seculis Hieronymus Olgiatus, non modò Galeatium Stortiam Mediolani Ducem principali satellitio stipatum interemit, verùm etiam postea acerbissimo atq; inhonestissimo mortis generi destinatus, nihilominus in perpetua fuit tanti facinoris voluptate, proq; gemitibus ipse sibi, compedes inter ac forcipes, triumphali carmine parentauit. 2.

Suum Macchiauellus effatum ita potiùs confirmare debuerat. Timoris affectus vtilior regnanti est, quàm amoris, quia tenacius est vinculum. Sui siquidem in vnoquoq; mortalium amor, amorum omnium est maximus; atqui quẽ in subdito regnator progenerat, timor, in eo situs est amore, quo se subditus amat, & in eorum studio bonorum, quę timenti maximè cara sunt ac necessaria, nimirum libertatis, vitæ, cruciatuumq; vacuitatis: Efficacior igitur ad dominandum in animos, actusq; regendos timor erit, quàm amor ille, quo alter alterum amicitiâ complectimur, quippe qui debilior esse solet ac segnior. 3.

At esto, eo nomine tutiùs Principi sit timorem potiùs, quàm amorem sui excitare, alijs tamen capitibus tutiorem ipsi arbitror esse amoris custodiam. Timor duo non complectitur euenta, quæ maximè Principis intersunt, & ad quæ plurimum amor valet. Alterum est, quod aiebam, clandestinas cohibere offensas, vt venena, proditiones; siquidem vnus tantummodo est, neque terrarum accola Princeps ille, qui lædi, neque clam, neque ex improuiso potest. Quilibet igitur Rex mortalis sui custodem terrorem legans, is vtique Tyrannidis vltricem impunem sentiet suspicionem, quæ in horas singulas Regio imminentem capiti Syracusani Tyranni gladium ostentabit. 4.

Al-

5. Alterum, quod amor complectitur, euentum, non timor, illud est, cùm se subditus Principe potentiorem esse aduertit. Qua in re illud animaduersione dignum est, non aliam esse potentiam Principis, quàm Populi, qui suos ad inferendos impulsus (repetite memoriâ summum illum Regem *Impulsum*, de quo nos aliàs meminimus) pro ipsius arbitrio ac volũtate paratissimus est. Quare si huiusmodi volũtas deerit in Populo, deerit cõfestim in Principe potentia. At cùm scelerosus est Princeps, pars Populi maxima ab hac deficit volũtate: verũtamen in eadẽ ille potentia perstat, quia in illa perstare videtur, errorq; abit in veritatẽ: Subditus quisq; retũr vereturque, ne sua non parendi tyrañicis regnantis appetitionibus cupido, sibi peculiaris sit, nõ maximæ subditorum parti communis. Quare tunc quilibet potentiorẽ se ipso arbitratur Principem, cui scilicet fauere suis impulsionib. subditorũ plurimos putat, & vt acutè Lucanus cecinit, tũc sanè

Quisque pauet, quibus ipse timori est. Lib. 1.

Hic porrò timor ab errore profectus, quo subditus alter alterũ metuit, efficit, vt parere quisq; velit omnino, quanq̃ tacita sub cõditione, atq; *si tutò id audere posset*, imperium detrectaret. Atq; huiusmodi certa voluntas, quę falsa existimatione in quolibet procreatur, Principẽ planè potentẽ facit.
6. Verũ quia pro cognitionũ diuersitate permutari etiam voluntas solet, vtpote quæ cognitione ducitur, error verò cognitionis genus est maximè mutabile, quippe naturæ repugnans, inde accidit, vt non raro subditi, qui Principis violentiâ premuntur, in eadẽ se oẽs esse voluntate animaduertẽtes, sentiant simul sui ipsorum quẽlibet, eam si aperiat, fieri posse Principe potentiorẽ, cũ pro suo arbitrio multorũ impulsiones in eũ habeat paratissimas. Atq; ita dubitans illa vniuscuiusq; volũtas, dũ mutuò apitur, timoris laruas fugat, q̃ ne certa absolutaq; fieret, prohibebãt.

7. At amoris illiciũ gemina hęc euenta cõplectitur. Vallũ amor est adeo forte, vt non solũ aperto defendat ab impetu oppugnantiũ, verùm etiam clandestinis à cuniculis tueatur. Solida ille basi nititur veritatis, non mobili erroris tellure fundatur: adeoq; regnantis salutẽ maximè ponit in tuto. Appello testes euentus ipsos. Tyrannorũ paucissimi id timore iniecto assecuti sũt, vt sicca morte decederent. Prę̄stat per antiquas vbiq; terrarũ Regias animũ circũducere, illæ quidẽ oẽs horrorẽ nobis faciunt, dũ tot Regum timendorũ cadauera, non alio, quàm proprij sanguinis ostro fœdè obuoluta nobis ostendunt. Contrà verò ex bonis Regibus q̃ paucissimos perfidorũ scelere aspiciemus oppressos. Vnus inter Cæsares Gratianus, tanq̃ lacrymabile portentũ scribitur. Quod si nõnulli Principũ virtutibus inclyti à coniuratis cęsi sunt, vt Galeatio Sfortię, de quo nuper meminimus, accidit, eos illa tamẽ, ad q̃ in ipsos exacutus est gladius, haudquaq̃ aliqua virtus fuit, q̃ illis amorẽ cõciliaret, sed aliq vitium, quo in se odiũ prouocarunt: quanq̃ id sicariorũ perfidiam reuera non excusat, qui datos sibi diuinitus Principes ferre debuerant; & nosse, quemadmodum in hac rerũ naturalium vniuersitate plura elementa inueniri non possunt, ita nec in ciuili mortalium Republ. puras posse virtutes inueniri.

CAPVT XXXVI

Decernitur per distinctionẽ cõtrouersia; Debeatne Princeps vti potiùs timore, an amore.

AN igitur, Cardinalis Illustrissime, reris, addidit Saracenus, conducibiliorem vniuersè Principi esse timorem, quàm amorem? 1.

Siquidem huc deuolutus est sermo, Cardinalis ait, vtere distinctione; facta quædam sunt, quæ Princeps abhorret, & quæ subditus vna ex parte non recta facere Principem arbitratur, ex altera verò parte, ille etiam, qui eiusmodi facta sibi licere cupit, omnibus optat interdicta: Ea sunt crimina, quæ iustitiam lædunt, commerciumq; perturbant. Huiusmodi ne patrentur noxæ, debile frenum est amor subditorum in Principem. Cùm enim subditus sibi minimè persuadeat, se Principi nocere, si inimicum vlciscatur, aut alienum thorum polluat, nequaquam inducitur, vt eius amore tantæ voluptatis illitia suis deneget cupiditatibus ardentissimis. Plurimum verò vltionis publicæ timor valet, vt ab his attentandis homines cohibeantur, siquidem is timor, vtique affectus est, vt ostendi, humanis in animis efficacior. In his porrò euentibus, nequaquam timor ille in fortioris potentiæ falsa existimatione fundatur: quandoquidem populi vires atque impulsio paratissimæ, eam in pœnam pro nutu dominantis erunt, non tam illi proficientem, quàm populo vniuerso. Proinde optimè factum est, vt legum minis, suppliciorumq; terrore, rapinæ, homicidia, cæteraq; huiusmodi facinora prohibeantur.

Alia quædam facinora rectà Principem ipsum lædunt, veluti coniurationes & defectiones. Et quanquam ipsæ sunt etiam Populo noxiæ, cùm omnino nequeant, quemadmodum in corporibus, ita & in regnis perturbationes maximæ euenire sine membrorum omnium tumultu atque dolore, nihilominus suum hoc malum Populus non dignoscit, imò imprudenter in nouo Principe meliora sperat, quoties qui re ipsa regnat, non satis placet. Iam de huiusmodi turbis verissimum esse cum Claudiano putauerim: 2.

Non sic excubiæ, non circumstantia tela,
Quam tutatur amor.

Si in amore Princeps fuerit, fieri nequaquam poterit, vt ipsi Populus malit exitium, tum quia malum id est Principis, cui bonum ipse desiderat, tum quia illud idem ipsius Populi malum est, vtpote qui regimen ipsius optimum ducens, illud cum alio commutare, aut damni, aut certè periculi plenam rem esse censebit. Quod si quispiam scelerosus contrarium huic, quem prædixi affectum, coqueret, metuet multitudinis Principem amantis vires, vtpote post confectum crimen etiam superstites. Contrà verò, si Princeps non amatur quidẽ, sed pertimescitur, in spem venire possunt facinorum molitores, fore vt post facinus vnà cum ipsius vita, metuendi etiam causa depereat, ipsos verò ante facinus rei silentium ac secretum, aut saltem cum aliorum voluntate coniunctio tueatur, quæ voluntas vbi primùm innotuerit, Principe fit potentior, efficitque, vt eos ipsos impulsus metuere ille debeat, quibus ipse se antea præbuerat metuendum. 3.

Ve-

Verùm longè nimis ab re propoſita excurri, perge porrò Andrea, eruditumq; ſermonem, vt incepiſti, proſequere.

1. AT ille. Miram afferes humanæ Reipubl. vtilitatem, Princeps Illuſtriſſime, ſi ſupremam huic operi manum imponens, in perſpicuo ponas tartarea Dogmata non minùs arcere homines è terreſtri, quàm è cœleſti fœlicitate. Nunc ego, vt faciam imperata, inceptam perſequens diſceptationem, honorem puto eadem planè ratione atque amorem, niſi pars eſt, ad naturam pertinens fœlicitatis, eiuſmodi ſaltem eſſe, vt contemptus, quod contrarium honori malum eſt, nequaquam poſſit cum fœlicitate coniungi. Contemptus porrò telum adeo acutum eſt ac pungens, vt hoc telo veteres exiſtimauerint, Deorum etiam animos, nedum Heroum, acerbiſſimè vulnerari, vt ab ijs oſtenditur, non modò in Achillis ira, verùm etiam in querelis, vſque adeo decantatis, Veneris modò, modò Iunonis. *CAPVT XXXVII. De contẽptu: & cur ille hominũ non autẽ Dei fœlicitatem impediat*

2. Qua igitur ratione, Saracenus intercepit, Diuini Numinis fœlicitatem non lædit, quod aliquando ipſe mortalium ſit in odio vel contemptu?

Plurimæ, ſubiunxit Andreas, in hanc rem afferri poſſent rationes; verùm præcipua, vt opinor, hæc eſt. Quo Deus ex operibus per virtutem & honeſtatem exercitis gloriam poſſet accipere, neceſſe fuit, vt genus vniuerſum rationis mentiſq; compos peccare etiam poſſet, quod acutiſſima ratiocinatione nudius tertius Querengus oſtendit. Et quando peccatum quodlibet Dei contemptus eſt, & eiuſdem etiam aliqua ratione odium, idcirco geminos hoſce ſerpentes, vt ita dicam, veneno carere oportuit, quod infinitum fœlicitatis diuinæ gaudium triſtitiâ poſſet inficere. Atque hinc ergo, rem ita ſe habere ſatis liquet. Reliquum eſt, vt ratio perueſtigetur, qua fieri hoc potuerit, ſiquidem eiuſmodi duæ res pariunt ſuapte natura triſtitiam, quemadmodum nos in nobis ipſis experimur; quamobrem indagare oportet, quodnam ea in re diſcrimen nos inter ac Deum intercedat. Miſſis verò plurimis ſpecie ipſa elegantioribus, quàm ad Philoſophiæ incudem exploratis rationibus, aptiſſimum omnium diſcrimen eſſe mihi videtur illud, ex eo ductum, quod mihi tu ipſe narraſti, à te fuiſſe prima die perpenſum Beatæ Cœli mentes, non omnia, quæ optauerint, aſſequuntur, & tamen doloris acerbitatibus ſunt immunes, Deiq; præpotentis inſpectio illud idem in ipſis efficit, quod ab Homero tribuitur pharmaco ab Helena poculis lachrymabilium hoſpitum immixto, quodq; ipſa conficere docta fuerat ab Ægyptia muliere Polidama. Quod pharmacum, vt Poëta ſcribit, lachrymas vel in eo coërcere poſſet, qui ſuiſmet oculis fratrum, genitorumq; cladem aſpiceret. Hac ratione dolori mentes illæ beatiſſimæ ſunt imperuiæ, ſiquidem naturalis earum mentium capacitas finita eſt, atque ita gaudium illud, quo abſorbentur, vberrimum, quanquam finitum eſt, in ipſa tamen capacitate nihil inane contrariæq; affectioni occupandum relinquit. Contrà Deus capacitatis eſt

Li. 2. c. 53

3. *Lib. 1. c. 4*

Od. 2.

est infinitæ, at etiam gaudium, quod ex intimis perfectionibus infinitis elicit, est infinitum. Quare huiusmodi gaudium aditum cuicunque mœrori obstruit, qui cuiuspiam rei non infinitæ vi eò peruadere attentaret. Ea planè ratione, qua si in hac rerum vniuersitate infinitus existeret aër, haud vllus seruari posset ignis, (Aristotelis vtor exemplo) licet alioquin minus, quàm ignis valeat aër. Proinde rerum procreatarum contemptus, odiumque in Deum mali quidem nomine naturaq; definiuntur, quatenus à Deo cùm adsunt pariter, & cùm absunt, odio habentur, non tamen ita, vt mentem ipsius valeant aliquâ mœroris vmbrâ conspergere. Ex altera verò parte amor ille ac honor, cuius Deo tribu- 4.
tum soluunt animæ virtutibus ornatæ, bona Dei sunt, hoc est, quæ ab ipso amantur, ipsique præterea gaudium pariunt; cùm addi possit aliquid infinito. Exemplum esto: Ea scientia, qua Deus ante suum quodlibet decretum necessarias omnes veritates nouit, scientia est infinita, & tamen illi deinde additur scientia veritatum non necessariò euenientium, quæ à libertate diuini pendent arbitrij.

3. phys. tex. 42.

Nec mora, quin Saracenus obijceret iterum. Deus igitur non summè fœlix est ac beatus, cùm maius obtinere possit bonum, quàm in præsentia teneat, maioriq; voluptate frui, quàm nunc fruatur, dum non omni quo posset amore ac honore colitur à mortalibus.

Non ita verè conficitur, respondit Andreas, gaudium quippe infinitum non *additamenti*, sed *pluris* est incapax Cùm hoc proprium sit cuilibet infinito, posse quidem illi nouum aliquid addi eo etiam in genere, in quo infinitum est, non tamen eo additamento maius fieri posse. Quod sanè fidem non inueniret, nisi naturalibus demonstrationibus petitis è rebus procreatis, minimèq; dubitandis, euidens id fieret atque perspicuum.

Pluribus id amicus noster argumentis sua confirmauit in Physice. Eorum 5.
aliquod hîc ego nunc indicabo. Et primò quidem statuo, euidens illud apud Mathematicos axioma, si duæ quantitates eidem tertiæ omnino coæquentur, neutram esse alterâ maiorem aut minorem posse. Nunc ita progrediar. Fingite vobis animo, rerum hanc Vniuersitatem perpetuò duraturam, quemadmodum naturaliter eueniret, nisi præter naturæ ordinem delere illam vellet Deus. Ad hæc animo reputemus homines, qui tunc essent in annos singulos nascituri. Enimuero futuri anni, ac prædictorum agmina hominum inter sese omnino æquè respondent. Nimirum cuilibet anno, prædictis ex agminibus vnum respondet, & cuilibet hominum agmini prædictis ex annis vnus. Hoc ita constituto, casum mutemus, fingamusq; eorum agminum primum, quod in euentu descripto nasciturum erat anno futuro, natum fuisse anno præsenti, tum autem primo ex futuris annis illud nasciturum esse agmen, quod in alio euentu futurum erat, vt post duos annos nasceretur, item secundo anno agmen illud nasciturum, quod alio in euentu anno tertio extitisset, atque ita deinceps. Sanè

vero-

vtroque in euentu anni erunt ijdem ; & tamen in posteriori euentu omnibus ijs planè annis futuris ad numerum agmina respondebunt, quibus annis primo in euentu responderent, qui porrò euentus supra cætera omnia agmina in altero euentu comprehensa vnum agmen præterea numeraret. Ea igitur detractione, quæ in posteriore euentu contingeret, nequaquam agminum multitudo fuisset imminuta.

Qua ratione, quæsiuit hîc Saracenus, cum ipse conuinceres, qui annos atque agmina, etiam in posteriore euentu nascitura ex æquo inter se respondere inficiaretur? At ille, nihil in eo conuincendo laborandum esset: futurorum annorum nullus ne in posteriore quidem euentu vno careret agmine, quod sibi responderet: tam igitur in altero, quàm in primo euentu futurorum annorum cuilibet peculiare suum agmen responderet. Antecedentem propositionem ita demonstro. Si eorum annorum cuipiam suum respondens agmen defuturum esset, vnus tantùm annus futurus esset, ac vltimus cui deesset, siquidem & vnum tantummodo demptum fuisset agmen, cæterorumq; agminum natalibus anticipatis, defectus ille nulli contingere posset annorum, qui alium post se annum relinqueret. At in ipsa futura Mundi æternitate, nullus vltimus esset annus, imò quilibet annus innumeros post se annos haberet, quandoquidem vltimo ac fine caret æternitas: Nullus igitur annus in æternitate tota futura suo careret agmine sibi respondente. Videtis iam, qua ratione infinito proprium est detractione non minui, & consequenti ratione additamento non crescere, dum illud pariter accessione ac detractione eidem ipsi multitudini correspondet. Et quod de tantulà detractione ostendi, ostendere pariter possem de maxima, vt vos optimè ingenij vestri acie prospicitis.

6. Ad quodcunque infiniti genus peculiaris hæc ratio pertinet. Atque ita quia Æterni Verbi persona infinitâ perfectione prædita est, alia quidem ab ipsa distincta potest illi addi perfectio, qualis humana Christi natura est, non tamen ex ea totum aliquid conflari potest, quòd solâ sit diuinâ personâ perfectius: Item cùm quęlibet diuinę Triados persona infinitè perfecta sit, licet personæ ipsę sint inter sese distinctæ, Trias tamen illa diuinissima nequaquam perfectione singulas Personarum antecellit.

Non hîc tamen Saraceni victum est acumen, sed iterum in Andream hac ratione inuectus est. Si tu inficiaris, posse Deum frui bono gaudioq; maiori, quàm in præsentia perfruatur, dabis saltem ipsi nunc haud esse illud omne bonum, neque Deum omni eo gaudio frui, quo ditari potest & frui: quandoquidem bono ac voluptate caret, quæ illi contingerent plurimis ex honoris amorisque actibus, quos posset ex procreatis rebus elicere. Atque hoc ipsum, omni quo potest bono, non frui, naturam ipsam fœlicitatis summæ videtur euertere.

Neque sic pro veritate conficitur, subiunxit Andreas, fieri siquidem

 nulla

nulla ratione potest, vt Deus simul omni eo bono gaudioq; fruatur, quo fruitur in præsentia, simul fruatur eo, quod euenire illi posset nouis exhonoris amorisq; actibus, qui ex rebus à se procreatis exsolui possint. Huius rei perspicua illa ratio est. Si actus huiusmodi progignerentur, neque ipsorum priuationes superessent, neque actus contrarij prouenirent. Iam vero, & huiusmodi è priuationibus actibusque contrarijs Dei gloria & voluptas ingens existit, siquidem ne vmbra quidem inueniri potest, rei vel adeo tenuis, vel adeo deficientis à Deo, quæ illi præcipuum aliquod vectigal gloriæ non exoluat. Maior quidem existeret (quod ego ita esse fateor) bonis ex actibus gloria, quàm ex ipsorum priuationibus actibusq; contrarijs: Verum infinitum cùm sit intimum illud bonum, quo Deus necessariò perpetuoq; fruitur, maior, minorve boni accidentis, extrarijq; accessio, neque illud bonum auget, nec minuit; id verò ex ea nascitur præcipua infiniti ratione, quam ostendi. Quare liquet iam Deum augeri maiori bono non posse, quàm in præsentia tenet, ipsiq; totum illud esse bonum, quod esse simul potest.

Qua demum in re mira illa Dionysij positio ab Aquinate adhibita aduertenda est: nempe, Deum rem omnium optimam esse, quam nos ipsi co- 7.
gitare animo valeamus. Atqui nos mente cogitare non possumus perfectiorem fœlicitatis plenissimæ necessitatem, quàm hanc ipsam, de qua ego hactenus disputaui. Si enim nobis nos ipsi talem Deum fingeremus, qui & in ipso extrario bono, necessariò summum illud bonum, quod ipsi euenire potest, obtineret, confestim libertas illi adimeretur procreandi, nec ne pro suo arbitratu, & facultas ipsa rem vllam rationis compotem progignendi, quæ peccato sit obnoxia; ex qua re tantum illi perfectionis accidit & gloriæ, quantum elapsâ iam à præsenti die tertiâ, Querengus ostendit. Atque ita Deum facturi perfectiorem, illum deficientem à perfectione potiùs fingeremus.

Li.2.c.53

LIBRI QVARTI
Pars Posterior.

CAPVT XXXVIII

Virtus nō est vniuersa fœlicitas. Error ex philautia ortus, in quo Epicuræi cum Stoicis consenserunt. Cum vitio nequit consistere fœlicitas.

MOnuit hic epularum structor Cardinalem, horam aduenisse pranden- 1.
di, epulasq; in promptu iam esse. Proinde pars argumenti vltima in consequentem reseruata est pomeridianam disceptationem. Et siquidem neque sereniùs, neque mitiùs, quàm matutinis horis se Cœlum ostendit, imò potiùs importuni Austri flabris infestum fuit, neque post prandium domo sunt egressi, sed eundem conuenerunt in locum, vt primùm eos accersere Car-

Cardinali visum. Ibi, eo sic iubente, Andreas de instituto iam argumento dicere persequutus est in hunc modum.

De physicis actum est bonis, & ex eo, quo sibi respondent, nexu, de oppositis etiam malis, tum in re solida, tum in priuatione aliqua positis disputauimus. Dicendum nunc est de bono maloq; morali, de virtute scilicet ac vitio. Deque his etiam disceptatum magnam partem est, cùm de amore atque adeo de honore quæsiuimus, nunc quod huic materiæ conducit, addamus.

2. Stoici, vt meminimus aliàs, vna virtute bonum omne atque integram fœlicitatem concludebant. Error hic è falso quodam præiudicio duxit originem, nimirum, Esse in potestate vniuscuiusque, fœlicitatem absolutissimam obtinere. Hunc in errorem philautiâ enutritum atque lactatum Epicurei conuenerunt, quanquam cæterùm, hostes infestissimi Stoicorum: Non quod nostro subijcerent arbitrio, quemadmodum Stoici, quemcunque summum fœlicitatis miseriæve gradum, at quia absolutam obtinere fœlicitatem, cuique liberum esse pronunciabant. Ita ergo disputabant, vnam oblectationem bonum esse, vnum verò dolorem, malum: Dum vita est nobis, præsenti oblectatione præsentem superari dolorem, vehemens quippe dolor, aut extinguitur breui, aut breui dolentem extinguit. Oblectationi præsenti addi à nobis posse suauitatem ex ipsa præteritarum memoria oblectationum; Tempus futurum illud enimuero esse, quod timore perturbans, calamitatem parit. Quemcunque tamen futurorum euentuum timorem duobus expelli posse præceptis: Alterum est, vt in hoc vitæ præsentis excursu, deterioribus vulgarioribusq; rebus assuescamus, vt relatum à me nuper est: Alterum quandoquidem ad intentata futuræ vitæ supplicia, quippe immanissima, fieri non potest, vt animus tranquillè per habitum comparetur, ea opus esse animo sic opinanti negligere, perinde atque horridulas aniles fabulas: adeoque sic existimare, diuinitatem ad vllum erga res mortales affectum nullo gradu descendere; Casum ipsum Patrem esse ac Dominum Vniuersitatis.

3. Hæc vtraque Stoicorum & Epicureorum opinio confutata iam à nobis est, eoq; nititur principio, quod exposui: Stolido sanè fatuoq; principio, quod alia ratione suaderi non potest, nisi quia in animum persuasio illa aditum facillimè obtinet, quæ pro locata domo gaudij offert pretium locatori.

Verùm licet virtute nequaquam omne bonum contineatur, illud ipse tamen do, vniuersas delicias, quæcunque in possidente illæ fuerint, per vitiorum miserias infici, non secus ac fumi fœtor lautissimas quasque dapes corrumpit. Primò siquidem vitij lues (id à me matutinis horis expensum est) hominem contemptui odioq; procreatarum omnium mentium obnoxium facit, omninoq; in illum Æternæ Mentis odium prouocat & contemptum. Tum verò eum diuinæ vltionis terrore facit attonitum. Neque vlla vnquam Atheorum insania mentis sibi consciæ latratus compescere potuit atque comprimere, in

eaque prauitate, non modò fidem, sed ne suspicionem quidem vltricis Diuinitatis præfocare; siquidem altè nimis à natura vel in ipsis Ethnicorum animis fixum hoc est.

Iuuenal. Sat. 13. *Nec surdum, nec Tiresiam quenquam esse Deorum.*

Atque hac in re, vel ipsa suspicio certissimum acerbissimumque malum est. Præterea vna tantùm virtus seruitio premit in animo contumaces appetitus; illas, inquam, Erynnes nostram in calamitatem adeo conspirantes, vt ea, quæ possidemus, omnia fastidire nos cogant, non quia verè non bona, sed quia possessa: neque nos in amorem bonitatis impellunt, at ipsissimæ difficultatis, non rarò inexuperabilis; quò ipse amoris fons potum nobis propinet sollicitudinis ac tristitiæ. 4.

Imò verò ne ipsa quidem imperfecta virtus, quæ impulsus animi retundit tantummodo, non frænat, satis est nobis, vt fœlicitate potiamur. Nimirum quanquam certaminis angor meritum auget victoriæ, fœlicitas tamen oliuâ potiùs, quàm palmâ coronatur, & filia quidem laboris est, non tamen socia. Fœlix igitur erit ille, qui non modò non eligit, sed ne vehementi quidem appetitu innititur in id, quod aut assequi nequit, aut admittere non debet; & qui eum induerit morem atque habitum, quem Plato *a* eam ob rem ab ipso Aristotele *b* laudatus Rerumpublicarum moderatoribus commendauit, nimirum vt lætari tristariq; consueuerit, quemadmodum decet. Voluptas vituperabilis flagello statim plectitur pœnitentiæ: Ex altera verò parte, laudabilis si fuerit dolor, nescio quid immixtum habet dulcedinis, quo conditur. Adeo vt ingeniosissimus nonnemo putauerit eam, quam in Tragœdijs experimur voluptatem, quod ex ijs ad mœrorem & lachrymas prouocemur, è quadam animaduersione iucundissima prouenire, qua in eo ipso dolore probitatem nostram contemplamur; siquidem honestissimâ miseratione afficimur erga aliorum, nihil ita promerentium infortunia. 5.

a 3. de leg. & 4. de Republ.
b 2. Ethi. c. 2.
Castelue. in Poët.

Intercepit hîc Saracenus: Tu euincis quidem virtutem aliqua ratione bonum esse, vitium verò malum; non tamen euincis alteram se ipsâ, atque vt finem bonum esse, alterumq; malum. Imò apud Platonem Glaucus oppositum de iustitia, hoc est, de præcipua virtute, persuadere contendit (quod in quauis alia virtute pariter locum habet) ijsdem nixus argumentis, quæ à te nuper allata sunt; nimirum, ait ille, iustitiam quicunque commendat, de præmijs tantùm loquitur, quibus illa ab hominibus Numinibusve donatur, atque ita nullam in ea bonitatem inuenit, si ab omni effectu separetur; nullam, inquam, quæ finis rationem habeat, bonitatem.

2. de Rep.

L. 3. c. 44 At Andreas. Superiore die Illustrissimus Cardinalis viam nobis aperuit isthæc à te opposita diluendi, cùm docuit, ius illud, quo bonum tenetur, & ipsum esse bonum vt finem, quo nimirum possesso bono, pre- 6.

tium & bonitas aliorum bonorum augetur. Virtus igitur non modò medium est vtile obtinendo terrestri cœlestique præmio, atque adeo obtinendis laudibus, amorique mentium procreatarum, ac Dei, ac demum ijs omnibus, quæ nuper enumerauimus, bonis; verùm basis est, quæ illa eadem attollit bona, ornamentum, quæ illustrat, arcana demum atque interior eiusmodi vis, quæ illa eadem planè format, auget, animatque. Siquidem longè iucundiùs quisque præmio delectatur, cùm eo se dignum, quàm cùm indignum putat. Ita pariter vitium ærumnarum vulneribus alexipharmacum adimit suauissimum, innocentiæ conscientiam; imò verò conscientiæ morsibus eadem exulcerat vulnera. Atque ita commonstrasse me puto ceu finem, & gratiâ sui, alteram esse bonum, alterum verò malum.

CAPVT XXXIX. *Inducitur q̃stio, quisnam ille sit status, q maximè in terris fœlicitatem parit.*

POstquam de bonis malisque omnibus egimus, illud vnum superest, vt examinem breuiter, quonam in statu, fortuna, conditionéque maior fœlicitas inueniatur. Loquor hîc ego pro consueta status cuiuscunque naturâ, ferre siquidem casus aliquis potest, vt à mulieribus, velut à Semiramide, Artemisia, Zenobia, &c, quemadmodum nonnulli Patres arbitrantur, à Debora, ducantur exercitus; vt Dynastæ verò, Regesque, veluti Sardanapalus, colum fusumque tractent; vt mancipia, cæcique cantitantes, quemadmodum Æsopus & Homerus, sapientiâ sint præditi; ij verò, qui philosophiæ in sinu innutriti sunt, nunquam eò pertingere possint, vt mentem asperrimis ignorantiæ corticibus exuant, quod Herodis Attici ea ætate pro oraculo habiti filio euenit, qui, vt alphabeticarum litterarum nomina doceretur, quatuor supra viginti ephæbos illi destinare necesse fuit, eorúmque singulos, singulis earum litterarum nominibus compellare. *Philostr. in vita Herod.*

CAPVT XL. *Quodnã præcipuũ Nataliũ genus fœlicissimũ sit.*

1. AB stirpe vt exordiar, nobili genere natum esse, partem arbitror fœlicitatis, non tamen eiusmodi nobilitatis, quæ præsentem fortunam longè præcellat: scilicet infœlicitatem ea parit nobilitas, quæ indigentem efficit quempiam, qui, si minori nobilitate clareret, opulentus foret. Neque etiam optabilis est ea nobilitas, qua fit, vt aliquis in possessam à Viro Principe potentique ditionem, aut adspiret, aut adspirare videatur: Eius quippe ditionis vacuitas, quæ cæteris nequaquam molesta est, illum vnum perpetua sollicitudine compungit, ac mordet. Cæsareo Septemuiratu, geminique Palatinatus dominio non potiri, quem nostrum torquet, & cruciat? Vni tantùm Ioanni

Frederico ea vacuitas calamitas est, quippe ipsi vni videtur iniuria. Cæterùm quot fœlicissimi Proceres conditionem cum ipso mutarent eo tantùm nomine, quod Regis potentissimi sororius est, & vir in Europa vniuersa tam spectabilis, nisi inani quodam iure omni ferè speculâ destituto cruciaretur. Præterea, tunc etiam cùm Ioannes Fredericus appetitiones animi cum fortuna componeret, ius tamen illud, quod in sinu fouere creditur, obijcit eum præpotentis Austriacæ familiæ simultatibus. Quonam alio crimine, nisi hoc miseræ nobilitatis infortunio Maximiliani Sfortiæ filij damnati sunt, vt Cœnobitæ inuictissimi Monasterium pro carcere potiùs, quàm pro domicilio sortirentur.

Quin etiam ea nobilitas, quæ proximum Regnatori successorem facit, 2.
ancipiti futuroq; sceptro, certissimam præsentémq; coniungit plerumque miseriam. Nemo sibi persuadet ab ijs amari se, quibus malorum suorum maximum, mortem dico, bonorum maximum esset, hoc est, Imperium. Tum verò proprium est mortalibus, vt quisque illos oderit, quibus esse se odio arbitratur. Quid ergo? qua ratione fœlix duci potest vita inter illius odia, penes quem summa potestas est, hoc est, bonorum malorumve alienorum arbitrium? Verùm, fac eiusmodi Consanguineus Regi odio non esset, erit saltem suspicioni, ac proinde à negotijs amotus, accusationum scopus, & imbecille quodcunque indicium coniectura tam efficienti confirmatum, certissimè in eum hominem fiet indubitatæ perfidiæ probatio. Hac de causa contingit, vt in sæuissimo Turcarum Imperio, primi, quibus cladem nouus Imperator intentet, hostes, sint ipsi Fratres Imperatoris. Et quamuis inter Chri- 3.
stianos, Religionis sanctitas barbariem vetat eiusmodi, horum tamen nobilium vita, inter cæca nescio quæ vincula semper est, pungitur, accusatur, carceri demum similis est laxo vtique, sed periculi pleno. Quare non vnus fuit, qui suspicionum immeritò sæuientium intolerantiâ compulsus, eas vtique antea falsas apertis defectionibus faceret veras: præteritæque vnius Viri defectiones, suspicionum deinde in cæteros eius conditionis, omnes confirmarunt aluerúntque. Hæc suspicio, ea demum Erynnis fuit, quæ Hæresim dominantem inuexit in Galliam, dum Regij sanguinis Principes sentientes ea ipsa Regali consanguinitate, qua eminere debuissent, affligi se infra Procerum turbam, non aliter sustolli se posse putarunt, nisi Caluinianæ factionis patrocinium assumerent.

Cæterùm claritas generis optabile Cœli donum est, venerationem conciliat, maiores ad dignitatum gradus viam parat, stimulos addit ad virtutem 4.
incitantes, solétq; cum ingenij præstantia, institutionísq; honestate coniungi. Folliculus tantùm aliquando superbiæ est, sed ignauis ignarísq; animis, qui nimirum non intelligunt eò virtutem nobilitate præstantiorem esse, quò clarior lux est, vbi nascitur, quàm quò reflectitur.

At-

Atque in hac re meminisse placet, quod Aristoteles docet, cùm propugnat, inter bona numerari Rhetoricam, licet ea plurimi abutantur: nimirum id bonis omnibus, præterquam virtuti esse commune: qua vnâ fieri nequit, vt aliquis abutatur. Idque ibi exemplis confirmat roboris, bonæ valetudinis, diuitiarum, potentiæ, quæ illa omnino sunt, quibus nos boni nomen in hac disceptatione vindicamus. *1 Rhet. c. 2*

CAPVT XLI.

Fœminei sexus infœlicitas, eiusdéq; præstãtia.

1. DIcam de sexu post genus. Et indubitatum quidem est muliebri fœliciorem esse virilem. Spartanæ siquidem fœminæ, Amazonúmque Regnum à Iustino relatum, non alibi sunt, quàm in paginis. Neque Platonis in Republica viuimus, qui dum queritur politicum corpus dimidiatum ab hominibus fuisse, vnà cum Viris mulieres in partem Magistratuum adoptat. Mulier quæcunque nascitur, Mancipium nascitur, vt Tragicus ille *a* scripsit: addiditque nonnemo instar compedum esse crepidas, mancipatus insignia. Seruitus hæc mulieris vtique iusta est, non tyrannica, vtpote quæ iussa est diuini Legislatoris edicto, & naturali congruit titulo, qui titulus ipsarum in imbecillitate fundatur, tum corporis, tum mentis; quicquid de hoc altero existimauerit Plato *b*. Iam verò mancipij conditio illa est, quæ maximè omnium fœlicitati repugnat; cùm eam sibi per se quærere mancipium nequeat, vt cæteri queunt homines; imò verò illud vnum agere cogatur, quod alijs placet, quódq; aliorum est bonum.

a Med. apud Eurip. in Medea.

b 5 de Rep.

2. Quod ad bona pertinet extraria, minimâ fruitur honoratione mulier. In honore esse non potest, quicunque ne in notitiâ quidem est, & tamen si celeberrimæ Thucididis sententiæ credimus, *c* quam Torquatus Tassus expendit, illud quærere mulier debet, sui vt notio ijsdem ac domus finibus contineatur. Muliebris profectò sexus, neque à natura factus, neque à consuetudine institutus est ad literas, vel ad arma, quæ artes præ alijs maximè sunt honorum conciliatrices, is pariter perquam rarò in populorum administrationibus adhibetur. Plurimis quidem fœminæ exterioribus coluntur obsequijs, at obsequia illa si attentiùs examinantur, inferioris vtique non sublimioris æstimationis indicia esse comperiemus. Salutationes illæ virorum se se fœminis demissè inclinantium, aut artes sunt, quibus ad inhonesta mulieres pelliciantur, aut fœminis rependuntur tanquam solatia miseræ conditionis, quam à natura iuxtà ac lege infra vires acceperunt: ea planè ratione, qua humanitatis officia in Ægrotos puerosq; adhibita, non venerationem indicant, sed miserationem.

c In dissertatione de fœminea nobilitate.

3. Amor etiam amicitiæ tenuis ac perrarus est in mulieres: tum quia illæ innotescunt paucis, ignotum verò amari non potest; tum quia, neque illæ beneficia in alios conferre valent, neque ijs abundant dotibus, quæ id genus amorem alliciunt, neque ipsis ea venia conceditur, vt arcta familiaritate, quæ amicitiæ fomes est, alijs innectantur.

Iam verò nihilo fortunatiores sunt in intimorum parte bonorum.

Quod

Quod ad ipſum *eſſe* pertinet, quemadmodum minori quàm homines præditæ ſunt calore, conſeneſcunt citiùs, citiùs moriuntur, niſi quantum maior in victu temperantia, maiórq; à periculis receſſus efficit, vt oppoſitum nonnunquam eueniat.

Quod verò ad ſcientiam facit. Phœnix inter mulieres illa eſt, quæ Athenarum noctua eſſet inter viros. Quoad voluptatem denique, durum illud profectò ſeruitium, quo mulieres ſubijciuntur hominibus, ſeueræque honeſtatis leges, quibus illæ, aut natura, aut conſuetudine continentur, id efficit, vt plerunque ipſarum voluptas, vel vi prohibeatur, vel vſu damnetur. Adde dolores puerperij acerbiſſimos, adde liberorum educandorum moleſtiam, quæ duo incommoda, tam grauia ſunt, vt ſterilitatem ſæpe faciant inuidendam.

Hæc ſunt ſexus muliebris infortunia, at minùs forſitan infortunata, quia 4.
ſentiuntur minùs, ſiquidem leue cuilibet eſt, quod ſuæ conditioni ſolemne, ſuæque naturæ conſentaneum. Præterea hæ mulierum conditiones deteriores, aliqua ex parte compenſantur, quòd mitiori præditæ ſunt naturâ, & quæ minùs in iram exardeſcentis animi affectu percellitur, ſimul quòd ipsâ imbecillitate propriâ quaſi robore obarmantur. Huius enim imbecillitatis nomine fit, vt eas iniurijs afficere, indecorum habeatur. Pulcherrimum eius rei exemplum extat apud Virgilium, qui licet Poëta, ac proinde nequaquam ad vera narranda compulſus; eius tamen, quod veriſimile decorúmque eſſet, legibus tenebatur, atque ita hiſtorico meliùs rem conficit, vt aduertit optimè Ariſtoteles; ſiquidem Hiſtoricus, quod ſemel actum eſt, refert; Poëta verò, quod plerumque fit, quodve fieri plerumque par eſſet. Æneas igitur apud Virgilium inter Patriæ conflagrantis horrores, inter iram, triſtitiam, deſperationemq; adduci non potuit, eam vt ferro traijceret fœminam, quæ primùm impudicitiâ, mox proditione tanti fuerat incendij follis; ita ſecum animo reputans.

in Poët.

nullum memorabile nomen
Fœminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem.

CAPVT XLII.

De Patria Quæſtio illa proponitur: Præſtetne ſub Repub. an ſub Rege naſci.

A Stirpe ſexuque deueniendum eſſet ad corporis habitudinem: Verùm 1.
id nuper à me præſtitum fuit, cùm & de ætate diſſerui. Sermonem igitur de Patria inſtituamus. Tanti eſt optima Patria, quanti optima educatio. Ampliſſimus proinde ad fœlicitatem aditus erit, ibi naſci, vbi virtus in pretio ſit, vbi colatur ingenium, bonæ artes alantur foueanturque, non verò vbi vnius militiæ ſtudium exerceatur. Militia ſanè in medijs, non in finibus bonorum eſt, quo argumento ſapienter Ariſtoteles *a* arguit Lacedæmones, qui ſua in Republica aptiſſimas ad bellandum vincendumque leges deſcripſerant, non

a Polit. lib 2. c. 7. & lib. 7. c. 14.

non tamen ſtatuerant, qua ratione, poſtquam viciſſent, inſtituenda vita eſſet in pace. Quod commune vitium eſt plurimis nationibus, præcipuéque ijs, quæ præ cæteris ferociſſimæ ſunt. Militaris vita rudis per ſe, laboris periculiq; plena, violenta, penitusq; fœlicitati contraria eſt, quanquam ob hæc ipſa mala præmijs gloriaq; ſit dignior, cùm illa honeſtis de cauſis publicæ vtilitatis gratiâ tolerantur.

2. Anceps magis eſt, quod ad Patriam ſpectat, optabiliusne ſit ſub libera Reip. ditione, an ſub vnius Imperio Principis naſci. *Naſci,* inquam; etenim quocunque tandem quis naſcatur ſub Imperio, prudentis viri eſt illius Imperij optare ſua in Patria perennitatem. Quemadmodum noſtra corpora conualeſcere non poſſunt à morbis, niſi vi medicamentorum, quæ morbo ipſo acerbiùs ſub initium torquent; non ſecus à praua Principatus formâ expiari non ſolent Vrbes, niſi per defectiones quocunque iniquo Principatu pernicioſiores. Quare perturbatores filijs quidem atque nepotibus fœlicitatem aliquando fabricantur, at ipſi ſibi ferè ſemper pariunt calamitatem.

CAPVT XLIII.

Inter eos q̃ nõ ſunt adminiſtrationis ac Magiſtratuum capaces, liberæ Reipubl. ſubditi fœliciores ſũt.

1. QVod igitur ad conferendas inter ſe pertinet conditiones eorum, qui naſcuntur vel ſub libera Repub. vel ſub Rege, dicam quod ſentio, idque fortaſſe inter mira inauditaq; cenſebitur paradoxa.

E duobus, qui conditione naſcuntur adminiſtrationis publicæ non capaci, fęlicior is, meâ ſententiâ, eſt, qui ortum habet in Republica: plebem Vrbis dominantis excipio, ſi penes nobiles tantummodo Reipubl. fuerit adminiſtratio.

E duobus verò, qui eiuſmodi ſint conditionis, vt euehi poſſint ad Magiſtratus adminiſtrandos, ille fœlicior eſt, qui naſcitur ſub Principatu.

Adminiſtrationis in Rep. minimè capaces appello, exempli cauſa, Sarzanenſes, qui ita Genuenſi Reip. ſubditi ſunt, vt publicorum Magiſtratuum in partē non veniant: è contrario in Genuenſi Rep. adminiſtrationis appello capaces eas familias, quæ publicas ad dignitates aſpirare poſſunt. Adminiſtrationis verò ſub Rege minimè capaces eos dico, qui ortum habent in Patria, Principis à Regia tam remotâ, vel fidei tam ſuſpectæ, vt beneficiorum negotiorumq; potiorem in partem admitti non ſoleant. Capaces verò adminiſtrationis, earum vrbium Ciues dico, quibus præcipuæ dignitates, fideiq; probatioris munera committi ſolent. Obuia ſunt omnibus exempla, quare operæpretium eſſe non duco, in ijs referendis cunctari.

2. Nunc primam ego effati mei partem confirmo: Atque illud edico, rem à me pro naturæ ſuæ genere, ſecluſiſq; peculiaribus eius conditionibus expendi; quarum conditionum varietas infinita, terminis capitibusque includi non poteſt, valetq; nonnunquam & calamitatem in Regias, & in carcerem inuehere fœlicitatem. Re igitur ſic explicatâ, hoc pacto primæ enunciationis meæ

confirmationem instituo. Cùm ijs, quos inter se conferimus, subditis, ademptam iam esse spem maiores in dignitates assurgendi imperandique constituamus; maxima, ad quæ aspirare poterunt, bona erunt securitas, quies, ingenijq; ornamenta, quæ à quiete nascuntur. Pallas enim, cùm voluntatem lubentiamq; suam egit, oleam inuenit, quæ pacis est tessera. Quæramus hîc igitur, vter eorum alteri præstet ad hæc bona consequenda.

Securitas porrò in subditis liberæ Reipub. maior est, potentia siquidem in vnum hominem redacta, in eo nonnunquam pro lege libitum facit, & quippe qui nihil non potest, nihil non audet: prodigentiæ suæ ærarium in re collocat aliena: Subditorum dehonestamento suas explet libidines; eumq; suspicioni superbiæque sanguinem litat, quem ipse iussus à Cœlo est non profundere, sed propugnare. Prauos hosce Regum mores tum prædixit Deus, cùm Israëlitis edixit, quodnam futurum esset *ius regni*.

Contrà verò, Lex in Rebuspublicis dominatur. Ille ipse Senator, qui iniustitiam mallet, ei tamen suffragio fauere non audet, quippe conscius, & irritum ac solitarium eiusmodi suffragium fore, & ab hoc ipsum suffragium pœnæ timens. In Repub. enim omnes imperant, singuli parent. Nulla vnquam in Rep. vtcunque prauis moribus corrupta fuerit, dummodo libertate fruatur, eos erit inuenire vesanos Rectorum impetus, quibus terrarum Orbem vniuersum Romani Cæsares, ne Turcas aliosq; huc afferam, funestarunt. Ipsosq; inter Christianos satis ad exemplum sit Bernabas Vicecomes id sceleribus promeritus, vt Romanus Pontifex Vrbanus V. ipsum, adeoq; illius liberos, à contrahendo rato legitimoq; coniugio prohiberet, ne vel in hoc Orbe terrarum, vel saltem in Principatu, tam viperei sanguinis progenies superaret. 3.

Ales de Neuo sup. cap. tuas de spons.

Venio ad quietem. Quiete, quæ pacis filia est, perennitatem suam Respublicæ quærunt. Reges è contrario per belli tumultus ad Regnorum incrementa contendunt. Regi quidem vtile bellum est, vtpote quod violentiores subditorum animos in Extrarios hostes exercens, ab intestinis tumultibus excitandis auertit. Cumq; ipse suorum sit militum Imperator, tutior nunquam est, quàm inter armatos. Belli lucra Regi cedunt, Regi gloria: sumptus ac molestiæ, bellorum comites, populis nocent. Contrà verò in Rebuspublicis bellum non periculi minùs proprijs ab armis, quàm ab hostilibus creat. Ibi quidem, aut arctissimis legibus Imperatorum auctoritas coërcetur, idq; bello perniciosum, aut amplissima vniuersaq; tribuitur, idq; libertati periculosum. Et si quidem in Rebuspubl. ij omnes, qui imperant, subditi etiam sunt, belli sumptus, ac molestia grauissimè quemlibet, acerbissiméq; percellit, victoriæ verò vtilitas & gloria, quippe quæ tot in capita distribuuntur, perexiguæ leuissimæq; singulis obtingunt. 4.

Eam ob rem inuectus ille mos est, vt aduertit nonnemo, ne in Rebuspub. negotiatio sit Patritijs indecora, vt in Principatu, siquidem ex ea mites animi fiunt, 5.

fiunt, atque à turbis abhorrentes, quibus nimirum turbis commercia rescinduntur, deliciæ ac luxus euertuntur, lucra sterilescunt. Qua in re perspicuum fit artium decus atque æstimationem vniuersam à ciuili ratione, non à natura pendere, ac proinde aliquid esse agenti honorificum, ac Reipub. vtile reciprocatur. Ita Hispaniarum sterilitas effecit, ne nobilitas ligonibus glebisq; inficiatur, ac dum ignobilitati tribuitur attalicas vestes intexere, gemmarumq; globos componere, vtique terram colere, bouesq; stimulis agere, sinceræ nobilitatis habeatur.

6. Non tamen id ego sentio, hasce regulas à me constitutas omnino ratas esse atque immutabiles, neque asseuero, in pacem quamcunque Remp. propendere. Romana Resp. omnium quot vnquam fuerunt, maxima inter arma concepta, nata est, & adoleuit inter arma, verùm suis etiam discerpta ab armis interijt. Easq; ob militares occupationes, nequaquam disciplinæ artésq; liberaliores, quæ filiæ sunt pacis, & quæ idcirco præcipua solent esse eorum bona, qui in Repub. viuunt, nequaquam illæ, inquam, Romæ cum libertate fruebantur, vt in Græciæ Rebuspub. floruerunt. Vna ibi gloriosissimè innutrita est eloquentia. Ea quippe ars est maximè popularis, vtpote maximè necessaria ad amorem sibi, venerationémq; Populi conciliandam. Contrà verò negligitur apud Principes, quippe qui verba in omnem arctari breuitatem iubent, vt quantum fieri possit, tempus ac tædium redimatur. Id aduertit optimè Auctor Dialogi, De causis corruptæ eloquentiæ. Ac proinde artem hanc nouimus reuixisse iterum apud Italos in liberarum Vrbium regione, cuiusmodi fuit Hetruria.

EA cùm Querengus audiret, animaduersionem, inquit, hîc afferre iuuat, quæ mihi aliquando venit in mentem, & quam deinde apud alios inueni. CAPVT XLIV.
1. Virgilius Æn. 6. præstantiam Populi Romani vaticinans, dat ille quidem futurum, vt ipse alijs à nationibus artium tractatione, vt sculpturæ similiúmq; superaretur, ipsisqúe contemplatricibus disciplinis, veluti siderali scientiâ. *Quidam Virgilij locus discutitur.*
Quod sanè verissimum fuit; siquidem tanta perstitit eiusmodi artium inter Romanos imperitia ad id vsque temporis, quo expugnata Corinthus est, hoc est, per annos ab Vrbe condita sexcentos, vt expugnator Mummius cum maximorum artificum perfectas manibus tabulas ac statuas in Italiam portandas locaret, iusserit prædici conducentibus, si eas perdidissent, nouas eos reddituros. *Vell. lib. 1 hist.* Quin ipse Tullius Siculas Verris rapinas exaggerans, cùm de huiusmodi delectissimis signis à Verre subreptis, sermonem inducit, ea quidem apud se magno esse in pretio non audet ostendere, ne apud Quirites opinione caderet, priscam etiam tum seueritatem retinentes, videretúrque admirator, ac proinde amator peregrini luxus: ex altera verò parte vt in rei subreptæ pretio latrocinij magnitudinem amplificaret, eiusmodi ornamenta sibi quidem inania videri, ait, at pretiosiora quamplurimis.

Atque ipse idem in prima Tusculana ostendit, in Fabio, Patritio Viro, 2.
humilitati mentis tributum fuisse pingendi studium. Neque solùm hæ mechanicæ facultates, verùm & quæ maximè sunt ingenuæ, contemptæ ibi fuerunt. Et cùm Græcos inter gloriæ sibi duxerit musices peritiam Epaminondas: reiectaq; inter epulas lyra à Themistocle existimationem ipsius eleuauerit; contrà inter Romanos vel ipsa Poësis, cui musice seruit, vsque adeo iacuit, vt in quadam oratione M. Nobilioni obiecerit Cato, quòd Consularem dignitatem gerens, Ennium Vatem in Ætoliam adduxerit comitem.

Et quod ad Philosophiam pertinet, ad eam vsque ætatem, qua scripsit Virgilius, vix vnus Lucretius de Physicis aliquid exarauerat, ornatiùs, quàm sapientiùs; vnusq; Tullius suos in Dialogos Græcorum Ethicam transferre cum laude tentauerat. Imò Astronomiam, de qua loco laudato, Virgilius loquitur, ac Mathematices genus omne adeo Roma contempsit, vt ipse Tullius de illa
5. Tuscul. sic scriberet: *Metiendi numerandiq; vtilitate huius artis terminauimus modum.*

At verò iniurius mihi fuisse videtur Anchises apud Virgilium Romanis 3.
suis, disertè pronuncians de alijs populis: *Orabunt causas melius.* Etenim, vt prædixisti, mirum in modum vel à primis Romæ nascentis exordijs eloquentia in ea Vrbe floruerat. Id ipse testatur Tullius, tum in Dialogo *de Claris Oratoribus,* vbi eos plurimos longa enumeratione percenset, summisque præconijs ornat, cùm in Tusculana, quam dixi, ita omnino conficiens, *vt non multum, vel nihil omnino Græcis cederetur.* Quod si è Tullij sententia, hoc est, iudicis de eloquentia longè melioris, quàm Virgilius fuerit, Latini Oratores ab eo laudati palmam Græcis ancipitem faciebant, quid putamus cùm ipse se Tullius ijs obijciat, qui *Fori Rex*, ac *Lex dicendi* cognomento fuit pulcherrimo salutatus? Hic linguâ tam diuinè vsus fuerat, vt Græcus ille Rhetor, quod omnes norunt, vbi eum Rhodi declamantem audiuit, lachrymas dederit, testatus, ad eam vsque diem existimasse se, potentiæ duntaxat, tum verò etiam eloquentiæ Regnum ad Romanos è Græcia translatum. Quare Quintilianus Oratorum ille institutor, atque adeo existimator maximus, nec ita Romanorum amans, quin ipsi Virgilio Homerum præhabeat, non eadem ratione Demosthenem præhabet Ciceroni.

Ciceronem laudatum nunquam à Virgilio fuisse (quod tamen pluribus 4.
in locis ad cumulandas Romæ laudes accidebat appositè) excusationem fortasse habet non improbabilem. Ciceronis quippe laudes in Augusti vituperationem cessissent, qui Ciceronis in necem consenserat, & cui Virgilius Poëma inscribebat suum. At verò non satis causæ reperio, cur Virgilius nulla vi, nulla veritate compulsus, alijs nationibus Romanos eloquentiâ, hoc est, facultate præclarissima posthabuerit.

Hæc Querengus: Cui in hunc modum Andreas. Enimuero si de præstantia

eloquentiæ meis pro Græcis aduersus Romanos sententiam dicerem, melior sanè Ciuis, quàm Iudex haberer, ingenuè magis facere videar, si nec Latinis detraham, & simul Vatem Latinum ab accusatione vindicem. Inopinabile non est, eo sensu loquutum fuisse Virgilium, quem appellant Grammatici *concessiuum*, quasi diceret: Esto alijs nationibus in cæteris disciplinis tui Quirites posthabeantur, at regnandi ars propria præcipuaq; Romanorum erit.

CAPVT XLV.

Positorii effatorii exceptiones.

1. EXcusationem pro Virgilio suo Querengus libentissimè comprobauit: Quare Andreas illuc reuersus, de quo præcipuè disputabatur, Illud, inquit, aduertendum est, nonnulla ex ijs, quæ percensui bona, & quæ Rerumpub. in subditis frequentiora esse consueuerunt, à subditis etiam summi cuiuspiam Regis obtineri consueuisse. Inprimis verò quies, ac tranquilliorum magisque liberalium artium studium ijs obtingere solet, qui in vmbilico ipso, non in extremo margine finibusq; Regni nascuntur, quiq; proinde sunt, & ab incursionum hostilium periculis, & ab hostium inuadendorum necessitate remotiores.

Ex altera verò parte illa præstantium administrationum ac Magistratuum summa vacuitas, quæ nonnullis in ordinibus hominum Reip. subditorum inuenitur, tanta nunquam est vllo in populo, qui sub Principatu viuat. In Rebusp.
2. hæc ab huiusmodi administrationibus prohibitis per legem fit exceptio, quæ surdum quid est & inexorabile, vt apud Liuium ij Quirites aiebant, qui Regum explosionem lamentabantur: at in Principatibus hæc eadem prohibitio consuetudine fit, quę hominum pro arbitrio mutatur. Philippo II. Rege Lusitanum hominem Christophorum de Moura primas imperij partes in Castella gerentem vidit Hispania. Nos verò paucos ante annos ipsum Concinum peregrinum hominem Galliæ propemodum vidimus moderatorem. Maior-ne cuipiam contingat in Principatu potentia, quàm nunc Vrsulæ Meyre, hoc est, Germanę fœminæ apud Sigismundum Regem Poloniæ prudentissimum, adeoq; apud Regales liberos, familiamq; vniuersam. Contrà verò Genuæ Dux vtique nullus Sauonensis renunciabitur. Atque ita euenit, vt in hoc terrarum Orbe commoda incommodis compensentur: Quippe natura, quæ homines vniuersos eiusdem generis procreauit, magnam quidem conditionum protulit varietatem, quippe necessariam, atque Vniuersitati iucundam, non verò magnam bonorum inæqualitatem permisit, quippe iniquam atque grauissimam.

CAPVT XLVI.

Inter capaces administrationis, melior est cōditio sub Principe nasci.

Ex prima positionis meæ parte Vrbis liberæ, in qua Patritij dominentur, plebem excepi; etenim Patritij tacitâ quadam mutuaq; veniâ, multum sibi licentiæ permittunt in proculcanda plebe; at verò in Principatu siquidem vnus regnat, iniuriarum quoque licentia vni, non ampliùs contingit.

1. VEnio nunc ad alteram effati mei partem, nimirum inter eos subditorum ordines, qui ad eminentiores dignitatum gradus apti nascuntur, meliorem esse eorum conditionem, qui Principi, quàm qui Reipub. parent.

Nomen illud libertatis, cuius beneficio Reipubl. Ciues inter Reges, Deósque ſe numerant, nomen eſt prope dixerim inane, réque nullâ ſuffultum. Ipſorum quilibet certo Ciuium corpori, veluti ſuo ſubditus quiſque Principi ſubeſt. Et grauior fortaſſe ſeruitus eſt multis, quàm vni parere. Reipub. Ciuis ex hac parte tutior quidem à Tyrannico dominantis impetu viuit, vt ſignificaui, at ſuſpicionibus quoque frequentiùs inceſſitur, atque aſſurgendi facultate deſperatiùs caret. Princeps eò ſuſpicionis minùs, quò potentiæ plus habet. Eius vis infinitè priuati cuiuſlibet hominis vires excedit. Reſpublica è contrario regiminum omnium eſt imbecillimum. Se ipſam timere cogitur, ac ſua membra, atque hæc inter ea, quæ meliora ſunt, quæ robuſtiora, quæ magis vitalia, hæc eadem vniuerſo Corpori plus periculi ac mortis intentant. Reputate vobiſcum animo, qualisnam conditio videretur brachium eſſe cuiuſpiam animantis, quæ proprijs à brachijs interitum formidaret, ac proinde ijs ſemper languentibus catenatíſq; vti cogeretur. Inde fit, vt in Rebuspublicis præclariſſima quæque digniſſimáque fortium Ciuium facinora deiectionem vereri potiùs, quàm præmia ſperare poſſint. Eò ſuſpicionis intolerantia peruenit, vt amabilitas ipſa in odij irritamentum degeneret. Hannon ille, qui leones ad manſuetudinem informauit, exilio damnatus eſt à Cathaginienſibus, ſiquidem ſuſpicantibus, eum blandiùs ad ſe homines quoque allecturum, quàm libertatis ſecuritas pateretur.

Plin. hiſt. lib. 8. c. 15

Perge: Licet Ciuis optimè meritus in ſuſpicionem Reipubl. non incurrat, præmium certè perexiguum ſperare poterit. Ij ſiquidem, apud quos præmiorum diſtributio eſt, magnis virtutibus plerumque inuidi atque illiberales, ne præmij magnitudine ſe ipſos eo, qui præmijs afficitur, minores efficiant, cúmque ſupra ſuam ipſorum communem conditionem attollant. Quinimo ſi contingat, vt vel proprijs fortunis, vel exteri gratiâ Principis cum Republ. amore ac fide coniuncti, quiſpiam Ciuium communem ſupra menſuram inſigniter extollatur, tunc enimuero in eorum numero collocatur, qui adminiſtrationis in partem vocari non poſſunt, quaſi vox quæpiam elatior, quæ canentium debeat à Choro ſecludi, quippe quæ cum alijs vocibus non cohæret. 2.

At verò Princeps munera poteſt ampliſſima cuiuis priuato elargiri, procul à metu, ne vel ipſum potentiâ opprimat, vel pompâ ac diuitijs inobſcuret. Ideo Reges, oppidorum ac Dynaſtiarum largitionibus, ſubditos remunerantur, (quæ nomina Rebuspubl. horrori ſunt) ſuæqúe amplitudini tribuunt magnos potentéſq; in ſubditos dominari. Neque vlli vnquam liberæ Vrbis Ciui, dummodo libertas perfecta ſeruetur, ad eum, auctoritatis, potentiæ, diuitiarúmque gradum aſpirare licebit, quem nuper in Loinio inter Gallos, intérque Hiſpanos in Lermano Duce ſuſpeximus. 3.

Aio

CAPVT XLVII.

Prædicta regulæ nõ ea sunt, q̃ falli non possint. Optima eorũ cõditio q. Rom. Põtifici subiecti nascuntur.

1\. AIo nunc tamen iterum, siquidem humanæ fœlicitates innumeris pendent ab euentis maximè varijs, in aliqua nonnunquam Repub. ex Rectorum legúmque probitate, subditos omnes, æquiorem fœliciorémque sortiri posse vitam, quam sub quolibet eius ætatis Rege. Ita contigit in Romana Republ. donec incorrupta fuit: Nonnunquam etiam Princeps egregijs virtutibus illud efficiet, vt illi subesse, securitatis tessera, non onus, iugúmque seruitij censeatur, quod in Tito contigit, in Traiano, Gratiano ac Theodosio seniore.

Sed huius vtriusque regiminis conditiones, fortunatissimæ in Romani Pontificis Principatum ac Ditionem concessisse pariter mihi videntur.

2\. Ab impetu oppressionibusque quilibet hîc securior viuit, quàm sub alio quocunque Principe, tum eas ob conditiones, quæ requiri solent ab Electoribus in eiusmodi Purpurato, cui Cœli tradendæ sunt claues, tum ob animi moderationem pietatémque, quam de more ac iure terrarum vniuersus Orbis expetit & expectat ab eiusmodi sacris Principibus, quibus ignominiosum est, quod in alijs leue ac tolerandum: denique ob consuetam regiminis breuitatem, quæ in senectute incipit, nec ad posteros transmittitur, sed vitâ finitur: quare Ministrorum nemo iniquis regnantis appetitionibus opitulari audeat, quin mulctam à successore imminentem reformidet.

3\. Quies etiam in hoc Principatu, quàm alibi, diuturnior, quantum humanorum euentuum turbulenta conditio patitur. Ad eam quippe seruandam conspirant, & Principum finitimorumq; reuerentia populorum, qui Religione ducuntur ad Pontificem tanquam Parentem colendum, non ad lacessendum, vt Æmulum: Ipsa etiam Pontificis lenitas & mansuetudo, qui duplici nomine amare pacem solet, nimirum honestatis respectu, vtpote Vicarius Christi, qui *Rex pacificus* salutatur, & suopte pariter ingenio, quippe qui annorum vetustate deferbuit, seque togæ, non gladij exercitationibus occupauit.

4\. Studium hîc sapientiæ cum quiete coniungitur, non eandem tantùm ob causam, ob quam Aristoteles ipsius sapientiæ inuentum Ægyptijs Chaldæisq; in Sacerdotibus animaduertit, verùm etiam, quia sapientia illud est armamentarium, quod tela suppetit in Hæreticos Ethnicósque, hoc est, in Romani Pontificis iuratos hostes ac perduelles. *1 Metaph. c. 1.*

Hæc ita se habere fatebitur sanè, quicunque obtutum incorruptum, nullaque affectione vitiatum per Mundi Regias vniuersas primùm conuertens, postea verò illud memoriâ repetat inter mortalis conditionis vitia, quod minus est malum, id perfecti sibi nomen adsciscere, tum etiam meminerit, id asseri à me, quod frequens & consuetum, non quod sempiternum atque immutabile; hoc enim à rebus Lunæ subiectis semper exulat exulabitque. Verùm id obtrectatoris maligni est, vt sæpe quasi assentatorem traducat veriloquum.

Duæ

CAPVT XLVIII. *De opulẽtia, fœlicitatis quidẽ pars illa est, si cum prudẽtia coniungitur. Quibus in euẽtis dubitãdi loc⁹ sit, an opulentia sit optabilis.*

DVæ iam conditiones examinandæ ſuperſunt, diuitiæ atque potentia.

De prima vt dicam: Si ſalutaribus Prudentiæ præceptis mortales parerent: & non idem propè ipſis eſſet poſſe, ac velle peccare, nullus eſſet dubitandi locus, optabiliſne ſit opulentia. Quidnam aliud opulentia eſt, niſi efficax inſtrumentum tum ad pacatiſſimè obtinendum quidquid in alterius poteſtate fuerit, tum ad quemlibet ſibi ſubdendum, & corpore per labores, & ingenio per inuenta? Ridendi omnino ſunt ij, qui aurum aſpernantur quaſi telluris flauæ maſſam inutilem, nullique mortalium neceſſitati ſuapte natura opportunam. Quid ad rem attinet, ſuapte natura quid aurum ſit, dum re ipſa id vſus effecit, vt aurum copioſiore vigeat fructuum omnium vbertate, quam fœlicium Inſularum tellus in poëticis fabulis. Siquidem eiuſdem vſus magica vi aurum commutatur in manna, quod animi palato ſaporem omnem inſtillat. Senſit quidem optimè id Ariſtoteles, qui aurum virtute omnia nuncupauit: quod ſi illud nullius eſt pretij, quid eſt cur tam egregium ac laudabile cenſeatur aurum ipſum Dei cauſa elargiri? cur iniuria eſt, & crimen illud alijs ſubripere? cur inter heroica Religionis facinora ducitur eò ſe abdicare, vitamque voluntaria paupertate traducere? Priſci Quirites Viri, cæteroquin virtutibus ornatiſſimi, & cùm paucis parſimoniæ amantes, vſque adeo potentiam hanc, & vim diuitiarum ad bona omnia obtinenda nouerunt, vt per Antonomaſiam *bonorum* nomine, diuitias ſignificauerint.

Verùm quamuis ita ſit, vitio fit humano, vt falſa ea ſit Ariſtotelis enunciatio, quæ ſuapte natura veriſſima eſt: *Omnis poteſtas eſt in genere eligendorum.* Suo bono ducit hydrops, bibendi facultatem ſibi adimere, præmiumq; cuſtodi pollicetur, qui ipſum vel inuitiſſimum à bibendo prohibeat. Qui ſe calculi cauſa cultro ſubijciunt, vinculis antea innecti ſe iubent, ne mouere ſe loco poſſint. Perturbationum impetus animi ſunt morbi, & vt ex ijs conualeſcamus., neve ijs intereamus, conducibile videtur, non poſſe iucunda illa ſibi venena comparare, quæ diuitijs obtinentur. His igitur conditionibus, hoc eſt, humani animi imbecillitate poſita, anceps eſt, quanam in affluentia diuitiarum expediat naſci.

CAPVT XLIX. *Quã falſa ſint ea laudes, q. bus Poëta ruſticam vitam exornant.*

AD cœlum vſque nudam ruſticæ vitæ paupertatem nonnulli laudibus efferunt; paupertatem hanc, quæ (vt illi aiunt) theſauris vtitur fruiturque longè pretioſiſſimis, hoc eſt, veritate, innocentiâ, ſecuritate, quæ demum aurei ſæculi viua eſt ac ſpirans imago.

Poëtis, qui noua iucundaq; legentibus debent, venia vtique datur, vt raſtra glebasq; auro eloquentiæ audeant illuminare. At ſi quiſpiam huiuſmodi nugis fidem præſtaret, is porrò vel delirus vel hebes. Quempiamne non animaduertere duplici vſum fuiſſe captioſa argumentatione Virgilium, cæteroſque ſortis ruſticæ laudatores? Altera eſt, quòd in hoc Ruſticorum ſtatu

bona

bona tantummodo, omissis malis, ac debito in desiderationibus modo, in vita verò ciuili mala duntaxat prætentis eiusdem bonis describunt. Altera est, quòd sibi fingunt in agresti vita, commentitiam nescio quam fęlicium attributorum conspirationem, quæ vix aliquando seorsim in ea vita est inuenire: In Vrbibus verò consuetas, & supra morem congestas calamitates, easque deinde inter se componunt.

Quam veritatem iactant? Quodnam hominum genus mendacius ac fraudulentius, quàm rusticum? Enimuero legumlatores, hoc est, viri prudentiâ egregij, contra sentiunt, dum tribuunt in iudicijs fidem honestis viris, quàm rusticis, longè maiorem. At vulgò hebetudo, fidei ac probitatis nuncupatione donatur. Veridicus is est, qui mentiri non vult, non qui mentiri cùm velit, iners ad mendacium ritè pingendum.

2. Quam securitatem loquuntur? In quonam hominum genere homicidia frequentiora, quàm in rusticis? At opes illæ sunt, quæ Grassatores alliciunt: & opes ipsæ sunt etiam, quæ à Grassatoribus tuentur, neque tantùm à Grassatoribus, sed à quocunque vim atque iniuriam inferente: Aurum quippe non minùs quàm ferrum, vt Ouidius cecinit, est id quo pugnatur. Gens rustica supra quodlibet aliud hominum genus militum insultationibus, latronum direptionibus, potentium libidini subest. 1 Metām.

3. Quam dicunt innocentiam? Quam modestiam appetitionum? An verò sunt in præsenti rure Arcadiæ illa probitatis exemplaria, quæ Itali expresserunt in scenis? Quinimo, vt ait Horatius,

Magnum pauperies opprobrium iubet li.3.od 34.
Quoduis & facere & pati.

Vsque adeo ab innocentia rusticus abest, vt damnum alijs inferre, eósq; iniurijs afficere, *rusticitas* apud Italos appelletur. Quis appetituum tyrannidem homine rustico patitur sæuiorem? Ille vnus est, qui minimum quodque lucrum cibúmq; vilissimum vehementer anhelat. Is ille est, qui virtutis honestatísq; nomina vix inaudiuit, hoc est, gemina illa nomina, (seu potiùs numina, quorum maiestate effręnatarum appetitionum, quasi Cerberorum latratus compescuntur. Modestiores alere videtur cupidines rusticus, quàm Ciuis, quippe qui res exigui pretij obuiasq; Ciuibus optat. Verùm, hanc si rationem sequamur, maiorem in Equis temperantiam, quàm in Anachoretis laudare oportebit. Siquidem ij viliorem appetunt cibum ac parabiliorem. Non pertinet ad virtutem, ideo voluptates ingentes non optare, quia ignorantur: Virtutis est, optandi modum sibi præscribere necessitatem; & virtutis est, placitis bonis, licet expositis, abstinere. Quod quidem frequentiùs multò, quàm in Rustico, in Ciue contingit: Siquidem euehere animum supra sensus inuitamenta, illiciumq; sequi nobiliùs, quàm voluptatem, aut lucrum, non est eiusmodi ceruicis, quæ in humum semper humilis ac deiecta curuatur.

Denique, ne illam decantatam adeo cum aureo sæculo similitudinem silentio præteream: Si rectè velimus aduertere, nullum vitæ genus à commentitia illa aurei sæculi fœlicitate magis discrepat, quàm rusticum. Huiusmodi fingitur eius sæculi præstantia: Tellurem bonorum omnium fuisse hominibus vectigalem nullo pretio collato, impendioq; sudorum. Hæc verò haudquaquam rustici, sed diuitis hominis nunc est conditio, qui labore nullo, non modò quocunque naturæ fructu, sed artis etiam delitijs fruitur vniuersis. Homini diuitijs affluenti etiam nunc ea voluitur ætas, qua in agris nulla vomerum industria flauescebat messis, qua flumina lacte manabant, & ex arborum corticibus dulcissima mella fluebant. Nimirum ita planè nunc diuiti promptum est hæc omnia sibi bona comparare, ac si natura sponte suâ liberè liberaliterq; illa progigneret. Igitur auri possessio illa demum est, cuius beneficio aurea quis ætate nunc fruitur. Contrà verò, rusticus gemina calamitate afficitur, quæ rectà pugnat cum aurei sæculi fœlicitate. Tunc bonis fruebantur homines, neque in ijs progignendis laborabant, rusticus verò in ijs progignendis laborat, progenitis deinde non fruitur. Cæterùm eiusmodi vitæ genus proximè accedens ad belluas, laborum est plenissimum, voluptatum egentissimum, non scientiâ, non virtutibus, non honore, non amicitiæ bonis ornatum: Denique illud est, vt eius laudatio æquè potuisset Berniæ poëticis facetijs inter Italos prænobili argumentum præbere, ac pestilentia ipsa, cuius in laudem carmen festiuissimum edidit. 4.

CAPVT L.

Iis q magnis pditi sunt virtutib. melior est opulentia, q diuitiarum mediocritas.

NOn ita fortasse promptum est decernere expediatne in mediocri fortuna, an affluentissimas inter diuitias otiri. 1.

Si consortium virtutis præcelsissimæ adsit, conditionem ego alteram anteferrem, hominem in puro meroq; naturæ statu contemplans; Siquidem pro Christiana perfectione vtique maxima mala, maximorumq; vacuitates bonorum, maxima assurgunt in bona: Atque ita voluptatibus cruciatus præstant, chlamydes nuditas antecellit. Quod igitur intra naturæ terminos asserui, confirmo. Diuitias re ipsa vim ac potentiam esse dixi, vt ab alijs quæcunque cupimus, obtineamus. Iam verò maxima potentia eadem est optima in eo, qui ex ijs quæ ipse potest, eligit optimum: Et verò hac definitione, ille ipse, qui præditus est virtute, describitur. Diuitiæ ad omnia ea bona conducunt, quæ nostris appetitionibus digna esse statuimus, conducunt enim illæ, vt conseruetur vita: quandoquidem cibos nutricationi, pharmaca morbis, laboribus adminicula, periculis propugnatores parant: Item addiscendis disciplinis præsidio sunt, siquidem libros, præceptores, otiumque contemplando suppeditant; denique voluptates omnes comparant, atque ab omnibus, quantum conditio humana fert, incommodis nos absoluunt; hamos ad animos per beneficia capiendos fabricantur, radios veneratione aliorum pectora implentes effundunt, & ad

vir-

virtutum omnium exercitationem sunt instrumenta; ideoq; semen illud sunt, si ritè & cum laude vsurpentur, ex quo bona omnia humanam fœlicitatem
2. constituentia progerminant. Qua vnquam ratione vel inter veteres Mecænas, vel Laurentius Mediceus inter Recentiores litterarum studia suscitassent, sapientiam expolissent, terrarum Orbem vniuersum tot ingeniorum præstantissimorum operibus illustrassent, perq; eiusmodi opera sibi quoque, æternam nominis gloriam adepti essent, nisi in vtroque amplitudini animorum fortunarum affluentia respondisset? Qua ratione Lucullus, nisi, vt ita dicam, per aureum Oceanum, percelebri simul cum bibliotheca Porticum, Academiam, Græciæque Lyceum couehere potuisset in Latium, semina illa in animum Ciceronis effundens, è quibus inter eloquentiæ Romanæ flores Græcæ philosophiæ fructus extiterunt? Vnquamne Carolus Magnus, inter mortales semimortuam excitasset litteraturam tot illustrium Gymnasiorum molitione, tanto ingeniorum beneficio, tantaque Christiani nominis gloria & amplificatione?

3. Et vt de ipsis dicam sapientibus, quo pacto vnquam Aristoteles è tot veterum voluminibus, è tot naturæ operibus lucem veritatis ad disciplinas omnes ingenuas euocasset, si fuisset Alexandri opibus destitutus? Quo pacto Alphonsus, si mediocre patrimonium sortitus esset, sideralibus illis fama præclarissimis tabulis in terras Cœlum deduxisset? An Auicenna, an Ticon, an Picus, aut in medicinæ contemplationibus, aut in rerum Cœlestium animaduersionibus, aut in abstrusissimis veterum Academiarum doctrinis tantoperè profecissent, nisi aureas alas natiuæ ingeniorum pernicitati aptasset fortuna?

Non illud ego arbitror obijciendum esse mihi; doctrinam in cœnobijs inueniri cum paupertate coniunctam; etenim ad doctrinam adipiscendam nemo ditior cœnobitis, quippe qui curis omnibus ad vitæ necessitates vacant, & libros ac præceptores inemptos habent.

4. Idem in re militari innumera per exempla facilè ostenderem. Satis superq; sit vnum inter cætera summè præclarum, summéq; expositum.

Agite, Marchio Ambrosius Spinola primos ne reddidisset Italo nomini militares honores in Belgio aduersus nostræ fidei hostes, Patriæ suæ decora illa terrestri Marte adeptus, quæ illa eadem Patria aliorum virtute Ciuium maritimis in prælijs acceperat, nisi ipse sibi aureum, vt ita dicam, moliri pontem valuisset ad Præfecturas illas militares, quibus ipsum deinde Prudentia & fortitudo dignissimum ostenderunt?

5. Saracenus hîc: Prô quantum tua discedit à sententia Lucianus! Ille etenim, vt optimè nosti, Timonem Atheniensem inducit, diuitem antea, mox nimia profusione atque animi facilitate pauperrimum, qui Iouem incusat, quòd suos in litando sumptus tam iniquè compensaret. Quare iussit Opulen- *in Timon.*

tiam Iuppiter thesauros ad Timonem, Mercurio duce, conuehere: Atque inde opportunitatem Auctor sumit percensendi, qualinam comitatu stipa- retur Paupertas, quæ tunc apud Timonem habitabat: eiusdemque Paupertatis socias enumerat, Fortitudinem, Sapientiam, Robur. Opulentiam Timon intuitus, eam initio respuit professus experimento sibi compertum, quas illa pernicies trahat, nimirum assentationem, corruptelam, inuidentiam, odium, boni fugam: Paupertatem verò, inquit, per laborem attulisse sibi thesaurum, qui quantus quantus erat, ad se totus pertinebat, & qui fortunæ ludibrijs nunquam erat obnoxius. Tandem, Opulentiæ blanditijs captus, illam excipit amplexaturque: mox sollicito eiusdem amore cruciatur, se se in auaritiam, fastum, intemperantiam, ac vitia demum proijcit vniuersa.

Mihi propè stomachum cies, Andreas ait, qui auctoritatem hîc adhibeas Luciani. Ecquod huiusce dictis momentum ac pondus esse possit, qui apertissimus Philosophiæ, Principalis Potentiæ ac diuinitatis est hostis, vt hoc artificio eorum sibi plausus concilet, qui cùm ipsi contemnendi sint, quidquid in hac rerum Vniuersitate spectandum est, vel inuident, vel contemnunt? Auctor enimuero is est, qui non veritatem, sed ingenij libidinem sequens, nunquam bis de eadem re sermonem instituit, quin ipse secum pugnet: eoque fauore, quo Satyræ excipiuntur, abutens, quorundam hominum vitia, quæ aliquo inueniuntur in ordine mortalium refert, audetque proinde eiusmodi ordinis conditionem vniuersè mordere. Quasi verò hac ratione facultates omnes, nationes vniuersæ, prosapiæ cunctæ, omniaque rerum genera, quæ apud nos sunt, lacerari non possint. Laudandi vituperandique status cuiuspiam lex integra & syncera illa est; eum cum opposito statum conferre, seduloque perquirere in vtro maior sit virtutibus ac fœlicitate præstantium, seu vitijs & calamitate sordentium hominum multitudo. 6.

Mille igitur diuites, ex. gr. totidemque pauperes statuamus, quæramusque vtrius classis plures sint, qui vitiorum cœno sordescant. Quod ad fortitudinem spectat, quæramus ab exercituum ducibus, quam præhabeant militiam, eam ne quæ opulentis conflatur militibus, an verò quæ quisquilijs pauperculorum conficitur homuncionum. Quod pertinet ad probitatem, quæratur à Iudicibus, an paupertas indicio sit cuiuslibet inhonesti facinoris. 7.

Malè suada fames, & turpis egestas.

Pauperem ad labores propensiorem non inficior, at lucri causa non virtutis. Cæterùm qui laborem, quà labor est, inter bona percenseat, eos arguat, qui Deos appellarunt *quietos.*

Quod

Quod si Timon per Paupertatem deuenerat ad Virtutem, cur ille sacrilegis in Iouem diris inuehitur, quod ab ipso in ea conditione ac pauperie detineretur?

Verùm, quæ diximus, & quæ mox asseremus, Veritatem ipsam, quam in re proposita vestigamus, ostendent. Secludamus Lucianum: nimium scilicet peccamus, si auctores, qui animi ergo legendi sunt, vt Lucianum censeo, cum ijs, qui veritatem ingenuè quærunt, & confirmant, veluti cum Aristotele, cum Tullio, cum Xenophonte, cum Plutarcho, cumque alijs veterum paucis permiscemus: non aliter ac Princeps aliquis, qui dicaces ac scurras non otij, sed negotij causa adhibens inter Consiliarios accerseret.

CAPVT LI.

Nullis suppositis circumstantijs fortuna maximè omnium optabilis est, mediocres inter diuitias nasci, sed quæ pro statu cuiusque gradu amplæ sint & abundantes

1\. VErùm, quia id nobis quæsitum est, an affluentissimas inter diuitias nasci conducat; & siquidem, cùm quis in vitam prodit, anceps adhuc in ipso est futura virtutis possessio, optabile cuilibet absolutè ducerem inter opes nasci mediocres; ita tamen, vt pro conditionis suæ gradu amplum ei contingat patrimonium, non angustum.

Nihil habet pars vltima controuersiæ. Conditio quidem est acerbissima honoris thyrso adigi ad id, quod vires exsuperat, splendidéque viuere, suprà quàm fortunæ ferant. Splendor ac luxus principio commoditatis gratiâ inuentus: mox verò, quia cæteris admirationi fuit, in decus honoremque traductus est: honor denique abijt in necessitatem: quare in aliquo ex ijs viris, qui ea dignitate aut genere sunt, quibus inesse splendor solet, ipsa splendoris vacuitas non incommodo tantùm, sed dedecore discruciat, qui sanè cruciatus tantus est, vt ad eum à se depellendum nonnullos compulerit nobiles alioqui, sed egenos vt indecoram illam paupertatem per facinora multò grauioris iustiorisque infamiæ à se ipsis depellere non dubitauerint. Quod si quispiam acerbum hunc pudendæ paupertatis angorem tempore, hoc est, malorum omnium lenimento, sedauerit, illud certè patietur detrimenti, quod ad honoris stimulos obstupescet, vnde fit, quod aiebat Tiberius, *contemptâ famâ contemni virtutes.* *Tacit. 4. annal.*

2\. Non adeo expeditum erit, primam enunciationis meæ partem confirmare: nimirum, optabilius esse, in mediocris, quàm in ingentis fortunæ sinu educari. Sed tamen, si rem sedulò animaduerterimus, nihil ad repugnandum causæ. Immodicæ diuitiæ geminum afferre malum consuerunt, custodiæ curam, prauiq; vsus periculum.

Exordium ducam à primo.

Crescentem sequitur cura pecuniam.

Tot tenduntur auro insidiæ, vt aurea poma draconum excubijs committere necessarium fuerit. Præterea nullum omnino prædium diligentem æquè cul-

tum postulat, ac patrimonium opulentum: Vt primùm illi desit eiusmodi cultus, deflorescit illico, ac sensim sine sensu deficiens, neglectumque languescit. Summa proinde opulentia non tam affert possessori delicias Domini, quàm curas Oeconomi. Homines vniuersè obliti, diuitias nequaquam in finibus, sed in medijs bonorum esse, hoc est, non alio nomine bonas, nisi quia vtiles ad cætera bona comparanda, se alijs bonis omnibus abdicant, vt seruent ab omni iactura ac decremento diuitias. Huic autem affectioni miserrimæ altera miserior plerumque coniungitur: ea est: quòd cùm animus opes ceu finem amare iam assueuerit, earum augendarum auiditatem concipit inexpletam. E duabus hisce affectionibus animi inhonestissimis conflatur auaritles, hoc est, vitium illud, quo aliud nullum inter homines aut sollicitudine magis inquietum, aut voluptatibus destitutum, aut virtutibus omnibus magis infestum, aut mortalibus inuisum magis, magis contemptum: vitium porrò adeo infœlix, vt in vulgi sermone idem sonet apud Italos *miserum* esse, ac *auarum*. Hoc ergo alterum è malis est, quod afferre ingens opulentia consueuit.

In vita Herod. Attici. Grauius tamen est illud alterum, hoc est, periculum abutendi: Philostratus præcipuam, maximéq; suspiciendam Sapientis præstantissimi laudem, in qua prolixis magnificisq; verbis profusissimus est, hanc refert: neminem eo meliùs vsum fuisse diuitijs. Quis non videt omnes appellationes, ac nomina *licentiæ*, *effrænis*, *dissoluti*: quæ sua vi nihil indicant aliud, nisi prauam agendi facultatem, vsu iam prauè agendi consuetudinem significare; nimirum plerumque suauis peccati potestas ab ipsa peccati patratione vix distat. Sapienter Horatius; qui non aliter in Mecænate diuitias vt Cœli munus agnouit, nisi quia concessæ illi fuerunt, cùm optimi earum vsus virtute coniunctæ. 3.

li.1.ep.4. *Dij tibi diuitias dederant, artemq; fruendi.*

Verùm hac in arte perpauci proficiunt. Id exemplis ostendere nil mihi videtur vtiliùs, ac historiarum fide conficere homines omnes mori, & vagire in cunis Infantes. Nostrûm omnium oculi enunciationis meæ frequentiores certioresq; sunt testes, quàm scriptorum calami. 4.

Prauus autem diuitiarum vsus, quis est, qui non videat, quantum sit barathrum calamitatum? Minori sanè pernicie gelida febricitanti, insanoq; gladius præbetur, quàm opulentia sceleroso. Vno verbo, omnibus illa vitijs nubit: Vitia verò ex vnius opulentiæ connubio progeniem criminum immanissimam procreare consueuerunt. Hinc verò existunt corporis macies, hebetudo, ac demissio animi, commune odium, infamia, excidium. Referamne vno verbo in hanc rem plurimas exemplorum myriades? Roma quamdiu mediocris fortunæ Ciues habuit, eosdem virtutis habuit supremæ. Vndenam eius contagio?

Pri-

Prima peregrinos obscœna pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt sæcula luxu
Diuitiæ molles. *Iuuen. sat. 10.*

tanta verò pernicie, vt ipsarum vitio inde potuerit Satyricus exclamare:

sæuior armis
Luxuria incubuit, victumq; vlciscitur Orbem.

CAPVT LII.

Qua ratione fiat, vt si summa opulẽtia malũ est, eã tamẽ potissima pars hominũ optet, eam à Deo flagitet, hæc eadem à Deo sæpe tanquam beneficiũ concedatur: & q. eã semel adept⁹ est, non reijciat.

1. SAracenus verò contrà in hunc modum obiecit: Mihi videntur argumenta in rem aliam à te adhibita in hac ipsa quæstione aduersus te retorqueri. Rei cuiuspiam bonitatem communi passim existimatione, sensuq; metitus es. Siquidem *bonum est, quod omnibus placet.* Iam verò quis vnquam est, qui maximum quemcunque diuitiarum cumulum obtinere non optet? Verbis id negant complures, re fatentur omnes, eos modò si excipias, qui se Dei causa diuitijs abdicant: qui porrò non eas quidem suapte natura sibi noxias arbitrantur, at se hoc spoliare bono præoptant maioris boni gratia, quod in Euangelio diuitias reijcientibus diuina liberalitas pollicetur: quemadmodum haud ille malam arbitratur pecuniam, qui eam, vt prædium emat, impendit. Cæterùm
2. vel Seneca Stoicus ille adeo seuerus innumeras aureorum myriades cumulauit. Optimè pronunciatum de diuitijs est *a*: *Faciliùs inuenies qui eas vituperet, quàm qui fastidiat.* Eas vtique reijcere, singulare antiqui cuiuspiam nouitate ipsa insolescentis hominis facinus fuit, ea ratione sapientiam venditantis, famam cauponantis. Atqui hæc eadem fama, quam idcirco eiusmodi homines adepti sunt, meum vtique pronunciatum, confirmat: celebritatem à raritate obtinent. Cæterùm verissimum illud est. *b*

Prima ferè vota, & cunctis notissima templis
Diuitiæ vt crescant, vt opes, vt maxima toto
Nostra sit arca foro.

Nonnunquam etiam rei cuiuspiam bonitatem confirmasti, quòd eam Deus ipse tanquam beneficium pollicetur, tanquam præmium elargitur. At in lege veteri, quæ quidem homines naturalis fœlicitatis præmio alliciebat, an non ipse rerum omnium largitor Deus opes vberrimas ac planè regias aliquando promisit, annon illas Iobo ac Salomoni concessit in præmium?

a *Dial. de causis corruptæ eloquentiæ.*
b *Iuuen. sat. 10*

3. Ita Saracenus; Mox conticescit, quasi responsionem expectans, quam ab Andrea sic accepit. Quod ad ea, quæ primo loco mihi obiecta sunt, pertinet, nunquam ego in communis appetitionis forum, quasi legitimum, consensi, vt de rerum vtilitate incommodoq; decernam: quippe qui non ignoro, ad prudentiam, quæ in paucissimis inuenitur, huius rei iudicium pertinere: consensi tamen in bonitate prauitateque, pro ratione finis existimanda: earum quippe notatio ad experimentum pertinet, quod omnibus est commune. Hîc de diuitijs, quæ non fines sunt, at media, disceptatur. Ea propter non suffra-

suffragia in hoc iudicio numeranda, sed expendenda, nec pluribus audiendum, sed sapientioribus: & verò licet alijs in quæstionibus vniuersæ multitudinis sententiam sequi par esset, id in hac tamen, præcipuo nomine, fieri non decet. Rem explico.

Causa, cur potissima hominum pars in hac opulentiæ summæ appetitione decipitur, illa est, quod (vt asserui) quæcunque redundans opulentia optabilis natura sua est, si cum prudentia coniungatur. Iam verò huius axiomatis veritas passim ab hominibus cognoscitur. Tum per se ipse quilibet peculiarem enunciationem hanc subijcit, philautia suadente: *Prudens ego sum*: illudq; conficit: *Mihi igitur amplissima quæcunque opulentia est optabilis.* Horatius quippe in sententijs minimè constans, ac varijs in locis varia Philosophorum dogmata sectatus, hanc aliquando multitudinis induit persuasionem sua vota sic in cœlum legans. 4.

li. 1. ep. 18

Det vitam, det opes, æquum mi animum ipse parabo.

Quasi verò plus opis impertiendum è Cęlo non sit ad æquitatem animi è Cęlo demissi comparandam, quam ad protrahendam vitam, opesque, terrenum scilicet ac mortale bonum, amplificandas.

Verum quidem est, ingentes diuitias, tanquam præmium à Deo aliquando promissas: at quibus? Nempe viris virtute singulari præstantibus, cuiusmodi planè fuerunt, quos ipse meministi, Iobus & Salomon: atque in his sententiam ego meam confirmo, summas diuitias optabiles à me duci. Quanquam ipsum Salomonis exemplum documento est, virtutem inter immodicas diuitias se habere, perinde atque metalla inter incendia. Metallorum quippe præstantissimum aurum, puriùs in igne fit, atque splendidius: è contrario ignobiliora ac vulgaria colliquescunt ac cinefiunt. Proinde vel ipsos inter Ethnicos votum diuinis auribus indignum, pudendum humanis existimatum fuit, diuitias è Cœlo immodicas flagitare: qua de re secundam Persij Satyram ad Macrinum legimus, quem ipse in hanc rationem alloquitur: 5.

Non tu prece poscis emaci,
Quæ nisi seductis nequeas committere diuis,
At bona pars hominum tacitâ libabit acerrâ.
Haud cuiuis promptum est, murmurq; humilesq; susurros
Tollere de templis, & aperto viuere voto.
Mens bona, fama, fides: hæc clarè, & vt audiat hospes:
Illa sibi introrsum, & sub linguâ immurmurat.

Quæ verò ea erant vota, quæ intra os ac linguam premebantur?

O si
Sub rastro crepet argenti mihi seria dextro
Hercule!

Vota hæc, Persius ait, quæ tu Staij (nimirum Iudicis ea ætate vulgarissimi) 6.

auri-

auribus credere non auderes, Iouis auribus præbere non dubitas? Ecce tibi, vel inter Ethnicos immodicarum cupiditas opum vitio habita. Demum experimento comprobatum est in diuitijs præcipuè communis eius pronunciati veritatem elucere, *optimum inter redundans deficiensq; consistere.* Quare postulatum fuit sapientissimum Salomonis, non minùs diuitias, quàm pauperiem à se deprecantis, sapientissima Lyrici Poëtæ sententia fuit, dum *auream* fortunæ *mediocritatem* appellauit, quæ nimirum distet æquè ab obsoleti sordibus tecti, atque ab aulæ luxu.

7. Illæ sensuum oblectationes, quæ suapte natura doloris medicamenta non sunt, gratiâ carent, vt diximus, nisi eas Nouitas, parens admirationis, commendet. Elegans verò est in hac re Chrysostomi sententia, asserentis, *Homil. 13* ea de causa extra Paradisum primæuos fuisse Parentes, *vt re ipsa sensu beneficiorum fruerentur.* Id autem beneficiorum sensu frui ipsa fuit nouitatis voluptas, dum admissi fuerunt in Paradisum. Quæ cùm ita sint, id porrò contingit, vt immodica opulentia, cui prudentia singularis non moderetur, irruat quàm citissimè in omnes sensuum voluptates, quippe sibi expositas ac parabiles. Inde verò fastidiosus diues notarum iam voluptatum inappetens, nouas insuetasq; inhiat voluptates, quod de Xerxe legimus, præmium ijs pollicito, *Cic. 5. Tusc.* qui noua voluptatum genera inuenissent. Verum hæc ipsa opulentia, alijs alijsque inuentis denique deficientibus, vt inexpertum aliquod delectamentum assequatur, desiderationem immittit aut in id, quod fieri obtinerique non possit, aut quod sua sit turpitudine execrandum: siquidem alijs in rebus optatam non aspicit nouitatem. Primo in euentu desiderationem cruciat desperatio successus; in altero conscientiæ morsus, infamiæ vltionisque supplicium. Quod si suum orbem fortuna conuertat, id incommodi ex amissa opulentia amittenti accidit, vt res iucundæ cæteris, huic vni sint insuaues. Ipsi vni huius nectaris, quod *voluptatem* appellamus, fontes Herculeas vltra columnas manant, qui fontes ad cæterorum mortalium oblectamentum vbique terrarum vberrimè fluunt.

8. Hinc respondere licet interrogationi, quæ prima fronte vehementer obstat: nimirum: si opulentissimi qui fuerint tam modica fœlicitate potiuntur, quî fit, vt adeo pauci rarique sint illius Horatiani Vulteij imitatores, qui in Philippum Iurisconsultum donatas sibi opes reiecit, vt quam earum veneficio perdiderat, redimeret animi serenitatem? Respondeo, tam raros esse, quoniam præteritis delicijs, eò sunt redacti, vt communibus è rebus voluptatem elicere non possint, adeoque tales effecti sunt, qui nequeant mediocris fortunæ iucunditatibus oblectari. Inde Epicurus, callidus voluptatis in Academia Præceptor, auctor erat, quod non semel diximus, vt rebus vilioribus, fortunæque petulantiæ, ac latrocinijs minùs obnoxijs, auditores sui assuescerent. Atque hoc fortassis arcanum Midæ manus, quasi

opulentiæ indices, indigitarunt, quæ succum saporemque cibis omnibus adimebant.

Hæc igitur mihi de diuitijs sententia est. Nunc de potentia dicens, disceptationem absoluam.

CAPVT LIII. *De potentia quidnã illa sit & quanã dubitãdi sit ratio; an illa sit optanda.*

QVæcunque potentia, ex allato Aristotelis effato suapte natura optabilis 1.
est. Atque idcirco omnipotentia perfectio summa est, adeoq; fulget in Deo. Duplici tantùm in euentu, non per se, at casu quodam fit, vt potentia sit mala. Alter est, cùm talium est factorum potentia, quæ aliquando nocent, eamque potentiam nequaquam prudentia comitatur, quæ huiusmodi facta non eligat, nisi cùm prosunt. De ijs, quæ potentia ex hoc capite nonnunquam affert, malis, tunc disceptauimus, cùm de diuitijs ageremus.

Alter euentus est, cum aliqua potentia noxium magis cuiuspiam potestatis defectum, quàm vtilis ipsa sit, secum trahit. Vtar exemplo. Potentia, quam Magistratus exercent, cum defectu coniungitur potestatis ad plurima gerenda, quæ ipsis, aut consuetudine, aut legibus interdicuntur, alijs conceduntur.

Hac vtraque de causa dubitari potest, optabilis ne sit ea præcipua poten- 2.
tia, quæ vulgò communi *potentiæ* nomine nuncupatur; quæ demum hoc vno continetur, vt præsentissimos pro suo arbitrio tot hominum impetus habeat, per quos aliqua populi multitudo possit ad plura compelli, atque hac ratione, nonnullis fœlicitas, nonnullis calamitas afferri possit.

CAPVT LIV. *Difficultas coniũgendæ Potentiæ cũ Virtute.*

HIc verò Saracenus primum è duplici loco, quem aduersus potentiam 1.
attulisti; vtique Virginius Cæsarinus mirificè tractauit Satyrico in Tyrannos Italo carmine, quod Cosmo Magno Hetruriæ Duci inscripsit, ibique opportunitatem ille sumit eius Principis commendandi ab illa difficultate, quæ vincenda est, vt cum virtute Potentia copuletur; quam quidem optimus ille Princeps difficultatem euicerat, sed quæ inter Reges Alexandrum, Romam inter Respublicas superauerat. Atque hîc eruditè disertus percenset inaudita facinorum monstra, in quæ hominum animi deuoluebantur, potentiæ vitio prælicentes; qua de re subit animo ampla quædam disputatio, quam audiente me aliquando Ciampolus instituit oratione illa, qua viget maiestatis ingenijque plenissimâ, neque minùs voluptatis, quàm admirationis afferente. Is porrò narrabat, se adolescentem à Cardinali Borromæo, ingenij, quod in ipso animaduerterat, amantissimo, interrogatum fuisse, quemnam ex antiquis Heroibus potissimum adamaret. Cumq; Ciampolus penderet animi, remq; decernere non posset, tum ob eorum, qui conferendi erant, multitudinem, tum ob inexpectatam interrogationem, sapientissimus ille Cardinalis adiunxit: Dicam ipse planè, quod sentio: Supra cæteros omnes amore cultuque 2.
Le-

Lepidum illum prosequor, quem Tacitus refert Augusto de successore sibi e- ligendo cogitanti in mentem, inter alios obuenisse, & quem existimauit Augustus *capacem, sed aspernantem.* Ciuem inueniri priuatum, aiebat ille, qui simul virtute prudentiaq; capax sit totius terrarum Orbis Imperij, simul sit ipso Imperio magnanimè contempto maior, id vtique est in vno tantùm homine duas inuenire præstantias, quæ fines prætergrediuntur humanos, quæque ne à Poëtarum quidem audacia in ijs ipsorum vnquam Semideis fuere coniunctæ. Animaduersionem adeo sublimem, Ciampolus comprobauit, edixitq; mihi, se in hanc rem carmen aliquod meditari, in quo Potentiam induceret, quæ Lepido terrarum offerat imperium ijs omnibus voluptatum decorumque illicijs, quæ comminisci animus possit; Lepidum verò qui Potentiam reijceret quasi veneficam, quæ dum à se homines in Deos mutatum iri pollicetur, Circes instar eos conuertit in Belluas, virtutem in ijs omnem, omnemq; corrumpens humanitatem. Quod vt ipse Ciampolus Lepidi personam gerens confirmet, in promptu ait habere se notationes pulcherrimas super rebus gestis celeberrimorum Virorum, qui ad id vsque temporis Romæ potentiam administrassent.

1. Annal. paulò post princ.

CAPVT LV.

Potentia, si animo virtutib. prædito capaciq; accidit, fœlicitas habenda est.

1. ADuersus hanc disceptationem nescio quid Querengus secum animo peruoluere videbatur. Quare Andreas, cuius erat disceptationem persequi, sic eum interpellauit. Quid tu, Querenge, censes, qui Principum in consuetudine multò peritior, quàm ipse sim, cui eiusmodi consuetudinis honestatem & opportunitatem cœnobij recessus ademit omnino, nisi quantum euecto ad Vaticanum Imperium Vrbano, illam libare contigit mihi. Ipsius quippe Pontificis meam in linguam studium, meam in Gentem amor, multis ab hinc annis apud ipsum tunc purpurâ indutum eam mihi (quæ nostri Principis est humanitas) familiaritatem conciliarunt, quam vel in Principatu manere nunc iubet.

At ille: Siquidem id ex me quæris, liberè meam ego sententiam profitebor, à qua aperienda fortassis abstinerem, si alio versaremur in loco; ne illa censeretur aut imprudens, quæ à sententia communi discedat, aut assentatrix, quæ Principibus blandiatur.

2. In confesso est, potentiam excipiendam esse Domi obuiâ suspicione potiùs, quàm lætitiâ. Quare, cùm ex Martiali quæreretur, quosnam induturus esset mores, si fieret potens, acutè respondit,

Quemquam posse putas mores præscire futuros?
Dic mihi, si fias tu Leo, qualis eris? *Lib. 12. e. pig. 73. apud Rad.*

Eaq; similitudo maximè quadrat; potentia siquidem plus inter cæteros homines impertit virium, quàm inter alias feras viribus præstet Leo. Nihilo tamen minus haudquaquam existimo noxiam infaustamque ducendam esse

potentiam, cùm in animum incidit virtutibus præstantem, Regniq; administrandi capacem: Magistratus virum non tam mutat, quàm ostendit: neque de Galba Tacitus asseruit, nisi imperasset, futurum fuisse, vt dignus Imperio esset, sed vt crederetur. Perinde in moribus accidit, atque in coloribus. Colores cum Virgilio dicimus à nocte auferri, quoniam à nocte occultantur; item mores potentiæ lux afferre videtur, quia illos ostendit. Non adeo permulti sunt ij, qui probi fuerint priuati, flagitiosiq; Principes euaserint, si attentè historias relegamus. Iam verò, licet id in nonnullis eueniat, haud principali potentiæ tribuendum est, quod vitium potiùs est humanæ inconstantiæ. Quot verò fuerunt optimi, qui postea cùm priuati etiam viuerent, in pessimos degenerarunt? 3.
Superiore ætate Bernardinus Oechinus senili ætate iam grauis è Franciscanæ austeritatis Antistite integerrimo, sordidissimum in Hæreticum corruptus est. Agite iam: Cæsares illi, qui tot sceleribus infames fuerunt, numne antequam Imperium inuaderent, innocentiâ vitæ præstabant? Iisdem porrò sordebant vitijs, non tamen ad ea exercenda materiam habebant eandem. Ignis scintilla eâdem ratione semper est ignis, non tamen idem semper parit incendium, non enim illi semper eadē circum materia præsens est. At enim Nero optimus ante Imperium erat. Optimus etiam vixit in Imperio, neque paucos tantummodo dies, at annos complures. Aliud igitur, quàm Imperium Neronem corrupit. Egregia scilicet colligendi ratio hæc est, antiquorum Cæsarum scelera conglobare; atque inde conficere homines potentiâ fieri scelerosos. Ipsa etiam Potentia vim argumenti retorquens aduersus Fortunam priuatam obijcere poterit Romanorum Ciuium ea ætate viuentium scelera, indeq; conficere humanos animos priuatâ fortunâ corrumpi. At priuatorum hominum vitia minùs curiosè obseruantur, minùs inuidè amplificantur, minùs vulgantur à fama, minùs aduertuntur à legentibus, minùs denique memoriâ retinentur. Veruntamen ea legantur, quę aut vniuersi ea ætate de Romanorum Ciuium moribus, aut generatim Historici scribunt, aut capitulatim Satyrici canunt.

Verùm, quemadmodum Montes à Cœlo maximè distant, & tamen 4.
cùm eminus prospiciuntur, verticibus hærere Cœlo videntur: ita etiam licet virtutes ac vitia sibi aduersentur, nihilominus cùm in ipsa sæculorum longinquitate cernuntur, internosci vix possunt. Quod parsimoniæ tribuit alter Historicus, illud ipsum Historicus alter, quasi auaritiæ sordes vituperat: penes alterum iustitiæ custodia est, quod sæuitia existimatur ab altero. Cæsaris in caput Pompeij luctus, qui cæteris à Scriptoribus heroicæ clementiæ tribuitur, à Dione atque Lucano ad callidæ simulationis artem detorquetur, perinde quasi magis Cæsari expediret, id temporis potiùs

Generi lugere reuulsum,
Quàm debere caput.

Quin

Quin etiam vester Petrarcha alio atque alio in carmine vtramque sententiam amplexus est. Noster Famianus aduertit morem illum Augusti Magistratuum protrahendorum, qui tributus à Tacito fuit, vel desidiæ, ne animum ad nouos Magistratus renunciandos conferret, vel inuidentiæ, ne dignitate illa plures fruerentur; aduertit, inquam, morem illum, à Iosepho relatum ad regalem charitatem, ne populorum sanguis, tanquam nouis famelicisque perpetuò muscis exsugeretur ad sensum illius Apologi, quo diuitem, nescio quem Sami, olim defendit Æsopus. Quantis Seneca vituperationibus insequitur duos clarissimos Viros laudatricis famæ pennis, quotquot illæ sint, ad Cœlum euectos? Loquor ex Græcis Alexandrum, è Romanis Mecænatem. Quantùm inter se dissident Historici de Scipionis pudicitia, de Fa- *Arist. 2. Rhet cap. de exemp.*
5. bij candore, de Pompeij prudentia? Quanquam igitur decipere fama non solet in ijs rebus gestis percensendis, quæ notissima sunt, vt alibi diximus, tamen ad affectus hominum peculiares, moresque domesticos agnoscendos, non adeo certa est auctoritas Historicorum. Certior multò est experientiæ nostræ fides. Quis antiquis in tabulis Equi Canisq; imaginem laboret cognoscere, quando nunc eius generis animantes viuæ non desiderantur? Verùm, vt experimentum hoc veritatem retegat, opus antea est, mentis oculum ab eo abstergere liuore, quo infectus sublimia contemplatur, simul ab eo præiudicio, quod nobis vulgi diræ atque conuicia aduersus Principes instillarunt. Tum verò Principes, quicum ipsi varijs temporibus versati sumus, animo reuoluamus pendamusque, an ipsorum mores meliores peioresne sint, quàm in dimidia priuatæ multitudinis parte. Hæc nimirum æqua ratio est ac mensura, vt quæ supra vel infra mediocritatem sunt, dignoscantur; atque ita illud in comperto sit, quod pro consueta rerum humanarum con-
6. ditione, bonum malumve in hac Vniuersitate dicendum sit. Quæramus, inquam, an potiore in hominum parte prudentiæ plus sit, quàm in Principibus Viris, an maius æqui rectiq; studium, an maior communis boni cupiditas, charitas maior, maior in ijs, quas vnicuique fortuna concessit, voluptatibus temperantia, maior linguæ modestia, cogitationum grauitas maior, maior in aduersis fortitudo, maius denique Religionis obsequium. Equidem non paucorum mihi Principum familiaritas fuit, quorum plerique iam ab hac vita, omnes certè ab hoc loco, absunt; quare vtilitas me nulla compellit in eorum laudes; præcipuè verò tam vniuersè prolatas, eorumq; nominibus indictis. Non illud affirmo, eos inuentos à me fuisse auro illo cœlesti compactos, quo Plato regnatrices animas conflatas dictitabat: illud tamen testari possum, eos visos mihi illam generis humani partem, quæ minimis vrgeretur.

CAPVT LVI.

Rationes q̃ ostēdūt Potētiam in Virtutē potius. q̃ in vitium propēdere

QVòd si ratione id etiam confirmare velimus, hæc pariter sententiæ meæ suffragabitur. Potentia vulgò dicitur ad vitia propendere, quippe quæ & priuatæ repugnantiæ obices vincit, & metum adimit publicæ vltionis. Verùm, aut sermo nobis est de potentia illa, quæ viget minoribus in Magistratibus, aut in Principe summo. 1.

De prima: Si illa sui muneris administrationem prætergredi attentaret, & obsistere queunt priuati, & in ea publici supplicij metus varijs de causis grauior est, quàm in ijs, qui nullo Magistratu funguntur: hæ verò causæ sunt, quod noxarum plures in ea potentia plectantur, quæ in cæteris negliguntur: item quod tantò plures metuit accusatores, quàm priuati homines, quantò plures in ipsam vel acceptæ in Magistratus administratione iniuriæ, vel dignitas inuidentiæ fomes prouocarunt: demum quia eiusmodi potentia quò celsiùs locata, eò, si cadat, grauior ruina.

At verò, si de summa illa potentia disseramus, quæ reperitur in Principe, isq; sit ad virtutem propensus, vt statuimus, quantò magis ad voluntatem agere poterit, tantò magis ad virtutem aget. An verò rari sunt priuati homines, qui vel assentatione, vel ambitione, vel metu peccant, de cętero non peccaturi? Martialis Neruæ laudem putauit egregiam, non quod probus post imperium fuerit, sed quod probus malo fuerat sub Imperatore. 2.

Lib. 12. epig. 6. apud Rad.

Nunc licet, & fas est: sed tu sub Principe duro,
Temporibusq; malus ausus es esse bonus.

Illud ipse addo, si humanum animum, vt neutram in partem propendentem, neque occupatum adhuc virtute, vel vitio contemplemur, ad pręclara honestaq; facinora permoueri, fortasse magis potest à Regia fortuna, quàm à priuata. Caret Rex, fateor, quibus coërceatur à vitio frænis legum formidandis. At eiusmodi fræna etiam priuatos ab ijs tantùm flagitijs cohibere solent, quæ vel iustitiam, vel Religionem lædunt: quicquid cum duabus trium præcipuarum virtutum pugnat, hoc est, cum temperantia & fortitudine (prudentia siquidem vniuersalis est, & in omnibus virtutibus continetur) nulli pœnæ subijcitur. Et ex ijs etiam virtutibus, quæ in Lycæis ad Iustitiam referuntur (cuiusmodi est gratiarum referendarum voluntas, aut studium veritatis in sermone) deque vitijs ijs virtutibus aduersantibus, leges nihil statuere consueuerunt. Quare libertas prauè agendi cuicunque priuato amplissima est. Quod verò pertinet ad iniuriam, aut graues loquimur iniurias, aut leues. Leuium patrandarum, nullum ferè illicium Regi est. Quippe leuissimum eius diuitijs momentum afferet, quidquid vel in ipso subdito, fortunas obtinente angustiores, leue quid existimatur. Graues autem; vt vis in pudicitiam, in integra Procerum patrimonia inuasiones, onera pro libidine populis iniecta, hæc inquam omnium coniurationum, defectionum folles atque irritamenta sunt potentissima. 3.

Ex

4\. Ex altera verò parte qualiſcunque laxitas huiuſce fræni, quo Regnatores ab vno vitiorum genere continentur, ſeueritate compenſatur alterius cuiuſdam fræni à vitijs omnibus coërcente. Illud eſt meditatio quædam Regum animos perpetuò admonens, omnium in ſe oculos eſſe conuerſos, omniumq; linguas in ſui eſſe obtrectationem expeditiſſimas. Audire me aliquando memini in Academia Sereniſſimi Cardinalis à Sabaudia peracutam Matthæi Pellegrini diſputationem, Viri vtique eruditiſſimi, eorum quos ego impensè ſuſpicio, quique Scriptores tanquam Iudex, non tanquam diſcipulus euoluit: par nimirum moralibus diſciplinis ſuo marte tractandis, vel ſi aliorum volumina deperirent, atque ipſe quæcunque in eis legit obliuiſceretur. Ad paradoxa diſceptatio pertinebat, ſed quæ rationibus confirmabatur conficientiſſimis, non, vt ſolet, peruenuſtis ineptijs colorabatur. Laudabat ille obtrectationem, atque ita fermè colligebat: Cùm huic Vniuerſitati neceſſarium maximè ſit, Viros Principes à ſceleribus reuocare, cumq; Principes Viri legibus non teneantur, opus fuiſſe, vt mortalium omnium multitudo tribunal quoddam ſupremum eſſet, ac forum indeclinabile à natura conſtitutum, à quo de humana Republica malè meriti Principes vituperatione, hoc eſt, mulctâ grauiſſimâ damnarentur & plecterentur: atque huic ipſi tribunali, etſi nonnunquam iniquo, libertatem impertiri pleniſſimam oportuiſſe. Quare Arcadius & Honorius Imperatores ſapientiſſimi, Ruffinum Prætorij Præfectum prohibuerunt, ne obtrectationis in Principem iactæ, ſumeret pœnas, iubentes culpam illam negligi, ſi ex animi leuitate proceſſerit, ſi ex inſania, miſeratione dignam, ſi ab iniuria, ad ipſos Cæſares deferendam, eorumq; iudicio remittendum, vel eam contemnere culpam, vel de illa perquirere. *l. vnic. C. si qs Imp. maled.*

5\. Neque verò id nobis in animum inducamus, quod vulgò circumfertur, Principibus Viris aures eſſe ferro obſtructas, & maledicta contemnentes. Quid enim aliud expetendum, priuatam ſupra fortunam obtinet Principatus, imò verò quid non habet præ illa moleſtum, ſi honorem excipias? Viro igitur Principi, vel deſipiet Principatus, vel dedecus accidet amariſſimum. Quodnam verò maius eſt dedecus, quàm praua ipſius exiſtimatio vulgò linguis hominum erumpens, & quæ parata iam eſt, vt æternum Principi dedecus in paginis imprimat exprimatque? Vel Tiberius ipſe vitiorum gurges in hac ſententia fuit: *Principibus præcipua rerum ad famam dirigenda*, vt Tacitus refert, qui etiam cum effræni appetitionum impetu ductus, ſeſe in impudicitiæ ſordes egit; Caprorum ſe coniecit in latebras, vt Suetonius & Aurelius Victor aduertunt. *Annal. 4.*

6\. Præterea nobilis & ingenua Viri Principis inſtitutio, illum vel à primis annis ad gloriam excitat adamandam; nobis verò in comperto illud eſt, inſtitutionem alteram eſſe naturam, nullaq; vi, eas ab animo euelli poſſe, anticipationes, quæ à cunis ac faſcijs animo inhæſerunt. Hinc, vt opinor, demonſtrari dilu-

dilucidè poteſt frænum à flagitijs coërcens vehementius eſſe Principi, quàm Priuato. Nonne paſſim videmus, nobiles Viros ab ijs ſe criminibus continere non poſſe, quæ honoris cauſa ſtudioq; patrantur, & grauiſſimis quibuſcunque legum pœnis ſe ſe obijcere, ne in communem vituperationem, iniquam licet, & ab inſcitia vulgi profectam incurrant? Vehementiùs igitur à vituperatione, quàm à ſupplicijs abhorrent. Atqui vituperationis flagellum ſeuerius eſt ac frequentius in vniuerſa Principum, quàm priuatorum errata, vt oſtendere conatus ſum. Principes igitur intra honeſtatis fines validiore continentur fræno, quàm priuati.

Mitto hîc, ipſiſmet principalibus curis, Principum animos ab inhoneſtis 7.
voluptatibus abduci. Mitto etiam, cuicunque artifici ingenitam eſſe cupiditatem, ſuum vt opus aptè exeat laudeturque: quamobrem, cùm Princeps magnus ille ſit Artifex, cuius opificium publica fœlicitas eſt, non poteſt de illius non laborare ſucceſſu, cui ſanè ſucceſſui quodcunque Principis vitium grauiter aduerſatur. Mitto demum, ipſum à vitio reuocari præcipuâ vtilitatis ſuæ causâ. Vitium quippe, vt diximus, illud eſt, quod Ciuium Vniuerſitati damni plus affert, quàm emolumenti. Iam verò, cùm Princeps ille dicatur, qui vnus in hominum Vniuerſitatem dominatur, de ipſo vno verè dicetur, quodlibet vitium eius rationibus atque emolumentis aduerſari.

CAPVT LVII.

Quisnam præcipu⁹ potẽtiæ defect⁹ cum Potentia coniungatur. Princip ẽ naſci aut euadere optabile illi eſt, q prudentiam, virtutem libẽsq; ſubditorũ obſequiũ ſortit⁹ fuerit

QVerengi verba cum plauſu ſuſcepit Andreas: Verùm ita ſubijt. Noui o- 1.
ptimè adeo pertinax in contraria perſuaſione vulgus eſſe, vt argumenta iſthæc tua, licet robuſtiſſima, non ſatis virium habeant, vt ipſum è ſententia demoueant. Et verò tenuis animi eſt, vt attolli ſe putet, cum celſa capita, ſuo tanquam in foro condemnat. Ego quidem pro tua ſententia ſto, ac ſubſcribo.

Verùm, vt alterum caput aggrediar, quod mihi ſupereſt expendendum de iniquis Potentiæ conditionibus, poſtremam hanc poſitionem edico.

Si quopiam in homine ponamus mentis capacitatem peramplam, præſtantemq; animi virtutem, ipſius cedet in fœlicitatem, aut Principem naſci, aut in legitimum Principem euadere, ſubditis libenter ac liberè conſentientibus.

Quod ſi vlla ex his conditionibus deſideretur, priuatum naſci præſtat.

Verùm, quandoquidem harum conditionum ſocietas rara accidit in Principibus, idcirco ſi abſolutè loquamur, optabilior eſt conditio priuatorum, dummodo neque ſit ex paupertate anguſta, neque natalibus abiecta, vel ſordens.

Quò partes omnes enunciationis huius meæ confirmem, oſtendere ne- 2.
ceſſe habeo, quisnam ille potentiæ defectus ſit, quem paulò antè dicebam, qui nominatim cum Potentia coniungitur Regnatorum. Ille verò eſt, quietem animi & corporis abſque noxa ac periculo obtinere non poſſe. Animi quietem Principibus interdictam quis neget, quando iuſtitiæ adminiſtrationi, an-

nonæ

nonæ commodis, munerum distributioni, negotiorum præsidijs, redituum indemnitati, inuasionum securitati, consulere debent. Corpore verò pariter inquieti viuunt, vt priuatis, vt Magistratibus, vt exteris Oratoribus aures commodent, vt epistolas legant, vt eò se conferant, quò necessitas communis expostulat, vt se nonnunquam incommodis periculisque bellorum obijciant. Ac proinde Potentia possessores suos otio ac tranquillitate arcet, hoc est, supremo mortalium voto. Hæc regni incommoda, aduertens Plato, auctor est, *1. & 6. de Repub.* vt precibus impetretur à sapiente supremæ procurationis susceptio, per quam otium illud suum pulcherrimmum communi vtilitati deuoueat. Neque alia de causa, scribit ille, Magistratus gerentes, præmijs afficiuntur, cumq; detrectantes, pœnâ mulctantur; quanquam, inquit, ornato virtutibus animo pœnarum omnium, quæ ob huiusmodi crimen infligi possunt, illa grauissima est, compelli ad obsequendum parendumq; ijs, quos se deteriores nouit.

3. Verùm hæ ipsæ demum curæ, quarum nomine grauis accidit Principatus, quod ad corpus pertinet, haudquaquam grauissimæ sunt, ipsisque Principatus commodis redimuntur; quod verò spectat ad animum, compluribus etiam adminiculis alleuantur: quamobrem magnis animis par potiùs exercitatio, quàm labor impar immodicusq; contingunt.

Ex altera verò parte, si dotes illæ, quas in prima effati mei parte requisiui, Principem exornant, illud ipsum quodcunq; sit, dominationis incommodum, summis compensatur bonis, gloriâ nimirum, amore, cultuq; communi; inprimis verò incommodorum asperitatem abundè rependit hoc vnum super humana omnia fœlicissimum, quod Princeps propriæ sobolem virtutis, populorum fœlicitatem intuetur.

4. Quis verò felicissimum pro mortalium conditione NumamPompilium non existimabit, à quo licet extero beneficium se accipere Romani professi sunt, quod Regnum ab ipsis delatum non repudiaret? Qui populo cunctis populis imperaturo leges tulit: sanguine, specie, virtutibusq; regius; sapientiæ ornamentis, omnium erga se amore cultuque præstantissimus; cui morienti omnium luctus & Magnatum cura parentauit? Quis hoc idem de Traiano non sentiet, qui non alio iure vocatus in Imperium est, quàm virtutis, eo scilicet iure præstantissimo, quo ex Aristotelis sententia, Reges naturæ suffragio creantur: *3. Polit. c 9. in fin.* qui talis in singulos imperauerat (quod meritò gloriari solebat) quales ipse priuatus in se Imperatores optasset: Qui amabatur vt Pater, colebatur vt Numen; Barbarorum victor, bonarum artium fautor; qui demum ita vixit, vt extinctus meruerit vel in cineribus triumphare? Triumpho vtique præclarissimo, quippe tunc decreto, cùm is, cui decernebatur, nihil iam potentiæ ad remunerationem, nihil sensus ad grati animi vicem, sed tantummodo plurimum gloriæ haberet ad meritum. Quod si Regnum, ne regalibus quidem dotibus iunctum optabile foret, cur Deus (vtar adhibito à me in res alias argumento) cur, in-

quam, Deus toties illud præstantibus virtute Viris largitus esset in præmium, cur ingratis exprobrasset, cur scelerosis hominibus ademisset?

CAPVT LVIII.

Si vlla è trib. positis conditionib. desideretur, nequaq̃ optabilis est Principatus.

AT verò, quoties in Principe positæ à me dotes desunt, illico in calamitatem degenerat Principatus. Si prudentiæ capacitas desideretur in Principe, curarum mole se opprimi sentit, experiturq; aurum, quo Regia fabricantur insignia, vt splendidissimum est, ita etiam esse inter vniuersa metalla grauissimum. Denique tunc Rex Phaëtontem assimulat, qui regendi tam celsi currus ignarus, eum cum molestia tenuit, cum ruina ac nece reliquit. 1.

Si Principi virtus abfuerit, quid ex Potentia tandem percipiet, nisi audaciam ad vim ad grauiora flagitia, eorumq; vulgatiorem infamiam; quæ flagitia in priuatæ vitæ tenebris latuissent, vel in eo, qui nonnisi se ac sua curat, minùs toleranda viderentur? Verùm de his ea sint satis, quæ in rem aliam disputauimus.

In tertiam retuli conditionem, legitimum nasci Principem, aut subditis libentibus eligi: etenim quæcunque alia Principatus adipiscendi ratio, vel tyrannis est, vel sceptrum planè vitreum elargitur. Hinc fuit, vt prisci illi Romani Cæsares violentissimè ab exercitu renunciati, non minùs violenter vitam simul & Imperium amittere consueuerint. Ac proinde Regum paucissimos sine cæde ac sanguine descendisse ad *Generum Cereris*, Iuuenalis affirmat: Siquidem sæculis Iuuenali proximis Reges inuitos inter subditos per vim plerumque regnauerant. Cùm verò Regnum vel legitima hæreditate tenetur, vel eligentium ex voluntate Populorum atque Senatuum, non adeo frequentia præbet cothurnorum argumenta. Id sanè videre licet in Pharaonibus primùm, deinceps in Ptolomæis Ægyptiorum, tum in quatuor (vel ex veriore numero in sex) supra triginta Regibus Assyriorum, antequam Regnum infamis Sardanapalus acciperet; in tot illis, aut Æthiopum Regibus, aut quos ingenti numero Sinenses enumerant; denique in præsentibus hisce Europæ Principatibus, è quibus paucissimi per ferri insidias extincti, si eos excipias, qui ferro sibi aditum ad Regiam aperuerunt. 2.

CAPVT LIX.

Si nulla ponatur conditio, fors melior est, q̃ principalis priuata, dūmodo nobilis ea sit & opulenta.

AD vltimam iam enunciationis meæ partem deueni, qua dixeram, si potestas cuipiam animo fieret, vt vel Regis cuiuspiam, vel priuati Viri quidem, sed opibus abundantis, honestique sanguinis corpus inuaderet, alterum hunc statum prudentiùs eligendum. Atque huiusmodi planè statum comminiscitur Plato electum fuisse à prudentissimo Græcorum Vlysse, cum ipsius anima (vt fabulæ Pythagoricæ asserebant) mortale reuocanda fuisset in corpus, sortemq; futuram optandi facultatem haberet Parcarum in foro. Verùm Platonis auctoritatem mitto, remq; ita confirmo. 1.

Regnandi mala certa sunt & ingentia: nimirum perennis inquies, otij vacui-

vacuitas ad excolendum ingenium; quicquid agas, tanquam in theatro agere, & sub censoria inuidentiæ virga, fortunæ ludis pilam esse maximè expositam, amicitiam, fidem, veritatem, maximè humanæ vitæ bona, nunquam certò pos-
2. sidere. Ex altera verò parte, bona illa, quæ regalis fortuna spondet, rara sunt & incerta, nimirum amor & gloria. Odium frequentiùs, quàm amor comitatur Principes. Eis nempe ex ipso amoris fonte, hoc est, ex beneficentia odium fluit. Quodlibet munus aut dignitas sexcentis optatur & quæritur, vni confertur. Hic porrò vnus suis id promeritis tribuit, adeoque leuissimo se affectum esse beneficio arbitratur. Adeoq; & parum habet gratiæ, & parum beneuolentiæ rependit. Ij verò plurimi, qui voto frustrantur Principis, vel iniquitatem, vel certè cæcitatem accusant, illumq; proinde vel odio habent, vel contemptui; cum certè beneuolentia non prosequuntur. Vultis, præclarissimo exemplo palam faciam, qualem hæc beneficiorum tribuendorum potestas perniciem creet? Equidem eiusmodi exemplum ducam ex fabulis, quæ plerumque inter blanda mendacia veritatis documenta complectuntur. Paridi arbitrium fuit aurei pomi, cui videretur ex illa Dearum Triade concedendi. Quid verò ex hoc iure tam celso Paridi obuênit? Pomum illud vni concessit, negauit duabus. Quoniam verò ad vltionem sumendam plus virium duabus erat, quàm vni esset ad gratias referendas, ex eo pomo in Paridem Patriæ incendia, Parentis Fratrumq; cædes, Sororum atque Affinium seruitus & infamia, Priamidum denique omnium & calamitas & excidium.

Hæc de amore, nec verò ingens est plerumque Regum gloria; Quàm
3. pauci (testor vos) ij sunt, quorum memoria sit superstes? Quis est, qui nunc norit, qui-nam Reges ter mille ab hinc annis, non Iaponiæ dicam, sed Regionibus hisce nostratibus Germaniæ, Galliæ, Hispanijs, Italiæ imperauerint? & præsentes etiam Reges quàm pauci inter homines norunt? Inter eos verò, quos nouimus, plures-ne cum gloria, an cum vituperatione regnant? Enimuero alteri. Atque huius rei illud in causa est, quod in sustinendo terrarum Orbe, vel ipsi Atlantes, non modò vulgarium virium homines fatigantur & labant.

Non ego ad hanc confirmandam sententiam ambitioni aduersantem
4. humanæ ex Christianis Anachoretis, aut ex aspera illa Stoicorum familia quempiam produxero, sed hominem ex Epicuri gente notissimum, qui bona omnia, vna tantùm voluptate metiebatur. Lucretius, vbi Vniuersitatis huius originem principalium potestatum exortus, hominumq; in eas inuadere volentium lites atque dissidia descripsit, ita denique infert,

Vt satiùs multò iam sit parêre quietum, Lib. 5.
Quàm regere Imperio res velle, & Regna tenere,
Proinde sine incassum defessi sanguine sudent,
Angustum per iter luctantes ambitionis.

Altissimè mihi memoriâ semper hæsit Plinij Iunioris effatum in Panegyrico ad Traianum. Vbi ipsum alloquens de præcelsa illa, qua Nerua ipsum adsciuit in Cæsarem adoptione, sic habet: *Videaris licet, quod est amplissimum consecutus inter homines, fœlicius tamen erat illud, quod reliquisti: Sub bono Principe, priuatus esse desijsti.* A bono Principe regi, tantò melior est conditio, quàm alios regere, quantò meliùs est sub fido inemptoque Custode securum quiescere, quàm sollicita mente in aliorum excubias vigilare. Et verò quid tandem est optimus Princeps, nisi cuiuscunque subditi seruus, qui præclaram quidem, sed grauissimam seruit seruitutem?

CAPVT LX.

Si Regnũ suapte natura numerandũ est in malis, cur illud plerisque Deus beneficij causa largitus sit, & cur tã pauci Regum eo se abdicent, cũ possint.

Querengus hîc se ad Andream conuertit, aitque, Rationes hæ perspicuæ omnino sunt, ijq; omnes, qui cum Viris Principibus necessitudinem intimam inibunt, id, quod vulgò non creditur, verissimum esse comperient, re tandem ipsa, vt faceto carmine Italico eruditus noster Villanius expressit, esse tandem regale hoc decus quasi aloës amaritiem in medicis globulis aureo tegmine conuelatam. Verùm si vniuersè melior habenda est priuata conditio, cur, quemadmodum ipse meministi, tot viris beneficij causa Regnum largitus est Deus? Dauidi non dicam, at Sauli. Enimuero Regnum huic beneficij causa concessum à Deo fuisse, ea nobis Samuelis verba demonstrant, quibus ipse Dei nomine Regnum Sauli prænunciauit. *Cuius erunt optima quæque Israël? Nonne tibi?* Item, cur, si priuatæ vitæ conditio iucundior est, tam pauci sunt ex Viris Principibus; qui, cùm Principatus acerbitatem experiantur, eum sponte deponant? 1.

Statim atque absoluit Querengus; in hunc modum Andreas. Regnum tanquam beneficium nonnisi illis largitus est Deus, quibus etiam duas è conditionibus tribuit, quas ego ponebam, vt illud fœlicitatis nomine compellarem. Parem muneri mentem eiusque tenendi ius æquum atque legitimum. Quod ad tertiam pertinet conditionem, virtutem loquor, vtique gratiâ illos donauit, quæ foret ad virtutem adipiscendam satis. Eâ gratiâ nonnulli probè vsi inter fœlices fuerunt, eâdem abusi sunt alij; interque miseros sua ipsorum culpa non diuinorum beneficiorum vitio referuntur. 2.

De altero quod obijciebas: non opportunum æquè, nec pariter ęquè tutum est, priuatum viuere post Imperium, vti est priuatam vitam ducere vniuersam.

Lucr. vbi 3.

Nam cupidè conculcatur nimis ante metutum.

Vt vetus Poëta commodè ait. Non ego eum hîc profero Artaxerxem, qui singulari paternæ charitatis exemplo Persicum sceptrum Dario filio concessit; hic verò eam retulit gratiam, vt in Parentis necem illico (successu licet aduerso) conspirauerit. Verùm, vt historijs vtar ita certioribus, vt etiam propioribus geminum, huius rei præclarum affero exemplum ex Ethnicis in Diocle-

Iustin. lib. x.

cletiano; è Viris sanctissimis in Cœlestino, quibus non satis fuit sese vel ad rastra deijcere, vel in antra conijcere, vt se successorum iniurijs, suspicionibusq; subducerent. Præclarè Tullius aduertit, fieri nequaquam posse, vt Tyrannus prauitatem exuat, quippe præstare id nequit, nisi deposito, quod per iniuriam detinet, sceptro: Quod si fecerit, confestim hostium præda ac ludibrium fiet. Atque de Dionysio Syracusano loquens, verbis hisce concludit: *Eaq; commiserat, vt saluus esse non posset, si sanus esse cœpisset.* *5. Tusc.*

3. Fateor tamen, sapientiorem mihi tuam, quàm aliorum interrogationem videri sciscitantium, quonam arcano consilio Carolus V. Cæsar seipsum Imperio abdicarit. Hominem contemplare, qui si potentiam spectemus, septem annos supra triginta Imperium eorum omnium, quæ vnquam assecuti fuerint mortales, maximum administrauerat; si gloriam, suas ipse victorias in omnes terrarum Orbis partes protenderat; de potentissimis Exercitibus triumphauerat, tot tantosq; Viros Principes prælio cœperat: si opulentiam, argentea flumina prorsus immania, aureique montes immensi tributa illi pependerant inexhausta: Eiusmodi, inquam, hominem contemplare, qui ex altera parte noua comminisci vix posset, quibus aut ambitionem aleret, aut cupidinem oblectaret, ex altera verò, laboribus, curis, annis confectus iam erat, artuum doloribus cruciabatur, eosq; properantis mortis prænuncios persentiebat; qui donatus etiam diuinitus fuerat filio, & qui sapientissimus erat, & virtutibus omnibus ornatissimus, & omnium quotquot vnquam regnauerunt, regnis administrandis aptissimus: Tum verò mirari, quod senex Imperator Regna transferret in eiusmodi filium, sibique secessum eligeret, mitissimi ac feracissimi Cœli, reditibus amplissimis, magnoque famulantium numero vtens, sibi denique commoda retinens vniuersa, quæ Imperium præstaret, Imperij curas ac molestiam in hac rerum conditione deponens. Et quod ibi in celeberrimo sanctissimoq; Cœnobio vnicè coronam illam ac gloriam quæreret, quam vnam supra tanti Regni fastigium superesse videbat, hoc est, Cœlestem veréq; immortalem? Enimuero quisquis tam perspicuas, tam solidas eiusce facinoris causas contemplatus, alias arcaniores, quasi necessarias inquirit, is quidem quanti sit pretij, vel terra, vel Cœlum nihil intelligit.

CAPVT VLTIM. *Cōclusio.*

1. HÆc habui, quæ de naturali fœlicitate dissererem: quæ si aliquo digna essent honore, cum vtique satis superque assecuta fuissent hoc vno, quod theatrum panegyrimq; sortita sunt tam sublimium Auditorum.

Haud tamen illud præteriero, quod vos præ me longè intelligitis; nimirum naturalem hanc fœlicitatem vix vmbram illius esse fœlicitatis, qua vel in hoc terrarum Orbe ij, qui cœlestem naturæq; fines excedentem amant fœlicitatem, vberrimè perfruuntur; nempe vnicè amare Numen illud, quod beatitate fruitur infinita atque immortali, nectar illud est, quo amaror omnis

mortalium ærumnarum dulceſcere, omniſque terrenarum voluptatum dulcor deſipere queat. Fœlicitas quippe mortalis vitæ maximè cæteroquin deficiens eſt, neque Paradiſus in pręſentia terreſtris, ſed cœleſtis tantummodo inuenitur. Vt planè non defuerint, qui fęlicitatem vllam naturalem obtineri poſſe ab hominibus negarint, aſſerentes, vix decuiſſe Numinis ſapientiſſimi prouidentiam procreare hominem, niſi vt eum ad conſortium aſpectumque Summi Opificis participandum extolleret: quippe, inquiunt, fuiſſet alioquin homo, dum viueret, miſer; vbi viuere deſijſſet, inutilis. His equidem non adſtipulor: illud tamen indubitatum eſt, quicquid fœlicitatis tribui à Natura poteſt in terris, illud omne haud poſſe cum ea voluptate conferri, qua cœleſtibus rebus addicti ex concepta beatitatis cœleſtis perennisq; ſpe, liquidiſſimè perfruuntur. Quare licet hi ſub mortem à virtute deficerent, & inferorum ſupplicijs addicerentur, (Quanquam hoc, quæ Dei clementia eſt, rariſſimè accidit) nihilo tamen minùs in hac ipſa vita multò plus iucunditatis hauſiſſent, quàm aut corporis voluptatibus Sardanapalus, aut gloriâ nominis Alexander, aut Imperio terrarum Auguſtus. Nempe dulcius multò ſuauiusq; eſt, Cœli nectar, quanquam ſpe tantummodo delibatum, quàm huiuſce telluris fæculenti latices, licet poſſeſſione ipſa poti ac toto pectore hauſti.

Sic eruditæ tantorum Virorum diſceptationes abſolutæ: Quorum recordatione pagellas meas inſigniſſe præclarum duco; illud ſanè intelligens, vel ab ipſis nubibus, hoc eſt, vmbrarum parentibus, lucem tamen afferri, cùm perſonam ipſam, ſpeciémq; Solis induunt ac repræſentant.

LIBRI QVARTI FINIS.

Con-

Conclusiones ex Libro Quarto desumptæ.

1. Nomen fœlicitatis humanæ sonat statum inter homines insigniter bonum. Sita est præcipuè in medijs, non in finibus bonorum. Spes ac timor inprimis fœlicem aut miserum hominem faciunt.

2. Vitæ diuturnitas meritò desideratur. Inualida sunt argumenta, quibus vel Stoici vel Epicurei mortem è malorum numero exigunt. Mortem inferre sibi ipsi nunquam licet, optare licet.

3. Salus corporis optabile bonum est, tanquam vitæ custos, & contra dolores munimentum. Ægrotationes ne vt perficiant quidem virtutem, iure desiderantur.

4. Corporis robur priuati hominis extra militiam fœlicitas non omnino requirit: secùs verò fœlicitas vniuersæ cuiuspiam gentis.

5. In omnem vitæ ætatem, pueritia, & vltimo senio exceptis, fœlicitas cadit, maximè verò in iuuenilem ac virilem.

6. Scientia summum est humanorum bonorum. Ideo scientia spectatiua, quà spectatiua melior, quàm actuosa: Aliqua tamen scientia actuosa melior spectatiuis. Eiusmodi Ethicen esse, probabile est.

7. Scientiæ vacuitas non est summum inter mala. Ideo non pauci scientes simul & miseri.

8. Non ideo sapientia eminet inter bona, quod ad comparandas artes necessitati aut voluptati famulantes conducat, aut quod in cæteros homines dominetur; sed hoc habet, tum per se, atque omni separata vtilitate, tum quia virtutem & gloriam alit. Plus gloriæ assequitur, quàm Potentia. Vtramq; gloriam superat virtus militaris, non tamē æquè optabilis, quoniam magis in arduo sita.

9. Ingenij vis, Patriæ dotes, mentis habitus partes fœlicitatis sunt, quoniam conducunt ad sapientiam comparandam.

10. Præcipua pars fœlicitatis gaudium est. Plerumque minus est gaudium illud, quod ab animi errore, quàm quod à vera notione oritur. Veruntamen vt in humanis, aliquod etiam gaudium prioris generis ad fœlicitatem desideratur.

11. Fal-

11. Falsò quidem Epicurei fœlicitatem in voluptate corporis collocarunt: animi tamen voluptas ex aliquo mentis errore plerumque dulcescit.

12. Sensiles voluptates, quà sensiles, non aliter ferè placent, nisi tanquam dolorum medicamenta. Ideo in illis non est posita fœlicitas. Auditus & visus delectatio ad animum inprimis pertinet. Corporis cruciamenta, cæteris paribus, acerbiora sunt, quàm molestiæ animi. Idcirco vacuitas doloris, qui ad tactum pertinet, necessariò ad fœlicitatem desideratur. A doloribus tactus nulla humanæ potestatis celsitudo immunis.

13. Amari, vel omni emolumento sublato, est in magnis bonis. Nil ad amorem vniuersè conciliandum efficacius germana virtute.

14. Amorem creant speciei præstantia, affatus suauitas, ingenium, peritia denique artium omnium, quæ admirabilitatem cient. Nec minùs nobilitas, ea inprimis quam fecit Progenitorum bene de Rep. meritorum virtus.

15. Amari magis, quàm in odio haberi, pars est necessaria fœlicitatis.

16. Vtiliora sunt amoris, quàm timoris incitamenta, vt Princeps id à subditis obtineat, quod sua ipsius nominatim interest: secus vt ea obtineat, quæ ad commune bonum pertinent.

17. Infinita fęlicitas Dei ratio est, cur nec ille peccatis nostris contristetur, nec ex honoratione aut contemptu plus minusve fœlix euadat.

18. Philautia Stoicos atque Epicurȩos decepit, dum fœlicitatem nostram nobis arbitrariam asseuerarunt: sine virtute tamen, quæ nobis arbitraria est, fœlicitas esse non potest.

19. Optabilis est natalium splendor, modò nec patrimonij vires excedat, nec potentioris cuiuspiam suspicionem irritet.

20. Quadamtenus optabilior est conditio muliebris, quàm virilis, secùs tamen absolutè.

21. Re generatim spectatâ, inter homines eiusmodi conditionis, qui lege vel vsu incapaces sint publicę administrationis, satiùs est nasci sub libera Ciuitate, (modò non in illa) quàm sub Rege; Inter capaces satiùs est nasci sub Rege.

22. Nul-

22. Nulla eſt conditio magis fœlicitati, virtuti, decantatisq́; aurei ſæculi dotibus oppoſita, quàm ruſticorum.

23. Ingens opulentia tum demum pars fœlicitatis eſt, cùm virtutem comitatur, ſed re vniuersè ſpectata ſatis eſt ſortiri mediocritatem fortunæ, modò ſuprà natalium conditionem.

24. Quælibet potentia deſiderabilis eſt, dum modò eam nec peculiaris aliquis potentiæ defectus, nec vitium comitetur. Ea verò, quæ per antonomaſiam vocatur *Potentia*, hoc vno continetur, vt multorum hominum vis&impulſiones potenti obſequantur: cui proinde liberum eſt multos oblectare, vel torquere, vel interimere.

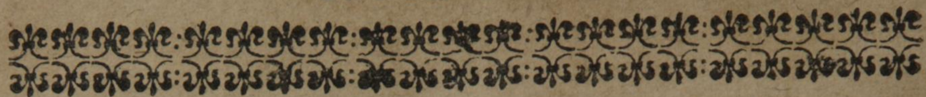
25. Verum eſt hoc paradoxum. Potentes plerumque probitate cæteros præſtant.

26. Hæc quæ per antonomaſiam *Potentia* vocitatur, duplicis potentiæ priuationem peculiarem vtique ac grauem ſæpè iunctam habet. Nihilominus, ſi in Virum ſtudioſum, Regniq́; capacem incidat, iure, ſubditisq́; volentibus dominantem, ad fœlicitatem ſpectat, aliàs verò nequaquam.

27. De vniuerſim conſiderata optabiliſſima natalium conditio eſt, claro atque opulento loco naſci priuatum.

28. Snmma mortalium fœlicitas, vel ad amuſſim voluptatis eſt, viuere ad Dei legem ac voluntatem. Idq́; ita ſe habet etiam in ijs, qui poſtea in vitia labuntur, ac detruduntur in Tartarum.

INDEX
Rerum principalium.

Ad-

Eo-

D.

tum

N.

Mul-

Q.

R.

Stru-

FINIS.

NOTVLÆ ERRATORVM.

Pag.	lin.	Errata	Emenda
9	14	,nulli	.Nulli
10	14	ſuauioris	ſuauiores
ibid.	36	vel ſolertiſſimâ	ne ſolertiſſimâ quidem
ibid.	*pen.*	Cabrera	Chiabrera
17	34	ſenis	ſerui
21	20	prodienti	progredienti
ibid.	*in marg.*	lib.1.	*adde* Metaph.
22	9	linimenta	lenimenta
25	7	apponeret	opponeret
34	*in marg.*	veneratione	venatione
36	25	intendit	intenderit
38	10	illuminabant	illuminabant,
ibid.	11	parelio	parelia
ibid.	35	phyſicis	ex phyſicis
42	2	nomine	nomini
43	31	præſenti	præſentium
49	9	ipſam	ipſum
ibid.	16	primùm	primum
50	*antep.*	factus	tactus
51	3	caſulam	cartulam
52	9	falsè	falſi
74	*vlt.*	eſſet:	eſſet
85	1	perna	poma
91	8	accitâ	auctâ
94	12	poſſibilitas	poſſibilibus
95	19	adorantes	odorantes
96	15	bono	beno
101	*vlt.*	de	de re
105	*antep.*	cæteras	cæteros
106	30	ſe ferre	ſe ferri
108	*pen.*	meram,	meram
110	8	de vita	de beata vita
112.	*vlt.*	cas	eras
118	18	,alias	aliàs
129	30	perpectum	perſpectum
130	18	a natura	ac naturæ
135	36	id quod	,id, quod
131	15	includi	concludi
132	28	permouetur	permoueor
133	14	en	ea
138	18	Simonetto	Simoncello
ibid.	20	elegantiâ	elegantia
ibidem		ſolertiâ	ſolertia
ibidem		ſuauitate	ſuauitas
139	29	Regis	Regij
141	4	vtque	vſque
147	10	eum	eam
148	28	vis	ars
358	35	1.2.diſp.95.	*deleatur*

NOTVLÆ ERRATORVM.

Pag.	lin.	Errata	Emenda
195	11	quippe	quippiam
163	6	filium	filiam
167	*in marg.*	2. 2.	1. 2.
168	11	bonum,	bonum
181	12	nos	vos
187	2	patricios,	patritios
190	*in marg.*	q. 2.	q. 92.
196	7	effectus	effectrix
198	34	ſenſu	cenſu
204	35	ſe	ſex
205	1	recenſes	recenſeo
219	26	explicandum	explicandam
224	24	pridiano	ante-pridiano
230	25	matricem	materiem
238	30	contaminat.	contaminat?
243	22	Poëſis	Poëtis
247	11	timeat	timet
248	35	reprehendam	reprehendendam
251	1	dialecticorum	dialectorum
264	34	ſtatum	ſtatum,
ibid.	35	bonorum,	bonorum
ibid.	*pen.*	ſeruaris, beneficium	ſeruaris beneficium
273	3	non dimicat	dimicat
277	33	nos	vos
279	22	cumque	cum, quæ
283	36	quem non	quemnam
285	1	,neque	.Neque
289	12	ſima	ſima,
284	14	eam	ob eam
305	*antep.*	Megera	Megara
307	6	vniuerſi quippe qui	quippe quâ
309	*penul.*	plura	pura
310	3	recta facere	rectà lædere
313	24	proſpicitis	perſpicitis
316	1	ne ſuſpicionem quidem	& ſuſpicionem
318	9	inuictiſſimi	inuitiſſimi
ibid.	29	ſuſpicionum	ſuſpicionem
ibidem		conditionis,	conditionis
319	32	vires	viros
322	21	Bernabas	Barnabos
323	15	fruebantur	fruebatur
340	11	Oechinus	Occhinus
ibid.	27	aut vniuerſi	*deleatur*
ibid.	*antep.*	magis	*deleatur*
325	18	ꝓhibitis p legẽ ſit exc.	prohibitio per legem ſit
346	10	ad vim	ac vim
347	3	maximè	maxima
ibid.	10	Principis,	, Principis
349	22	mirari	miratus

0056468̶74

